

UNIVERZITET U BEOGRADU

STUDIJE PRI UNIVERZITETU

Istorija i filozofija prirodnih nauka i tehnologije

Nevenka D. Knežević-Lukić

NASTANAK I RAZVOJ NAUČNO-
TEHNIČKE POLICIJE U SRBIJI (1904-1941)

doktorska disertacija

Beograd, 2019

UNIVERSITY IN BELGRADE
STUDIES AT THE UNIVERSITY
MULTIDISCIPLINARY POSTGRADUATE STUDIES

Nevenka D. Knežević-Lukić

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF
SCIENTIFIC AND TECHNICAL POLICE IN
SERBIA (1904-1941)

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

KOMISIJA ZA OCENU I ODBRANU RADA

Mentori:

dr Božidar Banović, redovni profesor
Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

dr Borivoj Adnadević, redovni profesor,
Fakultet za fizičku hemiju, Univerzitet u Beogradu

Članovi komisije:

dr Bojan Tomić, naučni saradnik
Institut za multidisciplinarna istraživanja, Univerzitet u Beogradu

dr Predrag J. Marković, naučni savetnik
Institut za savremenu istoriju, Univerzitet u Beogradu

dr Radovan Radovanović, redovni profesor
Departman forenzičkog inženjerstva, Kriminalističko-policijski univerzitet u Beogradu

Izjava zahvalnosti

Ova disertacija je rezultat višegodišnjeg interesovanja i istraživanja oblasti istorije nauke u Srbiji i primene naučnih metoda u stvaranju boljeg društva.

Izražavam duboku, iskrenu zahvalnost mentorima, prof. dr Božidaru Banoviću i prof. dr Borivoju Adnađeviću na nesebičnoj podršci, stručnoj pomoći, iskrenoj saradnji i konstruktivnim smernicama u izradi disertacije.

Duboko se zahvaljujem dr Bojanu Tomiću na komentorskoj saradnji, predanom zalaganju, podršci i ohrabrenju da istrajem u ovom poduhvatu.

Zahvalnost izražavam prof. dr Radovanu Radovanoviću koji je prepoznao moje sklonosti i doprineo mom usmerenju ka istoriji nauke.

Veliku zahvalnost dugujem prof. dr Predragu J. Markoviću na predusretljivosti i inspirativnim predlozima u definisanju ideje doktorske disertacije.

Profesorima sa smera Istorija i filozofija prirodnih nauka i tehnologije zahvaljujem se na zanimljivim predavanjima, posebno rukovodiocu smera prof. dr Aleksandru Sedmaku na odličnoj organizaciji nastave, spremnosti i pomoći u rešavanju problema.

Veliku zahvalnost izražavam prof. dr Ljubinki Trgovčević-Mitrović na predanoj saradnji i kreativnim smernicama u oblikovanju disertacije.

Posebnu zahvalnost dugujem prof. dr Milivoju B. Gavrilovu na dobroj volji, posvećenom vremenu, безусловnoj pomoći i dragocenim savetima u mom pokušaju da napravim korak napred u istraživačkom radu.

Svim kolegama sa smera zahvaljujem se na korisnim predlozima i savetima, posebno Neni Vasojević i Milanu Stankoviću na iskrenoj podršci i saradnji tokom studija.

Zahvaljujem se na velikom razumevanju i nesebičnoj podršci u radu, svojim pretpostavljenima i kolegama na Kriminalističko-policijskom univerzitetu.

Zaposlenima u Arhivu Srbije, Arhivu Srpske akademije nauka, Istorijskom arhivu Beograda, Arhivu Jugoslavije i Arhivu u Požarevcu, zahvaljujem na neizmernoj pomoći u istraživanju bogate arhivske građe.

Zahvaljujem se svima koji su dobrom voljom, korisnim savetima i iskrenim sugestijama učestvovali u ovom istraživanju i doprineli izradi ove disertacije.

Svojoj porodici – roditeljima, ćerki Anđeli, sinu Bogdanu i suprugu Goranu, na nesebičnoj ljubavi, pažnji, strpljenju, razumevanju i iskrenoj podršci u ostvarenju cilja.

Ovu disertaciju posvećujem uspomeni na svog oca Danila

NASTANAK I RAZVOJ NAUČNO-TEHNIČKE POLICIJE U SRBIJI (1904-1941)

Sažetak

U doktorskoj disertaciji se istražuje uticaj i doprinos prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka na smanjenje kriminaliteta. Naučna verifikacija odnosno utvrđivanje istinitosti, tačnosti i potpunosti naučnih saznanja o kriminalitetu posmatra se kroz metodološki aspekt prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka koji se odvija na dva nivoa. Na teorijskom nivou stvorena je nova multidisciplinarna, empirijska naučna disciplina – kriminalistika. Na praktičnom nivou očituje se u primeni kriminalističkih metoda u istrazi krivičnih dela i u reformi policije kroz nastanak posebnih, specijalizovanih odeljenja naučne (*scientifique*, fr) ili tehničke (*technique*, fr) policije.

Po uzoru na švajcarski i francuski model koji su bili najprepoznatljiviji u svetu, naučno-tehnička policija u Srbiji nastala je 1904. godine donošenjem Zakona za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca kojim je osnovano Antropometrijsko-policijsko odeljenje pri Ministarstvu unutrašnjih dela. U radu se prati rad ovog odeljenja u periodu od 1904. do 1941. godine i njegova transformacija u Tehničku policiju (1919-1941) kao i njegov doprinos smanjenju kriminaliteta u Srbiji nakon uvođenja prvih metoda za identifikaciju lica – bertijonaže (1905), daktiloskopije (1911) i osnivanja prve policijsko-tehničke laboratorije (1911). Posebna pažnja posvećena je pionirima svetske i srpske kriminalistike kao i razvoju policijskog školstva. Prikazano je školovanje i stručno usavršavanje pripadnika naučno-tehničke policije u inostranstvu, osnivanje prve Policijske škole (1921), Centralne škole za policijske izvršne službenike (1931) i formiranje Kriminalističkog instituta na Pravnom fakultetu u Beogradu. Kritički osvrt na stanje kriminaliteta nakon uvođenja kriminalističkih metoda u istražnim policijskim radnjama, prikazan je statističkom analizom krivičnih dela u Kraljevini Srbiji kao značajan pokazatelj uticaja prirodnih nauka na kontrolu negativnih društvenih pojava.

Ključne reči: naučno-tehnička policija, kriminalistika, forenzika, Antropometrijsko-policijsko odeljenje, Ministarstvo unutrašnjih poslova

Naučna oblast: Istorija i filozofija prirodnih nauka i tehnologije, Kriminalističke nauke

Uža naučna oblast: Društvena istorija, Istorija kriminalistike

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL POLICE IN SERBIA (1904-1941)

Summary

In the doctoral dissertation is explored the influence and contribution of natural and technical and technological sciences to reducing crime. Scientific verification, determination of the truthfulness, accuracy and completeness of scientific knowledge about crime, is viewed through a methodological aspect of natural and technical-technological sciences that takes place on two levels. At the theoretical level, a new multidisciplinary, empirical scientific discipline - criminalistics has been created. At the practical level, it is manifested in the application of criminal methods in investigating criminal offenses and in police reform through the emergence of specific, specialized departments of scientific (*scientifique*, fr) or technical (*technique*, fr) police.

Following the example of the Swiss and French models that were the most recognizable in the world, the scientific/technical police in Serbia was founded in 1904 by the Law on Measuring, Describing and Identifying Culprits, which established the Anthropometric-Police Department at the Ministry of Internal Affairs. This paper deals with the work of the Department in the period from 1904 to 1941 and its transformation into the Department of Technical Police (1919-1941) as well as its contribution to the reduction of criminality in Serbia after the introduction of the first methods for identifying the persons - bertillonage (1905), dactyloscopy (1911) and the establishment of the first police-technical laboratory (1911). Special attention was paid to the pioneers of world and Serbian criminalistics, as well as the development of police education. The education and professional training of members of the scientific and technical police abroad was shown, the establishment of the first Police School (1921), the Central Police School for the Executive Officers (1931) and the establishment of the Institute of Criminalistics at the Faculty of Law in Belgrade. A critical review of the state of crime after the introduction of criminalistic methods in investigative police actions is shown by statistical analysis of criminal offenses in the Kingdom of Serbia as a significant indicator of the impact of natural sciences on the control of negative social phenomena.

Key words: Scientific and Technical police, Criminalistics, Forensics, Anthropometric-police Department, Ministry of Internal Affairs

Scientist area: History and Philosophy of Natural Sciences and Technology

Narrow scientist area: Social History, History of Criminalistics

Sadržaj

I Uvod

<i>Problem istraživanja</i>	1
<i>Predmet istraživanja</i>	2
<i>Ciljevi istraživanja</i>	3
<i>Stanje istraživanja</i>	3
<i>Metode istraživanja</i>	4
<i>Hipoteze</i>	5
<i>Opis sadržaja disertacije</i>	6
<i>Rezultati i naučni doprinos</i>	9

II Struktura disertacije

II 1. Kriminalistika kao nauka

1.1. Istorijski osvrt na nastanak i razvoj kriminalistike kao nauke	10
1.2. Predmet kriminalistike	24
<i>Opšti predmet</i>	24
<i>Poseban predmet</i>	29
1.3. Metode i tehnike kriminalistike kao nauke	33
<i>Bertijonaža</i>	33
<i>Daktiloskopija</i>	45
<i>Daktiloskopija i bertijonaža – uporedni pregled prednosti i nedostataka</i>	54
<i>Kriminalistička fotografija</i>	65
<i>Ostale metode u kriminalistici</i>	93
1.4. Metodologija istraživanja kriminalnog događaja	103
1.5. Pioniri kriminalistike u svetu	112
<i>Edmond Lokar</i>	112
<i>Hans Gros</i>	116
<i>Alfons Bertijon</i>	119
<i>Arčibald Rajs</i>	122
<i>Mina Minovići</i>	127
<i>Nikolae Minovići</i>	129
<i>Ivan Vučetić</i>	131
1.6. Obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije	134
<i>Policijske škole u svetu</i>	137
<i>Instituti naučno-tehničke policije u svetu</i>	145
1.7. Kongresi i naučni skupovi posvećeni naučno-tehničkoj policiji, kriminalistici i kriminalnoj antropologiji	159
1.8. Mesto kriminalistike u istoriji i filozofiji savremene nauke	167
II 2. Naučno-tehnička policija u Srbiji – institucionalni razvoj	181
2.1. Modernizacija i reorganizacija policije u Kraljevini Srbiji i Kraljevini Jugoslaviji	181

<i>Antropometrijsko-policijsko odeljenje (1904-1914)</i>	182
<i>Tehnička policija (1919-1941)</i>	193
<i>Uprava grada Beograda i naučno-tehnička policija u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji (1904-1941)</i>	208
2.2. <i>Obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije u Srbiji</i>	221
<i>Obrazovanje kadrova u inostranstvu</i>	221
<i>Prva Policijska škola</i>	230
<i>Centralna škola za policijske izvršne službenike</i>	239
<i>Kriminalistički institut u Beogradu</i>	245
2.3. <i>Časopisi i stručna literatura o naučno-tehničkoj policiji u Srbiji</i>	249
<i>Policijski glasnik</i>	249
<i>Policijska</i>	263
<i>Naš glasnik</i>	267
<i>Ostala literatura</i>	269
2.4. <i>Pioniri naučno-tehničke policije u Srbiji</i>	272
<i>Arčibald Rajs</i>	272
<i>Dušan Alimpić</i>	277
<i>Vasa Lazarević</i>	281
<i>Dobrivoje Bakić</i>	284
<i>Aleksandar Andonović</i>	286
<i>Sergije Tregubov</i>	288
II 3. Statistika kriminaliteta	290
3.1. <i>Statistička evidencija kriminaliteta u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji – istorijski pregled</i>	291
3.2. <i>Stanje kriminaliteta u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji nakon uvođenja metoda naučno-tehničke policije</i>	296
<i>Opšti pregled krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)</i>	296
<i>Uporedni pregled izvršenih i rasvetljenih krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)</i>	301
III Zaključak	311
IV Literatura	317
V Prilozi	338
<i>Prilog 1. Spisak tabela</i>	338
<i>Prilog 2. Spisak slika i fotografija</i>	339
VI Biografija kandidata	340
VII Izjave	341
1. <i>Izjava o autorstvu</i>	
2. <i>Izjava o istovetnosti elektronske i štampane verzije</i>	
3. <i>Izjava o korišćenju</i>	

I Uvod

Kriminal kao negativna, vanvremenska društvena pojava i vanprostorna kategorija bez fizičkih i društvenih ograničenja, predstavlja realan problem koji traži aktivan, pragmatičan pristup u rešavanju istog. Kriminalitet, kao skup svih pojedinačnih društveno negativnih ponašanja koja su krivičnim zakonom predviđena kao inkriminisana (zabranjena) je stalno prisutan, aktuelan društveni problem koji, istorijski gledano, svaka ljudska zajednica nastoji da reši ili ublaži njegove posledice. Osnovne karakteristike kriminaliteta su: prilagodljivost društveno-istorijskim promenama, zloupotreba naučnog i tehničkog progresa, novi pojavni oblici ispoljavanja, profesionalizam, porast recidivizma, internacionalizacija.

Formalno, kriminalitet je nastao nastankom države i prava. Sve do kraja XIX i početka XX veka, u krivičnom zakonodavstvu je sprovođenje krivičnih sudskih postupaka bilo zasnovano na nepouzdanim dokazima: a) na priznanju kao kraljici dokaza, do koga se često dolazilo primenom torture koja je posle Francuske revolucije ukinuta; b) hvatanjem izvršioca na delu, što se nije često dešavalo; c) na osnovu izjava svedoka (ako ih je bilo), što se nije moglo smatrati apsolutno pouzdanim iz više razloga (subjektivan utisak, slabo pamćenje, umišljeno lažno svedočenje u korist jedne ili druge strane i slično). Ozbiljan problem bilo je utvrđivanje pouzdanih dokaza tzv. „nemih svedoka” u cilju konstatovanja istine u krivičnom sudskom postupku i izvršioци zakonski kaznili.

Problem istraživanja

Policija se krajem XIX i na početku XX veka suočila sa dva problema u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta:

a) izvršioци krivičnih dela su sve više koristili naučne pronalaskе i primenjivali tehnička otkrića prilikom izvršenja krivičnih dela, kriminalitet je dobijao novije, „savršenije” oblike ispoljavanja, što je značajno otežavalo i komplikovalo rad istražnih organa i zahtevalo je novi, drugačiji pristup u borbi protiv kriminaliteta.

b) obezbeđivanje nepobitnih, materijalnih dokaza u otkrivanju izvršioca i dokazivanju krivičnih dela, na osnovu kojih bi se mogao uspešno sprovesti krivični sudski postupak, zasnovan na tačnim, verifikovanim odnosno standardizovanim, međunarodno priznatim i naučno zasnovanim metodama umesto dokaza zasnovanih na iskazima svedoka (ako ih ima) ili priznanju samih izvršilaca.

Rešenje navedenih problema moglo se naći:

a) u drugačijem pristupu proučavanja kriminaliteta zasnovanom na primeni naučnih saznanja iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u istrazi krivičnih dela; stvaranjem nove multidisciplinarnе naučne discipline – kriminalistike koja ima svoj opšti predmet istraživanja (kriminalitet kao društvena i individualna patološka pojava) i poseban predmet istraživanja (kriminalni događaj kao moguće krivično delo), svoje metode (bertijonažu i daktiloskopiju, signaletičku i metričku fotografiju i ostale metode koje su primenljive sa kriminalističkog stanovišta);

b) u reformi i modernizaciji policije kojom su obuhvaćene promene u organizacionoj strukturi policije kao institucije, odnosno nastanak naučno-tehničke policije kao nove organizacione jedinice policije koja u svom radu primenjuje savremene naučne metode u istrazi kriminalnih događaja kroz rekonstrukciju događaja, kriminalističku obradu mesta izvršenja i razjašnjavanje okolnosti pod kojima je nastao.

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je nastanak i razvoj naučno-tehničke policije u Srbiji kao organizacione jedinice srpske policije koja je uspešno uvela nove naučne metode u istražnim policijskim radnjama u cilju sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta u Kraljevini Srbiji u periodu od njenog nastanka (1904) do početka Drugog svetskog rata (1941). Srbija nije mnogo zaostajala za svetom u pogledu primene metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u radu policije. Donošenjem *Zakona za merenje, opis i identifikovanje krivaca* (1904) stvoren je pravni osnov za uvođenje novih, naučno zasnovanih metoda u radu srpske policije i osnovano je Antropometrijsko-policijsko odeljenje pri Ministarstvu unutrašnjih dela koje je posle Velikog rata preraslo u Odeljenje tehničke policije.

Za primenu novih metoda u istrazi krivičnih dela, Srbiji su bili su neophodni ljudski i materijalni resursi. Nedostatak stručnog kadra na početku je rešavan školovanjem policijskih činovnika u inostranstvu a posle Prvog svetskog rata osnovane su obrazovne institucije u kojoj su se pored ostalih, školovali i obučavali pripadnici naučno-tehničke policije. Prva Policijska škola (1921) osnovana je na inicijativu Arčibalda Rajsa, potom je osnovana Centralna škola za policijske izvršne službenike (1931) i Kriminalistički institut (1927). Pokrenuta su dva stručna časopisa *Policijski*

glasnik i *Policija* u kojima su publikovani naučni i stručni članci o najnovijim saznanjima iz oblasti kriminalistike, krivičnog prava, kriminologije, sudske medicine.

Zahvaljujući Dušanu Alimpiću, Aleksandru Andonoviću, Vasi Lazareviću, Dobrivoju Bakiću, a naročito svetski poznatom i priznatom pioniru kriminalistike, dr Arčibaldu Rajsu, koji je izvestan period svog života proveo u Srbiji i posvetio se modernizaciji rada i reorganizaciji srpske policije, naročito razvoju policijskog školstva, Srbija je napravila značajan korak u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta uprkos burnim istorijskim događajima.

Ciljevi istraživanja

Opšti cilj istraživanja je utvrditi u kojoj meri i na koji način su prirodne nauke i primena tehničko-tehnoloških dostignuća uticali na rešavanje problema kriminaliteta u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji 1904-1941. godine.

Naučni cilj je naučna verifikacija doprinosa prirodnih nauka u suprotstavljanju negativnoj društvenoj pojavi – kriminalitetu, odnosno utvrđivanje istinitosti, tačnosti i potpunosti naučnih saznanja o kriminalitetu kroz metodološki aspekt prirodnih nauka posmatran dvojako: na teorijskom nivou (ogleda se u stvaranju nove multidisciplinarne, empirijske nauke – kriminalistike); na praktičnom nivou (primeni kriminalističkih metoda u istrazi krivičnih dela i reformi srpske policije u periodu 1904-1941); preciznije određenje statusa kriminalistike u istoriji i filozofiji savremene nauke;

Društveni cilj istraživanja u ovom radu je pouzdano naučno saznanje o rezultatima primene naučnih metoda i ukazivanje na doprinos prirodnih nauka u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta i uticaj na reformu srpske policije kao državne institucije u navedenom periodu.

Stanje istraživanja

Pitanjima nastanka i razvoja naučno-tehničke policije u Srbiji nije posvećena dovoljna pažnja. Najveći broj do sada objavljenih radova u domaćoj literaturi odnosi se na istorijski razvoj Ministarstva unutrašnjih dela (MUD), kasnije Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) i uopšte na razvoj srpske policije kao institucije. Antropometrijsko-polijsko odeljenje osnovano kao treće odeljenje Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije, kasnije Tehnička služba Odeljenja javne bezbednosti, spominju se u kontekstu preteče jedne od organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova RS (sadašnjeg Nacionalnog kriminalističko-tehničkog

centra), bez sagledavanja značajnih faktora za njihov nastanak i razvoj, mesta u organizacionoj strukturi policije kao institucije, efekata primene novih metoda u istrazi krivičnih dela, uticaja na kretanje kriminaliteta, značaja i doprinosa suprotstavljanju savremenim oblicima kriminaliteta.

Vremenski okvir disertacije odnosi se na period od 1904. do 1941. godine, jer za taj period ne postoje sistematizovana saznanja zasnovana na primarnim istorijskim izvorima o formiranju naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji. Ovaj vremenski okvir uslovljen je godinom osnivanja naučno-tehničke policije dok je krajnji okvir početak Drugog svetskog rata u Kraljevini Jugoslaviji, kada počinje da deluje u potpuno drugačijim okolnostima. Dodatni argumenti za ovaj izbor hronoloških odrednica je mogućnost praćenja njenog razvoja u okviru istog društveno-političkog sistema, sličnog zakonodavstva i različitog od onog nastalog posle Drugog svetskog rata.

Istorijski razvoj kriminalistike i uticaj prirodnih nauka na nastanak kriminalistike je dosta obrađen u svetskoj i domaćoj literaturi, ali i dalje postoje sporenja oko definisanja statusa kriminalistike u savremenoj nauci – da li je kriminalistika samostalna nauka ili nije. Jedan od razloga za različite stavove je i nedovoljno određeno mesto kriminalistike u istoriji i filozofiji savremene nauke.

Metode istraživanja

U doktorskoj disertaciji primenjeno je više naučnih metoda: deskripcija, analiza, sinteza, indukcija, kritičke analize, komparacija, kauzalna metoda, statistička metoda, biografska metoda i metod slučaja.

Eksplorativna istraživanja, u ovom radu, odnose se na proučavanje literature, dostupne arhivske građe i stručnih publikacija u cilju proširivanja saznanja u oblasti kriminalistike i primene novih metoda u radu policije. U toku eksplorativnih istraživanja korišćene su domaće i inostrane publikacije najvećim delom iz oblasti kriminalistike, kriminologije, kriminalne antropologije, sudske medicine, krivičnog prava. U okviru istraživanja institucionalnog razvoja naučno-tehničke policije u Srbiji korišćeni su zakonski i podzakonski akti Kraljevine Srbije/Jugoslavije koji definišu pravni status i zadatke naučno-tehničke policije; Zbornici zakona i uredaba; Zvanični službeni listovi (*Srpske novine, Službene novine Kraljevine SHS, Policijski glasnik*); dnevničke beleške i memoarski zapisi; Stručni časopisi (*Policijski glasnik, Branič, Naš glasnik*).

Najvažniji oslonac u istraživanju su primarni, neobjavljeni istorijski izvori, originalna arhivska građa sačuvana u fondovima arhiva u Srbiji:

Građa Arhiva Srbije: fond Ministarstva unutrašnjih dela, fond Ministarstva pravde, izveštaji Antropometrijsko-polijskog odeljenja Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije, raspisi ministra policije, zapisnici sa uviđaja krivične policije, rešenja i ukazi ministra unutrašnjih dela; fotografska dokumentacija;

Građa Arhiva Jugoslavije: fond Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Jugoslavije, materijali Odeljenja javne bezbednosti: Izveštaji okružnih načelnika o kretanju kriminaliteta sa priloženim tabelarnim pregledima, o vođenju kancelarijskog poslovanja, spiskovi pritvorenika i dr.

Građa Istorijskog arhiva Beograda: dokumenta o Antropometrijsko-polijskom odeljenju i polijskoj školi; polijski uviđaji o izvršenim krivičnim delima; raspisane poternice, delovodni protokoli, krivični kontrolnik, registri kažnjenih lica i protvorenika;

Građa SANU: zbirka Vase Lazarevića;

Građa Istorijskog arhiva Požarevac: neobjavljena arhivska građa fonda Požarevačkog kaznenog zavoda.

Strategija empirijskog istraživanja zasnovana je na kombinaciji kvalitativnih i kvantitativnih metoda. Primenom kvalitativnih istraživanja omogućeno je prikupljanje podataka, odnosno dobijanje odgovora na definisana istraživačka pitanja. Na kraju, analiza i prikaz rezultata sprovedeni su korišćenjem specijalizovanog računarskog paketa „EXCEL.”

Hipoteze

U istraživanju se polazi od opšte hipoteze:

H: Primenom naučnih saznanja i metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u istrazi krivičnih dela unapređuje se rad srpske policije u suzbijanju i suprotstavljanju raznovrsnim oblicima kriminaliteta u Kraljevini Srbiji, odnosno Kraljevini Jugoslaviji u periodu 1904-1941. godine.

Posebne hipoteze su:

H1 – *Uvođenje naučnih metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u otkrivanju i dokazivanju postojanja krivičnih dela i identifikaciji izvršioca, dovelo je do nastanka kriminalistike kao nove multidisciplinarne, empirijske nauke.*

H2 – *Primena naučnih metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka dovela je do stvaranja i širenja naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji u periodu 1904-1941. godine.*

H3 – *Primenom metoda kriminalistike u radu naučno-tehničke policije značajno je unapređen ukupan broj otkrivenih krivičnih dela i smanjena je ukupna stopa kriminaliteta u Srbiji u periodu 1904-1941. godine.*

Opis sadržaja disertacije

U skladu sa postavljenim hipotezama, koncipirana je struktura doktorske disertacije koju čine tri poglavlja.

U prvom poglavlju analiziraće se nastanak i razvoj kriminalistike kao nove naučne discipline multidisciplinarnog karaktera koja je objedinila prirodne, društveno-humanističke i medicinske nauke, tehnička i tehnološka otkrića u istrazi kriminalnih događaja. Razmatraće se opšti i poseban predmet kriminalistike – kriminalitet i kriminalni događaj kao moguće krivično delo, kao i osnovni principi na kojima je zasnovana metodologija istraživanja kriminalnih događaja u kriminalistici, princip neponovljivosti u prirodi i kontaktna teorija mikrotragova. Posebno će se analizirati kriminalističke metode proistekle kombinovanjem metoda prirodnih, tehničko-tehnoloških i medicinskih nauka kao i najznačajnija tehničko-tehnološka otkrića koja su imala široku primenu u istrazi kriminalnih događaja od kojih su najvažnije metode za identifikaciju lica - bertijonaža, daktiloskopija i sudska fotografija, kao i ostale metode od značaja za kriminalističku obradu mesta događaja. Poseban odeljak biće posvećen pionirima kriminalistike. Uz navođenje osnovnih biografskih podataka prikazaće se doprinos najuticajnijih ličnosti razvoju kriminalistike i utemeljenju naučno-tehničke policije u svetu a koji su značajno uticali na osnivanje naučno-tehničke policije u Srbiji: Edmonda Lokara, Hansa Grosa, Alfonsa Bertijona, braće Minovići, Ivana Vučetića a posebno Arčibalda Rajsa, koji je zaslužan za osnivanje Instituta naučne policije u Lozani, prve institucije ovakve vrste u svetu. Posebna pažnja biće posvećena obrazovanju i stručnom usavršavanju pripadnika naučno-tehničke policije, uticaj na reformu i razvoj policijskog školstva u oblasti kriminalistike od održavanja prvih specijalizovanih kurseva do osnivanja prvih škola a kasnije i instituta za naučno-tehničku policiju u svetu. Pored otvaranja škola za obuku kadrova naučno-tehničke policije, značajnu ulogu u usavršavanju stručnjaka iz oblasti kriminalistike imali su

međunarodni naučni skupovi i kongresi posvećeni naučnoj policiji i kriminalnoj antropologiji čime su stvorene mogućnosti za proširivanje, povezivanje i razmenu saznanja i iskustava iz oblasti kriminologije, kriminalistike, krivičnog prava i sudske medicine sa drugim zemljama u svetu. Razmotriće se učešće predstavnika Kraljevine Srbije/Jugoslavije na održanim kongresima i rezultati usvojenih preporuka.

U drugom poglavlju razmatraće se institucionalni razvoj naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji. Krajem XIX i početkom XX veka, vlasti Kraljevine Srbije nastojale su da sprovedu reformu i modernizaciju policije što je podrazumevalo promene u organizacionoj strukturi policije kao institucije i istovremeno uvođenje novih metoda u radu srpske policije. Da bi se reforma i modernizacija policije uspešno sprovela, bili su neophodni ljudski i materijalni resursi, s toga se razmatra stručno usavršavanje i školovanje kadrova, prostorni kapaciteti, opremanje policije adekvatnim tehničkim sredstvima, saradnja sa naučnim radnicima visokoškolskih ustanova u Srbiji i inostranstvu, kao i pravno utemeljenje za reformu i reorganizaciju policije. Nastanak naučno-tehničko policije u Srbiji analiziraće se kroz dva vremenska perioda:

a) od osnivanja Antropometrijsko-policijskog odeljenja prema *Zakonu o merenju i identifikovanju krivaca* decembra 1904. godine, što ujedno predstavlja i prvi korak u nastanku naučno-tehničke policije kao institucije u tadašnjoj Srbiji. Analiziraće se rad ovog odeljenja, koje je imalo isti pravni status kao Sanitetsko i Policijsko odeljenje Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije, sve do početka Prvog svetskog rata kada je prestalo sa radom i bilo potpuno uništeno.

b) u periodu između dva svetska rata u uslovima novostvorene države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kada je Odeljenje obnovljeno. Analiziraće se rad naučno-tehničke policije neposredno posle Prvog svetskog rata i donošenja Uredbe o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih poslova (1919) po kojoj je Antropometrijsko-policijsko odeljenje postalo Odsek za identifikaciju i Istražni odsek u okviru Odeljenja javne bezbednosti i po posebno donetoj Uredbi o uređenju Tehničke službe u okviru istog odeljenja (1920).

Posebno će se razmotriti uticaj naučno-tehničko policije na razvoj policijskog školstva i reformu obrazovanja pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova od sticanja obrazovanja prvih pripadnika srpske naučno-tehničke policije u policijskim školama i institutima u Parizu, Lionu, Lozani, Beču, Rimu i Bukureštu, preko organizovanja

specijalističkih kurseva u zemlji do otvaranja posebnih obrazovnih institucija: prve Policijske škole (1921), Centralne škole za policijske izvršne službenike i noćne stražare (1931) kao i Kriminalističkog instituta pri Pravnom fakultetu u Beogradu. U jednom od odeljaka biće izneti podaci o pionirima kriminalistike i naučno-tehničke policije u Srbiji među kojim se kao najzaslužniji ističu: Dušan Alimpić, Dobrivoje Bakić, Vasa Lazarević, Aleksandar Andonović, Sergije Tregubov, a posebno Arčibald Rajs. Časopisi: *Policijski glasnik* (1897-1944), *Policija* (1910-1940) i *Naš Glasnik* (1932-1934) sadržinski su obilovali stručnim člancima posvećenih ondašnjim najnovijim naučnim saznanjima i tehničkim dostignućima iz oblasti kriminalistike, kriminologije, prava, sudske medicine i shodno tome biće analiziran njihov doprinos na unapređenje rada naučno-policije. Časopis *Policijski glasnik* koji je *Zakonom o merenju, opisivanju i identifikovanju krivaca* postao prvi zvanični službeni list Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije (1905), kasnije Kraljevine Jugoslavije, imao je istaknutu ulogu u stručnom usavršavanju kadra naučne policije. Pored objavljivanja stručnih članaka istaknutih domaćih i stranih autora, materijalna sredstva iz ostvarenog prihoda od pretplate na časopis korišćena su za školovanje pripadnika naučno-tehničke policije. Statistička analiza kretanja kriminaliteta bila je obavezna rubrika u navedenom listu a ujedno i pokazatelj efikasnosti rada policije u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta.

U trećem poglavlju razmatraće se stanje kriminaliteta u državi na osnovu statističkih podataka o kretanju kriminaliteta koju su periodično prikupljani i obrađivani u skladu sa raspisima ministra unutrašnjih dela kojima su načelnici srezova i okruga bili u obavezi da iste dostavljaju Antropometrijsko-policijskom odeljenju koje je Zakonom za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca, za prikupljanje podataka o ukupnom kretanju kriminaliteta u celoj zemlji bilo je u nadležnosti Antropometrijsko-policijskog odeljenja. Isti zadatak bio je jedan od obaveznih i Tehničke službe (kasnije Istražnog odseka) Odeljenja javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije.

Na osnovu sačuvanih originalnih izveštaja uradiće se analiza i interpretacija postignutih rezultata policije u borbi protiv kriminala kroz obradu podataka statističkim metodama sa ciljem da se prikaže komparacija efikasnosti pre i posle stvaranja naučno-tehničke policije. Analizom će se prikazati ukupna stopa kriminaliteta, pojedinačna analiza prema vrsti krivičnih dela a u skladu sa Krivičnim zakonom, prostorna i

vremenska distribucija kriminaliteta prema administrativnom uređenju Kraljevine Srbije i na osnovu mesečnih izveštaja o kretanju kriminala: analiza ukupnog broja i strukture krivičnih dela; analiza broja krivičnih dela u odnosu na broj stanovnika, analiza rasvetljenih/nerasvetljenih krivičnih dela i broj procesuiranih /broj osuđenih lica).

Rezultati i naučni doprinos

Očekivani rezultat istraživanja je verifikacija i potvrđivanje značaja multidisciplinarnog pristupa zasnovanog na naučnim principima i primenom naučnih metoda u sprečavanju negativnih društvenih pojava kao što je kriminalitet. Kritičko sagledavanje, evaluacija i sinteza pokazatelja na osnovu kojih se mogu doneti zaključci o nivou razvoja srpske policije u navedenom periodu u primeni naučnih saznanja i dostignuća i postignuti rezultati u borbi protiv kriminaliteta. Proširivanje i produbljivanje saznanja o istorijskim okolnostima koje su uticale na nastanak i razvoj naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji. Sistematizacija sačuvane arhivske građe i stručne literature iz oblasti kriminalistike kao i sistematizacija znanja koja se odnose na nastanak i razvoj naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji u navedenom periodu.

II Struktura disertacije

II 1. Kriminalistika kao nauka

1.1. Istorijski osvrt na nastanak i razvoj kriminalistike kao nauke

Pojam *kriminalistika* pojavio se u kapitalnom delu dr Hansa Grosa (*dr Hans Gross*, 1847-1915) „Priručnik za istražne sudije” (*Handbuch für Untersuchungsrichter*, 1893, Graz) kome je u kasnijem izdanju dodato u naslovu: „sistem Kriminalistike” (*Handbuch für Untersuchungsrichter - System der Kriminalistik*, 1899)¹. Kriminalistika je, prema Grosu, bila sastavni deo kriminologije koju je smatrao sveukupnim učenjem o zločinu u čijem sastavu je više naučnih disciplina: kriminalna antropologija, kriminalna sociologija i kriminalna fenomenologija (posebno učenje o pojavi zločina) gde je svrstana subjektivna kriminalna psihologija i kriminalistika.

Nastanak kriminalistike i kriminologije proistekao je iz potrebe društva da se suprotstavi kriminalu, izrazito negativnoj društvenoj pojavi koja se menjala u skladu sa razvojem nauke i tehničko-tehnološkim napretkom, što je kriminalu davalo novu dimenziju uz postavljanje novih zahteva i izazova organima vlasti da se suprotstave na adekvatan način. Uz razvoj društva, nauke i tehnologije, nastali su novi pojavni oblici kriminaliteta, menjale su se metode, taktika i tehnika pri izvršenju krivičnih dela jer su izvršioc i vešto koristili tehničke pronalaskе, naučna otkrića i tehnološki razvoj. Društvo je nastojalo da pronađe adekvatan odgovor u suprotstavljanju i suzbijanju kriminaliteta u skladu sa stepenom svog razvoja.

Do nastanka kriminalistike, istražni organi oslanjali su se na svedočenja, na potkazivače i primenu represije u svrsi dobijanja priznanja radi sprovođenja krivičnog postupka. Posle Francuske revolucije (1789) ukinuta je tortura koja se primenjivala u svrsi dobijanja priznanja od osumnjičenih lica. Prekretnica u nastanku kriminalistike nastala je u XIX veku. Postavljeni su principi na kojima su kasnije zasnovane kriminalističke metode i teorije. Princip neuniformnosti, odnosno individualnosti dešavanja izrazio je Karl Pirson (*Karl Pearson*, 1856-1935) stavom: „Sve se u svetu dešava jedanput. Potpuna istovetnost u svetu ne postoji.”² Belgijski naučnik Adolf Kettle (*Adolphe Quetelet*, 1796-1874) ustanovio je da: „raspored oblika i dimenzija u prirodi

¹ Hans Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, 3rd ed. (Graz: Leuschner und Lubensky, 1899)

² Bogdan Šešić, *Osnovi metodologije društvenih nauka* (Beograd: Naučna knjiga, 1982), 102.

biva po naročitim matematički tačnim pravilima.”³ Došlo je do naglog uspona i razvoja kriminologije, kao sveukupnog učenja o zločinu, naročito kriminalne antropologije koje u središtu svog proučavanja postavljaju „čovaka zločinca” (*Homo Criminalis*, lat).⁴ Same zakonodavne mere nisu bile dovoljne da se država i društvo suprotstave kriminalu, već je bilo neophodno primeniti znanja prirodnih, medicinskih i tehničko-tehnoloških nauka. U periodu koji je neposredno prethodio nastanku kriminalistike, pojedine metode i tehnike iz drugih naučnih disciplina primenjivale su se u istrazi krivičnih dela. Njihova primena nije bila objedinjena u jednoj naučnoj disciplini već selektivna i uslovljena stepenom razvoja društvenog, ekonomskog i pravnog sistema.

Osnovni problemi s kojima su se suočavale vlasti u istrazi krivičnih dela, nezavisno od nivoa razvijenosti države i njenih institucija, bili su: identifikacija lica, rasvetljavanje krivičnih dela i sprovođenje sudskog postupka na osnovu pouzdanih, nepobitnih, materijalnih i nematerijalnih dokaza.

Utvrđivanje identiteta lica uopšte, posebno izvršilaca krivičnih dela i žrtava, oduvek je bilo jedno od najvažnijih. Od pamtiveka, ljudi su koristili različite načine da potvrde svoj identitet. Jedan od prvih načina bili su otisci prstiju. Na glinenim tablicama starog Vavilona (700. godine pre nove ere) pronađeni su otisci prstiju kojima je potvrđen međusobni dogovor izvesnih lica.⁵ Tomas Bjuvik (*Thomas Bewick*, 1753-1828) je obeležavao objavljene tekstove graviranjem svojih otisaka prstiju (1800).⁶ Ser Vilijam Heršel (*Sir William Herschel*, 1738-1822) umesto potpisivanja, primenjivao je otiske prstiju za overavanje dokumenata (1856).⁷ U zatvoru u Luvenu (*Louvaine, Belgija*) predloženo je da se uvede telesno merenje zatvorenika radi identifikacije (1860).⁸ Tomas Tejlor (*Thomas Taylor*) predložio je da se osobeni znaci na dlanovima i na vrhovima prstiju koriste za identifikaciju u krivičnom postupku (1877).⁹ Obavljajući

³ Adolphe Quetelet, *L'Anthropometrie ou mesure des differentes facultes de l'home* (1871), citirano u: Dušan Đ. Alimpić, *Bertilonaž (utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom) sa 105 slika i Album profesionalnih krivaca u Srbiji* (Beograd: Policijski glasnik, štamparija D. dimitrijevića, 1907), 3.

⁴ Cesare Lombroso, *Criminal Man* (1876), ed. and tr. by Mary Gibson and Nicole Hahn Rafter (London: Duke University Press, 2006), 9.

⁵ Suzanne Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science* (Westport, Conecticut: Praeger Publishers, 2008), 153.

⁶ Simone A. Cole, *Suspect Identities: A History of Fingerprinting and Criminal Identification* (Cambridge, Massachusetts: Harward University Press, 2000), 61.

⁷ Keith Inman and Norah Rudin, „Apendix A - Forensic Science Timeline,” in: *Principles and Practice of Criminalistics: The Profession of Forensic Science* (Boca Raton, Florida: CRC Press, 2000), 329-343.

⁸ Claire Valier „True Crime Stories,” *British Journal of Crimiology* 38, 1 (1998): 99.

⁹ Cole, *Suspect Identities*, 120-121.

poslove službenika britanske uprave u Indiji, Vilijem Heršel je proučavao otiske prstiju i o tome izdao brošuru (1877). Nemački patolog Rudolf Virchow (*Rudolf Virchow*, 1821-1902) među prvima se bavio mogućnostima i ograničenjima identifikacije pomoću vlasi kose (1879).¹⁰ Nezavisno od Heršela, lekar iz Škotske Henri Folds (*Henry Faulds*, 1843-1930) je identifikovao prave izvršioce krivičnih dela pomoću otisaka prstiju (1880) u nekoliko slučajeva (o krivičnom delu provale u Tokiju objavio je članak).¹¹ Gilbert Tomson (*Gilbert Thompson*, 1839-1909) ostavljao je otisak svog palca na platnom listu kako bi se zaštitio od eventualnih falsifikata (1882).¹²

Alfonse Bertijon (*Alfonse Bertillon*, 1853-1914) stvorio je sistem za identifikaciju lica tzv. bertijonažu (1878) koju je uveo u praksu pariske policijske prefektуре (1880) i prvi je uspešno sproveo identifikaciju povratnika (1883).¹³ Bertijonov sistem činila su standardizovana antropometrijska i antropološka opisivanja tzv. „slike koje govore” (*Portrait parle*, fr) i prvi je zvanično priznat sistem za identifikaciju lica (1885).¹⁴ Ser Frensis Galton (*Sir Francis Galton*, 1822-1911) u Velikoj Britaniji prvi je opisao svoj sistem klasifikacije i način utvrđivanja identiteta u knjizi „Otisci prstiju” (*Fingerprints*, 1892).¹⁵ Ivan Vučetić (1858-1925) u Južnoj Americi je stvorio svoj sistem za klasifikaciju otisaka prstiju (1891) i uveo je naziv „daktiloskopija” (1896).¹⁶ Na osnovu Vučetićeovog sistema u Južnoj Americi je pronađen i osuđen ubica (1892).¹⁷ Edvard Ričard Henri (*Edward Richard Henry*, 1850-1931)¹⁸ stvorio je svoj sistem klasifikacije otisaka (1896) koji je vrlo brzo bio usvojen u većini zemalja Evrope i u Severnoj Americi, poznat pod nazivom Henri-Galtonov sistem. Kao šef Skotland Jarda (*Scotland Yard*) Henri se zalagao da daktiloskopija potpuno zameni Bertijonov sistem identifikacije (1901). Prednost je data daktiloskopiji koja je postepeno potisnula Bertijonažu (u Francuskoj se zadržala najduže, do 1914). Edmon Lokar (*Edmond*

¹⁰ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

¹¹ Isto

¹² Isto

¹³ Cole, *Suspect Identities*, 49.

¹⁴ Alphonse Bertillon, „Sur le Fonctionnement du Service D’Identification, par le Signalements Anthropométriques,” doneé le 22 Novembre 1885, in *Actes Du Congres Penitentiaire International de Rome*, tome III (Rome: Imprimerie Des „Mantellate,” 1887), 689-706.

¹⁵ Francis Galton, *Fingerprints* (London: Macmillan & Co, 1892)

¹⁶ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

¹⁷ Cole, *Suspect Identities*, 128-129.

¹⁸ Edvard Henri, šef bezbednosti u londonskoj policiji, radio je na usavršavanju daktiloskopije teorijski i praktično, napisao je delo „Classifications and uses of finger prints” (1901). Vasa Lazarević, *Daktiloskopija* (Beograd: Dositej Obradović, 1907), 15.

Locard, 1877-1966) predložio je minimalan broj karakteristika otisaka prstiju (dvanaest ključnih tačaka) za pouzdano utvrđivanje identiteta (1918).¹⁹

Javljale su se inicijative da se identifikacija lica obavlja i na drugi način – Artur Šuler (*Arthur Schüller*, 1874-1957) predložio je da se identifikacija lica može obavljati na osnovu frontalnih sinusa (1921).²⁰ Četrdesetih godina XX veka počinju da se koriste zubni kartoni za utvrđivanje identiteta. U Severnoj Americi u Bel laboratoriji (*Bell Laboratory, New Jersey, USA*) započeta su istraživanja na identifikaciji lica pomoću zapisa glasa (1941) i započeta je primena spektograma za identifikaciju glasa govornika (1943).²¹

Pored identifikacije lica, za rasvetljavanje krivičnih dela i pokretanje krivičnog postupka neophodni su materijalni i nematerijalni dokazi. Pokušaji raznih vrsta veštačenja i pronalaženja tragova koji bi nedvosmisleno ukazali na izvršioce krivičnih dela pojavili su se još u starom veku. Arhimed je dokazao da kruna nije napravljena od zlata (287-212. pre nove ere).²² Tvđenje je zasnovano na proveru gustine i potiska. Na Dalekom istoku Sung Tzu je na osnovu krvavih tragova na srpu kojim je izvršeno ubistvo identifikovao ubicu (1235).²³ Veliku ulogu u forenzičkoj analizi arsenika imao je Karl Wilhelm Šile (*Carl Wilhelm Sheele*, 1742-1786) koji je otkrio kako da se od oksida arsena dobije kiselina koja u reakciji sa cinkom oslobadja arsen (1775).²⁴ Prvi dokumentovani slučaj analize fizičkog podudaranja zabeležen je 1786. godine, kada je Džon Toms (*John Toms*) iz Lankastera osuđen za ubistvo na osnovu pocepanog svežnja papira koji se podudara sa ostacima papira pronađenih u njegovom džepu.²⁵ Engleski hemičar Džejms Marš (*James Marsh*, 1794-1846) pronašao je metodu za utvrđivanje prisustva arsenika u tkivima tzv. *Maršov test* (1836) što je ujedno i prva primena toksikologije u krivičnom sudskom postupku.²⁶

¹⁹ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

²⁰ Arthur Schüller, „Note on the Identification of Skulls by X-ray Pictures of the Frontal Sinuses,” *The Medical Journal of Australia* 1, (1943): 554. citirano u: Kusum Singal, „History of Dental Radiographs in Forensics,” *Indian Journal of Forensic Medicine and Toxicology* 10, 2 (2016): 145. doi: 10.5958/0973-9130.2016.00076.1

²¹ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

²² Thomas Little Heath, ed. *The work of Archimedes*, (Mineola, New York: Courier Corporation, 2002), XIX.

²³ Bell, *Crime and Circumstance*, 26.

²⁴ Isto, 57.

²⁵ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

²⁶ Isto

Belgijski profesor hemije Žan Serve Stas (*Jean Servais Stas*, 1813-1891) prvi je uspešno identifikovao biljne otrove u telesnim tkivima (1851).²⁷ U Velikoj Britaniji donet je propis o arseniku (1851) u nameri da se kontroliše dostupnost ovog otrova koji je često korišćen za izvršenje krivičnog dela ubistva.²⁸ Holandski naučnik Isak Van Din (*Izaak Van Deen*, 1804-1869) napravio je test za utvrđivanje krvnih tragova pomoću produkata biljke zapadnoindijskog grma (1862).²⁹ Profesor sudske medicine Aleksandar Lakasanj (*Alexandre Lacassagne*, 1843-1924) pokušao je da identifikuje metak na osnovu broja žlebova i zareza zaostalih nakon ispaljivanja (1889).³⁰ Primenom Bertijonovog sistema utvrđena je greška u rukopisu kao ključni dokaz osude Alfreda Drajfus (*Alfred Dreyfus*) iz Francuske za izdaju (1894).³¹ Nemački hemičar Pol Jezrih (*Paul Jesrich*, 1854-1927) prvi je primenio fotomikrografiju u identifikaciji ispaljenih projektila (1898) na osnovu kojih je osuđen izvršilac krivičnog dela ubistva.³² Džordž Pop (*Georg Popp*, 1861-1943) je prvi put u svetu koristio geološke dokaze u istrazi krivičnih dela (1904).³³ Čarls E. Vejt (*Charles E. Waite*, 1865-1926) prvi je napravio katalošku listu sa podacima o datumu proizvodnje različitih vrsta naoružanja (1920).³⁴ Vinsent Hnizda (*Vincent Hnizda*, 1905-1987) je, posle Arčibalda Rajsja (1911), verovatno prvi koji je analizirao zapaljive tečnosti (1940).³⁵

Veliki doprinos i uticaj na rasvetljavanje krivičnih dela imala je medicina, posebno sudska. Još je 250. godine pre nove, grčki lekar Erazistrat otkrio da se kod pacijenata koji govore laži javlja promena brzine pulsa.³⁶ Identifikacija žrtava i utvrđivanje uzroka smrti bila je nezamisliva bez medicinskih metoda. Rimski lekar Antistije, 44. godine pre nove ere, nakon pregleda tela ubijenog cara Julija Cezara, utvrdio je da je od 23 uboda na telu Cezara, smrtonosna bila samo rana na prsima.³⁷

²⁷ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

²⁸ Suzanne Bell, *Encyclopedia of Forensic Science, revised ed.* (New York: Infobase Publishing, 2008), 23.

²⁹ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

³⁰ Isto

³¹ Isto

³² Isto

³³ Sue Black and Niamh Nic Daéid, *30-Second Forensic Science: 50 Key Topics Revealing Criminal Investigation from Behind the Scenes, Each Explained in Half a Minute* (London: Ivy Press, 2018), 112.

³⁴ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

³⁵ Arčibald Rajs je u svom delu *Manuel de Police Scientifique (Technique), I Vols et Homocides* (1911), opisao primenu hemijskih metoda (parna destilacija i ekstrakcija rastvarača) u analizi zapaljivih materija. Eric Stauffer, Julia A. Dolan, Reta Newman, *Fire Debris Analysis* (Boston: Academic Press, USA, 2008), 28-29.

³⁶ David E. Newton, *DNA Evidence and Forensic Science* (New York: Infobase Publishing, 2008), 29.

³⁷ Bell, *Crime and Circumstance*, 27.

Prva zabeležena primena medicine u rasvetljavanju krivičnog dela sa detaljnim uputstvima kako razlikovati slučajeve samoubistava, ubistava i prirodne smrti, i opasnosti od povreda raznih delova tela zabeležena je u Kini (1248).³⁸ Kineski pravnik i istražitelj smrtnih slučajeva, Sung Tzu u knjizi "Ispiranje nanesenog zla" (*Ksijuanlu, Hsi yüan chi lu*), ukazao je na značaj insekata i antropoda kao forenzičkih indikatora. U knjizi je iznet prvi dokumentovani slučaj forenzičke entomologije.³⁹ Bartolomeo da Varinjana (*Bartolomeo da Varignana*, 1260-1321) sproveo je prvu sudsko-medicinsku autopsiju u slučaju ubistva uglednog plemića (1302).⁴⁰ Identitet posmrtnih ostataka francuskog vojvode od Burgundija utvđen je na osnovu zuba koji su nedostajali (1447).⁴¹ Sublimirano znanje o anatomiji ljudskog tela objavljeno je u kapitalnom delu Andreasa Vesaliusa (*Andreas Vesalius*, 1514-1564) od sedam tomova „Na tkanini ljudskog tela” (*De Humani Corporis Fabrica*, 1543).⁴² Nastava iz oblasti forenzičke medicine počela je da se održava na Univerzitetu u Lajpcigu u Nemačkoj (1642).⁴³ Engleski lekar, biolog, filozof i istoričar, ser Tomas Braun (*sir Thomas Browne*, 1605-1682) otkrio je sivu voštanu masu (*adipocere*) nalik sapunu koja se javlja na ljudskim skeletima usled raspadanja mekih tkiva u vlažnom prostoru (1658).⁴⁴ Profesor anatomije Marčelo Malpigi (*Marcello Malpighi*, 1628-1694) proučavao je strukturu formi otisaka (lukove, spirale, tačke, petlje) papilarnih linija (1686).⁴⁵ Metju Orfila (*Mathieu Orfila*, 1787-1853) koji se smatra ocem forenzičke toksikologije autor je prve knjige o toksikologiji „Traktat o otrovima” (*Traité des Poisons*, fr. 1813)⁴⁶ što je ujedno i prva zabeležena primena mikroskopa u analizi krvnih mrlja i semenih tečnosti. Bejtman (*Bateman*) je prvi opisao staračke podlive kada je zapazio tamno ljubičaste mrlje i

³⁸ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

³⁹ Mark Benecke, „A brief history of forensic entomology,” *Forensic Science International*, 120, 1–2 (2001): 2.

⁴⁰ Plinio Pioreschi, *A History of Medicine: Medieval medicine, Vol 5* (Omaha: Horatius Press, 1996), 364.

⁴¹ David R. Senn, Paul G. Stimson, *Forensic Dentistry* (Boca Raton: CRC Press, 2010), 13.

⁴² Marek H. Dominiczak, „Andreas Vesalius: His Science, Teaching, and Exceptional Books,” *Clinical Chemistry* 59, 11 (2013): 1687.

⁴³ William J. Tilstone, Kathleen A. Savage, Leigh A. Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques* (Santa Barbara, California: ABC Clio, 2006), 3.

⁴⁴ Reid Barbour, *Sir Thomas Browne: A life* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 350.

⁴⁵ Malpigi je proučavao otiske prstiju u medicinske svrhe a ne u cilju istrage krivičnih dela. Bell, *Crime and Circumstance*, 46.

⁴⁶ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343; Bell, *Crime and Circumstance*, 60.

utvrdio da se pojavljuju usled izliva krvi u kožna tkiva (1818).⁴⁷ Češki profesor anatomije Johan Evangelist Purkinje (*Johann Evangelist Purkinje*, 1787-1869) u svojoj tezi o otiscima prstiju opisao je devet kombinacija otisaka (1823).⁴⁸ Tomas Bel (*Thomas Bell*, 1792-1880) prvi je opisao pojavu simptoma *ružičastih zuba* u slučajevima nasilne smrti vešanja ili utapanja (1829).⁴⁹ Erhard Fridrih Lojhs (*Erhard Friedrich Leuchs*, 1800-1837) prvi je primetio aktivnost enzima u ljudskoj pljuvački (1831).⁵⁰ Jedan od prvih pokušaja da se utvrdi vreme smrti merenjem telesne temperature sproveo je lekar britanske armije Džon Dejvi (*John Davy*, 1790-1868) mereći telesnu temperaturu tela mrtvih vojnika živinim termometrom (1839).⁵¹ Prvi slučaj osude ubice na osnovu sudsko-medicinskih dokaza zabeležen je u Sjedinjenim Američkim Državama (1850) nakon što je poroti prezentovan način na koji je određeno vreme smrti žrtve.⁵² Petehijalno krvarenje koje je nastalo kao posledica smrti zbog nedostatka kiseonika (1855) uočio je Ambroz Ogust Tard (*Ambroise August Tardieu*, 1818-1879).⁵³ Nemački hemičar Kristijan Fridrih Šonbajn (*Christian Friedrich Schönbein*, 1799-1868) otkrio je sposobnost hemoglobina da oksiduje hidrogen-peroksid stvarajući penu što je bio prvi rezultat u testiranju prisustva tragova krvi (1863).⁵⁴ Karl Landštajner (*Karl Landsteiner*, 1868-1943) otkrio je krvne grupe ABO (1900).⁵⁵ Zajedno sa Diter Maks Rihterom (*Dieter Max Richter*) Landštajner je pokazao kako se mogu utvrditi krvne grupe iz osušenih krvnih tragova pronađenih na mestu kriminalnog događaja (1902).⁵⁶ Nemački imunolog Pol Ulenhut (*Paul Uhlenhuth*, 1870-1957) stvorio je test za razlikovanje ljudske od krvi životinjskog porekla (1901).⁵⁷

⁴⁷ Joseph M. Dyer and Richard A. Miller, „Chronic Skin Fragility of Aging Current Concepts in the Pathogenesis, Recognition, and Management of Dermatoporosis,” *Journal Of Clinical And Aesthetic Dermatology* 11, 1 (2018): 14.

⁴⁸ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343.

⁴⁹ H. Borrman, Alfred Du Chesne, Bernd Brinkmann, „Medico-legal aspects of postmortem pink teeth,” *International Journal of Legal Medicine* 106, 5 (1994): 225.

⁵⁰ Inman and Rudin, *The Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343.

⁵¹ Bell, *Crime and Circumstance*, 73.

⁵² Aleksandar B. Ivanović i Aleksandar R. Ivanović, „Pravci razvoja forenzike u državama Evrope,” *Pravne teme* I, 2 (2013):171-172.

⁵³ Pavel Nečas, Petr Hejna, „Eponyms in forensic pathology,” *Forensic Science Medicine and Pathology* 8, 4 (2012): 399.

⁵⁴ Inman and Rudin, *The Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

⁵⁵ Isto; Bell, *Crime and Circumstance*, 80; Robert E. Gaensslen, *Blood, Bugs, and Plants* (New York: Infobase Publishing, 2008), 22.

⁵⁶ Lisa Yount, *Forensic Science: From Fibers to Fingerprints* (New York: Infobase Publishing, 2007), 43.

⁵⁷ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343; Bell, *Crime and Circumstance*, 160-162.

Italijanski naučnik Leone Lattes (*Leone Lattes*, 1887-1954) otkrio je da se krv može identifikovati iz osušenih krvnih mrlja (1901) i stvorio je prvi test za određivanje antitela ABO krvnih grupa (1915).⁵⁸ Antropolog R. Fišer (*R. Fischer*) opisao je sistem brazda na crvenom delu ljudskih usana što je poslužilo kao osnova za "heiloskopiju" (*cheiloscopy*, 1902).⁵⁹ Oskar Adler (*Oscar Adler*, 1879-1932) i Rudolf Adler (*Rudolph Adler*, 1882-1952) stvorili su skrining test za analizu krvi zasnovan na primeni benzedina (1904).⁶⁰ Revenstorff V. je došao na ideju da se diatomi mogu koristiti za identifikovanje smrti usled davljenja od smrti nastale pre davljenja (1904).⁶¹ Profesor medicine Viktor Baltazar (*Victor Balthazard*, 1872-1950) objavio je prvu obimnu studiju o vlasi kose (1910).⁶² Ludvig Tajhman (*Ludwig Teichmann*, 1823-1895) i Masao Takajama (*Masao Takayama*, 1872-1943) unapredili su hemijske metode za identifikaciju krvi primenjujući hemohromogene kristale u analizi hemoglobina (1912).⁶³ Vitorio Sirakuza (*Vittorio Siracusa*) napravio je apsorpciono-elucioni test za identifikaciju krvnih mrlja po ABO krvnim grupama pomoću antigena (1923).⁶⁴ Japanski naučnik Saburo Sirai (*Saburo Sirai*, postao je zaslužan za identifikaciju grupa antigena iz drugih telesnih tečnosti a ne samo iz krvi (1925).⁶⁵ Karl Lendštajner (*Karl Landsteiner*, 1868-1943) i Filip Levin (*Philip Levine*, 1900-1987) prvi otkrivaju M, N i P krvne faktore što ih je dovelo do stvaranja MNS i P sistema (1927).⁶⁶ Meler (*Meuller*) je prvi predložio analizu amilaza pljuvačke za identifikaciju bioloških tragova (1928).⁶⁷ Japanski naučnik K.I. Josida (*K.I. Yosida*) sproveo je prvu sveobuhvatnu istragu u kojoj je analizirao prisustvo seroloških izoantitela u drugim telesnim tečnostima a ne u krvi (1929).⁶⁸ Franc Jozef Holcer (*Franz Josef Holzer*, 1903-1974) stvorio je apsorpciono-inhibicioni test za određivanje AB krvnih grupa koji je vrlo brzo postao osnovni test u forenzičkim laboratorijama (1931) i sproveo je značajna istraživanja o identifikaciji

⁵⁸ Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 10.

⁵⁹ Nitul Jain, *Textbook of Forensic Odontology* (New Delhi: JP Medical Ltd, 2012), 156.

⁶⁰ Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 12.

⁶¹ Revenstorff V. „Der Nachweis der aspirierten Ertrankungs flüssigkeit als Kriterium des Todes durch ertrinken,” *Vierteljahrsschrift für gerichtliche Medizin und öffentliches Sanitätswesen* 28, (1904): 274-279.

⁶² Studija „The Hair of Man and Animals” je objavljena u koautorstvu sa Marselom Lambertom (*Marcell Lambert*). Bell, *Encyclopedia of Forensic Science*, 29.

⁶³ Gaensslen, *Blood, Bugs, and Plants*, 18.

⁶⁴ Isto, 24.

⁶⁵ Inman and Rudin, *The Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

⁶⁶ Isto

⁶⁷ Isto

⁶⁸ Isto

drugih izlučevina ljudskog tela (1937).⁶⁹ Lendštajner i Aleksander Viner (*Alexander Wiener*, 1907-1976) prvi su opisali Rh faktor krvnih grupa (1940).⁷⁰

Najznačajniji pronalasci koji su doprineli razvoju kriminalističkih metoda su pronalazak mikroskopa, spektroskopa i fotografije.⁷¹ Od posebnog značaja je primena mikroskopa u identifikaciji bioloških tragova i u balistici. Malpigije je koristio mikroskop za posmatranje krvi u kapilarima (1661).⁷² Anton van Levenhuk (*Anton van Leeuwenhoek*, 1632-1723) posmatrao je pod mikroskopom bakterije sa zuba, crvena krvna zrnca i ćelije sperme (1670).⁷³ Robert Huk (*Robert Hook*, 1635-1703) je prvi uveo pojam „ćelije” kao osnovne biološke jedinice, objavio je delo „Mikrografija” (*Micrographia*, 1665), konstruisao je prvi mikroskop sa lampom kao izvorom svetlosti i prvi je opisao ćelije sperme.⁷⁴ Značaj mikroskopa u toksikološkim analizama naročito krvnih mrlja i semenih tečnosti, prvi je zabeležio pionir forenzičke toksikologije Metju Orfila (1813).⁷⁵ Henry Godard (*Henry Goddard*, 1800-1883) iz Skotland Jarda, prvi je primenio komparativnu metodu pri analizi metka (1835) koja je bila zasnovana na poređenju vidljivih tragova na ispaljenom projektilu i čauri. To je prva balistička analiza na osnovu koje je uhvaćen ubica.⁷⁶ Henri Luis Bejard (*Henri-Louis Bayard*, 1812-1852) objavio je prvu pouzdanu proceduru za otkrivanje tragova semenih tečnosti na tkanini pomoću mikroskopa (1839).⁷⁷ Ludvig Tajhman (*Ludwig Teichman*, 1823-1895) iz Poljske izvršio je prvo mikroskopsko testiranje hemoglobina pomoću kristala (1853).⁷⁸ Filip Gravel (*Philip Gravel*, 1891-1955) i Kelvin Godard (*Calvin Goddard*, 1851-1955) usavršili su primenu komparativnog mikroskopa u analizi projektila ispaljenih iz vatrenog oružja (1925).⁷⁹ Teodoro Gonzales (*Theodoro Gonzales*) šef policije u Meksiko Sitiju, uveo je test za utvrđivanje tragova baruta na koži nakon upotrebe

⁶⁹ Bell, *Crime and Circumstance*, 165.

⁷⁰ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343.

⁷¹ (1826. heliogravure, 1839. dagerotipije, 1841. talbotipije i 1855. ferotipije)

⁷² Bell, *Crime and Circumstance*, 46.

⁷³ Levenhuk je koristio mikroskop sa jednim sočivom sa uveličavanjem do 300. Levenhukov mikroskop imao je samo jedno sočivo. Bell, *Crime and Circumstance*, 46.

⁷⁴ isto

⁷⁵ „Traktat o otrovima” (*Traite des Poisons*, 1813) Drugo izdanje objavljeno je 1815. Bell, *Crime and Circumstance*, 3.

⁷⁶ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343.

⁷⁷ Lisa Jean Moore, *Sperm Counts: Overcome by Man's Most Precious Fluid* (New York – London: NYU Press, 2008), 127-128.

⁷⁸ Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 11.

⁷⁹ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343; Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 4.

vatrenog oružja, tzv. test „parafinska rukavica” (1933).⁸⁰ Holandski fizičar Fric Zernike (*Frits Zernike*, 1888-1966) izumeo je prvi interferentni kontrastni mikroskop (1935).⁸¹ Od velikog značaja je i pronalazak mikroskopa za polarizaciju svetlosti, Vilijama Nikola (*William Nicol*, 1768-1851) tzv. Nikolove prizme (1828).⁸² Pronalazak Džozefa Tomsona (*Joseph Thomson*, 1856-1940) koji je konstruisao prvi maseni spektrometar poznat kao parabolični spektrograf (1912) omogućio je kvalitativne i kvantitativne analize uzorka materijalnih dokaza.⁸³ Albert Šnajder (*Albert Schneider*) iz Berklija u Kaliforniji koristio je po prvi put vakuum aparate za prikupljanje tragova (1916).⁸⁴ Džon Larson i Leonard Keler (*John Larson, Leonard Keeler*) konstruisali su prvi pokretni poligraf (1921).⁸⁵

Fotografija, kao trajni zapis, odmah je našla primenu u radu istražnih organa (1840).⁸⁶ Ričard Medoks (*Richard Maddox*, 1816-1902) napravio je suhu fotografsku ploču (1854) koja je korišćena pri fotografisanju osuđenika za dosijea.⁸⁷ Odelbreht (*Odelbrecht*) je prvi podržao korišćenje fotografije za identifikaciju zločinaca (1864), zalagao se za uvođenje fotografije u evidencionoju dokumentaciji izvršilaca krivičnih dela, kao i za fotografisanje mesta izvršenja krivičnih dela.⁸⁸ Alfons Bertijon je stvorio signaletičku i metričku fotografiju i konstruisao je poseban fotoaparat (1883).⁸⁹ Signaletička fotografija Alfonsa Bertijona i danas je u primeni. Bertijonov učenik Rudolf Arčibald Rajs (*Rudolph Archibald Reiss*, 1875-1929) posebno zainteresovan za sudsku fotografiju, osnovao je Katedru za sudsku fotografiju na Univerzitetu u Lozani

⁸⁰ Bell, *Crime and Circumstance*, 147.

⁸¹ Inman and Rudin, *The Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

⁸² Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 4.

⁸³ Edmond de Hoffmann and Vincent Stroobant, *Mass Spectrometry: Principles and Applications* (New York: John Wiley & Sons, 2013), 6.

⁸⁴ Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 329-343.

⁸⁵ Isto; Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 18.

⁸⁶ Prvi pisani tragovi o primeni fotografije, tačnije dagerotipije u sudskom postupku, upućuju na Nemačku 1840. godine. Prve sačuvane sudske fotografije, koje se nalaze se u muzeju Policijske laboratorije u Lionu, potiču iz 1843. godine i predstavljaju zatvorenike koji su fotografisani u zatvoru radi identifikacije. Vlastimir Mitrović, *Kriminalistička tehnika* (Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 1990), 136.

⁸⁷ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

⁸⁸ Isto, 331.

⁸⁹ Fotografija mesta zločina prvi put je snimljena 1860. godine. Arčibald R. Rajs, „Sudska fotografija” prev. Dušan. Đ. Alimpić, *Policijski glasnik* VI, 40 (1910): 314.

(1902) iz koje je kasnije proistekao čuveni Institut za naučnu policiju (*Institut de police scientifique*, 1909) što je doprinelo uvođenju kriminalistike u obrazovne institucije.⁹⁰

Osnivanje prve policijsko-tehničke laboratorije u Lionu (*Laboratoire de Police Scientifique*, 1910) koja je osnovana inicijativom Edmonda Lokara, predstavlja krupan korak u razvoju kriminalistike kao eksperimentalne i empirijske nauke.⁹¹ Po uzoru na laboratoriju u Lionu, osnivane su laboratorije u drugim državama, naročito u periodu posle Prvog svetskog rata.⁹² Formiranjem laboratorija naučno-tehničke policije (pri Ministarstvu policije ili pri Ministarstvu pravde) omogućeno je legitimno uvođenje i primena kriminalističkih metoda u rasvetljavanju i dokazivanju krivičnih dela.

Najznačajnija dela o kriminalistici objavili su Hans Gros i Edmon Lokar. Gros je „Priručnik za istražne sudije – sistem kriminalistike” napisao kao priručnik o primeni nauke u svrsi istrage krivičnih dela što značajno ukazuje na empirijski sadržaj kriminalistike kao nauke.⁹³ Naučno utemeljenje u razvoju kriminalistike dao je Edmon Lokar svojom kontaktnom teorijom mikrotragova (*Locard's Exchange principle*).⁹⁴ Lokar je, kao i Hans Gros, nastojao da sva dotadašnja saznanja o kriminalistici sublimira u kapitalnom delu „Traktat o kriminalistici” (*Traité de criminalistique I-VI, 1931-1935*). Oba autora (Lokar i Gros) nastojala su da sve do tada poznate metode prirodnih, medicinskih i tehničko-tehnoloških nauka, koje su prilagođene rešavanju ključnih problema u istrazi krivičnih dela (identiteta lica, individualizacije lica i materijalnih tragova) objedine u jednoj naučnoj disciplini – kriminalistici, ukazujući na empirijski sadržaj kriminalistike kao nauke. Istovremeno, pionirski poduhvat Hansa Grosa u obradi taktičkih i tehničkih načina otkrivanja, razjašnjavanja i sprečavanja

⁹⁰ Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 329-343.

⁹¹ Isto

⁹² Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 14.

⁹³ *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, Graz, 1899. U predgovoru dela Gros je istakao svoju nameru da napiše knjigu (priručnik) koja će biti praktična koliko god je to moguće. Delo je sastavljeno od petnaest poglavlja raspoređenih u tri dela: opšti deo (posvećen istražnim organima, odnosno licima koja se bave istragom krivičnih dela sa opisom procedura i zadataka istražnih organa u istrazi, ispitivanju svedoka i osumnjičenih, opremi koja se koristi u procesu istrage, metodama istrage, obradi lica mesta); u drugom delu opisana su specijalna znanja koja su važna i neophodna istražnim organima (praksa kojom se služe kriminogene ličnosti, načini i sredstva koja se koriste pri izvršenju krivičnog dela, sujeverje itd); treći deo govori o potrebnim veštinama koje su neophodne istražnim organima u radu (skiciranje mesta nastalog kriminalnog događaja, pronalaženje tragova, uzimanje otisaka prstiju i stopala, posebni načini sporazumevanja izvršilaca itd). Popularnost dela je porasla posle kongresa Međunarodnog udruženja za Krivično pravo održanog u Lincu (1895). Do Grossove smrti (1915) delo je imalo sedam izdanja i bilo je prevedeno na više stranih jezika.

⁹⁴ Lokar je kontaktnu teoriju mikrotragova izneo u svom delu „Kriminalna anketa i naučne metode” (*L'Enquete Criminelle et les Methods Scientifique*, Paris, 1920): „U kontaktu između dva predmeta dolazi do međusobne razmene materija” (*In contact between two subjects there will be an exchange*).

krivičnih dela uz jasna uputstva istražnim vlastima nagoveštava tripartitni sistem kriminalistike odnosno njenu podelu na taktiku, tehniku i metodiku.

Kriminalistika, naučna policija, policijska tehnika. Pored pojma *kriminalistika* pojavili su se i drugi pojmovi koji su po definiciji imali dosta zajedničkog ali uz izvesne razlike: *naučna policija* (*polizia scientifica*, ital. *police scientifique*, fr) i *policijska tehnika* (*police technique*, fr).

Pojam *naučna policija* pojavio se prvo u Italiji. Profesor Univerziteta u Torinu, Alfredo Ničeforo (*Alfredo Niccieforo*, 1876-1960) pojam *naučna policija* izneo je stručnoj javnosti na šestom Međunarodnom kriminalno-antropološkom kongresu u Torinu (1906): „Naučna policija sastoji se u primeni naučnih poznavanja u istraživanjima krivičnih dela koja imaju za cilj da utvrde identitet izvesne ličnosti ili da odrede ulogu jednog lica ili stvari u izvršenom krivičnom delu”⁹⁵ Profesor univerziteta u Rimu i direktor prve škole naučne policije u svetu, Salvatore Otolengi (*Salvatore Ottolenghi*, 1861-1934) definisao je *naučnu policiju*: „naučni kriterijum koji treba da vodi upravljanje policije i sve metode koje bi trebalo upotrebiti za represiju zločina, prestupa i uopšte delikata”.⁹⁶ U Italiji je bio prisutan i pojam *policijska tehnika*. Prema Ničeforu, autoru prvog sistematskog dela o policijskoj tehnici (*La Police et l'Enquete Judiciaire scientifique*, 1907): „Policijska tehnika je primena naučnih znanja u krivičnim istragama u cilju utvrđivanja identiteta i određivanja udela pojedinih lica ili predmeta u vremenu krivičnih dela.”⁹⁷

U Švajcarskoj je, zahvaljujući Arčibaldu Rajsu, *naučna policija* uvedena kao specijalna grana nauke koja obuhvata primenu naučnih metoda u policijskim i sudskim istragama: „Stara policijska sredstva nedovoljna su za današnje prilike; potrebno je boriti se sa zločincima jednakim oruđem i, po mogućstvu, nadmašiti ih u oštroumlju, a ovo se može postići samo primenom naučnih metoda u policijskim i sudskim istragama. Primena ova, za koju se ima zahvaliti Bertijonu, Grosu, braći Minovići, Lakasanju, Galtonu i dr. postala je u poslednje doba specijalna grana nauke pod imenom *naučna policija* (*Police Scientifique*).”⁹⁸ Prema Rajsu, znanja koja spadaju u delokrug *naučne policije* a neophodna su u policijskim i sudskim istragama su: utvrđivanje identiteta i

⁹⁵ Rudolf Arčibald Rajs, „Primena naučnih metoda u policijskim i sudskim istragama,” *Policijski glasnik* III, 2 (1907): 12; Miodrag M. Đorđević, „Naučna policija,” *Policijski glasnik* X, 11-12 (1923): 439.

⁹⁶ Đorđević, „Naučna policija,” 440.

⁹⁷ Dušan Đ. Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” *Policijski glasnik* VI, 42 (1910): 331.

⁹⁸ Rajs, „Primena naučnih metoda u policijskim i sudskim istragama,” 12.

opisivanje ličnosti, fotografisanje, ispitivanje mesta kriminalnog događaja odnosno proučavanje okolnosti na mestu događaja kao i poznavanje metoda za njihovo istraživanje (topografski pregled mesta, pregled leša, istraživanje tragova, otisaka, krvnih mrlja i ispitivanje oruđa kojim je zločin izvršen). Za razliku od Lokara, pojam *policajska tehnika* za Arčibalda Rajsa je širi i obuhvata i: „praktično poznavanje zločinaca i načina njihovog rada.”⁹⁹

U Francuskoj su bila zastupljena sva tri pojma. Prema Lokaru: „Naučna policija je primena nauka u policiji, [...] skup metoda iz sudske medicine primenjenih pri zaustavljanju zločinaca, njihovom praćenju, traganju, identifikaciji i opisu; to je transformacija starih iskustava u sisteme eksperimentalno dokazane [...] to je primena u praksi od strane policajaca potrebnih naučnih elemenata rasejanih po knjigama, koje su do sada samo sudski lekari iskorišćavali.”¹⁰⁰ Za razliku od Rajsa koji je *naučnu policiju* smatrao specijalnom naukom, za Lokara je veština: „Naučna policija nije ništa drugo do policijska veština koja iskorišćava poznavanje nauka.”¹⁰¹ Slično Lokaru, profesor i osnivač Lionske škole sudske medicine, Alesandro Lakasanj (*Alexandre Lacassange*, 1843 - 1924) smatrao je *naučnu policiju* sastavnim delom sudske medicine, pri čemu je *naučnu policiju* svodio na bertijonažu sa izvesnim elementima sudske medicine.¹⁰²

Između pojmova *naučna policija* i *policajska tehnika* Lokar nije pravio razliku: „Policijska tehnika je primena teorijskih i praktičnih naučnih znanja u vođenju istraga, istraživanju i identifikovanju zločinaca.”¹⁰³ Istovremeno, Lokar je policijsku tehniku smatrao veštinom: „to je primena nauke u policiji; to je skup sudsko-medicinskih ispitivanja prenet iz laboratorijuma u domenu zatvaranja, istraživanja i ličnog opisivanja; to je preobražaj starih rutina u određeni eksperimentalni sistem [...] Pri svemu ovom to je samo veština; nema zakona ni opštih i stalnih pravila, niti ma čega od onoga što sačinjava i definiše jednu nauku; reč je o posebnim slučajevima koji se tretiraju prema principima pozajmljenim od biologije. Policijska tehnika nesumnjivo je

⁹⁹ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

¹⁰⁰ Edmond Locard, *Identification des recedivistes* (Paris: Maloine 1909), citirano u: Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

¹⁰¹ isto

¹⁰² J. Bercher, prev. Dušan Đ. Alimpić, „Konan Dojl i naučna policija u XX veku,” *Policijski glasnik* IV, 5 (1908): 36.

¹⁰³ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 330.

veština, koja od nauke pozajmljuje i iskorišćava potrebna joj znanja.”¹⁰⁴ Pojam „kriminalistika” u Francuskoj je uveo Edmon Lokar u svom kapitalnom delu „Traktat kriminalistike” (*Traite de Criminalistique*, 1931) pod kojim je podrazumevao primenu naučnih metoda istraživanja, odnosno celokupnost naučnih metoda koje primenjuje policija radi ustanovljavanja krivičnog dela i identifikacije učinioca.¹⁰⁵

Razlike u terminologiji javljale su se u zavisnosti od krivično-pravnog sistema. U zemljama Germanskog prava dominantan je izraz „kriminalistika” dok je u zemljama Rimskog prava prisutan termin „naučna policija” odnosno „policijska tehnika”. U zemljama Anglosaksonskog prava, kriminalistika se vezuje sa pojmom sudske medicine, toksikologije i odnosi se na primenu metoda medicine i prirodnih nauka u sudskim postupcima.¹⁰⁶ Pojmovi *naučna policija* i *policijska tehnika* u Francuskoj su smatrani veštinom, dok su u Švajcarskoj bili posebna naučna disciplina.

Da bi se istorijski razvoj kriminalistike kao nauke istražio, neophodno je analizirati odnos kriminalistike prema drugim naukama koji se prema predmetu istraživanja može posmatrati sa dva aspekta:

- a) kriminalistika i nauke koje imaju isti opšti predmet istraživanja – *kriminal*¹⁰⁷ (društveno-humanističke nauke)
- b) kriminalistika i nauke čije se metode koriste u istraživanju posebnog predmeta kriminalistike (prirodne i tehničko-tehnološke nauke).

U tom cilju, potrebno je odrediti predmet istraživanja kriminalistike kao nauke i razmotriti nastanak sopstvenih, kriminalističkih metoda.

¹⁰⁴ Locard, *L'Identification des Recidiviaties*, citirano u: Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

¹⁰⁵ Владимир Водинелић, *Криминалистика, откривање и доказување*, том 1 (Скопје: Универзитет Кирил и Методиј, Факултет за безбедност и друштвену самозаштиту, 1985), 5.

¹⁰⁶ Harold Scott, *The Concise Encyclopedia of Crime and Criminals* (London: A. Deutsch for Bookplan, 1961), 147.

¹⁰⁷ prema Vujaklijinom „Leksikonu stranih reči i izraza” pojam „krimen” odnosi se na: „zločin, kažnjivo delo” a izraz „kriminalan” na: „koji se odnosi na kazneno pravo ili kazneni postupak.”

1.2. Predmet kriminalistike

Predmet kriminalistike sastoji se od društvenih, prirodnih i tehničkih komponenti koje su međusobno uslovljene i zavisne pa su i zakonomernosti koje izučava kriminalistika kompleksne. Kriminalistika ima opšti i poseban predmet proučavanja.

Opšti predmet kriminalistike

U kriminalistici je opšti predmet istraživanja *kriminalitet* kao „društvena i individualna patološka pojava opredmećena u krivičnim događajima ili delima, naročito sa aspekta otkrivenog (poznatog) i neotkrivenog (latentnog) kriminaliteta.”¹⁰⁸ Prema opštem predmetu istraživanja kriminalistika se svrstava u krivične nauke koje mogu biti pravne i nepravne.¹⁰⁹ Krivične nauke su sve nauke čiji je opšti predmet istraživanja *kriminal*, odnosno kriminalitet kao društvena i individualna pojava i njegove zakonomernosti. Pojam „krivični” je širi od pojmova „krivično-pravni” i „kriminološki”. Svaka od krivičnih nauka je samostalna disciplina koja ima svoj predmet, pored opštih ima i svoje posebne metode, svoj poseban sadržaj, pored opštih, zajedničkih ciljeva ima i svoje posebne ciljeve kao i svoje teorije. U krivične nauke spadaju: kriminologija, krivično pravo, krivično-procesno pravo, kriminalistika.¹¹⁰

Kriminalistika i kriminologija. Prema savremenom shvatanju, kriminologija je „samostalna nauka koja, koristeći saznanja i istraživačke postupke nauka o čoveku i društvu, empirijski proučava kriminalni fenomen tj. zločin, njegovog izvršioca i žrtvu, kriminalitet i način na koji društvo reaguje na kriminalno ponašanje.”¹¹¹ Predmet savremene kriminologije je kriminalni fenomen odnosno zločin kao centralna kategorija kriminologije, izvršilac zločina, žrtva zločina, kriminalitet kao masovna pojava i reakcija pojedinca i društva na zločin i kriminalitet. Predmet proučavanja kriminologije posmatra se kroz tri ravni: fenomenološku (bavi se pojavnim oblicima kriminalnog fenomena), etiološku (specifična uslovljenost kriminalnog fenomena), viktimošku (iz ugla žrtve).¹¹²

¹⁰⁸ Duško Modly, „Kriminalistika kao znanstvena disciplina,” separat, *Kriminalističke teme* II, 3 - 4 (2002): 51. (Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2003).

¹⁰⁹ Vodinelic Vladimir, „Da li je kriminalistika kriminološka nauka,” *Anali pravnog fakulteta u Beogradu* 42, 1-2 (1994): 48.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Đorđe Ignjatović, *Kriminologija*, 9. izd. (Beograd: Pravni fakultet – Centar za publikacije, 2008), 31.

¹¹² Isto, 32.

Ovakvo shvatanje kriminologije poklapa se sa Grosovom koncepcijom o kriminologiji koja nije bila samostalna nauka već sveukupno učenje o zločinu i obuhvatala je više disciplina: kriminalnu antropologiju, kriminalnu sociologiju i kriminalnu fenomenologiju (posebno učenje o pojavi zločina) gde je svrstana subjektivna kriminalna psihologija i kriminalistika (Tabela 1).

Tabela 1. Grosova koncepcija kriminologije¹¹³

Kriminologija kao učenje o zločinu					
Opšte učenje o pojavi zločina					
<i>Kriminalna antropologija</i>		<i>Kriminalna sociologija</i>		<i>Kriminalna fenomenologija (Posebno učenje o pojavi)</i>	
Kriminalna sematologija	Objektivna kriminalna psihologija	Kriminalna statistika	Socijalna kriminalna psihologija	Kriminalistika	Subjektivna kriminalna psihologija
Kriminalna politika					
<i>Materijalno i formalno krivično pravo</i>			<i>Penologija</i>		

Kriminologija je nauka sa dugom tradicijom. Prema predmetu istraživanja, u razvoju kriminologije mogu se razlikovati dva pristupa. Na početku je kriminologija bila nauka o učionici, a kasnije nauka o delu. Veliki uticaj na pravac razvoja kriminologije kao nauke o učiniocu, imali su italijanski pozitivisti koji su u fokus istraživanja postavili „čoveka zločinca” (*Homo Criminalis*, lat) odnosno čoveka kao nosioca fizičkih i psiholoških obeležja koja ukazuju na njegovu sklonost ka kriminalu.¹¹⁴ Antropološka i kriminološka struktura „čoveka zločinca” je predmet proučavanja kriminalne antropologije, sa ciljem da se istraži međusobna povezanost zločina kao fenomena sa abnormalnom organskom strukturom čoveka. Među pozitivistima se naročito isticao Lombrozo po kome je glavni uzrok nastanka „čoveka zločinca” zastoj u razviću ljudskog bića prouzrokovan teškim bolestima (sifilis, somatizam, epilepsija, alkoholizam) kao i evolutivni povratak u arhaičnu (atavističku) fazu sa vidnim posledicama koje su se manifestovale kao anatomske anomalije (često najvidljivije na lobanji), opšta smanjena osetljivost, atrofija moralnih osećanja (samilosti, milosrđa i praštanja, nedostatak griže savesti), neosetljivost na bol.¹¹⁵ Na

¹¹³ Hans Gross, *Criminal Investigation - A Practical Handbook for Magistrates, Police officers and Lawyers*. Translated and adapted to Indian and Colonial practice by John Adam and John Collyer Adam. (Madras: G. Ramasamwy & Co, 1906), XXVIII.

¹¹⁴ Charles F. Wellford, „Criminology,” in *The Wiley -Blackwell Companion to Sociology*, ed. George Ritzer (Malden, MA: John Wiley, 2012), 234.

¹¹⁵ Mario Karara, „Kriminalna antropologija,” *Policijski glasnik* V, 45 (1909): 355-356.

osnovu proučavanja određenih karakteristika i sklonosti pojedinaca ka izvršenju krivičnih dela i pojavi recidivizma kao posledice, u kriminalnoj antropologiji izvršena je tipologija kriminogenih ličnosti:¹¹⁶ rođeni (nepopravljivi) tip, zločinci po navici, slučajni zločinci („prilike” stvaraju zločince).¹¹⁷ Razvoj kriminalne antropologije imao je velikog uticaja na Alfonsa Bertijona da stvori prvu metodu za identifikaciju i registraciju lica priznatu u svetu.

Istovremeno, posmatranje i analiza materijalnih uslova mesta izvršenja krivičnog dela koja je intenzivirana primenom naučnih metoda (naročito prirodnih nauka) u XIX veku, pružali su dragocene podatke o načinu izvršenja krivičnih dela i istovremeno su ukazivali na određene karakteristike izvršilaca, odnosno na tipove kriminogenih ličnosti. U tom pogledu, razvoj naučnih metoda u istrazi krivičnih dela bio je dvosmeran. Na pr. proučavanje tetovaža služilo je za identifikaciju lica kao osobeni znak raspoznavanja ali je istovremeno bio predmet proučavanja u sociologiji (motivi su ukazivali na socijalne statuse pojedinaca i sl). Podaci o licu dobijeni primenom Bertijonovog sistema identifikacije korišćeni su da se izvrši provera odnosno verifikacija „čoveka zločinca” a istovremeno je uočavanje anomalija na telu bilo sredstvo identifikacije i potencijalni indikator degeneracije određenog kriminogenog tipa ličnosti.¹¹⁸

U istoriografiji, kriminalistika i kriminologija su konceptualno konvergente. Obe nastoje da pruže odgovor na isto pitanje ali sa različitim ciljem: zašto i kako je izvršeno krivično delo? U kriminologiji je važno naći odgovor u svrsi naučnog istraživanja kriminaliteta kao negativne socijalne pojave, a u kriminalistici radi rasvetljavanja krivičnog dela i utvrđivanja svih relevantnih činjenica i dokaza neophodnih za sprovođenje krivičnog postupka. Međusobna uslovljenost je velika: kriminološka istraživanja i teorije o tipologiji izvršilaca, uzrocima i vrstama krivičnih dela čine osnovu za izbor taktičkih metoda, sredstava i tehnike u istrazi kriminalnih događaja.

Kriminalistika i pravne nauke. Kriminalistika je nastala kao pomoćna nauka krivičnom pravu i krivično-procesnom pravu sa zajedničkim ciljem – sprečavanje i

¹¹⁶ Tipologija kriminogenih ličnosti urađena je na osnovu empirijskih istraživanja u zatvorima XIX veka koji su predstavljali „laboratorije” za praktično izučavanje „čoveka zločinca” (*Homo Criminalis*). Valier, „True Crime Stories,” 89.

¹¹⁷ Mario Karara, „Kriminalna antropologija,” *Policijski glasnik* V, 44 (1909): 347-348.

¹¹⁸ Valier, „True Crime Stories,” 90.

suzbijanje kriminaliteta kao negativne društvene pojave, preventivnim i represivnim merama zasnovanim na zakonskim odredbama. Po mišljenju Hansa Grosa: „Kriminalistika je nauka o realnostima krivičnog prava.”¹¹⁹ Gros je uvideo problem istražnih organa u otkrivanju i dokazivanju krivičnog dela i nedostatak materijalnih dokaza na osnovu kojih se može pokrenuti krivični postupak. Ogromnu prazninu koja je postojala u pravnim naukama sa izraženim teorijskim karakterom bilo je neophodno dopuniti empirijskom naukom koja bi omogućila da se dođe do nepobitnih dokaza primenom naučnih metoda.

Zadatak kriminalistike je da utvrdi da li postoje razlozi za primenu odredaba krivičnog prava u konkretnom slučaju – kriminalnom događaju, odnosno da na pitanje: *da li je izvršeno delo, krivično ili nije?* nadje istinit odgovor primenom naučnih metoda. Utvrđivanje krivice ili nevinosti osumnjičenog, nije zadatak kriminalistike, već pravosuđa. „Krivično materijalno pravo određuje čime se bavi kriminalistika. To su posebni elementi krivičnih dela (bića).”¹²⁰ Na ovaj način, krivično pravo direktno utiče na određenje predmeta istraživanja kriminalistike. Krivično-pravna regulativa je polazna osnova kriminalistike kao nauke, a istovremeno izbor kriminalističkih metoda uslovljen je krivično-pravnim normama. Krivičnom pravu bitne su informacije koje u krivičnom procesu mogu poslužiti kao dokazi. Kriminalistika je „usmerena na prepoznavanje, identifikaciju, individualizaciju i evaluaciju fizičkih (materijalnih) dokaza primenom prirodnih nauka od značaja za predmete istraživanja pravnih nauka.”¹²¹ Zadatak kriminalistike je preformulacija pravnog pitanja u naučno pitanje.¹²² Kriminalistika se bavi gnoseološkom sadržinom dokazivanja krivičnog dela, dok je za krivično pravo i krivično-procesno pravo bitna pravno regulisana delatnost utvrđivanja činjenica predviđenih zakonom o krivičnom postupku. Sve metode i tehnike koje se koriste u kriminalistici moraju biti pravno regulisane, odnosno pravno dopuštene i besprekorno moralne, stoga je za kriminaliste vrlo bitno poznavanje normi krivičnog i krivično-procesnog prava.

¹¹⁹ Modly, „Kriminalistika kao znanstvena disciplina,” 49.

¹²⁰ Isto, 46.

¹²¹ Definicija Kalifornijskog udruženja kriminalista usvojena na 21. polugodišnjem seminaru u Venturi (Kalifornija) 26. maja 1963. citirano u: James W. Orsterburg, „What Problems Must Criminalistics Solve,” *The Journal of Criminal Law and Criminology* 59, 3 (1969): 427.

¹²² na primer: „Da li je A.B. izvršio ubistvo nad V.G?” dobija formu: „Kom tipu pripadaju biološki tragovi pronađeni na mestu zločina?” Inman and Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics*, 15.

Prema sadržaju kriminalistika ima više dodirnih tačaka sa krivično-procesnim nego sa materijalnim krivičnim pravom. Zajednička dodirna tačka krivično-procesnog prava i kriminalistike je teorija sudskih dokaza. Razlika je u pristupu – kriminalistika se bavi informativno-gnoseološkim sadržajem dokazivanja, dok se u krivično-procesnom pravu istražuje druga strana dokazivanja: „dinamički sastav pravno regulisane delatnosti utvrđivanja činjenica u Zakonom o krivičnom postupku predviđenoj procesnoj formi u obliku formalno regulisanih procesnih radnji.”¹²³

Kriminalistika i krivično-procesno pravo imaju isti predmet istraživanja ali su postupci istraživanja razgraničeni. „Krivično-procesno pravo u stvari samo postavlja pred organe krivičnog postupka određene zadatke i posve ili gotovo posve prepušta tim organima da sami pronađu način kako će te zadatke rešiti. Krivično procesno pravo uglavnom ne propisuje sadržaj procesnih radnji nego samo njihov oblik tj. bitne formalnosti.”¹²⁴ Zadatak kriminalistike kao nauke u odnosu na krivično-procesno pravo je da: „istražuje i stvara modele taktičkih, tehničkih i metodičkih načina i oživotvorenja procesnih radnji.”¹²⁵ Za krivično-procesno pravo su od značaja informacije (operativne, spoznajne, neformalne) samo sa stanovišta mogućnosti njihove transformacije u dokaze koji se mogu koristiti u krivično-sudskom postupku, dok se u kriminalistici kao nauci proučavaju mehanizmi i zakonomernosti otkrivanja, prikupljanja i fiksiranja informacija koje mogu postati dokazi.

Paralelno, kriminalistika je uticala da se unesu i promene u krivično-procesnom pravu. Pojedine metode kriminalističke taktike i tehnike postale su deo normi krivično-pravne regulative, odnosno Zakona o krivičnom postupku. Na taj način, norme kriminalistike postale su norme krivično-procesnog prava. Pravilan izbor taktičkih metoda kriminalistike omeđen je normama krivično-procesnog prava, koje ne menjaju kriminalistička svojstva taktičkih metoda.

Naučni principi kriminalistike dopunjuju norme krivičnog i krivično-procesnog prava. Metode i tehnike kriminalistike moraju se usaglasiti sa opštim pravilima krivičnog prava što vodi njihovom unutrašnjem jedinstvu, jakoj povezanosti i međusobnom dopunjavanju.

¹²³ Modly, „Kriminalistika kao znanstvena disciplina,” 48.

¹²⁴ Vladimir Bajer, *Jugoslavensko krivično - procesno pravo* knjiga 1, (Zagreb: Informator, 1977), 50.

¹²⁵ Modly, „Kriminalistika kao znanstvena disciplina,” 47.

Status kriminalistike, struktura i pojmovno određenje razlikuju se u zemljama sa različitim krivično-pravnim sistemom. U zemljama sa germanskim pravnim modelom (Austrija, Nemačka, Švajcarska), kriminalistika je samostalna disciplina koja ima dugu tradiciju i vrlo razvijenu teoriju i praksu. U zemljama sa anglosaksonskim modelom krivičnog prava (SAD i Engleska) kriminalistika se smatra delom forenzičke nauke: „kriminalistika je otkrivanje, istraživanje, identifikacija, individualizacija i evaluacija materijalnih tragova u kojoj se koriste naučne metode i tehnike za otkrivanje krivičnih dela.”¹²⁶ U pojedinim modelima (naročito američkim) navodi se da je: „kriminalistika nauka o otkrivanju zločina koja uključuje primenu hemije, fizike, fiziologije, psihologije i drugih nauka.”¹²⁷ U zemljama u kojima je krivično zakonodavstvo zasnovano na Rimskom pravu (Italija i Francuska) umesto kriminalistike javlja se termin „naučna policija” – oblast primene metoda prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u istrazi krivičnih dela.

Poseban predmet kriminalistike

Poseban predmet kriminalistike je kriminalni događaj kao moguće krivično delo odnosno nosilac operativnih dokaznih informacija, „tačnije informaciono-gnoseološke zakonomernosti koje vladaju procesom otkrivanja dela i razjašnjenja devet zlatnih pitanja kriminalistike.”¹²⁸ Predmet kriminalistike velikim delom jeste uslovljen i određen predmetom krivičnog i krivično-procesnog prava, ali se predmet kriminalistike ne može ograničiti samo na krivično-procesni okvir jer predmet kriminalistike čine načini, metode i sredstva koji se primenjuju pre bilo kakvog pokretanja krivičnog postupka, odnosno u kriminalistici se predmet proučava ne samo sa stanovišta dokazivanja, već i sa stanovišta otkrivanja i predupređenja krivičnog dela, odnosno u kriminalistici se preduzimaju i operativno-taktičke i tehničke mere i radnje koje nemaju dokazni karakter.

Prema Vodineliću, poseban predmet kriminalistike sastoji se od četiri elementa:

¹²⁶ Haris Halilović, Nebojša Bojanić, „Criminalistics – Scientia Sui Generis – Arguments Pro et Contra” in: *Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice*, ed. by Gorazd Meško, Milan Pagon, Bojan Dobovsek (Maribor: Faculty of Criminal Justice, University of Maribor, 2004), 374.

¹²⁷ George E. Rush, *The Dictionary of Criminal Justice* (Guilford, Connecticut: The Dushkin Publishing Group Inc. 1986) citirano u: Halilović i Bojanić, „Criminalistics – Scientia Sui Generis,” 374.

¹²⁸ Vodinelić, „Da li je kriminalistika kriminološka nauka,” 49.

- Proučavanje zakonomernosti nastanka operativnih i dokaznih informacija u krivičnim događajima kao mogućim krivičnim delima;
- Izrada naučno-tehničkih sredstava i taktičkih načina i metoda otkrivanja prikupljanja, fiksiranja, ispitivanja, ocene i upotreba operativne i dokazne informacije o delu, učinioniku i žrtvi, na osnovu otkrivenih zakonomernosti;
- Proučavanje operativne prakse krivičnog postupka sa informaciono-gnoseološkog stanovišta radi usavršavanja postojećih i iznalaženja novih metoda, načina i naučno-tehničkih sredstava otkrivanja i dokazivanja postojanja krivičnih dela u krivičnom događaju;
- Pronalaženje modela i sredstava prevencije krivičnih dela metodama koje stvara kriminalistička nauka.¹²⁹

Kriminalni događaj može se posmatrati po modelu kriminalističkog trougla u kome postoji međusobna uslovljenost i delovanje:

izvršilac + žrtva + prostor = krivično delo.

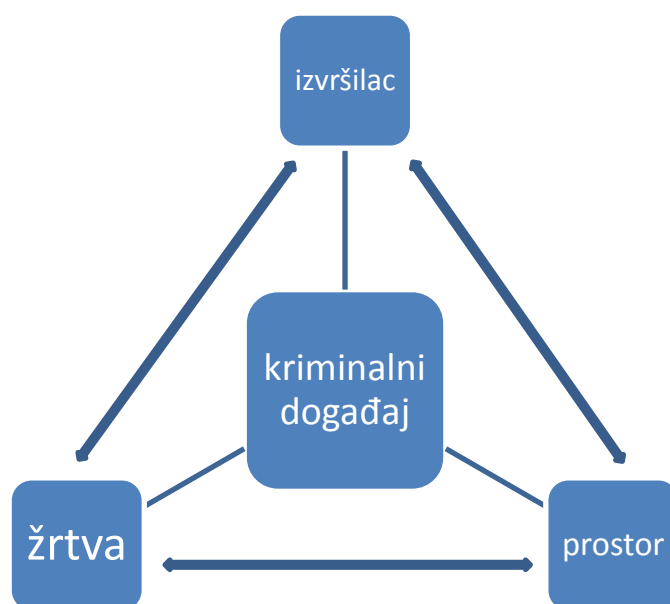
Stoga se može reći da poseban predmet proučavanja kriminalistike kao nauke čine „uzajamne veze i uzajamno delovanje materijalnih objekata (sfera kriminalističke tehnike) i uzajamne radnje i odnosi ljudi (sfera kriminalističke taktike i kriminalističke metodike).”¹³⁰ Ovakav način definisanja predmeta kriminalistike je u skladu sa Grosovom tripartitnom strukturom kriminalistike (tehnika, taktika i metodika).

U modelu kriminalističkog trougla društvenu komponentu predmeta kriminalistike čine izvršilac i žrtva kao društvene pojave, dok otkrivanje i dokazivanje nastalih materijalno-prirodnih pojava u prostornom okviru uz primenu tehničkih sredstava u genezi i viktimgenezi krivičnog dela predstavljaju prirodnonaučnu i tehničku komponentu.¹³¹ Na slici 1 dat je grafički prikaz modela posebnog predmeta kriminalistike.

¹²⁹ Isto

¹³⁰ A. Eisman, *Sovetskaja kriminalistika*, (Moskva, 1978), 7 citirano u: Водинелић, *Криминалистика - откривање и докажување*, 20.

¹³¹ Водинелић, *Криминалистика, откривање и докажување*, 20.



Sl. 1. Poseban predmet kriminalistike – kriminalni događaj

Na određenje posebnog predmeta istraživanja kao i na nastanak i razvoj kriminalističkih metoda, uticale su prirodne i tehničko-tehnološke nauke, stoga je neophodno razmotriti međusoban odnos kriminalistike i prirodnih nauka. Krajem XIX i početkom XX veka krivično delo počinje da se posmatra kao društveni fenomen koji treba rasvetliti kroz rekonstrukciju događaja, izučavanje mesta zločina i okolnosti pod kojim je izvršen, sa osnovnim ciljem – utvrditi materijalnu istinu. Samo poznavanje i primena zakonskih propisa nije bilo dovoljno da se dođe do istine: „Savremeni kriminalisti, koji odlično manipulišu sa principima krivičnog zakonodavstva i koji su sposobni da do detalja primene formalnosti sudske procedure, nesposobni su za borbu sa sadašnjim zločincima isto tako, kao što su divne kolekcije preistorijskih oruđa neupotrebljive u industrijskom životu dvadesetog veka.”¹³²

Dok je klasična škola krivičnog prava posmatrala samo zločin i egzemplarnu kaznu, pozitivizam je stavio zločinca na prvo, zločin na drugo a kaznu na treće mesto

¹³² Alfredo Niceforo, *La police et l'enquete judiciaire scientifique*, (Paris: Librairie universelle, 1907) citirano u: Sergije Tregubov i Aleksandar J. Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela, I i II deo* (Beograd: Štamparija Dom, 1935), 6.

koja je trebala da bude egzemplarna ali i humana: „Novim učenjem pozitivističke škole, prodrle su u krivičnu proceduru humane metode zasnovane na naučnim praktikama.”¹³³

Ogromna praznina koja je postojala u utvđivanju materijalne istine mogla je biti popunjena samo uvođenjem naučno zasnovanih, proverenih i pouzdanih metoda koje su nudile prirodne nauke. Polazeći od Bertijonovog postulata i Lokarovog principa¹³⁴ i uvođenjem metoda prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka prošireno je polje delatnosti kriminalistike kao nauke: „Kriminalistika je prirodnjački element u kaznenom pravu,”¹³⁵ i omogućeno je da se poseban predmet kriminalistike - kriminalni događaj proučava na naučnoj osnovi.

Metode prirodnih nauka u rad istražnih organa uvedene su iz dva glavna razloga: razvojem nauke i tehnike otvorene su nove mogućnosti za suprotstavljanje kriminalitetu; prekid sa dotadašnjom praksom istrage krivičnih dela i sprovođenja sudskog postupka zasnovanog na svedočenjima, često uz primenu torture pri uzimanju iskaza. Istovremeno, izvršiocu su pri izvršenju krivičnih dela, pribegavali korišćenju naučnih znanja i tehničko-tehnoloških dostignuća da spreče (ili svedu na najmanju mogućnost) otkrivanje svoje kriminalne delatnosti i tražili su najpogodniji način i najprikladnija sredstva izvršenja protipravnih radnji kako bi materijalne tragove ostavili u što manjoj meri. Kriminalistička tehnika i taktika nastale su kao odgovor na kriminalnu tehniku i taktiku tj. na način, metode i sredstva izvršenja krivičnih dela.

Istorijski gledano, prvo su nastale kriminalistička tehnika i taktika a kasnije se razvila i kriminalistička metodika. Prema Tregubovu, u kriminalističkoj tehnici se proučavaju najbolje i najpodesnije metode u obradi mesta izvršenja krivičnog dela, kao i za pronalaženje izvršilaca toga dela: „u svojim metodama rada, kriminalna¹³⁶ tehnika služi se prirodnim naukama i savremenim tehničkim iskustvima. Praktični zadatak ove nauke sastoji se u tome, da pravosuđu pruži svestranu pomoć u otkrivanju istine i da ga sačuva od teških grešaka kako prilikom pronalaženja krivaca, tako isto i pri

¹³³ Vladeta Milićević, „Bečki kriminalni institut,” *Policija* XV, 5 i 6 (1928): 233.

¹³⁴ Lokarov princip: „With contact between two items, there will be an exchange,” odnosno: „Every contact leaves a trace” (Svaki kontakt ostavlja trag), a odnosi se na činjenicu da je svaki učesnik kriminalnog događaja u interakciji sa sredinom (mestom događaja) pri čemu nastaju tragovi izvršenja krivičnog dela. Stephen Marvin, *Dictionary of Scientific Principles* (Hoboken, N.J: John Wiley & Sons, Inc. 2011), 195.

¹³⁵ M. P. Jovanović, „Čovek kao zločinac,” *Policijski glasnik* III, 25 (1899): 193-194.

¹³⁶ odnosi se na kriminalističku tehniku.

konstatovanju nevinosti pogrešno osumnjičenih lica.”¹³⁷ „Kriminalistička taktika je nauka o pravilnom i svrshodnom postupanju pri razjašnjavanju kažnjivih radnji.”¹³⁸ „Kriminalistička metodika je završni deo kriminalistike i zaključna karika u njenom naučnom sistemu. Ona nije ništa drugo nego celokupnost primene standardnih metoda, načina i sredstava taktike i tehnike na konkretnu operativnu odn. krivičnu stvar,¹³⁹ u specifičnim uslovima kriminalističke kontrole, obrade i krivičnog postupka pojedine vrste krivičnog dela i učionica dela u represivne i preventivne svrhe. U metodici se specificiraju i sintetizuju metode i saznanja kriminalističke tehnike i taktike.”¹⁴⁰ Ovakav način omogućavao je planski razvoj kriminalistike u pravcu samostalne nauke koja ima svoj opšti i poseban predmet istraživanja, svoje metode i teorije.

1.3. Metode i tehnike kriminalistike kao nauke

Bertijonaža

Prvu zvanično priznatu metodu za utvrđivanje identiteta¹⁴¹ i evidenciju izvršilaca krivičnih dela stvorio je Alfons Bertijon¹⁴² (*Alphonse Bertillon*, 1853-1914) po kome je dobila naziv „bertijonaža” (*Bertillonage*, fr). Nastala je u Francuskoj (1880) a zvanično je uvedena u policijskoj prefekturi u Parizu (1882).

Nastanak bertijonaže poklapa se sa periodom razvoja kriminalne antropologije u kojoj se zločin, zločinac i kriminalitet proučavaju sa stanovišta italijanske i francuske, međusobno suprotstavljene kriminološko-antropološke škole. Jedan od najvećih problema u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta u Francuskoj u XIX veku bio je recidivizam¹⁴³ koji je postao „živa rana društva.” Najbrojniji¹⁴⁴ recidivisti bili su beskućnici usled migracije siromašnog, besposlenog stanovništva iz ruralne sredine u

¹³⁷ Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 3.

¹³⁸ Hans Schneickert, *Kriminaltaktik und Kriminaltechnik* (Hamburg: Deutscher Polizei Verlag, 1929), 3.

¹³⁹ tj. u konkretnom kriminalnom događaju.

¹⁴⁰ Водинелић, *Криминалистика, откривање и докажување*, 23.

¹⁴¹ „Pojam identiteta označava apsolutnu nesumnjivu individualnost izvesnog lica, u svako doba i na svakom mestu. Alimpić, *Bertilonaž*, 2.

¹⁴² Više o Bertijonu u poglavlju „Pioniri kriminalistike u svetu.”

¹⁴³ Izraz „recidivizam” pojavio se u Engleskom jeziku (1886) tri godine nakon što je bertijonaža uvedena u Francuskoj. Do 1894. godine u Velikoj Britaniji je u okviru primene novih penoloških mera uočeno da je recidivizam u korenu nastanka kriminala – ideja o urođenom zločincu je bila opšteprisutna kao i tipologija zločinaca. Verovalo se da postoje zločinci po navici (*habitual criminal*) tj. ljudi koji su skloni da ponavljaju krivična dela, pa se smatralo da povratnici treba da imaju drugačiji tretman pri donošenju presuda za izvršena krivična dela. Cole, *Suspect identities*, 54.

¹⁴⁴ Pojava recidivizma alarmantno je porasla u Francuskoj u periodu (1828-1869) sa 10% na 40% a u periodu (1850-1881) sa 28% na 50 %. Cole, *Suspect identities*, 33.

gradske centre. Vlasti u Francuskoj pokušale su da smanje recidivizam hapšenjem i proterivanjem beskućnika iz gradova, ali su se opet vraćali.

Prvi i osnovni korak u suzbijanju recidivizma je utvrđivanje identiteta izvršilaca krivičnih dela. U Francuskoj, kao i u većini zemalja, kriminalistička identifikacija lica sprovodila se pomoću fotografija i godišnjih alfabetskih registara,¹⁴⁵ ličnim prepoznavanjem¹⁴⁶ što je iziskivalo mnogo vremena i umešnost policijskih službenika. Na početku svog činovničkog rada u pariskoj policijskoj prefekturi, Bertijon se suočio sa svakodnevnim problemom u popunjavanju, pretraživanju i korišćenju dosijea izvršilaca krivičnih dela iz obimne evidencione dokumentacije. Rešenje problema Bertijon je video u primeni antropometrije pri utvrđivanju identiteta lica. Ideju je dobio u svojoj porodici od oca Luja Adolfa Bertijona (*Louis-Adolphe Bertillon*, 1821-1883) čuvenog antropologa i demografa, koji je bio inspirisan radom antropologa Ketea¹⁴⁷ i kraniometrijom Pola Broke (*Paul Broca*, 1824-1880).¹⁴⁸ Antropometrija se u XIX veku uveliko koristila da bi se uočile i dokazale razlike u fizičkim karakteristikama između pojedinih grupacija i rasa ljudi. Bertijon je odlučio da koristi antropometriju u cilju individualizacije, odnosno utvrđivanja identiteta pojedinaca a ne čitavih grupa i rasa.

Alfons Bertijon zasnovao je metodu na pravilu neponovljivosti u prirodi i Keteovom pravilu: „raspored oblika i dimenzija u prirodi biva po posebnim matematički tačnim pravilima,”¹⁴⁹ odnosno „da sve što živi i što se kreće, spada u izvesne granice, između izvesnog maksimuma i izvesnog minimuma, i to tako, da se pojedine individue u pogledu svoje veličine ponavljaju – u ekstremima redova najređe, prema srednjoj meri mnogobrojnije, a najmnogobrojnije u srednjoj (prosečnoj) meri.”¹⁵⁰ Bertijonova metoda, zasnovana na Keteovoj binomnoj krivoj,¹⁵¹ stvorena je

¹⁴⁵ Alfabetičke registre u Francuskoj ustanovio je Bonevij (*Bonneville*). Cole, *Suspect identities*, 33.

¹⁴⁶ Policijske vlasti su često davale nagrade (premije) licima koji su prepoznavali izvršioce krivičnih dela.

¹⁴⁷ Henry T. F. Rhodes, *Alphonse Bertillon, Father of Scientific Crime Detection* (New York: Abelard-Schuman, 1956), 21-24.

¹⁴⁸ Pol Broka, francuski hirurk, anatom i antropolog, osnivač je antropološke laboratorije u Parizu (1858) i Antropološkog društva u Parizu (1859). Bavio se proučavanjem ljudskog mozga i istraživanjima poremećaja govora nastalog kao posledica oštećenja u mozgu. Istraživao je različite fizičke karakteristike kod pripadnika različitih rasa i grupacija ljudi. Posebno se zanimao za istraživanja u kraniometriji. S. Finger, „Paul Broca (1824-1880)” *Journal of Neurology* 251, 6 (2004): 769-770.

¹⁴⁹ Navedeno pravilo Belgijanac Kete izneo je u: „*L'Anthropometrie ou Mesure des Differentes Facultes de l'Homme*” (1871).

¹⁵⁰ Živojin A. Lazić, „O identifikiranju,” *Branič* VII, 3 (1900): 114.

¹⁵¹ Alphonse Bertillon, *Signalitic Instructions Including Theory and Practice of Anthropometrical Identification*, tr. and ed. Major R.W. McClaughry, (Chicago, New York, London: The Werner Company, 1896), 38.

na osnovu deset hiljada opservacija i merenja koja je Bertijon sproveo tokom 1880. godine.¹⁵² Veliki uticaj na rad Bertijona imao je Pol Broka, koji je antropološka istraživanja usmerio ka medicini što je podrazumevalo korišćenje kvantifikacije sa statističkom kranilogijom.

Primenjujući navedena pravila i principe i služeći se antropometrijom i antropologijom, Bertijon je pošao od stanovišta da u svetu nema dva potpuno ista čoveka, da svako ljudsko biće ima samo sebi svojstvene osobine po kojima se razlikuje od drugih individua. „Očigledno je da postoji izvesan individualni element, sposoban za raspoznavanje, koji je potpuno skriven od naših pogleda i osećaja.”¹⁵³ U nastojanju da utvrdi jedinstvene individualne elemente raspoznavanja Bertijon je postavio tvrdnje: ljudski skelet se razvija do dvadesete godine života, a posle ostaje nepromenljiv; dve osobe međusobno ne mogu imati sve delove tela identične veličine; odnos dimenzija pojedinih delova skeleta kod svakog čoveka je individualan, što daje mogućnost velikog broja kombinacija.

Opis bertijonaže. Bertijonova metoda je tripartitni sistem sastavljen od: antropometrijskog merenja i opisivanja, antropološkog opisivanja, i opisa pomoću osobenih znakova. Sastavni deo bertijonaže bila je Bertijonova signaletička fotografija.¹⁵⁴

Antropometrijski opis sačinjavali su podaci o veličini delova tela koji su mereni po jasno definisanom uputstvu i proceduri. Postupak merenja obavljala su dva lica istovremeno, posebnim instrumentima¹⁵⁵ koja je konstruisao Bertijon, po utvrđenom redosledu: visina stasa, dužina raširenih ruku, visina trupa u sedećem položaju, najveća dužina glave, najveća širina glave, rastojanje jagodica, dužina desnog uha, dužina leve

¹⁵² Tabele i grafikone prezentovao je na Prvom međunarodnom kongresu za kriminalnu antropologiju u Rimu. Valier, „True Crime Stories,” 99.

¹⁵³ Alphonse Bertillon, *Identification anthropométrique: instructions signalétiques*, (Melun: Imprimerie administrative, 1893), 15.

¹⁵⁴ više o fotografiji u poglavlju 1.3.3.

¹⁵⁵ Instrumenti za antropometrijska merenja su: 1) drveni ili čelični merač (metar) za merenje visine stasa; 2) polumetar za merenje visine trupa (polustasa) 3) metalni šestar (kranioetar) sa razmernikom u obliku duge, podeljen na stepene za merenje dužine i širine glave i rastojanja jagodica; 4) veliki metalni lenjir u obliku francuskog ključa sa pokretnim pokazivačem veličine za merenje prstiju, stopala i podlaktice; 5) mali metalni lenjir za merenje dužine uha 6) komad mušeme, platna ili drvene daske dugačke 2 metra na kojima su zaresci od 137cm do 200cm za merenje razmaka ruku 7) sto visok 1,10 metar, koji se upotrebljava za merenje lakta i za uzimanje otisaka prstiju 8) stolica na koju se meće noga radi merenja stopala i na kojoj sedi čovek kad mu se meri glava, uši i polustas 9) mali lenjir od 20 cm za merenje i određivanje mesta nalaska osobenih znakova. Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 41.

ruke od lakta do vrha prstiju, dužina srednjeg prsta leve ruke, dužina malog prsta leve ruke i dužina levog stopala (sl. 2).¹⁵⁶



Sl. 2. Postupak merenja lica po Bertijonu
(Bertillon, *Signaletic Instructions*, II)

Antropološki opis, zasnovan na eliminativnoj metodi „priroda ne čini skokove” (*natura non facit saltus*, lat)¹⁵⁷ sačinjavali su opisi fizičkih karakteristika osuđenih lica izraženi jezikom tzv. „morfološkog” opisnog rečnika koji je Bertijon posebno osmislio i maksimalno pojednostavio. Sve karakteristike u rečniku su opisivane u skladu sa prirodnom klasifikacijom boja, oblika i dimenzija. Bertijon je, radi pojednostavljenja, klasifikovao dimenzije u skali od sedam stepeni, definisao je numeričke granične vrednosti za pojmove *mali*, *srednji*, *veliki*, odredio je skalu prirodnih boja sa dodatnim nijansama *otvorena*, *srednja* i *zatvorena*, forme pojedinih delova tela opisivao je prema položaju, pravcu, veličini, obliku i posebnim karakteristikama.¹⁵⁸

Specifična, trajna i nepromenljiva lična obeležja često su u prošlosti korišćena kao znak prepoznavanja ličnosti. Pre Bertijona, opisi su bili proizvoljni, subjektivni i mogli

¹⁵⁶ Bertillon, *Signaletic Instructions*, II

¹⁵⁷ Alimpić, *Bertilonaž*, 31.

¹⁵⁸ Nevenka Knežević – Lukić, „Identifikacija i registracija osuđenika u KPZ u Požarevcu po Bertijonovom sistemu,” u: *Kazneno-popravni zavodi u Srbiji, Knjiga 1, Primer Požarevačkog kaznenog zavoda: 1853-1918*. ured. Jasmina Nikolić, Miroljub Manojlović (Požarevac: Istorijski arhiv; Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2016), 215.

su biti korišćeni samo kao znak raspoznavanja ali ne i za potvrdu identiteta na sudu. Bertijonov opis pomoću osobenih znakova sastavljen je opisivanjem specifičnih fizičkih karakteristika po jasno definisanim kriterijumima – po načinu nastanka (prirodno, namerno, sticajem okolnosti) po obliku, prema pravcu pružanja, poziciji na telu, veličini, boji.¹⁵⁹

Kombinacijom tri navedena opisa, stvarane su „žive slike” (*portrait parles*, fr) koje su činile suštinu bertijonaže i bile su naročito korisne u slučajevima potrage za nepoznatim licima. Pri stvaranju živih slika, Bertijon je pokušao da otkloni nedostatke fotografije kao zapisa o stanju zabeleženom u određenom vremenskom trenutku, jer se ljudski lik menja tokom vremena. Stvaranjem jedinstvenog morfološkog rečnika i unošenjem brojnih vrednosti, Bertijon je uspeo da opiše ljudsko telo jezikom kodova i pruži jasnu vanvremensku (od jednog privođenja do drugog privođenja) i vanprostornu (nezavisnu od mesta boravka privedenog lica) informaciju o fizičkim karakteristikama izvršilaca krivičnih dela.

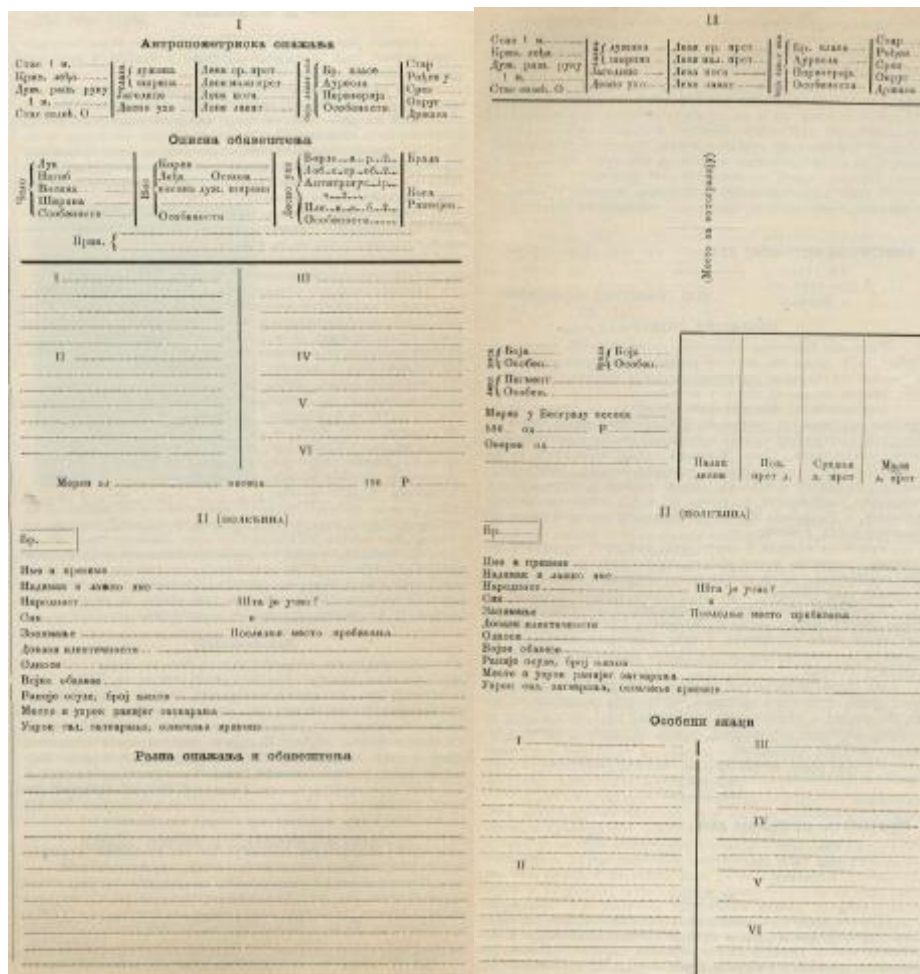
Poseban problem bila je evidencija i klasifikacija ličnih podataka izvršilaca krivičnih dela. U praksi su najčešće korišćeni imenski registri klasifikovani po alfabetu ili abecedi i albumi krivaca klasifikovani prema vrstama krivičnih dela, pa je pretraživanje podataka bilo otežano i iziskivalo je mnogo vremena.¹⁶⁰ Navedeni problem Bertijon je rešio uvođenjem posebnih obrazaca i dvostrukim načinom njihove klasifikacije pri čemu se rukovodio statističkim podacima do kojih je došao bogatim iskustvom.¹⁶¹

¹⁵⁹ Osobeni znaci mogli su nastati prirodno (mladeži, bradavice, izrasline), kao posledica okolnosti (ožiljci od rana, posekotina, opekotina, nanošenja telesnih povreda, bolesti), tetovaže i sl. Prema obliku izvršena je podela na linearne (prave, izlomljene, krive) i nelinearne oblike (kružni, duguljasti, polukružni, trougaoni i sl). Dimenzije su definisane kao veće ili manje od 1 centimetra kao utvrđene jedinice mere. Položaj je određivan u odnosu na važnije delove tela a po pravcu pružanja mogli su biti horizontalni, vertikalni ili kosi. Alimpić, *Bertilonaž*, 32-34.

¹⁶⁰ Do 1901. godine samo u Francuskoj je bilo preko 500.000 kartona izmerenih lica. Pretraživanje svakog pojedinačnog kartona uređenih po abecedi ili alfabetu bi trajalo više dana. Dušan Đ. Alimpić, „Bertilonaž i njegova praktična primena,” *Policijski glasnik* V, 25-26 (1901): 193.

¹⁶¹ Bertijon je pošao od pretpostavke do koje je došao iskustvom, da od 120 hiljada opisa, 90 hiljada pripada licima muškog pola, 20 hiljada ženskog i 10 hiljada su maloletna lica (do 21 godine). Sledeća podela izvršena je prema širini glave (na tri kategorije: mala, srednja i velika, svaka po 10 hiljada), zatim prema dužini srednjeg prsta (male, srednje i velike, svaka po 3300), prema dužini noge (mala, srednja, velika, svaka po 1100). Na ovaj način urađena je 81 podela, čime se dalje sužava izbor i nastavlja podela prema dužini lakta (mala, srednja i velika, svaka po 360) i dovodi do 243 podele koje se dalje nastavljaju: prema razlici u visini stasa (mala, srednja i velika), prema razlici u dužini malog prsta (mala, srednja i velika), prema boji očiju i prema dužini uha (mala, srednja, velika). Ovakvom podelom izbor se svodi na

Sistematski sređeni podaci o izvršiocima krivičnih dela upisivani su prema tačno utvrđenom redosledu merenja u obrascima – posebnim antropometrijskim kartonima (fiševima) veličine 142x146 mm.¹⁶² Postojala su dva modela obrazaca. U jednom modelu unošeni su antropometrijski podaci, otisci prstiju (4 otiska) i fotografija a u drugom je umesto rubrike za fotografiju i otiske prstiju postojala rubrika za razna opažanja i obaveštenja. Prvi model kartona klasifikovan je prema antropometrijskim merama a drugi po abecednom/azbučnom redu (prikazano na sl. 3).



Sl. 3. Dve vrste kartona za bertijonažu (Alimpić, „Bertilonaž i njegova praktična primena,” 193)

3-4 kartona što omogućava da se za kratko vreme pronađu podaci o traženom licu. Alimpić, „Bertilonaž i njegova praktična primena,” 193.

¹⁶² „Pravila o antropometrijsko – policijskom odeljenju (Pbr 19622 od 31.12.1904),” Alimpić, *Bertilonaž*, 229-232.

Bertijon je sastavio i poseban rečnik morfoloških izraza i osmislio je antropometrijsku stenografiju – standardizovanu nomenklaturu skraćenica i konvencionalnih oznaka za podatke o licima što je olakšavalo pretraživanje kartona¹⁶³ i razmenu podataka o licima sa poternica.

Uvođenje bertijonaže. Bertijon je svoju metodu prezentovano u Rimu na Prvom međunarodnom kongresu za kriminalnu antropologiju (1885) na kome je zvanično priznata i preporučena svim zemljama učesnicama kongresa da je usvoje.¹⁶⁴ U svojoj matičnoj zemlji, bertijonaža je postala obavezna od 1887. godine kada je uvedena u svim zatvorima u Francuskoj, nakon raspisa ministra unutrašnjih poslova Francuske kojim je bertijonaža ustanovljena u svim okružnim mestima francuske republike.¹⁶⁵ Odmah posle zvaničnog priznavanja na kongresu u Rimu, Bertijonaža je vrlo brzo uvedena u mnogim zemljama Evrope. Pored recidivista, veliku pretnju u pojedinim državama predstavljali su anarhisti i radikalne međunarodne grupe koje su sprovodile politička ubistva, pa je bertijonaža bila prihvaćena kao jedinstvena standardizovana metoda za identifikaciju terorista i anarhista širom Evrope.¹⁶⁶

U Danskoj je uvedena (1900), u Španiji (1896), u Indokini (1897), u Nemačkoj (1896), u Portugaliji (1900), u Meksiku (1895).¹⁶⁷ Do kraja (1899) uvedena je u Belgiji, Holandiji, Italiji, Rusiji, Švedskoj, Norveškoj, Turskoj, Monaku, Luksemburgu. U drugim zemljama sveta, antropometrijska identifikacija uvedena je u SAD i Kanadi (1887), u Argentini (1891), kolonijalnom Bengal (1893), u Velikoj Britaniji (1894).¹⁶⁸ Pojedine zemlje nisu usvojile bertijonažu, među kojima se naročito isticala Engleska, koja je usvojila daktiloskopski sistem. Na Balkanu bertijonaža je prvo uvedena u Rumuniji (1892),¹⁶⁹ potom u Srbiji (1904) druge zemlje Balkana nisu praktikovale bertijonažu.

¹⁶³ Bertijonov sistem klasifikacije omogućavao je da se za kratko vreme pronađu podaci o određenoj ličnosti. Npr. od 500 hiljada kartona u pariskoj policijskoj prefekturi za svega nekoliko minuta mogao se pronaći kartona sa podacima o određenoj ličnosti. Alimpić, *Bertilonaž*, 109.

¹⁶⁴ Bertillon, „Sur le Fonctionnement du Service D’Identification,” 689-706.

¹⁶⁵ Alimpić, *Bertilonaž*, 4.

¹⁶⁶ Ubistvo austrijske carice Elizabete podstaklo je tajno osnovani komitet šefova policije da se bertijonaža kao standardizovani sistem primeni za identifikaciju međunarodnih terorista i radikalnih ekstremista. Cole, *Suspect identities*, 52.

¹⁶⁷ Lazarević, *Daktiloskopija*, 43-47.

¹⁶⁸ Cole, *Suspect identities*, 52-53.

¹⁶⁹ Nevenka Knežević – Lukić, Obrad Stevanović, „Contribution of Minovici Brothers to Ontogenesis of Forensic Science in Serbia,” *Romanian Journal of Legal Medicine* 26, 2 (2018): 223. DOI:10.4323/rjlm.2018.218

Važno je napomenuti da je u nekim zemljama Bertijonov sistem pretrpeo izvesne izmene. Pojedini birovi za identifikaciju lica uvodili su izmene u postupku merenja i primeni morfološkog rečnika, smanjivali su broj merenja, sami kreirali sprave za merenja, dodavali su i izbacivali pojedine kategorije u opisu fizičkih karakteristika, metričke jedinice zamenili su inčima, što je kod Bertijona izazvalo nezadovoljstvo zbog propusta koji su mogu nastati neovlašćenom modifikacijom bertijonaže.¹⁷⁰ Svrha izrade jedinstvenog „jezika” pri opisivanju „živih slika” je mogućnost međusobne razmene podataka o izvršiocima krivičnih dela, nezavisno od nacionalnih, jezičkih i teritorijalnih granica, pa su različite modifikacije otežavale tu mogućnost.¹⁷¹

Nedostaci bertijonaže. Bertijonaža je imala dosta nedostataka: a) Bertijonov stav o stalnosti veličine pojedinih delova ljudskog tela posle punoletstva bio je netačan (promene su bile znatne kod pojedinih lica i nekad su razlike iznosile 1-3cm za nekoliko godina, rast čoveka je veći ujutru nego uveče, posle 25. godine ljudski skelet počinje da se smanjuje) b) kod maloletnika (zbog prirodnih promena mera tela) i kod žena (zbog duge kose) bertijonaža se nije mogla primenjivati c) složenost postupka i veliki broj merenja (12) iziskivali su dosta vremena i angažovanje više lica (najmanje dva lica od kojih jedan meri a drugi upisuje mere u kartone) d) nepreciznost merenja (pri merenju istih lica od strane različitih registracionih biroa čak i od strane istih činovnika, javljala su se odstupanja u merenjima koja su iznosila nekoliko milimetara).

Bertijon je stalno usavršavao i otklanjao nedostatke svoje metode. Ograničenost primene bertijonaže kod žena i dece, Bertijon je nastojao da prevaziđe naknadnim uzimanjem otisaka srednjeg prsta žena i dece po svom sopstvenom sistemu a ne po već poznatim sistemima daktiloskopije. Kasnije je dodao i otiske ostalih prstiju (prvo četiri prsta leve ruke a kasnije svih deset) stvarajući tzv. Pariski fiš (*Parisian fiche*, fr).¹⁷² Veliki broj merenja kao i sama tačnost i preciznost merenja bila je uslovljena ispravnošću instrumenata i veštinom lica koje je obavljalo merenja. Problem nepreciznosti pri merenjima tela Bertijon je pokušao da reši uspostavljanjem granice dopuštene greške pri merenju.¹⁷³

¹⁷⁰ Cole, *Suspect identities*, 52.

¹⁷¹ Isto, 52-53.

¹⁷² Raymond B. Fosdick, „Passing by the Bertillon System of identification,” *Journal of Criminal Law and Criminology* VI, 3 (1915): 364.

¹⁷³ Bertillon, *Identification Anthropométrique, Instructions Signalétique*, 26.

Uprkos nedostacima, bertijonaža je imala dosta dobrih strana. Postupak pronalaženja i identifikovanja izvršilaca krivičnih dela je ubrzan. Uspostavljena je jedinstvena baza podataka o izvršiocima krivičnih dela i osuđenicima povratnicima, čime se u velikoj meri izvršio uticaj na smanjenje recidivizma. Veliki napredak napravljen je u policijskoj administraciji, stvaranjem nove forme biografske karte u dosijeima osuđenika koje su ušle u zvaničnu upotrebu 1. januara 1904. godine. Sadržaj dotadašnjih karti je izmenjen i dopunjen Bertijonovim opisima i činile su ga rubrike: opšti deo (podaci o porodici, obrazovanju i ekonomsko stanje), antropometrijski opis (po Bertijonovom sistemu), osobeni znaci (mladeži, posekotine, bradavice, tetovaže i sl), deskriptivni opis (žive slike po Bertijonu – obeležja okrivljenog koja se ne menjaju i mogu se lako uočiti), psihičke osobine (manifestacije psihe okrivljenog – inteligencija, volja, moral), biografski podaci (ranije osude, duševno stanje, ekonomske prilike, moral, detinjstvo, mladost, najvažnije promene u životu, bolesti itd), mesto za fotografiju i otiske prstiju (po Bertijonu).¹⁷⁴

Bertijonaža u Srbiji. U vreme nastanka, bertijonaža u Kraljevini Srbiji nije bila poznata stručnoj javnosti osim pojedincima koji su proveli izvesno vreme u stranim zemljama (najčešće u Nemačkoj, Austriji i Francuskoj) radi proučavanja organizacije i načina rada policije. Među njima se ističe Atanasije (Tasa) Milenković (1850-1918) koji je u svojim „Pismima” (1897/8) uputio oštre kritike vlastima: „samo je još ostala Srbija i Turska koja bertijonažu ni po imenu ne zna a kamoli da je misli usvojiti.”¹⁷⁵

Uvođenje bertijonaže i drugih naučnih metoda u istrazi krivičnih dela u Kraljevini Srbiji bilo je planirano u sklopu reforme srpske policije krajem XIX i početkom XX veka, koju je trebalo sprovesti po uzoru na razvijene evropske zemlje, što nije bilo moguće bez dodatnog stručnog usavršavanja kadrova srpske policije u inostranstvu. Većina policijskih činovnika Kraljevine Srbije bili su po obrazovanju pravnici, koji tokom svog redovnog školovanja nisu mogli steći neophodna znanja o bertijonaži, a kasnije i policijskoj tehnici, jer iste nisu bile obuhvaćene nastavnim planom i programom. Stoga su, pored osnovnog zadatka da prouče organizaciju i rad policije kao institucije u stranim zemljama, imali su obavezu da steknu znanja o novim metodama. Činovnici su odlazili na osnovu lične inicijative, uz saglasnost nadležnih načelstava i

¹⁷⁴ Dušan Đ. Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” *Policijski glasnik* II, 30 (1906): 253.

¹⁷⁵ Tasa Milenković, *Tasina pisma* (Beograd: Policijski glasnik, 1898), 90.

prema Rešenjima ministra unutrašnjih dela u trajanju do jedne godine. Najčešće su odlazili u Beč: Momčilo Tatić, pisar Uprave grada Beograda, svršeni pravnik Velike škole (od oktobra 1897. do septembra 1898),¹⁷⁶ Stevan Gudović, načelnik sreza Oraškog, okruga Podunavskog (od novembra 1898. do avgusta 1899),¹⁷⁷ Dragutin Stajević pisar Uprave varoši Beograda (od decembra 1899. do marta 1900).¹⁷⁸ U Parizu je bio Vojislav Pavličević (1900),¹⁷⁹ a Dušan Alimpić u Bukureštu (od februara do oktobra 1900).¹⁸⁰ Tokom svog boravka u Beču, Tatić i Gudović su vrlo kratko vreme proveli u Odeljenju za antropometriju bečke policije, više kao posmatrači, dok je Stajević imao praktičnu obuku zahvaljujući predusretljivosti Kamila Vindta (oberkomesara i carskog savetnika) koji je izrazio želju da sprovede obuku svakog srpskog policajca u primeni antropometrije u trajanju od 6-8 nedelja, uz uslov da vladaju nemačkim ili francuskim jezikom.¹⁸¹

Na uvođenje bertijonaže, Srbija se obavezala kao učesnica Internacionalnog kongresa protiv anarhizma, prihvatanjem odluke kongresa da antropometrija bude obligatna.¹⁸² U februaru 1900. godine, na predlog upravnika grada Beograda, Bože Maršićanina,¹⁸³ pisar Vračarskog sreza Krivičnog odeljenja Uprave grada Beograda, Dušan Đ. Alimpić, imenovan je ispred Ministarstva unutrašnjih dela da kod prof. dr N. Minovića u Bukureštu „započne studije u zavodu radi proučavanja antropometrijsko-policijske struke u vezi s najnovijim načinom konstatovanja identičnosti, takozvanim „Bertilonažom.“¹⁸⁴ Po povratku u Beograd, oktobra 1900. godine, Alimpić je, na zahtev¹⁸⁵ ministra unutrašnjih poslova Lazara Popovića,¹⁸⁶ podneo izveštaj¹⁸⁷ o radu

¹⁷⁶ Arhiv Srbije (AS), Ministarstvo unutrašnjih dela (MUD), Policijno odeljenje (P) AS, MUD, P, 1900 F37 R166. Izveštaj Momčila Tatića (od 10. septembra 1900) o boravku u Beču po zahtevu Ministra unutrašnjih dela No 15913.

¹⁷⁷ AS, MUD, P, 1900 F37 R165, Izveštaj Stevana Gudovića (od 7.jula 1899) o boravku u Beču po zahtevu Ministarstva unutrašnjih dela Pno 15914.

¹⁷⁸ AS, MUD, P, 1900 F19 R165, Izveštaj Dragatina Stajevića, vršioca dužnosti sekretara načelstva okruga Topličkog (od 21.10.1900), podnet po nalogu ministra unutrašnjih dela Pno 15912 od 24. avgusta 1900.

¹⁷⁹ AS, MUD, P, 1900 F40 R147. Izveštaj Vojislava Pavličevića o studijama u Parizu, po zahtevu Ministarstva unutrašnjih dela Pno 15911, sačuvan je samo delimično.

¹⁸⁰ AS, MUD, P, 1900 F27 R47. Izveštaj nije sačuvan već je objavljen u Policijskom glasniku.

¹⁸¹ AS, MUD, P, 1900 F19 R165. Stajeviću je pri boravku u Beču urađen njegov lični antropometrijski karton, koji je poneo za uspomenu. To je ujedno i prvi antropometrijski karton koji se pojavio u Kraljevini Srbiji. Stajević je karton prosledio ministru unutrašnjih dela na uvid i zatražio da mu se vrati. Karton nije sačuvan u arhivskoj građi.

¹⁸² AS, MUD, P, 1900 F19 R165

¹⁸³ Boža Maršićanin (1855 - 1921) je bio upravnik grada Beograda od 13. jula 1900. do 29. maja 1903. Istorijski arhiv Beograda, Album fotografija upravnika grada Beograda, (IAB)-1165-AI 001/33

¹⁸⁴ „Pitomac ministarstva unutrašnjih dela,“ *Policijski glasnik* IV, 8 (1900): 64.

¹⁸⁵ IAB-1-1900-2126-363, Zahtev za slanjem izveštaja o radu bukureštanske policije od 24. avgusta 1900.

rumunske policije. Alimpić je prvi činovnik srpske policije koji je prošao kompletnu obuku u primeni bertijonaže. Svoje dalje aktivnosti usmerio je na formiranje posebnog odeljenja za primenu bertijonaže i sprovođenje obuke policijskih kadrova za njenu primenu, što se ostvarilo 1904. godine, kada je Zakonom za merenje, opis i identifikovanje krivaca,¹⁸⁸ (u daljem tekstu Zakon) formirano Antropometrijsko-policijsko odeljenje (u daljem tekstu Odeljenje) pri Ministarstvu unutrašnjih dela. Bertijonov fotografski aparat nabavljen je u januaru 1905. iz Francuske, a Odeljenje je zvanično počelo da radi februara 1905.¹⁸⁹ Obrazci kartona u Kraljevini Srbiji štampani su u Državnoj štampariji po uzoru na nemačke. Godišnje je štampano 4000-5000 antropometrijskih kartona osuđenih lica.¹⁹⁰

Zakonom za merenje, opis i identifikovanje krivaca (čl. 8 i 10), predviđeno je održavanje kurseva za primenu bertijonaže. „Pravilima o kursu pri Antropometrijsko-policijskom odeljenju,”¹⁹¹ predviđeno je da se kursevi održavaju čim se steknu uslovi za otvaranje antropometrijskih odeljenja pri policijskim vlastima gde ima prvostepenih sudova. Polaznici kurseva bili bi policijski pisari izabrani na osnovu svojih kvalifikacija, a nakon završene obuke polagali bi ispit pred tročlanom komisijom sastavljenom od šefa Odeljenja i dva policijska činovnika. Po završenoj obuci izdavalu bi se diploma koja bi omogućavala pravo prvenstva za rad u antropometrijskim odeljenjima. Pored Odeljenja u Beogradu, u Požarevcu je otvoren Antropometrijsko-

¹⁸⁶ Imenovan na mesto ministra unutrašnjih dela posle ostavke Đorđa Genčića 12. jula 1900.

¹⁸⁷ AS, MUD, P, 1900 F26 R47. Izveštaj nije sačuvan već je u izvodu objavljen u članku „Reforma prestoničke policije,” *Policijski glasnik* IV, 44 -45 (1900): 337, 345-346.

¹⁸⁸ *Policijski glasnik* VIII, 51-52 (1904): 393 – 394.

¹⁸⁹ AS, MUD, P, 1905 F48 R9. Dopis Ministarstva unutrašnjih dela (Pno 174 od 4. januara 1905) Ministarstvu finansija za isporuku fotografskih aparata.

¹⁹⁰ Arhiv Srbije (AS), Ministarstvo unutrašnjih dela (MUD) Blagajničko odeljenje (B), AS, MUD, B, 1909, kutija (4001-6000), Izvod iz knjige tekućih računa Uprave državne štamparije Kraljevine Srbije od 9.9.1909. o dugovanjima Policijskog glasnika za štampanje antropometrijskih kartona po ukupnoj ceni od 87 dinara za 2000+2000 kartona. Štamparija je do 1910. godine štampana 2x2500 kartona za potrebe Odeljenja. AS, MUD B (1910), Delovodni protokol (1-4018), Izvod iz Uprave državne štamparije za štampanje Glasnika Br. 1252, 1273, 1274 od 24.2.1910. godine. Delovodni protokol (1910) knjiga 2 (4021-8262), akt 5912 od 17.9.1910. račun za štampanje 2500 kartona. Račun za štampanje kartona u 1911. godini iznosio je 286,40 dinara. AS, MUD, B 1912, Delovodni protokol, knjiga 1, akt br,1419 od 22.2.1912. Kartoni su čuvani u zasebnim kutijama. AS, MUD B 1911, Delovodni protokol, knjiga 1 (1-4058)

¹⁹¹ *Srpske novine* LXXII, 23 (30.01.1905): 93-94.

policijski odsek (1906)¹⁹² (u daljem tekstu Odsek) i pokrenuta je inicijativa za otvaranje sličnog odeljenja u Nišu,¹⁹³ što se nije ostvarilo u periodu do početka Velikog rata.

Mada je bila predviđena Zakonom, i precizirana posebnim pravilima, obuka većeg broja policijskih pisara u primeni bertijonaže nije sprovedena usled nemogućnosti da se slična odeljenja formiraju i u drugim gradovima Kraljevine Srbije. Bertijonažu su praktikovali samo kadrovi Antropometrijskog odseka u Požarevcu i Odeljenja u Beogradu dok je obuka većeg broja policijskih pisara izostala, uprkos velikoj želji i zalaganju šefa Odeljenja, Dušana Alimpića: „Iz mnogih uzroka, potpuno nezavisnih od moje dobre volje, ova korisna stvar nije se mogla ostvariti za vreme mog prvog službovanja u odeljenju, ali sam ja ipak odgovorio svojoj dužnosti izdajući 1907. godinu knjigu *Bertilonaž sa albumom profesionalnih krivaca u Srbiji*.”¹⁹⁴ S obzirom da nije uspeo da sprovede praktičnu obuku, Alimpić je u vreme svog prvog mandata na mestu šefa Odeljenja (1904 - 1908) pokušao da bertijonažu učini dostupnom stručnoj javnosti pisanjem tekstova i objavljivanjem posebnog izdanja *Bertilonaž (utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom) sa 105 slika i Album profesionalnih krivaca u Srbiji* (1907),¹⁹⁵ u tiražu od 2000 primeraka koje je bilo namenjeno „isključivo policijskim i opštinskim vlastima i kancelarijama i na drugi se način ne može rasturati.”¹⁹⁶ Alimpić je knjigu prodavao preko blagajne Ministarstva unutrašnjih dela.¹⁹⁷ Jedan deo izdanja knjiga (500 primeraka) otkupljen je (1912) od bivšeg vlasnika časopisa „Policijski glasnik” Nauma Dimitrijevića.¹⁹⁸

Bertijonaža se u Kraljevini Srbiji primenjivala samostalno sve do 1911. godine, kada je uvedena i daktiloskopija, koja je u svetu sve više potiskivala bertijonažu. Bilo je pokušaja da se obe metode primenjuju istovremeno jer se smatralo da ne treba ni jedan

¹⁹² *Srpske novine* LXXIII, 201 (06.09.1906): 1.

¹⁹³ AS, MUD, B, 1908 kutija 4001-6, dopis Uprave Niškog kaznenog zavoda No 2909 od 29. oktobra 1908. godine.

¹⁹⁴ AS, MUD, P, 1911 F1 R5. Izveštaj Dušana Alimpića od 25. maja 1910. godine.

¹⁹⁵ Dušan Đ. Alimpić, *Bertilonaž (utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom) sa 105 slika i Album profesionalnih krivaca u Srbiji* (Beograd: Policijski glasnik, 1907), 1-232.

¹⁹⁶ AS, MUD B 1911, kutija (2002-4496), dopis Nauma Dimitrijevića br. 5858 od 6.10.1911. Ministru unutrašnjih dela da otkupi knjigu „Bertilonaž”. Cena knjige bila je 4 dinara, ali je Dimitrijević ponudio otkup 2 din/primerku za najmanje 1000 komada.

¹⁹⁷ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1907) knjiga II (4017-8300), nesređena građa kutija (7001-8331), priznanica br. 7743 od 10. decembra 1907. Dušanu Alimpiću za prodatu knjigu „Bertilonaž”.

¹⁹⁸ AS, MUD, B 1912, Delovodni protokol knjiga 1, Naum Dimitrijević se obratio molbom Ministarstvu da se otkupi 500 primeraka knjige (akt br. 1732 od 7. Marta 1912), što je i odobreno (akt br. 2009 od 21.3.1912.) dokumenta nisu sačuvana.

sistem u potpunosti eliminisati na štetu drugog.¹⁹⁹ Po mišljenju Alimpića, način klasifikovanja evidencionih kartona (po merama ili po otiscima prstiju) nije bio presudno važan.²⁰⁰ Arčibald Rajs je smatrao da se klasifikacija može obavljati na oba načina, što je u to vreme bilo i najpouzdanije jer su baze podataka već klasifikovane na određeni način, pa bi ukidanje jednog i uvođenje drugog predstavljalo otežavajuću okolnost u radu policije. Predloženo je da se o tome raspravi na jednom od sledećih kongresa.²⁰¹ Ovakvi napori ubrzo su se pokazali izlišnim jer je klasifikacija kartona na osnovu oba sistema a sa istim ciljem iziskivala dodatna angažovanja i nepotreban dodatni rad naročito u većim centrima sa velikim brojem osuđenih lica. Bertijonaža se zadržala u Kraljevini Srbiji zajedno sa daktiloskopijom sve do početka Prvog svetskog rata. Posle rata, u novostvorenoj državi primenjivala se daktiloskopija.

Daktiloskopija

„Pod daktiloskopijom²⁰² se podrazumeva postupak uzimanja i gledanja otisaka prstiju radi sastavljanja registracione (klasifikacione) formule po kojoj se vrši registracija krivaca, kao i traganje za otiscima prstiju na mestu izvršenja krivičnog dela da bi se na osnovu nađenih otisaka i otisaka koji su po registracionoj formuli sređeni u registraturi policije, utvrdio identitet izvršioca krivičnog dela. Daktiloskopija ima, dakle, za cilj registrovanje i identifikovanje krivaca pomoću otisaka prstiju. Prvo je predmet registracione, a drugo identifikacione daktiloskopije.”²⁰³

U razvoju daktiloskopije razlikuju se dva perioda. Prvi je period praktične primene daktiloskopije a drugi je period naučnog izučavanja otisaka prstiju.²⁰⁴

U periodu praktične primene daktiloskopije svojstva papilarnih linija koja su bila poznata najstarijim civilizacijama, primenjivana su radi potvrđivanja ličnog identiteta kao potpis ili pečat. Baveći se daktiloskopijom, nemački kriminolog i advokat Robert Hajndl (*Robert Heindl*, 1883-1958) tvrdio je, da su otisci prstiju, bili poznati starosedeocima Severne Amerike jer su pronađeni na grobovima starih Indijanaca.²⁰⁵

¹⁹⁹ Fosdik, „Passing by the Bertillon System of identification,” 367.

²⁰⁰ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 338-339.

²⁰¹ Isto

²⁰² *daktylos* – prst, *skopein* – posmatrati (grčki)

²⁰³ Hans Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” *Policija* XXVI, 1 (1939): 20.

²⁰⁴ Isto, 21.

²⁰⁵ Arhiv Jugoslavije (AJ), Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije (14), Izveštaj o izučavanju kriminalne tehnike u Berlinu i Hamburgu koji je podneo Bogdan M. Stojaković, predstojnik

Kod Asiraca i Vavilonaca otisak prsta je korišćen kao pečat.²⁰⁶ U kineskoj literaturi otisak prsta se spominje 650. god. pre Hrista, mada je bio poznat i ranije. U Kini se još u V veku koriste otisci prstiju kao zakoniti dokaz za verodostojnost civilnih državnih dokumenata a oduvek su ih koristili kao potpise na umetničkim delima.²⁰⁷ Prva dokumenta sa otiscima prstiju pronađena u Kini²⁰⁸ datiraju iz VII veka, a u X veku, započeli su da klasifikuju papilarne linije i primenjuju ih u krivičnim sporovima.²⁰⁹ Otisci prstiju bili su poznati u Indiji, Tibetu, kod Persijanaca, Egipćana, u Severnoj Africi, Turskoj i u Rusiji.²¹⁰ U Evropi otisci prstiju bili su poznati u Grčkoj i u Rimu, ali je njihova primena započeta tek kasnije.²¹¹ Na celom Orijentu i na Balkanskom poluostrvu u zemljama Osmanske turske carevine nepismeni podanici potpisivali su se otiskom prsta.²¹² Francuska je u kolonizovanoj Indokini, u odeljenju za useljavanje uvela daktiloskopiju koja je već bila u upotrebi kod lokalnog stanovništva. U Južnoj Americi otisak prsta je korišćen kao potpis u građanskom i trgovačkom pravu.²¹³

Period naučnog izučavanja otisaka prstiju započeo je u drugoj polovini XVII veka. Prema Lokaru, praotac daktiloskopije je Marćelo Malpigi (*Marcello Malpighi*, 1628-1694), a otac Jan Purkinje (*Jan Evangelista Purkyně*, 1787-1869).²¹⁴ Otiske prstiju proučavali su: Kristian Jakov Hince (1747), Prohaska u Beču (1812), Johan Fridrih Šreter u Lajpcigu. Purkinje je prvi dao predlog klasifikacije otisaka (1823)²¹⁵ na osnovu devet različitih tipova.²¹⁶

policije u Dubrovniku, predsedniku Ministarskog saveta i Ministru unutrašnjih poslova 26. jula 1931. godine. U daljem tekstu AJ, 14-206-747.

²⁰⁶ AJ, 14-206-747

²⁰⁷ Edmon Lokar, „Policija kakva je danas a kakva treba da bude,” *Policija* IV, 2 (1919): 66.

²⁰⁸ U Kini su nepismena lica ostavljala otiske prstiju na obligacijama i drugim zvaničnim dokumentima. U izvesnim prilikama uzimali su i otiske nogu, ali su sve činili bez ikakve naučne metode i klasifikacije. Lazarević, *Daktiloskopija*, 13.

²⁰⁹ AJ, 14-206-747

²¹⁰ Isto

²¹¹ Isto

²¹² Lazarević, *Daktiloskopija*, 13.

²¹³ Lokar, „Policija kakva je danas a kakva treba da bude,” 66.

²¹⁴ Johan Purkinje (*Johannes E. Purkinje*, 1787-1869) profesor fiziologije na Medicinskom fakultetu u Breslau. „The Science of Fingerprint Identification,” *The American Journal of Police Science* 2, 4 (1931): 302-305. Jedan od osnivača eksperimentalne fiziologije, osnivač Fiziološkog instituta pri Medicinskom fakultetu Breslau (1839) i u Pragu (1851). F. K. Studnička, „Jan Evangelista Purkinje’s Physiology and His Services to Science,” *Oziris* 2, 2 (1936): 473.

²¹⁵ AJ, 14-206-747.

²¹⁶ Purkinje je predlog izložio u radu napisanom na latinskom jeziku (1823). Rad nije privukao posebnu pažnju. Lazarević, *Daktiloskopija*, 14.

Prve pokušaje i predloge za primenu otisaka prstiju u cilju identifikacije izvršilaca krivičnih dela dali su Vilijem Džejms Heršl (*William James Herschel*, 1833-1918) 1877. godine i Henri Folds²¹⁷ 1880. godine. Pretpostavlja se da je ideju za primenu daktiloskopije Heršl preuzeo od Kineza jer je izvesno vreme živeo u kineskom kvartu tokom svog službovanja u Kalkuti (Indija), što je Heršl negirao.²¹⁸ Zalagao se za široku primenu potvrde identiteta po otiscima prstiju.²¹⁹ Heršl je prvi zagovornik korišćenja otisaka prstiju radi identifikacije i registracije zločinaca, a Folds je prvi predlagao uvođenje daktiloskopije za identifikaciju krivaca na osnovu ostavljenih otisaka prstiju na mestu izvršenog krivičnog dela. Berlinski veterinar Vilhelm Eber (*Vilhelm Eber*), bavio se istraživanjima u otkrivanju otisaka prstiju pomoću jodne pare i dao je predlog (1888) pruskom Ministarstvu unutrašnjih poslova uvođenje daktiloskopije u rad policije.²²⁰ U to vreme Bertijonov sistem je postao poznat i priznat u svetu, pa su Eberovi predlozi odbijeni.

Lekar i antropolog Frensis Galton,²²¹ kasnije upravnik antropometrijskog odeljenja u Londonu (1885-1888), prvi je došao do vrlo važnih i značajnih podataka za razvoj daktiloskopije. Utvrdio je da papilarne linije ostaju nepromenjene tokom života, odnosno da se isti karakterni oblici papilarnih linija na prstima ne menjaju od rođenja do duboke starosti čak i posle smrti do konačnog raspadanja tela; u slučaju oštećenja papilarnih linija usled povreda, linije zadržavaju svoje karakteristike posle regeneracije kože; papilarne linije se vremenom mogu međusobno približivati ili udaljiti, ali njihova forma ostaje ista; isti otisak prsta ne može se naći kod dve individue; pri identifikaciji lica otiscima, pripadnost rasi, staležu i nivo intelektualnih sposobnosti nemaju uticaja.

Najveći problem i prepreka primeni daktiloskopije bila je klasifikacija otisaka prstiju. Prvi koji su uspeali da uvedu daktiloskopiju u rad policije bili su Vilijam Heršl,

²¹⁷ Henri Folds je za vreme svog boravka u Tokiju nailazio na urezane otiske prstiju na posudu iz praistorijskog doba. *AJ*, 14-206-747

²¹⁸ Isto

²¹⁹ Kao izvršni upravnik Britanske imperije u Bengalu, Heršl je uočio da mnoga lica tokom suđenja kriju svoj pravi identitet, pa je radi sigurnijeg utvrđivanja identiteta predložio da se uzimaju otisci prstiju. Istovremeno, smatrao je da meštani Bengala pri potpisivanju ugovora sa britanskim vlastima treba da ostave otiske prstiju kao sredstvo identifikacije da bi se sprečile razne zloupotrebe. Predlog je uputio (1858) britanskoj vladi smatrajući da takvu praksu treba uvesti u celoj imperiji, što nije naišlo na odobravanje ali je poslužilo kao osnova za dalji rad njegovih sledbenika Frensisa Galtona i Edvarda Henrija. „The Science of Fingerprint Identification,” 302-305.

²²⁰ *AJ*, 14-206-747

²²¹ Galton je stvorio nomenklaturu otisaka koja se primenjivala u drugim državama i napisao je nekoliko dela: *Fingerprints* (1892), *Decipherment of Brarred finger prints* (1893) i *Fingerprints directories* (1895). Lazarević, *Daktiloskopija*, 15.

Frensis Galton i Edvard Henri²²² (*Edward Henry*, 1850-1931). Po Galtonovom sistemu (1888) osnov za klasifikaciju otisaka predstavljala su tri standardna oblika (luk, petlja i vijuga). Galton je osmislio i način klasifikacije u slučaju nedovoljno jasnih pronađenih otisaka na mestu izvršenja krivičnog dela. Na početku je utvrđeno 63 tipa otisaka, a vremenom su redukovani na svega 4. Na ovaj način, Galton je zajedno sa Henrijem i Heršlom stvorio daktiloskopski sistem (1892) po kome su u Engleskoj daktiloskopirani maloletni izvršioc i krivičnih dela (1894), dok je za identifikaciju punoletnih lica primenjivan kombinovan sistem, antropometrija sa daktiloskopijom.²²³

Do kompromisnog rešenja o primeni kombinovanog sistema za identifikaciju lica u Velikoj Britaniji, došlo se posle razmatranja prednosti i nedostataka bertijonaže i daktiloskopije. U Londonu je formirana posebna komisija (1893) za procenu najpovoljnije metode za identifikaciju lica.²²⁴ Posle posete Bertijonu u Parizu koji je baš u to vreme dopunio antropometrijske kartona otiscima prstiju, komisija je zaključila da bertijonaža nije primenljiva u Engleskoj, jer se policiji ne sme dati pravo mešanja u intimne sfere pojedinaca, što je pri antropometrijskim merenjima neizbežno.²²⁵ Razmatrajući Galtonov sistem klasifikacije, komisija je utvrdila da je Bertijonov sistem klasifikacije bolji i donet je zaključak da se u Velikoj Britaniji uvedu oba sistema, na osnovu čega je Ministarstvo unutrašnjih dela uvelo zajednički sistem, u kome je bertijonaža glavna a daktiloskopija pomoćna metoda.²²⁶ Istovremeno, policijsko odeljenje za identifikaciju u Londonu (formirano 1895), postalo je centralno odeljenje za celu državu.²²⁷

U Indiji je krajem XIX veka uvedena bertijonaža ali se vrlo brzo pokazala neadekvatnom na ovom području (boja očiju nije mogla biti uzeta u obzir pri klasifikaciji kartona i opisivanju lica), stoga su vlasti morale primeniti drugu metodu. Predstavnici bengalske policije zajedno sa Henrijem, dobili su podršku vlade za formiranje nezavisnog stručnog policijskog tela, koje je razmotrilo prednosti i nedostatke bertijonaže i daktiloskopije.²²⁸ Stručna komisija, formirana odlukom indijske

²²² Edvard Henri, šef bezbednosti u londonskoj policiji, koji je radio na usavršavanju daktiloskopije teorijski i praktično, napisao je *Classifications and uses of finger prints* (1901). Lazarević, *Daktiloskopija*, 15.

²²³ AJ, 14-206-747

²²⁴ Lazarević, *Daktiloskopija*, 16.

²²⁵ Isto

²²⁶ Isto

²²⁷ Isto

²²⁸ Isto

vlade (23.03.1897) donela je zaključak da je daktiloskopija pouzdanija metoda i izabrana kao jedina metoda identifikacije lica u Indiji što je prvo zvanično priznanje prednosti daktiloskopije nad bertijonažom.²²⁹ U Engleskoj kao i u svim njenim kolonijama, daktiloskopija je u potpunosti potisnula antropometriju 1901. godine.²³⁰

U kontinentalnom delu Evrope daktiloskopija je prvo uvedena u Pešti (1902), potom u Rimu (1903), u Nemačkoj (u Saksonskoj kraljevni, u gradovima Berlinu, Hamburgu, Nirnbergu, Augsburgu 1903, u Minhenu 1909, u celoj Bavarskoj i Meklenburku 1911), u Austriji (1910).²³¹ U Francuskoj je daktiloskopija uvedena nakon smrti Bertijona (1914) koji se suprotstavljao uvođenju daktiloskopije kao jedine metode za identifikaciju lica.²³²

U Latinskoj Americi, Ivan Vučetić,²³³ šef policijskog odeljenja za identifikaciju i statistiku u Buenos Airesu, prvi je uveo naziv daktiloskopija²³⁴ i stvorio je poseban sistem klasifikacije otisaka prstiju.

Naučna zasnovanost daktiloskopije. Osnovni princip na kojima se zasniva daktiloskopija je Kettleov princip o neponovljivosti u prirodi. Do bioloških karakteristika papilarnih linija stalnosti (nepromenljivost), različitosti (ne postoje dva čoveka sa potpuno istim rasporedom papilarnih linija) i obnovljivosti, došlo se opsežnim empirijskim istraživanjima.

Papilarne linije su nepromenljive i pojavljuju se kod embriona starog četiri meseca. Heindl je mikroskopskom fotografijom embriona različite starosti uočio da se u trećem mesecu na vrhovima prstiju pojavljuje glatka koža a papilarne linije u periodu od stotog do stodvadesetog dana. Papilarne linije se razvijaju od sredine ka krajevima, među postojećim ne nastaju nove linije, što dokazuje da se jednom nastala forma papilarnih linija ne menja tokom života, čak ni posle smrti. U zavisnosti od starosti organizma, forma papilarnih linija vremenom postaje izraženija.²³⁵

²²⁹ Isto, 18.

²³⁰ Cyril John Polson, „Finger Prints and Finger Printing – An Historical Study,” *Journal of Criminal Law and Criminology* 41, 5 (1951): 692; Lazarević, *Daktiloskopija*, 19.

²³¹ U Rimu je uvedena pri novosnovanom identifikacionom odeljku policijske škole inicijativom profesora Otolengija, u Nemačkoj zahvaljujući šefu drezdenske policije Ketigu a u Austriji inicijativom Kamila Vindta. Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” 21.

²³² Za uvođenje daktiloskopije zalagao se Bertijonov učenik David. AJ, 14-206-747

²³³ Više o Vučetiću u poglavlju „Pioniri kriminalistike”

²³⁴ *Conferencia sobre el sistema dactiloscopico* (1901). Lazarević, *Daktiloskopija*, 15.

²³⁵ Kod odraslog čoveka, linije su dva i po puta šire nego kod novorođenčeta. Eksperimentalnim putem je utvrđeno da na 5 mm širine u zavisnosti od starosne dobi dolazi različitih broj papilarnih linija (kod

Obnovljivost papilarnih linija je u slučaju povreda, kožnih bolesti, hemijskih ili fizičkih uticaja izvesna. Oštećenja papilarnih linija su samo privremena, jer se posle obnavljanja epidermisa ponovo vraćaju u istoj formi. Trajno uništenje papilarnih linija moguće je samo ako se uništi Malpigijeva mreža, ali se posle ozdravljenja kože pojavljuje ožiljak umesto linija, koji može biti znak identifikacije.²³⁶

*Različito*st papilarnih linija potvrđuje se statističkim proračunom. Galton je pri stvaranju sistema klasifikacije dokazao da istovetnost papilarnih linija kod dve različite individue stoji u srazmeri 1:64 milijarde.²³⁷ Sve oblike papilarnih linija Galton je podelio u četiri osnovna oblika: luk, kopča, zavoj, i linije sastavljenog oblika.²³⁸ Na svakom otisku prosečno ima 50-60 karaktera papilarnih linija,²³⁹ pa se postavljalo pitanje minimalnog broja podudarnih karaktera na otiscima kojim bi se potvrdila njihova istovetnost. Prema proračunu minimalni broj podudarnih karakternih znakova je 12-15, a po Baltazaru 17.²⁴⁰

Tabela 2. Minimalni broj karakternih elemenata za identifikaciju lica po Baltazaru

Broj različitih otisaka	Broj karakternih znakova
16	2
64	3
256	4
1024	5
1048576	10
1073741824	15
4294937296	16
17179869184	17

novorođenčadi 15-18, kod dece do 8 godina 13, kod dvanaestogodišnjaka 12 linija, kod dvadesetogodišnjaka 9-10 linija, kod odraslih 6-7). Kod sitnijih odraslih ljudi papilarne linije su manje, dok su kod krupnijih veće. Kod žena su manje i tanje papilarne linije u odnosu na muškarce. Iz otisaka je moguće utvrditi i izvesna zanimanja: kod krojača bele tačkice od uboda iglom, kod pralja slabije izražene papilarne linije na desnom kažiprstu, od rada sa hemikalijama nastaju beli potezi itd). AJ,14-206-747

²³⁶ AJ, 14-206-747

²³⁷ Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije”142; Mita Jovanović, „Otisci od prstiju i bertijonaža,” *Policija* III, 8 (1912): 221-223.

²³⁸ Jovanović, „Otisci od prstiju i bertijonaža,” 221-223.

²³⁹ Ako se pođe od činjenice da svaki crtež papilarnih linija ima 50-60 karaktera i da njihov broj na otisku ne može biti manje od 40. Često se u praksi nalazi podudarnost 50, 60, 70 pa i 83 (što je maksimum) znakova između dva identična otiska. Edmond Lokar, „Policijsko-tehnički laboratorijum,” prev. Dušan Đ. Alimpić, *Policijski glasnik* VII, 31 (1911): 252.

²⁴⁰ Do ovakvog rezultata Baltazar je došao deljenjem svakog otiska prsta na stotinu kvadrata u kome se nalazi po jedan karakterni znak. Minimalni broj karakternih znakova određen je prema parametrima: broju stanovnika na zemlji (pre II svetskog rata 1,5 milijarda), ukupnom broju otisaka prstiju svih stanovnika na zemlji (15 milijardi). Prema proračunu u Baltazarevoj tabeli, 17 istih karakternih znakova naći će se među 17 milijardi otisaka; s obzirom da se centralne daktiloskopske evidencije vode za svaku državu ili oblast posebno, onda je i broj stanovnika manji pa je dovoljna podudarnost 10 do 12 znakova. Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” 142.

Dokazna strana daktiloskopije na sudu. Prema dokazima zasnovanim na daktiloskopskoj metodi postojalo je nepoverenje od strane sudova i porotnika i bilo je potrebno izvesno vreme da bi se otisci prstiju smatrali dokazima prvog reda. Za razliku od bertijonaže koja je zvanično priznata i prihvaćena, daktiloskopija se selektivno i postepeno uvodila u pojedinim državama.

Da bi se utvrđivanje krivične odgovornosti moglo sprovesti na osnovu otisaka prstiju, neophodno je bilo ispuniti dva uslova: klasifikacija dokumentacije o izvršiocima krivičnih dela treba da bude prema daktiloskopskom sistemu, pronalaženje i fiksiranje otisaka prstiju na mestu kriminalnog događaja mora da se obavi sistematski, odmah nakon otkrivanja uz prethodno obezbeđenje mesta od prisustva trećih lica. Otiske prstiju mogli su uzimati činovnici policijsko-tehničke laboratorije koji su za to bili obučeni.²⁴¹

U praksi se obično javljaju tri situacije u kojima je ključno identifikovanje pomoću otisaka prstiju sa ciljem: a) da se potkrepi prisustvo već viđenog lica na mestu kriminalnog događaja b) provera istinitosti tvrdjenja potkazivača ili svedoka c) da se pronađu ili identifikuju izvršiocu poređenjem nadenih sa otiscima u evidenciji antropometrijskog odeljenja.²⁴²

Prve sudske presude dobijene na osnovu daktiloskopske metode dobijene su zahvaljujući veštačenjima Stokisa u Belgiji, Rajsa u Švajcarskoj, Henrija u Engleskoj i Bekera u Saksoniji. Prvi zabeležen slučaj u Francuskoj kada je izvršilac otkriven samo na osnovu otisaka prstiju je slučaj ubistva (1902).²⁴³ Prva presuda na smrtnu kaznu zasnovana na otiscima prstiju kao ključnog dokaza izrečena je u Londonu (1904), nad braćom Streton zbog dvostrukog ubistva s razbojništvom u predgrađu Dipfor, a u Frankfurtu su dva lica proglašena krivim za razbojništvo i ubistvo (1904).²⁴⁴ Prva

²⁴¹ Edmond Lokar, „Pronalaženje krivaca pomoću otisaka prstiju,” *Policijski glasnik* VIII, 46 (1912): 364-365.

²⁴² Poznat je slučaj u kome je Bertijon (1902) identifikovao krivca na osnovu krvavih otisaka prstiju na čaši pronađene na mestu zločina koji su se podudarali sa otiscima iz evidencije povratnika pariskog odeljenja za identifikaciju. Edmond Lokar, „Otisci prstiju kao sudski dokaz,” prev. Dušan Đ. Alimpić, *Policijski glasnik* VII, 15-16 (1911): 116.

²⁴³ U javnosti je slučaj poznat pod nazivom „Šefer”. Radi se o ubistvu koje je izvršeno 17. oktobra 1902. godine nad služiteljem jednog zubnog lekara prilikom krađe stvari iz lekarevog stana. Mesto zločina ispitivao je Bertijon lično. Pronađena su četiri krvava, jasno vidljiva otiska prstiju (palca, kažiprsta, srednjeg i domalog prsta) na jednom staklu, koje je Bertijon fotografisao i pretraživanjem antropometrijskih kartona na kojima su bili i otisci prstiju, uspeo je da identifikuje povratnika Šefera. Samo pretraživanje trajalo je dugo, jer je u pariskoj prefekturi klasifikacija kartona po antropometrijskom a ne po daktiloskopskom sistemu. Lokar, „Pronalaženje krivaca pomoću otisaka prstiju,” 364-365.

²⁴⁴ Lazarević, *Daktiloskopija*, 38.

presuda u Francuskoj je izrečena na osnovu dokaza zasnovanih na otiscima prstiju 10. novembra 1910. godine pred ronskim porotnim sudom. Sudske osude, zasnovane na dokazima o otiscima prstiju izricane su uveliko u građanskom i u krivičnom pravosuđu od samog uvođenja daktiloskopije u Belgiji, Argentini i Engleskoj a u Norveškoj od 14. novembra 1910. godine.²⁴⁵ U Hristijaniji je prvi put doneta presuda 14. novembra 1910, a u Rimu 10. novembra 1910. prvi put doneta je presuda samo na osnovu daktiloskopskih dokaza u slučaju opasnih krađa.²⁴⁶

Klasifikacija otisaka prstiju. U daktiloskopskoj metodi identifikacije lica nije postojao jedinstven sistem klasifikacije otisaka prstiju za razliku od bertijonaže koja je bila standardizovana. Postojalo je više sistema klasifikacije: Galton-Henrijev sistem (Engleska), Vučetićev (Argentina), Lokarov (Lion), Gastijev (Italija), Bertijonov (Francuska), Rošerov (Hamburg), Vind-Kodičekov (Austrija).²⁴⁷ Najpoznatiji sistem je Galtonov, koji je kasnije usavršio Henri, i Vučetićev. Drugi sistemi za klasifikaciju predstavljali su modifikacije prethodna dva (sistem dr Rošera, upravnika hamburške policije, dr Olovica šefa odeljenja za identifikovanje u Madridu, Potešerov sistem itd).²⁴⁸ Rajs ističe: „da ima skoro toliko vrsta daktiloskopskog klasiranja, koliko ima i država, pa čak i varoši,“ uz napomenu da se suštinski svode na Henrijevu i Vučetićevo.²⁴⁹ Svi sistemi imali su osnovnu klasifikaciju (prema osnovnom tipu otisaka prstiju) i potklasifikaciju (prema obliku centra crteža otiska i znacima²⁵⁰ - unutrašnji i spoljašnji terminus). Forme otisaka po Henrijevoj metodi, podeljene su u dve grupe i dalje u podgrupe (tabela 3).

Tabela 3. Klasifikacija otisaka prstiju po Henrijevoj metodi

grupe							
L mušta				W mušta			
zamka		luk		Spužasta mušta	Složena mušta	Slučajna mušta	
U (ulnar.)	R (Radij.)	A (običan)	T (Kupast)				
					zamke		
				Centralna zamka	Dupla zamka	Blizanke zamke	

²⁴⁵ Lokar, „Otisci prstiju kao sudski dokaz,“ 117.

²⁴⁶ Lokar, „Policijsko-tehnički laboratorijum,“ 244.

²⁴⁷ Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,“ 136.

²⁴⁸ Lazarević, *Daktiloskopija*, 23.

²⁴⁹ Rajs je smatrao da su Vučetićev i Bertijonov sistem klasifikacije isti. Arčibald Rajs, *Prilozi za reorganizaciju policije*, (Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1920), 41.

Daktiloskopska formula kojom su zabeležene serije i numere svake liste sa otiscima Henri je izrazio u vidu razlomaka.²⁵¹ Henrijevu metodu klasifikovanja usvojila je policija Engleske kraljevine i svih njenih kolonija, a primenjivala se i u Beču, Pešti, sa manjim varijacijama u Berlinu, Drezdenu Zagrebu.²⁵²

Vučetićeva metoda je, po mišljenju Lakasanja i Lokara, prostija i praktičnija od Henrijeve a prihvatio je i Bertijon (1894). Sve otiske Vučetić je podelio u četiri glavne grupe, a daktiloskopske liste rasporedio je po serijama (prema otiscima desne ruke) i sekcijama (prema otiscima leve ruke). Svaka serija ima četiri sekcije, pa se broj mogućih sekcija može milionski uvećati (tabela 4).²⁵³

Tabela 4. Vučetićeva klasifikacija otisaka prstiju

serija	grupa	sekcija	Ukupno sekcija
256	A X	1024	= 262144
256	J X	1024	= 262144
256	E X	1024	= 262144
256	V X	1024	= 262144
Na 1024	Serija dolazi	ukupno =	1.048.576

Pored Galton – Henrijevog i Vučetićevog, pojavljivali su se i drugi sistemi klasifikacije otisaka, ali su bili nepraktični i nisu mogli opstati kao samostalni jer su najčešće predstavljali kombinaciju Henrijevog i Vučetićevog.²⁵⁴

Pored osnovne klasifikacije na osnovu otisaka svih deset prstiju, postojala je i monodaktiloskopija, specijalna klasifikacija na osnovu koje se identifikacija lica vrši na osnovu otiska jednog prsta ili dela otiska nađenog na mestu kriminalnog događaja. U monodaktiloskopiji klasifikacija se radila posebno za svih deset prstiju. Razlog za ovakvu klasifikaciju leži u praktičnom problemu – po pravilu se na mestu kriminalnog

²⁵¹ Po Henrijevoj metodi, klasifikacija i prvobitni razmeštaj daktiloskopskih lista po različitim mustrama ima 1024 pododeljka (L i W mustre pojavljuju su na svakom prstu, pa se za jedan prst dobijaju 2, za dva 4... za deset prstiju 1024 kombinacije), zatim dalje na 32 serije od kojih svaka ima po 32 numere. Lazarević, *Daktiloskopija*, 26.

²⁵² Isto, 23-29.

²⁵³ Isto, 31.

²⁵⁴ Dr Olovic u Madridu je svoju metodu klasifikacije kombinovao sa Bertijonovom odnosno predstavlja pokušaj da se „pomire” bertijonaža i daktiloskopija u vidu jedinstvenog internacionalnog sistema, što se nije dogodilo. Potešer je sistem nije usvojen jer je bio vrlo nepraktičan (podela je izvršena na osam oblika otisaka prstiju koji su obleženi početnim pismenima imenima). Metoda direktora Hamburške policije, dr Rošera stvorena 1905, nije se mogla smatrati samostalnom zbog malih odstupanja u odnosu na Henrijevu (podela je izvršena na četiri glavne grupe, a za razliku od Henrija, ularnu zamku je raspoznavao prema broju papilarnih linija a mustre prema položajima deltinih krakova). Lazarević, *Daktiloskopija*, 32.

dogadaja pronalaze samo tragovi delova otisaka prstiju a retko kada se može odmah utvrditi sa kog prsta potiče trag. Jedinstven sistem monodaktiloskopije ne postoji, već svaka policija pravi sebi najpogodniji sistem. Elementi monodaktiloskopije su: crtež papilarnih linija, položaj i veličina otiska i osobeni znaci.²⁵⁵

Edmon Lokar stvorio je poroskopiju, metodu za utvrđivanje identiteta na osnovu pora papilarnih linija, koje se razlikuju kod svakog čoveka po formi, veličini i položaju.²⁵⁶ U slučaju da se falsifikuje otisak prsta odnosno papilarne linije, pore se ne mogu falsifikovati pa ih je Lokar smatrao nesumnjivim dokazom identiteta.²⁵⁷

Primena daktiloskopije. Pored utvrđivanja identiteta nepoznatih lica i recidivista, daktiloskopija je, vrlo brzo našla svoju primenu u državnoj administraciji, gde je bilo neophodno sprečiti lažna legitimisanja (npr. pri izdavanju novca ili pasoša nepismenim licima), za utvrđivanje identiteta umobolnih i gluvonemih lica,²⁵⁸ u ratu za identifikovanje poginulih vojnika,²⁵⁹ u slučaju požara, pomorskih katastrofa, epidemija i u svim situacijama gde je neophodno utvrditi identitet nepoznatog lica za kratko vreme.²⁶⁰ Pored dokazivanja krivice, otisci prstiju mogu ključni i u dokazivanju nevinosti i oslobađanju osumnjičenih.

Daktiloskopija i bertijonaža – uporedni pregled prednosti i nedostataka

Obe metode bile su zasnovane na principu neponovljivosti u prirodi. Ostali principi na kojima je bila zasnovana bertijonaža bili su netačni (ljudski skelet posle 21. godine se ne menja). Individualnost lica dokazivala se komparativnom metodom – u daktiloskopiji je ograničena na otiske prstiju, dok je u bertijonaži obuhvatala antropometrijska merenja, opise osobenih znakova i antropološke karakteristike.

²⁵⁵ Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” 139.

²⁵⁶ Po formi mogu biti: mali krugovi, male elipse, trouglovi, itd. Po položaju mogu biti jednako udaljene, neuredno udaljene, po veličini mogu biti 1/12-1/4 mm. U dužini od 10 mm papilarne linije ima 9-18 pora. AJ, 14-206-747

²⁵⁷ AJ, 14- 206-747; Edmond Lokar, šef Tehničke policije u Lionu objavio je preko stručnih francuskih listova, svoj novi pronalazak, da identifikaciju ličnosti može izvršiti i pomoću otisaka pora na koži svakog dela tela, čime je onemogućio izvršiocima krivičnih dela da koriste rukavice na mestu krivičnog događaja, jer se i pomoću otisaka epiderma na nekom drugom delu tela može utvrditi njihov identitet. „Beleške,” *Policija* XV, 15-16 (1928): 745.

²⁵⁸ Lazarević, *Daktiloskopija*, 35.

²⁵⁹ Američka vojska u Odeljenju za identifikaciju vojnog ministarstva imala je na raspolaganju tri miliona otisaka prstiju od isluženih i otpuštenih vojnika iz stalnog kadra. Uz otiske prstiju, uneti su i osobeni znaci zbog čega je bilo moguće za kratko vreme izvršiti identifikaciju nepoznatog leša – bivšeg vojnika. Iz teksta Mr. T. G. Cooke, u „Finger Print Magazine” prev. Đorđe A. Petrović, *Policija*, XV, 11-12. (1928): 511-521.

²⁶⁰ Lazarević, *Daktiloskopija*, 37.

Preimućstva daktiloskopije: primenljiva je za identifikaciju svih lica, nezavisno od pola i uzrasta, ne zahteva skupu opremu, jednostavna obuka, kratko vreme postupka daktiloskopiranja, evidencija lica vodi se na osnovu originalnih otisaka i ne postoji mogućnost pogrešnog unošenja podataka (prepisivanjem ili merenjem), neprikosnoveno ukazuje na izvršioce na mestu kriminalnih događaja.²⁶¹

Velika prepreka ka uvođenju daktiloskopije kao samostalne metode bila je klasifikacija daktiloskopske dokumentacije koja je bila teža i komplikovanija u odnosu na lakšu, bržu i prostiju klasifikaciju po antropometrijskim merama. Od 1897. godine Bertijonovi kartoni su se dopunjavali otiscima palca koji su služili „kao skupocena primena u sudskoj medicini.”²⁶² U Bertijonaži su otisci prstiju bili od značaja u slučajevima već izmerenih lica. Postavljalo se pitanje i uzimanja otisaka sa mesta kriminalnog događaja koji su ostavljeni nenamerno i utvrđivanje identiteta potencijalnih izvršilaca. Ozbiljna istraživanja u tom pravcu sproveo je policijski savetnik u Beču, Vindt koji je uspeo da pronađe, fiksira i dobije originalne otiske.²⁶³ U prilog daktiloskopiji govori slučaj o pronalasku kradljivca Leonardove „Đokonde” iz Luvra 8. novembra 1911. godine.²⁶⁴

Bertijonaža je bila pogodna za međudržavnu razmenu podataka o odbeglim licima. Bertijonov način klasifikacije omogućio je razmenu podataka telegrafisanjem živih slika pomoću naročitog rečnika šifara koji je predložio Arčibald Rajs. Sistem su usavršili Ivan Vučetić u Južnoj Americi i Salvatore Otolengi u Italiji.²⁶⁵

Povodom inicijative da se organizuje međunarodno odeljenje za sudsku identifikaciju, koje bi omogućilo bržu i jedinstvenu razmenu podataka o traženim

²⁶¹ Živojin A. Lazić, „Daktiloskopija,” *Policijski glasnik* VIII, 37-38 (1904): 284.

²⁶² „Kako se otkrivaju prestupi,” *Policijski glasnik* VII, 32 (1903): 247.

²⁶³ Svoja istraživanja Vindt je izneo na jednom predavanju u antropološkom društvu u Beču, i naročito je istakao primenu svoje metode u pronalaženju pisaca anonimnih pisama, falsikata i sl. Pored Vindta, slične metode je primenjivao i R. Forž kako bi nevidljive tragove papilarnih linija učinio vidljivim pri čemu je koristio fluo-vodonik ili pare osmijumske kiseline ili rastvor srebro-nitrata. Kod pronalaženja otisaka prstiju na papiru, Anton Pran je koristio jodne pare. dr Lj. „Daktiloskopija,” *Policijski glasnik* VII, 2 (1903):12.

²⁶⁴ Bertijon je pronašao otiske prstiju na ramu slike ali nije uspeo da identifikuje krivca iako je u pitanju bio povratnik čiji je karton postojao u antropometrijskom odeljenju pariske prefektуре, što je utvrđeno naknadno, poređenjem otisaka osumnjičenog lica nakon što je uhvaćen pri preprodaji ukradenog umetničkog dela kupcu. Aleksandar Andonović, „Važnost primene daktiloskopije u istrazi,” *Policijski glasnik* IX, 48-49 (1913): 381-383.

²⁶⁵ Za primenu ovog sistema bilo je neophodno da policijski činovnici prođu kroz specijalnu obuku koja se sprovodila u Francuskoj i Nemačkoj. Ovaj sistem bio je vrlo koristan za detektivsku službu, za gonjenje lica a za klasifikaciju kartona samo kao pomoćno sredstvo. Lazarević, *Daktiloskopija*, 10.

ličnostima, potrebno je bilo sastaviti jedinstven, standardizovan međunarodni rečnik za dostavljanje ličnog opisa. Razmena podataka o ličnom opisu obavljala se putem telegrafa primenom metode šifrovane formule.²⁶⁶

U mnogim državama daktiloskopija je potisnula bertijonažu. Bilo je pokušaja da se zadrže obe metode zbog međusobne razmene podataka sa drugim državama jer je bertijonaža bila zvanično priznata i primenjivala se u nepromenjenom obliku (standardizovani opisi, kartoni i nomenklatura) kao i zbog postojeće kriminalističke evidencije o izvršiocima krivičnih dela, pa bi potpuno odbacivanje bertijonaže i prelazak na novu metodu stvorio poteškoće u administrativnom radu policije.²⁶⁷

Bertijonaža se najduže zadržala u pariskoj policiji, čak i posle uvođenja daktiloskopije kao glavne metode. Pored protivljenja Bertijona, razlog je bio zadržavanje obimne dokumentacije po Bertijonovom sistemu: „ona je toliko velika da kada i se sva akta onih krivaca koji su u njoj, poređala jedno pored drugoga da bi taj red akata iznosio ne manje od 6 kilometara.”²⁶⁸

Kombinaciju obe metode primenjivale su: Švajcarska, pojedine zemlje SAD-a, Danska, Švedska, Italija, Norveška, Austrija, Nemačka, Portugalija i Kraljevina Srbija. U pojedinim zemljama bertijonaža je ukinuta i uvedena je daktiloskopija kao jedini metod za identifikaciju lica. Među njima je na prvom mestu Engleska sa svim svojim kolonijama (u celoj Australiji, Novom Zelandu, Indiji, Cejlonu, Južnoj Africi), zemlje Južne Amerike (Brazilija, Argentina, Urugvaj, Čile), Indokina.²⁶⁹ Prednosti i nedostaci obe metode prikazani su u tabeli 5.

²⁶⁶ Svako svojstvo tj. karakteristika bila je izražena konvencionalno dvocifrenim brojem od 01 ili 10 do 99. U opštem delu rečnika, partije su podeljene u tri kategorije: a) partije za karaktere svojstvene svakom organu ili regionu (čelo, nos, usne, usta, brada itd) kojih ima ih ukupno 20 (idu od partije -10 do partije -45); b) partije za osobene znake koje je potrebno lokalizovati (belezi, ošljci, mladeži, tetovirani znaci itd), ima ih 6, numerisane su od 46 do 53; v) partije za lokalizacije na svakom organu i u svakom regionu (glava, trup, gornji udovi itd), ima ih ukupno 15 i idu od partije -10 do partije +56. Edmond Locard, „Međunarodni rečnik ličnog opisa,” prev. Dušan Đ. Alimpić, *Policijski glasnik* VII, 39 (1912): 307-309.

²⁶⁷ Lazarević, *Daktiloskopija*, 46-48.

²⁶⁸ Vasa Lazarević, „Pojam kriminaliteta i borba protiv njega,” *Policija* XVI, 9-10, (1929): 393. predavanje urednika časopisa „Policija” održano 20. aprila 1929. godine na beogradskom radiju.

²⁶⁹ Lazarević, *Daktiloskopija*, 45-47.

Tabela 5. Uporedni pregled bertijonaže i daktiloskopije

karakteristike	Bertijonaža	Daktiloskopija
Oprema za rad	Skupi instrumenti, lako se kvare, izrada neadekvatnih replika	Jednostavna oprema za rad i jeftin, lako dostupan materijal
Potrebno stručno osposobljavanje i obrazovanje	Dodatno stručno obrazovanje i obuka činovnika za primenu metode	Svaka osoba može lako savladati postupak uzimanja otisaka prstiju
Preciznost i pouzdanosti	Nepouzdana i neprecizna merenja. Dozvoljene su izvesne greške što može biti smetnja, pa se postupak mora ponoviti. Nepouzdanost merenja kod žena i maloletnih lica	Greške su isključene nisu potrebna ponovna traženja. Pouzdanost metode nije zavisna od uzrasta, pola, rasne pripadnosti ili profesije.
Lica koja mogu sprovesti metodu	Merenja mogu obavljati samo posebno obučeni policijski činovnici u posebnim uslovima (policijsko-tehničkim laboratorijama)	Svaki policijski činovnik može uzimati otiske prstiju na mestu izvršenja. Identifikacija se radi u policijsko-tehničkim laboratorijama.
Tehnika i procedura u postupku praktične primene metode	Postupak merenja traje dugo i mora se više puta ponavljati radi smanjivanja mogućnosti grešaka	Postupak je jednostavan i traje kratko i. Mogućnost grešaka svedena je na minimum
Nepoželjne strane metode	Obnaživanje lica pri merenju i opisivanju znakova na telu	Nije potrebno beležiti osobene znake radi identifikacije lica

Daktiloskopija u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji. Daktiloskopija je bila poznata metoda u Kraljevini Srbiji. Tokom svog boravka na stručnom usavršavanju u inostranstvu, policijski činovnici imali su prilike da vide praktičnu primenu daktiloskopije, njene prednosti i nedostatke.²⁷⁰ Dok se u svetu sve više primenjivala daktiloskopija, u Kraljevini Srbiji mišljenja su bila podeljena. Zagovornik uvođenja daktiloskopije bio je Vasa Lazarević, dok je šef Antropometrijskog odeljaka u Požarevcu Dobrivoje Bakić zagovarao bertijonažu.²⁷¹ Lazarević je, u nameri da približi daktiloskopiju stručnoj javnosti objavio knjigu „Daktiloskopija” (1907).²⁷²

Policijski činovnici Antropometrijsko-policijskog odeljenja, uzimali su otiske prstiju prilikom merenja lica po Bertijonovoj metodi. U beogradskom Antropometrijsko-policijskom odeljenju, 1907. godine nalazili su se otisci oko 3000

²⁷⁰ Jedan od njih je i Živojin Lazić. Susret sa Kamilom Vindtom (Kamillo Windt) i sa Zigmundom Kodičekom (Siegmond Codiceck) iz bečke policije koji su objavili knjigu „Daktiloskopija” (*Daktiloskopie*, 1904) omogućio je da sagleda prednosti i nedostatke daktiloskopije za koju je glavni nedostatak bio klasifikacija kartona. Vindtovo delo bilo je namenjeno svim istražnim sudijama, činovnicima kaznenih zavoda, policijskim organima i žandarmima. Lazić, „Daktiloskopija,” 283-284.

²⁷¹ Bakić i Lazarević vodili su oštru polemiku i svoje oprečne stavove o prednosti metoda iznosili su u „Policijskom glasniku.” Dobrivoje V. Bakić, „Daktiloskopija,” *Policijski glasnik* III, 47 (1907): 382.

²⁷² Vasa Lazarević, *Daktiloskopija* (Beograd: Dositej Obradović, 1907)

ljudi.²⁷³ Daktiloskopija se smatrala najvažnijom metodom policijske tehnike koja se u svetu uveliko primenjivala.²⁷⁴ Šef Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu, Dušan Alimpić nameravao je da uvede policijsku tehniku u srpskoj policiji i pokrenuo je inicijativu da se pri Odeljenju otvori policijsko-tehnička laboratorija. Posle donošenja *Odluke o formiranju policijsko - tehničke laboratorije* 9. decembra 1910. godine, daktiloskopija je počela da se primenjuje u kaznenim zavodima od januara 1911. godine. Pisar Antropometrijsko-policijskog odeljenja, Aleksandar Andonović,²⁷⁵ uzeo je otiske prstiju od svih osuđenika Beogradskog kaznenog zavoda.²⁷⁶ Alimpić je nastojao da se daktiloskopija sprovede i u kaznenim zavodima u Požarevcu, Dobričevu i Nišu:

„Imajući u vidu odluku²⁷⁷ g. Ministra o osnivanju policijsko-tehničkog laboratorijuma i proširenju delokruga rada ovog odeljenja – odeljenje je još pre mesec dana otpočelo uvoditi daktiloskopiju pored Bertilonaževog sistema i u ovom cilju uzelo je do sada otiske prstiju sviju osuđenika beogradskog kaznenog zavoda.

Da bi ovaj novi rad bio potpuniji i što uspešniji, - odeljenje moli g. Ministra za odobrenje da pisar g. Aleksandar Andonović otputuje u Požarevac, Dobričevo i Niš te da pouzima otiske prstiju sviju osuđenika koji se za sada, nalaze u ovim mestima i jednovremeno obuču organe u niškom kaznenom zavodu u uzimanju ovih otisaka, kako bi u buduće oni sami mogli ovaj posao vršiti i odeljenju redovno slati kartone sa otiscima za klasifikaciju. Otisci prstiju osuđenika požarevačkog kaznenog zavoda uzimaće se u požarevačkom antropometrijskom odeljku prilikom njihovog merenja, fotografisanja i opisivanja.

U prilogu šalje se na uviđaj novi daktiloskopski karton s molbom da g. Ministar odobri njegovu upotrebu.’²⁷⁸ (sl. 4 i 5)

²⁷³ Bakić, „Daktiloskopija,” 382.

²⁷⁴ Lokar, „Policijsko-tehnički laboratorijum,” 252.

²⁷⁵ Andonović je proveo godinu dana u Lozani u Institutu naučne policije kod prof. dr Arčibalda Rajsa, gde je studirao policijsku tehniku: „eksploatisanje otisaka i drugih tragova na mestu učinjenoga dela, fotografisanje toga mesta, kao i utvrđivanje najtežih slučajeva falsifikata pomoću fotografije bila su predmet njegovog glavnog studiranja.” „Beleške,” *Policija* III, 16 (1912): 428-429.

²⁷⁶ AS MUD P, 1911 F28 R59 Dopis Antropometrijskog odeljenja (br. 290 od 14. februara 1911) ministru unutrašnjih dela (br. 3239 od 14-II-1911.)

²⁷⁷ Odluka o ustanovljenju policijsko-tehničke laboratorije pri Antropometrijsko-policijskom odeljenju, doneta je na osnovu Rešenja Ministra unutrašnjih dela od 9. decembra 1910. godine KBr. 7458 o formiranju laboratorije. Dušan Đ. Alimpić, „Važne novine u našem Antropometrijsko-policijskom odeljenju,” *Policija* III, 2 (1912): 38-40.

²⁷⁸ AS MUD P, 1911 F28 R59, Dopis Antropometrijskog odeljenja br. 290 od 14. februara 1911. godine Ministru unutrašnjih dela (br. 3239 od 14-II-1911)



Антропометријско - Полицијско

ОДЕЉЕЊЕ

Министарства Унутрашњих Дела

Бр. 290

14. септембра 1911 г.

БЕОГРАД.



Вослодицу Милметру Унутрашњих Дела.

Имајте у виду одлучу

1. Милметра о пензиону војничко-технички лабараторијума и проширењу делокруга рада овог одељења - одељете је још пре месец дана властима уводилим брањиловакатију, поред вришилокарневог одељења, на у овим циљевима, а сада отишле претилу свилу војничког безбедног каснече завода.

Ова би овој први рад био ипак ишао у савезу, - одељете толи Милметра за одобрење да шеф г. Александар Андрић ишао би у Крајевачку, Војничку и Мил, да пошума властима претилу свилу војничког који се, за сада, налази у овим местима, и једновремено обилу врише у овим каснечеи заводу у узимати или рашлеа, како би у будуће ићи сами могли овој посао вриши и одељењу редовар елати картиче ко виледина за класификацију. Отишле претилу свилу војничког по-нариваког каснечеи завода узимати се у крајевачког антропометријског одељку приликом тиховог мерња, српског картича и билеивама.

У прилогу / шале се на убиту први брањиловакати картиче и шале да г. Милметар, одобрите товоу уопште.

Шеф Одељета,
Душан Ђ. Алмпића

Sl.4. Dopis Dušana Đ. Alimpića Ministru unutrašnjih dela za uvođenje daktiloskopije (AS, MUD, P, 1911 F28 R59)

Бр.
 Име и презиме
 Надимак и лажна имена
 Националност Шта је учио?
 Сил и
 Занимање Последње место пребивања
 Докази идентичности:
 Лични односи:
 Војне обавезе:
 Раније осуде, број њихов:
 Место и уторак ранијег затварања:
 Уторак сад. затварања, означење кривице:

Отисци прстију леве руке

Палац Кажипрст Средњи Додатни Мали

Став т
 Крив. веја
 Размак руку т
 Полуоста Ф

Дужина
 Ширина
 Јагодина
 Десно уво

Леви ср. прст
 Леви мали прст
 Лева нога
 Леви лават

Бр. класе
 Ауреол
 Периферија
 Особности

Ложа
 рођен у
 среза
 округ
 Држава

Описна обавештења

Чело	Дук Нагиб Висина Шарина Особности	Нос	Корен Леја вис. дуж. шир. Особности	Десно уво	Нанца н. с. х. Лоб оп. вр. об. А. трагус и п. у. х. Првој и ср. ф. Особности	Брада Коса Развијеност
------	---	-----	---	-----------	--	--

I.	III.
II.	IV.
	V.
	VI.

Отисци прстију десне руке

Палац Кажипрст Средњи Додатни Мали

Мерио месеца 191 год.

40
 3239

Sl. 5. Daktiloskopski karton u Kraljevini Srbiji pre Velikog rata (AS, MUD, P 1911 F28 R59)

Kartoni pre rata bili su dimenzija 18x20cm, sa podacima koji su se unosili obostrano (sl. 5). Na prvoj strani su osnovni podaci o licu (ime, prezime, nadimci, narodnost, zanimanje, poslednje mesto prebivališta, dokazi identičnosti, lični odnosi, vojne obaveze, školovanje); podaci o izvršenim krivičnim delima (vrste, ranije osude i njihov broj, mesto i uzrok ranijeg pritvora, sadašnji uzrok privođenja i opis krivice); u dnu kartona su mesta za otiske prstiju leve ruke. Na drugoj strani su opšti podaci (starosno doba, mesto rođenja, srez, okrug i država); podaci o antropometrijskim merama (tela, glave); kratak antropološki opis (čela, nosa, desnog uha, brade, kose, razvijenosti); i otisci prstiju desne ruke.²⁷⁹ Novi karton nije bio samo daktiloskopski već su zadržane antropometrijske mere i lični opisi bertijonaže, što jasno ukazuje na nameru da se primenjuju kombinovano obe metode.

Daktiloskopija je u Kraljevini Srbiji uvedena neformalno, za razliku od bertijonaže koja je uvedena *Zakonom za merenje, opis i identifikovanje krivaca*, pa se tražio i pravni osnov za uvođenje daktiloskopije u srpskoj policiji. Iz tog razloga, šef Odeljenja, Alimpić je predložio ministru unutrašnjih dela da se dopune postojeća *Pravila o radu Antropometrijsko-policijskog odeljenja*.²⁸⁰ Poseban akt kojim bi se daktiloskopija uvela kao samostalna metoda nije donet, već se primenjivala paralelno sa bertijonažom.

Po završetku Velikog rata, stvaranja nove države i institucija, dolaskom Arčibalda Rajsa u Kraljevinu SHS, rad srpske policije je modernizovan. Prema Uredbi o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih poslova Pbr. 16292 od 8. maja 1919. godine,²⁸¹ formiran je Odelek za identifikaciju pri Odeljenju javne bezbednosti MUP-a KSHS, koji je ubrzo prerastao u Tehničku policiju u čijem sastavu je bila policijsko-tehnička laboratorija, opremljena najmodernijim aparatima i uređajima. Antropometrijska merenja su ukinuta i potpuno se prešlo na daktiloskopsku identifikaciju i registraciju lica, dopunjenu signaletičkom fotografijom i azbučnim registrima.

Sistem klasifikacije u KS/KJ. Boravak Dušana Alimpića i Aleksandra Andonovića u Lozani u Institutu naučne policije kod dr Rajsa, uticao je da se u Kraljevini Srbiji usvoji Vučetićev sistem. Beogradska policija primenjivala je Vučetićev sistem i

²⁷⁹ AS, MUD, P, 1911 F28 R59

²⁸⁰ Isto

²⁸¹ Arhiv Jugoslavije (AJ), Ministarstvo unutrašnjih poslova KJ (14), Upravno odeljenje (1) F1, u daljem tekstu AJ, 14-1-1

predloženo je, radi jednoobraznosti, da se i u Kraljevini Jugoslaviji uvede isti sistem.²⁸² Potklasifikacija petljanog i kružnog tipa rađena je po kombinovanom sistemu.²⁸³ Osnovnu klasifikaciju činila je podela sprovedena prema crtežima papilarnih linija koji su grupisani u četiri tipa: dužni (1), levi petljani (2), desni petljani (3) i kružni (4). Zastupljenost tipova nije ravnomerna u ljudskoj populaciji, već su pojedini tipovi prisutniji kod pojedinih naroda. Da bi se rešio problem velikog broja daktiloskopskih fiševa sa istom formulom (što usporava rad pri pregledanju) urađena je potklasifikacija otisaka. U beogradskoj kartoteci potklasifikacija je bila urađena prema broju papilarnih linija koje leže između unutrašnjeg i spoljašnjeg terminusa i podeljenja je u četiri grupe: ako je broj papilarnih linija između dva terminusa od jedan do devet (1), od deset do trinaest (2), od četrnaest do šesnaest (3), preko šesnaest (4), dok se sa x obeležava u slučaju da se broj linija ne može odrediti.²⁸⁴ Potklasifikacija urađena na ovakav način daje nekoliko miliona kombinacija. Primenom matematičke verovatnoće, lako se dolazi do navedenog broja kombinacija, koji je imponozantan.

Klasifikacija amputiranih, povređenih prstiju, nejasnih i sumnjivih otisaka. U beogradskoj policijskoj kartoteci vođene su zasebne registrature za amputirane i povređene prste i za nejasne otiske. Registrature su deljene na tri osnovne grupe i na podgrupe prema tome da li je povreda, amputacija prsta ili nejasan otisak na obe ruke samo na desnoj ili samo na levoj ruci. U daktiloskopskoj formuli amputirani prsti su obeležavani oznakom 0, povređeni sa X. U fiš su se unosile oznake samo za trajne povrede. Praksa je pokazala da se često mogu naći i prelazni tipovi, odnosno oni za koje je teško reći kojem tipu pripadaju. U tom slučaju su se pravile dve formule za isto lice a klasifikacija se vršila po prvoj upisanoj formuli. Na ovaj način je moguća identifikacija lica i po jednoj i po drugoj formuli.²⁸⁵

Centralna kartoteka Kraljevine Jugoslavije nalazila se u Beogradu, pri Odeljenju tehničke policije, jer su poslovi policijske prirode za vođenje tehničkih sredstava i kriminalne evidencije bili povereni Upravniku grada Beograda, odnosno Odeljenju tehničke policije.²⁸⁶ Od 1926. godine, u beogradskoj tehničkoj policiji uvedena je

²⁸² AJ, 14-206-747

²⁸³ Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” 136.

²⁸⁴ AJ 14-206-747

²⁸⁵ Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” 136; AJ, 14-206-747

²⁸⁶ „Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprave grada Beograda” (III br. 1715), *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, br. 12-IV od 17. januara (1930): 18-24.

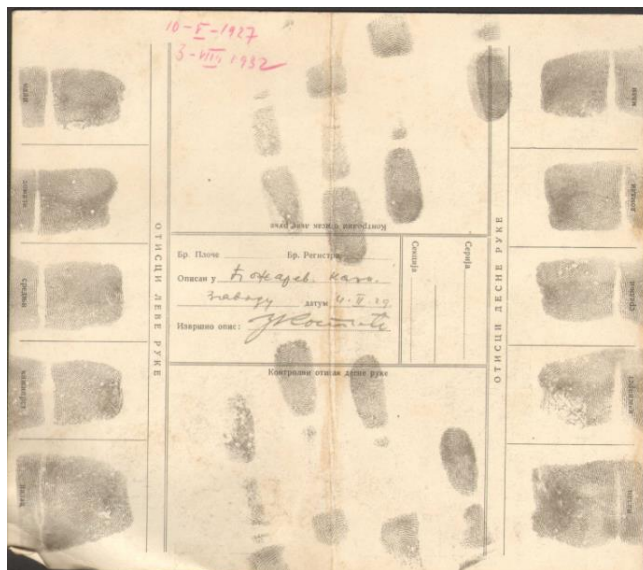
centralna daktiloskopska registracija. Svi kazneni zavodi i policija u drugim gradovima zemlje, bili su u obavezi da šalju beogradskoj tehničkoj policiji po jedan primerak daktiloskopskih fiševa za centralnu registraciju.

Sastavni deo kartoteke bio je kontrolnik, odnosno azbučni registar sa kontrolnim kartonima svih daktiloskopiranih lica sa osnovnim podacima, daktiloskopskom formulom i datumom daktiloskopiranja. Na osnovu kontrolnika proveravan je identitet povratnika.

Posle Velikog rata, korišćeni su daktiloskopski kartoni bez antropometrijskih mera. U kartonima dimenzija 16x18 cm unošeni su podaci neophodni za raspisivanje poternica:²⁸⁷

- na prvoj strani upisivano je ime i prezime lica, zanimanje, ime oca i majke, godina i mesto rođenja, državljanstvo, ranije osude i razlog zatvaranja. Sredina fiša bila je predviđena za fotografije (profil i an fas), a ispod mesto za potpis i osobene znake. Na desnoj strani fiša upisivani su visina, boja očiju i kose.
- na drugoj strani unosili su se otisci prstiju u poljima raspoređenim u dva reda po pet, a sa leve i desne strane nalazila su se mesta za kontrolne otiske. Gornji desni ugao, iznad imena lica bio je predviđeno mesto za daktiloskopsku formulu.

²⁸⁷ Bauer, „Osnovi registracione daktiloskopije,” 136.



Sl. 6. Daktiloskopski karton u Kraljevini SHS
(Istorijski arhiv Požarevca, nesređena građa 1927, kutija 25)

Oprema i materijal za uzimanje otisaka prstiju mogli su se nabaviti u boljim drogerijama i papirnicama.²⁸⁸ Od osumnjičenih lica uzimani su otisci sa svih deset prstiju pojedinačno, a potom otisci jagodica od četiri prsta leve, zatim desne ruke odjednom, tako da se prsti po papiru ne povaljaju. Svi otisci ostavljali su se na običnom belom pisaćem papiru boljeg kvaliteta, veličine običnog polutabaka, sa ucrtanim rubrikama. Na papiru se unosilo ukupno 18 otisaka prstiju. Mogli su se uneti i drugi podaci o osobi.

Široka, ujednačena i sistematska primena daktiloskopije u posleratnoj Kraljevini SHS/Jugoslaviji nije postojala. Odeljenje tehničke policije u Beogradu bilo je nadležno za sve poslove tehničke policije u Kraljevini, i centralna baza podataka o osuđivanim licima nalazila se u Beogradu. U pogledu uređenosti u odnosu na naprednije države, daktiloskopija je zaostajala u Kraljevini SHS jer pri svim policijskim i žandarmerijskim stanicama nije postojala sopstvena zbirka otisaka prstiju sumnjivih lica, niti su iste bile opremljene instrumentima za daktiloskopiju a postojao je i problem nedovoljno obučenog kadra za primenu daktiloskopije.²⁸⁹ Iz tog razloga, nastojalo se objavljivanjem tekstova u stručnim časopisima (*Policija, Naš Glasnik*) i izdavanjem

²⁸⁸ Jedna kvadratna pločica dimenzija 10x10cm i debljine 5mm, napravljena od cinka ili bakra; valjak preseka 3cm i dužine 4cm; posuda sa štamparskom bojom; jedna lopatica od tvrdog drveta; bočica sa benzinom; četkica za naprašivanje; univerzalni prašak u staklenoj posudici; folije. Umesto štamparske crne boje mogla se koristiti i bilo koja masna boja. Milan A. Mizler, „Upotreba daktiloskopije u sigurnosnoj službi,” *Policija* XV, 11-12 (1928): 533.

²⁸⁹ Mizler, „Upotreba daktiloskopije u sigurnosnoj službi,” 530.

knjiga i brošura, daktiloskopiju približiti stručnoj javnosti, posebno žandarmeriji. Za žandarme je bilo vrlo važno da znaju kako se uzimaju otisci na mestu izvršenja krivičnog dela i dalje prosleđuju radi utvrđivanja identiteta ličnosti.²⁹⁰

Gašenjem prve Policijske škole (1922) u Beogradu, nije postojala mogućnost sistematske, planske obuke pripadnika policije već je sve bilo prepušteno inicijativi pojedinaca u pojedinim gradovima. Obuka u praktičnoj primeni daktiloskopije organizovana je 1932. godine, na teritoriji Drinskog žandarmerijskog puka, u sedištima četa (u Tuzli, Zvorniku, Užicu, Valjevu, Čačku, Goraždi, Sarajevu i Šapcu). Inicijativu za sprovođenje obuke u žandarmeriji pokrenuo je komandant Drinskog žandarmerijskog puka, pukovnik Stefanović, a obuku je sproveo šef tehničke policije Uprave u Sarajevu, Miodrag Radosavljević. Komandiri gradskih policijskih straža, osim u Šapcu i Zvorniku, nisu se interesovali za kurs daktiloskopije. Posle završenog kursa gradska policijska straža u Šapcu počela je da primenjuje daktiloskopiju.²⁹¹ Do poboljšanja je došlo posle osnivanja Centralne škole za policijske izvršne službenike u Zemunu (1931) jer je daktiloskopija bila uvrštena u nastavni plan i program.

Kriminalistička fotografija

Nastanak i razvoj fotografije. Prva fotografija²⁹² bila je heliogravura²⁹³ Žozefa Nisefora Niepsa (*Joseph Nicefore Niepce*, 1765-1833) nastala u Francuskoj, 1826. godine a potom dagerotipija²⁹⁴ 1839. godine²⁹⁵ nazvana po tvorcu Luju Dageru (*Louis Daguerre*, 1787-1851).²⁹⁶ Zbog nedostataka (osetljivost na mehanička oštećenja,

²⁹⁰ Isto, 531.

²⁹¹ Kursu u Šapcu prisustvovali su: komandir žandarmerijske čete, komandiri gradske policijske straže, dva vodna oficira i 25 komandira žandarmerijskih stanica, nadzornik i jedan desetar gradske policijske straže u Šapcu. „Praktični kurs za primenu daktiloskopije,” *Naš Glasnik* I, 2 (1932): 61-62.

²⁹² Fotografija – svetlosni zapis. Richard Lindstrom, „They all believe they are undiscovered Mary Pickfords:” *Workers, Photography and Scientific Management, Technology and Culture* 41, 4 (2000):725.

²⁹³ otisak na metalnoj ploči u „kameri opskuri.”

²⁹⁴ Slika na ploči od posrebnog bakra nakon izlaganja jednoj pari u mraku, osvetljavanja u kameri obskuri, izlaganja pari srebra i fiksiranja sumpor-dioksidom. Rađen je samo pozitiv.

²⁹⁵ John Hannavy, ed. *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography* (New York: Routledge, 2013),365.

²⁹⁶ Akademija nauka Francuske priznala je Dageru autorska prava za izradu prvih unikatnih slika na staklu. Francuska vlada otkupila je pronalazak i poklonila ga čovečanstvu uz obeštećenje od 6000 franaka godišnje doživotne penzije uz uslov da dagerotipija postane javno dobro. Ceo postupak je objavljen i fotografija – dagerotipija zvanično je rođena 19. avgusta 1839. godine. Goran Malić, „Doprinos ruskih fotografa srpskoj kulturi u XIX i XX veku,” *Godišnjak grada Beograda*, LI (2004): 287.

nemogućnost pravljenja više kopija) dagerotipiju je zamenila kalotipija,²⁹⁷ nastala u Engleskoj 1841. godine. Tvorac kalotipije, Vilijem Henri Foks Talbot, (*William Henry Fox Talbot*, 1800 - 1877) po prvi put uvodi negativ i izradu kopija pozitivna.²⁹⁸ U Severnoj Americi Hamilton Smit (*Hamilton Smith*) je stvorio ferotipiju, prvi polaroidni tip slika (1855).²⁹⁹ Na heliogravurama i dagerotipijama prikazivani su predeli, arhitektura, gradovi, ali ne i ljudski likovi. Dagerotipija i kolotipija zadržale su se do 1855. godine, kada je započeto korišćenje kolodijskog negativa i albuminskog fotografskog papira. Nastanak albuminske fotografije doprineo je njenoj popularnosti širem sloju društva, rađeni su albumi poznatih ličnosti, porodične i fotografije vladarskih porodica, otvarani su fotografski ateljei koji su podsećali na slikarske.

Francuski fotograf Andre Disderi (*André Disdéri*, 1819-1889) uveo je 1854. godine format fotografije „carte de visite” (5,5x9,5cm). Postavljanjem osam formata na jednoj fotografskoj ploči, Disderi je uspeo da smanji troškove proizvodnje i zadovolji potražnju za velikim brojem jeftinih kopija. Fotografije portreta rađene su u ateljeu uz obavezan dekor (balustrade, zavese, bicikli i sl) i lepljene su na karton nešto veće veličine sa dodatim ukrasima i natpisom autora fotografije. Ubrzo su nastale i portretne fotografije lišene suvišnog dekora i nepotrebnog ukrašavanja. Fotografije formata „kabinet” (16x11 cm) nastale su 1864. godine, izrađivane su na isti način kao i fotografije formata „visite” i korišćene su do kraja XIX i prve decenije XX veka, kada su ih zamenile fotografije veličine foto-razglednice. Napredak tehnologije omogućio je da se izrađuju fotografije većeg ili manjeg formata u odnosu na negativ. Sve fotografije bile su crno-bele i doradivane su ručno, isticanjem detalja dodavanjem boje, sve do 1861. godine, kada je Džejms Klark Maksvel (*James Clark Maxwell* 1831 – 1879) napravio prvu fotografiju u boji.

Do prekretnice u razvoju fotografije došlo je 1877. godine kada je počeo da se primenjuje postupak za izradu fotografija koji se i danas koristi, a Hanibal Gudvin

²⁹⁷ Kalotipija je „Talbotipija” nazvana po svom tvorcu, Talbotu. Za razliku od dagerotipije, Talbot je svoj izum zaštitio kao patent i do 1842. bila je dostupna samo pojedincima koji su bili spremni da plate dozvolu za njeno korišćenje. Malić, „Doprinos ruskih fotografa srpskoj kulturi u XIX i XX veku,” 287.

²⁹⁸ Za razliku od Dagera koji je imao podršku francuske vlade, Talbot nije naišao na razumevanje i očekivanu podršku u svojoj zemlji. Svoja autorska prava nije uspeo da zaštiti zbog stava Kraljevskog naučnog društva Engleske da izum nije dovoljno usavršen. Stoga se Talbot obratio ruskoj Carskoj akademiji tajnim pismom (1841), dokazujući na poslatim primerima talbotipije u kojoj meri je postupak usavršio. Sumnjajući u namere Talbota, Fizičko-matematička sekcija ruske Carske akademije ga je odbila 7. januara 1842. Malić, „Doprinos ruskih fotografa srpskoj kulturi u XIX i XX veku,” 288.

²⁹⁹ Ferotipija je nastajala za nekoliko minuta na licu mesta i rađena je na tankom gvozdenom limu. Zorica Netaj, „Počeci fotografije 1839-1900,” *Arhiv IV*, 1-2 (2003): 54.

(*Hannibal Goodwin*, 1822-1900) osetljivu staklenu ploču negativa zamenjuje filmom sa bazom od nitroceluloze (1887). Džordž Istmen (*George Eastman*, 1854-1932) usavršio je izradu suvih fotografskih ploča (1880) i napravio je Kodak kameru (1888). Glomazni pokretni studio za izradu negativa zamenjen je lakšim fotoaparatom, a fotografija je postala dostupnija i popularnija.³⁰⁰

Primena fotografije u radu istražnih organa. Fotografija je jedan od malobrojnih pronalazaka koji su od nastanka imali veliku primenu u radu istražnih organa. Kao dokazni materijal u istražnim radnjama prvobitno su korišćeni pismeni izveštaji pri čemu su subjektivni faktori (moć zapažanja činovnika i umešnost sastavljanja valjanog izveštaja, ograničene sposobnosti čoveka da vidi tragove zločina često nevidljivih za ljudsko oko) značajno uticali na pokretanje krivičnog postupka. Pronalaženje i privođenje izvršilaca krivičnih dela smatrano je lokalnim problemom i zavisilo je od umeća pripadnika policije koji su se oslanjali na sopstveno poznavanje ličnosti sklonih kriminalu u sredini u kojoj su obavljali svoje dužnosti.

U potrazi za objektivnim materijalnim dokazama, fotografija je pružala više mogućnosti: trajni materijalni zapis u prostoru i vremenu zatečenog stanja na mestu kriminalnog događaja, analizu izvršenog krivičnog dela nakon obavljenog uviđaja, utvrđivanje identiteta izvršilaca krivičnih dela i žrtava, evidenciju kriminogenih ličnosti, pronalaženje materijalnih tragova nevidljivih ljudskom oku koji mogu biti od značaja u krivičnom sudskom postupku. Navedene mogućnosti prvi su prepoznali Alfons Bertijon i Arčibald Rajs.

Prvi pisani tragovi o primeni fotografije (dagerotipije) u sudskom postupku upućuju na Nemačku 1840. godine. Do saznanja o osetljivosti fotografske ploče i svojstvu da beleži detalje nevidljive ljudskom oku došlo se slučajno. Posle fotografisanja žene u berlinskom ateljeu fotograf je na negativu uočio mnoštvo tačaka na licu. Nošen mišlju da je fotografska ploča oštećena, fotografisanje je ponovljeno. Na snimku su zabeleženi tragovi boginja koji na početku nisu bili vidljivi golim okom.³⁰¹ Prve fotografije napravljene u cilju identifikacije osuđenika potiču iz 1843. i nalaze se u muzeju policijske laboratorije u Lionu.³⁰² Rajs ističe da je prvi pokušaj fotografisanja krivaca obavljen 1854. godine, a masovnija primena fotografije u policijskim i sudskim

³⁰⁰ Netaj, „Počeci fotografije 1839-1900,” 54-58.

³⁰¹ Istinitost slučaja potvrdio je Fogel. Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 213.

³⁰² Mitrović, *Kriminalistička tehnika*, 136.

istragama počela je uvođenjem bertijonovog sistema.³⁰³ Fotografija mesta zločina prvi put je snimljena 1860. godine.³⁰⁴

Na korišćenje fotografije u radu državnih institucija na početku se gledalo sa velikom rezervom i ignorantnim stavom. Razlozi su brojni: nepoznavanje specifičnosti fotografije, skupa i nepraktična izrada zbog čega se smatrala privilegijom bogatih, kao i stav da fotografija pripada umetnosti što bi uvođenjem fotografije u rad policije narušilo njenu umetničku vrednost. Uprkos otporima, fotografija je vremenom bila sve zastupljenija u radu policije o čemu svedoči veliki broj fotografija u policijskim i sudskim arhivama.

Hronološki gledano, istorijski razvoj fotografije u radu istražnih organa odvijao se tokom tri perioda. Do 1870. godine trajao je eksperimentalni period u kome se fotografija najviše primenjivala u penalnom sistemu. U periodu od 1870. do 1890. godine fotografija se intenzivno uvodi u rad policije, nastaje signaletička i metrička fotografija Alfonsa Bertijona. Posle 1890. godine nastaje period rekonstruisane sudske fotografije Arčibalda Rajsja.³⁰⁵

a) *Fotografija u penalnom sistemu.* Tokom eksperimentalnog perioda primena fotografije u radu istražnih organa svedena je na pokušaje pojedinaca bez odgovarajuće podrške administracije i vlasti da uvedu fotografiju kao osnovno sredstvo u identifikaciji i evidenciji zločinaca. Zagovornici fotografije bili su najčešće upravnici zatvora i pojedini policijski činovnici koji su se zalagali da se fotografija uvrsti u dosije osuđenika što bi, kao važan informacija u slučaju recidivizma, značajno pomoglo zatvorskoj administraciji.

U Švajcarskoj su od oktobra 1852. godine započeta fotografisanja svih beskućnika a urađene litografske kopije poslate su policiji u kantonima radi evidencije i identifikacije privedenih lica. Ovakav postupak bio je pokušaj da se reši ustaljeni problem beskućnika kao rizične grupe stanovništva sklone kriminalu ali ne i kao novo, opšteprihvaćeno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta.³⁰⁶ Prvi slučaj pronalaženja i identifikovanja izvršioca krivičnog dela pomoću dagerotipije u Švajcarskoj je zabeležen

³⁰³ Archibald Reiss, *Sudska fotografija (La Photographie Judiciaire)*, Paris: C. Mendel, 1903) citirano u: Dušan Đ. Alimpić, „Utvrdjivanje identičnosti leševa,” *Policijski glasnik* III, 11 (1907): 86.

³⁰⁴ Rajs, „Sudska fotografija” prev. Alimpić, *Policijski glasnik* VI, 40 (1910): 314.

³⁰⁵ Jens Jäger, „Photography: a means of surveillance? Judicial photography, 1850 to 1900,” *Crime, History & Societies* 5, 1 (2001): 29.

³⁰⁶ Isto, 29.

1854. godine,³⁰⁷ što je ujedno bila i prva identifikacija zločinca po fotografiji poslatoj kantonima i susednim državama. Praksa da se svi počinioci teških krivičnih dela fotografišu, u Švajcarskoj je uvedena 1860. godine. U periodu 1858-1868. godine fotografija je vrlo često korišćena u cilju utvrđivanja identiteta nepoznatih zločinaca o čemu svedoči sačuvana bogata zbirka fotografija u Lozani.³⁰⁸

U Velikoj Britaniji su pojedini upravnici zatvora primenjivali fotografiju za evidenciju i identifikaciju lica. Od 1852. godine fotografisane su grupe osuđenika prema izvršenim krivičnim delima, steroskopskim fotoaparatom (sa iluzijom trodimenzionalnosti na izrađenim fotografijama). Slično Švajcarskoj, i u Velikoj Britaniji je istican značaj fotografije u rešavanju problema recidivista što je smatrano osnovnim problemom u suzbijanju kriminaliteta.³⁰⁹

U Francuskoj je inicijativa za primenu fotografije u „službi zakona” potekla od upravnika zatvorskih institucija, koji su od 1854. do 1863. godine u više navrata predlagali vlastima Francuske da se uvede i fotografska evidencija kriminalaca.³¹⁰ Ministarstvo unutrašnjih poslova Francuske nije podržalo predloge jer se smatralo da primena fotografije u radu policije nije regulisana zakonom, ne može biti korišćena kao sredstvo registracije i deo evidencije zatvorenika, već kao sredstvo kažnjavanja. U Francuskoj kao i u Velikoj Britaniji smatralo se da je fotografija skupa i nepraktična. Istina je na drugoj strani – fotografija je smatrana privilegijom bogatih, pa bi fotografisanje zatvorenika bilo degradiranje umetnosti fotografije i ponižavanje privilegovanih.

U Nemačkoj je u periodu 1855-1860. godine publikovano nekoliko litografija lica za kojima se tragalo. Nemačka policija je počela da objavljuje fotografije osuđenika

³⁰⁷ U grupi kradljivaca koja je obijala crkve, među okrivljenima je bilo i jedno nepoznato lice, čiji se identitet nije mogao utvrditi. Po naređenju istražnog sudije urađena je dagerotipija ličnosti i poslata je svim susednim državama i svim kantonima. Nepoznato lice identifikovala je policija Badenskog vojvodstva. „Nov način istrage”(Nouveau moyen d'enquete) *Sudski list* (Journal des Tribunaux) od 10. septembra 1854. godine. Citirano u: *Policijski glasnik* VI, 40 (1910): 213; Dobrivoje V. Bakić, „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju,” *Policijski glasnik* V, 51-52 (1909): 404.

³⁰⁸ Rajs, „Sudska fotografija,” prev. Dušan Đ. Alimpić, *Policijski glasnik* VI, 40 (1910): 313.

³⁰⁹ predlog je objavljen 1854. godine u časopisu „Svetlost” (*La Lumière*) namenjenom isključivo fotografiji a urednik časopisa Ernest Lasan (*Ernest Lacan*) istakao je da bi primena fotografije u registraciji zločinaca bila od ogromnog značaja za policiju (*Exposition Universelle*, Pariz, 1856). Sličnu inicijativu pokrenuo je i upravnik zatvora Klervo (*Clairvaux*) 1863. godine. Jäger, „Photography: a means of surveillance?” 31.

³¹⁰ Isto

pred istekom kazne, što se može smatrati prvom primenom fotografije u funkciji prevencije kriminaliteta.

Do 1870. godine nijedna evropska policija nije imala fotografski studio niti zaposlenog fotografa. Nije postojao sistematski uređen registar zločinaca, već se postojanje izvesnog broja fotografija odnosio na pojedinačne slučajeve. Sistematska upotreba fotografije nije postojala čak ni u tzv. političkoj policiji, koja je imala znatno veću podršku vlasti jer su politički protivnici predstavljali pretnju državnom poretku i ugrožavali javni red i mir, a ne pojedina lica i njihovu imovinu.³¹¹ Fotografija je u eksperimentalnom periodu korišćena na nesistematski način, najviše za utvrđivanje identiteta izvršilaca krivičnih dela, kao poslednje sredstvo kojim se policija služi u istražnim radnjama, kada su sva ostala iscrpljena i smatrana je pokazateljem slabosti i nesposobnosti policije a ne snage i moći.³¹²

b) *Fotografija u periodu 1870 - 1890. godine* postala je dostupnija širim društvenim slojevima zbog pojednostavljenog načina izrade i manje cene. Na razvoj sudske fotografije uticala su istraživanja u oblasti medicine, antropologije i kriminologije. Naučno - tehnička policija, kao novoformirani deo policije koji treba da se stara na prvom mestu o prevenciji zločina, koristi fotografiju kao uobičajeno sredstvo u svojoj praksi. Od osamdesetih godina XIX veka, u većini evropskih gradova policija je ustanovila bazu podataka sa fotografijama lica koja su bila osuđena za teža krivična dela (fotografije lica osuđenih za porodično nasilje, religijska ili politička uverenja, sitne krađe, nisu rađene). U godišnjim policijskim izveštajima prikazan je veliki broj fotografija osuđenih lica, što je ostavljalo snažan utisak i stvaralo poverenje kod običnog građanina o efikasnosti policije u suzbijanju kriminaliteta i doprinosilo afirmaciji naučno-tehničke policije, koja je kao novi deo policijskih snaga nastojala da izgradi svoju reputaciju.³¹³ Neretuširana fotografija lica, portret i anfas, preuzeta je iz antropoloških i kriminoloških istraživanja. Prvi fotografski registar zatvorenika napravljen je u Velikoj Britaniji (*Metropolitan Police Office*). Pojednostavljeni način izrade fotografije doprineo je nastanku velikog broja fotografija osuđenih lica. U

³¹¹ Sačuvane su fotografije pojedinih ličnosti koje su imale buržoasko poreklo kao što su Karl Marks (Karl Marx) i Đuzepe Macini (*Giuseppe Mazzini*). Šef pruske tajne policije Karl Ludvig fon Hinkeldez (*Karl Ludwig von Hinckeldez*) na tajnoj konferenciji u Karlsrueru (Karlsruhe, 1855) pokazao je pripadnicima tajne policije kolekciju od osam fotografija revolucionara i iste su razaslate širom Nemačke. Jäger, „Photography: a means of surveillance?” 38.

³¹² Isto

³¹³ Jäger, „Photography: a means of surveillance?” 40.

periodu od 1870. do 1872. godine urađeno je 43000 fotografija zatvorenika iz 115 zatvora u Engleskoj i Velsu. Broj uspešnih identifikacija bio je mali, uprkos velikom broju fotografija.³¹⁴

U Francuskoj je godina prekretnica u uvođenju fotografije u radu organa državne uprave i vlasti bila godina Pariske komune (1871). Ministarstvo ratne mornarice pokrenulo je inicijativu da se fotografišu svi pripadnici osuđeni na kaznu zatvora dužu od 6 meseci, uz obavezu slanja kopije fotografije iz dosijea arhivi Ministarstva. Marta meseca 1872. godine, upravnik zatvorske administracije predložio je Ministarstvu unutrašnjih poslova da se isti način identifikacije lica primeni i na civile osuđene zbog pobune. Neposredno iskustvo iz Pariske komune, gde je fotografija korišćena kao sredstvo identifikacije političkih prestupnika, utrlo je put stvaranju fotografskog registra u pariskoj policijskoj prefekturi 1874. godine. Od tada, svaki osuđenik morao je biti fotografisan a fotografija poslata prefekturi radi evidencije.³¹⁵

U poređenju sa drugim zemljama Evrope, nameće se zaključak da je fotografisanje izvršilaca krivičnih dela bilo najrazvijenije u Francuskoj, jer je već do 1878. godine napravljeno 60000 fotografija.³¹⁶ U periodu od 1874. do 1880. godine fotografisani su samo osuđenici za teže prestupe, jer je fotografisanje svih krivaca imalo za posledicu stvaranje ogromne kolekcije fotografija što je stvaralo teškoće pri pretraživanju fotografija u svakodnevnoj praksi.³¹⁷

Poučeni lošim iskustvom iz Pariza i Londona, policija u Berlinu nastojala je da izbegne problem nepreglednih glomaznih registara, pa su fotografije klasifikovane prema težini i vrsti krivičnih dela. Broj fotografisanih osuđenika značajno je smanjen.³¹⁸

Prve kriminalističke foto-laboratorije nastale su u Skotland Jardu (1872), u policijskoj prefekturi u Parizu (1874), u gradskoj policiji u Čikagu (1885), a Baturinski u Rusiji uvodi fotografiju za veštačenje dokumenata krajem XIX veka.³¹⁹

Izradom velikog broja fotografija postavilo se pitanje klasifikacije i mogućnosti pretraživanja fotografija krivaca. Dotadašnja, najčešće primenjivana klasifikacija prema

³¹⁴ Isto, 39.

³¹⁵ Isto, 40.

³¹⁶ Mitrović, *Kriminalistička tehnika*, 137.

³¹⁷ U periodu 1880-1888, broj fotografija dostigao je 75000. Jäger, „Photography: a means of surveillance?“ 40.

³¹⁸ Od 4000 privedenih i procesuiranih tokom 1878/79. godine, u albumu je broj fotografija povećan sa 1104 na 1653, tj. 13% od ukupnog broja privedenih. Isto.

³¹⁹ Mitrović, *Kriminalistička tehnika*, 137.

vrsti izvršenih krivičnih dela, služila je jednoj svrsi ali je bila neupotrebljiva kao jedinstveni sistem identifikacije lica. Obimna baza podataka kojima je policija raspolagala nije bila strukturno povezana u jedan sistem koji bi omogućio profesionalno korišćenje i zadovoljio određeni stepen efikasnosti. Rešenje navedenih problema ponudio je Alfons Bertijon. Radeći u zavodu za identifikaciju Pariske policijske prefektуре, u kome je do početka XX veka bilo skoro milion dosijea sa fotografijama,³²⁰ Bertijon je u svom sistemu identifikacije i registracije lica klasifikaciju podataka sproveo prema antropometrijskim merama a dotadašnju formu fotografije značajno je izmenio. Poštujući dvojnu deobu zadataka kriminalističke tehnike uveo je u praksu signaletičku fotografiju kao specifičan vid portretne fotografije i metričku fotografiju mesta kriminalnog događaja i smatra se tvorcem sudske fotografije.³²¹

Signaletička fotografija je specifičan vid portretne fotografije lica koje se fotografiše dva puta, iz profila i anfasa u 1/7 prirodne veličine, u kontrolisanim uslovima – u zatvorenoj prostoriji pod veštačkim svetlom i sa jednobojnom pozadinom, neutralno sive boje (prikazano na sl. 7 i sl. 8). Umanjenja su urađena iz dva razloga: da bi se sa fotografije mogle proceniti antropometrijske mere lica; radi usklađivanja formata fotografija i fotografskih ploča sa antropometrijskim kartonima. Do Prvog svetskog rata u Srbiji se vršilo fotografisanje na 1/7 prirodne veličine, a posle rata, kao i u pariskoj prefekturi, na 1/5 veličine.³²²



Fig. 33. — Mensuration des portraits métriques.
Réduction photographique : 1/7. — Point de vue : 2 mètres.

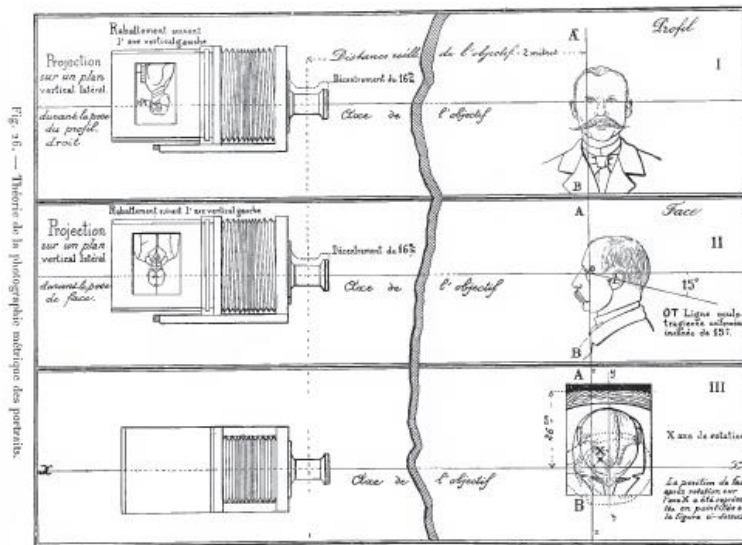
Sl. 7. Signaletička fotografija

Louis Tomellini, *Metric Photography by Alphonse Bertillon*, (Lyon: Laboratory of the Legal Identity Service of the Paris Prefecture of Police, 1908), 93.

³²⁰ Bakić, „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju,” 404.

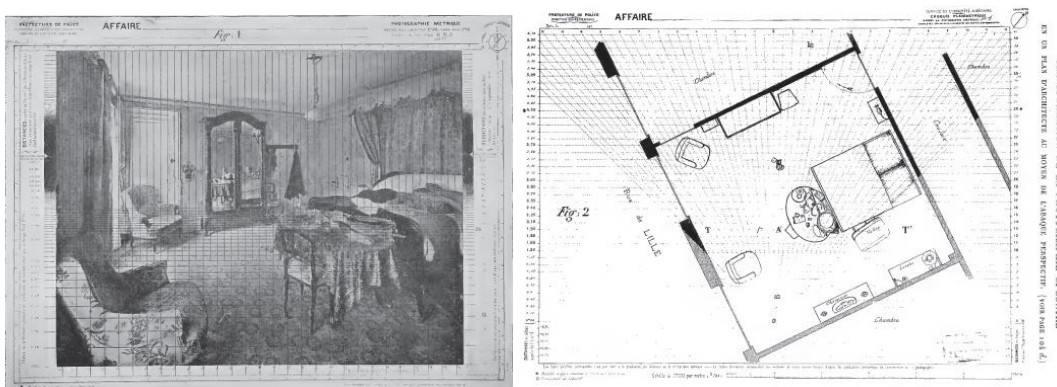
³²¹ Bertijon je predstavio osnove fotografije za potrebe kriminalističke policije i suda, dao je preporuke za snimanje i izradu fotografija kao i za njihovu klasifikaciju Alphonse Bertillon, *L'aphotographie judiciaire, avec un appendice sur la classification et l'identification anthropométriques* (Paris: Gauthier-Villars, 1890).

³²² Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 27.



Sl.8. Optički uslovi fotografisanja lica po Bertijonovom sistemu.
(Tomellini, *Metric Photography by Alphonse Bertillon*, 76)

Metrička fotografija je specifičan vid fotografije mesta kriminalnog događaja. Za razliku od obične fotografije na kojoj su se vrlo često dodavali detalji radi opšteg utiska, fotografija u kriminalistici morala je biti precizna, lišena svih nepotrebnih detalja. Da bi rešio problem transformacije perspektivnog izgleda mesta u ortogonalni plan, sa koga se mogu odrediti dimenzije objekata (predmeta) i njihova udaljenost, Bertijon je stvorio metričku fotografiju (sl. 9). Uvođenjem standardne skale umanjenja i razmere u okvir fotografije, Bertijon je rešio problem perspektivnih skraćanja i deformisanog izgleda objekata i omogućio je lako iščitavanje dimenzija i udaljenosti predmeta, bez matematičkih proračuna.³²³



Sl.9. Metrička fotografija Alfonsa Bertijona.
(Tomellini, *Metric Photography by Alphonse Bertillon*, 104)

³²³ Valier, „True Crime Stories,” 88-104.

Fotografisanje mesta kriminalnog događaja, obavljalo se posebno konstruisanim fotografskim aparatom po određenoj proceduri – opšti izgled, potom detalji (sl. 10).



FIG. 1. — Apparatus of the Criminal Department (Bertillon model) for metric photography (judicial, forensic-medical, anthropological, etc.)

Sl.10. Bertijonov aparat za fotografisanje
(Tomellini, *Metric Photography by Alphonse Bertillon*)

c) *Forenzička fotografija Arčibalda Rajs*. Arčibald Rajs, razlikuje tri kategorije sudske fotografije: za identifikovanje lica, za automatsko i bespristrasno konstatovanje fakata i fotografiju kao sredstvo veštačenja.³²⁴

Bertijonovom signaletičkom fotografijom olakšana je identifikacija izvršilaca krivičnih dela, posebno u slučajevima prepoznavanja od strane oštećenih lica i svedoka u istražnom postuku.³²⁵ Od posebnog značaja je primena fotografije za identifikaciju leševa što zbog prirodnog procesa raspadanja može biti vrlo otežano.³²⁶ Osobine fotografske ploče da beleži detalje nevidljive ljudskom oku podstakle su korišćenje fotografije za automatsko i bespristrasno konstatovanje fakata na mestu kriminalnog događaja i u svim postupcima veštačenja.³²⁷

Značaj fotografisanja mesta kriminalnog događaja je višestruk:

- istražnim organima se prikazuje tačan izgled mesta čime se prevazilazi ograničenje subjektivnog i pristrasnog mišljenja istražnog činovnika o prirodi zločina;

³²⁴ Rajs, „Sudska fotografija” prev. Alimpić, *Policijski glasnik* VI, 40-41 (1910): 314.

³²⁵ Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 27.

³²⁶ Teškoće raspoznavanja nastaju zbog nedostatka izraza očiju, promenjene boje lica, nadutosti tela i sl. Stoga se primenjuje metoda “ulepšavanja” ubrizgavanjem glicerina u oči (metoda prof. Gosa iz Ženeve), vazelina u usne i eventualno obraze, bojenje cinoberom (metoda prof. Rajs), trljanje lojem vodenih leševa i sl. Nakon toga, leš se fotografiše što značajno olakšava identifikaciju. Bakić, „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju,” 404.

³²⁷ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 213.

- omogućava se rekonstrukcija događaja i višestruka sveobuhvatna analiza u slučajevima kada je ponovno vraćanje na lice mesta nemoguće ili nesvršishodno zbog promene opšteg izgleda mesta događaja;
- verno se reprodukuje dokazni materijal za istragu i pretres (fotografišu se tragovi krvi, otisci prstiju, tragovi nogu i svi tragovi koji mogu pomoći u identifikaciji izvršioca).
- porotnicima i sudijama pruža potpuniji uvid u strahote zločina umesto napisanih izveštaja o izvršenim uviđajima.³²⁸

U postupku veštačenja, posebno dokumenata i rukopisa, Rajs ističe da je fotografska ekspertiza pouzdanija od hemijskih metoda.³²⁹ Nije pouzdano utvrđeno kada je napravljena prva fotografija sa ovim ciljem. Rajs u svojoj zbirci fotografija ima jedan očevidno falsifikovani napis iz 1869/1870. godine, na kome se pored poslednje reči, vide tragovi starog izradiranog rukopisa. Detalji o ovoj fotografiji nisu poznati, ali se zaključuje da je bila izrađena za potrebe suda.³³⁰ Intenzivnija primena fotografije u veštačenju pisanih dokumenata započela je u zadnje dve decenije XIX veka.³³¹

Kritički osvrt na primenu fotografije u nauci i tehnici napravljen je na Međunarodnom kongresu u Drezdenu (11-15. jula 1909). Značajna pažnja posvećena je primeni fotografije u kriminalistici. Arčibald Rajs je istakao da je fotografija postala jedno od najvažnijih pomoćnih sredstava za istražnog sudiju i policiju uprkos nepoverenju i otporima koji su posledica nedovoljnog poznavanja mogućnosti koje nudi fotografija i skupa oprema.³³² Rajs je ukazao na potrebu za većom i širom primenom fotografije i smatrao je neophodnim da: „pravnički i kriminalistički krugovi, a i vlade, učine sa svoje strane sve što treba u tom pravcu, pošto je često samo fotografski aparat u stanju da iznese istinu na videlo.”³³³ Istaknuto je da se fotografija najviše koristila u velikim gradovima, dok je njena primena u manjim gradovima bila ograničena zbog

³²⁸ Suština fotografije lica mesta nije u izazivanju efekata, već u pružanju potpunijeg obaveštenja o svim detaljima zločina onima koji sude optuženom. „Dobra fotografija može vrlo često i korisno zameniti najduži govor državnog tužioca” i psihološki delovati na porotnike ali i na okrivljene. Ovakvu ulogu fotografije osporavali su izvesni teoretičari „zadahnuti preteranim humanitetom”, smatrajući da se prikazivanjem takvih fotografija ugrožava položaj optuženih jer izazivaju jake emotivne reakcije kod porotnika. Rajs, „Sudska fotografija” prev. Alimpić, 314.

³²⁹ Istog mišljenja kao i Rajs bili su: Bertillon, Denstedt, Schöpf, Voigtländer, Popp, Jeserich, Minović i Burinsky. Bakić, „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju,” 404.

³³⁰ Isto

³³¹ Isto

³³² Rajs, „Sudska fotografija” prev. Alimpić, 314.

³³³ Bakić, „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju,” 405.

visoke cene pokretnih aparata, komplikovanog rukovanja i teškoće njihovog transporta.³³⁴

U cilju prevazilaženja teškoća oko korišćenja fotografske opreme, Bertijon je konstruisao kriminalističku univerzalnu putničku komoru sa svim dobrim svojstvima specijalnih aparata policijskih ateljea. Komora je bila široko primenljiva (u ateljeu, laboratoriji, na mestu zločina) i laka za transport, mogla se koristiti za izradu metričke i stereometrične fotografije i bila je jednostavna za rukovanje – znanje profesionalnih fotografa nije bilo potrebno, što je aparat činilo prijemčivim svim policijskim činovnicima koji su poznavali najosnovnije principe fotografisanja.³³⁵ Francuska vlada je, uvidevši prednosti Bertijonovog aparata, opremila sve činovnike mobilnih brigada kriminalne policije uz preporuku i drugim zemljama da učine isto.

Shvatajući značaj fotografije u istrazi kriminalnih događaja, na Univerzitetu u Lozani, uveden je predmet Sudska (forenzička) fotografija koji je predavao dr Rajs. Polaznik ove škole bio je i Dušan Đ. Alimpić, osnivač i prvi šef Antropometrijsko - policijskog odeljenja u Kraljevini Srbiji.³³⁶

Kriminalistička fotografija u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji.

U primeni fotografije u istrazi kriminalnih događaja u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji razlikuje se period pre i posle nastanka naučno-tehničke policije (1904). Do 1904. godine u Kraljevini Srbiji je, kao i drugim državama korišćena fotografija u penalnom sistemu. Potraga za velikim brojem odbeglih osuđenika iz kazneno-popravnih zavoda koji su po pravilu izvršavali krivična dela kao begunci ili odmetnici – hajduci, uticale su na vlasti u Srbiji da uvedu obavezno fotografisanje svih osuđenika u zemlji naredbom iz 1897. godine.³³⁷ U kazneno-popravnom zavodu u Beogradu fotografisano je oko 1000 osuđenika (1897).³³⁸ Uprkos naređenju Ministra pravde, u Požarevačkom kazneno-popravnom zavodu nisu fotografisani svi osuđenici.³³⁹ Uz posebno odobrenje Ministra pravde, lica je fotografisao fotograf *Policijskog glasnika*³⁴⁰ koji je obavljao fotografisanja i u drugim gradovima Srbije u privatnim fotografskim ateljeima.³⁴¹

³³⁴ Isto

³³⁵ Isto, 406.

³³⁶ AS, MUD, P 1911 F1 R5, Alimpić je u periodu od 5. jula 1910. do 1. januara 1911. proveo u Lozani.

³³⁷ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* IV, 9 (1900): 72.

³³⁸ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* I, 19 (1897): 152.

³³⁹ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* II, 36 (1898): 278.

³⁴⁰ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* I, 19 (1897): 152.

³⁴¹ Pri opiranju prestupnika fotografisanju, primenjivala se sila. *Policijski glasnik* II, 12 (1898): 87.

Na poziv *Policijskog glasnika* načelstvima da šalju fotografije „rđavih i osuđivanih lica” već 1898. godine stiglo je oko 5000 fotografija,³⁴² koje su objavljivane u redovnim rubrikama „Iz policijskog albuma” i „Traže se.”³⁴³ Policijski činovnici i načelnici srezova pravili su albume krivaca³⁴⁴ da bi sebi olakšali rad u službi, na čemu im je uredništvo izražavalo svoju zahvalnost.³⁴⁵ Najveći broj fotografija uredništvo *Policijskog glasnika* dobilo je od upravnika I klase Uprave grada Beograda, Riste Bademlića, koji im je stavio na raspolaganje ceo album krivaca Uprave grada. Bademlić je i najzaslužniji za nabavku fotografskog aparata „za slikanje nevaljalih ljudi” u Upravi grada Beograda.³⁴⁶ Album sa više od 60 fotografija izvršilaca krivičnih dela dostavio je uredništvu blagajnik Ministarstva inostranih dela Milutin Stepanović, koji je isti nasledio od svog brata Mijaila Stepanovića, bivšeg policijskog činovnika.³⁴⁷ Pavle Denić, profesor Vojne akademije, dao je na upotrebu svoj album krivaca koji je sastavio dok je bio upravnik varoši Beograda.³⁴⁸ Po molbi Milutina Popovića, računovođe kaznenog zavoda u Požarevcu izdat je „Album ženskog odeljenja Požarevačkog kaznenog zavoda sa statistikom” (1898).³⁴⁹



Sl.11. Aleksandra Krstić, osuđenica Požarevačkog kaznenog zavoda za podvođenje i ubistvo petogodišnjeg deteta. Milutin A. Popović, Album ženskog odeljenja Požarevačkog kaznenog zavoda sa statistikom (Požarevac: štamparija Đorđa Naumovića, 1898):18.

³⁴² „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* II, 30 (1898): 230.

³⁴³ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* I, 13 (1897): 104.

³⁴⁴ „Đorđe A. Genčić, ministar unutrašnjih dela,” *Policijski glasnik* IV, 1 (1900): 1.

³⁴⁵ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* I, 14 (1897): 112.

³⁴⁶ „Rista Bademlić, upravnik grada Beograda,” *Policijski glasnik* I, 15 (1897): 113.

³⁴⁷ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* I, 15 (1897): 120.

³⁴⁸ Isto

³⁴⁹ Arhiv Srbije (AS), Ministarstvo pravde (MP), 1898 F10 R127. Album je izdat 1898. u Požarevcu. Uz fotografije osuđenica (iste veličine i samo u jednoj pozi), dati su šturi biografski podaci (mesto iz koga dolazi i starosno doba osuđenice u momentu izvršenja krivičnog dela) uz opis izvršenog krivičnog dela u obliku kraće priče.

Fotografije su najviše izrađivane u ateljeu *Policijskog glasnika* (sl. 12) a umnožavane su u Državnoj štampariji. Da bi se veliki broj fotografija osuđivanih lica učinio dostupnim javnosti, uredništvo *Policijskog glasnika* je, u cilju upozorenja velikog broja građana na opasna lica, krajem 1898. godine izdalo prvu knjižicu „Policajac” džepnog formata, u kojoj je pored kalendara i zanimljivih članaka objavljeno oko 40 slika opasnih lica sa kratkim opisom³⁵⁰ a 1899. godine objavljeno je 79 fotografija.³⁵¹

Izrada fotografija bila je dosta skupa. Pojedini policijski činovnici i praktikanti su sami snosili troškove izrade albuma krivaca,³⁵² a okružna načelstva prikupljala su sredstva za albume zlikovaca i osuđenika od načelnika srezova u ratama iz sopstvenih prihoda a ne iz državne kase.³⁵³



Sl.12. *Atelje Policijskog glasnika podignut 1898. godine*
(*Policijski glasnik* II, 37 (1898): 279 i 286)

Shvatajući značaj albuma krivaca „u interesu lične i imovne bezbednosti stanovnika toga okruga, i za potrebu dotične okružne sreske vlasti,” ministar unutrašnjih dela Đorđe Genčić doneo je naredbu (Raspisom PNo 23523 od 24. novembra 1899. godine) po kojoj je svako načelstvo okruga bilo u obavezi da „nabavi album slika sviju do sada slikanih osuđenika i ostalih nevaljalih ljudi i da se taj album ima naplatiti iz budžetskih pozicija na „nepredviđene potrebe” i na „kancelarijske

³⁵⁰ „Radi znanja,” *Policijski glasnik* I, 13 (1897): 104.

³⁵¹ „Književni oglas,” *Policijski glasnik* II, 54 (1898): 426.

³⁵² Uredništvo Glasnika izrazilo je zahvalnost Jovanu Jov. Jakovljeviću, praktikantu sreza kačerskog, koji je grupu kesaroša prepoznao po objavljenoj fotografiji iz Policijskog glasnika i o svom trošku fotografisao. *Policijski glasnik* I, 41 (1901): 324.

³⁵³ AS, MUD, P 1901 F28 R106, Dopis načelnika Topličkog okruga No 8180 od 13. oktobra 1901. godine Ministru unutrašnjih dela.

troškove.”³⁵⁴ Za nabavku albuma krivaca nisu se mogla obezbediti sredstva iz državnog budžeta već je doneta naredba (1899) da se sredstva obezbede iz okružnih i sreskih budžeta a isplata obavi u više rata,³⁵⁵ što nije naišlo na razumevanje u Ministarstvu finansija.³⁵⁶

Izrada albuma krivaca poverena je vlasniku *Policijskog glasnika* Naumu Dimitrijeviću koji je ponudio Ministarstvu unutrašnjih dela izradu 105 albuma krivaca po ceni od 600 dinara po komadu, za sva policijska nadleštva u zemlji, što je odobreno rešenjem ministra Genčića (Pno 23523 od 24.11.1899). Rešenjem ministra unutrašnjih dela Lazara Popovića (20. septembra 1900) izrada albuma je obustavljena zbog skupe izrade (preko 60000 dinara) i nemogućnosti da ispune svrhu. Umesto albuma krivaca Ministarstvo unutrašnjih dela je prihvatilo Dimitrijevićevu ponudu da za uplaćena sredstva svim nadleštvima isporuči po 5 kompleta „Policijskog glasnika.”³⁵⁷ Prvi album krivaca objavljen je 1907. godine uz knjigu „Bertilonaž,” a 1910. godine izdato je 1000 primeraka albuma krivaca.³⁵⁸

Profesionalni fotografi bavili su se mahom komercijalnom fotografijom i bez ikakvog iskustva u izradi sudske fotografije, stoga su promene fotografa pri Upravi grada Beograda, bile česte. Fotograf u ateljeu *Policijskog glasnika* bio je Nikola Dimitrijević (do juna 1900),³⁵⁹ potom fotograf Josif Dvorniković iz Beča³⁶⁰ (od 5. juna

³⁵⁴ IAB-1-1899-2119-259, „Raspis (Pno 26248 od 10.12.1899) ministra unutrašnjih dela Đorđa Genčića svim načelstvima okruga”

³⁵⁵ Isto

³⁵⁶ U skladu sa naredbom Ministra, za albume krivaca je prikupljena prva rata od 100 dinara iz sreskog i okružnog budžeta, ali je Ministarstvo finansija navedene sume izbrisalo iz sreskog budžeta, pa su sreski i okružni načelnici bili prinuđeni da traže povraćaj uplaćenih sredstava radi popune kase. AS, MUD, P 1901 F28 R106, Dopis načelnika okruga Topličkog (No 8180 od 13. oktobra 1901) ministru u kome traži povraćaj sume od 100 dinara za popunu budžeta prokupačkog sreza koju je ministar finansija izbrisao.

³⁵⁷ Po rešenju ministra unutrašnjih dela (Pno 18474 od 26. septembra 1900) Dimitrijeviću je isplaćeno 4500 dinara iz depozita za izradu albuma a tri godine kasnije, Rešenjem ministra V. Todorovića (Pno 10766 od 13. maja 1903) priznat je definitivno račun o učinjenom trošku za izradu albuma u iznosu od 6401 dinara. Dimitrijević je, u zamenu za uplaćena sredstva za albume koje nikada nije isporučio, ponudio Ministarstvu unutrašnjih dela, da za ostatak novca iz depozita izda za svako policijsko nadleštvo koje je platilo po 100 dinara za prvu ratu, isporuči po 5 primeraka povezanih kompleta *Policijskog glasnika* za ranije godine. Na osnovu usvojene ponude, Dimitrijeviću je rešenjem ministra (Pno 6553 od 5. jula 1904) isplaćen ostatak depozita u iznosu od 4345,70 dinara. Isporuca kompleta *Policijskog glasnika* nije realizovana. AS, MUD, B, akt Bn 2770 od 25. marta 1910. godine.

³⁵⁸ Za 1000 primeraka albuma krivaca, Ministarstvo je 3. jula 1910. novinaru Stevi Milićeviću platilo 1000 dinara. AS, MUD, B, Partijalnik za 1909/10 godinu.

³⁵⁹ IAB, UGB, 1900-2125 (37) od 7. jula 1900. godine

³⁶⁰ IAB, UGB, 2129 br 148/1900, Konduit lista Uprave grada Beograda 1900.

do 30. septembra 1901)³⁶¹ odnosno do prelaska *Policijskog glasnika* u nadležnost Ministarstva unutrašnjih dela (1901). U fotografskom ateljeu *Policijskog glasnika* (1900) korišćena je skromna oprema: jedna fotografska komora (aparatus) veličine 13x18, jedan objektiv No 17637, tri duple kasete 13x18, tri blende s futrolom (sl. 13).³⁶²

Инвентар

Ствари које се налазе у Ателјеу
Управе града Београда

1. један	Апарат	13 x 18.
2. један	Објектив	(Франсоис)
3. три	Шацове од папир маше	
4. једна	"	метал.
5. петнајст	Флаше за специје	
6. четри	Рамова	Копирање
7. једна	Машина	сатинирање
8. једно	Огледало	
9. два	Астала	
10. три	Столце	
11. један	Наслонјак за стакло	
12.	Ситан материјал (картони)	
13. један	Хинтергрунд	
14. три	Дупле касете	13 x 18
15. више	Кухиње плоче (осушениченике)	
16. једне	Макасе	
17. једна	Канта	
18. једна	Четка и чешал	
19. једна	Четка за алуне.	
20. четри	Бели фирханге	
21. једна	Мензура од 150 грама.	
22. један	Стаклени левак	
23. један	Метални лавор	

Све овде наведене ствари по редовним
Пројектима двадесет и три, предајем

Београд, 25 Сеп.
1900 г.

предај:
Јосиф Дворниковић

Sl.13. Inventar fotografskog ateljea *Policijskog glasnika* pri Upravi grada Beograda.
IAB, UGB, 1900 2125 (37)

³⁶¹ AS, MUD, P 1901 F37 R230, Dopis upravnika UGB, Bože Maršićanina, No 26896 od 6. oktobra 1901. Ministru unutrašnjih dela: „Josif Dvorniković, praktikant koji je vršio dužnost fotografa pri ovoj Upravi, napustio je dužnost 30. prošlog meseca, a kako se saznaje, otišao za svagda u Austro-ugarsku. Uprava ima čast izvestiti gospodina Ministra i moliti da se na mesto Dvornikovića postavi drugi praktikant – fotograf „po mogućstvu-spremniji.”

³⁶² IAB, UGB, 1900-2125 (37), od 7. jula 1900. Inventar fotografskih stvari Uprave grada Beograda koje se nalaze u ateljeu „Policijskog glasnika” pored navedenih aparata činila je i prateća oprema: tri tacne od papir maše, jedna tacna od metala, četiri kopir rama, jedan matricom brik, petnest raznih flaša za specije, jedna mašina za satiniranje (No1030), jedna menzura (150 grama), jedan retušir pult, tri komada belinajde glas, arhiva s pločama (više kutija sa pločama osuđeničkim i ženskim). IAB UGB 1900 K2127- 562, Inventar stvari koje se nalaze u Ateljeu Uprave grada Beograda od 25.9.1900. na zaduženju fotografa bilo je i: jedno ogledalo, dva astala, tri stolice, jedan naslonjac za staklo, sitan materijal-kartoni, jedan hintergrund, makaze, kanta, četka i češalj, četka za haljine, beli firhange, stakleni levak, metalni lator) Sve stvari predao je Dvorniković po razduženju i napuštanju službe.

Potrošni material nabavljan je u lokalnim drogrerijama (sl. 14a-b)



109

БЕОГРАД 25. Октобра 1950

РАЧУН
ИЗ ДРОГЕРИЈЕ

ПАВЛА МАРИНКОВИЋА

За Гос. Управу града Београда у области...

	Поштом сам Вам по Вашем налогу за Ваш рачун и на Вашу одговорност по	ЦЕНА		ОБЈЕМ	
		Дин.	Пб.	ДИНАРА	ПР.
100	7. инвентарна сурва сапуна			-	50
50	4. инвентарна сурва			-	10
24	" инвентарна сурва			1	-
4	7. инвентарна сурва			-	80
2	инвентарна сурва	1	65	4	95
1	16. инвентарна сурва			1	-
10	7. инвентарна сурва			-	20
1/2	инвентарна сурва 18x24			6	75
1/2	7. инвентарна сурва са франком			2	25
1/2	7. инвентарна сурва са франком			1	75
200	7. инвентарна сурва			-	40
200	7. инвентарна сурва			-	80
250	" инвентарна сурва			-	50
200	7. инвентарна сурва			-	40
1/2	16. инвентарна сурва сапуна	1	-	2	50
1/2	4. инвентарна сурва	2	-	1	-
70	7. инвентарна сурва	-	30	4	90
100	7. инвентарна сурва			1	50
28	4. инвентарна сурва	-	10	1	40
2	инвентарна сурва 9x12	8	10	6	20
	2 франка			-	40
6	инвентарна сурва	1	60	9	60
				19	-

Искључује се од одговора за овај рачун свака материјална штета која би могла бити последица коришћења ових лекова. Свака материјална штета која би могла бити последица коришћења ових лекова мора бити пријављена у року од 15 дана од дана коришћења лекова. Свака материјална штета која би могла бити последица коришћења ових лекова мора бити пријављена у року од 15 дана од дана коришћења лекова.

		ЦЕНА		СУМА	
		ДИН.	ПВ.	ДИНАРА	ПР.
	буџетне			49	—
1	№ 1 франконт папир			1	—
2	№ 1 папир 12 x 16 1/2	4	20	8	40
250	у следјућем сурве цит	5	—	1	25
250	у "Кали сурве папир	2	—	—	50
6	папир, гласногласител	1	60	9	60
1	№ 1 папир 18 x 18			5	—
	Сума =			74	75

Напоменуто!

за Г. Маринковића

Г. Шим

у Београду, 31/10 1905.

Да се исплати по рачуна
фотографске фирме
Јоравић Београд,
Б. Млајковић

а-1

УБ-1900-12127-596

sl.14.a-b. Materijal koji je korišćen u fotografskom ateljeu pri Upravi grada Beograda
(IAB, UGB 1900 - K2121 - 596)

Fotografije u albumima krivaca do 1904. godine, nisu bile unificirane već su po sadržini i formatu bile veoma raznolike. Autori fotografija značajno su uticali na izgled fotografije. Na fotografijama osuđenika i povratnika u kaznenim zavodima vidi se polovina figure u zatvoreničkom odelu, samo anfas, sa evidencionim brojem koji osuđenik drži na grudima. Na pojedinim fotografijama su, pored krivaca, prisutni i pripadnici policije. Privedeni odmetnici i hajduci fotografisani su i u privatnim ateljeima u ambijentu karakterističnim za izradu komercijalnih fotografija. (Slika 15/a-f)



a) Strahinja Ninović, opasan lopov i varalica iz okoline Valjeva, zajedno sa službenim licem koje ga je pronašlo i privelo. *Policijski glasnik* II, 54 (1898): 424.



b) Fotografija hajduka Zdravka Pantića koji je na odsluženju kazne u Topčideru, osuđen kao maloletnik (imao dvadeset godina) na kaznu zatvora od 20 godina. *Policijski glasnik* IV, 25 (1900): 200.



c) Ladislav Najer – poternica poslata iz Osjeka (Austro-Ugarska) Direkcija osječke poslala je fotografiju beogradskoj policiji. *Policijski glasnik* III, 41 (1899): 319.



d) Fotografija sa likom Ignjata Bečkog, koju je poslala peštanska policija beogradskoj, preko austrougarskog konzulata. *Policijski glasnik* IV, 21 (1900): 168.



e) Poternica čikaške policije upućena beogradskoj i evropskim policijama, *Policijski glasnik* III, 48 (1900): 376.



f) Službene objave, Potere, *Policijski glasnik* VIII, 2 (1904): 16.

Slika 15 (a-f). Fotografije na poternicama u Kraljevini Srbiji do 1904. godine

Fotografije u albumima krivaca nisu rađene po jedinstvenom obrazcu već su bile različitog formata, stoga je uredništvo Glasnika 1900. godine uputilo apel policijskim vlastima da šalju fotografije u formatu „vizit” i „brusbild.”³⁶³ Da bi se dobila što preciznija fotografija, uredništvo *Policijskog glasnika* u više navrata³⁶⁴ je dalo uputstvo „onim vrednim i službi odanim policijskim činovnicima koji se zauzimaju da album krivaca bude što potpuniji” – krivci treba da budu fotografisani samo u poprsju tj. „brusbild” i anfas umesto cele figure na formatu „vizit”, zbog jasnijeg raspoznavanja crta lica. Preporuka je da fotografije budu sedam puta manje od prirodne veličine a ako se „slikaju u više pozitura, onda da druga pozitura bude profil.”³⁶⁵ Ako se slika cela figura, onda treba da bude što veća (sl. 15/a-b).

Uredništvu *Policijskog glasnika* stizale su poternice za odbeglim licima i iz drugih zemalja za kojima je postojala opravdana sumnja da su u bekstvu na teritoriji Srbije.³⁶⁶ Poslate fotografije iz stranih zemalja razlikovale su se po sadržini i po formi. U

³⁶³ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* III, 9 (1899): 72.

³⁶⁴ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* II, 19 (1898): 146; *Policijski glasnik* II, 31 (1898): 238.

³⁶⁵ „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* IV, 25 (1900): 200.

³⁶⁶ Uredništvo *Policijskog glasnika* štampalo je u 500 primeraka fotografije Stojana Stojanovića Fujura i Milenka Mihajlovića koji su pobjegli iz kladovske tvrđave i poslalo u susedne države. „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* II, 5 (1898): 34.

Budimpešti i u Beču osuđeni su fotografisani pored ogledala, da bi se istovremeno video profil i anfas.³⁶⁷ (Sl. 15/f).

Objavljivanje fotografija izvršilaca krivičnih dela nailazilo je na kritički stav i u Kraljevini Srbiji. Pojedinci su smatrali da se na taj način „onima koji su se ogrešili o društveni i državni red i zakone onemogućava da se trgnu i vrata na put poštenih i dobrih ljudi, jer svuda nalaze pred sobom zatvorena vrata, niko ih neće, pa se vraćaju starom zanatu i nevaljalom životu.”³⁶⁸ Uprkos velikom broju fotografija (oko 5000) u *Policijskom glasniku* je objavljen mali broj fotografija,³⁶⁹ samo u najnužnijim slučajevima – potere za beguncima, višestrukim povratnicima i osuđenicima za teška krivična dela.

Pored fotografija krivaca, uredništvo *Policijskog glasnika* je od svog prvog broja počelo sa objavljivanjem fotografija uglednih ličnosti Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije koje su izrađivane u Beču.³⁷⁰ U ovim brojevima poternice su se i dalje objavljivale, ali sa opisom lica bez fotografija jer se smatralo neprimerenim da se u istom broju pojave fotografije zaslužnih policijskih činovnika i krivaca.³⁷¹

O doprinosu fotografije efikasnijem radu policije govori podatak da je u periodu od 1897. do 1899, porastao broj pronađenih i privedenih lica (preko 90%),³⁷² a uredniku *Policijskog glasnika* Naumu Dimitrijeviću stizala su priznanja za doprinos javnoj bezbednosti.³⁷³

Bertijonova fotografija u Kraljevini Srbiji (1904-1914). Sa signaletičkom i metričkom fotografijom Alfonsa Bertijona upoznao se prvi Dušan Alimpić, tokom svog boravka u Bukureštu radi proučavanja Bertijonovog sistema (1900).³⁷⁴ Prva signaletička

³⁶⁷ Ovakav način fotografisanja osuđenika pojavljivao se i u Beogradu (1897). *Policijski glasnik* VIII, 2 (1904): 16.

³⁶⁸ „Male novine” br.183/1898, citirano u: „Izjave, poruke i odgovori uredništva” *Policijski glasnik* II, 30 (1898): 230.

³⁶⁹ Tokom 1898. objavljeno je samo 247 slika. „Svojim čitaocima,” *Policijski glasnik* II, 54 (1898): 415.

³⁷⁰ „Uz fotografiju ministra policije, Mih. Kr. Đorđevića,” *Policijski glasnik* I, 1 (1897): 8.

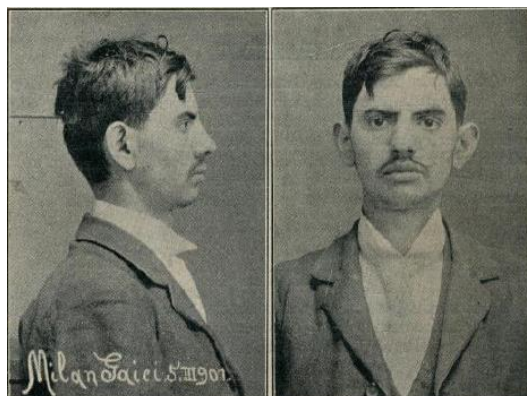
³⁷¹ Tokom 1900. godine naizmenično su objavljivane fotografije uglednih i zaslužnih policijskih službenika i fotografije izvršilaca krivičnih dela. „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* IV, 1 (1900): 8.

³⁷² Od ukupno 147 odbeglih, uhvaćeno je 138. Policija je tragala za još 130 lica od kojih je 121 odbeglo ranijih godina, a samo je devetoro odbeglih iz prethodne dve godine jer su bili van domašaja srpskih vlasti. Njihove fotografije su poslate vlastima susednih država. „Potera,” *Policijski glasnik* III, 40 (1899): 312.

³⁷³ Zahvalnost Dimitrijeviću izrazio je upravnik Beogradskog kaznenog zavoda Jevđ. Marković. Akt Uprave Beogradskog kaznenog zavoda br.1261 od 12.03.1900. godine. *Policijski glasnik* IV, 13 (1900): 97.

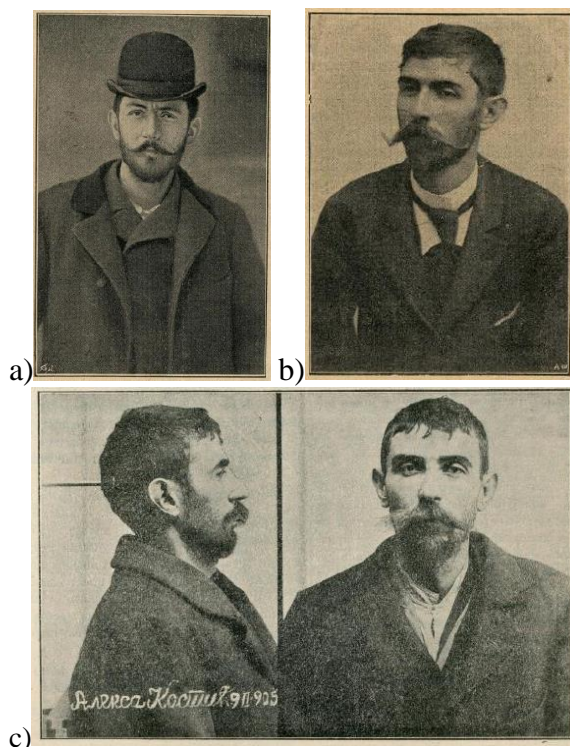
³⁷⁴ „Pitomac ministarstva unutrašnjih dela,” *Policijski glasnik* IV, 8 (1900): 64.

fotografija u Kraljevini Srbiji objavljena je 1901. godine, poslata je iz Rumunije (sl.16).³⁷⁵



Sl.16. Prva signaletička fotografija objavljena u Policijskom glasniku 1901. godine (Policijski glasnik V, 12 (1901): 96)

Zakonom za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca³⁷⁶ i Pravilima o Antropometrijsko – policijskom odeljenju³⁷⁷ propisana je primena sudske fotografije u Kraljevini Srbiji. Razvoj sudske fotografije u Kraljevini Srbiji pre i posle uvođenja bertijonaže prikazan je na primeru Alekse Kostića, višestrukog povratnika (sl. 17)



Sl.17. Fotografije Alekse Kostića, lopova i prepredene varalice pre i posle uvođenja bertijonaže:

- a) Fotografija iz požarevačkog kaznenog zavoda, po kojoj ga je, posle bekstva, prepoznao i uhvatio na šabačkoj pijaci pisar načelstva Svetozar Popović. *Policijski glasnik* II, 6 (1898): 44.
- b) Aleksa Kostić, fotografija iz upravnog zatvora, 1898. prilikom ponovnog odsluženja kazne uoči izlaska na slobodu. „Skreće se pažnja,” *Policijski glasnik* II, 45 (1898): 350.
- c) „Službene objave, Iz policijskog albuma,” *Policijski glasnik* II, 4 i 5 (1905): 38.

³⁷⁵ *Policijski glasnik* V, 12 (1901): 96.

³⁷⁶ „Zakon za merenje, opis i identifikovanje krivaca” Srpske novine br. 278 od 21.12.1904. Vol. LXXI, (1904): 1298. *Policijski glasnik* VIII, 51-52 (1904): 393 – 394.

³⁷⁷ *Policijski glasnik* I, 1 i 2 (1905): 3-4.

Obaveza Odeljenja bila je da sva lica po čl. 5 navedenog Zakona³⁷⁸ fotografiraju po Bertijonovom sistemu. Fotografije su bile obavezane deo evidencionih antropometrijskih kartona (čl.5 *Pravila*) i po potrebi raspisanih poternica objavljenih u *Policijskom glasniku* (čl.15v *Pravila*).

U skladu sa navedenim Zakonom, u Požarevcu je, pri Antropometrijsko-policijskom odeljenju formiran Odsek za merenje krivaca (1906) koji se nalazio u zgradi načelstva a fotografski atelje u dvorištu kao zasebni objekat sa staklenim krovom.³⁷⁹ Da bi se stvorili adekvatni uslovi za rad ateljea, Odsek u Požarevcu je zatražio od Ministarstva unutrašnjih dela opravku ateljea i nabavku nameštaja.³⁸⁰

U Kraljevini Srbiji je prvi Bertijonov fotografski aparat nabavljen je 4. januara 1905. godine³⁸¹ a prve fotografije po Bertijonovom sistemu nastale su početkom 1905. godine (sl.17c).³⁸² U Odeljenju je fotografisano 75 lica sa Beogradske opštine (1906).³⁸³

Pojedina okružna načelstva pokrenula su inicijativu za nabavku fotografskih aparata 1906. godine.³⁸⁴ Nabavka novih aparata bila je obuhvaćena predlogom za osnivanje policijsko-tehničkog laboratorijuma koji je Dušan Alimpić uputio Policijskom odeljenju 9. decembra 1910. godine.³⁸⁵ Vrednost opreme za laboratoriju iznosila je 5928 dinara.³⁸⁶ Za pregled isporučenih aparata (1911)³⁸⁷ bila je formirana posebna komisija

³⁷⁸ Sva lica „osuđena za beščasna dela”, višestruko osuđivana lica, kockari, skitnice i osuđena lica za istupe iz koristoljublja.

³⁷⁹ AS, MUD, B 1909 Delovodni protokol knjiga 2 (3225-6886), akt br. 6748 od 23.12.1909. godine

³⁸⁰ Ministarstvo je odobrilo sumu u vrednosti od 150 dinara požarevačkom odseku. AS, MUD, B 1910 Delovodni protokol (1-4018), nesređena građa, akt 3349 od 12.5.1910. nije sačuvan

³⁸¹ AS, MUD, P 1905 F48 R9, Dopis Ministarstva unutrašnjih dela (Pno 174 od 4. januara 1905) Ministarstvu finansija (carinskoj upravi).

³⁸² „Službene objave, Iz policijskog albuma,” *Policijski glasnik* I, 4-5 (1905): 38.

³⁸³ AS, MUD, B 1907, Delovodni protokol (1907) knjiga 1, (1-4016). Lica koja su fotografisana bili su uglavnom beskućnici koji su predstavljali pretnju javnoj bezbednosti. Vlast je nastojala da vodi evidenciju o beskućnicima zbog sklonosti ka izvršenju krivičnih dela. Troškove fotografisanja u ukupnom iznosu od 45 dinara (0,60 dinara po komadu) naplaćeno je od Beogradske opštine. AS, MUD, B (1907) kutija 1-1400, Akt br.22 od 8. januara 1907.

³⁸⁴ Načelstvo Čačanskog okruga poslalo je 240 dinara za nabavku fotografskog aparata još 1906. godine, koji nisu dobili ni tri godine kasnije. Iz tog razloga, načelstvo je poslalo izveštaj o nabavci aparata za slikanje. Posle podnetog izveštaja, okrug je preko Antropometrijskog odeljenja dobio traženi aparat koji je nabavljen preko drogeriste Tase D. Subošića. AS, MUD B (1909), Delovodni protokol knjiga 1 (1-3224), akt 705 od 7.2.1909. akt 2276 i 2283 od 29.4.1909, nisu sačuvani u arhivskoj građi.

³⁸⁵ AS, MUD, B 1910, Delovodni protokol, knjiga 2 (4021-8262), akt 7458 od 9.12.1910. nije sačuvan. Odobrena ukupna suma za nabavku opreme za laboratoriju iznosila je 6000 dinara. AS, MUD B 1910, nesređena građa, kutija (7019-8209), akt Državnog glavnog računovodstva Ministarstva finansija br. 23198 od 17. decembra 1910.

³⁸⁶ AS, MUD, P Partijalni državne kase 1910-1911. str. 20. i 87.

³⁸⁷ AS, MUD, B 1911, Delovodni protokol knjiga 1 (1-4058) ponuda V. Lukića i komp. Za isporuku aparata za policijsko-tehničku laboratoriju po predlogu D. Alimpića br.7458 iz 1910. godine. Akt br. 1561 od 9.3.1911. nije sačuvan u arhivskoj građi. Ministar je doneo rešenje po kome se nabavka aparata i pribora

po zahtevu Antropometrijsko-policijskog odeljenja.³⁸⁸ Krajem 1913. godine, Odeljenje je zatražilo da se odobri popravka starih i izvrši nabavka novih aparata i materijala u vrednosti do 3000 dinara.³⁸⁹ Materijal za izradu fotografija Odeljenje je nabavljalo iz lokalnih drogerija³⁹⁰ a snabdevanje Odseka u Požarevcu obavljalo se preko Odeljenja u Beogradu.³⁹¹

*Zakonom*³⁹² i *Pravilima*³⁹³ bilo je predviđeno da sva fotografisanja lica obavljaju fotografi i fotografski pomoćnici Antropometrijsko-policijskog odeljenja. Veliki problem sa kojim se Odeljenje suočavalo bio je nedostatak stručno osposobljenih fotografa što je naročito bilo izraženo u požarevačkom Odseku koji su se često menjali. Fotografi Odeljenja u Beogradu bili su: Božidar Spasić,³⁹⁴ fotografski pomoćnik Milivoje St. Dobrivojević,³⁹⁵ Jovan Stranjaković,³⁹⁶ Svetislav Petković.³⁹⁷ Koliko su bili važni dobri fotografi, govori i činjenica da je za Božidara Spasića tražena i povišica plate,³⁹⁸ jer je „za sve vreme vršio povereni mu posao sa potpunom stručnošću i prilježnošću, utoliko pre što je njemu još pri stupanju u službu obećano znatnije unapređenje pa je izostalo jer nije bilo budžetske mogućnosti.”³⁹⁹ Spasić je, pored poslova fotografisanja obavljao i poslove antropometrijskih merenja.

dodeljuje „Lukić i komp.” Akt br. 1811 od 21.3.1911. nije sačuvan. Privremeni troškovi za nabavku fotografskih aparata krajem avgusta 1911. Iznosili su 4000 dinara. AS, MUD, B 1911, nesređena građa kutija (6001-7917) „Spisak privremenih izdataka blagajne MUD-a na koncu avgusta 1911.” od 31.8.1911. godine.

³⁸⁸ AS, MUD, B 1911, *Delovodni protokol* knjiga 1 (1-4058), Akt br. 4032 od 25.6.1911. nije sačuvan.

³⁸⁹ AS, MUD, B 1913, *Delovodni protokol* knjiga 2 (2761-6271), Akt 4074 od 31.10.1913. nije sačuvan.

³⁹⁰ Za izradu fotografija koristila se mat čvrsta hartija, broksilber, fotografske ploče 9x12 i hemikalije (denaturisani špiritus, izazivač glicin, dvoprocentna karbolna voda, glicerin i fiksir natron. AS, MD, B *Delovodni protokol* (1907), knjiga 2 (4017-8300); drogerija Tase Subošića. AS, MUD, B *Delovodni protokol* (1908) knjiga (3239-6970), AS, MUD B 1910 *Delovodni protokol* (1-4018), Račun br. 1382 od 27.2.1910, Račun 8135 od 29.12.1910; Drogerija Okanovića. AS, MUD, B 1913, *Delovodni protokol* knjiga 1, račun br. 2721 od 26.6.1913.

³⁹¹ AS, MUD B 1910 *Delovodni protokol* (1-4018), akt br. 1381 od 27.02.1910. Račun za materijal nabavljen iz drogerije Tase Subošića: u vrednosti od 39,90 dinara za: 8 tabaka čvrste hartije, 1 gr platine hlorida, osam kutija ploča 9x12.

³⁹² „Zakon za merenje, opis i identifikovanje krivaca,” *Policijski glasnik*, VIII, 51-52. (1904): 393 – 394.

³⁹³ „Pravila o antropometrijskom policijskom odeljenju,” *Policijski glasnik* I, 1 i 2 (1905): 3-4.

³⁹⁴ AS, MUD, B 1907 *Delovodni protokol* knjiga 1, (1-4016).

³⁹⁵ otpušten 1907. AS, MUD, B 1907, *Delovodni protokol* (1907) knjiga 1, (1-4016). Akt br.673 od 9.2.1907. nije sačuvan.

³⁹⁶ Stranjaković je obavljao dužnost do odlaska u vojsku 7. februara 1909. AS, MUD, B 1909, *Delovodni protokol*, knjiga 1 (1-3224).

³⁹⁷ AS, MUD, B 1909 *Delovodni protokol*, knjiga 2 (3225-6886)

³⁹⁸ Isto; *Delovodni protokol* 1910, knjiga 2, (4029-8262), akt Br. 5148 od 4.8.1910. za Spasića je tadašnji šef Odeljenja, Andonović predlagao da se plata poveća sa 1200 na 1800 dinara.

³⁹⁹ AS, MUD, B 1909, kutija (1001-2000), akt br. 1356 od 7. avgusta 1909. Za povećanje plate Spasiću naročito se zalagao Aleksandar Andonović, svestan činjenice da je problem naći fotografa koji poznaje antropometrijska merenja. Spasić je obavljao merenja u odsustvu drugih činovnika i postojala je velika

Fotografi Odseka u Požarevcu bili su: Dušan Živojinović,⁴⁰⁰ Gavra Krčedinac, Sreten Dimitrijević,⁴⁰¹ Dragoljub Pavlović.⁴⁰² Zbog nestručnosti i grešaka u radu, fotografi su često bili razrešavani dužnosti. Nadoknadu štete za upropašćeni materijal snosili su sami fotografi.⁴⁰³ Nedostatak fotografa u požarevačkom Odseku, Odeljenje je nastojalo da prevaziđe povremenim slanjem svog fotografa da obavi poslove.⁴⁰⁴

Fotografi Odeljenja u Beogradu obavljali su svoje poslove i zadatke i u drugima gradovima Kraljevine.⁴⁰⁵ U slučaju potrebe, Ministarstvo unutrašnjih dela angažovalo je lokalne fotografe za fotografisanje krivaca ili mesta događaja, a za obavljene poslove dobijali su honorare⁴⁰⁶ iz prihoda *Policijskog glasnika*.⁴⁰⁷ Fotografije su slate Odeljenju u Beogradu, a po jedan primerak zadržavan je u sreskim i okružnim načelstvima.⁴⁰⁸ Lokalni fotografi angažovani su i za fotografisanje leševa.⁴⁰⁹

Fotografije lica unošene su u knjigama i u antropometrijskim kartonima⁴¹⁰ (dimenzija 146x142mm) koji su štampani u proseku od 4000 do 5000 komada godišnje.⁴¹¹ Fotografija je zadržala svoje mesto u kaznenim registrima i albumima krivaca i posle uvođenja daktiloskopije (1911) i ukidanja bertijonaže.⁴¹²

verovatnoća da potraži drugo, bolje plaćeno mesto, što bi Odeljenju značajno otežalo rad. AS, MUD, B 1911, kutija (2001-4500), akt br. 4321 od 13. juna 1911. godine.

⁴⁰⁰ Živojinović je radio u Odseku do novembra 1907. godine. AS, MUD, B 1907, Delovodni protokol (1907), knjiga 2 (4017-8300), Dokument nije sačuvan.

⁴⁰¹ Fotografski pomoćnik Sreten Dimitrijević zamenio je Krčedinca koji je razrešen od dužnosti od 15.03.1910. godine. AS, MUD, B 1910, Delovodni protokol (1-4018), akt 2486 od 30.03.1910. god.

⁴⁰² AS, MUD, B 1912, Delovodni protokol knjiga 2 (3686-6908), Akt br. 5464 od 20.09.1912, o razrešenju od dužnosti Dragoljuba Pavlovića, fotografa.

⁴⁰³ Od Gavre Krčedinca naplaćena je suma u iznosu 21,70 dinara za upropašćeni materijal. AS, MUD, B 1910, Delovodni protokol (1-4018), akt br.2678 od 07.04.1910. god.

⁴⁰⁴ Božidar Spasić, fotograf Antropometrijskog odeljenja odlazio je više puta u Požarevac 1913. godine. AS, MUD, B 1913, Delovodni protokol, knjiga 2 (2761-6217), akt 5459 od 4.12.1913.

⁴⁰⁵ Fotograf Svetislav Petković putovao je u Markovac (1909) radi fotografisanja leša. AS, MUD, B 1909 Delovodni protokol knjiga 2 (3225-6886), Akt br. 5528 od 23.10.1909. god. i br. 5968 od 12.11.1909.

⁴⁰⁶ AS, MUD, B 1908, Delovodni protokol knjiga 1 (1-3238), Akt 1477 od 10.03.1908. Fotograf Vlada Prizrenac iz Požege dobio je honorar od 8 dinara. AS, MUD, B 1908, Delovodni protokol (3239-6970).

⁴⁰⁷ „Pravila o antropometrijskom policijskom odeljenju,” *Policijski glasnik* I, 1-2 (1905): 4.

⁴⁰⁸ Fotograf Miljković iz Vranja fotografisao je četvoricu kockara i kesaroša (po ceni od 5 dinara po komadu). AS, MUD, B 1908, kutija (1-2000), akt br. 245 od 29. februara 1908. Honorar je plaćen iz prihoda „Glasnika.”

⁴⁰⁹ AS, MUD, B 1908, Delovodni protokol (3239-6970), načelnik sreza Janseničkog tražio je da se ispalti slikanje izvršeno nad lešom u vrednosti od 12 dinara.

⁴¹⁰ Kartoni su štampani u Državnoj štampariji. AS, MUD B 1909, Delovodni protokol knjiga 1 (1-3224); Štamparija je do 1910. godine štampala 2x2500 kartona za potrebe Odeljenja. AS, MUD B (1910), Delovodni protokol (1-4018), Izvod iz Uprave državne štamparije za štampanje „Glasnika” Br. 1252, 1273, 1274 od 24.2.1910.godine. Delovodni protokol (1910) knjiga 2 (4021-8262), akt 5912 od 17.9.1910. račun za štampanje 2500 kartona.

⁴¹¹ AS, MUD, B, 1909, nesređena građa, kutija (4001-6000), Izvod iz knjige tekućih računa Uprave državne štamparije Kraljevine Srbije od 9.9.1909. o dugovanjima Policijskog glasnika za štampanje antropometrijskih kartona po ukupnoj ceni od 87 dinara za 2000+2000 kartona. Tokom 1910. Po

Primena sudske fotografije u rasvetljavanju i dokazivanju ratnih zločina zabeležena je u Kraljevini Srbiji 1914. godine. Na poziv ministra srpske vlade Stojana Protića, u Srbiju je došao Arčibald Rajs da kao nezavisan stručnjak sprovede istragu ratnih zločina austrougarske, nemačke i bugarske vojske nad civilnim stanovništvom na teritoriji Srbije. Tokom istraživanja ratnih zločina okupatorske vojske nad civilnim stanovništvom, Arčibald Rajs je sastavio obimnu fotografsku dokumentaciju kao dokazni materijal. Svoje prve rezultate izneo je pred širokim auditorijumom krajem 1914. godine u Lozani. Evropska i svetska javnost upoznata je sa brutalnošću i razmerama ratnih zločina i kršenju međunarodnih konvencija putem uticajnih listova u Evropi i u svetu sa kojima je Rajs sarađivao kao ratni dopisnik.⁴¹³ Detaljni rezultati istrage prikazani su u obimnoj naučnoj studiji „*Kako su Austro-Mađari ratovali u Srbiji*” (*Comment les Austro-Hongrois ont fait la guerre en Serbie: observations directes d'un neutre*, 1915) objavljenoj u Francuskoj u tiražu od 80000 primeraka.

Posle Prvog svetskog rata Antropometrijsko-policijsko odeljenje, koje je tokom neprijateljske okupacije bilo sasvim uništeno, uz ogroman napor Aleksandra Andonovića⁴¹⁴ obnovilo je svoj rad. U nastojanju da preraste u naučno-tehničku policiju po ugledu na slične ustanove u svetu, 1923. godine formiran je Odsek tehničke službe Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS.⁴¹⁵ Kazneni registar u Beogradskoj tehničkoj policiji vodio se od 1921. godine za sva osuđena lica iz cele zemlje.

Odeljenje tehničke policije, koje je bilo zaduženo za obavljanje poslova na celoj teritoriji Kraljevine, posle rata bilo je opremljeno kvalitetnom opremom za rad. Koristili su više vrsta fotografskih aparata za razne vrste fotografisanja: 1) aparat za snimanje krivaca po sistemu „Bertijon” 2) aparat za snimanja lica mesta, provala, lešina i otisaka 3) aparat za izradu raznih reprodukcija za fotografisanja u kabinetu, pisama, novena,

pismenoj porudžbini štampano je 2x2500 kartona u vrednosti od 336,90 dinara. AS, MUD, B nesređena građa kutija (5001-7000), akt br. 1252/1910 izvod o dugovanjiam ministarstva Upravi državne štamparije na dan 22.11.1910. godine.

⁴¹² Sergije N. Tregubov, „Kriminalna tehnika i tehnička policija,” *Policija XVIII*, 11-14 (1931): 585.

⁴¹³ Jacques Mathyer, *Rodolphe Archibald Reiss pionnier de la criminalistique: les années lausannoises et la fondation de l'Institut de police scientifique et de criminology* (Lausanne: Payot, 2000), 112.

⁴¹⁴ Aleksandar J. Andonović, pisar Antropometrijskog odeljenja Ministarstva unutrašnjih dela došao je na mesto šefa Tehničke policije posle podnošenja ostavke Arčibalda Rajsa na državnu službu. On je diplomirao (1912) kao učenik čuvenog Rajsovog „Instituta za naučnu policiju” na univerzitetu u Lozani. Poznati srpski kriminalno-tehnički stručnjak i nastavnik Kriminalne tehnike u Policijskoj školi u Zemunu. Jedan od najzaslužnijih za modernizovanje kriminalno-tehničke službe u Srbiji. Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, VI.

⁴¹⁵ Tomislav Marković, *Savremena tehnika istraživanja krivičnih djela* (Zagreb: Štamparija Dom, 1961), 11.

skica, fiševa i folija sa otiscima prstiju 4) aparat za vertikalno snimanje za fotografisanje predmeta koji se ne mogu staviti u ram kao što su alati, sprave, predmeti od stakla, gvožđa 5) aparat za uveličavanje slika za uveličavanje otisaka, drugih fotografija ili potrebnih delova sa fotografija 6) aparat za trenutno snimanje na ulici za fotografisanje masa, demonstracija, objekata, i u svim situacijama u kojima se ne može koristiti parata sa stativom 7) aparat za neposredno snimanje otisaka prstiju na licu mesta 8) projekcioni aparat (Epidiaskop) za projekciju dijapozitiva i papira 9) aparat za trajno snimanje za neprimetno fotografisanje lica ili objekata 10) mikro-aparat za snimanje otisaka na staklu, u prašini, bioloških tragova, sitnih predmeta.⁴¹⁶ Od pomoćnih aparata u upotrebi su bili: aparat za kopiranje slika, sprava za pranje slika, sprava za sušenje slika.

U manjim mestima Kraljevine, gde nisu postojali profesionalni Bertijonovi aparati koristili su se i obični fotografski aparati formata 13x18 cm, sa dobrim objektivom kao dupli anastigmati ili prost anastigmat. Za fotografisanje na mestu izvršenog krivičnog dela uz aparat se koristio stativ stabilne konstrukcije i nekoliko posrednih umetnutih ramova za male formate. Za menjanje fotografskih ploča služila je jedna mračna komora provizorno napravljena u jednoj malo sobi. Fotografisanje je mogao obavljati policijski činovnik po već ustaljenoj Bertijonovoj proceduri, ali se razvijanje ploča poveravalo profesionalnom fotografu.⁴¹⁷

Fotografski materijal koji je korišćen u Odeljenju tehničke policije: 1) fotografske ploče različitih osetljivosti (proizvođači Extra-Rapid, Agfa, Hauff, Leonar, Perutz, Lumier) 2) papir za kopiranje za dnevnu svetlost (posle rata gotovo izbačeni iz upotrebe) i veštačku svetlost, različite tvrdoće (meki, normal, tvrdi i jako tvrdi u zavisnosti od vrste kopija proizvođača Mimoza, Agfa-Lupex, Welington, Leonar, Hauff, Satrap);⁴¹⁸ hemikalije za izazivanje ploča (glicin, metol i metol-hidrohinon).

Fotografsku dokumentaciju o izvršiocima krivičnih dela činili su albumi sa fotografijama. Iznad fotografija je stavljan broj pod kojim je osoba bila zavedena u

⁴¹⁶ AJ, 14-206-747; Rodoljub Malenčić, *Tehnička policija i njen rad* (Novi Sad: Štamparija Jovanović i Bogdanov, 1933), 77.

⁴¹⁷ Jovan Il. Savić, „Sudska fotografija” *Policija XIV*, 17-18 (1927): 759-763.

⁴¹⁸ Za kopiranje dobro osvetljenih negativa koristio se običan „normal” papir, za kopiranje slabije osvetljenih, providnih negativa tvrdi papir, za sasvim slabe i blede negative jako tvrd papir a za negative koji su preeksponirani, puni (slabo providni) kopije se prave na mekom papiru. Za upotrebu u policiji najbolji su sjajni svetli (glanc) papiri. Malenčić, *Tehnička policija i njen rad*, 102-103.

albumu a ispod dan, mesec i godina fotografisanja, visina i kratak lični opis osobe.⁴¹⁹ U albumu su bila samo punoletna lica. U manjim nadležstvima nekoliko sličnih kategorija bilo je u jednom albumu. U istoj sobi sa albumima čuvale su se kartoteka sa registarskim kartama.

Albumi su bili klasifikovani⁴²⁰ prema krivičnim delima: 1) ubice (razbojnici, nasilnici, osobe koje su odgovarale za pobačaj) 2) provalnici (u stanove, radnje, fabrike) 3) provalnici (u podrume, stale) 4) hotelski kradljivci i varalice, kradljivci muškog i ženskog pola koji krađu na spavanju 5) džeparoši (posebno muškarci i žene) 6) kradljivci po radnjama i trgovinama, kradljivci po radnjama i trgovinama (žene) 7) kradljivci koji krađu od spavača po parkovima, železničkim čekaonicama 8) Prostitutke koje krađu od gostiju 9) varalice seljaka, kockari 10) hohštapleri, falsifikatori novca 11) varalice svih vrsta, varalice (žene) 12) izdržavane osobe (makroi, cuhelteri) 13) delikventi protiv morala 14) kradljivci stvari (sa dućanskih vrata, mesinga sa vrata, automata) 15) kradljivci stvari (žene) 16) kradljivci stvari sa natovarenih kola, automobile 17) kradljivci odela (kaputa, šešira) iz lokala, 18) kradljivci bicikala, 19) trgovci belog roblja, 20) eskremni delikventi (egzibicionisti), 21) jataci, 22) ucenjivači (iznudači, pisci anonimnih pisama), 23) cigani, vračare, varalice (muški i ženski zajedno) 24) internacionalni provalnici u hotele, locale, 25) internacionalni džeparoši, 26) internacionalni kradljivci po radnjama, 27) internacionalne varalice, hohštapleri, falsifikatori, 28) internacionalni kradljivci po bankama i železnicama.⁴²¹ Pored navedenih postojala su još dva albuma za provalnike u novčane zavode.

U svakom albumu nalazile su se po dve fotografije lica – jedna „en face” a druga uobičajeni izgled lica (sa šeširom ili maramom). Iznad fotografije upisivan je evidencioni broj lica u registru, a ispod dan, mesec i godina fotografisanja uz kratak lični opis, bez imena iprezimena. Imena lica vođena su zasebno pod indeksima.⁴²²

⁴¹⁹ AJ, 14-206-747

⁴²⁰ Klasifikacija albuma u Odeljenju tehničke policije u Kraljevini Jugoslaviji bila je ista kao i u Berlinu. AJ, 14-206-747.

⁴²¹ Malenčić, *Tehnička policija i njen rad*, 106.

⁴²² U indeksu koji je bio iste veličine kao i album, zabeležen je broj fotografije u albumu, prezime i ime, zanimanje, dan, mesec, godina i mesto rođenja, a na poleđini je bio označen broj albuma. Za svaku pojedinu kategoriju zločinaca postojao je poseban indeks. AJ, 14-206-747

Albumi⁴²³ su čuvani u zasebnoj sobi u posebnim ormanima⁴²⁴ i korišćeni su pri identifikaciji osumnjičenih lica od strane svedoka.

Fotografije lica sa poternica objavljivane su redovno u „Policijskom glasniku” koji je ponovo počeo da izlazi 16. oktobra 1920. godine,⁴²⁵ značajno izmenjenog sadržaja u odnosu na predratni.

Ostale metode u kriminalistici

Merno-grafička metoda (kriminalističko skiciranje). Crtež kao važan deo uvidajne dokumentacije ima veoma važnu ulogu u rasvetljavanju i dokazivanju krivičnih dela. Merno - grafičkom metodom dobija se grafički prikaz zatečenog stanja mesta kriminalnog događaja, odnosno grafički se predstavljaju situacije kriminalnog događaja.

Kako je cilj uviđaja⁴²⁶ utvrđivanje činjenica važnih za krivični postupak, u crtež se unose inicijalni i neposredni materijalni dokazi koji se mogu koristiti i u postupku naknadnih veštačenja. Sa crteža se lako čitaju pozicije tragova i forenzičkih dokaznih elemenata u prostoru i sagledava njihova međusobna uzročnost. Mnoštvo informacija o kriminalnom događaju prikazanih jezikom grafičkih simbola koji su internacionalno čitljivi i lako razumljivi, daju crtežu karakteristiku univerzalnosti. Primenom crteža izbegava se subjektivna mentalna slika stvorena na osnovu deskripcije u pisanim izveštajima a grafički simboli internacionalno lako razumljivi i čitljivi, omogućavanju nedvosmisleni prikaz situacije svakog kriminalnog događaja.

Merno-grafička metoda obuhvata dve vrste crteža: grube skice (izrađivale su se pri uviđaju, na mestu kriminalnog događaja) i planovi. Osnovna pravila koja su se morala poštovati u kriminalističkom skiciranju definisao je Hans Gros: 1) precizno i tačno merenje svih elemenata u prostoru od značaja za istragu i unošenje dimenzija u grubu skicu mesta događaja na osnovu kojih se kasnije radi plan 2) stvaranje opšteg utiska o prostoru pre početka izrade skice koji se stiče prethodnim detaljnim pregledom prostora: sagledavanjem veličine i granica prostora, utvrđivanjem elemenata od značaja

⁴²³ Albumi su imali čvrste korice, bele kartonske listove dim. 35x40cm i debljine 1mm. Na poleđini albuma lepljena je crvena šlajfna na kojoj je bila napisana kategorija delikventa i broj albuma. AJ, 14-206-747

⁴²⁴ Orman je bio veličine 195x200cm, sa četvoro vrata, izdelfen u pregrade (4 reda i 18 kolona). Širina pregrade bila je 10 cm a visina 36cm. AJ, 14-206-747

⁴²⁵ „Vesti” *Policija* V, 1-2 (1920): 78.

⁴²⁶ „Uviđaj je radnja dokazivanja kojom uviđajni organ, uz primenu odgovarajućih kriminalističkih radnji, opaža, misaono analizira, stručno obrađuje i dokumentuje činjenice važne za krivični postupak.” Milan Žarković, Ivana Bjelovuk, Tanja Kesić, *Kriminalističko postupanje na mestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza* (Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2012), 63.

za istragu (selekcija bitnog od nebitnog, utvrđivanje međusobnog položaja, dimenzija, proporcionalnog odnosa i sl) 3) određivanje povoljnog trenutka za izradu skice koja treba da bude urađena pre saslušanja osumnjičenih i svedoka, sa ucrtanom legendom i obeleženim oznakama za pojedine elemente i predmete u prostoru i na iste se pozivati pri protokolu saslušanja i unositi ih kao takve u izveštaj. Na ovaj način izbegavaju se dugački i nepotrebni opisi u protokolu.⁴²⁷

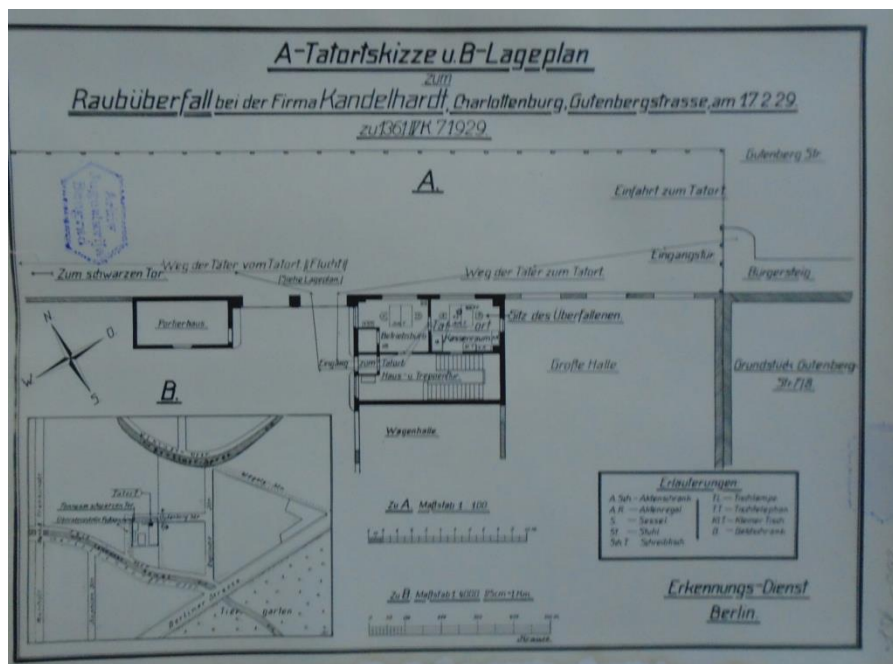
Za izradu grubih skica Gros je dao osnovne smernice.⁴²⁸ Pri crtanju skice vodi se računa o proporcionalnosti veličina predmeta i prostora, stoga se skica radi u srazmeri. Kotiranje je obavezno da bi skica pružila pune podatke za izradu situacionog plana.

Situacioni planovi, koji se izrađuju na osnovu gube skice, koriste se pri rekonstrukciji kriminalnih događaja. Suština rekonstrukcije je u reprodukciji radnji, situacija ili drugih okolnosti događaja kojom se proveravaju realne merljivosti faktičkih podataka događaja. Pri uviđaju se merno-grafičkom metodom utvrđuju prostorne okolnosti, međusobni odnos materijalnih dokaza i njihov položaj u prostoru u kome je nastao kriminalni događaj. Kako se rekonstrukcija sprovodi radi proveravanja izvedenih dokaza ili utvrđivanja činjenica koje su od značaja za rasvetljavanje kriminalnog događaja (na osnovu uputstava iz krivično-procesne odredbe i uz primenu određenih kriminalističko-taktičkih pravila), istu je nemoguće sprovesti bez kvalitetnog situacionog plana. Situacioni planovi se rade precizno, u razmeri, sa upisanom legendom.

Obuka pripadnika naučno-tehničke policije da primenjuju merno-grafičku metodu i izrađuju skice i planove kao sastavni deo uviđajne dokumentacije bila je obavezni deo nastavnog plana i programa u svim policijskim školama a kasnije i na institutima na kojima se proučavala kriminalistika (u Lozani, Gracu, Beču, Lionu, Parizu, Berlinu i mnogim drugim).

⁴²⁷ Gross, *Criminal Investigations a Practical Handbook*, 451.

⁴²⁸ a) orijentaciju odrediti pomoću kompasa; b) sve izmeriti lično, bez pomoći drugih; c) ne unositi ništa suvišno, odnosno nepotrebno, što bi unosilo konfuziju i izazvalo teškoće; d) sve što treba ucrtati u skicu na licu mesta, ništa ne dodavati naknadno; e) nikada ne mešati skicu sa tekstem iz izveštaja; f) primeniti metrički sistem i prikazati razmeru; g) na licu mesta nacrtati alfabetske oznake olovkom i pojačati ih mastilom naknadno, a slova obeležiti crvenom bojom da bi crtež bio jasniji. Gross, *Criminal Investigations a Practical Handbook*, 452.



Sl.18. Kriminalističko skiciranje (uže i šire okruženje)
(AJ, 14-206-747)

Kriminalističko skiciranje u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji. Značaj crteža kao sastavnog dela uviđajne dokumentacije i savladavanje veštine crtanja od strane islednika, bili su poznati srpskoj policiji krajem XIX i početkom XX veka: „među mnogim stvarima, koje islednik valja da zna, jeste i crtanje ... Pre svega ozbiljnost i važnost njegovog posla zahteva, da se upotrebi sve, da bi se u taj posao unela jasnoća i pouzdanost, otklonile zablude i sumnje, uopšte da se učini sve što je moguće, da se nevin ne okrivni ili čak i ne osudi [...] dosta puta čitave gomiletine protokola ne daju toliko jasnoće, koliko jedan jedini crtež, skica itd.“⁴²⁹ Smatralo se da islednik mora biti čovek „izvežbane ruke“ jer „čovek nevešte ruke ne samo da nije za islednika, već ne valja ni za operatera, mašinskog tehničara ili mikroskopičara.“⁴³⁰ Do 1914. godine, osim pisanih tekstova o kriminalističkom skiciranju objavljenih u *Policijском glasniku*, nema podataka da li je skiciranje primenjivano pri vršenju uviđaja i u kojoj meri, jer dokumentacija nije sačuvana.

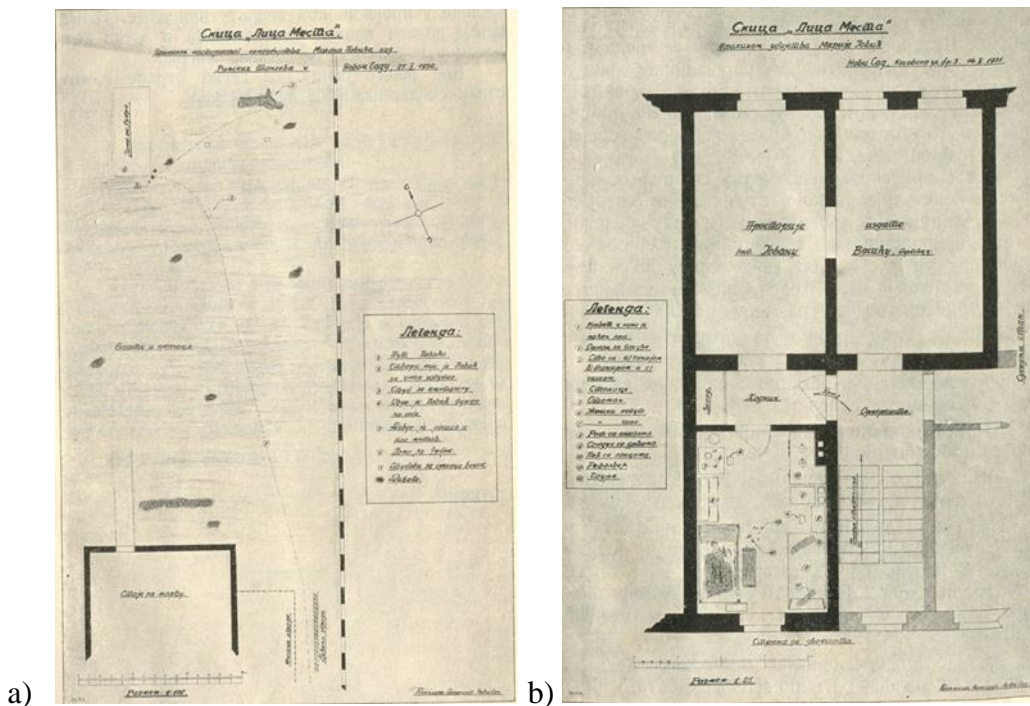
Tehnička policija Odeljenja javne bezbednosti MUP-a Kraljevine SHS koristila je crtež u istrazi krivičnih događaja „da bi se za vreme istrage a i na sudskoj raspravi imala jasna slika o mestu događaja i pojedini detalji lakše prikazali.“⁴³¹

⁴²⁹ „Crtanje i njemu slični poslovi,” *Policijски glasnik* III, 38 (1899): 290-291.

⁴³⁰ Isto

⁴³¹ Malenčić, *Tehnička policija i njen rad*, 122.

Po dolasku na mesto događaja, radila se provizorna skica grubih poteza, a kasnije su je precizno obrađivali profesionalni crtači. Na skici su se unosile tačne razmere terena ili objekta (zgrade) a uobičajene razmere su 1:10, 1:100, a skice slobodnih terena (šireg prostornog okruženja) 1:1000 i obavezno se naznačava severni pravac. Skicom je obuhvaćeno: a) šire okruženje (okolina zgrade u kojoj se nalazi mesto nastanka kriminalnog događaja) b) uža okolina odnosno neposredno okruženje mesta kriminalnog događaja, (kuća, dvorište i slično ucrtanim prostornim rasporedom funkcionalnih jedinica unutar i oko objekta) c) mesto neposrednog nastanka kriminalnog događaja predstavlja se sa svim detaljima (na pr. položaj pronađenog leša, objijene kase, razmeštaj pojedinih predmeta u sobi, tragova, itd). Svi predmeti se crtaju u horizontalnoj projekciji. Pojedini objekti od značaja obeležavaju se oznakama koje se koriste u topografskim vojnim kartama (oznake za crkve, spomenike i sl).⁴³²



Sl.19. Skica mesta događaja
a) samoubistva (25.10.1930) b) ubistva (14.02.1931)
(Malenčić, Tehnička policija i njen rad, 121-123)

Ostale metode istražne kriminalističke tehnike. Istražna kriminalistička tehnika zasnovana je na Lokarovom principu i obuhvata primenu metoda prirodnih, medicinskih i tehničko-tehnoloških nauka u cilju otkrivanja, fiksiranja i čuvanja tragova različitog

⁴³² AJ 14 - 206-747, Skice i kroki, 93-94.

porekla na mestu kriminalnog događaja⁴³³ kao i obavljanje raznih vrsta veštačenja.⁴³⁴ Tragovi su vidljiva ili nevidljiva promena na materijalnim predmetu, nastala fizičkim kontaktom čoveka, životinje ili delovanjem predmeta na predmet. Tragovi zločina su sve promene nastale na mestu izvršenog krivičnog dela i mogu se podeliti u pet grupa. U prvoj grupi su tragovi koji dokazuju samo delo, u drugoj oni koji pokazuju tok dela odnosno okolnosti koje su prethodile delu i usledile nakon izvršenja u trećoj grupi su tragovi koji ukazuju na izvršioca i služe za dokazivanje krivice, u četvrtoj tragovi koji pokazuju uzroke i ciljeve krivičnog dela, a u petoj su tragovi za utvrđivanje identiteta nepoznatog oštećenog lica.⁴³⁵

a) *Za utvrđivanje prisustva tragova krvi* su primenjivane su hemijska, kristalografska i spektroskopska metoda. Od hemijskih metoda za utvrđivanje tragova sveže krvi primenjivala se Van-Deenova reakcija i proba benzidinom.⁴³⁶ Od kristalografskih metoda primenjivala se Šenbejnova mikrohemijaska reakcija, kristalografsko ispitivanje Tejhmanovom reakcijom, Stržižovskova reakcija kristala jednog hematina. Spektralna analiza krvi zasnovana je na analizi apsorpcionih linija spektra redukovane hematina krvi u baznom rastvoru.⁴³⁷ Od metoda za raspoznavanje ljudske od životinjske krvi najpoznatija je Ulengutova serodijagnostička metoda⁴³⁸ koja

⁴³³ Pri pronalaženju tragova na mestu događaja koriste se određeni instrumenti i aparati (smešteni u specijalnom sanduku na automobilu): Bertijonov metrički fotografski aparat 13x18c, sa stativom i kasetima, mali ručno fotografski aparat rolfilm 4x6 ½ cm, kutija sa priborom za uzimanje otisaka prstiju, kutija sa gipsom za pravljenje modela, plastelin, putnički mikroskop na rasklapanje, mikrospektroskopski aparat za pregledanje krvi, jaka električna lampa sa akumulatorom, laboratorijski mantil, pribor za „toaletiranje” leševa. Potrebni su lenjir i pantljike za merenje, električna džepna lampa, sveće, razne vrste konopaca, ekseri, prafovi, kuke, čekić i klešta. Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 191.

⁴³⁴ Isto, 189; Lokar, „Policijsko-tehnički laboratorijum,” prev. Alimpić, 252.

⁴³⁵ Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 195.

⁴³⁶ U Van-Deenovoj reakciji tragovi krvi tretiraju se mešavinom tinkture gvajak i ozoniranim terpentinskim uljem žućkaste boje. Tragovi krvi utvđuju se promenom boje tinkture gvajak koja postaje plava u prisustvu krvi i terpentina. U prisustvu krvi rastvor benzidina u ledenoj sirćetnoj kiselini sa dodatkom rastvora vodonika menja boju u zelenu do zatvoreno plave. Isto, 264-265.

⁴³⁷ Za spektralnu analizu korišćen je spektroskop koji se postavljao na tubus mikroskopa u mesto okulara. Komparacijom spektra od krvi i spektra od žive koji se dobijao sredstvom odbijanja zrakova živine lampe, određivao se tačan položaj apsorpcionih linija. Za fotografisanje spektra krvi korišćena je posebna komora 4 ½ x6cm. Isto, 265.

⁴³⁸ U jednoj epruveti rastvaran je deo krvne mrlje u bistrom fiziološkom rastvoru od koga se izvesna količina stavljala u posebnu epruvetu u koju se dodavala deset puta manja količina seruma (serum za ispitivanje bila je krv pitomog zeca u koju ubrizgavan serum ljudske krvi). Paralelno, koristile su se tri epruvete za kontrolu: prva sa čistim fiziološkim rastvorom koji je korišćen za rastvaranje krvne mrlje u koju se dodavao serum za ispitivanje; druga u koju se jedno parče materije iz neposredne blizine krvne mrlje potapalo u fiziološki rastvor da stoji. Od ovog rastvora uzimala se izvesna količina kojoj se dodavao serum za ispitivanje; treća epruveta samo sa serumom za ispitivanje. Sve tri kontrolne i glavna

je istovremeno mogla da se koristi i za raspoznavanje ljudskih od životinjskih kostiju.⁴³⁹ Fotografija se, zbog osetljivosti fotografske ploče prema žutoj i crvenoj boji, primenjivala za pronalaženje opranih tragova krvi.⁴⁴⁰

b) *Pronalaženje otisaka prstiju.* Za otiske na mekim površinama (od voska, putera, sapuna) korišćeni su modeli dobijeni izlivanjem gipsa na mestima tragova, fotografisanjem dobijenog reljefa, uveličavanjem i poređenjem. Vidljivi otisci nastali u kontaktu sa obojenim materijama (krvi, znoja, prljavštine, hemijskih boja) bili su od koristi samo u slučajevima jasne vidljivosti papilarnih linija. Pokretni predmeti sa tragovima odnošeni su u laboratorije radi identifikacije, a na nepokretnim elementima (zida, plafona, poda) otisci su fotografisani. Za pronalaženje nevidljivih otisaka na glatkim površinama korišćeni su pojačani izvori svetlosti pod kosim uglom. Izazivanje otisaka moglo se obavljati parom ili materijama koje proizvode dim, od kojih se najčešće koristila zapaljena magnezijumova pantljika. Po pronalaženju, bilo je neophodno otiske sačuvati i preneti u laboratoriju gde je dalje vršena njihova obrada koja je morala omogućiti da otisci budu jako vidljivi. U tom cilju, sprovodilo se izazivanje otisaka hemijskim supstancama: lapisom,⁴⁴¹ bojenjem,⁴⁴² praškovima, jednom parom. Najbolji način izazivanja otisaka bio je pomoću praškova dok su metode izazivanja otisaka lapisom i bojenjima bile manje primenjivane zbog nepouzdanosti i ograničene primene. U zavisnosti od boje površine na kojima su se nalazili otisci,

epruveta stavljale su se u vazdušnom kupatilo 15-20 minuta na temperaturi od 37°C. Mrlje od ljudske krvi pravile su beo sirast talog, dok su ostale tri epruvete ostajale bistre. Isto, 267.

⁴³⁹ Umesto krvi stavljao se koštani prah, ali metoda nije mogla da se primenjuje u slučaju izlaganja kostiju dejstvu plamena ili vrele vode. Isto.

⁴⁴⁰ Ako su krvne mrlje bile na štofu, isečeni uzorak tkanine sa krvlju se delio na dva dela (jedan deo je služio za dalja ispitivanja) i sitno iseckan kivan u destilovanoj vodi, nakon čega se dobivena tečnost filtrirala, parila, a talog se ispitivao po metodama sudske medicine. Isto, 270.

⁴⁴¹ Prvi je ovu metodu primenio Furžo krajem XIX veka. Metoda se sastojala u vlaženju otisaka desetoprocentnim rastvorom lapia (*argentum nitricum*) u destilovanoj vodi i izlaganju svetlosti. Posle reakcije sa natrijum-hloridom koji je prisutan u ljudskoj koži, dobija se talog srebra, koji pod svetlom tamni i ostavlja taman otisak psta. Metoda je imala ograničenu primenu zbog svojih nedostataka – nije se mogla primeniti pouzdano u slučajevima tragova na organskim materijama i na crnoj pozadini. Primenjivala se samo u slučajevima da ne postoji drugi pouzdaniji način. Isto, 276.

⁴⁴² Najstarija hemijska metoda za bojenje otisaka je mastilom, koje se posipalo po hartiji, a zatim se ispiralo vodom. Otisci su dobijali boju mastila, ali je mastilo prljalo dokument, pa je ova metoda odbačena. Za izazivanje otisaka bojama koristio se rastvor fuksina u alkoholu koji se nanese na zagrejano staklo, otisak postaje crveno-ljubičast. Ova metoda se nije pokazala dovoljno efikasnom, pa je napuštena. Stokis je predlagao bojenje rastvorom crvene boje sudan III što je bilo zadovoljavajuće kod svežih otisaka ali je komplikovana metoda I ne može se primeniti kada su otisci na obe strane staklene površine. Bojenje suvim praškom boje sudan III po Velš-Leša-Marcovljevoj metodi je praktičnije (boja se dobro rastrlja proseje i pomeša sa praškom likopodijuma u razmeri 1:10, a zatim se dobijena mešavina prospe po otisku koji se oboje u crvenu boju sa detaljnim prikazom papilarnih linija. Isto, 277.

koristili su se praškovi raznih vrsta: najviše seriz (PbCO_3), izmleven grafit, argentorar (prašak aluminijuma), a ostali su bili u manjoj upotrebi: paljeni magnezijum (magnesia usta), likopodium (žuti prašak), minium, kreda, sumporno olovo (stannum sulfuricum), oksid cinka i li bakra, prašak antimona (stibium) i drugi. Edmond Lokar je najviše preporučivao crni prašak antimona i olovni oksid, a Bertijon grafit za izazivanje tragova na papiru.⁴⁴³ U Nemačkoj se najviše koristio univerzalni prah – argentorat podoban za svetle i tamne površine. Izazivanje jodnom parom primenjuje se za izazivanje otisaka na hartiji (dokumentima). Najčešće se primenjivala Birnieova metoda, Vanj-Lejden-Hulzeboš metoda. Sve metode izazivanja otisaka jodnom parom su vrlo osetljive i potrebno je iskustvo u pravilnoj primeni.⁴⁴⁴

c) *Za prenošenje otisaka prstiju* najpogodnije su bile folije ili specijalne hartije (Stokis je predlagao da se koristi fotografska hartija odnosno hlorosrebrna aristotipna hartija bele boje i sjajna, pokrivena slojem želatina). Godefrua je upotrebljavao fotografske filmske folije od celuloida (pokrivene želatinom), a asistent u laboratoriji tehničke policije u Lionu, Klaps koristio je fotografsku foliju na drugačiji način – otisak je mogao poslužiti neposredno kao fotografski negativ, mogao se dobiti pozitivni snimak u prirodnoj veličini sa mogućnošću uveličavanja do željene razmere pomoću fotografskih aparata za uveličavanje.⁴⁴⁵ Preciznost Klapsove metode je izuzetno velika, pa se ovakva folija koristila za mikroskopsko ispitivanje. Folije su se pri prenosu čuvale između dva stakla ili pokrivanjem fiksativom. Šnajder je pre Prvog svetskog rata osmislio foliju specijalno za prenos otisaka prstiju, a policijski komesar u Minhenu Rubner providnu i bezbojnu foliju koja je bila praktičnija i pogodnija od Šnajderove.⁴⁴⁶ Rubnerova folija korišćena je u Nemačkoj, Španiji, Japanu i u Kraljevini Jugoslaviji. Azelbeoba metoda u kojoj je korišćena plastična pasta sastavljena od želatina, voska i glicerina imala je vrlo široku primenu – za uzimanje otisaka sa različitih površina kao i za uzimanje otisaka-modela od tragova obijanja, za identifikaciju oruđa. Lokar je Aazelbeovu metodu preporučivao za uzimanje otisaka sa uglova i iz udubljenja pojedinih predmeta.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Isto, 278.

⁴⁴⁴ Isto, 277-283.

⁴⁴⁵ Isto, 290-291.

⁴⁴⁶ Isto, 293.

⁴⁴⁷ Isto, 295.

d) *Hejroskopijska* je metoda za identifikaciju lica na osnovu otisaka šaka. Metoda je slična identifikaciji daktiloskopskom metodom. Postojalo je više sistema klasifikacije (Stokisov, Vilder-Venvortov, Fererov, Leka-Marcoov) u slučaju da postoji veliki broj kartona u registracionom birou sa papilarnim linijama šaka. Za uzimanje otisaka postojali su posebni aparati koje su projektovani De Rihter i Gale.⁴⁴⁸

e) *Metode za pronalaženje, fiksiranje i prenošenje tragova nogu* po suštini su slične kao i za tragove od prstiju ili šaka. Ekspertiza tragova nogu sastojala se iz trostruke aktivnosti: fiksiranje tragova pomoću fotografije, crtanja na staklu, livenja modela gipsom; reprodukovanje otisaka ili modela tragova stopala (ili obuće); merenje i upoređivanje tragova sa mesta događaja i tragova osumnjičenih lica. Fotografisanje se obavljalo Bertijonovim aparatom na pločama koje su se birale prema vrsti površine na kojoj su se nalazili tragovi. Za fiksiranje upotrebljavale su se folije kao i za fiksiranje otisaka prstiju (Šnajderova i Rubnerova metoda). U slučaju da nema fotografskog aparata pribegavalo se precrtavanju tragova na staklo.⁴⁴⁹ Primenjivale su se metode dr Kozea (izvlačenje masnom olovkom po staklu upravno na trag), dr Florensa (na staklo se nanosila uljana boja olovnog belila u tankom sloju, po kojoj su se crtale konture oštrim predmetom).⁴⁵⁰

Izrada modela primenjivala se za uzimanje tragova sa tvrde zemlje pri čemu su se koristile različite materije (vosak, stearin, tutkalo, gips). Najpogodniji je „pariski skulpturni gips” sveže pečen. Za uzimanje tragova sa mekih podloga (meke zemlje, peska, prašine, brašna) pribegavalo se izlivanju gipsanog mleka ili želatina. Najbolje rezultate pokazivala je Mjulnerova metoda.⁴⁵¹ Slično se postupalo pri uzimanju tragova u snegu.⁴⁵² Za izradu modela, postojale su i druge metode – Hugolinova u kojoj se umesto gipsa koristio stearin koji se rastapao u ključalom alkoholu a dobiveni rastvor se mešao sa hladnom vodom, stvarajući stearinsku kiselinu, koja je posle sušenja u obliku praha nanošena na tragove i zagrevana vrućom peglom, sve dok se trag ne pokrije u 3-4

⁴⁴⁸ Isto, 323.

⁴⁴⁹ Staklo se postavljalo na dva okrugla drvena valjka ili na dve olovke, postavljene sa obe strane traga posle čega su se iscrtavale konture tragova nogu različitim sredstvima. Isto, 341-342.

⁴⁵⁰ Isto.

⁴⁵¹ Po ovoj metodi gips je ravnomerno nanošen na trag pomoću pulverizatora u više tanjih slojeva uz natapanje alkoholom (rasprkavanjem u stine kapljice). Po isparenju alkohola, na dobijenu koricu gipsa sipao se žitki rastvor od gipsa koji se sušio nekoliko sati. Po stvrdnjavanju, dobija se model. Isto, 344.

⁴⁵² Gips se nanosio kroz gustu sito na trag u snegu. Kako je gips higroskopan, upija vodu iz snega i stvara koricu. Rastvor gipsa koji se izliva morao je biti iste temperature kao i sneg, pa se u gips mešao sa vodom i snegom. Isto, 346.

cm stearinske kiseline. Po hladjenju (oko pola sata) dobija se črvst model. Hugolinova metoda se primenjivala samo u slučaju da se nije mogao izlupati model od gipsa, zbog svoje komplikovanosti. Vajgar je preporučivao da se za izradu modela (u nedostatku gipsa) može koristiti cement (4 dela) i pesak (2 dela) bez krečnjaka pomešani sa vodom.

Za izradu modela koristile su se i posebne paste koje su imale široku primenu: za izradu raznih otisaka i modela ne samo tragova nogu, nego i za izradu maske sa lica, za otiske sa telesnih rana ili drugih povreda. Paste su se proizvodile u Švajcarskoj, ali su zbog skupoće, imale ograničenu praktičnu primenu.

Upoređivanje tragova obavljalo se na više načina. Za određivanje veličine tragova nogu primenjivala se metoda dr Kozea,⁴⁵³ a za komparaciju su se uzimala četiri⁴⁵⁴ otiska od osumnjičenog kako bi se utvrdila tačna reprodukcija promena traga noge u njenim pokretima. U ortogonalnoj mreži ispitivanje se obavljalo u svakom kvadratu zasebno merenjem i opservacijom pravca krivih linija, međusobnih razmaka tačaka preseka i uglova. Prema veličini tragova nogu mogla se odrediti i približna veličina stasa za koju su i napravljene formule do kojih se došlo eksperimentalnim istraživanjima. Poznate su de Parvilova srednja formula i rezultati istraživanja dr Freksna.⁴⁵⁵

f) *Biološki tragovi* od zuba, noktiju, raznih ljudskih izlučevina takođe mogu biti od velikog značaja za istragu, pa se na njih obraća posebna pažnja. Za tragove od zuba primenjivao se isti princip kao i za tragove od nogu – izrada modela od gipsa za tragove na mestu događaja i izrada modela od plastične mase uzetog od osumnjičenog lica koji se komparativnom metodom dalje analiziraju. Ispitivanje ostalih tragova biološkog porekla (raznih ljudskih izlučevina, dlaka) predstavljaju predmet proučavanja sudske medicine.

g) *Tragovi od vatrenog oružja* kojim su izvršena krivična dela. Za identifikaciju oružja sprovodila se komparativna metoda odnosno upoređivanje zrna,⁴⁵⁶ čaure i sukije.

⁴⁵³ Crtež traga postavljao se u ortogonalnu mrežu kao i otisak nogu osumnjičenog, pa se upoređivanjem veličina na mreži od jednakih kvadrata utvrđivala podudarnost. Isto, 348.

⁴⁵⁴ Tri u stanju nekretanja (u prvom se težina tela ravnomerno raspoređuje, u drugom na spoljni deo stopala a u trećem na unutrašnji) i jedan u toku kretanja. Isto, 348-349.

⁴⁵⁵ Isto, 351.

⁴⁵⁶ Pri upoređivanju zrna ključne su sledeće karakteristike: težina zrna i kalibra zrna, forma zrna, hemijski sastav zrna i deformacija zrna. Isto, 385.

Za upoređivanje zrna, pored fotografske, primenjivala se Baltazarova metoda,⁴⁵⁷ De Rehter-Mažova,⁴⁵⁸ Brauningova,⁴⁵⁹ metoda. Upoređivanje čaura obavljalo se istim metodama kao i upoređivanje zrna. Tragovi baruta na oružju i određivanje vremena pucanja obavljalo se primenom hemijsko-mikroskopskih analiza.

h) Tragovi od oruđa nastali na ljudskom telu su predmet proučavanja sudske medicine. Metode za identifikaciju oruđa slične su metodama koje se primenjuju i za tragove od vatrenog oružja i zasnovana je na utvrđivanju specifičnih karakteristika, pri čemu se primenjuju fotografska snimanja, mikroskopska ispitivanja. Za ispitivanje tragova obijanja postojalo je više metoda od kojih su najpoznatije Bertijonova metoda⁴⁶⁰ i Godefuaova metoda.⁴⁶¹

e) Metode za istraživanje falsifikata umetničkih dela koje su se primenjivale su radiografija, mikrografička i spektrografička ispitivanja pod polarizacionim svetlom.

⁴⁵⁷ Baltazarova metoda zasnovana je na međusobnom poređenju fotografskih snimaka olovnih listića na kojima su ostavljeni tragovi zrna (pronađenog na mestu događaja i ispaljenog iz oružja osumnjičenog) koji su nastali kotrljanjem preko olovne pantljike debljine 0,3 mm. Isto, 389.

⁴⁵⁸ Posmatranje mikrofotografskim aparatom ispaljenih metaka u sudovima napunjenih vodom sa mrežicom na dnu u kojoj se zrna skupljaju. Uveličavanjem dobijenih snimaka do 20 dijametara i posmatranjem svake helikoidalne linije koje se numerišu na negativu, svaka zasebno. Upoređivanjem linija koje su dobijene na pozitivu na hartiji ili providnoj foliji, stavljanjem jednih ispod drugih sličnih linija ili preklapanjem na providnoj foliji, utvrđivala se podudarnost tragova. Isto, 389.

⁴⁵⁹ Brauning je smatrao da sve metode za identifikaciju zrna nisu savršene i stvorio je metodu koja se zasnivala na snimanju cele površine zrna specijalnim fotografskim aparatom koji je lično konstruisao, pomoću koga se na jednoj ploči vrši snimanje cele površine zrna sa povećanjem od 5 dijametara. Aparat je imao pobočno osvetljenje i mogućnost okretanja celog zrna tako da se dobije neprekidan snimak od jednog kraja zrna do drugog. Na ovaj način sve karakteristike zrna snimljene su pod istim uslovima istovremeno, što daje preciznost pri upoređivanju. Brauning je smatrao da aparat može poslužiti i za pravilnu reprodukciju otisaka prstiju koji se nalaze na cilindričnim površinama (na pr, na flašama, balonima i sl). Isto, 390.

⁴⁶⁰ Bertijonova metoda zasnovana je na primeni izrade modela od gutaperke i galvanoplastike. Od gutaperke se posle termičke obrade napravi model na mestu traga koji služi kao negativ nakon stvrdnjavanja, a pozitiv se pravi od gipsa. Bertijon je praktikovao da se sredstvom galvanooplastike reprodukuje tanji pozitivni model od bakra. Po uvođenju električne struje preko bakarnih žica i bojenja gutaperke bronzanom farbom, stvrdnuta gutaperka sa bronzanom bojom se stavlja u galvanoplastično kupatilo od zasićenog rastvora sulfata bakra, posle čega se formira bakarna pločica na modelu sa svim detaljima tragova oruđa. Isto, 406.

⁴⁶¹ Zasnovana je na primeni listića aluminijuma debljine do 0,5mm, koji se pritiskaju na tragove i nanošenju gipsa radi dobijanja čvrstog modela. Isto, 407-408.

1.4. Metodologija istraživanja kriminalnog događaja

Hronološki posmatrano, do nastanka naučno-tehničke policije, u istrazi krivičnih događaja razlikuju se tri faze: a) prva faza u kojoj su u rasvetljavanju kriminalnih događaja učestvovala lica iz kriminogene sredine (verovalo se da oni bolje poznaju mentalitet i navike kriminogenih ličnosti), što je bilo vrlo nepouzđano; b) empirijska faza kada počinju da se koriste prirodne nauke u istrazi krivičnih dela; c) naučna faza u kojoj se u istrazi krivičnih događaja uz znanja prirodnih nauka koriste metode i tehnike zasnovane na opservaciji i eksperimentima,⁴⁶² u kojoj je uloga naučno-tehničke policije presudno važna.

Nakon održanog Šestog međunarodnog kongresa za krivično pravo (Linc 1895), na kome je istaknuta važnost naučne policije u sudsko-policijskim istragama i uvođenja naučne policije⁴⁶³ u proces obrazovanja (u okviru predmeta sudska medicina) na pojedinim univerzitetima (u Lionu, Rimu i u Lozani),⁴⁶⁴ istraga kriminalnih događaja dobila je sistematsku, metodološku i logičku dimenziju. Pionir naučno-tehničke policije, Ničeforo smatrao je da istražni organi u sukcesivnom sprovođenju sudsko-policijske istrage treba da se drže logičkih principa i filozofskih studija Stjuarta Mila, Vunta i Bena koji se primenjuju u prirodnim naukama.⁴⁶⁵ Na Šestom međunarodnom kongresu za kriminalnu antropologiju (Torino, 1906) Ničeforo je precizirao osnovni zadatak naučne policije: da utvrdi identitet osumnjičenog lica, odredi ulogu lica ili predmeta u izvršenom krivičnom događaju, da proučava načine izvršenja krivičnih dela, sve uz primenu saznanja i metoda savremene nauke.⁴⁶⁶

Glavni problem istraživanja naučno-tehničke policije je rasvetljavanje kriminalnog događaja (predstavljen modelom na sl. 20), kao mogućeg krivičnog dela, sa ciljem da se obezbede dokazi za sprovođenje krivičnog sudskog postupka, kroz proces sudsko-policijske istrage.

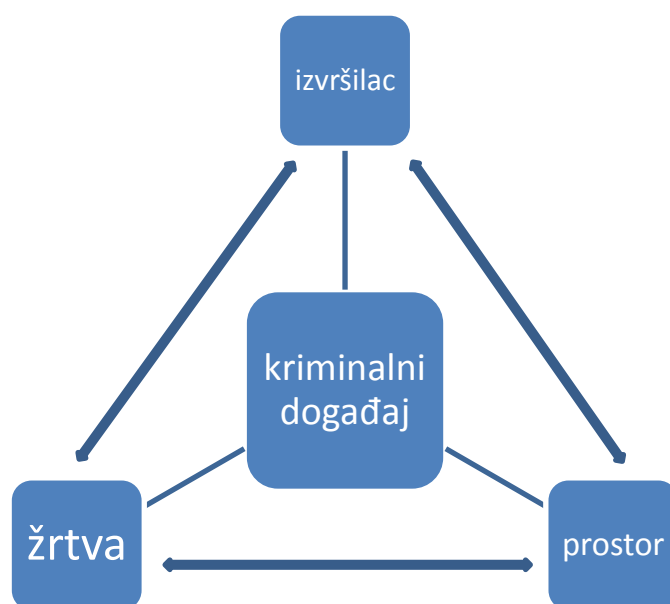
⁴⁶² Bernaldo de Quiros, *Modern Theories of Criminality* (Boston: The American Institute of Criminal Law and Anthropology, 1912), 208-209.

⁴⁶³ Po Ničeforu, naučna policija je „jedna od najvažnijih grana kriminologije i morala bi biti integralni deo naučnog obrazovanja svakog kriminaliste.” Ničeforo, *La Police et l'Enquete Judiciaire Scientifique*, II.

⁴⁶⁴ Dušan Đ. Alimpić „Sudske istrage policija kao naročita nauka,” *Policijski glasnik* III, 18 (1907): 149.

⁴⁶⁵ Isto, 236.

⁴⁶⁶ Poslednju klauzulu definicije dodao je Arčibald Rajs u članku „Les Methodes Scientifique dans les Enquetes Judiciaires,” *Archives des Anthropologie Criminelle* (1906), citirano u: de Quiros, *Modern Theories of Criminality*, 209; Alimpić „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.



Sl.20. Model kriminalnog događaja

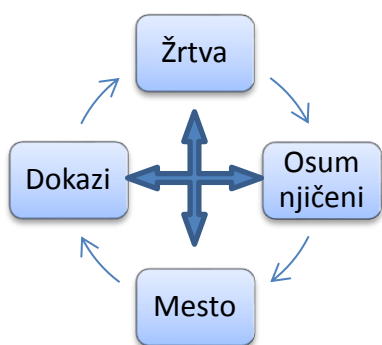
Osnovni zadatak naučno-tehničke policije bio je da uz primenu naučnih metoda obezbedi nepobitne dokaze za pokretanje krivičnog sudskog postupka. U sudsko-policijskoj istrazi dokazi treba da: usmere sprovođenje istrage u pravom pravcu; dokazuju *corpus delicti*, da je krivično delo ispunjeno; obezbede informacije kojima se eliminišu izvesna osumnjičena lica; pruže nezavisne, neophodne dokaze kojima se može potvrditi ili potkrepiti priznanje osumnjičenih ili neki drugi dokaz prezentovan od strane optužbe ili odbrane; uspostave vezu između mesta događaja i osumnjičenog ili između osumnjičenog i žrtve; dokažu jedno od osnovnih elemenata krivičnog dela koje se istražuje; potvrde ili pobiju alibi; uspostave nevinost za lica koja nisu umešana u krivična dela; obezbede razumnu sumnju i verovatan razlog za lišenje slobode, i obavljanje pretresa; izgrade čvrste dokaze protiv okrivljenog tako da ubrzaju krivični postupak.⁴⁶⁷

U procesu istraživanja kriminalnog događaja, naučno-tehnička policija polazi od principa individualnosti i Lokarovog principa. Kettleov princip individualnosti odnosno neponovljivosti u prirodi odnosi se na objekte – bića i predmete (stvorene na prirodan ili veštački način) koji su jedinstveni. Princip individualnosti dešavanja izrazio je K. Pirson

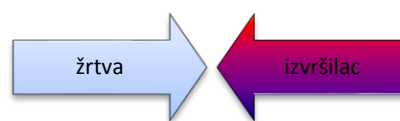
⁴⁶⁷ Žarković i dr. *Kriminalističko postupanje na mestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza*, 17.

stavom: „sve se u svetu dešava jedanput. Potpuna istovetnost ne postoji.”⁴⁶⁸ Stvarno postoje samo pojave različitih stepena uniformnosti i raznih stepena raznoobraznosti odnosno individualnosti.”⁴⁶⁹ Na principu individualnosti razvile su se metode za identifikaciju lica – daktiloskopija i bertijonaža.

Na Lokarovom principu (*Locard Exchange Principle*)⁴⁷⁰ razvijena je trasologija kao učenje o tragovima⁴⁷¹ koji nastaju u kontaktu između dva objekta pri čemu dolazi do višestruke materijalne razmene preko kontaktnih površina,⁴⁷² odnosno pri nastanku kriminalnog događaja dolazi do višestruke interakcije između izvršioca, žrtve, objekata i neposredne okoline pri čemu nastaju tragovi⁴⁷³ koji su od značaja za dokazivanje krivičnog dela.



„Linkage principle”



„Exchange principle”

Sl.21. Lokarov princip (*Transfer theory in Forensic Science*)

Henry C. Lee and Elaine M. Pagliaro „Forensic Evidence and Crime Scene Investigation,”
Journal of Forensic Investigation 1, 2 (2013): 2.

⁴⁶⁸ Šešić, *Osnovi metodologije društvenih nauka*, 102.

⁴⁶⁹ Isto, 101.

⁴⁷⁰ Marvin, *Dictionary of Scientific Principles*, 181.

⁴⁷¹ Radojica Maksimović i dr. *Primenjena kriminalistička tehnika*, ur. Milica Pantazijević-Stanojević (Beograd-Zemun: Viša škola unutrašnjih poslova, 1991), 269.

⁴⁷² Virginia M. Maxwell, „Forensic examination of Trace Evidence,” In *Forensic Science: A Multidisciplinary Approach*, ed. Evgeny Katz, Jan Halamek (New York: Wiley-VCH Verlag GMBH, 2016), 338.

⁴⁷³ Pojam traga u kriminalistici odnosi se na „svaku materijalnu promenu, bilo fizičku ili hemijsku, vidljivu ili nevidljivu a koja je u vezi sa krivičnim delom, bilo na licu mesta, žrtvi ili učionici.” Maksimović i dr. *Primenjena kriminalistička tehnika*, 269.

Prema Ničeforu, sudsko-policajska istraga može se podeliti u tri glavne faze: 1) prikupljanje podataka za rešenje problema; 2) ispitivanje prikupljenih podataka; 3) optuživanje okrivljenog na osnovu prikupljenih i ispitanih podataka.⁴⁷⁴

U prvoj fazi istrage do podataka neophodnih za rešenje problema dolazi se na više načina: a) pregledom mesta izvršenog zločina, leša i predmeta koji su korišćeni pri izvršenju zločina. U ovu kategoriju spadaju svi materijalni (fizički) dokazi koji se odnose na sam čin; b) ispitivanjem fakata, koji su prethodili događaju, ispitivanjem žrtve (ukoliko je preživela) dolazi se do hronološkog sleda i logičkog razmatranja izvršenog čina; c) rekonstrukcijom mesta kriminalnog događaja koja obuhvata razmatranje svih elemenata koji se odnose na ličnost žrtve, izvršioca i svih lica koja imaju bilo kakvog učešća u kriminalnom događaju i mogu doprineti njegovom razjašnjenju. Rekonstrukcijom mesta kriminalnog događaja značajno se doprinosi obimu prikupljenih podataka i može se proveriti tačnost iskaza svih učesnika kriminalnog događaja, čime se unose novi, često dragoceni podaci za rasvetljavanje kriminalnog događaja do kojih se može doći i u kasnijim fazama istrage. Vrlo je važno napomenuti da je fiksiranje mesta događaja od presudnog značaja da se sačuvaju tragovi izvršenja od uništenja.

Utvrđivanje motiva za izvršenje dela je izuzetno važno ustanoviti već u prvoj fazi, da bi istraga bila na pravom putu. Pogrešna pretpostavka uzroka zločina može odvesti ceo istražni postupak na pogrešan put. Vrlo je važno izbeći psihologizaciju u toku istrage. Identifikovanje istražitelja sa izvršiocom i donošenje zaključaka na osnovu svog pretpostavljenog iskustva vodi ka zabludi, pogrešnom rezonovanju i neistinitim zaključcima.⁴⁷⁵ U Kriminalističkoj psihologiji istražuju se razlike u navikama, osećanjima, razmišljanju i delovanju Homo Criminalis (čoveka zločinca) i normalnog čoveka. Poznavanje psihologije pri uzimanju iskaza od svedoka i osumnjičenih neophodno je svim istražnim organima, kako bi izbegli greške subjektivnog porekla.

U drugoj fazi istrage pribegava se klasifikaciji prikupljenih podataka i donošenju zaključaka metodama analize, sinteze, indukcije i dedukcije.⁴⁷⁶ Nakon popisa svih podataka pribegava se njihovoj klasifikaciji i podeli na primarne i sekundarne. Na ovaj

⁴⁷⁴ Alimpić „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 236.

⁴⁷⁵ Isto

⁴⁷⁶ Isto; Alfredo Niceforo, *La Police et l'enquete judiciaire scientifique*, (Paris: Librairie Universelle, 1907), 404.

način, onemogućava se da podaci manje važnosti postanu polazna osnova istrage i usmere pažnju istražnih organa na važnije elemente. Pri operaciji razdvajanja podataka po važnosti, treba biti veoma obazriv, jer se često u praksi dešava da sekundaran podatak postane primaran. Iz tog razloga, potrebno je napraviti više klasifikacija, sa različitim polaznim stanovišta u kojima su ključni podaci u jednoj klasifikaciji, sporedni u drugoj.

Na osnovu prikupljenih i klasifikovanih podataka, radi se rekonstrukcija kontinuirano i naizmenično, metodama analize i sinteze, indukcije i dedukcije. Analitičkom metodom u rešavanju problema i raščlanjavanjem sastavnih delova kao i proučavanjem njegovih elemenata utvrđuje se njihova pojedinačna vrednost. Sintetičkom metodom ispituju se odnosi između analitički istraženih elemenata (fakata). Nakon utvrđivanja graničnih vrednosti elemenata kriminalnog događaja analitičkom metodom, ponovo se pristupa sintetičkoj metodi.

U postupku istraživanja u kriminalistici, kao i u drugim naučnim istraživanjima, polaznu osnovu čine hipoteze, opšte i pojedinačne: „hipoteze postaju usled asocijacije ideja, više ili manje svesnih, ili usled svesne primene analognih metoda u našem slučaju poznavanje procesa i zločina sličnih onome koji se ispituje. Iz ovoga izlazi, da istražni organi treba da poznaju što veći broj kriminalnih afera u svima njihovim detaljima.”⁴⁷⁷ Pri tome se ističe da na stvaranje hipoteza presudno utiču: duh, inteligencija i bogato iskustvo lica koje sprovodi istragu, odnosno: „Opservacije, indukcija, dedukcija, analiza, sinteza i hipoteza zavise od vrednosti ličnosti koja ih izvodi.”⁴⁷⁸ Bogato iskustvo je dragoceno u pravilnom uspostavljanju hipoteza ali može odvesti u drugom pravcu, ka stvaranju uobraženih ideja koje se moraju izbegavati jer su često u suprotnosti sa stvarnim činjenicama. Stoga se tokom istražnog postupka, svaka hipoteza mora kontrolisati i proveravati. U istražnom postupku, kao i u naučnom istraživanju, hipoteze moraju voditi ka proverljivom rezultatu.

Svaka hipoteza je na početku neproverena i neophodno je istraživanjem istu proveriti. Hipoteza mora biti kontrolisana, odnosno, sa istraživanjima treba nastaviti i kad se hipoteza usaglasi sa činjenicama. Čak i kad je postavljena hipoteza neosnovana, racionalnom opservacijom pri njenom kontrolisanju, može se doći do novih otkrića

⁴⁷⁷ Alimpić, „Sudske istrage policija kao naročita nauka,” 245.

⁴⁷⁸ Isto

značajnih za istragu. Vrlo je korisno postaviti i ispitivati više raznih hipoteza oko kojih se pojedinačno grupišu prikupljeni podaci koji se ponovo ispituju i promenom svake hipoteze ponovo grupišu. Istraživanje kriminalnog događaja sa stanovišta više uzastopnih hipoteza u kojima se pojedini podaci klasifikuju na različite načine (*principum divisionis*, lat) uz primenu različitih metoda vodi ka višestrukoj kontroli hipoteza i proveri rezultata. Važno je istaći da se tokom istrage mogu pojaviti novi podaci (npr. tokom saslušanja) koji mogu ukazati na specifične relacije između elemenata kriminalnog događaja koji se moraju uzeti u razmatranje radi utvrđivanja istine u konkretnom slučaju – kriminalnom događaju.

U trećoj fazi istrage glavni predmet istraživanja je osumnjičeno lice, odnosno ispitivanje osumnjičenog sa ciljem da se dođe do istinitih i odbace lažni iskazi. Utvrđivanje profila ličnosti i proučavanje psiho-fizičkih karakteristika, opservacijom, intervjuisanjem, ispitivanjem, često uz primenu svigmografa,⁴⁷⁹ testiranjem (putem psiho testova)⁴⁸⁰. Umešnost ispitivanja osumnjičenog i okrivljenog lica mora biti svojstvena sudijama koji moraju dobro poznavati psihologiju kriminogenih ličnosti kako bi ispitivanjem došli do adekvatnog iskaza. Pitanja koja se postavljaju treba da budu jednostavna, da se na ista odgovori sa „da” ili „ne”. Osumnjičena lica vrlo često daju protivrečne izjave, sa namerom da prikriju izvršeno delo.⁴⁸¹ Veštim ispitivanjima moguće je navesti osumnjičeno lice da ispravi grešku pri ispitivanjima ukazivanjem na nelogičnosti među činjenicama. Često se primenjuje sličan način ispitivanja koja se primenjuju u psihijatriji pri veštačenju lica koja simuliraju bolesti.⁴⁸² Šematski prikaz sudsko-policijske istrage po Ničeforu dat je u tabeli 6.

⁴⁷⁹ Aparat sličan detektoru laži. Beleži promene u krvnoj cirkulaciji koja nastaje kao emotivna reakcija prilikom postavljanja pitanja u toku istrage.

⁴⁸⁰ bilo je predloga (Werheimer i Klein) da se osumnjičeni ispituju primenom specijalnih testova (asocijacama ideja), gde bi lice navodilo reči koje ga asociraju pri spominjanju pojedinih objekata koji su u vezi sa izvršenim krivičnim delom. Ovakva testiranja nisu zaživela.

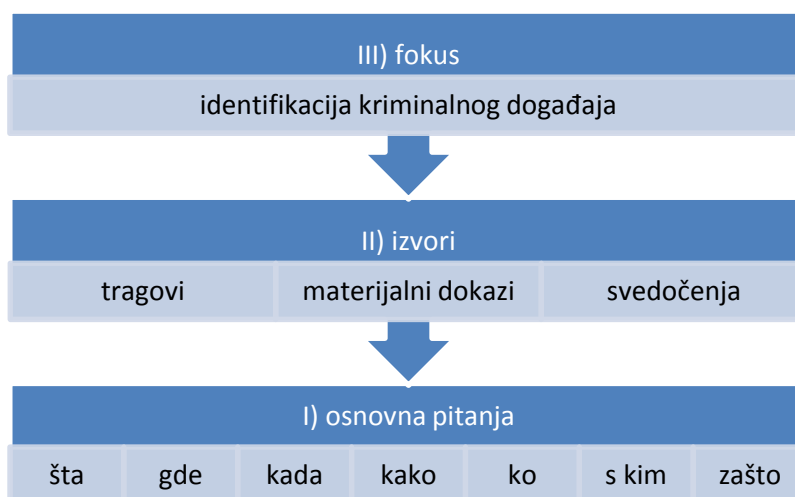
⁴⁸¹ Alimpić, „Sudske istrage policija kao naročita nauka,” 245.

⁴⁸² Isto

Tabela 6. Šematski prikaz sudsko-policijske istrage prema Ničeforu
(*La Police et l'enquete judiciaire scientifique, 408-410*)

PODELA ISTRAGE		
<i>Jedna sudsko-policijska istraga može se sa gledišta teorijskog, podeliti u tri glavne faze</i>	D) Prikupljanje podataka	
	II) Izučavanje prikupljenih podataka u cilju rezonovanja, postavljanja i kontrolisanja hipoteza, i	
	III) Ispitivanje okrivljenog	
I) Kako se prikupljaju podaci?		
1) <i>Pregledom</i>	a) Mesta izvršenog zločina b) Leša, i c) Predmeta koji su imali udela u izvršenom zločinu	
2) <i>Istragom</i>	a) Svedočenja i obaveštenja o zločinu i njegovim uzrocima, i b) Lična obaveštenja o žrtvi i svakoj ličnosti, koja je mogla imati ma kakvih odnosa sa zločinom	
3) <i>Rekonstrukcijom mesta zločina</i>		
II) Izučavanje prikupljenih podataka		
1) <i>Klasificiranje podataka</i>	➤ Sastavljanje opšteg pregleda svih prikupljenih podataka ➤ odvajanje glavnih od sporednih	
2) <i>Izvođenje logičkih zaključaka</i>	➤ analiza, sinteza, indukcija i dedukcija	
3) <i>Postavljanje i kontrolisanje hipoteza</i>	a) Postavljanje hipoteze	➤ Pomoću asocijacije ideja ➤ Pomoću analognih metoda sličnih zločina
	b) Predostrožnost	➤ Odsustvo uobražene ideje i ➤ Stalno prisustvo sumnje ➤ Eksperimentisanje (ako je moguće)
	c) Kontrola	➤ Posmatranje fakata koji su nastupili ili će nastupiti ➤ Novo ispitivanje prikupljenih podataka
III) Kako se ispituje okrivljeni		
1) <i>Istragom</i>	➤ Utvrđivanje identiteta, i ➤ Konstatovanje ranijih osuda	
2) <i>Pretragom i pregledom</i>	➤ Pretres stana, i ➤ Pregled okrivljenog (u cilju istraživanja tragova)	
3) <i>Ispitom okrivljenog</i>	➤ Odgovore okrivljenog treba kontrolisati i ceniti prema motivu zločina, prikupljenim podacima i njegovom fizičkom i duševnom stanju	
4) <i>Suočavanjem okrivljenog</i>	➤ sa žrtvom, i ➤ sa svedocima	
5) <i>Posmatranjem okrivljenog u</i>	➤ slobodi ➤ zatvoru ➤ bolnici i ➤ internatima	

Osnovni postulati navedene sudsko-policijske istrage zadržani su u savremenoj kriminalistici i dalje se primenjuju. Neophodni dokazi se obezbeđuju u postupku kriminalističke obrade mesta kriminalnog događaja što obuhvata obezbeđenje lica mesta, prikupljanje obaveštenja i vršenje uviđaja. Pod kriminalističkom obradom mesta događaja podrazumeva se „sistem mera i radnji (opšte operativnih i istražnih radnji, tj. radnji dokazivanja), koje se primenom adekvatnih kriminalističko-taktičkih, kriminalističko-tehničkih, ali i drugih naučnih metoda i sredstava, preduzimaju na mestu krivičnog događaja radi što kvalitetnijeg očuvanja i fiksiranja zatečenog stanja, odnosno utvrđivanja što većeg broja pouzdanih odgovora na *zlatna* pitanja kriminalistike.⁴⁸³ (Piramidalni model kriminalistike dat je na sl. 22).



Sl.22. Piramidalni model kriminalistike
(Csaba Fenyvesi, „The Pyramid Model of Criminalistics and its Basic Principles,”
US-China Law Review, XII, 3 (2015): 235)

Mesto događaja, u kriminalističkom smislu, obuhvata mesto izvršenja radnje, mesto nastupanja posledice, i svako drugo mesto na kome se nalaze predmeti i tragovi koji se mogu koristiti kao dokazni materijal. Uviđaj je dokazno sredstvo iz koga se dobijaju činjenice koje služe kao podloga za izvođenje zaključaka o istinitosti ili neistinitosti onog što je predmet dokaza. Predmet uviđaja su mesta, lica i stvari (materijalni objekti, pokretni ili nepokretni). U obradi mesta događaja, primenjuju se naučne metode koje služe za identifikaciju i individualizaciju predmeta uviđaja. Nakon prikupljenih informacija i obavljenog uviđaja, pristupa se rekonstrukciji kriminalnog događaja.

⁴⁸³ Žarković i dr, *Kriminalističko postupanje na mestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza*, 207.

Holistički pristup rekonstrukciji kriminalnog događaja ustanovio je Hans Gros⁴⁸⁴ i detaljno je opisao metode i procedure u istrazi kriminalnih događaja, sa posebnim akcentom na značaj i ulogu pripadnika istražnih organa (naučno-tehničke policije) adekvatnog obrazovanja i obučeni u primeni, naučnih metoda u identifikaciji lica, obradi mesta događaja i raznim vrstama veštačenja koja su se sprovodila u specijalizovanim policijsko-tehničkim laboratorijama.⁴⁸⁵ Gros je naročito ukazivao na važnost objektivnosti i teorije falsifikacije pri rekonstrukciji događaja.⁴⁸⁶ Posmatrano kroz prizmu primene naučnih i tehničkih dostignuća u istrazi krivičnih događaja, menjale su se i usavršavale metode ali ne i polazni principi i metodologija istraživanja kriminalnih događaja, koja se primenjuje i danas (sl. 23).



Sl.23. Naučno istraživanje mesta kriminalnog događaja⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ *Handbuch fur Untersuchungsrichter*, 1st ed. (Graz: Leuschner & Lubensky, 1893); *Handbuch fur Untersuchungsrichter – system der Kriminalistik* 3rd ed. (Graz: Leuschner & Lubensky, 1899)

⁴⁸⁵ Jerry W. Chisum and Brent E. Turvey, *Crime Reconstruction* 2nd ed. (Waltham, MA: Academic Press/Elsevier, 2011), X.

⁴⁸⁶ Isto, 31.

⁴⁸⁷ Marilyn T. Miller and Patrick Jones, „Crime Scene Investigation,” in *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative Techniques* ed. Stuart H. James, Jon J. Nordby, Suzanne Bell, Lana J. Williams, 4th ed. (New York, London: Taylor&Francis, 2014), 44-45

1.5. Pioniri kriminalistike u svetu

Edmon Lokar (*Edmond Locard*, 1877-1966)

Rođen je 1877. godine u Sen Šamonu (*Saint-Chamond, Francuska*). Studije medicine upisao je u Lionu (1894) i doktorirao je iz oblasti sudske medicine (1902).⁴⁸⁸ Kao učenik upravnika Instituta za sudsku medicinu u Lionu dr Alesandra Lakasanja, Lokar je pokazivao interesovanje za primenu medicine u oblasti pravnih nauka i postao je magistar prava.⁴⁸⁹

Identifikaciju lica proučavao je kod Alfonsa Bertijona.⁴⁹⁰ Inspirisan radom Hansa Grosa, Lokar je obišao sve značajnije policijske organizacije u svetu toga vremena u kojima su se primenjivale naučne metode u istrazi i rekonstrukciji kriminalnih događaja. U periodu od 1908. do 1910. godine posetio je Pariz, Lozanu, Rim, Berlin, Brisel, Njujork i Čikago. Posebno se zadržao u najpoznatijim laboratorijama toga vremena: kod Alfonsa Bertijona u Parizu, Čezara Lombroza u Torinu i u Institutu naučne policije Arčibalda Rajsa u Lozani.⁴⁹¹ Lokar je uočio ključne probleme u praksi sa kojima su se suočavali istražni organi: većina policijskih organizacija primenjivala je bertijonažu kao jedinu zvanično priznatu metodu za identifikaciju lica; daktiloskopija je sve više bila u primeni u odnosu na bertijonažu što je ukazivalo na potrebu uspostavljanja drugačijih standarda za identifikaciju lica; specijalizovane policijsko-tehničke laboratorije u kojima bi se primenjivale naučne metode u istragama kriminalnih događaja nisu postojale.

Po povratku u Lion (1910), Lokar je započeo aktivnosti na osnivanju prve policijsko-tehničke laboratorije u svetu. Nameravao je da u laboratoriji implementira sva teorijska i praktična znanja iz kriminalistike. Svoje napore usmerio je ka primeni naučnih metoda u istragama kriminalnih događaja, na sprovođenje naučnih istraživanja u kriminalistici, objavljivanje publikacija, definisanje i uvođenje standarda u analizu tragova proverenih u praksi.⁴⁹² Lokar je jasno razdvojio sudsko-medicinska veštačenja od policijske tehnike, stoga su se u policijsko-tehničkoj laboratoriji u Lionu sprovodila

⁴⁸⁸ Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 14-16; Chisum and Turvey, *Crime Reconstruction*, 20-21.

⁴⁸⁹ Isto, 20.

⁴⁹⁰ Tilstone, Savage, Clark, *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*, 14.

⁴⁹¹ Michel Mazevet, Denise Stagnara, Louis-Paul Fischer, „Dr. Edmond Locard (1877-1966), the Sherlock Holmes of Lyons,” *Histoire des Sciences Médicales* 41, 3 (2007): 273.

⁴⁹² Chisum and Turvey, *Crime Reconstruction*, 2nd ed. 22.

samo veštačenja u cilju rasvetljavanja kriminalnog događaja (obrada lica mesta, utvrđivanje identiteta izvršilaca krivičnih dela, rekonstrukcija kriminalnog događaja). Ispitivanje rana, otrova i hemijske analize životnih namirnica nisu se sprovodila, već veštačenja tragova biološkog, mehaničkog i hemijskog porekla, rukopisa, izgorelih dokumenata, falsifikata novca i dokumenata.⁴⁹³

Osnivanjem laboratorije 1910. godine,⁴⁹⁴ Lokar je proširio delokrug rada antropometrijskog odeljenja u Lionu koje se do tada bavilo antropometrijskim identifikacijama i evidencijom ličnih dokumenata. Nabavio je uređaje za mikrofotografiju, Vudovu (*Wood*) lampu za analizu rukopisa i pisanih dokumenata, spektroskop za analizu krvnih mrlja. Deo opreme Lokar je nabavio sopstvenim novcem.⁴⁹⁵ Posebno se bavio istraživanjima u veštačenju rukopisa, tačnije utvrđivanjem starosti rukopisa na osnovu oksidacije mastila.⁴⁹⁶ Lokar je u saradnji sa svojim studentom Harijem Zodermanom⁴⁹⁷ (*Harry Söderman*, 1902-1956), dizajnirao hastoskop (komparativni mikroskop) – uređaj za balističke ekspertize.⁴⁹⁸

Lokar je postavio osnovni princip kriminalistike poznatiji u istoriji nauke kao *kontaktna teorija mikrotragova*: „Svaka ljudska akcija a naročito nasilna kao što je zločin, ne može se desiti bez tragova⁴⁹⁹ (specifičnih obeležja)” (*Toute action de l’homme, et a fortiori, l’action violente qu’est un crime, ne peut pas se dérouler sans laisser quelque marque*).⁵⁰⁰ Lokar ukazuje da se pri svakom međusobnom kontaktu lica

⁴⁹³ Lokar, „Policijsko-tehnički laboratorijum,” prev. Alimpić, 244.

⁴⁹⁴ Po uzoru na laboratoriju u Lionu, formirane su, jedna za drugom, laboratorije u Lilu, Parizu, Marseju, Tuluzu, ali su tek Zakonom (27. januara 1943) priznate na nacionalnom nivou. Mazevet et al. „Dr. Edmond Locard” 276.

⁴⁹⁵ Isto, 273.

⁴⁹⁶ Ovim ispitivanjima bavili su se: u Engleskoj Mitčel i Frazer Persifor, u Nemačkoj Šopf i D.M. Denšet direktor državnog hemijskog laboratorijuma u Hamburgu; u Francuskoj pored dr Edmond Lokara i dr Bel, u Švajcarskoj dr Rajs u Lozani, u Americi Albert Osborn itd. Mišljenja naučnika su bila podeljena i različita. Dragoljub Savić, „Da li se može utvrditi starost jednog rukopisa na osnovu oksidacije mastila,” *Policija* XXIII, 1-2 (1936): 27-30.

⁴⁹⁷ Hari Zoderman (Harry Soderman, 1902-1956) švedski hemičar, Lokarov student (1925-1928) doktorirao na Univerzitetu u Lionu (1928). Prvi je primenio naučne metode u identifikaciji pištoljske municije. Komparativnom metodom određivao je individualna obeležja ispaljenog metka i čaure koristeći komparativni mikroskop – hastoskop, čiji je idejni tvorac zajedno sa svojim profesorom Edmondom Lokarom. Kaianders Sempler, „Revolver Harry and Kalle Blomqvist” in: *The Fantastic life of Harry Söderman, 1902-1956*, transl. Ingela Dellby (Linköping: National Library of Forensic Science –SKL):4-9.

⁴⁹⁸ Mazevet et al. „Dr. Edmond Locard,” 273.

⁴⁹⁹ „Trag je sve ono što ostavlja čovek, životinja ili predmet, što bi moglo poslužiti, bilo da se otkrije njegov izvršilac, bilo da se ustanove neke individualne osobenosti” (prof. dr Allfredo Ničeforo). Marković, *Savremena tehnika istraživanja krivičnih djela*, 99.

⁵⁰⁰ Edmond Locard, *L’Enquette Criminelle et les Methods Scientifique* (Paris: Flammarion, 1920): 139.

kao i u interakciji sa sredinom, javlja izvesna razmena „materijala” o čemu ostaje trag, često nevidljiv golim okom. Analiza mikrotragova (posebno prašine) koji ukazuju na izvršenje krivičnog dela zasluga je Lokara.⁵⁰¹ Često se u literaturi Lokarov princip navodi u uprošćenom obliku: „Svaki kontakt ostavlja trag” (*Every contact leaves a trace*), što ne odgovara u potpunosti Lokarovim izvornim promišljanjima. „Skraćeni” oblik je uopšten, bez spominjanja zločina kao nezakonite ljudske aktivnosti koju treba dokazati pomoću „nemih svedoka” (tragova) koji ukazuju na ostvarenu interakciju na mestu zločina. Lokar je smatrao da je razumevanje prirode dokaza isto tako važno kao i razjašnjenje njihovog nastanka tokom međusobnog kontakta.⁵⁰² Lokarov princip usvojili su i prihvatili njegovi studenti i najbliži saradnici. Od Lokara nikada nije potekao predlog da isti bude prepoznat i primenjivan kao naučni princip.⁵⁰³

Lokar se smatra tvorcem *poroskopije* – metode utvrđivanja identiteta na osnovu pora. U svojim istraživanjima, utvrdio je da se papilarne linije sastoje iz mnogobrojnih pora koje se kod svake individue razlikuju po osnovnim karakteristikama (oblik, veličina i položaj) stoga se mogu koristiti kao nesumnjiv dokaz identiteta.⁵⁰⁴ Poroskopija je pouzdana za identifikaciju ličnosti u slučaju falsifikovanja otiska prsta, iz dva razloga: falsifikovanje pora nije moguće;⁵⁰⁵ pozdanoš u slučajevima korišćenja rukavica od strane izvršioca krivičnih dela sa namerom prikrivanja otisaka prstiju na mestu krivičnog događaja, jer se i pomoću otisaka epiderma na nekom drugom delu tela može utvrditi njihov identitet.⁵⁰⁶ Proučavanje poroskopije navelo je Lokara da ustanovi tripartitno pravilo za utvrđivanje identiteta na osnovu otisaka prstiju, odnosno da utvrdi minimalni broj specifičnih obeležja otisaka prstiju koji nesumnjivo potvrđuju identitet.⁵⁰⁷

⁵⁰¹ Analiza prašine sprovodila se pomoću posebnog uređaja-uisivača koji je osmislio Hari Zoderman. Njime su se prikupljali tragovi prašine sa odela, kose, kože, ispod nokta i sl. Na značaj analize prašine naročito^{je} ukazivao Hans Gros. Izvor: Mazevet et al. „Dr. Edmond Locard, 274.

⁵⁰² Inman and Rudin, *Principles and Practise of Criminalistics*, 85-86.

⁵⁰³ Isto, 84.

⁵⁰⁴ AJ, 14-206-747

⁵⁰⁵ Isto

⁵⁰⁶ „Beleške” *Policija* XV, 15-16 (1928): 745.

⁵⁰⁷ Po Lokarovom tripartitnom pravilu, identitet je neosporan ako postoji više od 12 podudarnih obeležja na uporednim otiscima; potvrda identiteta je na graničnoj liniji ako se poklapa 8-12 obeležja i zavisi od drugih faktora – u tom slučaju neophodno je da utvrđivanje identiteta sprovede najmanje dva kompetenta stručnjaka; ako je pronađen manji broj specifičnih obeležja od najmanjeg potrebnog, onda se identitet ne može potvrditi, već samo pretpostavka o identitetu na osnovu verovatnoće proporcionalne pronađenom broju obeležja. Christophe Champod, Chris Lennard J, Pierre Margot, Milutin Stoilovic, *Fingerprints*

Lokar je objavio više od 40 knjiga i članaka na francuskom, engleskom, nemačkom i na španskom jeziku. Najpoznatije Lokarovo delo je „Traktat kriminalistike” (*Traite de criminalistique*) objavljen u sedam tomova (1931-1940). Pokrenuo je Internacionalnu reviju za kriminalistiku (*Revue Internationale de Criminalistique*, 1929). Napisao je veliki broj članaka i knjiga iz kriminalističke beletristike.⁵⁰⁸

Među najpoznatijim delima su: „Sudska medicina u Francuskoj u XVII veku” (*La Médecine judiciaire en France au XVIIe siècle*, 1902), „Daktiloskopija: identifikacija recidivista pomoću otisaka prstiju” (*La dactyloscopie: identification des récidivistes par les empreintes digitales*, 1904), „Identifikacija recidivista” (*L'Identification des récidivistes*, 1909), „Policijske laboratorije” (*Les Laboratoires de Police*, 1911), „Ekspertiza rukopisa” (*L'Expertise en écriture*, 1912), „Poroskopija” (*La Poroscopie*, 1913), „Policija. Kakva je sada i kakva treba da bude” (*La Police. Ce qu'elle est, ce qu'elle devrait être*, 1919), „Kriminalna anketa i naučne metode” (*L'Enquête criminelle et les méthodes scientifiques*, 1920), „Laboratorijske metode u ekspertizi rukopisa” (*Les Méthodes de laboratoire dans l'Expertise en écriture*, 1921), „Priručnik tehničke policije” (*Manuel de technique policière*, 1923, 1934), „Zločin i zločinci” (*Le Crime et les Criminels*, 1925), „Traktat o kriminalistici” (*Traité de criminalistique*) (tom I i II, 1931; tom III i IV 1932; tom V i VI, 1933; tom VII, 1940).

Veliki broj članaka objavio je u časopisima: „Godišnjak društva za antropologiju u Lionu” (*Bulletin de la Société d'anthropologie de Lyon*), „Časopis Američkog instituta za Krivično pravo i Kriminologiju” (*Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*), „Časopis za Krivično pravo i Kriminologiju” (*Journal of Criminal Law and Criminology*) „Časopis za policiju: teorija, praksa i principi” (*The Police Journal: Theory, Practice and Principles*).

Lokar je bio jedan od osnivača i član izvršnog odbora međunarodnog udruženja kriminalista poznat kao „Međunarodna kriminalistička akademija” (1929).⁵⁰⁹

and Other Ridge Skin Impressions (Boca Raton, London, New York, Washington D.C, CRC Press, 2005): 26.

⁵⁰⁸ Calvin Goddard, „Scientific Crime Detection Laboratories in Europe” Part II, *The American Journal of Police Science* I, 2 (1930): 133-134.

⁵⁰⁹ Za predsednika udruženja izabran je van Ledenhilsboš (C.J. van Ledden Hülsebosch, Holandija) a za članove izvršnog odbora (pored Lokara): Mark Bišof (Marc Bishoff, Švajcarska), dr Hajnd (Berlin);

Udruženje je osnovano u cilju uspešnijeg sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta u evropskim zemljama. Na Institutu naučne policije i kriminologije u Lozani održan je skup kriminalista kome su prisustvovali predstavnici mnogih evropskih država i tom prilikom doneta je odluka da se pomogne Međunarodnom policijskom udruženju i Ligi naroda u rešavanju problema kriminaliteta, na više načina: prikupljanjem literature, proširenjem studija o kriminalistici proučavanjem ekspertiza i raznim vrstama veštačenja.⁵¹⁰ Akademija je prestala da radi uoči Drugog svetskog rata. Sa Edmondom Lokarom saradivao je Vladeta Milićević.⁵¹¹

Hans Gros (*Hans Gross*, 1847-1915)

Hans Gross je rođen 26. decembra 1847. u Gracu (*Graz, Austrija*), gde je završio Pravni fakultet, na kome je i doktorirao. Po završetku studija Gros je od 1869. godine sticao praksu u pravosuđu, gde se odmah suočio sa teškoćama u sprovođenju sudskih postupaka zbog nedostataka praktičnog znanja za vreme studija.⁵¹² Uočavajući prazninu u obrazovanju, a koja se odnosila na ustanovljenje činjenica o izvršenom krivičnom delu na osnovu određenih kriterijuma i zahvaljujući svojoj sposobnosti rezonovanja, naročitom daru za opisivanje pojava i svom upornom karakteru, ulagao je veliki napor da uočenu prazninu popuni.

Od samog početka svog radnog angažovanja bio je uveren da njegov zadatak nije sticanje znanja radi ličnog usavršavanja već u sticanju znanja koje će biti od koristi za sve buduće studente Pravnog fakulteta. Tokom svog dugogodišnjeg predanog rada, svaki svedok i svaki optuženik bio je predmet posebne psihološke studije. Na prvom mestu smatrao je da treba proučiti psihološku strukturu i odnos ličnosti prema okruženju (sredini) kako bi se izabrao i primenio pravi način u postupku prikupljanja iskaza od ispitivane osobe. Uopštavanjem iskustva koje je stekao tokom proučavanja pojedinačnih slučajeva, Gros je nastojao da dođe do značajnih rezultata o nastalim psihičkim uticajima na osobe koje su ispitivane tokom sudskog postupka. U vezi sa tim, Gros

Džordž Pop (*Georg Popp*, Nemačka) i dr Šulc i Zigfrid Tirkel (*Siegfried Tirkel*, Austrija). Beleške i vesti, *Policija XVI*, 17-18 (1929): 841-842.

⁵¹⁰ Isto

⁵¹¹ „Međunarodna policija,” *Policija XVI*, 19-20. (1929): 900.

⁵¹² Znanje stečeno na Univerzitetu bilo je dovoljno da se kvalifikuje krivično delo, ali nedovoljno da se izvršilac pronađe i privede pravdi. Sve je zavisilo od iskustva i umešnosti sudija. U to vreme u Austriji je bilo malo profesionalnih istražitelja naročito u manjim mestima i u ruralnim područjima gde su se o javnom redu starale policijske snage koje su činili bivši vojnici, dovoljno fizički spremni i provereno moralno podobni. Roland Grassberg, „Pioneers in Criminology XIII-Hans Gross (1847-1915),” *Journal of Criminal Law and Criminology* 47, 4 (1957): 397-398.

navodi primer promene u ponašanju osobe tokom ispitivanja od strane policajca koji je tu osobu sproveo, od ponašanja osobe pri davanju iskaza tokom saslušavanja kao svedoka u sudskom postupku.⁵¹³

Tokom višegodišnjeg plodonosnog rada u pravosuđu, naročito u svojstvu javnog tužioca, Gros je stekao ogromno iskustvo. Vrlo predano je proučavao rasprave iz oblasti fizike, psihologije, medicine i nauke uopšte. Bio je vrlo zainteresovan za fotografiju, za rad sa mikroskopom a naročitu pažnju pobudili su X-zraci, koji su u to vreme bili na svom početnom stadijumu. Posebno se interesovao za primenu metoda i saznanja iz oblasti prirodnih (posebno fizike) i tehničkih nauka u istrazi krivičnih dela. Kao posledica toga, Gros je kriminalistiku odredio kao „policijsku nauku” (*Police Science*).⁵¹⁴

Rezultat njegovog trinaestogodišnjeg rada na tom polju je „Priručnik za istražne sudije” (*Manual for the Examining Justice*, 1883) u kome je prevazišao sva dotadašnja saznanja s obzirom na brojnost i prirodu problema kojima se bavio a čija su rešenja bila praktično primenljiva.⁵¹⁵ U navedenom priručniku izneo je svoje ideje o funkcijama koje treba da obavlja pravosudna administracija.

Po Grosu, svaka *kriminalistička* aktivnost (radnja) je istraživački proces a svaki krivični postupak treba posmatrati kao naučni problem koji treba rešiti.⁵¹⁶ U procesu istraživanja, odnosno rešavanju problema, uz primenu najviših mogućih ispunjenih standarda, sudijama su na raspolaganju sva tehnička sredstva. Gros je smatrao da istražne sudije i tužiocima moraju tokom opšteg obrazovanja steći znanja iz balistike, sudske fotografije, metoda za identifikaciju lica, kriminalističkog skiciranja i svih oblasti koje su obuhvaćene sistemom kriminalistike čiji je tvorac i ukazao je na potrebu angažovanja stručnjaka različitih profila u kriminalistici (fizičara, hemičara, lekara, zoologa, botaničara, minerologa, fotografa, balističara) u istrazi krivičnih dela.

Pod pojmom „kriminalistika” Gros je obuhvatio fenomenologiju kriminala i policijske nauke, što će ubrzo biti razdvojeno na kriminalnu taktiku i kriminalističku

⁵¹³ Hans Gross, *Criminal Psychology, a Manual for Judges, Practitioners and Students*, transl. from the 4th German Edition by Horace M. Kallen, (Boston: Little, Brown and Co, 1911); Gross, *Criminal Investigation*, 99-100.

⁵¹⁴ Grassberg, „Pioneers in Criminology XIII-Hans Gross (1847-1915),” 399.

⁵¹⁵ Odnosni se na saznanja Pitavala (1735-1743), Jagemann-a (1841), Ave Lallemand-a (1860) i Lombrosa (1878). Isto

⁵¹⁶ Isto

tehnologiju (policijsku tehniku).⁵¹⁷ Gros je smatrao da ista opšta procedura treba da se primenjuje pri istraživanjima u kriminalnoj psihologiji kao i u kriminalistici, odnosno da je osnovni kriterijum u napretku u istraživanjima pažljiva opservacija i deskripcija činjenica a ne njihovo smelo tumačenje. Gros nije zapostavljao značaj svedočenja očevidaca koja je smatrao predmetom proučavanja kriminalne psihologije, ali je kroz kriminalistiku naročito istakao materijalnu (fizičku) pojavnu stranu kriminalnog događaja, pa ga mnogi smatraju pionikom i tvorcem „nauke” o materijalnim dokazima u istražnom postupku.

Gros je pokrenuo inicijativu za osnivanje Kriminalističkog instituta pri Pravnom fakultetu na Univerzitetu u Gracu koji je osnovan 1912. godine. Pored Instituta u Lozani, Institut u Gracu bio je najprestižniji institut u svetu, na kome su mnogi strani državljani sticali znanja iz oblasti kriminalistike, o primeni najnovijih naučnih metoda u istrazi krivičnih dela uspešno ih primenjivali po povratku. Zadatak Instituta bio je dvostruk: da se obavljaju sva naučna istraživanja koja se odnose na kriminal, odnosno da kultiviše sva polja „pomoćnih” nauka koja su direktno povezana sa krivičnim pravom; da pruži univerzitetsko obrazovanje kadrovima policije i pravosuđa iz oblasti kriminalistike. Nastava je bila teorijska i praktična, organizovana u četiri semestra.

Hans Gros, kao profesor Krivičnog prava na Univerzitetu u Černovicu (1897-1902), Pragu (1902-1905) i Grazu (1905-1915), stalno je učestvovao u debatama o kriminalitetu kao antropološkom i psihološkom fenomenu. Napisao je knjigu „Kriminalna psihologija” (*Criminal Psychology*, 1898) ali je njegovo najveće delo (*Handbuch für Untersuchungsrichter – system der Kriminalistik*) do njegove smrti (1915) imalo sedam izdanja i bilo prevedeno na više stranih jezika. Autor je obimnog dela namenjenog medicinskim ekspertima „Kriminalistička aktivnost i položaj lekara” (*Criminalistic Activity and Position of the Physician*, 1908) na preko 1000 strana, u kome je izneo istraživanja i saznanja iz kriminalistike i psihologije a koja mogu biti od velike pomoći lekarima naročito sudske medicine.⁵¹⁸

⁵¹⁷ Roland Grassberg, „Hans Gross” in *Pioneers in Criminology*, ed. Hermann Mannheim (Montclair, New Jersey: Patterson Smith Publishing, 1972): 309.

⁵¹⁸ Mada je delo bilo prvobitno namenjeno sudijama da se informišu o radu stručnjaka sudske medicine čija su mišljenja neophodna na sudu, desilo se obrnuto. Delo je postalo popularno i vrlo prihvaćeno u medicinskoj stručnoj javnosti kako bi komunikaciju sa sudijama i istražnim organima pružili neophodne podatke.

Gros je pokrenuo časopis „Arhiv za kriminalnu antropologiju i kriminalistiku” (*Archiv fur Kriminalanthropologie und kriminalistik*) u septembru 1898. godine. Osnovni zadatak časopisa bio je da objavljuje istraživanja iz oblasti kriminalistike i kriminalne antropologije, da prikuplja i proverava dobijene rezultate i stepen njihove primenljivosti u krivičnom pravu.⁵¹⁹ Do smrti Grosa (1915), izašlo je 65 svezaka časopisa, kome je posle Grosove smrti promenjen naziv u „Arhiv za kriminologiju” (*Archives for Criminology*). Časopis je vrlo brzo bio prihvaćen u zemljama nemačkog govornog područja a potom i šire.

Alfons Bertijon (*Alphonse Bertillon*, 1853-1914)

Alfons Bertijon je rođen 24. aprila 1853. godine u Parizu. Tokom školovanja, Bertijon je često menjao škole i nije pokazivao sklonosti ka sticanju akademskog obrazovanja. Uprkos otporu prema uobičajenom školskom obrazovanju Bertijon je, pod snažnim uticajem dede demografa i oca lekara i antropologa, kao trinaestogodišnjak pokazivao posebnu sklonost ka botanici, istoriji prirodnih nauka kao i prema matematici i statistici.⁵²⁰ U dvadesetoj godini stekao je diplomu bečelor (*baccalauréat*, fr.) iz književnosti i nauke. Kraći period proveo je u Engleskoj gde je radio kao učitelj francuskog jezika u privatnim školama.⁵²¹ Po povratku u Pariz (1879), počeo je da radi kao pripravnik u policijskoj prefekturi u Parizu, zahvaljujući uticaju svog oca.⁵²²

Kao policijski činovnik uvideo je problem identifikacije, evidencije i registracije lica osumnjičenih i osuđenih za izvršena krivična dela. Šturi proizvoljni opisi i veliki broj nestandardizovanih fotografija koje su korišćene za utvrđivanje identiteta, albumi krivaca klasifikovani prema vrsti krivičnog dela i abecedni registri, u velikoj meri otežavali su rad istražnih organa. U nameri da reši problem, Bertijon je stvorio sopstveni sistem identifikacije i registracije lica (1880). U osnovi Bertijonovog sistema bile su tzv. „žive slike” ili „slike koje govore” sastavljene od signaletičke fotografije, antropološkog i antropometrijskog standardizovanog opisa, klasifikovane prema

⁵¹⁹ Jedan od zadataka za istraživanje bio je iz oblasti Kriminalne psihologije: „Zašto svedoci istog događaja imaju različit utisak o događaju?” Grassberg, „Hans Gross” in *Pioneers in Criminology*, 313.

⁵²⁰ Henry Rhodes T.F. *Alphonse Bertillon, Father of Scientific Crime Detection* (New York: Abelard-Schuman, 1956): 38.

⁵²¹ Rhodes, *Alphonse Bertillon, Father of Scientific Crime Detection*, 52.

⁵²² Caryn E. Neumann „Bertillon Alphonse,” in *Encyclopedia of nineteenth-century photography: A-I*, vol. I, ed. John Hannavy (New York, London: Routledge, Taylor&Francis Group): 150.

merama ljudskog tela.⁵²³ U februaru 1883, Bertijon je primenom svoje metode sproveo prvu identifikaciju izvršioca krivičnog dela (povratnika). Do kraja 1883. godine identifikovao je 241 povratnika.⁵²⁴

Od zvaničnog priznanja (1885) bertijonaža je naišla na široku primenu u praksi, ali je postepeno potiskivana zbog daktiloskopije, lakše jednostavnije i pouzdanije metode. Uprkos brojnim nedostacima zbog kojih je bertijonaža odbačena, neosporna je pionirska uloga Bertijona u razvoju kriminalistike kao nauke a primenom bertijonaže u praksi u velikoj meri je olakšan i pojednostavljen rad istražnih organa. Ustanovljena je jedinstvena baza podataka o izvršiocima krivičnih dela, antropometrijska klasifikacija kartona omogućavala je jednostavnu evidenciju podataka i istovremeno brzo i efikasno pretraživanje kartona sa podacima za registraciju i identifikaciju osuđenika. Uvođenjem jedinstvenog međunarodno priznatog sistema zasnovanog na standardizovanim opisima karakteristika ljudskog tela, omogućena je razmena podataka o izvršiocima krivičnih dela među državama.

Bertijon se s pravom smatra tvorcem sudske fotografije. Uviđajući mogućnosti fotografije u rasvetljavanju kriminalnih događaja i uočavajući teškoće u primeni fotografije u policijskoj i sudskoj praksi, Bertijon je stvorio signaletičku i metričku fotografiju. Za razliku od albuma krivaca u kome su fotografije klasifikovane prema vrsti krivičnog dela, Bertijon je uveo standardizovanu fotografiju za identifikaciju i registraciju lica kao neizostavni deo svog sistema. Signaletička fotografija je i danas u primeni.

Pored signaletičke, Bertijon je idejni tvorac metričke fotografije kojom se dobija precizan fotografski zapis mesta kriminalnog događaja, sa svim neophodnim elementima prostora i faktima od značaja za rasvetljavanje i dokazivanje krivičnog dela. Bertijon je u okvir fotografije uveo standardnu metričku skalu umanjenja prostora pomoću koje se perspektivni izgled prostora lako transformiše u geometrijski plan sa koga se bez matematičkog proračuna mogu očitati veličina prostora, međusobna odstojanja i veličina predmeta i objekata, i može se iscrtati plan fotografisanog mesta.⁵²⁵

⁵²³ više u poglavlju „Metode i tehnike kriminalistike kao nauke.”

⁵²⁴ Neumann, „Bertillon Alphonse,” 151.

⁵²⁵ Valier, „ True Crime Stories,” 88-105.

Bertijon je sve mogućnosti koje je nudila fotografija iskoristio u policijskoj praksi. Jedna od njih je utvrđivanje falsifikovanih dokumenata.⁵²⁶ Pomoću tzv. kontaktne fotografije, rađena je kopija originalnog dokumenta a zatim višestrukim uveličavanjem obeležja ispitivanih dokumenata (potpisa, tragova mastila, vrste papira i sl) i uporednom analizom, utvrđivani su falsifikati od originala.⁵²⁷ Bertijonov rad na ispitivanju dokumenata poslužio je kao polazna osnova za dalja istraživanja o primeni fotografije u kriminalistici čemu je naročito bio posvećen Arčibald Rajs, osnivač Katedre za sudsku fotografiju na Univerzitetu u Lozani iz koje se razvio prvi Institut naučne policije u svetu.

Bertijon se bavio eksperimentalnim istraživanjem u oblasti trasologije. Mada Bertijon nije idejni tvorac tehnike fiksiranja tragova na mestu krivičnog događaja izlivanjem gipsa tzv. mulažiranja, osmislio je tehniku izrade trajne konzervacije otisaka tragova uzetih sa gipsanog modela, izradom metalnog odlivka tragova nastalog taloženjem bakra posle propuštanja struje po površini gipsanog odlivka na koji je prethodno naneo sloj grafita.⁵²⁸

Idejni je tvorac tehničkih sredstava koja su našla svoju primenu u kriminalistici. Za antropometrijsko merenje lica konstruisao je posebne merne instrumente a za fotografisanje poseban fotografski aparat – kriminalističku univerzalnu putničku komoru višestruke primene. Isti aparat mogao se koristiti u ateljeu za fotografisanje lica odnosno za signaletičku fotografiju, kao i na mestu kriminalnog događaja za metričku fotografiju – za fotografisanje svih obeležja mesta događaja od značaja za dalje istražne radnje (izgled lica mesta, vidljivi i nevidljivi tragovi), u laboratoriji za ispitivanje tragova, posebno dokumenata (originala i falsifikata). Komora je bila laka za transport a sadržala je sve dobre strane karakteristične za specijalne aparate policijskih ateljea.⁵²⁹

⁵²⁶ J. Beršer, prev. Dušan Đ. Alimpić, „Veštačenje falsifikovanih dokumenata i isprava,” *Policijski glasnik* III, 52 (1907): 425.

⁵²⁷ Bertijon je smatrao najjednostavnijom metodom eksperimentalno ispitivanje dokumenata pomoću kontaktne fotografije. Neposrednim kontaktom između dokumenta i fotografske ploče i izlaganje dokumenta mlazu svetlosti u trajanju od nekoliko sekundi, moguće je analizirati vlaknastu strukturu papira, njegovu debljinu i otkriti tragove radiranja i brisanja koji se nisu mogli uočiti uobičajenim pregledom. Rhodes, *Alphonse Bertillon*, 126.

⁵²⁸ Isto, 120.

⁵²⁹ Više u poglavlju „Metode i tehnike kriminalistike kao nauke- Bertijonaža.”

Manje je poznato da je Bertijon izumeo posebnu aparaturu za merenje sile nastale pri izvršenju krivičnog dela provale i teške krađe.⁵³⁰ Mada uređaj nije bio od većeg značaja u policijskoj praksi, važno je ukazati na Bertijonov naučni pristup rešavanju problema u rasvetljavanju krivičnog dela.⁵³¹

Bertijon je objavio dela koja su vrlo brzo prevedena na više stranih jezika u nameri da se bertijonaža i sudska fotografija lakše usvoje i uspešno primene: „Sudska antropometrija u Parizu do 1889” (*L'anthropométrie Judiciaire à Paris en 1889, Paris et Lyon*, 1890), „Sudska fotografija” (*La Photographie judiciaire*, 1890), „Fonetska klasifikacija” (*Le Classement Phonétique*, 1890). Najviše članaka objavio je u „Naučnoj reviji” (*Revue Scientifique*), a potom u časopisima: Arhiv Lakasanja (*Archives des Lacassagne*), Demografski anali (*Annale de Démographie*), Statistički godišnjak grada Pariza (*Annuaire Statistique de la Ville de Paris*). Za svoj rad, Bertijon je dobio brojna priznanja i odlikovanja u Francuskoj, Švedskoj, Holandiji, Nemačkoj, Danskoj, Italiji, Rumuniji, Španiji.⁵³²

Rodolfo Arčibald Rajs (*Rodolphe Archibald Reiss*, 1875-1929)

Rođen je 8. jula 1875. godine u Hehcburgu (*Gut Hechtsberg*, pokrajina Baden, Nemačka). Posle završene srednje škole u Karlsrueru (*Karlsruhe*, Nemačka) upisao je studije hemije na Univerzitetu u Lozani (1893) na kome je u martu 1898. godine odbranio doktorsku disertaciju. U periodu (1898-1899) bio je asistent profesora Henrija Brunera (*Henri Brunner*).⁵³³ Pred završetak studija, Rajs je naročito bio zainteresovan za fotohemiju i fotografiju i postao je glavni asistent (*master assistant*) za fotografiju (1899) na Prirodno-naučnom fakultetu (*Science Faculty*) na Univerzitetu u Lozani, a po dobijanju švajcarskog državljanstva (1901) postao je privatni docent.⁵³⁴

⁵³⁰ Aparatura se sastojala iz dve čelične ploče od kojih je jedna kruta dok je druga bila pokretna i povezana sa dina dinamometrom. Između ploča je postavljano parče drveta nad kojim je vršena sila pritiska do oštećenja sličnog oštećenom drvetu na mestu krivičnog dela. Veličina sile se iščitavala na dinamometru. Rhodes, *Alphonse Bertillon*, 121-122.

⁵³¹ Poznat je slučaj u kome je Bertijon na osnovu činjenica, eksperimentalnom metodom rekonstruisao krivično delo obijanja radnog stola, za koje je bilo osumnjičeno više zaposlenih. Slučaj predstavlja prototip (kanon) kriminalističke istrage kojim su obuhvaćeni suštinski principi I eksperimentalne metode kakve su i danas u primeni. Isto, 122-123.

⁵³² Neumann, „Bertillon Alphonse,” 151-152.

⁵³³ Jacques Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science,” *Journal of the Forensic Science Society* 24, 2 (1984): 132.

⁵³⁴ Privatnim docentima na Univerzitetu u Lozani bilo je dozvoljeno da drže predavanja van univerzitetske nastave. Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science,” 132.

Rajsova sklonost ka fotografiji bila je od presudnog uticaja na njegov dalji razvoj na profesionalnom i akademskom polju. Kao student postao je član foto-kluba u Lozani, bio je jedan od pokretača časopisa „Švajcarska revija za fotografiju” (*Revue suisse de photographie*) i aktivni član studentskog udruženja *Stella Valdensis*.⁵³⁵ Bavio se istraživanjima o primeni fotografije u nauci, posebno u medicini i kriminalistici. Zajedno sa profesorom Buržeom (*Bourget*) Rajs je osnovao prvi Departman za fotografiju i prvo Radiološko odeljenje u bolnici kantona Vo (*Vaud*) u Lozani.⁵³⁶ Prva Rajsova objavljena naučna studija bila je o fotografiji ”Razvijači i fotografski razvoj želatin-bromida” (*Les Révélateurs et le Developpement Photographique du Gelation-bromure*, fr. 1900).⁵³⁷ Zainteresovan za primenu fotografije u radu policije, Rajs je postao 1900. godine učenik, a potom prijatelj i saradnik Alfonsa Bertijona. Posle završene obuke u Parizu i po povratku u Lozanu (1902), Rajs je proširio nastavni plan i program predavanja o fotografiji a juna iste godine izabran je za vanrednog profesora iz oblasti naučne policije. U jesen 1906. godine formirana je Katedra za sudsku fotografiju⁵³⁸ što je prvi korak ka akademskom utemeljenju i razvoju forenzičke nauke koji je usledio posle održanog Kongresa za kriminalnu antropologiju u Turinu (1906) na kome je istaknuto da policijska tehnika treba da se uvede na univerzitetima.⁵³⁹

Svestan činjenice „da je priliv novih stručnjaka nemoguć bez posebne nastave,”⁵⁴⁰ Rajs je započeo aktivnosti na osnivanju Instituta za naučnu policiju (*Institut de police scientifique - IPS*)⁵⁴¹ što je realizovano 1909. godine. O radu Instituta doneta su posebna pravila 11. novembra 1909. godine.⁵⁴² Svu neophodnu opremu za rad Instituta (fotoaparate, mikroskope, literaturu, učila) Rajs je obezbedio sopstvenim sredstvima.⁵⁴³ Za vrlo kratko vreme Institut je stekao veliki ugled u svetu.

Pored redovne trogodišnje nastave, Rajs je na Institutu organizovao brojne stručne kurseve iz oblasti kriminalistike i nadležnosti naučno-tehničke policije. Stručnjaci iz

⁵³⁵ Mathyer, *Rodolphe Archibald Reiss pionnier de la criminalistique*, 23.

⁵³⁶ Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science”, 132.

⁵³⁷ Isto.

⁵³⁸ Zdenko Levental, *Rodolphe Archibald Reiss: criminaliste et moraliste de la Grande guerre*, trans. Mara Kordić (Lausanne: l'Age d'Homme, 1992), 20.

⁵³⁹ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 330-331.

⁵⁴⁰ Mathyer, *Rodolphe Archibald Reiss pionnier de la criminalistique*, 24.

⁵⁴¹ Institut je 1954. promenio naziv u Institut za tehničku policiju i kriminologiju (Institut de police scientifique et de criminologie - IPSC).

⁵⁴² Marc Bischoff, „The Institute of Police Science at the University of Lausanne (Switzerland)” *The American Journal of Police Science* I, 5 (1930): 474-480.

⁵⁴³ Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science,” 134.

mnogih zemalja (Rusija, Srbija, Luksemburg, Brazil, Grčka, Nemačka, Argentina, Poljska)⁵⁴⁴ odlazili su kod dr Rajs na dalje usavršavanje i sticanje najnovijih znanja o primeni novih naučnih metoda u radu policije i sudstva, a potom su stečena znanja prenosili u zemlje iz kojih su došli. Od srpskih predstavnika Rajsovi učenici bili su: pioniri naučno-tehničke policije u Srbiji, Dušan Alimpić, Aleksandar Andonović i Miodrag Đorđević.⁵⁴⁵ Ruska vlada je 1911. u Lozanu poslala 20 istražnih sudija da pohađaju Rajsov kurs naučno-tehničke policije, među kojima je bio i Sergije Tregubov.⁵⁴⁶ Po završetku Prvog svetskog rata, Tregubov je emigrirao u Srbiju (1920) i zajedno sa profesorom Pravnog fakulteta u Beogradu, Tomom Živanovićem osnovao je prvi Kriminalistički institut u Srbiji. Mnogi instituti u Evropi i u svetu osnivani su po ugledu na institut u Lozani.

Istaknuti stručnjak naučno-tehničke policije, Rajs je bio čest gost u mnogim zemljama: u Austriji, Holandiji, Belgiji, Brazilu i Rusiji.⁵⁴⁷ Pored predavanja koja je držao visokim službenicima u vojsci, pravosuđu i policiji, Rajs je učestvovao u osnivanju policijsko-tehničkih laboratorija u Sao Paulu, Moskvi i Petrogradu (1912).⁵⁴⁸

Reorganizacija policije. Rajs je uspostavio osnovna načela i principe delovanja, organizovanja i školovanja savremene policije. Uvođenje novih metoda u rad istražnih organa zahtevalo je promene u organizacionoj strukturi policije, odnosno formiranje tehničkog odeljenja kao nove organizacione jedinice. Tehničko odeljenje bilo je sastavljeno od odseka za identifikaciju lica i policijsko-tehničke laboratorije u kojoj su se ispitivali tragovi i obavljala veštačenja kao i praktična obuka i stručno usavršavanje pripadnika istražnih organa vlasti.

Stručni kadar Odeljenja tehničke policije činilo je osoblje višeg i nižeg hijerarhijskog ranga. Rukovodeći kadar morao je imati obrazovanje iz oblasti hemije, fizike, sudske medicine ili tehničke policije na nekom od instituta.⁵⁴⁹ Niže osoblje činili su fotografi, fotohemigrafii ili lica tehničke struke.⁵⁵⁰ Obrazovanje kadrova u

⁵⁴⁴ Isto, 139.

⁵⁴⁵ Vladeta Milićević, „Moderna policija,” *Policija* XXIII, 3-4 (1936):131.

⁵⁴⁶ Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science,” 135.

⁵⁴⁷ Zdenko Levental, *R. A. Rajs: Švajcarac na Kajmakčalanu* (Gornji Milanovac: Dečje novine; Beograd: Den Orfelin, 1993), 25.

⁵⁴⁸ Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science,” 135.

⁵⁴⁹ Rodolfo Arčibald Rajs, *Principi moderne policije* (Beograd: Štamparija Sv. Sava, M. Sladekovića i M.K. Cvetanovića), 36.

⁵⁵⁰ Isto

odeljenjima tehničke policije sastojalo se iz teorijske nastave iz oblasti pravnih, prirodnih i medicinskih nauka i praktičnog dela u policijsko-tehničkim laboratorijama, institutima, zavodima i sl. Stručni kadar tehničkog odeljenja: „potpuno zamenjuje nekadašnje eksperte, koje su sudovi i policija bili primorani da uzimaju u sumnjivim slučajevima koji su često bili amateri s dobrim namerama, ali bez specijalnih znanja, i prema tome opasni [...] dok su tehničari iz odeljenja za veštačenje stručnjaci, koji su svojim specijalnim učenjem i svojom praksom stekli iskustvo, na koje jedan ekspert amater nikad ne može računati.”⁵⁵¹

Rajsova karijera u nauci na Univerzitetu u Lozani bila je prekinuta za vreme Prvog svetskog rata. Rajs je u Srbiju došao 1914. godine, na poziv srpske vlade da kao nezavisan stručnjak sprovede istraživanje o zločinima nad srpskim civilnim stanovništvom i o kršenju međunarodnih ratnih konvencija. Kao dobrovoljac u srpskoj vojsci proveo je ceo ratni period na Krfu, Solunskom frontu i na Kajmakčalanu.

Po završetku rata i stvaranja prve zajedničke države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Rajs se trajno nastanio u Beogradu. Učestvovao je i u sastavu jugoslovenske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Nejiu i organizovao rad novog odeljenja u Ministarstvu inostranih poslova. Na svoje profesorsko mesto u Lozani je dao ostavku (1919) u korist svog učenika Bišofa i prihvatio službu u Ministarstvu unutrašnjih dela novoformirane države. Narednih godina, Rajs se posvetio modernizaciji i reorganizaciji policije u Srbiji i školovanju kadrova za potrebe Ministarstva unutrašnjih dela.⁵⁵²

Naučni doprinos i objavljeni radovi. Rajs je, po mišljenju Lokara bio jedan od tvoraca kriminalistike.⁵⁵³ Velika Rajsova zasluga je u tome „što je uspeo da ubedi akademske krugove u pravi, naučni karakter kriminalistike,”⁵⁵⁴ zasnovan na tri osnovna nužna postulata:

- primena naučnih metoda u istrazi krivičnih dela
- poznavanje *modus operandi* izvršilaca krivičnih dela i sveta kriminala
- naučno i praktično utemeljenje procesa rukovodjenja policijskim snagama.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Rajs, *Principi moderne policije*, 35.

⁵⁵² Više u poglavlju „Pioniri naučno-tehničke policije u Srbiji”

⁵⁵³ Edmond Lockard, „Rodolphe Archibald Reiss” *Revue Internationale de Criminologie*, (1929): 333-336. citirano u: Levental, R. A. *Rajs: Švajcarac na Kajmakčalanu*, 22.

⁵⁵⁴ Levental, R. A. *Rajs: Švajcarac na Kajmakčalanu*, 25.

⁵⁵⁵ Mathyer, „Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science,”132.

Svoja znanja primenjivao je u praksi u svojstvu sudskog veštaka u Švajcarskoj, Francuskoj⁵⁵⁶ Italiji i Rumuniji. Bio je zvanični veštak kantona Vo (*Vaud, Švajcarska*) a veštačenja je obavljao u celoj Švajcarskoj kao i u inostranstvu, naročito lažnih novčanica i dokumenata. Kao direktor laboratorije za veštačenja obavljao je identifikovanje nepoznatih leševa primenjujući sopstvenu metodu kojom je lešu davao izgled prepoznatljive ličnosti.⁵⁵⁷

Na Šestom međunarodnom kongresu kriminalne antropologije u Torinu, Rajs je izložio rad „Prilog za proučavanje naučne policije” (*Contribution à l'étude de la Police scientifique*) kasnije objavljen u časopisu „Arhiv za kriminalnu antropologiju” (*Archives d'anthropologie crimenelle de Lacassagne*) kao i još dva rada: „Žive slike i njihova primena u istraživanjima u kriminalnoj antropologiji” (*Le Portrait parlé et son application dans les recherches d'anthropologie criminelle*) i „Neke nove primene fotografije u forenzičkim istragama” (*Quelques applications nouvelles de la Photographie dans les enquêtes judiciaires*).⁵⁵⁸

Rajs je objavio veliki broj stručnih i naučnih radova isključivo na francuskom i nemačkom jeziku: u francuskom časopisu „Arhiv za antropologiju” (*Archives d'Anthropologie*, No 156, Decembar 1906), objavljen je rad „Naučne metode u sudskim i policijskim istragama” (*Les méthodes scientifiques dans les enquêtes judiciaires et policières*) sa inauguracionog predavanja (17. jula 1906) nakon izbora za vanrednog profesora kriminalistike na Univerzitetu u Lozani. U istom časopisu objavljeni su jedan za drugim radovi: „Prilog studiji naučne policije” (*Contribution a l'Etude de la Police Scientifique*, 1906), Studija prevare (*Etude sur l'Escroquerie au Tresor*, 1907), „Sport i zločin” (*Le Sport et le Crime*, 1914), „Ekspertiza o srodstvu” (*Une Expertise en Ressemblance*, 1914) „Austrijski rasprskavajući meci” (*Les Balles Explosives Autrichiennes*, 1915). U časopisu „Arhiv za kriminalnu antropologiju” (*Archives de l'Anthropologie Criminelle*) objavio je: „Doprinosi metodi dešifrovanja teksta napisanog pljuvačkom” (*Beitrag zum Verfahren undeutlicher Speichelschriften sichtbar zu Machen* Vol XVIII) „Zapažanja o hotelskim kradljivcima” (*Einiges uber Hoteldiebe*,

⁵⁵⁶ Rajs je u Francuskoj izabran za oficira Akademije, potom za Viteza Legije časti, da bi mu Akademija nauka na kraju dodelila prestižnu Žansenovu medalju (Janssen). Levental, R. A. *Rajs: Švajcarac na Kajmakčalanu*, 23.

⁵⁵⁷ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 339.

⁵⁵⁸ Oba rada su publikovana 1908. u: „Actes du VIe Congrès international d'anthropologie criminelle,” Turin. 262-271; 279-294.

Vol XXXVII). Na dugačkoj listi objavljenih tekstova nalaze se članci objavljeni u „Fotografskoj korespondenciji” (*Photographische Korrespondenz*) i u „Godišnjaku za fotografiju i tehniku reprodukcije” (*Jahrbuch für Photographie und Reproduktionstechnik*).

Najznačajnija objavljena dela: „Sudska fotografija” (*La Photographie Judiciaire* Pariz, 1903), prvi inicijalni priručnik za kriminaliste, pravosudne organe, policijske činovnike; „Priručnik govornog portreta” (*Manuel du portrait parlé à l'usage de la police: méthode Alphonse Bertillon*, 1905) baziran je na Bertillonovoj metodi i preveden je na deset jezika, dopunjen telegrafskim kodovima za „slike koje govore”(1907); „Krađe i ubistva” (*Vols et homicides*, 1911), prvi tom „Priručnika za naučnu (tehničku) policiju” (*Manuel de Police Scientifique Technique*) a rad na ostala tri toma („Krivotvorine,” „Identifikacija” i „Organizacija moderne kriminalne policije”) omeo je dolazak u Srbiju (1914) i nikada nisu objavljeni; „Prilog za reorganizaciju policije” (*Contribution a la reorganisation de la Police*, 1914).

Tokom Prvog svetskog rata objavio je jedanaest „Ratnih knjiga” (*War books*), među kojima su najpoznatije: „Kako su ratovali Austro-mađari protiv Srbije” (*Comment les Autro-Hungrois ont fait la guerre en Serbie*, 1915), „Odgovor na optužbe Austro-mađara protiv Srbije” (*Reponse aux accusations Austro-Hongroises contre les Serbes*, 1918), „Bugari i Turci protiv Grka” (*Bulgares et Turcs contre les Grecs*, 1919).

Mina Minovići (*Mina Minovici*, 1858-1933)

Rođen je 1858. godine u Braili (Istočna Rumunija). Posle završenih studija farmacije (1883), radio je sa čuvenim lekarom Karolom Devilom (*Carol Davil*, 1828-1884) koji se smatra ocem moderne rumunske medicine i sa toksikologom Alfredom Bernadom Lendvejem (*Alfred Bernath Lendway* 1836-1924). Doktorirao je na Univerzitetu u Parizu (1888) iz oblasti sudske medicine tačnije forenzičke traumatologije kod prof. Pola Brudela (*Paul Brouardel*, 1837-1906) i toksikologije kod prof. dr Žila Ogijea (*Jules Ogier* 1853-1913).⁵⁵⁹ Mina Minovići je u periodu 1888-1890. godine bio asistent profesora Brudela.⁵⁶⁰ Nakon povratka u Rumuniju (1890) i

⁵⁵⁹ Octavian Buda, Irinela-Nina Ceapă, Andrei Kozma, „Bertillonage and criminal anthropology in Bucharest, 1893,” *Romanian Journal of Legal Medicine* 26, 2 (2018): 209. (209-211) DOI: 10.4323/rjlm.2018.209

⁵⁶⁰ Dan Dumitrescu, Marc Shampo, Robert Kyle, The Institute of Forensic Medicine Established by Dr. Mina Minovici,” *Mayo Clinic Proceedings* 70, 8 (1995): 776

angažovanja pri Okružnom sudu oblasti Ilfov u svojstvu doktora sudske medicine, pokrenuo je inicijativu za adaptaciju i opremanje gradske mrtvačnice što je realizovao (1892).⁵⁶¹ Imenovan je za rukovodioca gradske mrtvačnice koja je prerasla u Institut za sudsku medicinu.⁵⁶² Od 1927. godine, Institut je dobio ime po svom osnivaču.⁵⁶³ Na Medicinskom fakultetu u Bukureštu, dr Mina Minovići je imenovan za rukovodica Katedre za sudsku medicinu koja je izdvojena od dotadašnje Katedre za psihijatriju i sudsku medicinu (1897).⁵⁶⁴ Dekan Medicinskog fakulteta postao je (1919) i za istu funkciju biran je više puta (1923, 1925, 1930).⁵⁶⁵

Najkrupniji poduhvat dr Mine Minovića kao pionira kriminalistike je osnivanje Instituta za sudsku medicinu u Bukureštu, institucije takve vrste među prvima u svetu.⁵⁶⁶ Priznanja za ovakav poduhvat, stizala su iz sveta.⁵⁶⁷ U sastavu Instituta, pored mrtvačnice bili su: laboratorije za anatomiju i patologiju, hemijske laboratorije, fotografsko odeljenje sa salom za predavanja, kao i muzej u kome su bile izložene fotografije, lobanje, oruđa i oružja kojima su izvršavana krivična dela.⁵⁶⁸ Posebnu zbirku činila je zbirka tetovaža koju je prikupio i obradio dr Nikolae Minovići. Uloga instituta bila je da pored veštačenja omogući naučna istraživanja i obrazovanje iz oblasti sudske medicine i kriminalne antropologije u okviru kriminološko-antropološke škole.

Braća Minovići zaslužni su za uvođenje bertijonaže u Rumuniji (1892). Antropometrijsko odeljenje bilo je smešteno u zgradi suda u Bukureštu. Obuku u primeni bertijonaže dr Mina Minovići je završio u Parizu kod Alfonsa Bertijona (1890), gde je istovremeno proučavao i uređenje škole za čuvare kaznenih zavoda. Namera je

⁵⁶¹ Annamaria Diana „Forensic Archeology in Romania: present and future of a new discipline,” in *Forensic Archeology: a Global Perspective*, ed. W.J. Mike Groen, Nicholas Marquez-Grant, Robert C. Janaway 129-137 (Oxford: John Wiley&Sons, 2015), 129-130.

⁵⁶² George Cristian Curca, Octavian Buda, Violeta Ionela Chirica, „Historical Aspects of Legal Medicine in Romania” in *History of Forensic Medicine* ed. Burkhard Madea (Berlin: Lehmanns Media GmbH, 2017), 244-245.

⁵⁶³ Isto, 245.

⁵⁶⁴ Octavian Buda, Sorin Hostiuc, Eduard Drima, Laura Ghebaur, Ionut Popescu, Laurentiu Staicu, Corina Dobos, „The Institutionalization of Asylum and Forensic Psychiatry in Bucarest, 19th century”, *Romanian Journal of Legal Medicine*, No 21 (2013):82, 79-84.

⁵⁶⁵ Adrian Mauru, „The Minovici Siblings,” *Romanian Journal of Legal Medicine* 24, 2 (2016): 150-154.

⁵⁶⁶ Isto, 150.

⁵⁶⁷ Jedan od njih je dr Fric Štrasman (*Fritz Strassmann*, 1858-1940), profesor sudske medicine u Nemačkoj i osnivač Berlinskog društva za sudsku medicinu (1903) i Nemačkog društva sudske medicine koji je posetio Institut u Rumuniji 1898, na poziv braće Minovići. i objavio članak „Bukarest und sein gerichtlichen-medicinisches Institut” *Berliner Klinischer Wochenzeitschrift*, No.28 (1898). Curca, Buda, and Chirica, „Historical Aspects of Legal Medicine in Romania,” 245.

⁵⁶⁸ Živ. M. Milosavljević „Od Pešte do Atine” *Branic* VII, 7-8 (1900):293.

bila da se bertijonaža uvede u svim kaznenim zavodima u Rumuniji, pa je antropometrijski odsek ustanovljen i u zavodu Vakaresti 27. novembra 1900. godine.⁵⁶⁹ Zahvaljujući Minovićima, bertijonaža u Rumuniji je uvedena po identičnom izvornom Bertijonovom sistemu. Već 1893. godine Mina Minovići je, među prvima u Evropi, formirao sudski antropometrijski registar sa podacima o 6200 delikvenata u Bukureštu.⁵⁷⁰

Nikolae Minovići (*Nikolae Minovici*, 1868-1941)

Nikolae Minovići, rođeni brat Mine, bio je i njegov najbliži saradnik. Po osnivanju sudsko-medicinskog instituta, Nikolae je imenovan za pomoćnika direktora i istovremeno je bio šef prvog antropometrijskog odeljenja u Bukureštu, i profesor u Antropološkoj školi pri navedenom Institutu. Po zanimanju lekar, Nikolae Minovići je odbranio doktorat „Tetovaže u Rumuniji” (1898), što je bila prva studija takve vrste u Rumuniji⁵⁷¹ i vrlo aktuelna tema u oblasti kriminalne antropologije.

Dr Nikolae Minovići je osnovao prvu katedru za sudsku medicinu na univerzitetu u Kluj Napoka (*Cluj-Napoca*) 1919. godine iz koje je nastao drugi institut sudske medicine u međuratnoj Rumuniji.⁵⁷² Posle povlačenja svog brata Minae, postao je direktor Instituta za sudsku medicinu u Bukureštu (1932-1938).⁵⁷³ Najveći naučni doprinos dr Nikolae Minovići dao je u pojašnjenjima i razlikovanju tragova na telu nastalih kao posledica ubistva gušenjem od samoubistva vešanjem. Rezultate do kojih je došao empirijski, izvodeći eksperimente vešanja na sopstvenom telu prikazao je u iscrpnoj „Studiji o vešanju” (*Étude sur la pendaison*, 1905).⁵⁷⁴ Stvorio je posebnu metodu za identifikaciju leševa, tzv. „toaletiranje leševa,” čak i leševa koji su se nalazili u fazi raspadanja. Smatrao je da u ovakvim slučajevima, fotografisanju treba da prisustvuje lekar koji sprovodi sitne hirurske intervencije na licu kako bi se izgled umrlog doveo u najpribližnije stanje pre smrti.⁵⁷⁵

⁵⁶⁹ Isto, 294.

⁵⁷⁰ Buda, Ceapă and Kozma, „ Bertillonage and criminal anthropology in Bucharest, 1893,” 210.

⁵⁷¹ Mauru, „The Minovici Siblings,” 150.

⁵⁷² Curca, Buda and Chirica, „Historical Aspects of Legal Medicine in Romania,” 247.

⁵⁷³ Diana „Forensic Archeology in Romania: present and future of a new discipline,” 130.

⁵⁷⁴ U periodu 1893-1905. godine istražio je 172 slučaja vešanja i izvršio je anatomsko-patološka istraživanja, proveravajući rezultate do kojih su došli izvršioци autopsija na pojedinim tačkama, pokušavajući da nađe odgovore na pitanja: Da li je smrt nastupila vešanjem kao posledica ubistva, samoubistva, nesreće ili torture? Kada je smrt nastala i kada je vešanje izvršeno? Nikolas Minovici “Étude sur la pendaison.” *Archives D'anthropologie Criminelle* 20, (1905): 564-642, 657-697, 729-814.

⁵⁷⁵ Alimpić, „Utvrđivanje identičnosti leševa,” 86.

Kao istaknuti svetski priznati naučnici, braća Minovići su bili predstavnici Rumunije na mnogim naučnim i stručnim kongresima posvećenim kriminalnoj antropologiji i policijskoj struci na kojima su prezentovali rezultate svojih istraživanja iz oblasti kriminalne antropologije i sudske medicine koji su objavljivani u časopisu „Arhiv za kriminalnu antropologiju” (*Archives de l’Anthropologie Criminelle*). Pohvale i priznanja za rad u usavršavanju fotografskih analiza braća Minovići dobili su od Arčibalda Rajsja.⁵⁷⁶

Veliki doprinos braća Minovići pružili su razvoju naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji. Kao osnivači i rukovodioci prvog antropometrijskog odeljenja osnovanog u Bukureštu (1892), omogućili su pripadnicima srpske policije da završe kompletnu obuku u primeni bertijonaže u Antropološkoj školi pri Institutu sudske medicine u Bukureštu. Tadašnji pisar Vračarskog sreza Krivičnog odeljenja Uprave grada Beograda, Dušan Alimpić je prvi pripadnik srpske policije koji je završio praktičnu obuku u primeni bertijonaže, što ga svrstava u pionire naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji. Alimpićeva obuka trajala je od februara do oktobra 1900. godine.⁵⁷⁷ Usled nedostatka podrške tadašnjih vlasti, Alimpićeve aktivnosti na uvođenju Bertijonaže u Kraljevini Srbiji svedene su na teorijski deo. U članku „Bertijonaž i njegova praktična primena” objavljenog u 12 delova u časopisu „Policijski glasnik” 1901. godine, Alimpić je užu i širu stručnu javnost upoznao sa mogućnostima nove metode za identifikaciju lica. Pored stručnih radova Alfonsa Bertijona, pri pisanju je koristio radove braće Minovići: „Antropometrijska identifikacija – Bertijonova metoda” (*Identificarea Antropometrica – Methoda Bertillon*) od dr M. Minovićija, i „Antropološka škola” (*Scola Antropologica*, 1900) od dr N. Minovićija.⁵⁷⁸

Braća Minovići su značajno doprineli i formalno-pravnom (zakonskom) utemeljenju bertijonaže u Kraljevini Srbiji, što je u to vreme bila retkost među državama Evrope. Uvažavanjem predstavke Nikolae Minovića date Dušanu Alimpiću o regulisanju pravnog statusa Bertijonaže Kraljevina Srbija je bila druga zemlja u svetu (posle Švajcarske) koja je bertijonažu regulisala zakonom. U kontekstu uspostavljene međunarodne policijske saradnje, srpska i rumunska policija razmenjivale su podatke o

⁵⁷⁶ Rajs, „Primena naučnih metoda u policijskim i sudskim istragama,” 20.

⁵⁷⁷ „Pitomac ministarstva unutrašnjih dela,” *Policijski glasnik*. IV, 8 (1900): 64.

⁵⁷⁸ Alimpić, „Bertilonaž i njegova praktična primena,” 195.

licima sa poternica.⁵⁷⁹ Saradnja je nastavljena i posle Prvog svetskog rata, objavljivanjem stručnih članaka u časopisu *Policija*⁵⁸⁰ i učešćem predstavnika Rumunije na Međunarodnoj policijskoj konferenciji (1936).⁵⁸¹

Braća Minovići su ostavila izuzetno raznovrstan i bogat naučni rad iz oblasti sudske medicine, kriminalne antropologije i kriminalistike. Mina Minovići je autor kapitalnog dela *Kompletan traktat sudske medicine* (1928-1930), *Neka sudsko-medicinska istraživanja o simulaciji mentalnih bolesti* (1899), *Uporedna studija o reformi koju treba sprovesti u nastavi i praksi sudske medicine u Rumuniji* (1889), *Forenzička studija o iznenadnoj smrti kao rezultat udara na abdomen i grlu* (1888). Iz oblasti toksikologije objavio je više radova od kojih su najznačajniji: *Sudsko-medicinska studija o kadaveričnim alkaloidima* (1888), *Uticaj promena u toksikološkim istraživanjima biljnih alkaloida* (1891). Rezultate istraživanja iz oblasti kriminalne antropologije iznosili su na kongresima za kriminalnu antropologiju: u studiji „Statističko-antropološki podaci o kriminalcima” (1896) iznetoj na Četvrtom kongresu kriminalne antropologije, Mina Minovići je istakao da je našao znakove degeneracije kod 60% ispitanika ali da nije mogao da uspostavi tip kriminogene ličnosti, čiji je zagovornik bilo Lombrozo. Problem ženskog kriminaliteta izneo je u članku *Beleške o ženskom kriminalitetu u Rumuniji* (1907). Preveo je Bertijonov priručnik o antropometrijskoj identifikaciji na rumunski jezik (1892). Nikolae Minovići je pored navedene „Studije o vešanju” (1905), objavio članak *Nove procedure pri fotografisanju leševa* (1904), Tehnički priručnik za sudsku medicine (1904).

Ivan Vučetić (1858-1925)

Rođen je 20. jula 1858. godine na ostrvu Hvaru. Vrlo rano se iselio u Južnu Ameriku (1884) i novembra meseca 1888. godine u svojoj 30. godini počeo je da radi u Direkciji policije u La Plati (Argentina). Ubrzo je postao pomoćnik šefa statistike (10. maja 1889) a zatim i šef (26. septembra 1899) i pokrenuo je stručni časopis „Mesečni statistički bilten (*Boletin Mensual de la Estadistica*, 1891). Zahvaljujući izraženom

⁵⁷⁹ „Ko je ovo?” *Policijski glasnik* V, 12 (1901): 96.

⁵⁸⁰ R. Gavrilović, „Delatnost Žandarmerijskog udruženja za spasavanje pod direkcijom prvog osnivača, profesora Sudske medicine na Univerzitetu i direktora Sudsko-medicinskog instituta u Bukureštu, dr Nikole Minovića,” *Policija* XXIII, 5-6 (1936): 253-258.

⁵⁸¹ Eugen Bianu, „Institut viših studija za krivične nauke sa laboratorijumima tehničke policije pri Pravnom fakultetu u Bukureštu” *Policija* XXIII, 9-12 (1936): 508-511; Hanri Staal, „Jedan ogled rada tehničke policije u Bukureštu,” *Policija* XXIII, 9-12 (1936): 534-536.

Vučetićevo interesovanju za primenu novih metoda u identifikaciji lica i ličnom zalaganju, u Argentini je uvedena bertijonaža i već 15. jula 1891. godine Vučetić je postao šef „Službe za identifikaciju pomoću antropometrije Bertijona” koja je započela svoj rad u septembru 1891. godine.⁵⁸²

Vrlo brzo Vučetić je uvideo nedostatke bertijonaže i pod uticajem prvih studija Galtona o identifikaciji na osnovu otisaka prstiju počeo je da istražuje daktiloskopiju i stvara svoj sistem. U odnosu na Galtonov sistem, koji je se primenjivao u praksi nakon revizije kao „Henri-Galtonov sistem,” Vučetić je stvorio sopstveni, lakši i praktičniji sistem dekadaktilarne (desetoprstni) daktiloskopije. Problem klasifikacije otisaka rešio je stvaranjem novog sistema klasifikacije tzv. iknofalangometrija, svodeći klasifikaciju otisaka prstiju na daktilogram sa četiri tipa i nekoliko podgrupa čime je omogućen veliki broj kombinacija i izbegnuto nagomilavanje pojedinih tipova otisaka.

Od 1. septembra 1891. godine, argentinska policija prihvatila je Vučetićevo sistem a prva praktična primena Vučetićevog sistema započela je u zatvoru La Plata uzimanjem otisaka prstiju od 23 osuđenika.⁵⁸³ Vrhovni sud u Beinos Airesu prizano je službeno rezultate Vučetićevog sistema 7. decembra 1891. godine.⁵⁸⁴ Od jula 1893. vlada provincije u Buenos Airesu ozakonila je primenu Vučetićevog sistema.⁵⁸⁵

Posle Argentine započela je primena Vučetićevog sistema i u ostalim zemljama Južne Amerike (do 1903. sistem je uveden u Brazilu, Urugvaju i Čileu)⁵⁸⁶ a zatim i u Evropi. U decembru 1907. godine, pariska Akademija nauka potvrdila je Ministarstvu pravde Argentine da je Vučetićevo sistem najsavršeniji. Priznanja su stigla i iz ostalih zemalja sveta a u Americi, na izložbi u San Francisku (1915), Vučetiću je dodeljena zlatna medalja.

Predlagao je uvođenje daktiloskopskog sistema u javnim službama, vojsci, mornarici, u zdravstvenim centrima, obrazovnim institucijama i formiranje „Generalnog

⁵⁸² Vladeta Milićević, „Ivan Vučetić,” *Policija* XIV, 15-16 (1927): 624.

⁵⁸³ Krsto Pasinović, „Ivan Vučetić – izumitelj daktiloskopije” *Prilozi povijesti otoka Hvara* V, 1 (1978): 149.

⁵⁸⁴ Od 645 osuđenika pronađeno je 7 recidivista, što je bilo dovoljno za zvanično priznavanje postignutih rezultata. U prvom formiranom registru iknofalangometrije u La Plati, zabeleženo je prvo uzimanje otisaka prstiju 10. septembra 1891. godine od osuđenog provalnika (po zanimanju tipografa) Julia Torresa. To je ujedno i prvi pisani podatak u jednoj daktiloskopskoj zbirci u svetu. Isto.

⁵⁸⁵ Isto, 150.

⁵⁸⁶ Isto, 154.

registra za identifikaciju” stanovništva.⁵⁸⁷ Zalagao se za ozakonjenje novog zvanja „veštaka identifikatora” kao posebnih eksperata u pravosuđu, što je realizovano (1903) u Beunos Airesu – vlada provincije Buenos Airesa izdala je diplomu Vučetiću za posebno zvanje „perito identificador”.⁵⁸⁸

Polemika o prvom pronalazaču sistema klasifikacije otisaka prstiju vodila se dugo. Smatra se da je podela tipova papilarnih linija na lukove, zamke (petlje) i krugove Galtonova zasluga, dok je Vučetić prvi izvršio razvrstavanje po grupama sa dodeljenim klasifikacionim oznakama a upotrebom kombinacija oznaka brojevima i slovima⁵⁸⁹ dobija se potreban broj kombinacija dovoljan za neosporno utvrđivanje identiteta i jednostavnu klasifikaciju. Vučetić je autor daktiloskopskog kartona na kojima se nalaze otisci prstiju sa obe ruke.

Od nastanka do danas Vučetićeve sistem je više puta modifikovan, dopunjavan i menjan. Klasifikaciona baza ostala je ista, ali su glavnu izmenu i dopunu činile podklasifikacije (zbog razvrstavanja velikog broja fiševa sa istom formulom).

Vučetić je objavio značajna dela: „Opšta uputstva za primenu antropometrijskog sistema” (1893); „Identifikacija ličnosti – nedostaci antropometrijskog sistema” (1906); „O nužnosti osnivanja Centralnog biroa za identifikaciju u svakoj zemlji” (1908); „Primena daktiloskopije u suzbijanju zločina” (1909); „O međunarodnoj konvenciji za identifikaciju” (1910); „Argentinska daktiloskopija i njena međunarodna primena” (1913); „Moja daktiloskopska delatnost” (1916); „Malpigi i Purkinje – preteče daktiloskopije” (1919); „Galton i njegova dela” (1919); „Istorijski pregled prve službene primene otisaka prstiju i njeni rezultati” (1920).

Posetio je brojne biroe i odeljenja za identifikaciju u svetu gde je lično prezentovao i sprovodio obuku u primeni svog sistema i unapredio organizaciju i rad odeljenja: u Indiji, na dalekom Istoku, Severnoj Americi, i u Evropi. U Kini je na poziv Ministra pravde osnovao i organizovao službu identifikacije u Peking (1913). Priznanja Ivanu Vučetiću dali su najugledniji kriminolozi i kriminalisti u svetu: Lombroso, Lakasanj, Feri, Otolengi, kao i dr Arčibald Rajs koji je snažno uticao na

⁵⁸⁷ Isto, 150.

⁵⁸⁸ Pasinović, „Ivan Vučetić - izumitelj daktiloskopije,” 154.

⁵⁸⁹ Vučetić je sproveo dalju podelu uzoraka zamki (petlji) na dve grupe (spoljašnje i unutrašnje). Kombinacijom sa osam znakova, četiri broja i četiri slova dobijeno je 1.048.576 osnovnih formula za klasifikaciju.

razvoj naučno-tehničke policije u Srbiji, gde je usvojen i primenjivan modifikovan Vučetićev sistem u identifikaciji lica.

1.6. Obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije u svetu

Profesionalno obrazovanje pripadnika policije moralo je biti u skladu sa reformama policije na koju su ukazivali prvo Italijanski kriminolozi (Lombrozo, Alongi, Feri i ostali Lombrozovi učenici) a kasnije i kriminolozi drugih naprednijih evropskih zemalja (Austrije, Švajcarske i Francuske, Velike Britanije).⁵⁹⁰ Reforma policije bila je podstaknuta promenama u krivično-pravnom zakonodavstvu, razvojem kriminologije i nastankom kriminalistike. O stručnom, profesionalnom obrazovanju policije u XIX veku nije se mnogo vodilo računa, uglavnom su to bili svršeni pravnici.⁵⁹¹

Posle „prevrata” u krivičnom pravu koji je nastao kao posledica narušavanja suvereniteta stare klasične škole i njenih teorija i usled pojave novih racionalnijih teorija u kriminologiji i razvoja kriminalne sociologije, kriminalne antropologije i penologije, bilo je neophodno napraviti „prevrat” i u obrazovanju pripadnika policije. Zločin više nije samo juridičan fenomen (odnosno predmet krivičnog prava) već društveni fenomen koji treba proučiti kao i sve ostale društvene fenomene (uzroke, oblike ispoljavanja, specifičnosti i sl) i u skladu sa tim preduzeti odgovarajuće mere u cilju sprečavanja i suzbijanja njihovih negativnih pojava. Kazna je postala socijalna funkcija koja se pojavljuje kao društvena reakcija prema negativnim društvenim pojavama. Funkcija kazne je da bude primerena i svrsishodna – da „popravi” izvršioca krivičnog dela i da deluje preventivno. Više nije bilo dovoljno poznavanje i primena samo krivičnog zakonodavstva, već je bilo neophodno steći dodatna znanja iz drugih naučnih disciplina, koje su težište svog proučavanja pomerile sa zločina na zločinca: „savremenog kriminalistu ne interesuje danas krađa, već lopov, ne interesuje ga ubistvo nego ubica.”⁵⁹²

Nedostatak praktičnog znanja u istrazi krivičnih dela bio je gorući problem u gotovo svim evropskim državama. U berlinskoj policiji ističe se problem centralizacije berlinske policije i predlaže njena decentralizacija, smanjenje birokratije i nedostatak

⁵⁹⁰ Dušan Đ. Alimpić, „Policajska tehnika,” *Policajski glasnik* VIII, 47 (1912): 372.

⁵⁹¹ Isto

⁵⁹² Milorad N. Stevanović „Pariska kriminalistička škola,” *Policajski glasnik* II, 31 (1906): 260.

praktične obuke.⁵⁹³ Slično se spominje i u drugim evropskim zemljama (npr. u Francuskoj, gde se naglašava ograničeno znanje stečeno tokom studija iz oblasti krivičnog zakonodavstva koje je usmereno na teorijski deo, i na kratak pripravnčki period u kome se ne može steći praktično znanje).⁵⁹⁴

Najvažnija oblast u obrazovanju pripadnika naučno-tehničke policije bila je policijska tehnika⁵⁹⁵ koja je nastala pod uticajem kriminalne antropologije Lakasanja, kriminalistike Hansa Grosa, antropometrije Alfonsa Bertijona.⁵⁹⁶ „Policijska tehnika može se ukratko definisati kao primena teorijskih i praktičnih naučnih znanja u vođenju istraga, istraživanju i identifikovanju zločinaca.”⁵⁹⁷ Edmond Lokar je policijsku tehniku smatrao veštinom: „To je primena nauke u policiji; to je skup sudsko-medicinskih ispitivanja, prenet iz laboratorijuma u domenu zatvaranja, istraživanja i ličnog opisivanja; to je preobražaj starih rutina u određeni eksperimentalni sistem; to je najzad, praktična primena naučnih znanja u vođenju istraga. Pri svemu ovom to je samo veština; nema zakona ni opštih i stalnih pravila, niti ma čega od onoga što sačinjava i definiše jednu nauku; reč je o posebnim slučajevima koji se tretiraju prema principima pozajmljenim od biologije. Policijska tehnika nesumnjivo je veština, koja od nauke pozajmljuje i iskorišćava potrebna joj znanja.”⁵⁹⁸

Praktični deo obrazovanja pripadnici naučno-tehničke policije sticali su u laboratorijama, koje su za dr Arčibalda Rajsa „pomoćnik policije i suda,”⁵⁹⁹ sa dvostrukim zadatkom: obavljanje raznih vrsta veštačenja i ekspertiza u sklopu istrage krivičnih dela i obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije iz oblasti policijske tehnike. Prve laboratorije nastale su pri zatvorima kako bi se potkrepila istraživanja kriminalne antropologije o *čoveku zločinu*. Stvaranjem bertijonaže, pojavile su se laboratorije pri posebno formiranim policijskim odeljenjima za identifikaciju lica. Pronalazak novih i usavršavanje postojećih metoda policijske tehnike, naročito u pronalaženju i identifikovanju tragova izvršenog krivičnog dela, iziskivao je

⁵⁹³ „Berlinska kriminalna policija,” *Policijski glasnik* I, 15 (1905): 127-128.

⁵⁹⁴ „Profesionalno obrazovanje kriminalnih činovnika i advokata,” *Policijski glasnik* I, 47 (1905): 444-445.

⁵⁹⁵ U pojedinim zemljama se umesto pojma „policijska tehnika” koristi „naučna policija.” Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 330.

⁵⁹⁶ Edmon Lokar, „Policija kakva je danas a kakva treba da bude,” *Policijska* IV, 1 (1919): 30.

⁵⁹⁷ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 330.

⁵⁹⁸ Edmond Locard, *L'identification des Recidivistes* (Paris, 1909), citirano u: Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

⁵⁹⁹ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 339.

eksperimentalni rad u posebno opremljenim laboratorijama. U novonastalim policijskim školama policijska tehnika je postala nezaobilazan predmet, uz obaveznu praktičnu nastavu u laboratorijama. Istraživanja kriminaliteta na prestižnim evropskim univerzitetima podrazumevalo je i istraživanja u oblasti policijske tehnike na najvišem nivou, stoga su laboratorije u sastavu univerziteta bile najopremljenije i najkompetentnije da ispune zahteve u obrazovnom procesu i u pogledu obavljanja raznih vrsta veštačenja i ekspertiza.

Obrazovanje pripadnika istražnih organa vlasti postalo je predmet razmatranja na Šestom kongresu Međunarodnog udruženja za krivično pravo koji je održan u Lincu 1895. godine na kome je donet zaključak: „Da bi se kriminalni organi što bolje formirali i pripremili za vršenje svojih funkcija, želeći je da ne budu upoznati samo sa tekstovima krivičnih zakona, već da im se, bilo putem fakultativnih kurseva za studente, bilo putem specijalnih kurseva za mlade prostranija i temeljnija znanja o opštim uzrocima zločina, osobenostima zločinačkog sveta i najpraktičnijim i najboljim metodama za istraživanje zločina i primenu kazne.”⁶⁰⁰

Nedostatak praktičnog znanja na početku je prevaziđen organizacijom kurseva. Odmah nakon završetka kongresa u Lincu (1895), u Beču je održan kriminalistički kurs za studente prava. Slične kurseve održali su profesor Lakasanj u Lionu i Salvatore Otolengi na univerzitetu u Rimu.⁶⁰¹

Na kongresu u Lincu⁶⁰² je napravljena prekretnica u razvoju policijskog školstva naročito u uvođenju policijske tehnike u proces obrazovanja istražnih organa. U većim evropskim centrima organizovana je nastava u obliku privremenih ili stalnih kurseva i škola uz odeljenja za identifikaciju, a istaknuti kriminolozi tog vremena uvrstili su policijsku tehniku u nastavu na pravnim fakultetima na univerzitetima u Francuskoj, Italiji i Švajcarskoj: profesor Lakasanj u Lionu, profesor Salvatore Otolengi u Rimu, profesor Ničeforo u Lozani.⁶⁰³ Na početku su predavanja iz policijske tehnike održavana

⁶⁰⁰ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

⁶⁰¹ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.

⁶⁰² Na Kongresu je razmatrana reorganizacija policije prema principima kriminalne antropologije a u zaključku je istaknuto da je, pored poznavanja zakonskih odredbi, neophodno i poznavanje uzroka nastanka zločina, specifičnih karakteristika krivičnih dela i izvršilaca, praktično primenljivih metoda u istrazi krivičnih dela, proučavanju zločinaca i svrshodne primene kazne. Od srpskih predstavnika, na kongresu u Lincu učestvovao je ministar pravde Kraljevine Srbije, dr Milenko R. Vesnić. Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 253.

⁶⁰³ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.

u sastavu sudske medicine a ubrzo su osnovane katedre policijske tehnike na Pravnom fakultetu u Rimu i u Lozani.

Pitanje obrazovanja policije bilo je aktuelno na kongresima kriminalne antropologije. Na Šestom međunarodnom kongresu za kriminalnu antropologiju (održan u čast Lombrozu) u Turinu (april/maj 1906) zaključeno je da se u program rada idućeg kongresa uvrsti pitanje o neophodnim znanjima koja su potrebna istražnim sudijama i policijskim činovnicima kako bi rad bio u saglasnosti sa principima kriminalne antropologije i izražena je želja da policijska tehnika bude sastavni deo univerzitetske nastave.⁶⁰⁴ Na kongresu u Kelnu (1911) traženo je da se ustanove profesionalne škole za niže i za više kriminalne organe.⁶⁰⁵

U Rimu, Lozani i u Parizu već su postojale škole u kojima su se školovali pripadnici naučno-tehničke policije iz mnogih zemalja, među kojima su bili i policijski činovnici iz Kraljevine Srbije. Ostale zemlje nastojale su da osnuju slične škole po uzoru na pomenute.

Policijske škole u svetu

Škola u Rimu. Prva policijska škola (School of Scientific Police) u svetu koja je bila namenjena kadrovima naučno-tehničke policije otvorena je u Rimu 1902. godine. Inicijativu je pokrenuo Lombrozov sledbenik, Salvatore Otolengi, koji je smatrao da teorijska predavanja iz oblasti kriminalistike koja je održavao u okviru nastave sudske medicine na univerzitetu u Rimu, nisu dovoljna, već da je potrebna i praktična nastava.

Otvaranju škole prethodilo je održavanje kurseva primenjene psihologije, kriminalne antropologije i o zadacima policije javne bezbednosti. Kursevi su se održavali na Univerzitetu u Sijeni, još od 1896. godine. Glavni inicijator održavanja kurseva bio je Otolengi, koji je nastavio sa istim radom i u Toskani, sve do 1901. godine, kada su vlasti u Rimu pokazale veliko interesovanje da se kursevi održe i u italijanskoj prestonici, nakon čega je Otolengi promovisan za profesora u Rimu, gde je nastavio svoj rad. Juna meseca 1902. godine, uz podršku italijanskog Ministarstva unutrašnjih dela,⁶⁰⁶ sklopljen je sporazum za održavanje praktično-teorijskih kurseva za

⁶⁰⁴ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.

⁶⁰⁵ Alimpić, „Policijska tehnika,” (1912): 373.

⁶⁰⁶ Na čelu administracije italijanske policije bio je Djoliti (*Giolitti*) a direktor biroa za javnu bezbednost Leonardi (*Leonardi*), koji su pružili svu neophodnu podršku otvaranju škole stavljajući Otolengiju na raspolaganje da koristi sve raspoložive resurse glavnog grada. Victor von Borosini, „The school of

sve policijske organe u prestonici Italije, što se pokazalo vrlo uspešnim. Predavanja su se održavala u zatvoru Regina Coeli, u kome je oko 1500 zatvorenika bilo na izdržavanju kazne. Sekretar Ministarstva unutrašnjih dela doneo je vrlo brzo odluku po kojoj je kurs bio obavezan za sve policijske komesare, koji su uspešno položili ispit za rad u državnoj službi i proveli jednu godinu na probnom radu pre zaposlenja. Na kursovima su proučavane psihologija i antropologija sa posebnim osvrtom na primenu znanja iz navedenih nauka u radu administrativne i sudske policije i somatološki, antropometrijski i deskriptivni opis.

Sve što se pokazalo uspešnim u školi pri zatvoru Regina Coeli,⁶⁰⁷ vrlo brzo je uvedeno u kurikulum škole. Institucija je pokazala veliki progres i bez preterivanja se moglo reći da je „mozak italijanske policijske administracije bio u školi Regina Coeli.” Iz cele Italije, niži policijski oficiri provodili su izvestan period u školi gde su se obučavali u primeni različitih metoda u policiji (uzimanje otisaka prstiju, fotografisanje, uzimanje mera licima).⁶⁰⁸

Shvatajući značaj održavanja nastave iz ove oblasti, nadležni organi su doneli odluku da se ustanovi stalna škola za sve početnike u policiji. Prva obavezna predavanja održana su od 1. aprila do 31. juna 1903. godine prema programu datom u tabeli 7.⁶⁰⁹

Scientific Police in Rome,” *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* 3, 6 (1913): 881.

⁶⁰⁷ Škola je bila smeštena nedaleko od Vatikana, na desnoj strani Tibra i praktično je bila deo zatvora Regian Coeli. Škola bila je smeštena u modernoj zgradi namenski izgrađenoj za potrebe škole. Objekat su obezbeđivali vojnici i zatvorski čuvari. Škola je imala tri sprata. Na prvom spratu pored kancelarije direktora nalazio se mali muzej kriminologije, daktiloskopski i Bertijonovi kartoni i galerija. Muzej je uređen po ugledu na slične institucija u ostalim evropskim prestonicama. Postoji arhiva sa dosijeima u kojoj su smešteni kartoni svih izvršilaca krivičnih dela u Italiji i veliki broj kartona iz drugih evropskih zemalja koji su dobijeni putem razmene – policijsko odeljenje za strance slalo je navedene kartone školi naučne policije, iz koje je vršena njihova distribucija širom Italije. Pored muzeja nalazila se i laboratorija. Na drugom spratu bili su smešteni služba za identifikaciju i daktiloskopiju, soba za osoblje škole, biblioteka, učionica (nedovoljna za sve polaznike) i amfiteatar sa veoma neuslovnim sedištimama za slušaoce, auditorijumom koji je postavljen tako da se mogu pratiti kinematografske i stereoskopske prezentacije. Osuđenici, koji su dali pristanak da se pojavljuju na predavanjima radi studija dovođeni su direktno iz zatvora. Na trećem spratu se nalazi služba za fotografiju i upravnik službe za identifikaciju. Borosini, „The school of Scientific Police in Rome,” 883.

⁶⁰⁸ isto, 881.

⁶⁰⁹ Dušan Đ. Alimpić, „Savremena policija,” *Policijski glasnik* VIII, 20 i 21 (1904):150; Alimpić „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 253-254.

Tabela 7. Nastavni program škole naučne policije u Rimu

1) <i>opšta identifikacija:</i>
„Žive slike” (portrait parle) i somatološki opis (razna obeležja - etnička, asimetrična, urođena), deskriptina i daktiloskopska obaveštenja;
fotografski opis (primena fotografije za identifikaciju lica, istražne radnje i sudska fotografija – upoznavanje sa tehničkim delom);
antropometrijski opis (proučavanje bertijonaže);
organski opis (način hoda, govora, karakteristike rukopisa, organske funkcije uopšte);
psihički opis (inteligencija, volja, osećanja, moralna svest, temperament, karakter)
opšti opis (biografija individue, mesto rođenja, pripadnost porodici, sklonost porocima, bolesti i sl.)
2) <i>specijalna identifikacija</i>
razlikovanje i izučavanje opasnih klasa zločinaca, naročito proučavanje duševno obolelih;
proučavanje zločinaca prema njihovoj prirodi i pream vrstama zločina
praktičnu primenu zakona o javnoj sigurnosti.
3) <i>mesto zločina</i>
detaljno proučavanje dokaza odnosno puta i načina da se pronađu i pribave
detaljno proučavanje tragova za zločine protiv ličnosti i protiv imovine
4) <i>istraživanje zločinaca u slučajevima</i>
kad su poznati
kad su za sobom ostavili tragove
kad su potpuno nepoznati
5) <i>organizacija službe sigurnosti</i>
uređenje arhive, klasifikacija kartona, proučavanje kriminalne geografije, sastavljanje kriminalnih kalendara ⁶¹⁰

Nastavu su držali direktor škole Otolengi, njegov sekretar dr Falko (*Falco*) i izabrani komesari italijanske policije koji su rukovodili odeljenjima u sastavu škole: dr Gasti (*Gasti*) komesar policije u Rimu i rukovodilac službe za identifikaciju, Elero (*Ellero*) koji je upravljao odsekom za fotografiju, Bertini (*Bertini*) koji je držao predavanja o policijskoj službi i pravnoj problematici. Otolengi je držao predavanja iz kriminalne antropologije i psihologije četiri puta nedeljno. Na predavanjima su često bili prisutni osuđenici kao i psihički bolesnici iz obližnje psihijatrijske bolnice.⁶¹¹

U praktičnom delu, velika pažnja poklanjala se bertijonaži, kao i deskriptivni opis koji se najviše koristio za telegrafsku potragu za izvesnim licima u grupi od nekoliko hiljada fotografija. Sva praktična nastava odvijala se u laboratoriji koja je postojala u

⁶¹⁰ Odnosi se na prostornu i vremensku distribuciju kriminaliteta

⁶¹¹ U ovakvim slučajevima škola je privremeno bila sklonište za psihički obolela lica kako bi se omogućilo studentima da posmatraju i proučavaju reakcije i ponašanje kriminogenih ličnosti. Razmatrana je i rasna, regionalna pripadnost kao i njihove psihološke i somatske anomalije i specifična obeležja. Cilj je bio da se studenti obuču u proceni stepena opasnosti u kriminogenoj sredini. Osuđenici koji su dobrovoljno pristajali da budu „predmet” proučavanja dobijali su simbolične nagrade odnosno manje sume novca koju su mogli da potroše po sopstvenoj volji. Borosini, „The school of Scientific Police in Rome,” 885.

sastavu škole, opremljena svim neophodnim instrumentima za primenu bertijonaže, fotografskim aparatima, mikroskopima. U laboratoriji je bilo više odeljenja za ispitivanje bioloških tragova (mikroskopskim i hemijskim putem) kao i psihološka laboratorija koja je bila opremljena aparatima za registrovanje psiholoških fenomena.⁶¹²

Polaznici škole bili su starosti oko 27 godina, svi su morali odslužiti vojni rok, mnogi od njih su bili doktori prava ili sociologije, a prema zakonu o državnoj službi morali su imati najmanje dve godine radnog iskustva u državnoj službi.⁶¹³

Na univerzitetu u Ferari (1905) otvoren je stalan kurs za policijske činovnike po istom nastavnom planu i programu škole u Rimu: kriminalna antropologija, sudska psihopatologija, sociologija, sudska medicina, opšta identifikacija (bertijonaža), dokazi, tragovi, istraživanje zločinaca, praktična primena zakona o javnoj sigurnosti, organizacija službe sigurnosti. Sva predavanja na kursu bila su obavezna, a diploma je polaznicima kursa davala prednost pri zapošljavanju u policiji.⁶¹⁴

Otolengijev đak na Visokoj školi naučne policije u Rimu bio je Živojin Simonović⁶¹⁵ (sekretar Ministarstva unutrašnjih poslova KSHS) i jedan od utemeljivača tehničke policije i prve Policijske škole (1921) u Kraljevini Jugoslaviji, zajedno sa dr Arčibaldom Rajsom.⁶¹⁶

Škola u Lozani. Paralelno sa Otolengijem u Rimu, Ničeforo je držao predavanja o naučnoj policiji i kriminologiji u Lozani prema programu prikazanom u tabeli 8.

*Tabela 8. Nastavni program škole naučne policije u Lozani*⁶¹⁷

1) <i>Uzroci kriminaliteta</i>
geografski uzroci proučavani su u sklopu sociogeografije i obuhvatali su upoređivanje kriminalne statistike u zemljama različitog geografskog položaja (topljih i hladnijih oblasti), upoređivanje kriminaliteta u okviru jedne zemlje u toplijim i hladnijim oblastima, upoređivanje kriminalnih aktivnosti između stanovnika iste rase i zemlje ali u zonama različite temperature, upoređivanje kriminalne statistike u jednoj istoj zoni i rasi za vreme različitih godišnjih doba (leti i zimi), upoređivanje oscilacija temperature u toku nekoliko uzastopnih godina sa oscilacijama kriminaliteta u istom vremenu;
socijalni uzroci kriminaliteta – cene životnih namirnica, radničkih nadnica, trgovački pokreti, karakteristike društvene sredine (pretežno zemljoradnička ili industrijska) i sl.
individualni uzroci kriminaliteta sa organskog aspekta (ispitivanje opšteg stanja zdravlja

⁶¹² Isto, 884.

⁶¹³ Borosini, „The school of Scientific Police in Rome,” 884.

⁶¹⁴ „Iz stranog sveta,” *Policijski glasnik* I, 41 (1905): 389-390.

⁶¹⁵ Živojin Simonović bio je vršilac dužnosti upravnika grada Beograda 09.02.1939-30.04.1939. godine.

⁶¹⁶ Milićević, „Moderna policija,” 129.

⁶¹⁷ Tabela urađena prema: Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 254; Alimpić, „Savremena policija” 150.

izvršioca krivičnog dela, organske karakteristike lobanje, lica, znaci degeneracije) i sa psihološkog aspekta (proučavanje osetljivosti, aktivnosti, inteligencije, svesti, osećanja)

2) *Sprečavanje zločina*

mere preventive

sredstva za popravku

3) *Kriminalna politika*

ispitivanje mesta zločina

ispitivanje leša

istraživanje tragova

zatvaranje krivca i konstatovanje njegove identičnosti

utvrđivanje psiholoških motiva okrivljenog da izvrši krivično delo

Škola u Francuskoj. Vrlo brzo posle kongresa u Lincu (1895) na pojedinim fakultetima vanredno su otvorene katedre za kriminalnu sociologiju, kriminalnu antropologiju, sudsku medicinu, penologiju. Predavanja univerzitetskih profesora bila su krajnje individualna i nepotpuna, bez jedinstvenog plana i programa, što je pitanje obrazovanja pripadnika naučne policije i dalje činilo aktuelnim i nerešenim problemom. U časopisu „Arhiv za kriminalnu antropologiju” (*Archives des Anthropologie Criminelle*, oktobar 1905) ističe se potreba da se po uzoru na stalne kurseve za policijske činovnike u Italiji (u Ferari i u Rimu) organizuju slični kursevi i u Francuskoj, naročito za pripadnike policije u većim gradovima Francuske, koji nisu u mogućnosti da završe obuku kod Bertijona.⁶¹⁸

Krupan korak u školovanju policije u Francuskoj napravljen je na Prvom nacionalnom francuskom kriminalističkom kongresu, (tj. kongresu francuske grupe Međunarodnog udruženja za krivično pravo) u Parizu juna meseca 1905. godine, na kome je iznet stav da je neophodno omogućiti „prelaz po svršenoj školi za državnu službu” činovnicima i advokatima, pohađanjem predavanja na Pravnom fakultetu iz „kriminalnih nauka a obuhvatala bi: 1) zločin, njegove uzroke i današnje stanje kriminaliteta 2) kaznu, njen cilj i njene oblike 3) letimični pregled važnijih pitanja iz nauke o kaznenim zavodima.”⁶¹⁹ Praktični deo nastave obuhvatao bi: specijalne prestupe, krivični postupak, sudsku medicinu i psihijatriju. Teorijski deo nastave predavali bi profesori prava i sudske medicine a praktični deo iskusni činovnici. Na kongresu su doneti zaključci: a) da se na pravnim fakultetima organizuju naročita predavanja za teorijsko i praktično izučavanje kriminalnih nauka opšte; b) da

⁶¹⁸ „Iz stranog sveta,” *Policijski glasnik* I, 41 (1905): 390.

⁶¹⁹ „Profesionalno obrazovanje kriminalnih činovnika i advokata,” *Policijski glasnik* I, 47 (1905): 444.

svedočanstva o ovoj specijalnoj nastavi, izdate od strane nadležnih profesora, budu uzete u obzir prilikom postavljanja i unapređenja činovnika.⁶²⁰

U skladu sa donetom odlukom, dva meseca nakon održanog kongresa francuske grupe Međunarodnog udruženja za krivično pravo, na Pravnom fakultetu u Parizu je otvorena Kriminalistička škola (*Ecole des études pénales à l'Université de Paris*) 1905. godine, uz saglasnost ministra prosvete. Plan i program nastave koja je trajala godinu dana (dva semestra) činili su predmeti: kriminologija, nauka o kaznenim zavodima, krivično pravo i postupak, sudska medicina i nauka o duševnim bolestima. Polaznici škole bili su pravnici sa položenim fakultetskim ispitom. Školu su mogli pohađati i stranci uz odobrenje univerzitetske uprave.⁶²¹ Diploma se dobijala nakon odbranjenog završnog rada-teze. Prva generacija polaznika škole dobila je svoje diplome u leto 1906. godine. Upravnik škole bio je iz redova profesora Pravnog fakulteta.⁶²² Decembra meseca 1906. godine na univerzitetu u Tuluzu započelo je održavanje kurseva po istom nastavnom planu i programu škole u Parizu.⁶²³ U Lionu je uz odeljenje za identifikaciju otvorena škola kojom je rukovodio osnivač policijske tehnike dr Edmon Lokar.⁶²⁴

Shvatajući značaj i korist modernih sredstava u radu policije, u Parizu je tokom 1912. godine, pored postojeće škole za policajce početnike u kojoj su se upoznavali sa osnovnim znanjima policijske veštine, otvorena i škola pod nazivom „Policijska tehnika” (u Rimu je takva škola osnovana još 1902).⁶²⁵ Škola je otvorena inicijativom upravnika pariske policije. Programom škole, koji je uradio direktor javne sigurnosti Amara na osnovu svog dugogodišnjeg praktičnog iskustva, bila su obuhvaćena predavanja kao i praktična primena modernih sredstava u istrazi krivičnih dela. Cilj škole bio je da: „policijske kriminalne organe u svakom pravcu što bolje osposobi za profesiju u borbi sa kriminalitetom.”⁶²⁶

Škola u Belgiji. U Belgiji, kao ni u Kraljevini Srbiji, nije postojala posebna škola naučno-tehničke policije već su se održavali specijalni kursevi iz opšte javne

⁶²⁰ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.

⁶²¹ Isto; Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 254;

⁶²² Stevanović, „Pariska kriminalistička škola,” 260.

⁶²³ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka” 149.

⁶²⁴ Alimpić, „Policijska tehnika,” 373.

⁶²⁵ „Vesti,” *Policija* VIII, 17 - 20. (1921): 985.

⁶²⁶ „Beleške,” *Policija* III, 16 (1912): 428.

bezbednosti u Briselu i u Liježu.⁶²⁷ Posle Prvog svetskog rata, 17. januara 1921. godine svečano je otvorena Škola za kriminologiju i policijsku tehniku. Na otvaranju je održao govor ministar pravde Vanderveld i tom prilikom je istakao potrebu otvaranja škole zbog velikog porasta broja „nekažnjivosti zločinaca” zbog usavršavanja „tehnik zločina,” čemu treba „protivstati metodičnim i naučnim radom policije.”⁶²⁸ Jedan od zadataka škole bio je da doprinese reformi kaznenog sistema u Belgiji.⁶²⁹ Zahvaljujući inicijativi ministra Le Žena i doktora Pola Hežera, Vanderveld je uspeo da „kompletira službu kriminalne antropologije” čiji je cilj naučno proučavanje zločinaca ali ističe činjenicu nedovoljne primene stečenih iskustava i znanja u praksi odnosno u primeni zakonskih sankcija. Iz tih razloga, nastavni plan i program škole je osmišljen tako da omogući sticanje neophodnih teorijskih znanja ali i dovoljnu praktičnu obuku pripadnika policije kao i službenika i saradnika pravosuđa (tabela 9).⁶³⁰

Tabela 9. Program nastave u policijskoj školi u Belgiji

Kriminalna antropologija	20 časova
Normalna psihologija i patologija	12 časova
Primenjeno krivično pravo i krivični sudski postupak	30 časova
Sudska medicina:	
a. sudska medicina u užem smislu	20 časova
b. toksikologija (nauka o otrovima)	5 časova
c. serologija	5 časova
Osnovna znanja iz fizike, hemije i balistike	12 časova
Policijska tehnika:	
d. Policijska tehnika u užem smislu	40 časova
e. Žive slike	10 časova
f. Organizacija i funkcionisanje odeljenja za identifikaciju	3 časa

Polaznici škola mogli su biti pripadnici: a) nižih organa vlasti: oficiri i agenti pri sudovima; policijski komesari, njihovi pomoćnici, sudski i specijalni agenti opštinske policije; pripravnici za žandarmerijske oficire; b) viših organa vlasti: sudski i policijski činovnici, oficiri žandarmerije, lica sa stečenim zvanjem doktora nauka i sl.⁶³¹

⁶²⁷ Živojin Simonović, „Policijske škole,” *Policija* IX, 23-24 (1922):1073.

⁶²⁸ „Škola za kriminologiju i policijsku tehniku u Brislu,” *Policija* VIII, 1-2 (1921): 32-35.

⁶²⁹ U to vreme su izvršioi krivičnih dela mogli biti sankcionisani samo na dva načina: smeštajem u zatvor nakon što se utvrdi njihova potpuna krivična odgovornost ili smeštajem u bolnicu ako se utvrdi da su duševno oboleli. Stanja između ove dve krajnosti su prepoznata u kriminalnoj antropologiji i u skladu sa tim, bilo je neophodno izvršiti reformu kaznenog sistema – što podrazumeva manje surove kaznene zakone, uključivanje mogućnosti uslovne osude i sl. Takođe, osudjenicima treba omogućiti rehabilitaciju u društvu nakon odslužene kazne. Stoga, ćelijski sistem, koga Enriko Feri smatra najvećom zabludom veka, treba zameniti sistemom u kome će ličnost osudjenika kroz rad, obuku i obrazovanje doživeti moralni i fizički preporod. Isto.

⁶³⁰ Isto

⁶³¹ Isto

Otvaranje škole predstavljalo je pokušaj odnosno eksperiment belgijske vlade, pa stalni statut ili pravilnik o organizaciji škole nije postojao (1922). Od značajnih predmeta za naučno-tehničku policiju u školi u Belgiji bili su: identifikacija; način izvršavanja krađa; upoznavanje sredstava kojima se služe zločinci za izvršavanje svojih dela; pretresi, provale; dedukcije (grupisanje ideja izvedenih iz rezonovanja); psihologija svedoka, prerašavanje zločinaca, sličnosti i različnosti, ispitivanja na licu mesta i prve konstatacije, osnovni elementi rukopisa; opisni portret i sudska fotografija.⁶³²

Policijske škole u drugim državama osnivane su po uzoru na škole u Lozani, Rimu i u Parizu. U Nemačkoj je, u više gradova (u Berlinu, Hamburgu, Minhenu, Drezdenu, Frankfurtu) uz odeljenja za identifikaciju otvoreno nekoliko škola u kojima se predavala policijska tehnika i sprovodila obuka za primenu antropometrije, daktiloskopije, sudske fotografije, a povremeno su se održavale i zajedničke konferencije i predavanja istaknutih stručnjaka.⁶³³

Školu u Španiji koja je postala redovna kriminološka škola za sudske i policijske činovnike ustanovila je španska vlada dekretom od 12. marta 1903. godine.⁶³⁴ Škola se nalazila u Madridu i stvorena je po ugledu na škole u Rimu i Lozani. Program škole sačinjavali su predmeti: krivično pravo Španije, uređenje kaznenih zavoda (nauka o kaznenim zavodima), preventivne mere protiv kriminaliteta, kriminalna antropologija, antropometrija, psihologija, pedagogija, kriminalna statistika, ustanove za popravku osuđenika u svim zemljama.⁶³⁵ Škola je trajala dve godine a pri prijemu u školu polagali su se ispiti iz: istorije, higijene, psihologije, morala i običajnog prava. Pri školi su postojali muzej, biblioteka i laboratorija. Nastavno osoblje imalo je obavezu da prati napredak u kriminologiji i da svakih pet godina putuje u inostranstvo u cilju naučnog i stručnog napredovanja.⁶³⁶

⁶³² Simonović, „Policijske škole,” 1071.

⁶³³ Među njima se ističu Urban u Minhenu koji je stvorio zajedničku školu za policiju Štutgarta, Darmštata, Virzburga, Nirnberga, dr Pan je držao predavanja u Frankfurtu polaznicima iz Karlsruhe, Fiburga, Hajdelberga, kao i u žandarmerijskoj školi u Volo-u. Alimpić, „Policijska tehnika,” 373.

⁶³⁴ Alimpić, „Savremena policija,” 151.

⁶³⁵ Isto

⁶³⁶ Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 254; Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.

Generalni direktor policije u Rumuniji je 1912. godine predložio da se ustanovi policijska škola za policijske činovnike po uzoru na strane škole iste vrste.⁶³⁷ Obrazovanje policijskog kadra u Austriji bilo je pod velikim uticajem Hansa Grosa. U Beču je postojala pripravna policijska škola koju je završavalo 300 polaznika godišnje.⁶³⁸

Instituti naučno-tehničke policije u svetu

Razvoj kriminalistike, posebno policijske/kriminalističke tehnike doprineo je proširivanju i sticanju novih znanja u primeni novih metoda⁶³⁹ u istražnim policijskim radnjama. Stoga je bilo neophodno proširiti program obuke pripadnika naučno-tehničke policije koji se sprovodio održavanjem kurseva na policijskim školama, organizovanjem praktične i teorijske nastave na univerzitetima.

Progres kriminalističke/policijske tehnike⁶⁴⁰ (naročito u periodu između dva svetska rata)⁶⁴¹ doprineo je da se indicije potvrđuju ili odbacuju primenom metoda policijske tehnike u svrsi rasvetljavanja kriminalnih događaja. Istraživanja ovako bogatog i raznovrsnog programa kriminalističke/policijske tehnike mogla su se obavljati u posebnim, specijalizovanim laboratorijama. Rad istražnih organa bio je empirijski i kao takav nezamisliv bez laboratorija u kojima su se obavljala veštačenja različitih vrsta uz primenu metoda prirodnih nauka, stoga su se (u sastavu odeljenja naučno-tehničke policije ili u sastavu policijskih škola), otvarale laboratorije za hemijska, fizička, fotografska, toksikološka istraživanja i za daktiloskopiju. Kapaciteti laboratorija nisu bili dovoljni da bi se u njima istovremeno vršila istraga krivičnih dela i sprovodila obuka policijskog i sudskog kadra, s toga je bilo neophodno da se pri univerzitetima

⁶³⁷ „Vesti,” *Policija* III, 3 (1912): 90.

⁶³⁸ Alimpić, „Policijska tehnika,” 373.

⁶³⁹ Pored bertijonaže, bilo je neophodno proći obuku u primeni ostalih metoda policijske tehnike: daktiloskopija, (koja je počela sve više da se primenjuje umesto bertijonaže). Otkrivanje i fiksiranje tragova, naročito otisaka prstiju, njihovo prenošenje do laboratorije gde se boje pomoću raznih reaktiva (grafitom, karbonatom olova ili olovnim oksidima), zatim se fotografišu pri čemu se uveličavaju (do 20 puta u površini) i koriste za utvrđivanje identiteta. Prikupljanje dokaza na mestu izvršenog kriminalnog događaja: tragovi nogu, otisci zuba, tragovi odela, paraziti, tragovi obijanja, mrlje, otpaci i prašina, čitanje spaljenih dokumenata, dešifrovanje kriptograma, argo (šatrovački jezik, u Engleskoj *slang* a u Nemačkoj *gauversprache*) i natpisi, veštačenje rukopisa, identifikovanje povratnika (na osnovu živih slika). Lokar, „Policija kakava je danas a kakva treba da bude,” *Policija* IV, 2-5 (1919): 21-154.

⁶⁴⁰ Umesto „kriminalistička” često se spominje „kriminalna tehnika.” Pod pojmom „kriminalna tehnika” posmatrao se „jedan način za identifikaciju tragova, ostavljenih na licu mesta od krivca.” Milićević, „Bečki kriminalni institut,” *Policija* XV, 7-8 (1928): 297.

⁶⁴¹ Od nastanka kriminalne tehnike do perioda između dva rata došlo je do velikog progressa u evoluciji kriminalne tehnike, zahvaljujući primeni saznanja iz prirodnih nauka, naročito iz fizike zbog upotrebe preciznih aparata za razne vrste merenja. Milićević, „Bečki kriminalni institut,” 232.

osnuju instituti na kojima će se pored teorijskog proučavati i praktični deo kriminalističke/policijske tehnike koji se mogao dublje savladati samo dužim radom u policijskoj laboratoriji.⁶⁴² Cilj instituta bio je: „da se teoretske studije krivičnog prava dopune praktičnim znanjima, odnosno kriminalnom tehnikom čije je znanje potrebno svakom sudiji ili isledniku radi ocenjivanja materijala, koji je podnešen njegovom slobodnom sudijskom uverenju, ili radi davanja instrukcija islednim organima – sudskoj policiji – u toku krivičnih anketa.”⁶⁴³ Među najznačajnijim kriminalističkim institutima u svetu izdvajaju instituti u Švajcarskoj, Austriji, Francuskoj i u Belgiji.

Instituti u Austriji. Hans Gros je, u skladu sa svojim učenjem po kome je kriminologija sveobuhvatno učenje o zločinu a kriminalistika deo kriminologije, osnovao Kriminološki institut na univerzitetu u Grazu sa ciljem da se proučava kriminalitet sa više aspekata. Pored krivičnog aspekta, proučavala se fenomenologija kriminaliteta, etiologija, „terapija i profilaksa” zločina sa namerom da se svim licima koji se bave sprečavanjem i suzbijanjem kriminaliteta omogući adekvatan nivo znanja koji je nauka dostigla do tog vremena.⁶⁴⁴

Inicijativu za osnivanje instituta pokrenuo je Gros (1895) i napravio je predlog nastavnog plana koji je bio podeljen u šest sekcija: 1) Predavanja o kriminalnoj antropologiji, uključujući i kriminalnu psihologiju, kriminologiju i kriminalnu statistiku 2) Radna biblioteka 3) Naučni časopis (predložen je Arhiv za kriminalnu antropologiju i kriminalistiku) 4) Muzej kriminologije 5) Laboratorija za rad i obuku studenata 6) Kriminološki biro (odeljenje) u kome bi se studenti upoznali sa svim metodama identifikacije lica, navikama, ponašanjem, načinom sporazumevanja kriminalaca, rukopisom, ličnim obeležjima. Ovaj biro je „za studente prava predstavljao ono što je klinika za studente medicine”⁶⁴⁵ stvarajući mogućnosti da se studenti upoznaju sa kriminalitetom i krivičnim delima.

Tokom svog dugogodišnjeg eksperimentalnog rada, Hans Gros je razvio kriminalističku tehniku koja se naročito bazirala na sudskoj medicini i empirijskom proučavanju izvršilaca krivičnih dela. Grosov rad je naišao na odobravanje i prihvatanje

⁶⁴² Milićević, „Bečki kriminalni institut,” 233.

⁶⁴³ Isto, 297.

⁶⁴⁴ Siegfried Turkel, „Criminalistic Institutes and Laboratories,” *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 146, (1929): 199-204.

⁶⁴⁵ „Institutes of Criminology,” *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* 2, 2 (1911): 271.

u široj naučnoj javnosti i vrlo brzo, kriminalistička tehnika je našla svoju primenu u skoro svim zapadnim centrima. Shvatajući mogućnosti koje nudi nauka i usled potreba da se stvaraju nove i usavršavaju stare naučne metode u istrazi krivičnih dela, osnivane su laboratorije za proučavanje i primenu naučnih metoda u kriminalistici, odnosno za „primenu naučnih praktika u krivičnim anketama na precizan način.”⁶⁴⁶

Centar praktičnih studija u Austriji bio je u Gracu, a posle Velikog rata, osnovan je institut pri Bečkom univerzitetu. Institut je osnovala austrijska vlada na predlog prof. Glajspaha (*Gleispach*) poznatog austrijskog kriminologa i profesora krivičnog prava, koji je zaslužan za premeštanje ovog centra iz Graca u Beč.⁶⁴⁷ Institut za kriminološke nauke i kriminalistiku (*University Institute of Criminologic Sciences and Criminalistics*)⁶⁴⁸ osnovan je u sklopu Pravnog fakulteta Univerziteta u Beču (1923) i započeo je sa radom letnjeg semestra iste godine.⁶⁴⁹ Asistentkinja dr Glajspaha bila je ćerka feldmaršala u penziji Lazara Cvitkovića, srpskog podanika. Ona je stekla doktorat iz oblasti prava i posvetila se proučavanju kriminologije sa velikim uspehom i posvećenošću, zbog čega je postala jedan od pomoćnika grofa Glajspaha.⁶⁵⁰

Rad Instituta je organizovan na tri polja: a) nastava za studente prava iz oblasti kriminoloških naučnih disciplina; b) unapređenje naučnih istraživanja u oblastima kriminologije i kriminalistike; c) ekspertska mišljenja i veštačenja iz oblasti kriminologije po zahtevu pravosuđa.⁶⁵¹ Delovanje na sva tri polja (nastava, istraživanja i ekspertize) omogućavalo je da se teorija i praksa paralelno razvijaju.

Institut za kriminološke nauke i kriminalistiku osnovan je sa ciljem da studije prava upotpuni praktičnom nastavom i osposobi budući sudski i policijski kadar za moderan praktičan rad. Svrha instituta nije bila da „obuči studente prava da postanu eksperti kriminologije, već da ih osposobi da inteligentno slede objašnjenja forenzičkih eksperata, kakva pitanja treba da se postave, koji dokazni materijal mora da se dostavi kako bi se formiralo dobro ustanovljeno mišljenje.”⁶⁵²

⁶⁴⁶ Milićević, „Bečki kriminalni institut,” 232.

⁶⁴⁷ Isto

⁶⁴⁸ Turkel, „Criminalistic Institutes and Laboratories,” 199.

⁶⁴⁹ Roland Grassberger and Regina Gottfried, „The University Institute of the Criminologic Sciences and Criminalistics in Vienna,” *Journal of Criminal Law and Criminology* 23, 3 (1932): 395.

⁶⁵⁰ Milićević, „Bečki kriminalni institut,” 232.

⁶⁵¹ Grassberger and Gottfried, „The University Institute of the Criminologic Sciences and Criminalistics in Vienna,” 395.

⁶⁵² Isto, 396.

U sastavu Instituta bile su: hemijska i fizička laboratorija, fotografska sekcija (koja raspolaže aparatima za naučnu fotografiju i mikroskopiju), stručna biblioteka, kriminalni muzej (sa bogatom zbirkom primeraka iz oblasti kriminalistike radi praktičnog proučavanja), velika uređena sala za predavanja sa skupocenim Cajsovim projekcionim aparatom (da ilustruje predavanja praktičnim primerima).

Policijsko-tehnička laboratorija u Beču bila je među prvim laboratorijama u svetu i jedna od najboljih. Slične laboratorije bile su u Parizu i Lionu, Rimu, Briselu, Berlinu. U sastavu laboratorije bilo je više odeljenja sa savremenom, neophodnom opremom od kojih su najvažniji uređaji za mikroskopsko ispitivanje materijala i boja, za fotografisanje, zatim ultraljubičasta oprema (kvarcne lampe sa kvarcnim sočivima, prizme, objektiv) tako da su se mogle praviti ne samo fluorescentne fotografije već i fotografije sa ultraljubičastim svetlom. Velika mračna komora opremljena je najsavremenijom fotografskom tehnikom. Postojala je i mala hemijska laboratorija za jednostavne hemijske analize, dok su se komplikovanije hemijske analize izvodile u Institutu za forenzičku hemiju.⁶⁵³

Posebno se isticao kriminalni muzej sa postavkom važnijih eksponata iz poznatih kriminalističkih slučajeva. Muzej je bio od velike koristi za praktične vežbe i njegovom uređenju se posvećivala velika pažnja. U kolekciji je bilo više od 3000 predmeta koji su bili podeljeni u više grupa: 1) oružja, vatrena oružja i balistika; 2) eksplozivi i zapaljive materije; 3) uređaji za falsifikovanje dokumenata, novčanica, alati za krivotvorenje, kršenje autorskih prava; 4) zatvori, alati i pomagala koja su korišćena za bekstvo iz zatvora; 5) daktiloskopija, metode identifikacije, obezbeđenje tragova; 6) sredstva za provala, krađe, tehničke mere zaštite od provala; 7) pornografija 8) otrovi, narkotici, opijati 9) sprave za ilegalne abortuse 10) konfiskovani štampani materijal.⁶⁵⁴

Studentima univerziteta kao i svim apsolvencijama pružala se mogućnost da se na Institutu usavršavaju u nekoj od oblasti kriminalistike. Po završetku nastave polagao se završni ispit. Nastava Instituta za opštu nauku kaznenog prava i kriminalistiku u Beču trajala je dve školske godine, prema nastavnom programu⁶⁵⁵ prikazanom u tabeli 10.

⁶⁵³ Grassberger and Gottfried, „The University Institute of the Criminologic Sciences and Criminalistics in Vienna,” 403.

⁶⁵⁴ Isto, 400.

⁶⁵⁵ Miličević, „Bečki kriminalni institut,” 235-236.

Tabela 10. Nastavni program Instituta za opštu nauku kaznenog prava i kriminalistiku u Beču

Prvi semestar (I)		
Glajspah	Pronalaženje uzroka zločina	2 časa/nedeljno
Hepler	Kriminalna fenomenologija I deo	2
Štrajher	Kriminalna tehnologija I deo	3
Forher	Kriminalna statistika u teoriji i praksi	2
Majhsner	Sudska (forenzička) medicina	5
Rajman	Legalna (forenzička) psihijatrija	2
Drugi semestar (II)		
Glajspah	Penologija	2 časa/nedeljno
Hepler	Kriminalna Fenomenologija II deo	2
Štrajher	Kriminalna tehnologija II deo	2
Forher	Vežbe iz kriminalistike (kriminalne statistike)	2
Heršman	Psihijatrijska reformatorska istraživanja iz oblasti kaznenog prava	2
Treći semestar (III)		
Glajspah	Kriminalna politika	1 čas/nedeljno
Štrajher	Opšta kriminalistika	2
Hepler	Psihologija Kaznenog postupka	2
Forher	Laboratorijske vežbe iz kriminalističke fotografije	2
Četvrti semestar⁶⁵⁶ (IV)		
Glajspah	Uvod u naučne kriminološke radove (zločinački tip)	2 časa/nedeljno
Rajman	Uvod u Kriminalnu psihologiju	1
Hepler	Kriminalistička metodologija (Kriminalističke vežbe na osnovu praktičnih slučajeva, Kriminalna taktika)	2
Štrajher		

Svakog drugog zimskog semestra vodili su se razgovori o novim pronalascima na polju Kriminologije i slučajevima iz opšte oblasti pomoćnih nauka Kaznenog prava sa profesorima pravnog i medicinskog fakulteta. Profesori Glajspah, Hepler, Rajman i Štrajher održavali su predavanje na temu „zločinački tip” – to su antropološka proučavanja Lombroza i dr. o pojedinim tipovima zločinaca koji nose znak degeneracije.⁶⁵⁷

Kriminalistički institut pri Upravi bečke policije. S obzirom da je austrijskim kriminalistima bilo neophodno znanje iz više naučnih oblasti koje su sticali pohađanjem nastave na više visokoškolskih ustanova i u saradnji sa drugim državnim institucijama (npr. sa Tehnološkim institutom i sl) došlo se na ideju da se formira posebna ustanova,

⁶⁵⁶ Nastavni plan i program školske 1927/28 razlikovao se u manjem obimu u odnosu na 1931/32. Izmene su se odnosile su se na četvrti semestar u toku koga je održana nastava iz predmeta: Uvod u naučne kriminološke radove (Glajspah); Uvod u Kriminalnu psihologiju (Rajman); Kriminalističke vežbe na osnovu praktičnih slučajeva (Hepler); Kriminalna taktika (Štrajher). Milićević, „Bečki kriminalni institut,” 235-236.

⁶⁵⁷ Isto

nezavisna od instituta pri univerzitetima, na kojoj bi budući kriminalisti,⁶⁵⁸ stekli potrebna, dragocena znanja u okviru jedne institucije. Uprava bečke policije dala je predlog vladi 1919. godine za osnivanje Kriminalističkog instituta pri Upravi policije, što je realizovano 19. oktobra iste godine. Institut je bio organizaciona jedinica Uprave policije, pod rukovodstvom direktora policije i visokih policijskih službenika, dok je stručno rukovođenje u oblasti nauke povereno profesorima koji su predavali kriminalističke predmete na Institutu. Osnovni zadatak instituta bio je da policijskim službenicima sa visokom stručnom spremom pruži adekvatno stručno, naučno znanje iz oblasti kriminalistike kako bi ispunili svoje dužnosti u skladu sa zahtevima savremenih tokova. Polaznici su mogli biti austrijski državljani zaposleni u državnim institucijama: pripadnici policije, žandarmerije, zaposleni u pravosuđu, vladinim organima uz uslov da imaju visokoškolsko obrazovanje. Studije su mogli pohađati i drugi polaznici koji su morali dokazati da mogu da prate nastavu na Institutu o čemu je pojedinačno odlučivala Uprava policije.⁶⁵⁹ Nastava na Institutu pri Direkciji bečke policije trajala je dve godine (četiri semestra), prema planu i programu prikazanom u tabeli 11.⁶⁶⁰

Predavači su uglavnom bili univerzitetski profesori, dok su iz policije bili jedino dr Bruno Šulc, direktor kriminalne policije koji se starao i o radu Instituta i dr Sigfrid Tirkel, upravnik policijske laboratorije.⁶⁶¹ Pohađanje nastave na ovom institutu je posebno značajno za tehničku policiju⁶⁶² koja je bila „specijalizirana sekcija kriminalne policije, pozvana da primeni u sudskoj anketi naučne metode, koje služe za proučavanje konkretnih ostataka zločina, što se u našem policijskom rečniku zove tragovi”.⁶⁶³ Organizacija nastave bila je prilagođena polaznicima (sudskim činovnicima, državnim tužilaštvu i policijskim činovnicima) koji su želeli da prođu kroz specijalno stručno

⁶⁵⁸ U Austriji nije korišćen termin naučna policija (kao u Francuskoj i u Švajcarskoj) već kriminalna, odnosno kriminalistička.

⁶⁵⁹ Turkel, „Criminalistic Institutes and Laboratories,” 200.

⁶⁶⁰ „The Criminalistic Institute of the Vienna Police Department,” *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* 18, 2 (1927): 283-284; Miličević, „Bečki kriminalni institut,” 301.

⁶⁶¹ Pojedinci su smatrali da je „Ovaj sistem nastavnika sa strane dosta je opasan po praktiku na koju se mora obratiti najveća pažnja, dok profesori univerziteta polažu više pažnje na teoriju. Potrebno je, kao što je to u rimskom i u drugim mnogim institutima zavedeno, da se stvori nastavničko osoblje koje se posvećuje potpuno policiji.” Miličević, „Bečki kriminalni institut,” 301.

⁶⁶² „Prvi na licu mesta jednog krivičnog dela su policijski tehničari, koji marljivo pregledaju po jednom već utvrđenom topografskom planu ceo prostor: topografski plan mesta: fotografija mesta i važnijih predmeta i otisaka; a naročito se mora najstroža pažnja obratiti na sistematsko prikupljanje otisaka i tragova koji su zatim marljivo ispitani u policijskom laboratorijumu. Policijski laboratorijum je mesto gde se zatim praktikuju naučna ispitivanja pronađenih tragova na mestu zločina, koji tragovi imaju da dadu pravac celoj kriminalnoj anketi.” Isto, 299.

⁶⁶³ Isto, 298.

usavršavanje u oblasti kriminalistike, pa su se predavanja održavala od 6 časova uveče, posle redovog radnog vremena.⁶⁶⁴

Tabela 11. Program nastave i predavači na Institutu Direkcije policije u Beču

Semestar I:	
Dr Jozef Dajmer	Teoretski i praktičan uvod u fotografiju
Dr Moric Opehajmer	Kriminalne važne profesionalne povrede kože
Dr Sigfrid Tirkel	Kriminalna propedeutika
Dr Jozef Veze	Nauka o poznavanju robe (organske materije i mikroskopska ispitivanja)
Julijus Zigler	Trgovačka preduzeća sa seminarom – ispitivanje trgovačkih knjiga i bilansa
Semestar II	
Dr Frederik Bek	Kriminalni važan šapitar tehničke hemije
Dr Albin Haberda	Dokazivanje pomoću sudskih lekara
Dr Franc Novak	Fotohemija
Dr Sigfrid Tirkel	Specijalna kriminalistika 1.deo
Dr Rihard Vasika	Legalni šapitar toksikologije
Karl Albert	Moderna reprodukciona tehnika
Dr Sigfrid Tirkel	Pravni problemi uračunljivosti
Dr Jozef Dajmer i Derzelbe	Kriminalna i fotografska vežbanja
Semestar III	
Dr Frederik Bek	Uvod u hemiju
Dr Jozef Dajmer	Fotografska praktika
Gustav Linert	Nauka o poznavanju robe Iia
Dr Teodor Rajmer	Praktika iz „Portrait Parle”
Dr Rudolf Šeu	Nauka o poznavanju robe Iib
Dr Sigfrid Tirkel	Kriminalistika II i Kriminalistika III deo
Semestar IV	
Dr Teodor Gotlib	Grafologija
Dr Adolf Lenc	Kriminalna biologija
Dr Emil Rajman	Uvod u legalnu pishijatriju
Dr Bruno Šulc	Kriminalna taktika
Dr Evin Stranski	Psihologija postupka
Dr Sigfrid Tirkel	Kriminalistika IV deo (Kriminalna tehnologija i tehnička dijagnostika)

Institut naučne policije u Švajcarskoj. Posle održanog Međunarodnog kriminalno-antropološkog kongresa u Turinu (1906) na kome je istaknuto da policijska tehnika treba da bude sastavni deo univerzitetske nastave, policijska tehnika je uvedena na univerzitetima u Lozani i u Rimu. Nezvanično, policijska tehnika uvedena je u Lozani još 1902. godine, kada je Arčibald Rajs kao privatni docent držao predavanja iz policijske tehnike i sudske fotografije.⁶⁶⁵ Zvanično, Odsek za izučavanje policijske

⁶⁶⁴ Vasa Lazarević, „Kriminalni institut bečke policijske direkcije,” *Policija* XII, 1-2 (1925): 36-38.

⁶⁶⁵ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

tehnike na univerzitetu u Lozani sa posebnom katedrom za proučavanje Policijske tehnike u užem smislu, ustanovljen je 1906. godine.

Dolazak Arčibalda Rajsja na Univerzitet (1899)⁶⁶⁶ i njegovo naročito interesovanje za sudsku fotografiju koju je proučavao kod čuvenog Alfonska Bertijona, doprinelo je da se na Univerzitetu u Lozani osnuje Katedra za sudsku fotografiju (1902). Razvoj policijske tehnike, i prisustvo pionira kriminalistike i naučno-tehničke policije doprineli su da se na Lozanskom univerzitetu osnuje Institut naučne policije 1909. godine. Prva pravila o radu Instituta naučne policije doneta su 11. novembra 1909. a sledeća 26. marta 1921. godine.⁶⁶⁷

Na Institutu se školovao kadar za rad u policiji i pravosuđu. Školovanje na Institutu trajalo je tri godine (šest semestara). Nastava je bila u manjem obimu teorijska, a najvećim delom praktična jer su studenti svakodnevno imali rad u laboratorijama.

Tabela 12. Nastavni program policijske tehnike u Lozani (širi program)

Krivični postupak	2 časa/nedeljno
Anatomija sa praktičnim vežbanjima	2 časa/nedeljno
Sudska medicina	1 čas na Medicinskom ili 2 časa na Pravnom fakultetu nedeljno
Organska i neorganska hemija	2 časa/nedeljno
Praktični radovi u hemijskoj laboratoriji analitička hemija: kvalitativna analiza (2 časa) i kvantitativna analiza (1 čas)	3 časa 2 puta nedeljno
Toksikologija	1 čas nedeljno
Eksperimentalna fizika	2 časa/nedeljno
Praktični radovi u fizičkoj laboratoriji	2 časa/nedeljno
Policijska tehnika u užem smislu	2 časa/nedeljno
Teorija fotografije	2 časa
Praktični radovi u policijskoj laboratoriji, policijska tehnika i sudska fotografija	najmanje 6 časova 4 puta nedeljno

Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani uvedena je zakonom od 1. septembra 1909. godine. Nastava je obuhvatala policijsku tehniku podeljenu na policijsku tehniku u širem smislu (u trajanju od 3 godine) i u užem smislu (tabele 12 i 13).⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ Marković, *Savremena tehnika istraživanja krivičnih djela*, 26.

⁶⁶⁷ Bischoff, „The Institute of Police Science at the University of Lausanne (Switzerland),” 474-480.

⁶⁶⁸ Isto, 478; Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

Tabela 13. Nastavni program policijske tehnike u Lozani (uži program)⁶⁶⁹

<i>Istorija zločinaca</i>	njihov život, osobine, navike, običaji, način izvršenja krivičnih dela (oruđa koja su koristili, jezik kojim su se služili i sl), način regrutovanja itd.
<i>Podela i udruženja zločinaca</i>	internacionalna udruženja zločinaca, profesionalni i slučajni, specijalizovani zločinci za izvršenje pojedinih vrsta krivičnih dela i sl.
<i>Kriminalitet</i>	teorije o zločinima, uzroci i pojavni oblici kriminaliteta, maloletnički kriminalitet, socijalni milje koji pogoduje pojavi kriminaliteta, italijanska škola (kritička studija) itd.
<i>Specijalna obeležja važnijih i češćih krivičnih dela</i>	ubistva, požari, falsifikati, prevare, krađe, utaje itd.
<i>Identifikovanje zločinaca i predmeta krivičnih dela</i>	fotografija (sudska i obična), žive slike, lična obeležja zločinaca, tj. osobeni znaci (fizički nedostaci, beleg, tetovaže, profesionalni znaci, etničke i antropološke osobenosti), daktiloskopija, bertijonaža, Otolengijeva metoda psihičke identifikacije.
<i>Metodično vođenje istraga</i>	pribiranje podataka na mestu zločina, o lešu, predmetima zločina, svedočenja i lična obaveštenja, rekonstituisanje scene zločina, analiza prikupljenih podataka i formiranje hipoteza; ispitivanje okrivljenih i osumnjičenih lica;
<i>Topografsko i fotografsko ispitivanje mesta zločina</i>	Uviđaj, skiciranje plana, fotografisanje (metrička fotografija) otkrivanje i fiksiranje materijalnih tragova (vidljivih i nevidljivih tragova i otisaka oruđa, nogu, prstiju, krvi itd.)
<i>Ispitivanje leša i utvrđivanje identiteta nepoznatih leševa</i>	
<i>Ispitivanje i poređenje sumnjivih i lažnih dokumenata, banknota, pečata i sva policijsko-sudska veštačenja uopšte</i>	
<i>Organizacija kriminalne policije</i>	

Izborni predmeti bili su: fiziološka hemija, histologija, mikroskopska tehnika, analitička hemija, hemija rastvora (tinktura i boja) a praktični deo nastave iz izbornih predmeta odvijao se u specijalizovanim laboratorijama (za fiziološku hemiju i histologiju).⁶⁷⁰

Ispiti su se polagali na kraju svakog semestra. Da bi stekao diplomu Instituta naučne policije, student je morao pokazati praktično i teorijsko znanje iz svih predmeta predviđenih nastavnim planom i programom. Ispiti su se polagali pred tročlanom komisijom koju su sačinjavali direktor instituta, član upravnog odbora i predmetni profesor. Studenti su ocenjivani ocenama od 0 do 10. Rezultate postignute na završnim ispitima ocenjivala je celokupna komisija a Univerzitet je dodeljivao diplome na osnovu predloga komisije. Diplome su potpisivali upravnik Univerziteta, dekan Pravnog fakulteta, direktor Instituta naučne policije i sekretar Univerziteta. Ispitivanja su se

⁶⁶⁹ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 338-339.

⁶⁷⁰ Bischoff, „The Institute of Police Science at the University of Lausanne (Switzerland),” 478.

obavljala u dve serije: preliminarni i diplomski ispiti. Preliminarna ispitivanja obavljala su se iz predmeta: neorganska hemija, organska hemija, fizika, anatomija, policijska tehnika (u užem smislu). O položenim ispitima i stečenom stručnom znanju izdavana su uverenja koje su potpisivali predsednik ili član komisije i direktor Instituta. Preliminarni ispiti polagali su se nakon odslušana četiri semestra. Ispiti za sticanje diplome polagali su se usmeno i praktično. Usmeno polaganje bilo je iz predmeta: krivično pravo, krivično-procesno pravo, sudska medicina i jedan izborni predmet koji je u vezi sa sudsko-policijskim veštačenjima (na pr. toksikologija, patologija, analitička hemija, fotografija i sl). Praktično polaganje ispita bilo je iz predmeta: kvalitativna analiza sudsko-policijske istrage (8 časova); istraga mesta izvršenog krivičnog dela sa fotografiskim snimanjima i izradom skica i planova mesta događaja; dve stručne studije – ekspertize materijalnih dokaza. Polaganje diplomskih ispita bilo je moguće nakon šest semestara. Za polaganje praktičnog dela ispita studenti su imali na raspolaganju šest nedelja. Svoje rezultate morali su obrazložiti usmeno.⁶⁷¹

Studije su trajale tri godine za studente koji su upisani kao redovni studenti Pravnog, Medicinskog ili Filozofskog fakulteta. Svršenim studentima navedenih fakulteta studije policijske tehnike trajale su dve godine. Po završetku studija dobijala se diploma o završenim policijsko-tehničkim studijama.⁶⁷²

Na Institutu je postojala mogućnost da se pojedinci (npr. policijski činovnici) usavršavaju odnosno specijalizuju za pojedinu oblast policijske tehnike, npr. za metode identifikacije lica, obrada mesta izvršenog krivičnog dela odnosno kriminalističko postupanje na mestu događaja kao i za istrage pojedinih vrsta krivičnih dela (krivotvorenja, obijanja, krađe i sl). O završenom obrazovanju, koje je moglo trajati šest meseci, jednu ili dve godine, Institut je davao posebna uverenja tj. sertifikate o vrsti i trajanju specijalizacije, obavezno na francuskom jeziku.

Vladalo je uverenje da sa policijskom tehnikom treba da budu upoznati: sudski veštaci, policijski agenti (naročito deo o identifikaciji lica i pronalaženju tragova), sudije, istražne sudije, advokati, odnosno „svim ljudima od zakona.”⁶⁷³ Nastavni program policijske tehnike sastojao se iz praktičnog i teorijskog dela (tabela 14).

⁶⁷¹ Isto, 479.

⁶⁷² Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 331.

⁶⁷³ Isto, 339.

Tabela 14. Prikaz teorijskog i praktičnog oblika nastave policijske tehnike u Lozani ⁶⁷⁴

Teorijska nastava
Naučne metode i tehnike u sudskim i policijskim istragama
Prikupljanje informacija na mestu izvršenog krivičnog dela krađe (pljačke i obijanja)
Pronalaženje i zaštita fizičkih (materijalnih) dokaza svih vrsta
Tehnička istraživanja obijanja, ubistava (namernih, nesrećnih slučajeva, samoubistava), podmetnutih požara i paljevina, fizičkih napada, uništavanje imovine
Praktična studija kriminalaca, njihove navike, običaji, psihologija
Tehnika izvršenja krivičnog dela prevare (namernih i nenamernih)
Falsifikovanja (tehnika, istraga, procena, opticaj)
Falsifikati, (lažna dokumenta, čekovi, krivotvoreni potpisi, hartije od vrednosti, robne marke, ugovori, pečati), tehnika, istraga, veštačenja i zaštita
Pljačka pošti
Tajne komunikacije; nevidljiva mastila, šifrovanje i dešifrovanje
Ostale tehnike tajnih komunikacija (na pr. sporazumevanje otkucanjima u zatvorima i sl)
Sudska identifikacija: fotografija, antropometrija, otisci prstiju, neobična obeležja, opisi, „slike koje govore” po Bertijonu
Praktična vežbanja
Sudska fotografija u svim oblicima primene: fotografisanje mesta izvršenog krivičnog dela, metrička fotografija, reprodukcija tragova, predmeta, dokumenata, oružja, rana; mikrofotografija, fotografija boja, fotografsko razlikovanje boja, signaletička fotografija
Pronalaženje, fiksiranje i ispitivanje tragova svih vrsta (otiska prstiju, otisaka nogu, tragova vozila, životinja, šara na gumama, znakova na instrumentima, alata za provale, tragova krvi, mrlja bioloških tragova)
Tehnika provala i krađa objekata (krivotvoreni ključevi, eksplozivi, oksii-acetilensim plamenom)
Posmatranje i crtanje skica i crteža sa mesta izvršenog krivičnog dela
Požari i paljevina (tehnika podmetanja, izazivanja namernih požara i slučajnih paljevina)
Tehnika pronalaženja lica i objekata, ispitivanje osumnjičenih i žrtava
Tehnika krivotvorenja i ekspertska veštačenja kojima se određuje način proizvodnje, korišćenih materijala, njihovih obeležja, ispitivanje svih vrsta falsifikata (štampanog materijala, novčanica, hartija od vrednosti, autorskih dela)
Vrste i primena različitih metoda za identifikaciju (antropometrija, daktiloskopija, slike koje govore) identifikacija leševa
Razvoj i nastanak tajne pisane komunikacije, dešifrovanje i šifrovanje

Na Institutu u Lozani postojale su dve vrste predavanja: jedna za buduće sudske činovnike i advokate a druga je bila namenjena studentima koji su se spremali za rad u policiji ili za sudska veštačenja. Na prvoj vrsti predavanja nastavni plan i program bio je sažetiji i svodio se na predavanja o naučnoj policiji i praktične vežbe na kojima su se slušaoci upoznavali različitim merama, radnjama i operacijama koje su se sprovodile pri

⁶⁷⁴ Bischoff, „The Institute of Police Science at the University of Lausanne (Switzerland),”475.

uviđaju i daljem toku istrage. Druga vrsta predavanja bila je obimnija i obuhvatala je predavanja iz krivičnog prava i postupka, sudske medicine, naučne policije, hemije, fizike, istorije (u slučaju potrebe obavljanja nekih vrsta veštačenja) koja su se paralelno odvijala sa praktičnim vežbanjima u kabinetima i laboratorijama gde su sticali praktična znanja. Širi nastavni plan i program pohađala su lica koja su se spremala za viša mesta u krivičnoj sudskoj policiji, tehničkoj policiji (šefovi laboratorija, biroa za identifikaciju krivaca i sl).⁶⁷⁵

Studenti Lozanskog instituta naučne policije bili su podeljeni u dve grupe:

a) budući sudski činovnici i advokati pohađali su nastavu naučne policije i praktične radove od dva časa jednom nedeljno, na kojima su učili najvažnija praktična upoznavanja materijalnih operacija koje su se sprovodile tokom sudskih istraga na mestima krivičnog događaja;

b) budući specijalisti za sudska veštačenja i oni koji su se pripremali za policijsku karijeru pohađali su nastavu u trajanju od tri godine. Nastavni plan i program obuhvatao je predmete u trajanju od jednog, dva i tri semestra. Najviše je bilo dvosemestralnih predmeta: krivično pravo, krivični postupak, anatomija s vežbanjima na lešu, sudska medicina, organska i neorganska hemija, eksperimentalna fizika, fizička laboratorija, naučna policija, teorijska fotografija. Nastava toksikologije trajala je jedan smestar a rad u hemijskoj laboratoriji tri semestra (dva puta nedeljno, posle podne), dok su praktična vežbanja iz sudskih i policijskih veštačenja i sudske fotografije trajala za sve vreme studija.⁶⁷⁶

Završni ispit na studijama Instituta u Lozani sastojao se iz teorijskog i praktičnog dela. Teorijski deo obuhvatao je predmete: krivično pravo, krivični postupak, anatomija, Sudska medicina, hemija, fizika i naučna policija. Praktični deo sastojao se iz jedne kvalitativne hemijske analize (slično analizama koje se rade u praksi sudskih i policijskih istraga), dva veštačenja (falsifikat, identifikacija po otiscima prstiju, tragovi stopa itd) i jednog konstatovanja na mestu događaja sa fotografisanjem i pisanjem

⁶⁷⁵ Mihajlo Čubinski, „Predavanje krivičnih nauka i potreba novih institucija,” *Arhiv za pravne i društvene nauke* 9, 5 (1924): 335.

⁶⁷⁶ Ekspoze dr Arčibalda Rajsja u „Uber Kriminalitaet und wissenschaftlich-technische Polizeikunde”, knjiga XXVI *Oesterreichische Polizeikunde*, navedeno u: Rajs, *Prilozi za reorganizaciju policije*, 57-58.

izveštaja. Teorijski ispit polagao se posle šestog semestra a za praktični deo studentima je dato šest nedelja za sve radove.⁶⁷⁷

Na Institutu naučne policije u Lozani obrazovanje su sticali pioniri naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji, Dušan Alimpić, šef Antropometrijsko-polijskog odeljenja i Aleksandar Andonović, činovnik istog odeljenja a kasnije šef Odeljenja tehničke policije u periodu između dva rata.

Kriminološki institut na univerzitetu u Parizu. Dekretom od 22. jula 1922. godine osnovan je Kriminološki inistitut pod upravom Pravnog i Medicinskog fakulteta na Univerzitetu u Parizu.⁶⁷⁸ Institut je proistekao iz zasebne sekcije krivičnog prava za profesionalno obrazovanje činovnika kriminalista pri Pravnom fakultetu univerziteta u Parizu. Na institutu su postojale četiri sekcije:

a) *sekcija za krivično pravo.* Nastava je trajala dva semestra, a obuhvatala je predmete: opšte krivično pravo, krivični postupak, specijalno krivično pravo, elementi kriminologije i kriminalne politike, elementi sudske medicine. Nastavu na ovoj sekciji mogli su pohađati samo studenti prava sa položenim završnim ispitom, a stranci su morali dobiti specijalno odobrenje fakulteta uz polaganje prijemnog ispita, koji se mogao održavati po proceni predavača Instituta. Nastava je bila teorijska i praktična (vežbanja i konferencije). Po završetku nastave polagao se završni ispit i dobijala diploma Krivičnih nauka (*Les Certificats de Science Penale*).

b) *sekcija za sudsku medicinu kriminalnu psihijatriju.* Na ovoj sekciji nastavu su mogli pratiti samo doktori medicine (za praktična vežbanja) i slušaoci Medicinskog fakulteta (20 kandidata). Primali su se i strani državljani. Nastava je trajala dva semestra i obuhvatala je predmete: sudsku medicinu, toksikologiju i deontologiju, nauku o duševnim bolestima, sudsko-medicinsku psihijatriju, sanitetsko zakonodavstvo i jurisprudenciju, elemente opšteg krivičnog prava i postupka, naučnu policiju i praktične radove. Po polaganju završnog ispita dobijala se diploma sudske medicine i psihijatrije (*La Diplome de Medecin Legale et de Psychiatrie*).

v) *sekcija za naučnu policiju.* Primala je slušaoce Pravnog fakulteta sa položenim ispitom zrelosti, slušaoce Medicinskog fakulteta (20 polaznika), činovnike administracije (policijske činovnike, komesare itd.) kojima je bilo neophodno znanje iz

⁶⁷⁷ Isto

⁶⁷⁸ „Kriminološki institut na Univerzitetu u Parizu,” *Policija* XII, 13-14 (1925): 527-528.

ove oblasti u svakodnevnom radu, kao i stranci uz posebno odobrenje nadležnih. Nastava je trajala dva semestra i obuhvatala je predmete: naučnu policiju, elemente opšte sudske medicine, elemente sudsko-medicinske psihijatrije, elemente opšteg krivinog prava i postupka, organizaciju i tehničku policiju, praktične radove. Po završenoj nastavi i položenom ispitu, dobijala se diploma Naučne policije.

g) *sekcija za kriminalnu politiku*. Uslovi upisa važili su kao i za ostale sekcije. Nastava se odvijala dva semestra i obuhvatala je predmete: kriminologiju i kriminalnu politiku, opšte krivično pravo i postupak, elementi kriminalne antropologije i nauke o duševnim bolestima, elemente sudske medicine i naučne policije. Studije naučne policije uspešno su povezivale teoriju krivične nauke i prakse, „čime se učenje Krivičnog prava oživotvori u kontaktu sa stvarnim životom.“⁶⁷⁹

Institutom je upravljao Administrativni savet koji su sačinjavali: profesori Pravnog i Medicinskog fakulteta, profesori krivičnog prava, sudske medicine i psihijatrije, šef Odeljenja za identifikaciju pri pariskoj policiji, jedan činovnik kasacionog ili apelacionog ili prvostepenog suda u Parizu, jedan činovnik administracije za kaznene zavode i jedan činovnik pariske prefektуре.

Na Odseku za naučnu policiju Instituta pri Pravnom fakultetu u Parizu organizovani su i kursevi za žandarmerijske oficire, u trajanju od dvadeset dana. Smatralo se da žandarmerijski oficiri u Francuskoj imaju najviše koristi od pohađanja studija naučne policije.⁶⁸⁰ Ministarstvo i žandarmerijske vlasti maksimalno su podržavale oficire koji su pohađali kurseve na Institutu.⁶⁸¹ Poučeni iskustvom Francuske, pokrenuta je inicijativa da se sličan Institut otvori u Beogradu, i predloženo je da žandarmerijski oficiri Kraljevine SHS, pohađaju slične kurseve po uzoru na francuske kolege.⁶⁸²

⁶⁷⁹ „Kriminalistički kursevi za žandarmerijske oficire u Francuskoj,” *Policija* XVI, 15-16. (1929): 696.

⁶⁸⁰ Isto

⁶⁸¹ Isto

⁶⁸² Isto

1.7. Kongresi i naučni skupovi posvećeni naučnoj policiji, kriminalistici i kriminalnoj antropologiji

U drugoj polovini XIX veka kombinacijom statistike i antropologije razvijen je novi naučni diskurs u istraživanju kriminaliteta. Uočeno je da krivična dela nastaju prema izvesnim zakonitostima, u određenim društvenim okolnostima, uz sklonost pojedinaca ka činjenju krivičnih dela. Dve kriminalno-antropološke škole, francuska i italijanska, imale su suprotstavljene stavove.

Kongresi kriminalne antropologije krajem XIX i početkom XX veka imali su veoma značajnu ulogu u razvoju nove naučne discipline – kriminalne antropologije. Svi kongresi imali su za cilj: „naučno istraživanje uzroka vršenju krivičnih dela i istraživanje njihovog odnosa prema biologiji i sociologiji.”⁶⁸³ Istraživanje uzročno-posledične veze između krivičnih dela sa jedne strane i bioloških karakteristika izvršioca i socijalnih uslova sa druge strane, postalo je predmet ozbiljnih proučavanja sa namerom da se sprovedu preventivne mere u cilju smanjenja kriminaliteta. U tom smislu kriminalna antropologija i kriminalna sociologija posmatrane su kao dve osnovne pomoćne nauke krivičnog prava.

Posmatrano kroz različite aspekte (tematski sadržaj, forme i organizacije, učesnika kongresa) kongresi su imali svoja specifična obeležja. Osnovna obeležja kongresa kriminalne antropologije je međunarodna dimenzija, učešće kriminologa i uglednih naučnika različite osnovne profesionalne orijentacije i pripadnosti različitim kriminalno-antropološkim školama, kontinuitet u organizaciji i redovno, periodično održavanje u zemljama nastanka novih teorija u kriminologiji i novog pristupa u proučavanju i suzbijanju kriminaliteta. Kongresi su postali forumi na kojima su se iznosile ideje, saznanja i teorije o uzrocima kriminala, najnovijim metodama u istrazi krivičnih dela i rezultatima najnovijih istraživanja u cilju sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta i razmenjivala su se suprotstavljena mišljenja pristalica različitih kriminološko-antropoloških škola, posebno italijanske i francuske.

Inicijator održavanja kongresa za kriminalnu antropologiju bio je Čezare Lombroso (*Cesare Lombroso*, 1835-1909). Najviše učesnika kongresa bilo je iz evropskih zemalja. Pored predstavnika Italije i Francuske, odnosno pristalica

⁶⁸³ Dušan Subotić, „VII Medjunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2 (1912):118.

Lombrozovih teorija i pripadnika francuske škole kriminalne antropologije skoncentrisane oko Lakasanja, učešće u radu kongresa imali su predstavnici drugih zemalja (Španije, Holandije, Belgije) sa sličnim pristupom i pogledom na razvoj teorija u kriminalnoj antropologiji.

Kongresi su održavani periodično u razmacima od tri do pet godina. U periodu od 1885. do 1914. godine održano je sedam kongresa: u Rimu (1885), Parizu (1889), Briselu (1892), Ženevi (1896), Amsterdamu (1901), Turinu (1906), Kelnu (1911) dok kongres u Budimpešti, osmi po redu (1914), nije održan zbog rata.⁶⁸⁴

Sva izlaganja objavljujvana su u celini kao posebna izdanja „Akti Međunarodnog kongresa za kriminalnu antropologiju” a sažeci i zaključci u časopisu „Arhiv za kriminalnu antropologiju” (*Archives d'Anthropologie Criminelle*) ili u „Naučnoj reviji” (*Revue Scientifique*).

Prvi kongres organizovan je u Rimu 16. novembra 1885. godine⁶⁸⁵ s namerom da se ostvare tri cilja: 1) uvrstiti kriminalnu antropologiju kao društveno-humanističku naučnu disciplinu u svet nauke 2) usaglašavanje krivično-pravne regulative sa principima kriminalne antropologije 3) uspostavljanje principa i teorija italijanske kriminološko-antropološke škole kao normativa, što je nailazilo na oštro suprotstavljanje predstavnika Francuske.⁶⁸⁶ Lombrozove determinističke teorije o čoveku urođenom zločincu sa anomalijama u razvoju, koje su poslužile kao osnova za klasifikaciju kriminogenih ličnosti, naišle su na oštro suprotstavljanje pristalica francuske škole, naročito Lakasanja koji je isticao ulogu i uticaj socijalnog okruženja na uzrok i pojavne oblike kriminala, smatrajući da su Lombrozove teorije o degeneraciji i atavističkim karakteristikama pojedinaca preterane i neosnovane. Na kongresu u Rimu napravljen je veliki korak u razvoju naučno-tehničke policije. Bertillon je izložio svoj sistem za identifikaciju lica recidivista⁶⁸⁷ koji je prihvaćen sa preporukom da se primeni u svim zemljama sveta.

⁶⁸⁴ Edward Lindsey, „The International Congress of Criminal Anthropology: A Review,” *Journal of Criminal Law and Anthropology* 1, 4 (1911): 578-583.

⁶⁸⁵ Program prvog kongresa pripremio je odbor u sastavu: Lombrozo, Feri, Garofalo, Skjamana, Morseli, Lakasanj, Kreplen, Tard, Albreht, Dril, Friđerio, Paskvali, Serdi, Romiti, Pelja i Porto. Program je bio podeljen u dve sekcije: biološku i sociološku. Isto, 578.

⁶⁸⁶ Isto

⁶⁸⁷ Alphonse Bertillon, „Sur l'Anthropometrie Applique aux Recidivistes,” in *Actes du Premier Congrès International d'Anthropologie Criminelle - Biologie et Sociologie*, Vol 1 Tome III, (Turin; Rome; Florence: Bocca Frères, 1886-1887), 689-706.

Drugi kongres održan je u Parizu od 29. jula do 5. avgusta 1889.⁶⁸⁸ Pored predstavnika Belgije, Brazila, Danske, Italije, Meksika, Pragvaja, Perua, Rumunije, Rusije, Srbije, SAD, Francuske, Havaja, Holandije i Švedske, Austrije, Portugalije, Španije i Švajcarske, na kongresu je učestvovao dr Milenko Vesnić iz Kraljevine Srbije. Vesnić je izneo predlog da izučavanje pravnih nauka i antropologije treba da bude bitan uslov za lica koja žele da budu direktori kaznenih zavoda, što je i usvojeno.⁶⁸⁹ Svi prihvaćeni predlozi odnosili su se na dalja istraživanja „čoveka zločinca.”⁶⁹⁰ Od predloga značajnih za razvoj naučno-tehničke policije, a suočeni sa pozitivnim rezultatima primene bertijonaže u Francuskoj i u Argentini, predloženo je i drugim zemljama koje nisu uvele bertijonažu, „da usvoje antropometrijski sistem identifikacije u cilju što uspešnije borbe protiv zločina.”⁶⁹¹

Treći kongres održan je u Briselu od 7. do 14. avgusta 1892. godine. Eksperimentalna istraživanja koja su planirana da se sprovedu od prethodnog kongresa sa ciljem da se provere Lombrozove determinističke teorije i klasifikacija zločinaca, nisu urađena. Zvanični delegat, predstavnik Kraljevine Srbije bio je dr M. Vasić (upravnik bolnice za duševno obolele).⁶⁹² U zaključnim razmatranjima usvojeno je nekoliko predloga o antropometrijskom identifikovanju lica. Jedna od preporuka bila je da se u svim zemljama usvoji isti, opšti antropometrijski metod za identifikaciju lica, koji bi se primenjivao u slučaju potrebe hitnog i pouzdanog utvrđivanja identiteta a ne samo recidivista; predloženo je da se u svim glavnim zakonodavnim centrima evropskih

⁶⁸⁸ Milenko R. Vesnić, „Drugi međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” *Prosvetni glasnik* XI, 9-12 (1890): 306.

⁶⁸⁹ Isto, 324-325.

⁶⁹⁰ Na kongresu su usvojeni predlozi: a) da vlade stručnim licima omoguće olakšani pristup kaznenim zavodima radi istraživanja (predlagači Lakasanj i Semal) b) tela umrlih osuđenika u kaznenim zavodima kao i onih na kojima je izvršena smrtna kazna staviti na raspoloženje nauci (predlagač Lakasanj); v) nastavu sudske medicine uvesti kao obaveznu na pravnim fakultetima u zemljama u kojima nije uvedena (predlagač Lakasanj i Sarot); g) radi uspešnije borbe protiv kriminala, preporučiti vladama da usvoje antropometrijski sistem identifikacije koji se uspešno primenjivao u Francuskoj i u Argentini (predlagači Sarote i Kantilo); d) brigu o maloj deci koja se nalaze u „zavodima za popravku” poveriti što je moguće više ženama (predlagač Ešenauer); đ) izučavanje pravnih nauka i antropologije treba da bude bitan uslov za lica koja žele da budu direktori kaznenih zavoda (predlagač Vesnić); e) da se sastavi komisija od sedam članova (Lakasanj, Benedikt, Bertijon, Lombrozo, Manuprije i Semal) sa zadatkom da sprovede istraživanje uporednim opservacijama eksperimentalne grupe od stotinu zločinaca (od toga jedna trećina ubica, jedna trećina nasilnika i jedna trećina lopova varalica) i kontrolne grupe od stotinu poštenih ljudi, uzimajući u obzir i njihove pretke i srodnike (predlagač Garofalo). Istraživanje nije sprovedeno u praksi, već je postalo predmet razmatranja na sledećem kongresu. Isto, 306-325.

⁶⁹¹ Alimpić, *Bertilonaž*, 7.

⁶⁹² *Actes du Troisième Congrès International D'Anthropologie Criminelle - Biologie et Sociologie*, (Bruxelles: Henri Lamertin, F. Hayez, 1893), XXVI [cited 20 July 2017]; Available from <https://archive.org/details/actesdutroisim00cong/page/n13>

zemalja osnuju antropometrijska odeljenja, a glavni, centralni antropometrijski biro u Parizu ili u Briselu koji bi sprovodio antropološka istraživanja na osnovu velikog broja prikupljenih podataka iz ostalih evropskih centara.⁶⁹³ Predloženo je da se osuđeničke liste u kaznenoj evidenciji osuđenika dopune rezultatima patoloških i psiholoških analiza, koje zajedno sa antropometrijskim kartonima, čine vrstu krivičnog dosijea (tzv. kaznene karte).⁶⁹⁴ Kompletna, jedinstvena evidencija o osuđenim licima treba da se nalazi u antropometrijskim odeljenjima. Predlog je ostavljen za detaljnije razmatranje na sledećem kongresu.⁶⁹⁵ Na kongresu je Džorž Bertijon (brat Alfonsa Bertijona) predstavio rad o načinu prepoznavanja antropometrijskih karakteristika izvršilaca krivičnih dela na osnovu delova odeće što je veoma značajno za sudske lekare i sudije.⁶⁹⁶

Na Četvrtom kongresu koji je održan u Ženevi 1896.godine, nije bilo predstavnika Kraljevine Srbije. Alfons Bertijon je izložio svoj referat: „Rezultati postignuti primenom antropometrije sa stanovišta kriminaliteta. Koji su nedostaci?” (*Résultats obtenus par l'anthropométrie au point de vue de la criminalité. Quelles sont les lacunes à combler par M. A. Bertillon*) u kome se kritički osvrnuo i izneo statističku analizu efikasnosti primene svoje antropometrijske metode u prethodnih deset godina u Francuskoj, ističući činjenicu da je broj identifikovanih lica (naročito recidivista) znatno povećan, uz napomenu da je veliki broj kriminogenih lica napustio Francusku nakon uvođenja bertijonaže. Mnogi pripadnici policije iz drugih zemalja dolazili su u Francusku na obuku u primeni bertijonaže, što je rezultiralo velikoj zastupljenosti bertijonaže u većini razvijenih evropskih zemalja. Broj dnevnih identifikacija lica, naročito stranaca, povećan je zahvaljujući generalizaciji metode i široj primeni u svetu. Saradnja između zemalja koje su primenjivale bertijonažu je unapređena – broj zahteva za utvrđivanjem identiteta odbeglih lica povećan je i uspešno sproveden. Broj evidentiranih lica je značajno povećan, pa je bilo neophodno uraditi klasifikaciju po merama radi lakšeg pretraživanja – povećan je broj merenja i uvedeno je uzimanje otisaka četiri prsta. Najvažniju inovaciju predstavljao je standardizovani antropološki opis. Izvesne promene unete su u signaletičkoj fotografiji radi lakšeg poređenja sa

⁶⁹³ Isto, 481.

⁶⁹⁴ Isto

⁶⁹⁵ Isto 480-481.

⁶⁹⁶ Metodu je koristio dr Lakasanj iz Liona u razrešavanju slučaja Gufe (Gouffe). „The Third International Congress Of Criminal Anthropology,” *Journal De Geneve*, September 24th 1892, 2.

stvarnim likom (redukcija je svedena na jednu sedminu od normalne veličine i precizno je definisana pozicija lica koje se fotografiše).⁶⁹⁷

Peti kongres održan je od 9. do 14. septembra 1901. u Amsterdamu.⁶⁹⁸ Najveća pažnja posvećena je socijalnim uzročnicima kriminaliteta.⁶⁹⁹ Na kongresu nisu razmatrana značajna pitanja o naučno-tehničkoj policiji.

Šesti kongres održan je od 28. aprila do 3. maja 1906. godine u Turinu u čast Lombroza. Kraljevinu Srbiju predstavljali su dr Vesnić i Boža Marković, profesor univerziteta.⁷⁰⁰ Pored ustaljenih tema iz oblasti kriminalne antropologije,⁷⁰¹ na kongresu je posvećena posebna pažnja naučnoj policiji, uz učešće najjemenitnijih svetskih eksperata naučne policije, među kojima se posebno istakao Arčibald Rajs svojim referatima: „Nova primena fotografije u sudskim istragama” (*Quelques Applications Nouvelles de la Photographie dans les enquêtes judiciaires*),⁷⁰² „Slike koje govore u policijskoj praksi i obuci” (*Le portrait parlé dans la pratique policière et son enseignement*),⁷⁰³ „Slike koje govore njihova primena u istraživanjima kriminalne antropologije” (*Le Portrait Parlé Et Son Application Dans Les Recherches D'anthropologie Criminelle*).⁷⁰⁴ Referate u kojima su razmatrana pitanja o naučno-tehničkoj policiji imali su: Gasti L: „Daktiloskopska identifikacija i italijanski system klasifikacije” (*L'identification dactyloscopique et le système italien de classification*);⁷⁰⁵ Alfredo Ničeforo: „Naučna sudska policija” (*La Police Judiciaire*

⁶⁹⁷ *Quatrieme Congres International D'Anthropologie Criminelle*, (Geneve: George & Co, 1897), 63-67. [cited 20 July 2017]; Available from http://data.decalog.net/enap1/Liens/gallica/gallica_0028.pdf

⁶⁹⁸ Jov. B. M. „Kongres za kriminalnu antropologiju,” *Policijski glasnik* V, 34-35 (1901): 267.

⁶⁹⁹ Razmatran je pojam zločina, etiologija zločina, maloletnička delikvencija, degeneracija i kriminalitet, kriminalitet duševno porećenih lica. Predstavnik Kraljevine Srbije bio je ponovo dr Milenko Vesnić. Na kongresu su doneti zaključci: da se ustanove posebne laboratorije za psihološka i psiho-fiziološka istraživanja abnormalnosti kod individua - zločinaca u pojedinim institucijama (kaznenim zavodima, psihijatrijskim klinikama bolnicama); da se nastavi sa metodološkim istraživanjima u oblasti kriminalne antropologije, da se kažnjavanje osuđenika ne svodi na „osvetu” i ispaštanje zbog učinjenog dela već na reformu društva i pojedinca, na reintegraciju osuđenika. Jov. B. M. „Kongres za kriminalnu antropologiju,” 267.

⁷⁰⁰ *Comptes-rendus du VI congrès- International D'Anthropologie Criminelle* 28 avril-3 mai 1906, (Milan: Bocca Frères, 1908), X. [cited 20 July 2017] <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5608779q.texteImage>

⁷⁰¹ Razmatrana su pitanja: o postupanju sa maloletnim zločincima prema principima kriminalne antropologije, o sprečavanju i lečenju zločina, o stalnom zatvaranju duševno obolelih zločinaca, o anatomskim anomalijama kod zločinaca i duševno obolelih, o psihološkoj vrednosti svedodžaba, o paralelizmu između homoseksualnosti i urođenog kriminaliteta. ⁷⁰¹ Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 253.

⁷⁰² *Comptes-rendus du VI congrès- International D'Anthropologie Criminelle*, 262-272.

⁷⁰³ Isto, 278-294.

⁷⁰⁴ isto, 272-277.

⁷⁰⁵ Isto, 321-336.

Scientifique)⁷⁰⁶ i Antropologija nižih klasa i njihovo mesto u kriminalnoj antropologiji (*L'anthropologie Des Classes Pauvres Et Ses Rapports Avec L'anthropologie Criminelle*);⁷⁰⁷ Otolengi, Salvatore: „Kriminalna antropologija i naučna organizacija policije” (*L'anthropologie Criminelle Et L'organisation Scientifique De La Police*).⁷⁰⁸

Na Šestom kongresu usvojeno je nekoliko predloga od značaja za razvoj naučno-tehničke policije: a) konfiskovane predmete pomoću kojih su izvršena krivična dela prikupljati i izlagati u kriminalnim muzejima jer su potrebni za studije policijske i sudske; b) sve države treba da uvedu obligatno utvrđivanje identiteta svih povratnika po istoj metodi;⁷⁰⁹ c) predviđeno je da se na sledećem kongresu posebno razmotre pitanja o znanjima koja su neophodna policijskim službenicima i sudskim organima kao bi u budućnosti usaglasili svoj rad u skladu sa principima kriminalne antropologije.⁷¹⁰ Naročita pažnja posvećena je uvođenju policijske tehnike u proces univerzitetske nastave, što je već bilo uspešno sprovedeno u Rimu i u Lozani. Vodila se diskusija o detaljnom programu policijske tehnike, ali bez definitivnog zaključka, što je ostavljeno kao jedna od glavnih tema na sledećem kongresu.⁷¹¹

Na Sedmom kongresu koji je održan u Kelnu krajem septembra i početkom oktobra 1911. godine, Kraljevina Srbija imala je više predstavnika. Iz Ministarstva unutrašnjih dela prisustvovao je sekretar Aleksandar J. Kuzmanović, iz Ministarstva pravde sekretar Dušan Subotić i lekar dr Vojislav Subotić mlađi.⁷¹² Predstavnici Švajcarske i Francuske su se slabo odazvali učešću na kongresu. Tokom prva tri dana kongresa razmatrana su pitanja: o usklađivanju krivičnog zakonodavstva (u Nemačkoj, Austriji i Švajcarskoj) sa principima kriminalne antropologije (izmenama i dopunama krivičnog zakona o tretiranju zločinaca prema klasifikaciji kriminalne antropologije); o uvođenju kriminalne psihologije kao organskog elementa kriminološke nauke u univerzitetsku nastavu i osnivanje institucija odnosno otvaranju kriminalno - antropoloških laboratorija (pri kaznenim zavodima, psihijatrijskim klinikama,

⁷⁰⁶ Isto, 41-46.

⁷⁰⁷ Isto, 149-156.

⁷⁰⁸ Isto, 88-95.

⁷⁰⁹ Razlog je bio velika migracija recidivista iz Francuske u susedne zemlje nakon uvođenja bertijonaže, na šta je ukazao sekretar međunarodnog udruženja za kaznene zavode dr Viljem na skupu policijaca u Bernu (1900). Dušan Đ. Alimpić, „Bertilonaž i daktiloskopija,” *Policijski glasnik* IV, 30 (1908):235.

⁷¹⁰ Alimpić, „Sudske istrage i policija kao naročita nauka,” 149.

⁷¹¹ Alimpić, „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani,” 330-331.

⁷¹² AS, MUD, P 1914 F13 R105, Izveštaj Dušana Alimpića (od oktobra 1911) ministru Marku Trifkoviću o učešću na VII kongresu Kriminalne antropologije u Kelnu.

preventivnim zatvorima, pravnim fakultetima i sl) za psihološka istraživanja. Posebna pažnja bila je posvećena naučno-tehničkoj policiji. Referate su podneli sudija dr Rejmond de Riker iz Brisela, dr Salvatore Otolengi profesor sudske medicine na Univerzitetu u Rimu i dr Stokis sudski lekar iz Liježa ali nisu prisustvovali kongresu. De Riker je, u svom referatu istakao da u gotovo svim zemljama naučno-tehnička policija ima stručan, obrazovan, profesionalni kadar ali da su sredstva i oprema zastareli i neadekvatni. Posebno je istakao stalno prisutan latentan antagonizam između policije i istražnih vlasti jer se „često ne razumeju i ne govore istim jezikom.”⁷¹³ U cilju prevazilaženja navedenog problema, i „da bi se ostvarila kohezija između dva organizma” predloženo je da svi kandidati za istražne činovnike provedu izvesno vreme na praktičnoj obuci u policiji.⁷¹⁴

Jedan od najvažnijih predloga Sedmog kongresa odnosio se na otvaranje škole naučne policije za oficire sudske policije i istražne činovnike. Predloženo je da se škole otvaraju u univerzitetskim centrima. Program teorijske i praktične nastave (u laboratorijama i kriminalnim muzejima) u trajanju od tri godine obuhvatao bi: „1) radove na mestu izvršenog zločina, otiske, tragove, krvne mrlje, sudsku fotografiju, crtanje planova mesta zločina itd. 2) kriminalnu antropologiju, kriminologiju, kriminalnu sociologiju, krivično pravo i krivični postupak, ustavno i administrativno pravo 3) opisivanje i identifikovanje krivaca, antropometriju, daktiloskopiju, žive slike 4) fiziku, hemiju, toksikologiju, anatomiju, psihijatriju a naročito kriminalnu psihologiju i sudsku medicinu.”⁷¹⁵ Istaknuta je potreba za otvaranjem škole za policijske agente koji bi se upoznali sa elementarnim znanjem iz Kriminologije, Kriminalne sociologije, čitanjem i uzimanjem ličnog opisa.⁷¹⁶ Ovakav zaključak uticao je da se u Kraljevini Srbiji i kasnije u Kraljevini SHS, pokrene inicijativa „da se ustanove škole za više i niže kriminalne organe.”⁷¹⁷

Na Sedmom kongresu u Kelnu održana je i izložba⁷¹⁸ kriminalne antropologije koja je privukla veliku pažnju brojnih posetilaca. Izložba je održana u zgradi tamošnje

⁷¹³ Isto

⁷¹⁴ Isto

⁷¹⁵ Isto

⁷¹⁶ Isto

⁷¹⁷ Alimpić, „Policijska tehnika,” 372.

⁷¹⁸ „Sa izložbe VII internacionalnog kogresa za Kriminalnu antropologiju u Kelnu,” *Policija* III, 1 (1912): 13-15.

Trgovačke akademije, u četiri sale. U prvoj sali bili su izloženi rezultati istraživanja psihijatrijske klinike Borskog univerziteta, značajni za istraživače kriminalne antropologije: statistički tabelarni pregled kretanja kriminaliteta (zločinstava) u odnosu na različite kulture; međusobni odnos zločinstava i godišnjih doba; međusobna uslovljenost alkohola i kriminaliteta, ekonomskih prilika i kriminaliteta, poreklo zločinstava i sl. U drugoj sali bila su izložena pomoćna sredstva moderne policije u borbi sa zločinačkim svetom, među kojima je fotografija bila najprivlačnija: izloženi su albumi krivaca prema izvršenim krivičnim delima (moralni prestupnici, kesaroši, hotelski kradljivci, opasni zločinci i sl). Antropolozi su nastojali da prouče fizičku sličnost između lica sklona određenim vrstama krivičnih dela.⁷¹⁹

Pored fotografija izvršilaca, izložene su i potresne fotografije žrtava krivičnih dela. Sklonost zločinaca ka tetoviranju dokumentovana je fotografijama na kojima su bili prikazani razni motivi tetovaža. Značaj čuvanja i pronalaženja tragova zločina bio je prikazan na zanimljiv način. Ostendska policija je postavila plakat sa natpisom: *Pomozi da se pronađu tragovi*, na kome je izloženo uputstvo u reči i slici kako se pronalaze i čuvaju tragovi zločina na licu mesta. Ovakve plakate Ostendska policija je rasturala ne samo među policajcima već i u široj publici. Uz fotografije istih lica promenjenog izgleda postavljeni su daktiloskopski kartoni kao pouzdana metoda za identifikaciju lica. Bogata zbirka rukopisa pokazivala je da se rukopisi zločinaca ne razlikuju po formi od običnih ljudi, ali je njihova sadržina bila interesantna. Torinski institut za sudsku medicinu izložio je predmete koji su zločinci⁷²⁰ koristili pri bekstvu iz zatvora, kao i pri izvršenju krivičnog dela. Izložena je i velika zbirka modela raznih zatvora i ćelija.

Osmi kongres, planiran da se održi 1914. u Budimpešti, nije održan.⁷²¹

⁷¹⁹ Isto, 13-14.

⁷²⁰ Među predmetima je bila izložena i lopta napravljena od sažvakanog hleba, uvijena u iscepano parče slamnjače kojom je zatvorenik tukao čuvara zatvora i uspeo da pobjegne. Isto, 14-15.

⁷²¹ Martine Kaluszynski, „The International Congresses of Criminal Anthropology: Shaping the French and International Criminological Movement, 1886-1914” in *Criminals and Their Scientists. The History of Criminology in international perspective*, ed. Peter Becker, Richard F. Wetzell (New York: Cambridge University Press, 2006), 301-316. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139052405.014>

1.8. Mesto kriminalistike u istoriji i filozofiji savremene nauke

U nastojanju da se spreči kriminalitet kao negativna društvena pojava, naučna zajednica je, tokom XIX i početkom XX veka započela ozbiljna istraživanja u društveno-humanističkim i medicinskim naukama i došlo je do razvoja kriminologije kao interdisciplinarnе nauke. Glavni problem istraživanja kriminologije je kriminal kao društvena pojava a predmet istraživanja je kriminalitet. Nemoć ljudskog društva da se izbori sa kriminalom zahtevao je promene u pravosudnom sistemu, posebno u kaznenoj politici i krivično-sudskim procesima koji su se mogli uspešno sprovesti samo na osnovu neoborivih, objektivnih dokaza. Priznanje, kao „kraljica dokaza” i svedočenje više nisu bili dovoljni za procesuiranje optuženih, već su bili potrebni „nemi svedoci” lišeni subjektivnosti i psihologizma. Zahvaljujući prodoru prirodnih nauka i primeni naučnih metoda i tehničkih sredstava u istrazi krivičnih dela, rešen je problem valjanih dokaza neophodnih za pokretanje i sprovođenje krivičnog postupka – nastala je kriminalistika. Krajem XIX i početkom XX veka, kriminalistika (koja se tada smatrala dopunskom ili pomoćnom naučnom disciplinom u kriminologiji) dobila je svoje istaknuto i neizostavno mesto u: a) teoriji – u oblasti medicinskih i društveno-humanističkih (naročito krivično-pravnih nauka) sprovode se istraživanja i održavaju međunarodni naučni kongresi na kojima se iznose i razmenjuju najnovija saznanja; b) u praksi – nastala je naučno-tehnička policija koja primenjuje najnovije metode i koristi savremena tehnička sredstva u istražnim policijskim radnjama.

Status kriminalistike u savremenoj nauci i dalje predstavlja predmet sporenja. Mišljenja su podeljenja, u pojedinim državama kriminalistika je samostalna nauka, a u drugim naučna disciplina u okviru kriminologije. Vreme nastanka kriminalistike je vreme vladavine radikalnog empirizma odnosno logičkog pozitivizma (koji je tridesetih godina XX veka dostigao svoj zenit) i vreme shvatanja naučnog znanja kao (istinitog) opisa stvarnosti. Posle kantovskog obrta u shvatanju karaktera naučnog znanja (koje predstavlja organizovanje iskustva na osnovu apriornog konceptualnog okvira)⁷²² i dalje stoji otvoreno pitanje: Da li je kriminalistika samostalna nauka?

Mesto i značaj kriminalistike u istoriji i filozofiji nauke može se predstaviti na tri načina: prema Popperovom konceptu teorije naučnog metoda, prema Kunovom

⁷²² Svetozar Sindjelić, „Kantovski obrt u savremenoj filozofiji nauke,” *Theoria* 53, 3 (2010): 5.

filozofskom konceptu „normalne nauke” kao i mesto kriminalistike u savremenoj nauci hipotetičko-deduktivnog shvatanja.

Polazi se od opšte hipoteze: Kriminalistika jeste/nije (samostalna) nauka; i pomoćnih hipoteza: Kriminalistika je empirijska nauka; Kriminalistika je „normalna” nauka; Kriminalistika jeste/nije pomoćna naučna disciplina u kriminologiji.

Ontogeneza kriminalistike. Glavni zadatak kriminalistike bio je da u kriminalnoj proceduri (istražnoj radnji) pruži informacije i obezbedi dokaze o okolnostima kriminalnog događaja, na osnovu kojih se može sprovesti pravično suđenje.⁷²³ U razvoju kriminalistike mogu se razlikovati dva perioda. U prvom periodu kriminalistika je smatrana pomoćnom naukom kriminologije i krivičnog prava, a u drugom počinje da dobija status samostalne nauke u pojedinim zemljama. Različit status kriminalistike u savremenoj nauci u pojedinim zemljama je posledica istorijskih individualnih razlika u njihovom razvoju što se odražava i danas kroz dva suštinski različita mišljenja o poziciji kriminalistike u savremenoj nauci. Istorijske promene o statusu kriminalistike u nauci ne mogu se sagledati niti objasniti bez uvida u obrte koji su se desili u filozofiji nauke u XIX i XX veku.

Kriminalistika kao pomoćna nauka u kriminologiji i u krivičnom pravu. Rodonačelnik kriminalistike Hans Gross je, u okviru svoje koncepcije o kriminologiji kao nauci, svrstao kriminalistiku kao deo posebnog učenja o pojavi zločina u okviru kriminalne fenomenologije.⁷²⁴

Sumiranjem brojnih iskustava iz sudskih procesa i istraga krivičnih događaja u „Priručniku za istražne sudije – Sistem kriminalistike,”⁷²⁵ Gros prikazuje praktično znanje dobijeno na osnovu iskustva sa preporukama i uputstvima za sprovođenje procedure u istražnim sudskim postupcima i nedvosmisleno ukazuje na empirijski sadržaj kriminalistike. Ovakav pristup jasno određuje kriminalistiku kao empirijsku, pomoćnu naučnu disciplinu u okviru kriminologije, koja je u to vreme bila zajednički naziv za više disciplina, a ne samostalna nauka: „Kriminalnoj nauci nije više samo cilj: zločin i egzemplarna kazna u cilju zaštite društva od kriminalne opasnosti, već na prvom mestu dolazi proučavanje zločinaca i italijanska pozitivistička škola stvara nove

⁷²³ Vladimir Terehovics, „Logically Methodical Aspects of Positioning Criminalistics in the System of Scientific Knowledge,” *Jurisprudencija* 57, 65 (2005): 30.

⁷²⁴ videti tabelu 1 na 25. strani

⁷²⁵ Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, (1899)

pogleda kroz kriminalnu antropologiju, kriminalnu sociologiju, koje su pak nauke čvrsto povezane sa kriminalnom psihijatrijom.”⁷²⁶

U vreme nastanka kriminalistike, naučna javnost bila je saglasna o empirijskom karakteru kriminalistike, delimično saglasna po pitanju njene samostalnosti (jedni su smatrali da je pomoćna nauka kriminologiji, drugi da je pomoćna nauka krivičnom pravu) ali podeljena po pitanju: “Da li je kriminalistika nauka ili nije?”

Poznati ruski kriminolog Sergije Tregubov i pripadnik srpske naučno-tehničke policije Aleksandar Andonović, smatrali su: „Ova mlada nauka još nije dobila opšte priznato ime, u mnogim latinskim zemljama najpre je bio primljen termin koji su uveli italijanski kriminalisti: *Naučna policija* (*Polizia scientifica, Police scientifique*), zatim *Policijska tehnika* ili *Tehnička policija* (*Technique policière, fr*). U Nemačkoj je upotrebljen termin *Kriminalistika* (*Kriminalistik*),”⁷²⁷ koji u širem značenju obuhvata „niz pomoćnih nauka krivičnom pravu, kao Kriminalna tehnika, Kriminalna taktika, Kriminalna hemija, Kriminalna statistika itd.”⁷²⁸ Različiti stavovi nastali su kao posledica isticanja pragmatične strane kriminalistike zbog čega je za većinu kriminologa *kriminalistika* bila izjednačena sa pojmom *kriminalna tehnika*. Tehnika ne može biti nauka, pa se istovremeno osporava i *kriminalistika* (*kriminalistička tehnika*) kao nauka od strane pojedinih naučnika. Edmond Lokar smatra da je ime *naučna policija* pretenciozno i netačno jer „u njemu nema ni stalnih zakona ni opštih principa, već samo jedna serija praktičnih primena, pozajmljenih od raznih grana nauka i primenjenih na krivičnu istragu. To je veština, kojoj mnogo bolje dolikuje ime *policijska tehnika*.”⁷²⁹

U Srbiji su bila prisutna oba termina ali su mišljenja pojedinih autora različita. „Ime *Tehničke policije* ili još kako se zove *Naučna policija* dato je jednom skupu naučnih praktika primenjenih u kriminalnim anketama u cilju da se rekonstruiše zločin, prikupe tragovi i isti upotrebe u cilju pronalaženja izvršioca.”⁷³⁰ Tregubov ističe: „Mi držimo da ime svake nauke treba, po mogućstvu, da izražava njenu suštinu, tj. njen predmet i cilj njenog studovanja. Takvoj potrebi najbolje odgovara termin *kriminalna*

⁷²⁶ Vladeta Milićević, „Pojmovi o tehničkoj policiji,” *Policija* XVIII, 7-8 (1931): 338.

⁷²⁷ Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 3.

⁷²⁸ Isto

⁷²⁹ Lokar, „Policijsko-tehnički laboratorijum,” prev. Alimpić, 244.

⁷³⁰ Milićević, „Pojmovi o tehničkoj policiji,” 340.

tehnika, pošto ona izlaže tehničke metode istraživanja, kao i primenu ovih metoda u krivičnom postupku.”⁷³¹

„Kriminalna tehnika kao nauka bavi se proučavanjem najboljih i najpodesnijih metoda, koje su potrebne za izviđanje mesta na kome je izvršeno krivično delo, kao i za pronalaženje izvršilaca toga dela. U svojim metodama rada, kriminalna tehnika služi se prirodnim naukama i savremenim tehničkim iskustvima. Praktični zadatak ove nauke sastoji se u tome, da pravosuđu pruži svestranu pomoć u otkrivanju istine i da ga sačuva od teških grešaka kako prilikom pronalaženja krivaca, tako isto i pri konstatovanju nevinosti pogrešno osumnjičenih lica.”⁷³²

Zbrka koja je nastala u terminologiji novih pojmova delimično je razjašnjena u delu Arčibalda Rajsja „Priručnik naučne (tehničke) policija” (*Manuel de police scientifique (thechnique)*, fr). Rajs naglašava da policijska tehnika pruža mogućnost da se izvršioc krivičnih dela i prestupa otkriju zahvaljujući primeni naučnih metoda istraživanja i praktičnog izučavanja zločinaca i zločina dok se u kriminalnoj antropologiji stiču teorijska znanja o ličnosti zločinca sa anatomske, biološke i psihološke gledišta.⁷³³

Iz napred navedenog, može se zaključiti da se između pojmova *kriminalistika*, *kriminalna tehnika*, *naučna policija* i *tehnička policija* po cilju i zadacima stavlja znak jednakosti. Širi pojam kriminalistike postojao je samo u Nemačkoj, gde se prvi put pojavio. Danas se na kriminalistiku gleda kao na tripartitnu nauku što se razmatra u jednom od narednih poglavlja.

Logistički pozitivizam i uticaj Kantovskog obrta u filozofiji nauke na status kriminalistike. Određenje kriminalistike kao empirijske nauke je logična posledica uticaja radikalnog empirizma tadašnjeg aktuelnog filozofskog pravca. Kriminalistika je nastala u vreme empirističke, tradicionalne filozofije preciznije filozofije nauke logičkog pozitivizma koja je zasnovana na:

a) doktrini opservacionizma (opservacijom se dolazi do singularnih opservacionih iskaza koji su istiniti i neoborivi jer su opravdani iskustvom), i

⁷³¹ Tregubov i Andonović, *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela*, 3.

⁷³² Isto

⁷³³ Dušan Đ. Alimpić, „Policijska tehnika,” *Policijski glasnik* VII, 26 (1911): 202.

b) doktrini induktivizma (do univerzalnih iskaza nauke dolazi se indukcijom iz skupa singularnih, relevantnih iskaza).

Metodološke pretpostavke logičkog pozitivizma nisu nikako mogle doprineti razjašnjenju statusa kriminalistike kao nauke osim kao pomoćne, empirijske naučne discipline drugim naukama. Do naučne teorije u kriminalistici se nije moglo doći po bekonovskom metodu: opservacija – istraživanje – teorija, niti se rast znanja mogao smatrati kumulativnim, pre se može reći da je do rasta znanja došlo posle naučnih revolucija (po Kunu).

Glavni momenti Kantovskog obrta u filozofiji nauke uticao je i na preciznije određenje kriminalistike kao nauke:

- a) Naučno istraživanje u kriminalistici zasniva se na hipotetičko-deduktivnom pristupu, odnosno na osnovu probnih hipoteza pomoću kojih se uređuje iskustvo;
- b) Iskustvo, koje je na početku amorfnog, treba da se uredi pomoću kategorijalnog aparata; Zatečeno stanje na mestu događaja sa obiljem informacija, činjenica i subjektivnih procena predstavlja amorfnog iskustvo koje treba urediti prikupljanjem dokaza (materijalnih i nematerijalnih) i istraživanjem njihovog međusobnog kauzaliteta na osnovu kategorijalnog aparata;
- c) Ono što čini kategorijalni aparat su osnovni stavovi koji nisu potekli iz iskustva već su *a priori* u odnosu na iskustvo (po Kantu to su sintetički iskazi *a priori*, a u savremenoj filozofiji nauke konvencije). Osnovni stavovi: 1) *u prirodi se ništa ne ponavlja*, i 2) *svaka ljudska aktivnost ostavlja trag u vremenu i prostoru*, čine kategorijalni aparat kriminalistike;
- d) „Teorijski sistemi se ne izvode iz iskustva niti mogu biti odbačeni isključivo na osnovu iskustva. Niti teorijski interpretiranog iskustva, a pogotovo ne sirovog.”⁷³⁴ Za kriminalistiku kao i za kriminologiju važi suprotno – teorijski sistemi kriminologije i kriminalistike su izvedeni iz iskustva;
- e) Ono što igra glavnu ulogu u organizaciji iskustva je kategorijalni aparat, (paradigma, referentni okvir), do te mere da se govori o konstrukciji stvarnosti, u koju nemamo nikakav, bar ne direktan uvid.⁷³⁵ Ako se isto primeni na polje kriminalistike, svaki istražitelj ima posredan uvid u stvarnost kriminalnog događaja

⁷³⁴ Sindjelić, „Kantovski obrt u savremenoj filozofiji nauke,” 11.

⁷³⁵ Isto

– nakon izvršenog dela istražitelj „konstruiše” stvarnost na osnovu kategorijalnog aparata. Direktni uvid u stvarnost događaja može imati žrtva, kao neposredni učesnik ili izvršilac, kao i svedoci koji „konstruišu” svoju stvarnost pri čemu subjektivizam i psihologizam imaju veliki uticaj na tok istrage i razjašnjenje događaja.

- f) Obrt u shvatanju iskustva – sa pasivnog opisivanja iskustva subjekat istraživanja prelazi na organizaciju iskustva – „konstrukciju svoje stvarnosti” odnosno stvaranje svog modela stvarnosti koji nije model u smislu odslikavanja. Pre uvođenja prirodnih nauka u oblast kriminologije, do saznanja o krivičnom događaju kao predmetu proučavanja krivičnih nauka dolazilo se na osnovu pasivnog opisivanja iskustva subjekta (istražitelja). Prirodne nauke omogućile su da subjekat „organizuje” iskustvo odnosno konstruiše svoju stvarnost – svoj model stvarnosti o stvarnom dešavanju, koji nije model u smislu odslikavanja.⁷³⁶ Subjekat istraživanja treba da se bavi kauzalnim vezama, odnosno objašnjenjima a ne korelacijama (činjenicama). Kumulativno sakupljanje činjenica o saznanju da je izvršeno moguće krivično delo ne znači ništa bez uspostavljanja kauzalnih veza između činjenica unutar referentnog okvira/kategorijalnog aparata.

Kriminalistika prema Popperovoj teoriji objektivnosti naučnog znanja. Popper smatra da se u filozofiji proučavaju problemi a ne sprovodi se istraživanje bilo kakvog predmeta.⁷³⁷ Filozofi su uvek pokušavali da reše probleme, urgentne i stvarne, odnosno osetljivost za probleme je značajno za filozofiju a ne metod ili tehnika dostizanja rezultata: „za filozofiju metod nije važan: svaki metod je legitiman ako vodi rezultatima o kojim se može racionalno razgovarati.”⁷³⁸ Kriminologija i kriminalistika se bave proučavanjem problema kriminala u ljudskom društvu, svaka sa svog aspekta.

Problem indukcije i problem demarkacije su dva glavna problema, ključna za mogući pokušaj utemeljenja jedne nove teorije spoznaje i jedne nove teorije naučnog metoda. Pitanje pojma spoznaje je vrlo važno u Popperovom objašnjenju teorije spoznaje: on odbacuje spoznaju kao skup verovanja koja se mogu opravdati. Teorija saznanja treba da se koncipira kao istraživanje naučnog saznanja, koje je proizvod naših

⁷³⁶ Isto

⁷³⁷ Jelena Berberović, *Filozofija i svet nauke* (Sarajevo: Svetlost, 1990), 21.

⁷³⁸ Isto

ljudskih aktivnosti a ne istinito verovanje ili subjektivno stanje svesti. Znanje, kao sistem stavova, sistem teorija može se dostići samo pomoću kritičkog metoda, odnosno metoda postavljanja i odbacivanja smelih hipoteza nakon testiranja i ozbiljne kritike. Kriminalni događaj se može posmatrati kao spoznajni akt. Svaki spoznajni akt ima svoju objektivnu i subjektivnu stranu koje predstavljaju legitiman predmet istraživanja. Vrlo je važno napraviti razliku između pitanja koja se odnose na sam spoznajni akt od pitanja koja se postavljaju u vezi njegovog sadržaja. S tim u vezi, Popper ističe objektivnu dimenziju spoznaje, odnosno glavni problem se odnosi na sadržaj saznanja a istinito verovanje koje je praćeno osećajem izvesnosti gubi svoje središnje mesto.⁷³⁹ Popper ističe razliku između psihologije saznanja i logike saznanja. Logička analiza je vrlo važna u kriminalističkoj istrazi, jer se „logička analiza ne bavi pitanjima činjenica već samo pitanjima opravdanosti ili valjanosti.”⁷⁴⁰

Jedan od posebnih problema na koje je ukazivao Popper je indukcija. Kriminalistika, kao tripartitna empirijska nauka, koristi induktivnu metodu u kriminalističkoj tehnici, odnosno u istrazi kriminalnih događaja, koristi se logička analiza induktivnog metoda. Induktivnom metodom može se potvrditi ili odbaciti postavljena hipoteza u svakom pojedinačnom slučaju – kriminalnom događaju, ali se na osnovu singularnih iskaza (kao što su izveštaji o rezultatima posmatranja ili eksperimenta) ne može doći do univerzalnih iskaza (teorija ili hipoteza). S toga se može reći da su induktivni zaključci u kriminalistici opravdani u singularnim slučajevima – kriminalnim događajima pojedinačno, ali ne i dovoljni za uspostavljanje univerzalnih teorija koje bi bile opšte primenljive. Hipotetičko-deduktivna metoda je primenljiva u kriminalističkoj taktici i metodici.⁷⁴¹

Sušтина Popperovog stava nije u tome da teorija bude stvarno testirana, već da može da bude testirana. Osnovnom teorijom u kriminalistici mogla bi se smatrati teorija individualiteta koja je zasnovana na već pomenutim iskazima: „u prirodi se ništa ne ponavlja;” „svaka aktivnost ostavlja trag u prostoru i vremenu.” Teoriju individualiteta je moguće testirati u svakom kriminalnom događaju trostruko: utvrđivanjem individualiteta svakog kriminalnog događaja pojedinačno, utvrđivanje individualiteta

⁷³⁹ Isto, 28.

⁷⁴⁰ Karl Popper, *Logika naučnog otkrića*, prev. Staniša Novaković (Beograd: Nolit, 1973), 64.

⁷⁴¹ Prema M. Julier: „Kriminalistika obuhvata, u proširenom Grosovom smislu, učenje i iskustvo kako se zločini vrše (zločinačka taktika) kako ih sprečavati i razjašnjavati (preventivna i represivna kriminalistika).” Citirano u: Vodinelić, *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, 9.

izvršioca i utvrđivanjem individualiteta žrtve. Mogućnost testiranja povećava i proveljivost i potkrepljenost teorije individualiteta.

Epistemološki sadržaj kriminalistike može se posmatrati pomoću teorije tri sveta zasnovane na striktnom razlikovanju između objektivne i subjektivne dimenzije problema spoznaje. Ako prvi svet čine fizički (materijalni) entiteti, onda u kriminalistici prvi svet čine svi dokazi materijalni (organski i neorganski); drugi – svet subjektivnog iskustva čine: hipoteze, indicije, informacije, koje su zakonski relevantne, pravno utemeljene i etički opravdane u svakom pojedinačnom slučaju istrage krivičnog dela. U kriminalistici se kao i u drugim empirijskim naukama koristi algoritam: opservacija-analiza-tumačenje-zaključak.⁷⁴² Treći svet je svet objektivnog znanja koga sačinjavaju: „teorijski sistemi, problemi i problemske situacije ali i kritički argumenti tj. stanje kritičke diskusije u vezi s nekom hipotezom.”⁷⁴³ Treći svet u kriminalistici bi činile sve teorije i saznanja kao i naučne metode iz oblasti prirodnih, tehničkih i društvenih nauka koje su od značaja za uspešno sprovođenje istrage kriminalnog događaja, pokretanje sudskog postupka, sprečavanje recidivizma, smanjenje kriminaliteta kao negativne društvene pojave.

Karl Popper je uspostavio dinamički i evolutivni koncept nauke u kome se kao centralni problem postavlja pitanje rasta znanja, a ne njegove logičke strukture, kao i dostizanja racionalnih kriterijuma za sticanje znanja i njegovo razumevanje.⁷⁴⁴ Posmatrajući razvoj kriminalistike, Paul L. Kirk ističe da je „progres bio više tehnički nego fundamentalan, više praktičan nego teorijski, više prolazan nego stalan.”⁷⁴⁵ Problem rasta znanja u kriminalistici bi se možda bolje sagledao kroz filozofski koncept Tomasa Kuna.

Kriminalistika i (po Kuhnu) normalna nauka. Postavlja se pitanje – da li je kriminalistika *normalna nauka*? „Normalna nauka označava istraživanje koje je čvrsto utemeljeno na jednom ili više prošlih naučnih dostignuća za koja neka određena naučna zajednica priznaje da neko vreme čine temelj za dalju naučnu praksu.”⁷⁴⁶ Normalna

⁷⁴² Liz Stillwaggon Swan, „Karl Popper, Forensic Science and Nested Codes,” *Biosemiotic* 7, 2 (2014): 312.

⁷⁴³ Berberović, *Filozofija i svet nauke*, 90.

⁷⁴⁴ Isto, 86-87.

⁷⁴⁵ Paul L. Kirk, „The Ontogeny of Criminalistics,” *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science* 54, 2 (1963): 235.

⁷⁴⁶ Thomas S. Kuhn, *Struktura znanstvenih revolucija*, prev. Mirna Zelić (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002): 23.

nauka u „Strukturi naučnih revolucija” shvaćena je „kao stalni napor da se priroda utera u konceptualnu mrežu pojmova koja je proizašla iz istraživanja i prenosi se profesionalnim obrazovanjem.”⁷⁴⁷

Prema Kunovom stanovištu, normalna nauka i revolucija u nauci su dve vrste događanja u nauci koja se odvijaju naizmenično.⁷⁴⁸ Normalnu nauku treba razumeti kao „kumulativni proces rasta znanja u kojem se opšte prihvaćeni temelji i stavovi naučne zajednice razvijaju, proširuju, artikulišu i tako konstituiše osnovna naučna tradicija”⁷⁴⁹ dok se „pod pojmom revolucije imenuju delovi naučnog istraživanja kao jedinstvenog procesa koji znači inauguraciju nove paradigme.”⁷⁵⁰

„Razvoj nauke bi se shematski sada mogao predstaviti ovako:

*Paradigma1 ⇒ normalna nauka1 + dalje širenje iskustva + pojava anomalija
⇒ kriza – broj anomalija je znatan + prvi pokušaji alternativnih rešenja ⇒
revolucija (nova paradigma – paradigma2) ⇒ normalna nauka2i ova shema
se stalno ponavlja.*⁷⁵¹

Ako se posmatra istorijski razvoj kriminalistike u skladu sa napred pomenutom shemom, onda bi se isti mogao sagledati na sledeći način:

Paradigma 1: priznanje kao kraljica dokaza i svedočenje su pravni osnov za procesuiranje krivaca; tortura je dozvoljen, zakonski i etički opravdan način za utvrđivanje dokaza; represija kao jedina mera za smanjenje kriminaliteta. Ovakav kategorijalni aparat činio je okosnicu krivičnog prava kao normalne nauke u kome su se pojavile anomalije: zbog prisutnosti subjektivizma i psihologizma u utvrđivanju istine (iznuđena priznanja, lažna svedočenja – često zlonamerna, ali i netačna zbog lošeg kopiranja utisaka) javljale su se pravne greške; ukupan kriminalitet nije smanjen; recidivizam kao negativna pojava postao je izraženiji i društveni problem koji traži drugačije rešenje. U pokušaju da se navedene anomalije prevaziđu, razvija se kriminologija čiji korpus čini više naučnih disciplina – kriminalna antropologija, kriminalna sociologija i kriminalna fenomenologija i postavlja se nova paradigma:

⁷⁴⁷ Berberović, *Filozofija i svet nauke*, 255.

⁷⁴⁸ Isto, 174.

⁷⁴⁹ Isto, 253.

⁷⁵⁰ Isto, 253.

⁷⁵¹ Sindjelić, „Kantovski obrt u savremenoj filozofiji nauke,” 17.

Paradigma 2: „Homo Criminalis” – polazi se od hipoteze da se čovek rađa kao zločinac. U nastojanju da reši problem porasta kriminaliteta u društvu, kriminolozi su započeli istraživanja u penološkom sistemu. Zatvori su postali laboratorije u kojima se proučavao *čovek zločinac* za koga se pretpostavljalo da ima urođena, biološka obeležja po kojima se razlikuje od ostalih ljudi. *Homo criminalis* bio je predmet istraživanja u antropologiji koja su uticala na Alfonsa Bertijona, da stvori bertijonažu kako bi se merenjima ljudskih tela i opisivanjem specifičnih obeležja stvorila baza podataka o zločincima, tzv. žive slike. Anomalije koje su nastale: porast kriminaliteta i savršeniji oblici ispoljavanja krivičnih dela, problem identifikacije lica zbog pogrešnih polaznih osnova – da se ljudsko telo ne menja posle osamnaeste godine odnosno da mere ljudskog tela ostaju konstante tokom celog života. U nastojanju da se reši problem razjašnjavanja novih načina izvršenja i identifikacije izvršilaca krivičnih dela postavljene su nove paradigme

Paradigma 3: u kriminologiji se krivično delo posmatra kao fenomen sa entitetima (izvršilac, žrtva i mesto zločina). Da bi se rasvetlilo krivično delo, potrebno je rešiti problem individualiteta svakog entiteta krivičnog dela – pojavljuje se kriminalistika kao pomoćna nauka koja ima svoje paradigme (*u prirodi se ništa ne ponavlja; svaka aktivnost ostavlja trag*). Bertijonaža je zamenjena daktiloskopijom koja je odgovarala opštim paradigmama kriminalistike a u istražnim radnjama počinju da se koriste saznanja iz prirodnih nauka (kriminalna statistika, kriminalna hemija i sl), iz medicine (posebno iz sudske medicine i toksikologije) i dostignuća tehničkih nauka (rentgen, fotografski aparati, spektrometri itd).

Radi jasnoće sadržaja, Kun je pojam *paradigme*⁷⁵² zamenio pojmom *disciplinarna matrica*⁷⁵³ pri čemu se pod pojmom *disciplinarna* podrazumeva ono što je zajedničko dobro praktičara profesionalne discipline, a *matrica* je sastavljena od elemenata različite vrste. *Disciplinarnu matricu* čine konstitutivni elementi koji se mogu svrstati u tri

⁷⁵² Kritičari Kuna (Masterman) ističu da Kun upotrebljava pojam paradigmena dvadeset i jedan različiti način. Berberović, *Filozofija i svet nauke*, 224; Dok Kun u „Strukturi naučnih revolucija” (Beograd, 1974: 239) objašnjava da je pojam paradigma upotrebljen dvosmisleno: „s jedne strane označava čitavu konstelaciju uverenja, vrednosti, tehnika itd. koje dele članovi određene naučne zajednice, a, s druge strane, on označava jednu vrstu elemenata u toj konstelaciji, konkretna rešenja zagonetki koja, kad se upotrebe kao modeli ili kao primeri, mogu da zamene eksplicitna pravila kao osnovu za rešenje preostalih zagonetki normalne nauke.” Cit. u: Berberović, *Filozofija i svet nauke*, 176.

⁷⁵³ Thomas Kuhn, “Second thoughts on Paradigms,” *The Structure of Scientific Theories*, ed. Frederick Suppe, (Chicago: University of Illinois Press, 1977): 463. citirano u Berberovic, *Filozofija i svet nauke*, 261.

grupe: simboličke generalizacije (pod kojima podrazumeva one izraze koji se u grupi prihvataju bez pitanja i lako dobivaju logičku formu, tako da predstavljaju formalne elemente i komponente disciplinarne matrice), modele (koji su povezani sa pretpostavljenom ontologijom i predmet metafizičke obaveze) i primere (konkretne problemske situacije koje se u grupi prihvataju kao paradigmatične).⁷⁵⁴ Stoga se može reći da *disciplinarnu matricu kriminalistike* čine simboličke generalizacije: a) u prirodi se ništa ne ponavlja b) svaka aktivnost u prirodi ostavlja trag u vremenu i prostoru; modeli: kriminalistički trougao; primeri: svaki kriminalni akt kao problemska paradigmatična situacija.

Za normalnu nauku Kun je ustanovio dva kriterijuma: kriterijum testiranja i kriterijum rešavanja zagonetki.⁷⁵⁵ Kriminalistika kao empirijska nauka podleže kriterijumu testiranja i kriterijumu rešavanja zagonetki. Ako se „normalna nauka sastoji u ispitivanju empirijskog sadržaja paradigme”⁷⁵⁶ onda kriminalistika zadovoljava navedeni kriterijum normalne nauke.

Prema Kunu, naučno znanje je proizvod grupe specijalista unutar naučne zajednice a stepen specijalnosti naučnika unutar zajednice je uslov za prelazak ka fazi zrele nauke.⁷⁵⁷ U tom smislu kriminalistika je na dobrom putu ka fazi zrele nauke, jer je naučno znanje kriminalistike proizvod grupe specijalista iz oblasti prirodnih, tehničkih, medicinskih i društveno-humanističkih nauka koje je stalno podložno usavršavanju i napretku. Istina, više u tehničkom i praktičnom a manje u teorijskom korpusu.

Savremeno shvatanje kriminalistike kao nauke. Ako „naukom obično nazivamo sređeno, sistematisano i provereno saznanje o nečemu, postignuto metodičnim, pažljivim i savesnim istraživanjem i razmatranjem”⁷⁵⁸ čiji je glavni cilj da otkrije i izuči specifične zakonomernosti koje vladaju određenim sistemom pojava, onda bi se kriminalistika mogla definisati:

- *u užem smislu:* „Kriminalistika je nauka o zakonomernostima nastajanja sudskih dokaza i takođe opštekriminalističkim metodama, tehnicima, taktici, metodici njihovog

⁷⁵⁴ Berberović, *Filozofija i svet nauke*, 262.

⁷⁵⁵ Isto, 216.

⁷⁵⁶ Isto, 226.

⁷⁵⁷ Isto, 255.

⁷⁵⁸ Midhat Šamić, *Kako nastaje naučno djelo* (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1972):13.

prikupljanja, ispitivanja i korištenja sa ciljem isleđenja i predupređenja krivičnih dela.⁷⁵⁹

- *u širem smislu*: „Kriminalistika istražuje zakonomernosti, koje vladaju operativnim i dokaznim informacijama nastanka krivičnih događaja (kao masovne pojave), njihovim prikrivanjem, otkrivanjem tih informacija putem operativne kontrole, obrade, tokom istrage i glavnog pretresa a radi razrade i preporuke najoptimalnijih algoritama (modela) tehnike, taktike i metodike otkrivanja, dokazivanja i razjašnjavanja krivično-pravno relevantnih činjenica.”⁷⁶⁰

Da li je kriminalistika samostalna nauka može se sagledati primenom kriterijuma za razgraničenje naučnih disciplina, a to su: predmet, ciljevi, istraživačke metode i odnos prema drugim naukama.

Objekat, cilj i predmet istraživanja kriminalistike. Polazi se od hipoteze: Kriminalistika je samostalna nauka u okviru krivičnih nauka. Opšti objekt proučavanja krivičnih nauka je kriminalitet i njegove zakonomernosti. Sve naučne discipline krivičnih nauka su samostalne nauke jer pored opšteg predmeta, zajedničkih metoda i zajedničkog cilja, imaju i svoj poseban predmet, svoje specifične metode, svoje teorije i poseban cilj. Kriminalistika i kriminologija imaju pored zajedničkog cilja i svoje posebne ciljeve, kao i svoje teorije.

Cilj kriminalistike je „da se praksi pruže najoptimalniji algoritmi (modeli) preduzimanja kriminalističke kontrole, kriminalističke obrade, vršenja istražnih i raspravnih radnji, informaciono-gnoseološku strukturu otkrivačke i dokazne delatnosti kao i kriminalističke prevencije.”⁷⁶¹

Predmet istraživanja kriminalistike kao heurističke nauke je *kriminalni događaj*, kao moguće krivično delo, kao nosilac operativnih i dokaznih informacija, preciznije rečeno otkrivanje „informaciono-gnoseološke zakonomernosti koje vladaju procesom otkrivanja dela i razjašnjenja devet zlatnih pitanja kriminalistike.”⁷⁶²

Predmet kriminalistike ima četiri elementa: a) proučavanje zakonomernosti nastanka operativnih i dokaznih informacija o kriminalnim događajima kao mogućim krivičnih delima; b) ocena i upotreba operativne i dokazne informacije o delu, učiniocu i

⁷⁵⁹ Nikolaj Alekseevič Selivanov, *Sovetskaja kriminalistika: sistema ponjatij*, (Moskva: Jurid. Lit, 1982): 8.

⁷⁶⁰ Vodinelić, „Da li je kriminalistika kriminološka nauka,” 49.

⁷⁶¹ Isto

⁷⁶² Isto

žrtvi; c) proučavanje operativne prakse krivičnog postupka sa informaciono-noseološkog stanovišta; d) pronalaženje sredstava i modela prevencije krivičnih dela metodama koje stvara kriminalistička nauka.⁷⁶³

Prema Vodiniću glavni razlog pojmovno-terminološke zbrke u svetskoj literaturi o kriminologiji i kriminalistici je nerazlikovanje opšteg od posebnog objekta (predmeta) svake ponaosob i ističe da kriminologija i kriminalistika imaju rang samostalne nauke, da spadaju u krivične nauke⁷⁶⁴ (pojam širi od krivično-pravne, odnosno pravne i nepravne).

Osnovni postulati od kojih se polazi u kriminalistici su: „*Svaki objekat može biti identičan samo sa sobom, nikada sa drugim objektom jer su svi objekti u univerzumu jedinstveni*” (*A thing can be identical only with itself, never with any other object, since all objects in the universe are unique*),⁷⁶⁵ kao i Lokarov princip.

Kriminalistika je nauka individualizacije. Osnovni zadatak kriminalistike kao nauke je da utvrdi individualnost ili da joj se približi u onoj meri koliko to savremena nauka omogućava. U kriminalistici kao praktičnoj nauci, pojmovi identitet i identifikacija se stalno susreću. Kad je u pitanju pojmovno određenje *identiteta* i *identifikacije*, može se reći da u filozofiji postoji znak jednakosti između *identiteta* i *jedinstvenosti*; u opštem naučnom razmatranju, identifikacija kao proces utvrđivanja identiteta, shvata se u širem kontekstu. U užem naučnom smislu, odnosi se na pozicioniranje objekta koji je predmet identifikacije u pojedinačnim naučnim disciplinama, jer svaka nauka predstavlja svoje „malo identifikaciono carstvo.”⁷⁶⁶

Kriminalistika ima svoj konceptualni okvir u kome se daju odgovori na devet zlatnih pitanja kriminalistike (prikazano u tabeli 15).⁷⁶⁷

⁷⁶³ Isto.

⁷⁶⁴ Npr. u botanici i zoologiji odnosi se na pojedine vrste, u hemiji na sastav jedinjenja, u geologiji i minerologiji na identifikaciju minerala itd. Isto, 46.

⁷⁶⁵ Kirk, „The Ontogeny of Criminalistics,” 236.

⁷⁶⁶ Isto

⁷⁶⁷ Duško Modly, *Osiguranje mjesta kaznenog događaja* (Zagreb: MUP RH, Policijska akademija, 2001).

Tabela 15. Devet zlatnih pitanja kriminalistike

prostorni	gde?
vremenski	kada?
modalni	kako?- i eventualno modus operandi
identifikacija subjekata	ko? s kim? koga?
identifikacija objekata	šta?
identifikacija instrumenta/sredstva	čime?
motivacioni	zašto?

Kriminalistika kao samostalna nauka ima svoje posebne metode: daktiloskopiju, bertijonažu, papiloskopski metod, grafoskopske metode, trasološke, taktiku i tehniku fiksiranja mikro tragova, metode organizacije, planiranja i primene kompleksnih taktičkih načina, stvaranja i proveravanja verzija, saslušavanja lažnih svedoka, itd. U kriminalistici je stvoreno dvadeset teorija koje ne pripadaju drugim krivičnim naukama.⁷⁶⁸ Ako bi se pravila distinkcija između metoda i tehnika onda se iz napred navedenog može zaključiti da kriminalistika koristi eksperimentalnu, istorijsku i normativnu metodu kao i tehnike (anketiranje, intervjuisanje, testiranje, skaliranje i sl).

Po pitanju odnosa kriminalistike prema drugim naukama, Vodinelić smatra: „da je kriminalistika mlada nauka koja pripada sistemu kriminalnih (=krivičnih) nauka (pravni i nepravni). Ona je bliska kriminologiji, sestrična, ali samostalna naučna disciplina u velikoj porodici krivičnih nauka. Ona ne može biti dopunska kriminološka naučna disciplina.”⁷⁶⁹ Vodinelić ističe da kriminologija i kriminalistika imaju rang samostalne nauke, da spadaju u krivične nauke (pojam širi od krivično-pravne, odnosno pravne i nepravne) čiji je *opšti objekt proučavanja kriminalitet i njegove zakonomernosti*.⁷⁷⁰

⁷⁶⁸ Vodinelić, „Da li je kriminalistika kriminološka nauka,” 50.

⁷⁶⁹ Isto, 46.

⁷⁷⁰ Isto, 47.

2. Naučno-tehnička policija u Srbiji – institucionalni razvoj

2.1. Modernizacija i reorganizacija policije u Kraljevini Srbiji i Kraljevini Jugoslaviji

Kraj XIX i početak XX veka je vreme previranja i burnih istorijskih događaja u Srbiji. Društvene okolnosti uticale su na krupne promene u unutrašnjem uređenju države Srbije, u uspostavljanju i zaštiti državnog poretka, očuvanju javnog reda, mira i bezbednosti u državi, gde je policija imala izuzetno značajnu ulogu. Reforma policije kao jedne od najznačajnijih državnih institucija bila je jedan od najvažnijih zadataka i problema kojima su se bavile aktuelne vlasti u Srbiji. Za sprovođenje reforme policije bilo je neophodno sprovesti promene u zakonodavstvu, koje su bile izazvane važnim istorijskim događajima – smena dinastija u Kraljevini Srbiji (1903), Balkanski ratovi (1912-1913) i Prvi svetski rat (1914-1918).

Do početka Prvog svetskog rata Kraljevina Srbija je bila samostalna država u kojoj su policijsku vlast vršili okružni i sreski načelnici i upravnik Beograda kao organi Ministarstva unutrašnjih poslova, i opštinski sudovi. Posle Prvog svetskog rata, stvorena je nova država – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenca (u daljem tekstu Kraljevina SHS) kasnije Kraljevina Jugoslavija (1929) u kojoj je trebalo uspostaviti policijsku vlast na novim osnovama. Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine SHS bilo je opredeljeno kao vrhovna upravna i nadzorna vlast nad svim upravno-polijskim vlastima i organima u zemlji. Postavljen je jasan cilj – stvoriti jedinstvenu policiju u celoj državi, što nije bio nimalo lak zadatak. Suočeni sa značajnim razlikama u pogledu uređenja policije u pojedinim pokrajinama, primenjivalo se opšte i partikularno zakonodavstvo a reforma i reorganizacija policije u periodu 1918-1941. godine sprovedena je u više navrata.

Promene koje su se dešavale u reorganizaciji srpske policije značajno su uticale i na naučno-tehničku policiju, koja je u procesu reforme policije imala dvostruku ulogu – aktivnu kao pokretač reforme (kroz uvođenje novih metoda u istrazi krivičnih dela) i pasivnu – kao jedna od organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih dela čiji se status menjao u skladu sa promenama u organizacionoj strukturi policije. Stvaranje naučno-tehničke policije kao institucije u Srbiji moralo je imati svoje pravno utemeljenje. Donošenje *Zakona za merenje, opis i identifikovanje krivaca* 21. decembra 1904. godine, kojim je formirano Antropometrijsko-polijsko odeljenje pri

Ministarstvu unutrašnjih dela predstavlja prvi korak u stvaranju naučno-tehničke policije u Srbiji.

Razvoj naučno-tehničke policije kao institucije u Srbiji u periodu 1904-1941. godine, može se posmatrati u sklopu reforme i reorganizacije policije u Kraljevini Srbiji (1904-1914) i u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918-1941). Kraći prekid u radu nastao je zbog ratnih okolnosti (1914-1918) kada je Antropometrijsko-policijsko odeljenje bilo potpuno uništeno. Hronološki gledano, rad naučno-tehničke policije odvijao se tokom dva perioda:

- period rada Antropometrijsko-policijskog odeljenja pri Ministarstvu unutrašnjih dela Kraljevine Srbije (1904-1914);
- period rada Tehničke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije (1918-1941).

Antropometrijsko-policijsko odeljenje (1904-1914)

Pravni osnov i organizaciono ustrojstvo. U pravnom ustrojstvu Kraljevine Srbije krajem XIX i početkom XX veka desile su se značajne promene. Ustav kao najviši pravni akt, menjan je više puta što je značajno uticalo na organizaciju, ovlašćenja i nadležnosti policijske vlasti. Ustav iz 1888. godine⁷⁷¹ sužavao je policijsku vlast u odnosu na Ustav iz 1869. godine.⁷⁷² *Zakonom o istražnim sudijama* (1890) policiji je oduzeta nadležnost za sprovođenje istrage zločina i prekršaja predviđenih *Kaznenim zakonom* kao i suđenje izvesnih prekršaja.⁷⁷³ Policijska nadzorna prava nad organima sreza i okruga sužena su *Zakonom o uređenju okruga i srezova* (1890).⁷⁷⁴ Nakon što je kralj Aleksandar Obrenović uspostavio lični režim i u maju 1894. godine ukinuo Ustav iz 1888. godine, na snagu je vraćen Ustav iz 1869. godine, kojim je policija ponovo dobila široka ovlašćenja. Oktroisani Ustav donet 6. aprila 1901. godine priznavao je samo opštinsku samoupravu.⁷⁷⁵

Posle dolaska na vlast kralja Petra I Karađorđevića, donet je novi Ustav 5. juna 1903. godine koji je predstavljao rekonstrukciju Ustava iz 1888. godine, a zakoni doneti

⁷⁷¹ „Ustav za Kraljevinu Srbiju,” *Srpske novine* LV, br. 282 od 23. decembra (1888): 1337-1344.

⁷⁷² „Ustav za Knjažestvo Srbiju,” *Srpske novine* XXXV, br. 84 od 5. jula (1869): 387-391.

⁷⁷³ *Srpske novine* LVII, br. 94 od 29. aprila (1890): 517-518.

⁷⁷⁴ *Srpske novine* LVII, br. 149 od 7. jula (1890): 781-784.

⁷⁷⁵ *Srpske novine* LXVIII br. 76 od 6. aprila (1901): 357-361.

u periodu 1890-1891. godine ponovo su vraćeni u pravni život.⁷⁷⁶ Novim Ustavom policija se ponovo našla u granicama zakonskih ovlašćenja koje je imala pre ukidanja Ustava iz 1888. godine. *Zakon o opštinama* donet 21. marta 1902. godine ponovo je stupio na snagu.⁷⁷⁷ Novim Ustavom predviđene su okružne i sreske samouprave čije su nadležnosti bile velike. Prema Uredbi VNo 2553 od 9. januara 1862. godine, o javnom redu i bezbednosti lica i imovine starali su se opštinski sudovi odnosno opštinska policija sve do 1915. godine. Osoblje opštinske policije činili su: delovođe krivičnog odeljenja, pisar, praktikant (pripravnik), pozivar, apsandžija (čuvar u zatvoru), kvartaljnici (zavisno od broja kvartova u gradu) i pozornici (opštinski noćni stražari).⁷⁷⁸

Policijska organizacija u Srbiji do početka Prvog svetskog rata, datirala je još iz XIX veka, bez značajnijih razlika u pogledu uređenja koje je ustanovljeno u *Ustrojeniju okružnih načelstava* od 12. maja i 8. juna 1839. i u *Ustrojeniju upraviteljstva varoši Beograda* od 11. jula 1860.⁷⁷⁹ Sve do stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, policijsku vlast u Srbiji vršili su sreski i okružni načelnici i upravnik Beograda u rangu okružnog načelnika. U sastavu policijske i opštinske vlasti nalazile su se: državna žandarmerija, okružna žandarmerija, državni služitelji (panduri) i opštinski stražari. U nadležnosti policije bili su poslovi održavanja javnog reda i mira, staranje o ličnoj i imovinskoj bezbednosti, staranje o zdravlju i javnom moralu, izviđanje i presuđivanje određenih prekršajnih dela, izvršenje sudskih odluka, donošenje podzakonskih akata u pojedinim oblastima (policijskih uredaba i naredaba), kao i izvršavanje propisa drugih grana državne uprave za koje nisu postojala posebna ministarstva.⁷⁸⁰ Po policijskoj struci postojala je autonomna Uprava varoši Beograda, 17 okružnih načelstava i 81 srez. Organizacionu strukturu Ministarstva unutrašnjih poslova, sve do 1904. godine činila su dva odeljenja – policijsko (policajno) i sanitetsko. Reorganizacija srpske policije do početka Velikog rata, započeta je ozbiljnije tek donošenjem *Zakona o sreskim i gradskim sudovima*.⁷⁸¹

Vlast u Kraljevini Srbiji nastojala je da reformu policije sprovede po ugledu na ondašnje moderne evropske države koje su pod uticajem kriminologije, posebno

⁷⁷⁶ „Ustav za Kraljevinu Srbiju” *Srpske novine* LXX, br. 127 od 7. juna (1903): 557-563.

⁷⁷⁷ *Srpske novine* LXIX, br.71 od 30. marta (1902): 309-318.

⁷⁷⁸ *Policija* II, 12 (1911): 482-484, citirano u Miroslav Perišić, urednik, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*. (Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, 2002), 61.

⁷⁷⁹ Dušan Đ. Alimpić, „Reorganizacija policije,” *Policijski glasnik* VIII, 1 (1912): 1-2.

⁷⁸⁰ Bogoljub Milosavljević, *Nauka o policiji* (Beograd: Policijska akademija, 1997): 105-106.

⁷⁸¹ Alimpić, „Reorganizacija policije,” 1-2.

kriminalne antropologije, uvele promene u organizacionoj strukturi i u radu policije. Krajem XIX veka, stvorena je „čitava revolucija u naučnom svetu svojim pojmovima o zločincu, zločinu i njegovim uzrocima, i osetila se potreba za ozbiljnom reformom policije, kao ustanove.“⁷⁸² Pripadnici srpske policije, po ličnom zahtevu i uz saglasnosti nadležnih organa, odlazili su u inostranstvo da prouče rad i organizaciju policije u drugim državama i steknu potrebno znanje o primeni naučnih metoda u istrazi krivičnih dela i stečeno znanje primene po povratku u Kraljevinu Srbiju. U Beču su bili policijski činovnici: Momčilo Tatić, od 10. oktobra 1897. do 22. septembra 1898,⁷⁸³ Stevan Gudović od novembra 1898. do avgusta 1899,⁷⁸⁴ Dragutin Stajević od decembra 1899. do marta 1900. godine.⁷⁸⁵ Po povratku u Kraljevinu Srbiju, nisu značajno uticali na reformu srpske policije.

Suočeni s činjenicom da je Srbija prihvatanjem odluke Međunarodnog kongresa protiv anarhizma da „ustanova antropometrije bude obligatna“⁷⁸⁶ i da beogradskoj policiji stižu poternice sa antropometrijskim podacima koji većina činovnika nije razumela, niti je postojala mogućnost provere podataka bez obučenog kadra i opreme za rad, pokrenuta je inicijativa za formiranje posebnog odeljenja u okviru Ministarstva unutrašnjih dela koje bi se bavilo primenom bertijonaže. Inicijativa je potekla od Dušana Alimpića, pisara Krivičnog odeljenja Vračarskog sreza Uprave grade Beograda, koji je kao predstavnik Ministarstva unutrašnjih dela, u periodu od februara do oktobra 1900. godine, bio u Bukureštu sa jedinim ciljem da se obuči za praktičnu primenu

⁷⁸² Alimpić, „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” 253.

⁷⁸³ AS, MUD, P, 1900 F37 R166. Tatić je bio pisar Uprave grada Beograda, svršeni pravnik Velike škole. U inostranstvo je otišao po sopstvenoj molbi PNo 18349 od 2.10.1897. upućenoj ministru unutrašnjih dela za odlazak u inostranstvo radi „stručnog i praktičnog izučavanja policijske struke.” Izveštaj (od 10. septembra 1900) Momčila Tatića načelstvu okruga Beogradskog o boravku u Beču; Potvrda Policijske direkcije u Beču 3.1200.Pr od direktora Habarda o Tatićevom boravku; Dopisi ministra unutrašnjih dela PNo 15913 od 24.08.1900. i PNo 17796 od 18. septembra 1900. načelstvu Beogradskog okruga o izveštaju Gudovića;

⁷⁸⁴ AS, MUD, P, 1900 F37 R165. Gudović je kao načelnik Oraškog sreza Podunavskog okruga otišao u inostranstvo po Rešenju ministra unutrašnjih dela od 29. oktobra 1898. O boravku je podneo Izveštaj (od 7. jula 1899) ministru unutrašnjih dela Kraljevine Srbije. Nezadovoljan izveštajem, ministar je od Gudovića tražio iscrpan izveštaj o stečenom znanju i veštinama, koji nije sačuvan u arhivskoj građi.

⁷⁸⁵ AS, MUD, P, 1900 F19 R165. Stajević je bio pisar II klase Uprave varoši Beograda. U svom izveštaju napominje da je u Beč išao po sopstvenoj inicijativi a na predlog Uprave varoši Beograda i o svom trošku (pored plate koju je primao, nije imao nikakve dodatke već je sve dodatne troškove finansirao sam). Pre odlaska je tražio od ministra unutrašnjih poslova da bude zvanično ataširan u Beč radi svojih studija, preko Ministarstva inostranih dela. Stajeviću se tada nije moglo izaći u susret, jer je u Beč zvanično poslat Jovan Milovanović, načelnik tadašnjeg Odeljenja za poverljive poslove, pa je postojala bojazan da se još jedno potrebno odobrenje nije moglo dobiti.

⁷⁸⁶ AS, MUD, P, 1900 F19 R165

bertijonaže.⁷⁸⁷ Nakon povratka i imenovanja za šefa Krivičnog odeljenja Uprave grada Beograda (1901), Alimpić se intenzivnije zalagao za uvođenje bertijonaže u policijsku praksu i formiranje posebnog odeljenja, što je izostalo: „Zahvaljujući velikoj zauzumljivosti i ljubaznosti šefa antropometrijskog odseka u Bukureštu, čuvenoga antropologa, profesora i lekara, dr M. Minovića, pisac (Alimpić) je svoje studije završio i pre određenog mu roka, ali opet na žalost nije bio srećan, da ih po povratku i u delo sprovede. Do duše, sve je bilo spremljeno i prigotovljeno, ali je neodlučnost u poslednjem trenutku sve uništila.”⁷⁸⁸ Ministar unutrašnjih dela, Đorđe Genčić⁷⁸⁹ formirao je Odeljenje za poverljive poslove.⁷⁹⁰ U periodu 1901-1903. godine, kadrovske promene u vrhu Ministarstva unutrašnjih dela bile su česte i onemogućavale su ozbiljnu reformu policije. Posle ubistva kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage 28/29. maja 1903. godine, uspostavljeni su novi upravni i izvršni organi vlasti. Donošenjem Ustava 1903. godine, ponovo je stupio na snagu *Zakon o opštinama* donet 21. marta 1902. godine i usledile su kadrovske promene u okružnim i sreskim načelstvima.

Osnivanje antropometrijsko-policijskog odeljenja. Nakon parlamentarnih i opštinskih izbora i formiranja novih institucija vlasti, veća pažnja posvećena je reformi policije. Aktivnosti na realizaciji započetih priprema za uvođenje bertijonaže su nastavljene. Poseta kralja Petra I Karađorđevića budućem antropometrijskom odeljenju u ateljeu *Policijskog glasnika* 3. juna 1903. godine ukazuje na važnost, značaj i podršku aktuelnih vlasti uvođenju naučnih metoda u policijsku praksu i reformi srpske policije.⁷⁹¹

Na sednici Narodne skupštine 3. decembra 1904. godine, ministar unutrašnjih dela podneo je skupštini predlog zakona o Antropometrijsko-policijskom odeljenju o čemu je Državni savet dao mišljenje.⁷⁹² Na narednoj sednici 4. decembra 1904, imenovani su članovi odbora za predlog zakona: Jovica Perić, Petar Stokić, Aleksa Marković,

⁷⁸⁷ „Pitomac ministarstva unutrašnjih dela,” *Policijski glasnik* IV, 8 (1900): 64.

⁷⁸⁸ Alimpić, „Bertilonaž i njegova praktična primena,” 90.

⁷⁸⁹ Đorđe Genčić je podneo ostavku na funkciju Ministra unutrašnjih dela jula meseca 1900. godine, zbog oštrog protivljenja sklapanju braka prestolonaslednika Aleksandra Obrenovića sa građankom Dragom Mašin. Osuđen je na kaznu zatvora zbog uvrede vladara. Bio je jedan od organizatora zavere i ubistva Aleksandra i Drage. Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 277-278.

⁷⁹⁰ AS, MUD, P, 1900 F37 R166, *Zakon o dopuni i izmeni ustrojstva centralne državne uprave*.

⁷⁹¹ *Policijski glasnik* VII, 27 (1903): 205.

⁷⁹² „Protokol XVI redovnog sastanka Narodne skupštine (3. decembar 1904),” *Srpske novine* LXXI, br. 272 od 14. decembra (1904): 1266.

Dragutin Vasić, Ljubomir Davidović, Dobrosav Ružić i Ilija Ilić.⁷⁹³ Na redovnom zasjedanju Narodne skupštine 10. decembra 1904. godine, izvestilac Ilija Ilić pročitao je izveštaj Odbora za projekat zakona o Antropometrijsko-policijskom odeljenju za merenje i identifikaciju krivaca i uvršten je u dnevni red narednih sednica.⁷⁹⁴ Za predlog zakona glasalo je svih 98 prisutnih poslanika.⁷⁹⁵

Ukazom Kralja Petra I, *Zakon za merenje, opis i identifikovanje krivaca* (u daljem tekstu *Zakon*) donet je 20. decembra 1904. godine i stupio je na snagu 31. decembra 1904. godine.⁷⁹⁶ Za razliku od većine zemalja u svetu, koje su bertijonažu uvele rešenjem ministra pravde ili ministra policije, Srbija je donošenjem zakona, posle Švajcarske jedina država u svetu koja je bertijonažu uvela primarnim pravnim aktom.⁷⁹⁷ Time je usvojena i sprovedena preporuka dr Minovića, data Dušanu Alimpiću tokom njegovog boravka na obuci u Bukureštu, o neophodnom regulisanju pravnog statusa bertijonaže, na najbolji mogući način.⁷⁹⁸

Prema čl. 1 Zakona, osnovano je Antropometrijsko-policijsko odeljenje za merenje i identifikaciju krivaca po sistemu Bertijonovom (u daljem tekstu *Odeljenje*), pri Ministarstvu unutrašnjih dela. Istim Zakonom utvrđene su dužnosti *Odeljenja*: da meri, opisuje, fotografše po Bertijonovom sistemu i vodi evidenciju za sva osuđena lica, povratnike, kockare i skitnice; da se stara o beguncima; da vodi statističku evidenciju o kretanju kriminaliteta i podnosi periodične izveštaje Ministru unutrašnjih dela. Pored *Zakona o merenju i identifikovanju krivaca*, Antropometrijsko-policijsko odeljenje postupalo je i u skladu sa odredbama *Zakona o javnoj bezbednosti* (od 31. januara 1905),⁷⁹⁹ *Zakona o izmenama i dopunama u Kaznenom zakoniku za Kraljevinu Srbiju*,⁸⁰⁰ *Zakona o dopuni u Zakoniku o postupku sudskom u krivičnim delima*,⁸⁰¹ *Zakona o izmenama i dopunama u uredbi od 18. maja 1850. o tome kako će policijske*

⁷⁹³ „Protokol XVII redovnog sastanka Narodne skupštine (4. decembar 1904),” *Srpske novine* LXXI, br. 274 od 16. decembra (1904): 1273.

⁷⁹⁴ „Protokol XXI redovnog sastanka Narodne skupštine (10. decembar 1904),” *Srpske novine* LXXI, br. 278 od 21. decembra (1904): 1290.

⁷⁹⁵ „Protokol XXII redovnog sastanka Narodne skupštine (11. decembar 1904),” *Srpske novine* LXXI, br. 281 od 24. decembra (1904): 1302.

⁷⁹⁶ *Srpske novine* LXXI, br. 278 od 21. decembra (1904): 1289.

⁷⁹⁷ Dušan Alimpić, „Reforma prestoničke policije – Bertilonaž,” *Policijski glasnik* IV, 45 (1900): 346.

⁷⁹⁸ Knežević-Lukić and Stevanović, „Contribution of Minovici brothers to ontogenesis of forensic science in Serbia,” 218-224.

⁷⁹⁹ *Srpske novine* LXXII, br. 24 od 1. februara (1905): 95.

⁸⁰⁰ *Srpske novine* LXXI, br. 14 od 20. januara (1904): 57.

⁸⁰¹ Isto.

vlasti s policijskim prestupnicima postupati i kako će ih one kazniti⁸⁰² i Krivičnog zakonika Kraljevine Srbije (29. mart 1860). Bliže odredbe o radu date su u posebnim *Pravilima o antropometrijsko-policijskom odeljenju*.⁸⁰³

U sastavu Odeljenja bili su: registracioni biro za evidenciju zločinaca po Bertijonovom sistemu, sa antropometrijskim merenjem i kaznenim sudskim registrom, i uredništvo *Policijskog glasnika*.⁸⁰⁴ Finansiranje Odeljenja bilo je predviđeno iz ostvarenih prihoda službenog lista – *Policijskog glasnika*, koji je Zakonom postao zvanično službeno glasilo, odnosno službeni organ Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije prema sporazumu sa vlasnikom lista, Naumom Dimitrijevićem.⁸⁰⁵ Odeljenje je imalo svoj pečat sa zvaničnim imenom *Antropometrijsko-policijsko odeljenje Ministarstva Unutrašnjih Dela*. O svom radu, Odeljenje je vodilo zasebne knjige i delovodstvo. Evidencija lica po Bertijonovom sistemu vođena je prema obrascima (veličine 146x142mm) koji su već bili u internacionalnoj upotrebi. Uz podatke o merama, unošeni su lični opis i fotografija lica, a klasifikovani su dvojako – po merama i azbučnom redu.

Formiranje antropometrijsko-policijskih odseka u Kraljevini Srbiji. Postupajući u skladu sa Zakonom (čl.1 i čl.8), pokrenuta je inicijativa da se otvore dva antropometrijska odseka pri kaznenim zavodima u Požarevcu i u Nišu. Rešenjem ministra unutrašnjih dela Stojana M. Protića (PBr. 18643 od 30. avgusta 1906) formiran je Antropometrijsko-policijski odsek (u daljem tekstu Odsek) u Požarevcu.⁸⁰⁶ Bliže odredbe o radu Odseka propisane su posebnim *Pravilima* od 5. septembra 1906. godine.⁸⁰⁷ Odsek u Požarevcu bio je neposredno potčinjen Odeljenju u Beogradu, imao je svoje delovodstvo i svoj pečat. Osoblje Odseka činili su: jedan ukazni činovnik koji je istovremeno šef, po jedan praktikant i fotograf (sa otvorenom mogućnošću da se osoblje može povećati u slučaju potrebe). Odsek je bio u obavezi da izvršava sve zadatke po čl. 4 Zakona, da dostavlja podatke o evidentiranim licima na zahtev vlasti,

⁸⁰² Isto, 57-58.

⁸⁰³ Pravila Pbr.19622 od 31. decembra 1904. godine doneo je ministar Stojan Protić. Istim propisom date su bliže odredbe o o kursu pri Antropometrijsko-policijskom odeljenju i o uređivanju i rasturanju službenog lista *Policijskog glasnika*. *Srpske novine* LXXII, br. 23 od 30. januara (1905): 93-94.

⁸⁰⁴ Tregubov, „Kriminalna tehnika i tehnička policija,” 585.

⁸⁰⁵ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 2334 od 30. aprila 1909.

⁸⁰⁶ *Srpske novine* XXIII, br. 199 od 3. septembra (1906): 915.

⁸⁰⁷ „Pravila (Pbr. 18819) o Antropometrijsko-policijskom odseku u Požarevcu,” *Srpske novine* XXIII, br. 201 od 6. septembra (1906): 927.

da redovno podnosi periodične izveštaje o svom radu Odeljenju u Beogradu. Sve podatke o izvršiocima krivičnih dela, Odsek je unosio u kartone saobrazno kartonima Odeljenja u Beogradu. Klasifikacija kartona, koji su se čuvali u posebnim kutijama, bila je dvojaka (prema merama i po imenima). Sva evidencija vođena je u dva primerka a jedan primerak kartona morao je biti dostavljen beogradskom Odeljenju.

Antropometrijski odsek u Požarevcu bio je smešten u zgradi Okružnog načelstva. Okružni odbor ustupio je prostorije u zgradi načelstva za kancelarije Odseka i salu za merenje krivaca, a zgrada fotografskog ateljea sazidana je u dvorištu načelstva o trošku Ministarstva unutrašnjih dela.⁸⁰⁸

Inicijativu za otvaranje antropometrijskog odseka u Nišu pokrenuo je upravnik Niškog kaznenog zavoda 1908. godine:

„Uprava ima čast zamoliti gospodina ministra da izvoli odobriti, da se pri ovoj upravi ustanovi jedan odeljak Antropometrijskog odeljenja, jer bi isti bio za ovo mesto od veoma velike potrebe.

Dužnost šefa ovoga odeljenja otpravljao bi potpisati besplatno, a tako isto Ministarstvo ne bi podnosilo ni ostale troškove na druge službenike, pošto pri Upravi ima dovoljno osoblja za ovaj posao, niti bi plaćali zgradu za ovaj odeljak jer će isti biti u zgradi ove uprave, već bi podnosilo troškove samo na platu jednoga fotografa i nabavljalo bi potreban material i sprave za merenje i fotografisanje.

Uprava ova obratila je se i gospodinu ministru pravde za odobrenje.”⁸⁰⁹

Tadašnji šef Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu, Dobrivoje Bakić podržao je pokrenutu inicijativu:

„Kako u Srbiji postoji još samo u Nišu kazneni zavod za muške osuđene robijom, to je neophodna potreba da se u najkraćem roku otvori antropometrijski odsek i u Nišu te da se ova ustanova kompletira bar na taj način, što će biti mereni, opisivani i fotografisani svi krivci u Srbiji koji izdržavaju osude u kaznenim zavodima; tako neće odustati od merenja ni jedan krivac koji je osuđen na više od šest meseci zatvora.”⁸¹⁰

Namera šefa Odeljenja Dobrivoja Bakića, bila je da odlaskom u Niš sagleda neophodne uslove za formiranje odseka i napravi procenu troškova za nabavku instrumenata i opreme, izbor zgrade i prostorija za smeštaj prostorija odseka i izgradnju fotografskog ateljea po uzoru na Odsek u Požarevcu. U cilju smanjenja troškova za formiranje odseka u Nišu, Bakić je nastojao da sve kancelarije kao i fotografski atelje

⁸⁰⁸ Knežević-Lukić, „Identifikacija i registracija osuđenika u KPZ u Požarevcu po Bertijonovom sistemu,” 220.

⁸⁰⁹ AS, MUD, B, 1908, kutija 4001-6. Dopis (No 2909 od 29. oktobra 1908) Uprave Kaznenog zavoda u Nišu ministru unutrašnjih dela i ministru pravde.

⁸¹⁰ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1909), knjiga II, Kutija 2001-4000, Dopis (ABr.1150 od 19. juna 1909, odnosno Pbr. 12589 od 25. VI 1909) Dobrivoja Bakića ministru unutrašnjih dela.

budu smešteni u postojećoj zgradi načelstva, kako bi se izbeglo zidanje zasebne zgrade za fotografski atelje što je inače predstavljalo najveći izdatak.

U cilju procene neophodnih materijalnih sredstava za otvaranje novog antropometrijskog odeljaka, predlog upravnika Niškog kaznenog zavoda prosleđen je „blagajni na mišljenje.”⁸¹¹ S obzirom da se Antropometrijsko-policijsko odeljenje finansiralo iz prihoda *Policijskog glasnika*, Ministarstvo je od Blagajničkog odeljenja dobilo izveštaj o stanju prihoda *Policijskog glasnika* za 1908. godinu, koji su iznosili 8271,27 dinara.⁸¹² Nema podataka o stavu blagajne prema navedenoj inicijativi, osim da je uoči Velikog rata u Finansijskom zakonu za 1914. godinu bilo predviđeno izdvajanje troškova za odeljenje u Nišu sa naznakom „novo” i to: za platu ukaznog osoblja – jednog činovnika, sekretara V klase; za platu neukaznog osoblja – jednog fotografa i jednog praktikanta, kao i materijalni troškovi za ogrev, osvetljenje, kancelarijski materijal i sl.⁸¹³ Drugih antropometrijskih odeljaka u Kraljevini Srbiji nije bilo.

Posle donošenja *Zakona o merenju i identifikovanju krivaca* (1904) formiranja Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu i Odeljaka u Požarevcu, i dalje se intenzivno radilo na sprovođenju reforme i reorganizacije policije u Kraljevini Srbiji. Osnovu reforme i reorganizacije srpske policije činilo je ograničavanje nadležnosti policijskih vlasti na čisto policijske poslove i zadatke u modernoj pravnoj državi. Pojedini policijski činovnici, među kojima su se posebno istakli pripadnici Antropometrijsko-policijskog odeljenja, odlazili su u inostranstvo u više navrata, po ovlašćenju ministra unutrašnjih dela, radi „studiranja policijske struke:” Stevan Todorić (1907),⁸¹⁴ Živojin Lazić (1907)⁸¹⁵ i Dušan Alimpić (1900, 1910. i 1911),⁸¹⁶ Dobrivoje Bakić, Aleksandar Andonović.⁸¹⁷

Najznačajniji korak u tom pravcu napravljen je uoči Balkanskih ratova. Ministar Protić, kao zastupnik ministra unutrašnjih dela, doneo je Rešenje „o pribiranjju potrebnog materijala za izradu zakonskih projekata za reorganizaciju policijskih vlasti i

⁸¹¹ AS, MUD, B, 1908, kutija 4001-6, Dopis (No21504 od 30.oktobra 1908) Policijskog odeljenja blagajni.

⁸¹² AS, MUD, B, Delovodni protokol (1909) knjiga II, Kutija 2001-4000. Akt Bbr. 3240 od 26. juna 1909. Prihodi *Policijskog glasnika* nastajali su iz prikupljene pretplate (3885 dinara za 1908. godinu) i od prodaje zakona, objava, raspisa i sl.

⁸¹³ *Srpske novine* LXXXI, br. 75 od 2. aprila (1914): 424.

⁸¹⁴ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1907) knjiga II, Priznanica Pno 4289 od 2. avgusta 1907.

⁸¹⁵ Isto

⁸¹⁶ AS, MUD, P, 1900 F27 R47; AS, MUD, B, 1911, kutija (4501-6000), Račun (br. 3920 od 18. juna 1911) za putne troškove I boravak u Belgiji i Švajcarskoj po Rešenju ministra od 6. Aprila 1911. godine.

⁸¹⁷ AS, MUD, P, 1911 F38 R5, Rešenje ministra unutrašnjih dela (br. 11803 od 10. juna 1911).

samoupravnih tela”⁸¹⁸ i načelno je doneo odluku da „u cilju proučavanja i pribiranja potrebnih podataka pošalje u inostranstvo Dušana Alimpića,⁸¹⁹ inspektora ministarstva i šefa Antropometrijskog odeljenja, i Živojina A. Lazića⁸²⁰ člana Uprave grada Beograda, sa zadatkom da prouče: a) organizaciju i funkcionisanje celokupne unutarnje uprave; b) organizaciju policijskih vlasti u užem smislu i borbu protiv kriminaliteta u opšte; v) uređenje samoupravnih tela – okružnih, sreskih, opštinskih – njihov odnos prema državi i njenim organima.”⁸²¹ Alimpić je proučavanja obavljao u Švajcarskoj⁸²² i Belgiji⁸²³ a Lazić u Ugarskoj, Gornjoj i Donjoj Austriji,⁸²⁴ Bavarskoj, Badenskoj i Virtemberškoj oblasti,⁸²⁵ i u Italiji.⁸²⁶ Alimpić i Lazić u navedenim zemljama bili su u periodu od 15. aprila 1911. do 31. maja 1911. godine.

Dajući iscrpan pregled organizacije policijskih i opštinskih vlasti u Švajcarskoj i Belgiji⁸²⁷ Alimpić i Lazić su dali predlog nacrtu za reorganizaciju srpske policije po ugledu na policiju u navedenim zemljama, navodeći u načelu osnovne principe reforme srpske policije:

1) Reorganizacija srpske policije treba da se odvija u pravcu stvaranja institucije za održanje reda i zaštitu lične i imovinske bezbednosti što je moguće nakon stupanja u život *Zakona o sreskim i gradskim sudovima*. Za održanje reda, po mišljenju Alimpića bili su neophodni „na prvom mestu dobra volja a na drugom jača i energičnija vlast.”⁸²⁸

a. Za suzbijanje kriminaliteta u Srbiji koji nije profesionalan već „lokalan i specijalan,” Alimpić je predložio više mera:

⁸¹⁸ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga II, Rešenje br.7154 od 06.04.1911. godine.

⁸¹⁹ AS, MUD, P, Imenski registar (1911), akt No 11072 „Alimpić Dušana, putovanje u inostranstvo radi proučavanja strane policije, Lazić Živojina člana putovanje u inostranstvo radi proučavanja policije” Delovodni protokol (1911) knjiga II, Rešenje br. 7154 od 06.04.1911.

⁸²⁰ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga II, Rešenje br. 7155 od 06.04.1911.

⁸²¹ „Beleške,” *Policija* II, 8 (1911): 251.

⁸²² AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga III, akt 8804 od 30.04.1911. (dopis Ministarstva inostranih dela br. 5377 od 27.04.1911.)

⁸²³ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga III, akt br. 9121 od 05.05.1911. (dopis Ministarstva inostranih dela br. 5704 od 04.05.1911.)

⁸²⁴ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga III, akt br. 10635 od 24.05.1911. (dopis Ministarstva inostranih dela br. 6528 od 18.05.1911.)

⁸²⁵ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga III, akt br. 10251 od 18.05.1911. (dopis Ministarstva inostranih dela br. 5704 od 04.05.1911.)

⁸²⁶ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1911) knjiga III, akt br. 8813 od 30.05.1911. (dopis Ministarstva inostranih dela br. 5426 od 28.04.1911) „Beleške,” *Policija* II, 8 (1911): 251

⁸²⁷ Alimpić, „Reorganizacija policije,” 9.

⁸²⁸ Isto, 9-10.

- osnivanje posebnog odeljenja za javnu bezbednost pri Ministarstvu unutrašnjih dela u čijem sastavu bi bila stalna i okružna žandarmerija i antropometrijska odeljenja. Moguća je i alternativa kroz proširenje delokruga rada postojećeg Antropometrijsko-policijskog odeljenja, s obzirom da već vodi statistiku kriminaliteta i evidenciju svih osuđenih lica;
 - raspoređivanje najsposobnijih činovnika i starešina u srezovima i okruzima sa najvećim stepenom kriminaliteta;
 - donošenje izmena i dopuna Krivičnog zakona po kojima bi se skitnice i profesionalni kockari sudski kažnjavali;
 - donošenje zakona kojima bi se ograničila prodaja i nošenje vatrenog oružja i sprečila zloupotreba alkohola;
 - smanjenje maloletničkog kriminaliteta donošenjem zakona o moralno napuštenoj deci;
- 2) Reorganizacija žandarmerije koja treba da ostane pod vojnom disciplinom i vojnim sudstvom ali istovremeno treba da bude više građanska nego vojnička ustanova, da bude na raspolaganju policijskim starešinama u granicama zakona, odnosno da raspolaže sa žandarmima koji su im određeni na službu, da unapređuju žandarme u podoficirske činove a da žandarmerijske oficire unapređuje ministar unutrašnjih dela, jer „budući žandarmerijski oficiri moraju imati mnogo više stručne policijske spreme nego sadašnji.”⁸²⁹
- 3) Osnivanje poljske policije⁸³⁰ koja bi se se starala za lokalnu bezbednost u opštinama, na jedan od dva moguća načina: kao potpuno novo policijsko telo ili raspoređivanjem postojećeg žandarmerijskog kadra na službu po opštinama.
- 4) Donošenje jedinstvenog zakona o policijskim vlastima i organima. Naime, ondašnje odredbe o nadležnostima i dužnostima policijskih vlasti i organa rasute su u više zakona i zakonskih odredaba (*Zakon o uređenju okruga i srezova, Zakon o opštinama, Zakon o javnoj o bezbednosti, Policijska uredba, Ustrojstvo uprave varoši Beograda*), pa bi bilo neophodno donositi pojedinačne izmene i dopune, što

⁸²⁹ Isto

⁸³⁰ U Kraljevini Srbiji postojala je inicijativa da se, po uzoru na tadašnje moderne evropske zemlje, formira poljska policija. Pripadnici poljske policije bili bi čuvari javnog reda i mira u opštinama. O postavljenju i izdržavanju pripadnika poljske policije odlučivale bi opštinske vlasti. Alimpić, „Reorganizacija policije,” 10.

je neracionalno. Donošenjem jedinstvenog zakona, navedeni propisi bi bili podvrgnuti ozbiljnoj reviziji, koja je naročito neophodna za grad Beograd jer postojeći propisi datiraju iz vremena kad je Beograd imao najviše do dvadeset hiljada stanovnika. Pitanje policijskih činovnika zahteva posebnu pažnju po pitanju njihove stručne spreme, stalnosti u službi i činovničkih plata. Polaganje stručnog ispita bilo bi obavezno za sve kandidate za policijske činovnike (izuzev za svršene pravnike) a stručni ispit za načelnike srezova i opština bio bi obavezan za sve, bez izuzetaka. O kretanju činovnika (premeštanju, postavljanju, unapređenju i sl.) odlučivao bi odbor umesto ministra unutrašnjih dela u čijem bi sastavu bili načelnik i inspektori Ministarstva, upravnik Beograda i načelnik Beogradskog okruga.

- 5) Da bi se stvorile jake opštine, neophodna je reorganizacija opštinskih vlasti: predsednik opštine birao bi se od kandidata iz redova opštinskog odbora uz saglasnost ministra unutrašnjih dela i vlade; ograničenje opštinama prava presuđivanja istupnih krivica na izricanje kazni do 24 sata zadržavanja i prenošenje prava presuđivanja na državne policijske vlasti; sve finansijske poslove (prikupljanje prihoda, poreza) preneti sa opština na sreske finansijske vlasti; imenovanje opštinskih pisara, po položenom stručnom ispitu, treba da obavljaju okružni načelnici ili Ministarstvo unutrašnjih dela.
- 6) Centralizacija vlasti, odnosno pojačanje nadzora državnih vlasti nad samoupravnim telima da bi se izbegla anarhija.
- 7) Gradu Nišu, kao najvećem gradu posle Beograda treba dati zasebnu upravu.⁸³¹

Reforma policije delimično je sprovedena po navedenim predlozima: broj ljudi u Policijskom odeljenju (tačnije u policijskoj žandarmeriji) povećan je na 1350 tokom 1911. godine a od 26. marta iste godine uvedena je poljska žandarmerija koja je de fakto predstavljala vojnu policiju.⁸³² Aktivnosti oko reorganizacije policije prekidane su zbog ratnih okolnosti (1912-1913, i 1914-1918) a Antropometrijsko-policijsko odeljenje koje je tokom rata potpuno uništeno, obnovljeno je nakon oslobođenja u potpuno drugačijim uslovima, u novoformiranoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

⁸³¹ Isto, 18-19.

⁸³² Poljska žandarmerijska komanda bila je u nadležnosti Vrhovne komande, armijskih komandi i nadzornika poljskih puteva sa nadležnošću rada u pozadini vojske koja se bori. Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 62.

Tehnička policija (1919-1941)

Po završetku Prvog svetskog rata u novoj državnoj zajednici – Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nisu se mogle brzo i lako prevazići nasleđene razlike u pogledu uređenja državne uprave, policije i pravosuđa. Period od ujedinjenja (1918) do donošenja Vidovdanskog ustava (1921) bio je period državnopravnog provizorijuma u kome su državom upravljali kralj, vlada i Privremeno narodno predstavništvo. Od samog nastanka Kraljevstva SHS (1918) do raspada Kraljevine Jugoslavije (1941) jedan od osnovnih zadataka u novoj državi bio je da se od tri nasleđena različita policijska sistema Kraljevine Srbije, Kraljevine Crne Gore i Austrougarske monarhije, stvori jedinstvena policija kao opsežna, hijerarhijski čvrsto uređena organizacija vlasti, rasprostranjena na celoj teritoriji države umesto neefikasne, rasparčane i pravno neujednačene policije. Stoga je bilo neophodno pristupiti ozbiljnoj reformi policije tj. stvoriti centralizovanu i efikasnu policiju po uzoru na ondašnje moderne evropske države. Sve promene u organizacionoj strukturi policije morale su pratiti i promene u zakonodavstvu, koje su se u razdoblju između dva rata, odvijale tokom tri perioda: a) u periodu državnopravnog provizorijuma – od nastanka države do donošenja Vidovdanskog ustava (1918-1921); b) u periodu parlamentarne monarhije (1921-1929); c) u periodu od Šestojanuarske diktature do raspada države (1929-1941).

a) *Period državnopravnog provizorijuma (1918-1921).* Koaliciona vlada, formirana 7. decembra 1918. godine, suočila se sa krupnim problemima i teškoćama u opustošenoj, razrušenoj zemlji u kojoj je trebalo uspostaviti vlast i starati se o bezbednosti nove države i njenih građana. Vlada se od ujedinjenja opredelila za unitarno uređenje, odnosno centralizaciju države čiji je nosilac bio ministar unutrašnjih poslova Svetozar Pribićević. U uslovima kada je trebalo izgraditi primarne ustanove novostvorene države i doneti novi Ustav, izvršna vlast koju su predstavljali kralj i vlada, imala je prevagu nad zakonodavnom. Vlada je, osim poslova državne uprave, obavljala i druge poslove naročito iz zakonodavne i ustavopravne sfere – za vreme mandata Privremenog narodnog predstavništva vlada je donela oko 800 propisa po skraćenom zakonodavnom postupku.⁸³³ Istog dana kada je formirana vlada (7. decembra 1918)

⁸³³ Ivana Krstić-Mistrizdelović, „Policija i unutrašnja uprava u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918-1931),” *Bezbednost* LII, 3 (2010): 282-283.

formirano je privremeno Ministarstvo unutrašnjih poslova kao vrhovna upravna i nadzorna vlast nad svim upravno-policijskim vlastima i organima u zemlji.

Pitanje policije rešavano je u pravnom okviru uređenja državne uprave uz nastojanje vlade da sprovede unifikaciju uprave na celoj teritoriji, što je predstavljalo veliki izazov. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, nije postojala jedinstvena policija kao institucija, već je policijska služba bila u nadležnosti pokrajinskih uprava koje su funkcionisale samostalno prema tada važećim, vrlo neujednačenim propisima. Primenjivalo se dvojno zakonodavstvo: *opšte* – važno je za celu zemlju, i *posebno* – važno je u pojedinim pokrajinama, a nastalo je pre Prvog svetskog rata. Opšte zakonodavstvo činili su: *Uredba o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih poslova* (8. maj 1919), *Uredba o formaciji, opremi, nadležnostima, dužnostima i nastavi žandarmerije* (februar 1919), *Uredba za službu komesara železničke i parobrodске policije* (1920). Sve poslove unutrašnje uprave od 1918. do 1921. obavljale su pokrajinske vlasti: u Srbiji okružni i sreski načelnici, u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojvodini veliki župani i kotarski poglavari, u Bosni i Hercegovni okružni i kotarski poglavari, a u Sloveniji i Dalmaciji carski namesnici i kotarski (okrajni) poglavari.⁸³⁴

Prva vlada Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca formirana je kraljevim ukazom 20. decembra 1918. godine, a prvi ministar unutrašnjih dela u vladi Stojana Protića, bio je Svetozar Pribićević.⁸³⁵ Privremeno Ministarstvo unutrašnjih poslova staralo se o javnoj i državnoj bezbednosti u zemlji sve do donošenja *Uredbe o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih poslova* 8. maja 1919. godine⁸³⁶ kojom je Ministarstvo unutrašnjih poslova dobilo „vrhovnu upravnu i nadzornu vlast nad svim upravno-policijskim vlastima i organima u zemlji.” Organizacionu strukturu Ministarstva, prema pomenutoj Uredbi i u skladu sa predratnim *Zakonom o javnoj bezbednosti*⁸³⁷ činilo je pet odeljenja:

a) *Kabinet ministra* (svi poslovi ministra – korespondencija i odnosi sa drugim ministarstvima, prepiske, prijemi, poverljivi poslovi, interpelacije sa poslanicima i sl);

⁸³⁴ Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 89.

⁸³⁵ Isto, 293.

⁸³⁶ AJ, 14-1-1, Uredba (Pbr. 16292/19), doneta je na predlog ministra Sv. Pribićevića. Objavljena u: *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* I, br. 47 od 24. maja (1919): 2-3.

⁸³⁷ „Zakon o javnoj bezbednosti od 31. januara 1905,” *Srpske novine Kraljevine Srbije*, br. 24 od 01. februara (1905): 1.

b) *Upravno odeljenje* (rešavanje pravnog statusa upravnih činovnika i službenika, unutrašnja uprava i nadzor nad radom državno-upravnih vlasti i organa, rešavanje pitanje unutarnje politike, izbora, udruženja, primena zakona od strane upravnih vlasti, staranje o nevoljnima i sl);

c) *Samoupravno odeljenje* (nadzor zakonitosti rada svih samoupravnih tela i ustanova, staranje o njihovom pravilnom funkcionisanju, razvijanju i unapređenju, primena zakona koji se odnose na opštinsku, sresku i okružnu samoupravu);

d) *Odeljenje za javnu bezbednost* (staranje o ličnoj i imovnoj bezbednosti u zemlji, organizovanje aktivne centralne službe za suzbijanje kriminaliteta i hvatanje opasnih zločinaca, staranje za bezbednost države, poslovi opšte policije, kontrola rada policijskih vlasti i organa u zemlji);

e) *Inspektorsko odeljenje* (opšta kontrola i inspekcija kao i specijalni nadzor nad radom svih ustanova i organa Ministarstva unutrašnjih poslova, priprema materijala za projekte preuređenja administrativnog sudstva, rešavanje administrativnih i građansko-sudskih sporova koji spadaju u nadležnost upravne vlasti i ministra unutrašnjih poslova).

Odeljenja su se dalje delila na odseke koji su se mogli spajati ili deliti prema prirodi posla. Delokrug rada odeljenja preciziran je naredbama ministra. Na čelu odeljenja bili su načelnici kao neposredni ministri referenti, a na čelu odseka šefovi koji su rukovodili radom više referenata ili nižih činovnika. Svako odeljenje imalo je svoje delovodstvo i svoj personal. Broj osoblja po pojedinim odeljenjima utvrđivani su odlukom ministra i planiranim budžetom. Raspored osoblja po odsecima pravili su načelnici odeljenja. Pored navedenih odeljenja, a na osnovu specijalnih odluka, formirano je i pet pokrajinskih odeljenja: za Banat, Bačku i Baranju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Slavoniju, Dalmaciju i za Sloveniju.

U sastavu Odeljenja za javnu bezbednost bili su: a) Personalni odsek b) Odsek javne sile c) Odsek opšte policije d) Odsek administrativne policije e) Istražni odsek f) Odsek za identifikaciju g) Odsek za zaštitu dece.⁸³⁸ Za načelnika Odeljenja javne bezbednosti imenovan je Živojin Lazić.⁸³⁹

⁸³⁸ Prema čl. 12 Uredbe (Pbr. 16292/19), *Službene novine KSHS I*, br. 47 od 24. maja (1919): 2-3.

⁸³⁹ Branislav Božović, *Beograd između dva svetska rata – Uprava grada Beograda (1918-1941)*, (Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 1995), 75.

Poslovi naučno-tehničke policije pripadali su poslovima Odseka za identifikaciju Odeljenja za javnu bezbednost: policijsko-fotografska snimanja, evidencija kriminalnog sveta, izdavanje policijskog lista, sudsko-medicinska laboratorija, kriminalni muzej, stručno-istražna škola, ostale pomoćne ustanove.⁸⁴⁰ Naredbom ministra unutrašnjih dela od 31. avgusta 1919, za šefa Odseka za identifikaciju (u rangu sekretara) imenovan je dr Ivo Mogorović (v.d. šefa Odseka za zaštitu dece) a za sekretara Odeljenja javne bezbednosti imenovan je Aleksandar Andonović⁸⁴¹ koji je u predstojećem periodu imao veliku ulogu u razvoju naučno-tehničke policije u Srbiji. Kasnije je ulogu šefa Odseka za identifikaciju preuzeo dr Arčibald Rajs. Odsek za identifikaciju nalazio se u tzv. staroj Upravi grada Beograda na Trgu Kralja Petra (nekadašnji Kraljev trg, sl. 24).⁸⁴²



Sl.24. Tehnički odsek Odeljenja javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih dela KSHS, na nekadašnjem Kraljevom trgu u Beogradu (Arhiv Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu)

Do kraja 1920. godine došlo je do promena u organizacionoj strukturi Ministarstva:

a) Pored stalnih odeljenja (prema Uredbi iz 1919) donete su odluke ministra policije o formiranju privremenih odeljenja koja su teritorijalno pokrivala pojedine

⁸⁴⁰ prema čl.12 Uredbe (Pbr. 16292/19), *Službene novine KSHS I*, br. 47 od 24. maja (1919): 2-3.

⁸⁴¹ AJ, 14-1-1, Naredba ministra unutrašnjih poslova KSHS, PBr. 80 od 31. avgusta 1919. godine

⁸⁴² Arhiv Kriminalističko-policijskog univerziteta.

oblasti Kraljevine SHS: Odeljenje za Hrvatsku i Slavoniju, Odeljenje za Bosnu i Hercegovinu, Odeljenje za Sloveniju i Dalmaciju, Odeljenje za Banat, Bačku i Baranju.⁸⁴³

b) Iz nadležnosti Odeljenja javne bezbednosti izdvojeni su poslovi državne bezbednosti i povereni su Odeljenju za državnu zaštitu⁸⁴⁴ (VI odeljenje Ministarstva), na osnovu Uredbe od 23. decembra 1920. godine.⁸⁴⁵ Za šefa Odeljenja imenovan je Vasa Lazarević.

c) Važna promena odnosila se na dalji razvoj naučno-tehničke policije u Srbiji. Formiran je Odsek tehničke službe koji je preuzeo poslove Odseka za identifikaciju, prema *Uredbi o uređenju tehničke službe* u Odeljenju javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova KSHS koja je doneta decembra meseca 1920. godine.⁸⁴⁶ Sastav tehničke službe činile su sekcije: sekcija za identifikaciju i registar osuđenih (koji je tek trebao da se formira) „laboratorija za veštačenje, odeljak za tehnička istraživanja na licu mesta, kriminalni muzej, časopis Policijski glasnik, Policijska škola.”⁸⁴⁷ Na čelu tehničke službe bio je šef koji je imao svog podšefa i šefove sekcija koji su imali obavezu da svakodnevno predaju izveštaje o radu svojih sekcija šefu tehničke službe. U nadležnosti šefa službe, pored rukovođenja, bilo je upravljanje veštačenjima i uviđajima na licu mesta. Za svaki završen posao nadležnima su obavezno podnošeni iscrpni izveštaji. Tehnička služba imala je svoju arhivu. Svi referati, izveštaji i kopije poslatih dokumenata čuvali su se u arhivi koja je bila klasirana po delima (delovodni protokoli) i pomoću kartona.

Tehnička služba, formirana na nivou odseka, zapravo je Antropometrijsko-policijsko odeljenje iz 1904. godine: „Antropometrijsko-policijski odsek – Odsek tehničke policije Odeljenja Javne Bezbednosti Min. un. dela. Prema čl.12đ (izmene i dopune od 3-XII-1920) *Uredbe o ustrojstvu Min. un. dela* u nadležnost ovog odseka

⁸⁴³ Odeljenje za Banat, Bačku i Baranju formirano je Uredbom ministra Pribičevića od 16. juna 1919, a stupila je na snagu 1. jula 1919. *Službene novine Kraljevstva SHS* I, br. 59 od 24. juna (1919): 2-3.

⁸⁴⁴ Odeljenje je formirano posle serija atentata na na najviše predstavnike vlasti. Zadatak Odeljenja bio je da razvije obaveštajnu delatnost, vrši nadzor nad radom političkih udruženja, nadgleda pisanje štampe, vrši kontrolu stranaca, putničkog i pograničnog saobraćaja. Posle donošenja Obznane 29. decembra 1920, zabranjen je rad Komunističke partije, pa je Odeljenje naročito bilo aktivno u suzbijanju svih oblika antidržavne delatnosti i širenju propagande protiv vlasti.

⁸⁴⁵ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 75.

⁸⁴⁶ „Uredba o uređenju tehničke službe pri Odeljenju javne bezbednosti JB Br. 27170 od 1.12.1920. godine.” *Zbornik zakona i zakonskih propisa po struci upravno-policijskoj i samoupravnoj* izdatih od 1.12.1918. do 15.06.1924. godine (Beograd: Prosveta, 1924): 40-41.

⁸⁴⁷ Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 86.

spadaju: identifikovanje krivaca, policijsko-tehnički laboratorijum, kriminalni muzej, „Policijski glasnik,” Policijska škola, vođenje registra osuđenih lica i sve druge organizacije koje potpadaju pod policijsku tehniku.”⁸⁴⁸ Odredbe *Zakona za merenje, opis i identifikovanje krivaca* (1904) važile su i za Odsek tehničke policije Ministarstva unutrašnjih poslova KSHS.

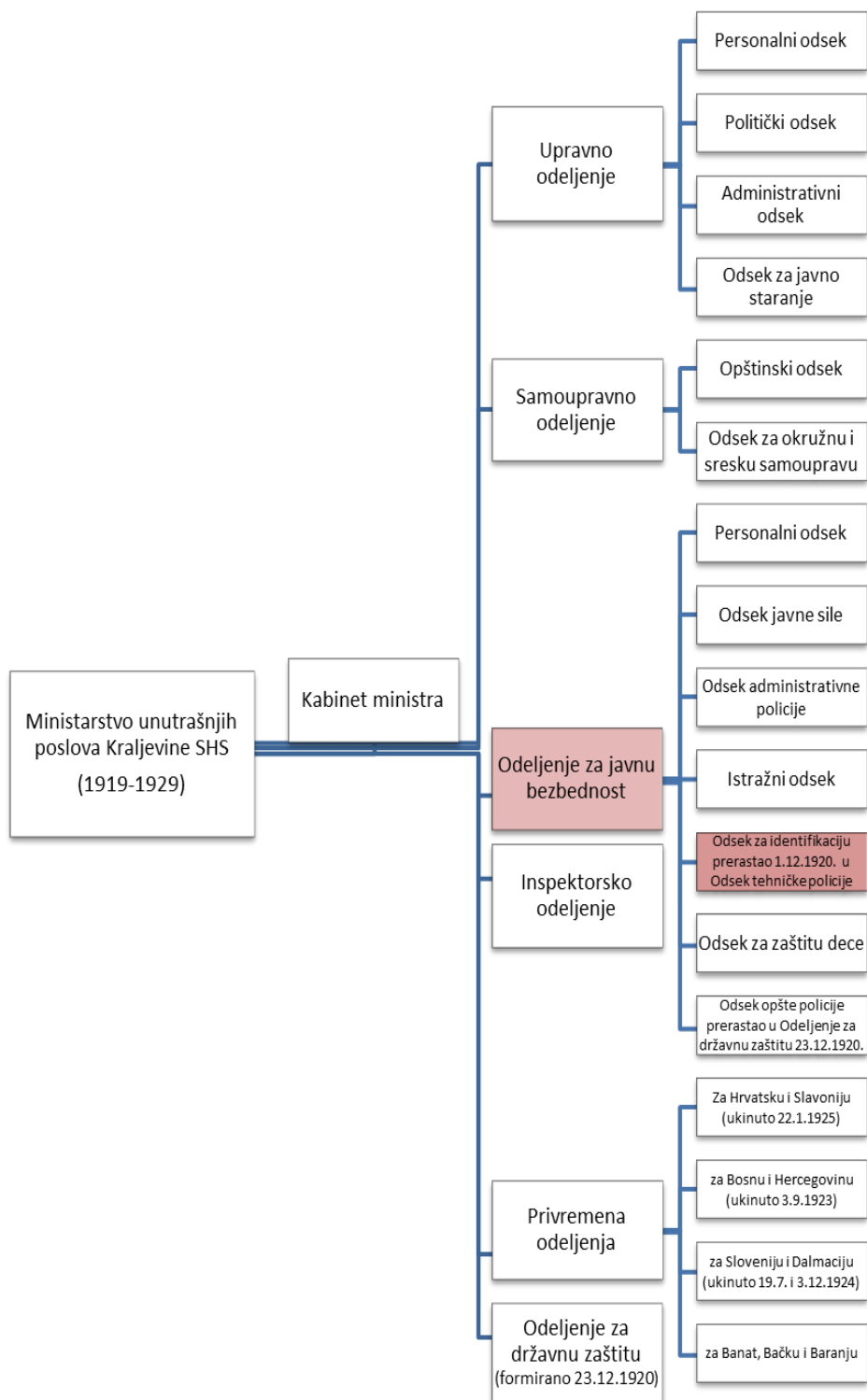
Rad na reorganizaciji policije na čitavoj teritoriji Kraljevine SHS ponovo je intenziviran početkom 1921. godine. Odlukom ministra unutrašnjih dela izrada programa za reorganizaciju policije poverena je dr V. Aleksanderu, glavnom državnom tužiocu za Hrvatsku i Sloveniju, koji je u tom cilju proveo izvesno vreme na studijskom putovanju u Beču o čemu je podneo referat već u martu mesecu 1921. godine. Reforme u policiji nisu se mogle sprovesti bez ustavnih promena jer je partikularno zakonodavstvo u pokrajinama i dalje bilo na snazi.

b) *Period parlamentarne monarhije (1921-1929)*. Posle proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. decembra 1918. godine i funkcionisanja vlasti u uslovima državnopravnog provizorijuma, kada su svi primenjivani propisi bili privremenog karaktera, donet je Ustav Kraljevine SHS 28. juna 1921. godine. Donošenje Vidovdanskog ustava označio je početak novog perioda u zajedničkoj državi, koja je postala ustavna, parlamentarna monarhija. Bio je to period nastojanja da se uspostavi jedinstvo države i njena pravna unifikacija. Od nasleđenih različitih pravnih sistema u pojedinim delovima zemlje, bilo je neophodno stvoriti jedan sistem i ujednačiti zakone u celoj zemlji. Prvi korak u ostvarenju tog cilja bio je donošenje Ustava. Vlast je podeljena na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Izvršna vlast pripadala je kralju koji je upravljao zemljom preko Ministarskog saveta, zakonodavna vlast pripadala je kralju i skupštini a sudska sudovima.

Posle donošenja Ustava, planirano je da Zakonodavni odbor Narodne skupštine, prema čl.130 Ustava, izvrši reviziju svih pravnih propisa donetih u periodu od 1. decembra 1918. do 28. juna 1921.⁸⁴⁹ Među njima je bila i *Uredba o uređenju tehničke službe* koja je zadobila zakonsku snagu na osnovu čl. 130 Ustava. Šematski prikaz ustrojstva Ministarstva unutrašnjih dela KSHS (1919-1929) prikazan je na sl. 25.

⁸⁴⁸ Dušan Đ. Alimpić, „Građa za policijski rečnik,” *Policija* VI, 3-4 (1921): 203-204.

⁸⁴⁹ „Spisak privremenih zakona, uredaba, pravilnika i rešenja ministarskog saveta i drugih akata i odluka sa određenim rokom trajanja, zakonskog značaja izdanih u vremenu od 1. decembra 1918. godine do dana proglašenja ustava, poslatih zakonodavnom odboru narodne skupštine Kraljevine SHS, prema čl.130. Ustava u reviziju,” *Službene novine Kraljevine SHS* III, br. 195 od 03. septembra (1921): 1-19.



Sl.25. Ustrojstvo Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS (1919-1929)⁸⁵⁰

⁸⁵⁰ Prema: Uredbi o ustrojstvu MUP-a KSŠS od 8. maja 1919, Uredbi o uređenju tehničke službe u Odeljenju javne bezbednosti MUP-a od 3.12.1920. godine, Uredbi o formiranju Odeljenja za državnu zaštitu od 23.12.1920.

Burni događaji koji su se desili nakon donošenja Ustava (pokušaj atentata na kralja Aleksandra pri povratku u dvor nakon polaganja zakletve na Ustav i atentat na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića) uticali su da se donese *Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi* 2. avgusta 1921. godine.⁸⁵¹

Načelo unifikacije trebalo je sprovesti i u celoj državnoj upravi. Ustavom je predviđena nova administrativna podela zemlje na oblasti, koje bi prema popisu stanovništva iz decembra 1921. imale najviše 800000 stanovnika i bile bi zaokružene po „prirodnim, socijalnim i ekonomskim principima” a ne po nacionalnom principu.⁸⁵² U skladu sa tim, a posle neuspešnog pokušaja donošenja *Zakona o podeli zemlje* (3. novembra 1921), zbog sukoba unitarističke i federalističke koncepcije državnog uređenja, doneta je *Uredba o podeli zemlje na oblasti* (26. april 1922) kojom je predviđeno formiranje 33 oblasti.⁸⁵³ Oblasti su se dalje delile na okruge (županije) srezove (kotare) i opštine. Svaka oblast imala je svoja autonomna tela i organe – vladu i skupštinu sa autonomnim delokrugom rada u oblasti ekonomije, saobraćaja, prosvete, finansija. Najniže vlasti unutrašnje uprave – opštinske i sreske, čije nadležnosti nisu bile promenjene *Uredbom o podeli zemlje na oblasti* a prema donetom *Zakonu o opštoj upravi* (26. april 1922)⁸⁵⁴ i dalje su primenjivale stare zakone koji su se razlikovali od oblasti do oblasti.

Prema *Zakonu o unutrašnjoj upravi* (26. april 1922) sreski poglavar u Srbiji obavljao je poslove isleđivanja krivičnih dela i izvršenja sudskih presuda.⁸⁵⁵ Posle ukidanja pokrajinskih uprava (za Bosnu i Hercegovinu 3. septembra 1923, za Dalmaciju 19. jula 1924, za Sloveniju 3. decembra 1924, za Hrvatsku i Sloveniju 22. januara 1925) unutrašnji poslovi Kraljevine SHS bili su unutar jednog ministarstva (unutrašnjih poslova). Smatralo se da u čitavoj državi treba uspostaviti jedinstvenu policijsku administraciju i doneti jedinstveno policijsko zakonodavstvo. S tim ciljem, započet je 1922. godine rad na izradi projekta *Zakona o policiji* čime bi se ostvarila unifikacija poslova Ministarstva unutrašnjih dela. Zakon nije usvojen zbog čestih promena u državnom vrhu i političkom životu zemlje. Od osnivanja Kraljevstva SHS do uvođenja

⁸⁵¹ *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 170A od 03. avgusta (1921): 1-2.

⁸⁵² Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 91.

⁸⁵³ *Službene novine Kraljevine SHS IV*, br. 92 od 28. aprila (1922): 1-2.

⁸⁵⁴ Isto, 2-3.

⁸⁵⁵ Pojam „opšta uprava” uveden je Zakonom 1922. kao zbirni pojam za policijske i nepolicijske poslove, čime je zamenjen pojam „policije” u širokom značenju iz XIX veka. Kostić L. *Administrativno pravo Kraljevine Jugoslavije* (Beograd: Geca Kon, 1933), citirano u: Milosavljević, *Nauka o policiji*, 109.

Šestojanuarske diktature (1929) promenile su se 24 vlade, što je uticalo na česte promene u resoru Ministarstva unutrašnjih poslova. U navedenom periodu bilo je 18 smena ministara a ukupno 14 različitih ličnosti je obavljalo ovu odgovornu funkciju. Pojedini ministri su više puta obavljali tu dužnost ali se niko nije zadržao na istoj funkciji duže od dve i po godine.⁸⁵⁶ Česte promene uticale su na kadrovske promene u celom Ministarstvu unutrašnjih poslova, pa se kontinuitet u radu Ministarstva nije mogao održati. Samo u periodu 1923-1925. godine promenjeno je devet vlada (osam vlada Nikole Pašića i jedna vlada Ljubomira Davidovića) u kojima su sledile česte promene ministara unutrašnjih poslova: dr Vojislav Marinković (1922), Milorad Vujičić, (1923-1924), dr Milan Srškić i Nastas Petrović (1924), Božidar Maksimović (1924-1925).⁸⁵⁷

Posle donošenja Vidovdanskog ustava intenziviran je započeti rad na reorganizaciji i unifikaciji policije. Više puta tokom perioda 1921-1929. godine nastojalo se usvajanjem propisa doprineti unifikaciji policije:

- Po nalogu ministra unutrašnjih dela, dr Arčibald Rajs je uradio „Projekat zakona o reorganizaciji policije Kraljevine SHS” koji je dat na razmatranje okružnim i sreskim načelnicima u Kraljevini i stručnjacima iz inostranstva (preko Ministarstva inostranih poslova, zamoljene su vlade Francuske i Engleske da pošalju po jednog stručnjaka koji će dati svoje mišljenje i savete).
- Odlukom ministra unutrašnjih poslova (14. oktobra 1921) formirana je Komisija za izradu zakonskog projekta o organizaciji i unifikaciji policije u Kraljevini SHS. Komisiju su sačinjavali: predsednik dr Aleksandar Mijović (pomoćnik ministra) i članovi: prof. dr Arčibald Rajs, Manojlo Lazarević (upravnik Beograda), Osman Hadžić i Živojin Lazić (načelnici Ministarstva unutrašnjih dela), Kosta Katić (inspektor) Vasa Lazarević i Dušan Alimpić (urednici časopisa *Policija*). Tokom 1922. godine, pristizala su mišljenja i predlozi načelnika i inspektora Ministarstva unutrašnjih poslova i pokrajinskih namesnika na predloženi zakonski projekat, koje je prema odluci ministra, bivši šef Odseka za merenje i identifikaciju krivaca Dušan Alimpić prikupio i analizirao u svom referatu podnetom Komisiji.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶ Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 93.

⁸⁵⁷ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 128.

⁸⁵⁸ Referat je objavljen kao prilog u časopisu *Policija*, VI, 21- 22 (1921).

- Tokom 1927. donet je Pravilnik (31. marta) a početkom jula, ministar unutrašnjih dela dr Korošec, na osnovu *Uredbe o ustrojstvu ministarstva unutrašnjih dela* doneo je *Uredbu o ustanovljenju i ustrojstvu Komisije za uređenje uprave*.⁸⁵⁹ Komisija za uređenje uprave formirana je rešenjem ministra unutrašnjih poslova Ibr.1774 od 22. avgusta 1928. godine. U sastavu komisije bili su: načelnik MUP-a, dr Otmar Pirkmajer koji je imenovan za predsednika, državni savetnici dr Stevan Sagadin i Ivan Škorja kao članovi; Kosta Janković, Kosta Katić, Aleksandar Kuzmanović i dr Vladimir Havliček kao načelnici MUP-a; odsečki savetnik u Zagrebu Dragutin Pavlović; gradski senator u Zemunu dr Nikola Fuger; inspektor MUP-a dr Milorad Vlaškalin. Članovi izvršnog odbora bili su: dr Otmar Pirkmajer, dr Milorad Vlaškalin i Kosta Janković.⁸⁶⁰ Komisija je preuzela zadatke od Državnog odbora za racionalno sprovođenje štednje u državnoj administraciji i državnom gazdinstvu koji je prestao da postoji posle stupanja na snagu finansijskog zakona za 1928/29. godinu. Odbor je bio formiran u skladu sa finansijskim zakonom za 1927/28. godinu, sa zadatkom da se stara o uprošćavanju i poboljšanju administracije poglavito sa stanovišta štednje.⁸⁶¹ Zadatak Komisije bio je da se bavi unapređenjem rada unutrašnje uprave, da upozna način rada unutrašnje uprave u razvijenim evropskim zemljama, izrađuje predloge zakona i ostalih pravnih akata koji će doprineti boljoj organizaciji i funkcionisanju unutrašnje uprave i sl.

Značajni rezultati u unapređenju državnog upravnog aparata su izostali. Razlozi su višestruki: stalne međustranačke razmirice koje su kočile parlamentarni rad i jačanje hrvatskog federalističkog bloka, što je imalo za posledicu da se prestane sa daljim aktivnostima oko izrade projekta za reorganizaciju policije u Kraljevini u kojoj je i dalje postojalo „šest raznih policijskih organizacija, bez jedinstva i harmonije u radu, i sa nejednoobraznom nadležnošću.”⁸⁶²

Period posle Šestojanuarske diktature (1929). Posle izvršenog državnog udara 6. januara 1929. godine, ukidanja Ustava, raspuštanja Skupštine i zabrane svih političkih stranaka i organizacija, Ministarstvo unutrašnjih poslova funkcionisalo je u uslovima

⁸⁵⁹ „Uredba ministra unutrašnjih dela o ustanovljenju i ustrojstvu Komisije za uređenje uprave,” Ibr.1481 od 03. jula 1928. objavljeno u: *Službene novine Kraljevine SHS* X, br. 172 od 28. jula (1928): 689-690.

⁸⁶⁰ „Beleške,” *Policija* XV, 17-18 (1928): 851.

⁸⁶¹ Dušan Đ. Alimpić, „Komisija za uređenje uprave,” *Policija* XV, 15-16 (1928): 705-708.

⁸⁶² Dušan Đ. Alimpić, Predavanje održano Pravničkom udruženju 27. februara 1925. godine „Reorganizacija i unifikacija policije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca,” *Policija* XII, 5-6 (1925): 180-187, 257-264.

monarhodiktature. Kralj Aleksandar je preuzeo svu vlast na osnovu *Zakona o kraljevskoj vlasti i o vrhovnoj državnoj upravi*,⁸⁶³ a donet je i *Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi*.⁸⁶⁴

Novoimenovani predsednik vlade bio je kraljev ađutant i ministar unutrašnjih poslova Petar Živković. Glavni cilj vlade bio je da se ujednači zakonodavstvo u celoj državi i da se zavede red i disciplina u državnoj administraciji. U nameri da ostvari navedeni cilj, donet je *Zakon o uređenju vrhovne državne uprave* (31. marta 1929)⁸⁶⁵ i *Zakon o unutrašnjoj upravi* (19. juna 1929)⁸⁶⁶ kao i *Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja* (3. oktobra 1929)⁸⁶⁷ po kome je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca postala Kraljevina Jugoslavija. Ustrojstvo unutrašnje uprave na unitarnom principu nije bilo moguće bez nove administrativne podele državne teritorije. Prema novom administrativnom uređenju zemlje, Kraljevina Jugoslavija je bila podeljena na devet banovina, jer se išlo na razbijanje nacionalnih teritorija i jačanje duha novoproklamovanog jugoslovenstva.⁸⁶⁸

Administrativno-teritorijalne promene direktno su uticale na organizaciju ministarstva unutrašnjih poslova i obavljanje policijskih poslova. Posle donošenja *Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja*, doneta je i *Uredba o ustrojstvu i delokrugu predstojništva gradske policije*. Predstojništva su ustanovljena u: 2 grada Dravske banovine, 14 gradova Savske banovine, 1 gradu Primorske banovine, 10 gradova Dunavske banovine, 2 grada Drinske banovine, po 1 gradu zetske i Vardarske banovine i 2 mesta na području Uprave grada Beograda.⁸⁶⁹ Predstojništva gradske policije, policijske uprave i policijski komesarijati predstavljali su državnu mesnu policijsku vlast. Policijska služba po opštinama obavljana je prema posebnom uputstvu ministra unutrašnjih poslova, a ministar je imao pravo da u važnijim opštinama postavi „opštinskog kapetana.”⁸⁷⁰ Posebnu upravnu jedinicu pod neposrednim nadzorom Ministarstva unutrašnjih poslova činila je teritorija Beograda sa Zemunom i Pančevom, što je za dalji rad naučno-tehničke policije vrlo važno.

⁸⁶³ *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br. 9-IV od 11. januara (1929): 53-54.

⁸⁶⁴ *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br. 9 od 6. januara (1929): 53-56.

⁸⁶⁵ *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br.78 od 3. aprila (1929): 465-468.

⁸⁶⁶ *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br.143 od 21. juna (1929): 1097-1119.

⁸⁶⁷ *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br. 233 od 5.oktobra (1929): 1885-1889.

⁸⁶⁸ Branislav Gligorijević, „Politički odnosi u Beogradu u XX veku,” u *Istorija Beograda*, urednik Zdravko Antić (Beograd: SANU, Balkanološki institut i izdavačka kuća „Draganić,” 1995), 332.

⁸⁶⁹ Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 103.

⁸⁷⁰ Isto

Posle imenovanja Petra Živkovića za novog ministra unutrašnjih poslova (1929) očekivalo se da će: „s obzirom na postavljeni program Vlade, privesti u život davno spremljeni i očekivani Policijski zakon od koga policijska struka mnogo očekuje.”⁸⁷¹ Umesto *Policijskog zakona*, a na osnovu *Zakona o uređenju vrhovne državne uprave* (31. mart 1929) i u skladu sa *Zakonom o unutrašnjoj upravi* (19. jun 1929) doneta je *Uredba o uređenju Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*.⁸⁷² Nadležnost Ministarstva vidljiva je iz organizacione strukture koju je sačinjavalo četiri odeljenja:

- *Odeljenje za državnu zaštitu* (I) – nadležno za državnu bezbednost, suzbijanje antidržavne i razorne propagande i za policijsku obaveštajnu službu;
- *Odeljenje javne bezbednosti* (II) – nadležno za ličnu i imovinsku *bezbednost*, suzbijanje kriminaliteta, bezbednost javnog saobraćaja, zborove i udruženja, žandarmeriju i sprovodi vrhovnu kontrolu nad radom policijskih vlasti;
- *Upravno odeljenje* (III) – nadležno za pitanje državljanstva, maticu *građanskih stanja*, zavičajnosti i sl.
- *Samoupravno odeljenje* (IV)

U sastavu Ministarstva bio je i *Generalni inspektorat unutrašnje uprave* (obavljao poslove propisane čl.13 *Zakona o unutrašnjoj upravi*). *Odeljenje za državnu zaštitu* i *Odeljenje javne bezbednosti* činili su vrhovnu policijsku upravu (čl. 3 *Uredbe*).

Odeljenje javne bezbednosti imalo je tri odseka i jedan referat: a) Opšti policijski odsek (III) b) Istražni odsek (IV) v) Odsek javne sile (V) i g) Administrativni odeljak (referat). *Odeljenje javne bezbednosti* do 1921. godine bilo je jedno od najvećih u ministarstvu – od nastanka 1919. godine imalo je šest odseka i nekoliko referata, a 1929. godine tri odseka i jedan referat (sl. 26).

Poslovi naučno-tehničke policije od tada su bili u nadležnosti Istražnog odseka (čl.2 *Uredbe*) sa zadacima: „da vodi nadzor nad celokupnom istražnom službom, u koliko ona dolaze u nadležnost vlasti opšte uprave i njenih organa, stara se o policijskim školama i kursevima, o usavršavanju policijske struke o primeni što savremenijih metoda u vođenju prethodnih istraga, o pravilnom vršenju poterničke službe i o njenom

⁸⁷¹ „Beleške i Vesti,” *Policija* XI, br. 1 i 2, sveska za januar (1929): 67.

⁸⁷² AJ, 14-1-1, *Uredba o uređenju MUP-a KSHS*, Ubr. 28399 od 25. jula 1929. godine, objavljena u: *Službene novine KSHS* XI, br.175, 30. jul (1929):1257-1259.

usavršavanju kao i o pravilnom delovanju i savremenom razvijanju tehničke policijske službe i o evidenciji profesionalnih i opšte opasnih zločinaca; stara se o pravilnoj primeni međunarodnih konvencija, koje se odnose na suzbijanje kriminaliteta i na poslove oko organizacije međunarodne kriminalne policije; skuplja i sređuje statističke podatke o kriminalitetu.⁸⁷³

Prema *Zakonu o unutrašnjoj upravi*, doneta je *Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprava policije* (III br.12298) 10. marta 1930. godine.⁸⁷⁴ Uredbom je bilo predviđeno da se u središtima banovina formiraju državne mesne policijske ustanove pod upravom ministra unutrašnjih poslova. Na čelu banovinske uprave policije bio je upravnik, neposredno odgovoran banu, uprava se delila na odseke a odseci na referate (po potrebi). Za vršenje egzekutivne policijske službe (prema čl. 8 i 9 Uredbe) bili su zaduženi: zbor uniformisane policijske straže (staranje o javnoj bezbednosti i održavanje javnog reda i mira) i zbor policijskih agenata u civilu (vršenje poslova preventivne i represivne policije).

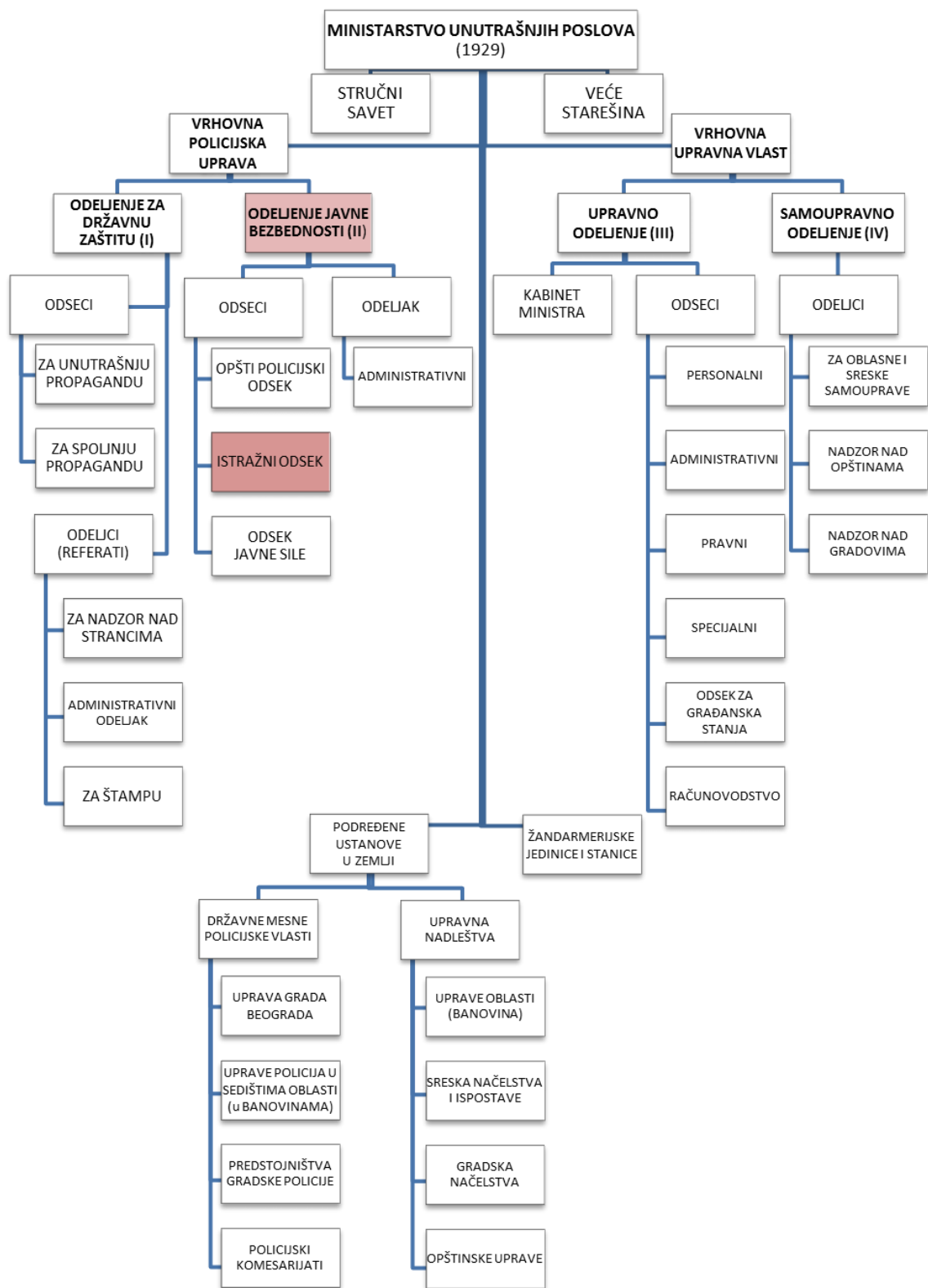
Odredbe sadržane Uredbom dodatno su potvrđene donošenjem *Zakon o državnim policijskim izvršnim službenicima* (24. oktobra 1930).⁸⁷⁵ Precizirano je da državnu izvršnu policijsku službu obavljaju naročiti policijski organi kao službenici resora Ministarstva unutrašnjih poslova (čl.1 Zakona), koji se dele na: policijske stražare, policijske agente, nadzorne činovnike policijske straže i nadzorne činovnike policijskih agenata, zatim zapovednik policijske straže i šef policijskih agenata (čl. 2 Zakona). Za školovanje policijskih izvršnih službenika osnovana je Centralna škola za policijske izvršne službenike po posebnoj Uredbi ministra (III br. 4560/31) od 21. januara 1931.⁸⁷⁶ Donošenje *Uredbe o centralnoj policijskoj školi* predstavljalo je značajan pomak u stvaranju jedinstvenog obrazovanja policijskog kadra i korak napred ka sprovođenju procesa ujednačavanja policijske službe na celoj teritoriji Kraljevine.

⁸⁷³ Isto

⁸⁷⁴ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* XII, br. 62-XXII, 18. mart (1930): 531-533.

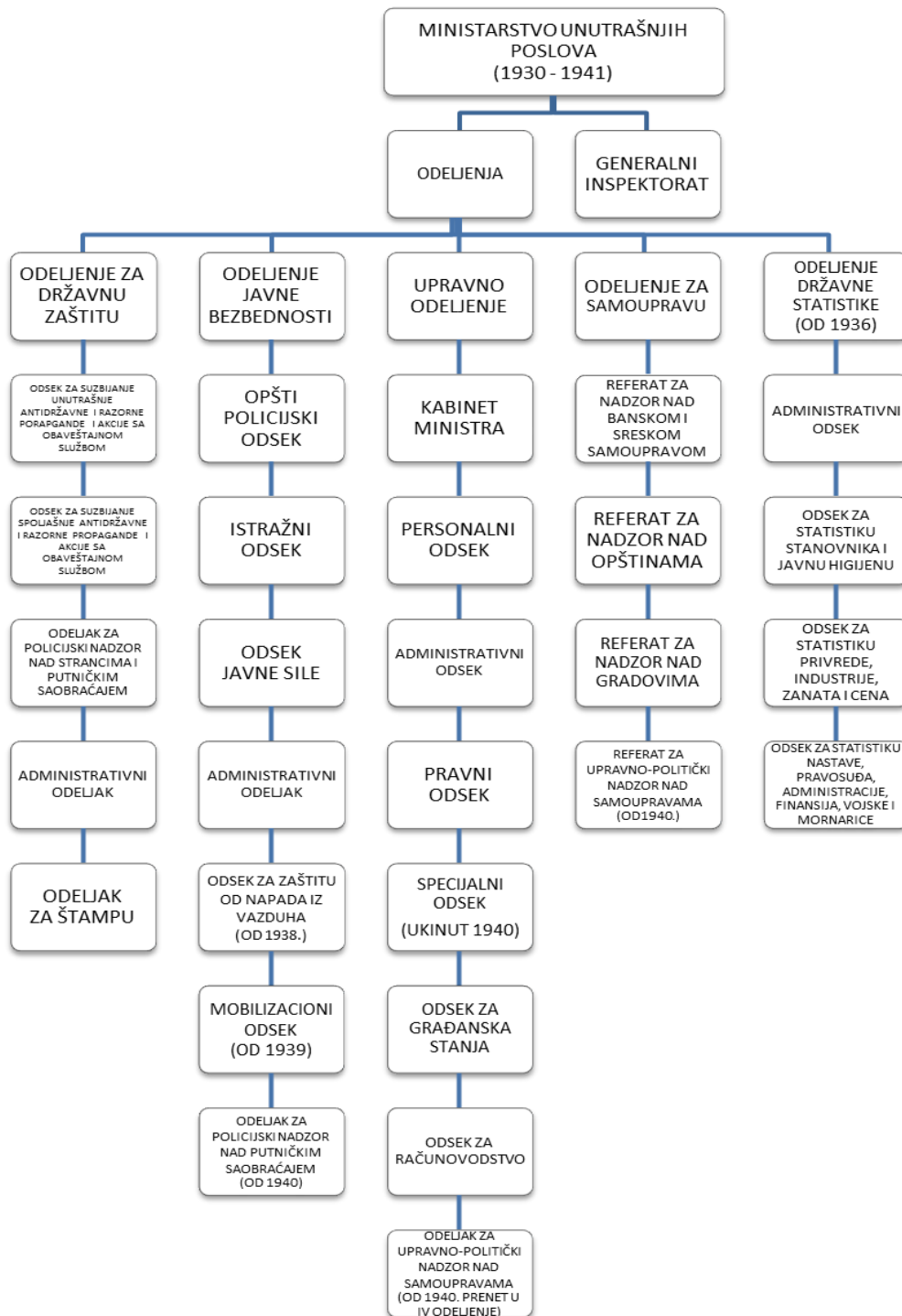
⁸⁷⁵ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* XII, br. 254, 5. novembar (1930): 2063-2067.

⁸⁷⁶ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* XIII, br. 22-VI, 31. januar (1931): 58-59.



Sl. 26. Ustrojstvo Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS 1929. godine⁸⁷⁷

⁸⁷⁷ Urađeno po izvorima: „Istorijska beleška Fonda Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije 1919-1941.” (AJ-14), str. IV-VI, citirano u: Bogoljub Milosavljević, *Uvod u policijske nauke* (Beograd: Policijska akademija, 1995), 65.



Sl.27. Organizaciona šema Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS (1930-1941)⁸⁷⁸

Do usvajanja tzv. „oktroisanog” ustava 3. septembra 1931. godine, po kome je uvedeno dvodomno narodno predstavništvo sastavljeno od senata i skupštine,

⁸⁷⁸ Urađeno prema: „Istorijska beleška Fonda Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije 1919-1941.” (AJ-14), str. IV-VI, citirano u Milosavljević, *Uvod u policijske nauke*, 65.

Ministarstvo unutrašnjih poslova bilo je organizaciono zaokruženo. Uprkos donetom Ustavu, svi zakoni doneti u periodu 1929-1931, koji su bili osnova kraljevog apsolutizma, ostali su na snazi do raspada Kraljevine Jugoslavije. Od donošenja Ustava septembra 1931. godine do početka Drugog svetskog rata, doneto je još nekoliko pravnih propisa koji su se odnosili na Ministarstvo unutrašnjih poslova. Najvažnija među njima je *Uredba o dopuni Uredbe o uređenju Ministarstva unutrašnjih poslova od 25. jula 1929. godine*,⁸⁷⁹ po kojoj je Opšta državna statistika prenetu u nadležnost Ministarstva. Odeljenje opšte državne statistike bilo je podeljeno na četiri odseka: administrativni odsek, odsek za statistiku stanovnika i javne higijene, odsek za statistiku privrede, industrije, zanata i cena, odsek za statistiku nastave, pravosuđa, administracije, finansija, vojske i mornarice. Na ovaj način, Ministarstvo unutrašnjih poslova imalo je uvid u društveni život u celosti (sl. 27).

Uprava grada Beograda i naučno-tehnička policija u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji (1904-1941)

Poseban značaj za razvoj naučno-tehničke policije u Srbiji, imala je Beogradska policija koji se usled promena u ustrojstvu države razmatra kroz dva perioda. Prvi je period funkcionisanja do početka Prvog svetskog rata u Kraljevini Srbiji (1904-1914) a drugi u periodu između dva rata u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918-1941).

A) *Beogradska policija i naučno-tehnička policija (1904-1914)*. Beograd je kao prestonica Srbije imao svoju posebnu upravu, pa tako i policijsku organizaciju, slično ostalim prestoničkim gradovima u Evropi. U Beogradu je još od 1841. godine postojalo zasebno „policajno nadležstvo” podređeno neposredno Ministarstvu unutrašnjih dela. Uprava varoši Beograda ustanovljena je *Ustrojenijem upraviteljstva varoši Beograda* (18. februara i 11. jula 1860) i kasnijim izmenama i dopunama (1862. i 1866).

Od posebnog značaja za Upravu grada Beograda bila je *Policijska naredba za Beograd i atar beogradski* doneta 13. jula 1902. godine za vreme upravnika Bože Maršićanina i bila je na snazi do 5. maja 1921. godine.⁸⁸⁰ Uredba se odnosila na sigurnost lica i imovine, očuvanje javnog reda i mira na zborovima, sigurnost javnog gradskog saobraćaja, očuvanje javnog morala, održavanje čistoće.⁸⁸¹ Posle donošenja

⁸⁷⁹ Uredba III br. 29151 od 18. avgusta 1936. *Službene novine KJ XVIII*, br. 190 od 19. avgusta (1936): 1.

⁸⁸⁰ Branislav Božović, *Uprava i upravnici grada Beograda 1839-1944*. (Beograd: Prosveta, 2011), 67.

⁸⁸¹ IAB, UGB, 1902, K2150, objavljeno u: Božović, *Uprava i upravnici grada Beograda 1839-1944*, 352-359.

Policijske naredbe (1902), od značaja za rad policije u Beogradu bio je *Zakon o javnoj bezbednosti* (31. januar 1905) i dopuna *Zakona* (30. marta 1905) po kojima je Uprava grada Beograda imala poseban status. Period od dolaska na vlast dinastije Karađorđevića sve do početka Prvog svetskog rata, obeležen je čestim smenama rukovodećih ljudi na čelu grada (promenilo se jedanaest upravnika), među kojima je bio Dušan Alimpić.

Od samog svog nastanka, naučno-tehnička policija u Srbiji (1904) blisko je povezana sa beogradskom policijom kako u periodu pre tako i posle Prvog svetskog rata. Antropometrijsko-policijsko odeljenje bilo je lokacijski smešteno uz zgradu Uprave varoši Beograda. Za prvog šefa Antropometrijsko-policijskog odeljenja, u rangu sekretara ministarstva, postavljen je član Uprave varoši Beograda Dušan Alimpić, a za pomoćnika pisar Uprave Dobrivoje V. Bakić.⁸⁸² Alimpić je na mestu šefa Odeljenja bio sve do imenovanja za upravnika grada Beograda (1908).⁸⁸³ Na toj dužnosti ostao je do 1910. godine kada je po sopstvenom zahtevu sa mesta upravnika ponovo došao na čelo Odeljenja.⁸⁸⁴ Alimpić je rukovodio Odeljenjem do Balkanskih ratova (1912) potom je po ratnom rasporedu bio raspoređen na mesto načelnika okruga u Bitolju. Stručni kadar Antropometrijsko-policijskog odeljenja činila su uglavnom lica koja su prethodna iskustva u obavljanju policijske struke stekla u Upravi grada Beograda (Aleksandar Andonović, Aleksandar Kuzmanović, Stevan Todorčić, Milutin Marković, Milan Graf).

Svi naponi da se sprovedu značajnije reforme srpske i beogradske policije nisu urodili plodom niti su zaživeli u praksi, već su značajne reforme sprovedene posle 1918. godine. Iskustva Alimpića i njegovo poznanstvo sa Rajsom doprineli su da se reforma srpske i beogradske policije poveri jednom od najpriznatijih stručnjaka naučno-tehničke policije u svetu, dr Arčibaldu Rajsu.

B) Beogradska policija i naučno-tehnička policija (1918-1941). Odmah po završetku Prvog svetskog rata, Uprava grada Beograda kao državna upravno-policijska vlast i Beogradska opština kao lokalno samoupravno telo, nastavile su da rade u skladu sa starim zakonima i propisima sve do ustrojstva Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevstva SHS (1919) kada počinju da rade po direktivama Ministarstva.

⁸⁸² „Beleške,” *Branik* XI, br. 1 (1905): 77.

⁸⁸³ AS, MUD, P, Konduit lista 1907-08. Ukaz Pno 20114.

⁸⁸⁴ AS, MUD, P, 1910 F33 R5, Ukaz Pno 3245 od 21.02.1910. Konduit lista (1910) str. 106; AS, MUD, P, 1909 F30 R29, Dopis od 2. juna 1909. Dušana Alimpića, upravnika varoši Beograda ministru unutrašnjih dela (Pno 12077 od 13. juna 1909).

Najznačajnija teritorijalna organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova bila je Uprava grada Beograda. Razlozi su brojni, a jedan od glavnih je što su stručne službe beogradske policije obavljale i određene policijske poslove u drugim delovima zemlje. Okvir delovanja beogradske policije nije bio ograničen teritorijalno samo na Beograd, već je bio mnogo širi. Navedena činjenica odnosi se na rad naučno-tehničke policije u Kraljevini SHS.

Razvoj beogradske policije u periodu između dva svetska rata može se podeliti na više perioda: a) od stvaranja države do donošenja prvog ustava (1918-1921); b) od Vidovdanskog ustava do proglašenja monarhodiktature (1921-1929); c) od uvođenja Šestojanuarske diktature do početka Drugog svetskog rata (1929-1941).

a) Beogradska policija (1918-1921)

U vreme državnopravnog provizorijuma Uprava grada Beograda funkcionisala je na osnovu starih propisa (*Policijske naredbe za Beograd* br. 18324 od 26. juna 1902) i naredaba koje je donosio upravnik. Istovremeno, preduzeto je niz mera da se uprava i policijska vlast u Beogradu osnaži i održi javni red i mir u prestonici. U tom cilju doneto je više propisa koji su predstavljali pravni osnov za rešavanje pitanja iz sektora javne bezbednosti: *Opšta naredba Uprave grada Beograda* (5. maj 1920) koja se sastojala od 29 naredbi i *Uredba o ustrojstvu Odeljenja javne bezbednosti i opšte policije pri upravi grada Beograda* (26. avgust 1920).

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, posebno se isticala potreba za reformom policije u Beogradu. Krajem 1919. godine, ministar je formirao posebnu komisiju – Odbor za reorganizaciju policijske struke sa zadatkom: „da prvenstveno reorganizuje Upravu grada Beograda i uspostavi kontrolu nad strancima.”⁸⁸⁵ Članovi Odbora bili su: dr Arčibald Rajs, Živojin Lazić (načelnik Ministarstva unutrašnjih poslova i šef Odeljenja javne bezbednosti), Manojlo Lazarević (upravnik grada Beograda), Vasa Lazarević (član Uprave) i Dušan Đ. Alimpić. Iz navedenog sastava se vidi da su nosioci reforme bili upravo pripadnici naučno-tehničke policije u Srbiji – Rajs, Alimpić i Lazić. Za unapređenje policijske struke i reformu prestoničke policije naročito su se zalagali nekadašnji istaknuti funkcioneri Uprave grada Beograda, Dušan Đ. Alimpić (bivši upravnik) i Vasa Lazarević. Bogato iskustvo u policijskoj službi, stečeno obrazovanje u inostranstvu, istaknuti rad u časopisima *Policijski glasnik* i *Policija* svrstavalo ih je

⁸⁸⁵ *Policija* IV, (1919): 175. citirano u: Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 88.

među priznate i cenjene autoritete u rešavanju problema reforme policije. Komisija se sastajala svake subote i sredinom marta 1920. godine dostavila je ministru unutrašnjih poslova predlog *Uredbe o formiranju Odeljenja javne bezbednosti pri Upravi grada Beograda*, kao i *Uredbu o ustanovi policijskih škola*.⁸⁸⁶

Posle razmatranja i usvajanja primedbi na dati predlog, Odbor je 20. avgusta 1920. godine podneo konačan predlog Uredbe koju je Ministarski savet usvojio na svojoj sednici 26. avgusta 1920. godine.⁸⁸⁷ Uredbom je unutrašnja organizacija Uprave grada Beograda proširena. Pored postojećeg Administrativnog i Saobraćajnog odeljenja, formirano je Odeljenje javne bezbednosti i Odeljenje opšte policije.

Osnovni zadatak Odeljenja javne bezbednosti pri Upravi grada Beograda bio je: „da u Beogradu sprečava izvršenje krivičnih dela i istražuje njihove učinioce.”⁸⁸⁸ Na čelu Odeljenja javne bezbednosti je šef (član Uprave grada), koga je određivao upravnik grada. Šef Odeljenja imao je svog pomoćnika (u rangu sreskog načelnika) i potreban broj činovnika i zvaničnika koje je određivao upravnik Beograda iz organa Uprave.

Odeljenje javne bezbednosti pri Upravi grada Beograda delilo se na Odseke:

- *Specijalni odsek* je bio zadužen za najkrupnije i naročito delikatne i komplikovane slučajeve;
- *Istražni odsek* sa zadatkom da otkrije izvršioce svih izvršenih zločina i prestupa i predaje ih nadležnoj vlasti;
- *Odsek javnih mesta* sprovodio je nadzor nad javnim mestima, zadužen za uspostavljanje i očuvanje javnog reda, sprečavanje ugrožavanja lične i imovinske bezbednosti;
- *Odsek za strance* sa zadatkom da kontroliše i prati sumnjive strance, međunarodne varalice, kradljivce i zločince;
- *Odsek naravnstveni* se starao o javnom moralu.⁸⁸⁹

Rukovodioci odseka bili su policijski činovnici koje je imenovao upravnik Beograda na predlog šefa Odeljenja javne bezbednosti. U odsecima je bio određeni broj

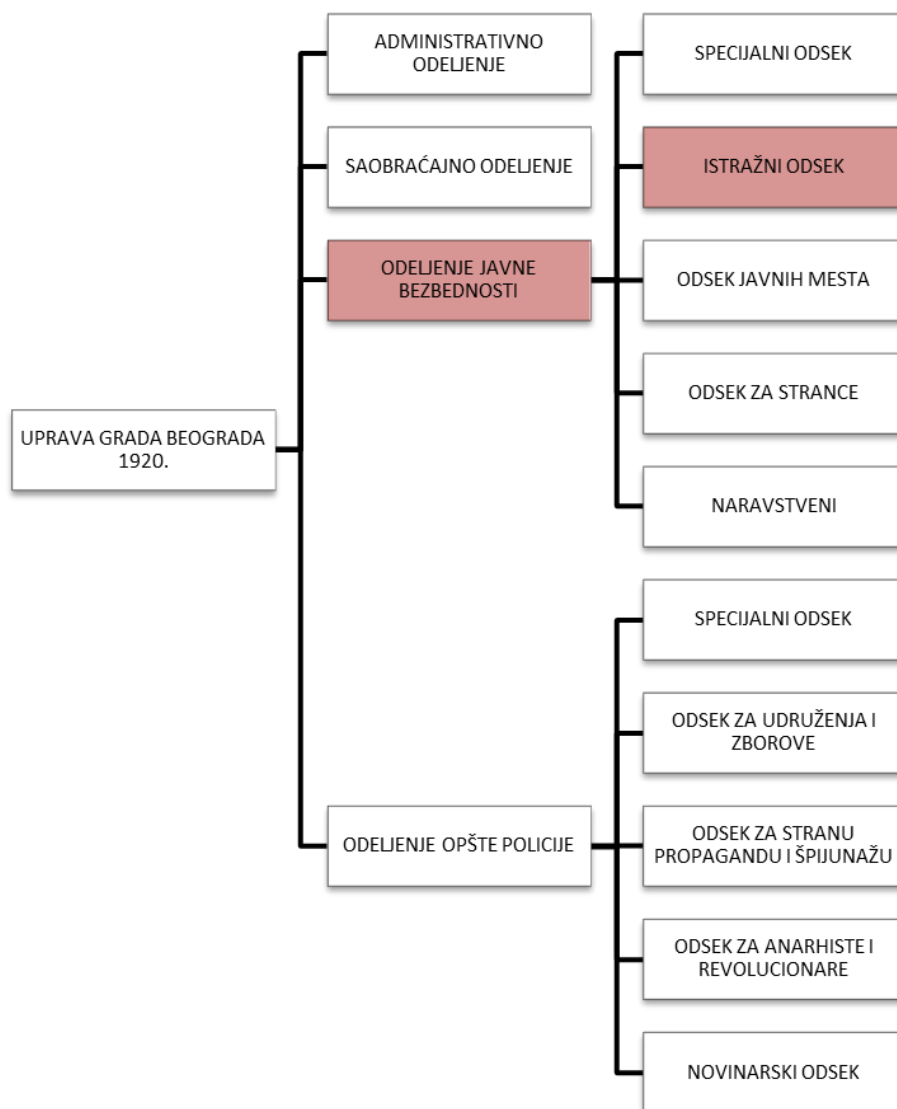
⁸⁸⁶ „Beleške,” *Policija* VII, br. 5 i 6 (1920): 271-272.

⁸⁸⁷ „Uredba o ustrojstvu odeljenja javne bezbednosti i opšte policije pri Upravi grada Beograda” izdata od strane ministarskog saveta na predlog ministra unutrašnjih dela 26. avgusta 1920. godine, JB br.15259 od 10.08.1920.godine. Dušan Đ. Alimpić, Kosta Janković, Đorđe Lj. Matić, *Zbornik zakona i zakonskih propisa po struci Upravno-policijskoj i samoupravnoj izdatih od 1.12.1918. do 15.6.1924.* (Beograd: Prosveta, 1924): 65-69.

⁸⁸⁸ Isto, čl.1.

⁸⁸⁹ Isto

agenata svrstanih u grupe (brigade) na čelu sa brigadirom, koji je pomagao a u slučaju potrebe zastupao je šefa odseka. Uloga upravnika grada Beograda i beogradske policije imala je izuzetno značajnu ulogu u uspostavljanju i očuvanju vlasti monarhije, što se posebno videlo u nastupajućem periodu a naročito posle zavođenja Šestojanuarske diktature. Organizaciona šema Uprave grada Beograda (1920-1921) data je na slici 28.

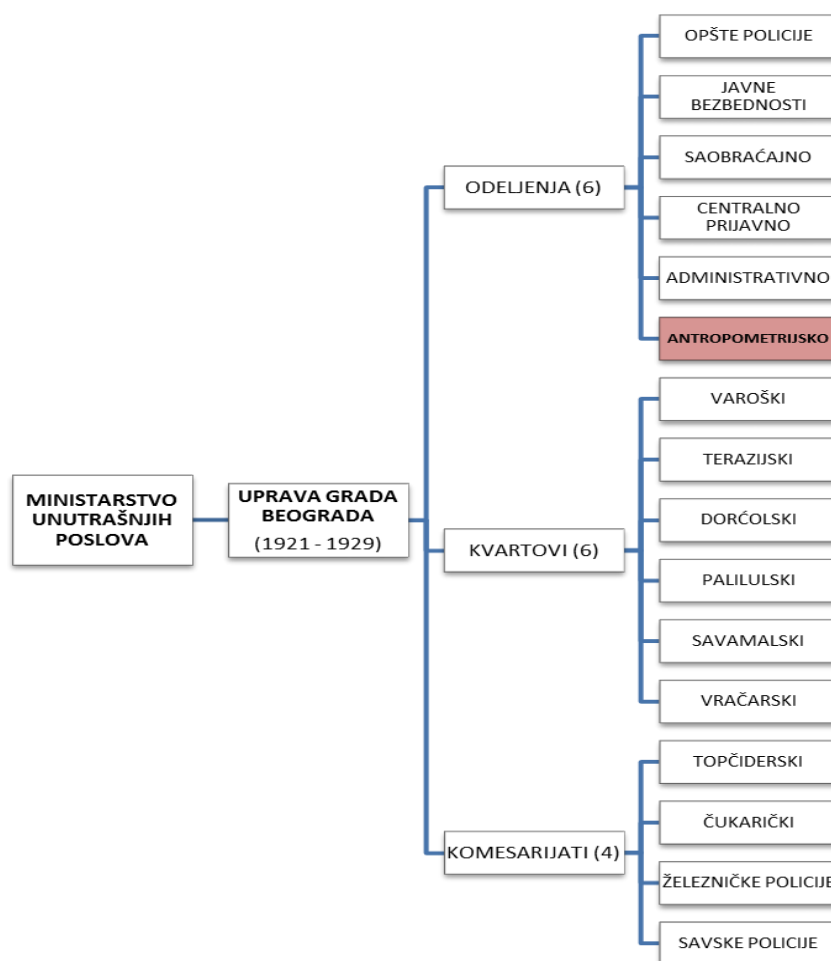


Sl.28. Organizaciona šema Uprave grada Beograda (1920-1921)⁸⁹⁰

⁸⁹⁰ prema Uredbi br. 15259 od 10.08.1920. godine. Alimpić, Janković i Matić, *Zbornik zakona i zakonskih propisa po struci Upravno-policijskoj i samoupravnoj*, 65-69.

b) Beogradska policija (1921-1929)

U periodu od Vidovdanskog ustava do državnog udara a prema zvaničnim podacima (1921-1922) organizaciona struktura Uprave grada Beograda sastojala se od centralnog i područnih nadležstava. U sastavu Uprave grada bilo je šest odeljenja: opšte policije, javne bezbednosti, saobraćajno, centralno-prijavno, administrativno i antropometrijsko odeljenje koje je preraslo iz nekadašnjeg antropometrijsko-policijskog. Teritorijalna nadležnost obuhvala je šest kvartova: Varoški, Terazijski, Dorćolski, Palilulski, Savamalski i Vračarski. Formirana su četiri komesarijata: Topčiderski, Čukarički, Savske i Železničke policije (sl. 29).⁸⁹¹



Sl.29. Organizaciona šema Uprave grada Beograda (1921-1929)

⁸⁹¹ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 113.

Donošenjem *Zakona o opštoj upravi*⁸⁹² i *Uredbom o podeli zemlje na oblasti*⁸⁹³ 1922. godine, pokrajine su ukinute i zemlja je podeljena na 33 oblasti. Prema čl. 8 Uredbe: „Varoš Beograd i grad Zagreb potčinjuju se velikom županu dotične oblasti, sa tim izuzetkom da ostaje uprava varoši Beograda i na dalje pod neposrednom nadzornom vlašću Ministra unutrašnjih poslova.”⁸⁹⁴ Uprava Beograda uživala je veliku zaštitu dvora a upravnik grada veliko poverenje vladara kao poverljivi zaštitnik dinastije i poretka. To je i bio razlog što česte smene ministara unutrašnjih poslova nisu mnogo uticale na kadrovske promene u Upravi grada Beograda – upravnik grada Manojlo Lazarević ostajao je i dalje na tom mestu. Stoga se može reći da je beogradska policija imala kontinuitet u svom radu za vreme njegovog upravljanja. O statusu upravnika grada Beograda govori činjenica da je posle donošenja *Zakona o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda* (31. jula 1923)⁸⁹⁵ a prema čl.1 *Uredbe o razvrstavanju i raspoređivanju činovnika i ostalih državnih službenika građanskog reda*⁸⁹⁶ upravnik grada Beograda bio u rangu pomoćnika ministra unutrašnjih dela.

Dve godine nakon uvođenja policijskih agenata u beogradskoj policiji, analizirajući njihov rad u časopisu *Policija*, naglašava se da su rezultati njihovog rada izuzetni, jer su za kratko vreme od njihovog uvođenja, pohvatani skoro svi izvršioци najtežih krivičnih dela.⁸⁹⁷

U Srbiji se do 1923. godine primenjivao *Krivični zakonik Kraljevine Srbije* (29. mart 1860) prema kome su krivična dela bila svrstana u šest grupa. Izvršioци krivičnih dela bili su izvođeni pred prvostepene sudove, apelacioni sudovi su bili drugostepeni a najvišu instancu predstavljao je kasacioni sud. Za manja istupna dela suđenja su sprovodile policijske vlasti (okružna i sreska načelstva).

Da bi se unapredila javna bezbednost u gradu, posebno lična i imovinska bezbednost građana, Uprava je donela 10 naredbi objedinjenih *Naredbama o sigurnosti lica i imanja*⁸⁹⁸ a u sklopu *Opšte naredbe* (5. april 1921). Po ovim naredbama postupalo se do donošenja *Naredbe Uprave grada Beograda* (Abr. 2000 od 15. juna 1927).⁸⁹⁹

⁸⁹² *Službene novine Kraljevine SHS* IV, br. 92 od 28. aprila (1922): 2-3.

⁸⁹³ Isto, 1-2.

⁸⁹⁴ Isto

⁸⁹⁵ *Službene novine Kraljevine SHS* V, br. 199-IX od 1. septembra (1923): 1-22.

⁸⁹⁶ *Službene novine Kraljevine SHS* V, br. 251-XII od 1. novembra (1923): 1-16.

⁸⁹⁷ „Policijski agenti u Beogradu” *Policija* IX, (1922): 295.

⁸⁹⁸ *Službene novine Kraljevine SHS* III, br. 99 od 5. maja (1921): 2-8.

⁸⁹⁹ Naredba je izdata kao posebno izdanje Državne štamparije.

Organizacija Uprave grada ostala je nepromenjena u periodu 1923-1927. godine, kao i unutrašnja organizacija Ministarstva unutrašnjih dela koja je 1927. godine imala 6 odeljenja ministarstva, 5 odeljenja za pokrajine i odsek za računovodstvo.⁹⁰⁰

„S obzirom da ranije doneta privremena *Uredba o ustrojstvu Odeljenja javne bezbednosti i Opšte policije pri Upravi grada Beograda* 10. avgusta 1920. godine, nije verifikovana i nije dobila zakonsku snagu posle Vidovdanskog ustava, uredba od 14. januara 1930. godine je jedina važeća uredba sa zakonskom snagom o Upravi grada Beograda u prvoj Jugoslaviji.”⁹⁰¹

c) Beogradska policija (1929-1941)

U skladu sa *Zakonom o unutrašnjoj upravi* (9. oktobar 1929), doneta je *Uredba III br. 1715 o ustrojstvu i delokrugu uprave grada Beograda* (14. januar 1930) koja je, sa kasnijim izmenama i dopunama, predstavljala ključni dokument o organizaciji, ulozi, poslovima i položaju Uprave grada Beograda u Kraljevini Jugoslaviji. Uredba je predstavljala još jedan značajan korak ka centralizaciji vlasti i bila je na snazi i za vreme okupacije (1941-1944). Uprava grada Beograda, prema *Zakonu o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja* (1929) predstavljala je mešovitu opšteupravnu i mesnu policijsku vlast. Shodno Uredbi, Uprava grada Beograda kao državna policijska vlast, obuhvatala je teritorijalno: atar opštine grada Beograda, atar opštine Zemun i atar opštine Bežanije, atar opštine Pančeva i atare opština Borče, Vojlovice i Ovče.⁹⁰²

Upravnik grada Beograda bio je predstavnik državne policijske vlasti i direktno odgovoran ministru unutrašnjih poslova. Pored toga što je upravnik bio obavezan da obavlja poslove i sprovodi aktivnosti na očuvanju javnog reda i mira, stara se o bezbednosti države, pronalazi i predaje izvšioce krivičnih dela, stara se o javnom moralu i zdravlju stanovništva, štiti izvršenje zakona, mogao je da vrši poslove koji su mu specijalnim zakonima stavljeni u dužnost. Tradicionalno, upravnik grada Beograda bio je „privilegovan” odnosno imao je mogućnost direktnog kontakta sa kraljem.⁹⁰³ Obaveza upravnika grada Beograda bila je da podnosi dnevne izveštaje ministru unutrašnjih poslova i svakodnevno, neposredno obaveštava kralja o stanju bezbednosti u

⁹⁰⁰ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 137.

⁹⁰¹ Isto, 158.

⁹⁰² „Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprave grada Beograda III br. 1715,” *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* XII, br.12 od 17. januara (1930): 18-24.

⁹⁰³ Milosavljević, *Nauka o policiji*, 111.

gradu. Status upravnika ostao je nepromenjen – bio je to kraljev čovek od poverenja jer je beogradska policija bila zadužena i za bezbednost kraljevog dvora.

Nadležnosti Uprave grada Beograda kao državne policijske vlasti obuhvatale su: staranje o bezbednosti države, ličnoj i imovinskoj bezbednosti, održavanju javnog reda i mira, staranje o javnom moralu, zdravlju stanovništva i stoke, poslove sanitetske policije i nadzor nad radom radnji, brigu o javnom moralu, pronalaženje i privođenje izvršioca krivičnih dela, **tehničke poslove policije za celu zemlju i vođenje evidencije o kriminalu za celu zemlju.**⁹⁰⁴

Druga važna činjenica koja je važila za uređenje beogradske policije odnosila se na proširenje nadležnosti **Odeljenja tehničke policije Uprave grada Beograda**, na celu zemlju: „vrši tehničku službu u policijskom delokrugu za celu zemlju i vodi kriminalnu evidenciju u smislu čl. 59 Zakona o unutrašnjoj upravi za celu zemlju, ukoliko mu Ministar unutrašnjih poslova svojom odlukom poveri vršenje ovih poslova.”⁹⁰⁵ Ovakav primer organizacije beogradske policije nije bio usamljen slučaj u svetu – identična ovlašćenja imala je Metropolitenska policija u Londonu.⁹⁰⁶

Shodno zadacima koji su bili u nadležnosti uprave, a prema čl.18 Uredbe, organizacionu strukturu uprave grada Beograda kao mesne državne policijske vlasti sačinjavalo je pet policijskih odeljenja:

- a) *Administrativno odeljenje (I)*, vodi poslove opšte administracije, državljanstva i zavičajnosti, izdavanja putnih isprava, legalizacija raznih akata, revizije nad radom kvartova, pretstojništava i komesarijata, činovničkih krivica;
- b) *Odeljenje opšte policije (II)* stara se o državnoj bezbednosti i javnom poretku, *bavi se* suzbijanjem špijunaže, vodi nadzor nad sumnjivim licima, štampom, radom udruženja i skupova, vodi evidenciju političko-sumnjivih i kažnjenih lica i političko - zločinačkih dela, daje odobrenja za održavanje javnih skupova;
- c) *Odeljenje krivične policije (III)* stara se o ličnoj i imovnoj bezbednosti, *javnom* redu i miru, suzbijanju kriminaliteta, istrazi krivičnih dela, hvatanju i identifikovanju izvršilaca krivičnih dela, obavlja policiski nadzor nad osuđenima, sprovodi mere za otklanjanje nesrećnih slučajeva, pronalaženje

⁹⁰⁴ Prema čl. 12 „Uredbe o ustrojstvu i delokrugu uprave grada Beograda III br. 1715,” 20.

⁹⁰⁵ Isto.

⁹⁰⁶ Milosavljević, *Nauka o policiji*, 111.

nestalih i identifikovanje leševa, održavanje javnog morala i suzbijanje trgovine ljudima, alkoholizma, narkomanije, kontroliše držanje i nošenje oružja, trgovinu eksplozivnim i zapaljivim materijama;

d) *Odeljenje saobraćajne policije* (IV) obavlja poslove bezbednosti javnog saobraćaja;

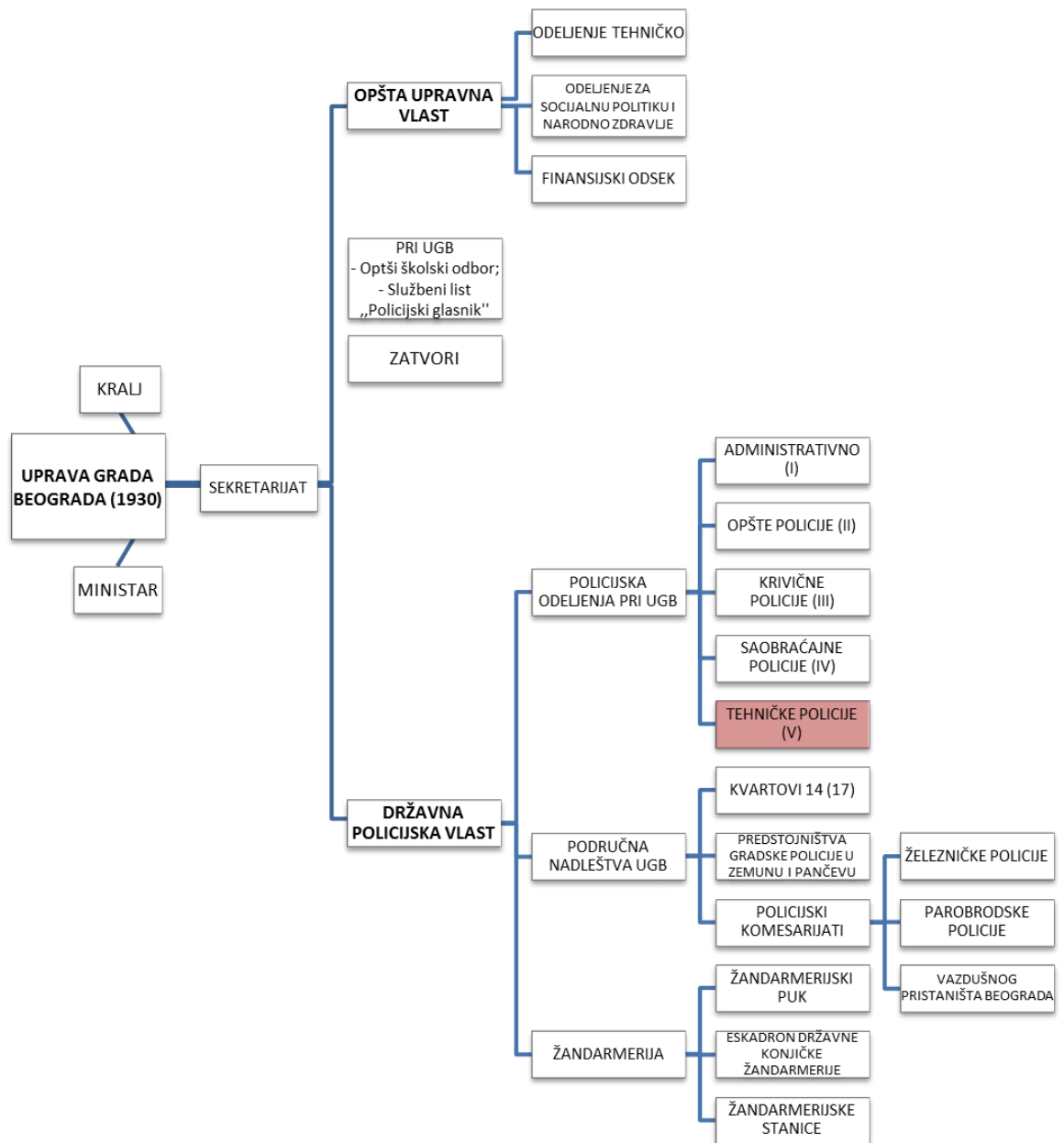
e) *Odeljenje tehničke policije* (V) obavlja poslove:

- identifikacije živih lica i nepoznatih leševa;
- snimanje i daktiloskopiranje pritvorenika;
- tehnički uviđaj po delima ubistava, razbojništava, opasnih krađa, paljevina i drugih krivičnih dela;
- veštačenje rukopisa, falsifikovanih novčanica, čekova, taksenih maraka i drugih hartija od vrednosti i raznih isprava; veštačenje hladnog i vatrenog oružja, čaura, zrna i drugih objekata i predmeta krivičnog dela; hemijska ispitivanja raznih tekstova i predmeta koja su potrebna pri isleđenju krivičnih dela; reprodukcija fotografskih dokumenata, pisanih i štampanih isprava i tome slično;
- vodi centralnu kartoteku daktiloskopskih i fotografskih fiševa svih kriminalnih lica;
- vodi registar svih osuđenih lica od građanskih i vojnih vlasti;
- vodi evidenciju sumnjivih lica, za kojima su izdate poternice, i evidenciju zločinačkih dela, čiji su izvršioци nepoznati;
- uređenje i izdavanje lista „Policijski glasnik” u kome će se objavljivati i poternice;
- upravljanje kriminalnim muzejom.

Paralelno sa formiranjem Uprave grada Beograda, formirana su odeljenja predstojništva gradske policije u Pančevu i Zemunu. Postojala su i tri komesarijata: železničke, parobrodske i policije vazdušnog pristaništa.

Nova opšta *Naredba upravnika grada Beograda* (Abr. 7718) doneta je 28. avgusta 1929. godine.⁹⁰⁷

⁹⁰⁷ *Službene novine Kraljevine SHS* XI, prilog broju 216 od 16. septembra (1929): 1-13.



Sl.30. Ustrojstvo Uprave grada Beograda posle Šestojanurske diktature⁹⁰⁸

Mnogi strani stručnjaci smatrali su da je organizacija beogradske tehničke policije veoma dobra: „Tehničke policijske organizacije u Parizu, Lionu, Beogradu i Lozani mogu se smatrati kao primerne među svima drugim u Evropi.“⁹⁰⁹ „Prema svim

⁹⁰⁸ Prema „Uredbi o ustrojstvu i delokrugu uprave grada Beograda III br. 1715,“ 18-24.

⁹⁰⁹ Boris Brasol, *Elements of crime* (1931): 217. citirano u: Vasa Lazarević, *Međunarodna policija: istorija, rad rezultati* (Beograd: izdanje pisca, 1933): 68.

pokazateljima, policijska organizacija u Beogradu bila je jedna od najbolje organizovanih, a prema postignutim rezultatima jedna od najefikasnijih u Evropi.”⁹¹⁰

Posle zavođenja Šestojanuarske diktature uloga Uprave grada Beograda bila je još značajnija i zahtevnija u uspostavljanju javnog reda i mira i očuvanju poretka u državi. Krupne kadrovske promene sprovedene su u Ministarstvu unutrašnjih dela, ali ne i u Upravi grada Beograda, koja je zadržala svoju postojeću organizacionu strukturu. Pojedini činovnici iz rukovodećeg kadra Uprave grada Beograda raspoređeni su na viša radna mesta u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Značajna je činjenica da su policijski funkcioneri Uprave grada Beograda ispred Ministarstva unutrašnjih poslova odlazili u inostranstvo radi studijskog proučavanja organizacije i rada policije u najrazvijenijim zemljama u svetu. Inspektor Ministarstva Dušan Filipović bio je u Parizu, Lionu, Briselu i Berlinu (1929) a starešina kvarta Milan Aćimović u Berlinu, Magdeburgu i Štutgartu.⁹¹¹ Po povratku Aćimovića i Filipovića, na stručnom usavršavanju u inostranstvu bio je član Uprave grada Beograda, Života Simić sa odredištem u Berlinu. Svi činovnici odlazili su po odluci ministra unutrašnjih poslova o sukcesivnom upućivanju kadrova na studije (duže ili kraće) u inostranstvo u poznate policijske centre Zapadne Evrope. Cilj je bio da se osposobi starešinski kadar Ministarstva kako bi se sprovela reorganizacija policije u Kraljevini koja je trebalo da preraste iz „empirične policije u savremenu, dobro organizovanu i efikasnu policiju potpomognutu svim modernim kriminalističko-tehničkim metodama i sredstvima.”⁹¹²

Nova opšta *Naredba upravnika grada Beograda* (Abr.7718) doneta je 28. avgusta 1929. godine i važila je sve do početka Drugog svetskog rata, odnosno do raspada Kraljevine Jugoslavije.⁹¹³ Početkom 1930. godine doneta je *Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprava policije*⁹¹⁴ i *Uredba o obrazovanju uprava policije u sedištima banovina*.

Troškove izdržavanja Uprave grada Beograda kao policijske vlasti (uključujući kvartove, komesarijate i predstojništva snosile su država i opštine.

⁹¹⁰ Perišić, *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*, 104.

⁹¹¹ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 155.

⁹¹² Vladeta Milićević, „Na putu policijskog progresa,” *Policija* XVII, 1-2 (1930): 45-59.

⁹¹³ Ova naredba bila je treća po redu, prethodne su bile donete 1921. i 1927. godine. *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 216 (dodatak) od 16. septembra (1929): 1-13.

⁹¹⁴ *Službene novine Kraljevine SHS* XII, br. 62-XXII od 18. marta (1930): 531-533.

Posle donošenja *Uredbe o izmenama i dopunama Uredbe o ustrojstvu i delokrugu rada Uprave grada Beograda* (IIIbr.19811 od 31.5.1934) došlo je do izvesnih izmena u ustrojstvu Uprave grada Beograda: povećan je broj kvartova sa 14 na 17 i jasno su definisane njihove granice, ukinuta je opština Zemun; umesto tri, ostale su dve opštine – Beograda i Pančeva, dok je Zemun izgubio status opštine. Samim tim ostala su dva predstojništva gradske policije a ukinuto je predstojništvo gradske policije u Zemunu koji je postao sedamnaesti kvart; atari opštine grada Pančeva i opštine Vojlovica ostali su u sastavu teritorije uprave grada a izuzete su opštine Borča i Ovča; zadržana su tri komesarijata.⁹¹⁵

Navedene izmene nisu bitno uticale na rad naučno-tehničke policije, koja je i dalje funkcionisala kao samostalno odeljenje u sastavu Uprave grada ali sa delokrugom posla koji je pokrивao čitavu zemlju. Šef Odeljenja tehničke policije bio je Aleksandar Andonović. Odeljenje se nalazilo na Kraljevom trgu br.14 odmah pored Odeljenja krivične policije (Kraljev trg, 16).

U periodu 1934-1941. godine, čelnici Uprave grada Beograda bili su orijentisani prema Nemačkoj i održavali su jaku saradnju sa nemačkim nacističkim vlastima. Uprava grada Beograda, kao mesna policijska vlast, nastavila je da funkcionise prema ranije utvrđenim propisima. Upravno-policijski poslovi i dalje su obavljani preko pet policijskih odeljenja, žandarmerijskog puka i državne policijske straže, tri komesarijata i jednog policijskog predstojništva, teritorijalno podeljena na 17 kvartova. Sva policijska odeljenja obavljala su svoje dužnosti prema *Uredbi o ustrojstvu i delokrugu Uprave grada Beograda*.

Odeljenje tehničke policije i dalje je obavljalo poslove naučno-tehničke policije na teritoriji cele zemlje, prema čl. 59 *Zakona o unutrašnjoj upravi* i odluci ministra. Ovakva organizacija bila je na meti kritika pojedinaca. Dr Eugen Gudac, šef Odseka međunarodne policije, smatrao je da policijsko-tehnička služba treba da bude u nadležnosti vrhovne policijske uprave a ne u nadležnosti Uprave grada Beograda. Glavni razlog je što se smatralo da centralna evidencija za celu državu treba da bude pod nadzorom vrhovne policijske uprave a ne pod upravom grada Beograda.

Uprkos pokušajima i kritičkom stavu tadašnjeg upravnika Milana Aćimovića da sprovede promene, nikakvih značajnijih promena u organizaciji Uprave grada Beograda

⁹¹⁵ *Službene novine Kraljevine SHS* XVI, br. 125-XXXIII od 4. juna (1934): 521-524.

nije bilo sve do početka Drugog svetskog rata. Nadležnosti i delokrug rada Odeljenja tehničke policije zadržani su i dalje za teritoriju Beograda i cele zemlje. U Odeljenju se i dalje vodila opšta i specijalna evidencija za sva lica čiju je delatnost suzbijalo Odeljenje krivične policije, izdavao se *Policijski glasnik* u kome su se objavljivale poternice za odbeglim i nestalim licima. U vreme šestoaprilskog bombardovanja Beograda, zgrada stare Uprave uz koju je bilo smešteno Odeljenje tehničke policije pogođeno je bombom.⁹¹⁶

2.2. Obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije u Srbiji

Obrazovanje kadrova u inostranstvu

Jedna od osnovnih teškoća koje su sprečavale uvođenje naučnih metoda u srpskoj policiji i onemogućavale reformu i reorganizaciju policije je nedostatak kvalitetnog obrazovanog činovničkog kadra. Policijski činovnici u Kraljevini Srbiji, koji su najčešće bili pravnici po obrazovanju, tokom svog redovnog školovanja, sve do završetka Prvog svetskog rata, nisu mogli dobiti neophodno stručno obrazovanje iz oblasti kriminalistike i policijske tehnike i naučno-tehničke policije. Razlogi su višestruki: a) metode koje su uvedene u radu istražnih organa pri rasvetljavanju krivičnih dela bile su nove i primenjivale su se samo u pojedinim evropskim zemljama (Francuskoj, Italiji, Nemačkoj, Austriji, Velikoj Britaniji, Švajcarskoj) gde su se ujedno otvarale škole i centri za stručno obrazovanje i osposobljavanje u primeni novih naučnih metoda naučno-tehničke policije b) nedostatak obrazovanog kadra koji bi kroz praktičnu obuku i teorijsku nastavu mogao preneti svoja znanja ostalim pripadnicima policije, c) novine koje su uvedene u radu policije nastankom naučno-tehničke policije nisu bile dostupne u okviru nastavnog plana i programa škola koje su završavali budući policijski činovnici u Kraljevini Srbiji. Nedostatak stručnog obrazovanja mogao se prevazići školovanjem kadrova u inostranstvu.

Obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji hronološki se može podeliti u dva perioda: a) od osnivanja Antropometrijsko-policijskog odeljenja do početka Prvog svetskog rata (1904-1914) b) od obnove rada Antropometrijsko-policijskog odeljenja posle Prvog svetskog rata (1918-1941).

⁹¹⁶ IAB, 4224/MG-626 str.22 citirano u: Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 252.

a) *Obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije (1904-1914)*

Prema *Zakonu za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca* (1904), bilo je predviđeno održavanje kurseva pri Antropometrijsko-policijskom odeljenju. Posebnim Pravilima (1904),⁹¹⁷ predviđeno je da se kursevi za praktičnu i teorijsku obuku činovnika u antropometrijskom merenju, opisivanju i identifikovanju krivaca sprovede radi osnivanja antropometrijsko-policijskih odeljenja kod svih policijskih vlasti gde ima prvostepenih sudova (čl.1 Zakona). Pravo na pohađanje kursa imali su svi policijski pisari izabrani prema svojim kvalifikacijama i u skladu sa brojem kandidata koje je određivalo Ministarstvo. Posle završetka kursa, bilo je predviđeno polaganje završnog ispita i izdavanje svedočanstva koja su davala prednost u zapošljavanju u antropometrijskim odeljenjima.

Uprkos nastojanju šefa Odeljenja Dušana Alimpića da se kursevi organizuju i održe, od formiranja Odeljenja do početka Prvog svetskog rata nije održan nijedan kurs:

„Članom 8. i 10. Pravila o Antropom. Policijskom odeljenju stavljeno mi je u dužnost, kao šefu ovog odeljenja, da putem povremenih specijalnih kurseva upoznam policijske činovnike sa sistemom Bertilonovim za merenje i opisivanje krivaca, u cilju njihovog istraživanja, i konstatovanja njihovog neospornog identiteta.

Iz mnogih uzroka, potpuno nezavisnih od moje dobre volje, ova korisna stvar nije se mogla ostvariti za vreme mog prvog službovanja u odeljenju, ali sam ja ipak odgovorio svojoj dužnosti izdajući 1907.godinu knjigu „Bertilonaž” sa albumom profesionalnih krivaca u Srbiji.”⁹¹⁸

Nedostatak materijalnih sredstava koja su bila neophodna za otvaranje novih antropometrijskih odeljenja bio je glavni razlog zbog čega kursevi nisu održani. Prema Zakonu, finansiranje odeljenja u Beogradu i odseka u Požarevcu, najvećim delom bilo je iz prihoda *Policijskog glasnika*, što je jedva pokrivalo troškove za nabavku potrošnog materijala za rad odeljenja i isplatu honorara saradnicima časopisa. Neredovno prikupljanje pretplate na *Glasnik* i višegodišnja dugovanja bivšeg vlasnika Nauma Dimitrijevića Državnoj štampariji, onemogućavale su da se obezbede neophodna sredstva za otvaranje novih odeljenja.

U nemogućnosti da kurseve organizuje i održi, Alimpić je nastojao da putem stručne literature policijsku tehniku i bertijonažu učini dostupnom velikom broju policijskih činovnika. Objavio je veliki broj stručnih članaka u časopisu *Policijski*

⁹¹⁷ „Pravila o kursu pri antropometrijsko-policijskom odeljenju,” Pbr 19622 od 31.12.1904. stupila su na snagu 1. januara 1905. godine. *Srpske novine* LXXII, br. 23 od 30. januara (1905): 94.

⁹¹⁸ AS, MUD, P, 1911 F1 R5

glasnik i izdao je knjigu „Bertilonaž (utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom) sa 105 slika i Album profesionalnih krivaca u Srbiji (1907),”⁹¹⁹ koja je bila namenjena „isključivo policijskim i opštinskim vlastima i kancelarijama i na drugi se način ne može rasturati.”⁹²⁰ Ministarstvo unutrašnjih dela otkupilo je knjigu od autora i distribuiralo je svojim načelstvima.⁹²¹

Razvoj policijske tehnike uslovio je proširivanje i sticanje novih znanja u primeni naučnih metoda u istražnim policijskim radnjama. Alimpić je bio svestan da se po pitanju obuke za sprovođenje istraga, u Kraljevini Srbiji od istražnih policijskih organa nije tražila nikakva stručna sprema, „a do pre par godina ni najmanja opšta sprema. Sa vrlo malim izuzetkom kod nas se, naročito u unutrašnjosti, istrage još vode šablonski i bez ikakve metode a o kakvoj primeni savremene Policijske tehnike već i da ne govorimo.”⁹²² Pored bertijonaže, bilo je neophodno proći obuku u primeni ostalih metoda policijske tehnike: daktiloskopije (koja je počela sve više da se primenjuje umesto bertijonaže), prikupljanja dokaza na mestu izvršenog krivičnog dela.⁹²³ Namera šefa Odeljenja, Dušana Alimpića bila je da proširi program kurseva predviđenih *Zakonom za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca* kao i proširenje delokruga rada Odeljenja formiranjem policijsko-tehničke laboratorije. Iz tog razloga, Alimpić se obratio ministru unutrašnjih dela s molbom da mu se odobri boravak u inostranstvu:

„Prateći razvitak i napredak policije u stranim zemljama video sam, da oni u poslednje vreme obraćaju naročitu pažnju na takozvanu *Naučnu Policiju* (*Police Scientifique*) koja ima za predmet svoga obrađivanja: primenu nauke u policijskim i sudskim istragama – policijsku tehniku. Kolika se važnost pridaje *Naučnoj Policiji*,

⁹¹⁹ Alimpić, *Bertilonaž* 1-232.

⁹²⁰ AS, MUD, B, 1911, nesređena građa, kutija (2002-4496), dopis Nauma Dimitrijevića br. 5858 od 6.10.1911. Ministru unutrašnjih dela da otkupi knjigu „Bertilonaž.” Cena knjige bila je 4 dinara, ali je Dimitrijević ponudio da se ista otkupi u pola cene, za najmanje 1000 komada.

⁹²¹ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1907), knjiga II (4017-8300), nesređena građa kutija (7001-8331), priznanica br. 7743 od 10. decembra 1907. Dušanu Alimpiću za prodatu knjigu „Bertilonaž”; Jedan broj knjiga „Bertilonaž” (500 primeraka) otkupljen je (1912) od bivšeg vlasnika *Policijskog glasnika*, Nauma Dimitrijevića. AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga 1, Naum Dimitrijević se obratio molbom Ministarstvu da se otkupi 500 primeraka knjige (akt br, 1732 od 7. Marta 1912) što je i odobreno (akt br. 2009 od 21. marta 1912). Dokumenta nisu sačuvana.

⁹²² Alimpić, „Policijska tehnika na univezitetu u Lozani,” 339.

⁹²³ Otkrivanje i fiksiranje tragova, naročito otisaka prstiju, njihovo prenošenje do laboratorije gde se boje pomoću raznih reaktiva (grafitom, karbonatom olova ili olovnim oksidima), zatim se fotografiju pri čemu se uveličavaju (do 20 puta u površini) i koriste za utvrđivanje identiteta. tragovi nogu, otisci zuba, tragovi odela, paraziti, tragovi obijanja, mrlje, otpaci i prašina, čitanje spaljenih dokumenata, dešifrovanje kriptograma, argo (šatrovački jezik, u Engleskoj *slang* a u Nemačkoj *gauverspracke*) i natpisi, veštačenje rukopisa, identifikovanje povratnika (na osnovu živih slika). Lokar, „Policija kakva je danas a kakva treba da bude,” prev. Dušan Alimpić, *Policija* IV, 2-5 (1919): 21-33, 63-74. 103-113, 141-154.

neka kao najbolji dokaz posluži to što se ona od pre nekoliko godina predaje kao zasebna disciplina, na univerzitetima u Lionu, Rimu i Lozani, a 1906. godine u Parizu je ustanovljena stalna Kriminalna škola za profesionalno obrazovanje policijskih i sudskih činovnika.

Kako je već krajnje vreme da se i kod nas počne nešto raditi u ovom pravcu – jer, zahvaljujući nepotpunosti i nesavršenosti naših policijskih istraga kod nas polovina krivičnih dela ostaje nepronadna – nameran sam da u porogram kurseva antropometrijsko-policijskog odeljenja unesem i Naučnu Policiju. Da bi pak u ovome imao što većeg uspeha, neophodno je potrebno da odem do Lozane i Pariza, i da tamo vidim kako se sva nastava praktično izvodi. U ovom cilju, opet, potrebno mi je šestomesečno odsustvo od dužnosti.”⁹²⁴

Posle boravka u inostranstvu (od 5. jula 1910. do 1. januara 1911), Dušan Alimpić je pokrenuo inicijativu za otvaranje policijsko-tehničke laboratorije, u kojoj bi se primenjivale najnovije metode policijske tehnike i uputio je predlog da se proširi program kurseva predviđenih *Zakonom za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca*, uvođenjem praktične i teorijske nastave policijske tehnike.⁹²⁵

Pored Alimpića, veliku ulogu u razvoju naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji imao je Aleksandar Andonović, koji je po sopstvenoj inicijativi u periodu od 08. avgusta 1911. do 08. avgusta 1912. proveo na Institutu naučne policije u Lozani radi usavršavanja policijske tehnike kod prof. dr Rajsa.⁹²⁶ Andonović je uz Alimpića postao prvi činovnik srpske policije koji je stekao potrebno obrazovanje za primenu policijske tehnike i obavljanje raznih vrsta ekspertiza u istrazi krivičnih dela:

„Rešenjem gospodina ministra od 10. VI 1911. Pno 11803 odobreno mi je jednogodišnje odsustvo od dužnosti radi usavršavanja u radu na tehničkoj policiji, To sam odsustvo upotrebio od 8. avgusta 1911. do istog datuma 1912. god. kada sam ponovo prestao na dužnost.

Sve vreme odsustva proveo sam na radu u tehničkom insititutu profesora g. Rajsa na Univerzitetu u Lozani,

Ustrojstvo, celokupan rad za postupak u univerzitetском laboratorijumu izneseni su u broju 42. i 43. „Policijskog glasnika” od 1910. godine, i drugim člancima istog lista koje je opisao inspektor Ministarstva g. Dušan Alimpić, te su prema tome poznati gospodinu Ministru. Sa tog razloga ja ne podnosim izveštaj o svemu tome, jer bi to bila stvar ponavljanja onoga što nije promenjeno od kada je izašlo u službenom listu ministarstva.

⁹²⁴ AS, MUD, P, 1911 F1 R5, dopis Dušana Đ. Alimpića (Pbr.10595 od 31. maja 1910. godine) ministru unutrašnjih dela za odlazak u Pariz i Lozanu radi stručnog usavršavanja.

⁹²⁵ AS, MUD, P, Delovodni protokol (1910), akt Pno 23548 „Alimpić Dušana inspektora Ministarstva referat o organizovanju policijsko-tehničkog laboratorijuma.” Akt nije sačuvan u arhivskoj građi.

⁹²⁶ AS, MUD, P, 1911 F38 R5, Antropometrijsko-policijsko odeljenje (125 od 17/1/1911) uputilo je molbu pisara Aleksandra Andonovića za godinu odsustva u cilju studiranja policijske tehnike u inostranstvu koje je Ministarstvo odobrilo Rešenjem (br. 11803 od 10/06/1911).

Smatram za dužnost da izvestim gospodina ministra da sam u Antropometrijskom odeljenju već pristupio radu, zasnovanom na stečenom iskustvu na strani i da ću u najkraćem roku biti u stanju da mu stavim na raspoloženje i uviđaj rezultate sopstvenih radova na svima ekspertizama u kojima sam se sve usavršavao u Lozani.

Po %⁹²⁷ čast mi je priložiti prevod uverenja profesora g. Rajsja, iz koga će gospodin ministar izvoleti uvideti u čemu sam i sa kakvim uspehom radio za vreme svog odsustva.

Najzad, čast mi je umoliti gospodina ministra da izvoli narediti: da se uverenje o mom svršenom kursu na Univerzitetu unese u moju konduit listu.”

28. avgusta 1912.

Beograd

Ponizan

Aleksandar J. Andonović

pisar Ministarstva unutrašnjih dela

Uverenje dr Rajsja o završenoj obuci Aleksandra Andonovića u Lozani:

Institut naučne policije

Univerzitet u Lozani

Lozana, 2.avgusta 1912.

Uverenje

„Potpisani R. A. Rajs, doktor prava, profesor Univerziteta i direktor Instituta naučne policije na Univerzitetu potvrđuje ovim da je g. Aleksandar Andonović radio u laboratorijumu Policijskog Instituta od početka septembra meseca 1911. do kraja jula 1912. godine.

G. Andonović je svestrano studirao celokupan posao koji spada u delokrug sudske i policijske tehničke ekspertize, a sav svoj rad za sve vreme njegovog studovanja bio je pod ličnom upravom potpisanoga.

U toku izrađivanja ogromne serija ekspertiza, koje je g. Andonović samosvesno izveo, imao je prilike da se upozna sa svima metodama modernog tehničkog istraživanja: otisaka prstiju, istraživanja oruđa i sviju vrsta falsifikata itd.

Po uspehu koji je postigao u tome radu potpisani nalazi da se g. Andonović potpuno usavršio u svima tim metodama i tvrdo je ubeđen da će on sve svoje ovde stečeno znanje i iskustvo nesumnjivo korisno upotrebiti u svojoj zemlji.”⁹²⁸

R. A. Rajs

verno originalu A. Andonović

b) Obrazovanje pripadnika naučno-tehničke policije (1918-1941)

Uloga policije u novoformiranoj Kraljevini SHS sastavljenoj od više banovina sa različitim zakonodavnim, kulturnim i prosvetnim nasleđenjem, bila je ključna u zaštiti države i novog poretka, s toga je bilo neophodno, pored uspostavljanja novih inistitucija vlasti i kvalitativno poboljšati rad Ministarstva unutrašnjih dela/poslova. Ambicija

⁹²⁷ Znak % je u administrativnoj prepisci označavao prilog uz akt koji se šalje.

⁹²⁸ AS, MUD, P, 1912 F37 R78

tadašnjeg režima bila je da policija u Kraljevini, a naročito u Beogradu, dostigne nivo policije u najrazvijenijim zemljama Evrope, pa se velika pažnja posvećivala obrazovanju i stručnom usavršavanju kadrova u zemlji i inostranstvu. Održavanje kurseva u obnovljenoj zgradi Antropometrijskog odseka Tehničke policije pri novoformiranom Odeljenju javne bezbednosti bilo je prihvatljivo rešenje do realizovanja ideje o otvaranju više i niže policijske škole sa planom i programom predviđenom u predlogu za reorganizaciju policije. Otvaranje prve Policijske škole (1921), Centralne policijske škole u Zemunu (1931) i Instituta pri Pravnom fakultetu u Beogradu (1927) predstavljalo je veliki korak napred ali se nije prestalo sa praksom slanja pojedinih pripadnika Ministarstva u inostranstvo. Posle gašenja prve Policijske škole koja je funkcionisala svega dve godine (1921-1923), nastala je velika praznina u školovanju kadrova naučno-tehničke policije. Jedino rešenje bilo je da se školovanje kadrova nastavi u inostranstvu. Kadar školovan u inostranstvu predstavljao je ujedno i kamen temeljac za unapređenje procesa obrazovanja pripadnika policije iz oblasti kriminalistike i formiranje odeljenja tehničke policije pri svim većim policijskim centrima u Kraljevini SHS. Veliki broj mlađih i starijih činovnika proveo je izvesno vreme u evropskim policijskim centrima, najviše u Austriji, Nemačkoj, Švajcarskoj i Francuskoj, u kojima su već uveliko funkcionisali instituti naučne policije.

Institut naučne policije u Lozani završio je iz Kraljevine Jugoslavije jedino Miodrag Đorđević iz Beograda, koji je postao policijski komesar Uprave policije u Zagrebu. Đorđević je bio asistent Arčibalda Rajsja i postao je jedan od profesora na prvoj policijskoj školi u Beogradu. Višu školu naučne policije u Rimu završio je Živojin Simonović (savetnik Ministarstva unutrašnjih poslova) koji je „zajedno sa dr Rajsom poslužio za postavljanje prvog kamena temeljca našoj Policijskoj tehničkoj službi” i jedan od prvih profesora na Rajsovoj policijskoj školi za policijske činovnike i agente.⁹²⁹

Za vreme ministra unutrašnjih poslova Bože Maksimovića (1924-1927), policijski činovnici Vladeta Milićević i Dragoljub Savić (inspektor Ministarstva) među prvima su otišli u Pariz, Lion, Brisel i Rim radi stručnog usavršavanja u kriminalistici a posebno u primeni policijske tehnike. U Lionu je već bio Jovan Savić (kasnije viši komesar u

⁹²⁹ Milićević, „Moderna policija,” 131.

Skoplju) kao asistent dr Edmonda Lokara.⁹³⁰ Pomoćnik Arčibalda Rajsja u Odeljenju tehničke policije Vladeta Milićević, obišao je mnoge institute i policijske škole u svetu. Milićević je u Rimu proveo tri godine a potom više godina u Beču. Kao đak Otolengijeve Više škole za naučnu policiju u Rimu, Milićević je bio lični asistent Enrika Ferija⁹³¹ i svakodnevno je prisustvovao antropološkim proučavanjima osuđenika, uspostavljanju njihovih biografskih karti tzv. „kartele biografike” koja je ostajala celog života, kao „preventivno sredstvo za odbranu društva.”⁹³² Jovan Savić, Vladeta Milićević i Dragoljub Savić završili su specijalizaciju u punom obimu, dok je kasnije, za vreme vlade Petra Živkovića (1929-1932), omogućeno još jednoj grupi policajaca da obiđu strane policije, ali na znatno kraći period, od šest meseci, što nije bilo dovoljno da se potpuno osposobe za primenu najnovijih metoda u radu policije.⁹³³ Među pripadnicima koji su proveli po šest meseci na stručnom usavršavanju (1929-1932) bili su: Dušan Filipović (po povratku sa studija radio je kao inspektor u Ministarstvu), Milan Aćimović, šef Opšte policije Uprave grada Beograda, Radenko Rakić, upravnik policije u Cetinju i Ivan Zetković, viši komesar Policijske uprave u Zagrebu. Narednu grupu činili su: Života Simić iz Beograda koji je poslat u Berlin, Miloš Simić iz Zagreba u Pariz, Dragutin Najšul iz Zaječara u London i Ante Vodinelić u Beč.⁹³⁴

Arčibald Rajs je svoje mlađe kolege, Dragoljuba Savića, Mihajla Đorđevića, Vladetu Milićevića, Stevana Živkovića, uveo i obučio radu u tehničkoj policiji. Lično se založio da svoje stručno obrazovanje i usavršavanje nastave u inostranstvu. Dragoljub Savić je proveo godinu dana na specijalizaciji u pariskoj prefekturi kod direktora Tehničke policije, čuvenog dr Bela, zatim u Briselu kod direktora Kriminalne škole dr

⁹³⁰ Isto, 133.

⁹³¹ Feri je po zanimanju advokat, i važio je za najčuvenijeg u Italiji zastupajući u najtežim parnicama u Italiji. Napisao je Kriminalnu sociologiju, bio je blizak saradnik Lombroza na antropološkom izučavanju zločinaca u kaznenim zavodima. Jedan od vođa socijalističke stranke i narodni poslanik u Rimskom parlamentu više od 30 godina. Profesor Krivičnog prava, uspostavio je tripartitnu podelu Krivičnog prava, u skladu sa učenjima Kriminalističko-pozitivističke italijanske škole. Zajedno sa Lombrozom, uveo je naučne metode u istrazi krivičnih dela u Italiji. Otvorio je mnoge katedre i održavao kurseve na kojima su se proučavale najnovije naučne metode. Stvorio je Institut Kriminalnih nauka na Univerzitetu u Rimu, dok je Otolengi formirao Višu školu naučne policije, pri Ministarstvu unutrašnjih poslova, lokacijski smeštenu pri samom centralnom zatvoru „Ređina Čeli”.

⁹³² Osuđenici su posle odslužene kazne dobijali podršku da se rehabilituju i prilagode u društvu odbacivanjem prethodnog načina života i sticanjem zarade za život legalnim putem. U tom cilju vođene su biografske karte koje su bile na raspolaganju sudskim i policijskim vlastima i služile su kao sredstvo visoke prevencije. Milićević, „Moderna policija,” 35.

⁹³³ Isto, 133.

⁹³⁴ Branislav Božović, „Doprinos Dušana Alimpića i Vase Lazarevića razvoju policijskog školstva” *Bezbednost* 47, 3 (2005): 510.

Derektora, u Lionu kod direktora Tehničke policije dr Lokara, i u Rimu kod dr Otolengija. U svim navedenim centrima (osim u Belgiji) bio je i Vladeta Milićević. Dragoljub Savić je postao zamenik šefa Tehničkog odseka a kasnije upravnik grada Niša, Mihajlo Đorđević policijski kapetan u Zemunu, a Stevan Živković šef sekcije za identifikaciju Odeljenja tehničke policije.⁹³⁵

Policijskim činovnicima koji su nameravali da odu u inostranstvo radi usavršavanja u policijskoj struci, naročito u kriminalističkoj tehnici, preporuke za školovanje kod najuglednijih svetskih kriminalista i svojih bliskih prijatelja (Edmonda Bela, Lokara, Ferija, Otolengija), dr Arčibald Rajs je davao sa velikom sumnjom: „Idite i vidite i ostale policije ali ne verujem da će Vam se ukazati prilika da stečeno znanje iskoristite.”⁹³⁶ Uprkos tome, dobri poznavaoi naučne policije u Kraljevini SHS, nastojali su da svaki pripadnik policije bude upoznat sa novim naučnim metodama.

Posle Šestojanuarske diktature, naročita pažnja poklanjala se izboru policijskih starešina za stručno usavršavanje u inostranstvu, pa je utvrđen novi program za produžetak slanja činovnika u inostranstvo. „Pri tome se imala u vidu potreba specijaliziranja po posebnim granama policije: tehničkoj, saobraćajnoj, železničkoj, aerodromskoj itd. Što se tiče osposobljavanja policajaca u zemlji, velike nade su polagane u Centralnu policijsku školu⁹³⁷ u Zemunu, koja je obrazovana pošto nekoliko dotadašnjih škola nisu postigle željeni uspeh. Vodeći policijski centri u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu održali su konferenciju predstavnika tehničkih policija, uz podršku Vrhovne policijske uprave, i doneli važne odluke o procesu unifikacije tehničke službe u celoj zemlji, kako u pogledu metoda rada, tako i u pogledu stručnih pitanja jedinstvene upotrebe tehničkih sredstava.”⁹³⁸

Premijer i ministar unutrašnjih poslova, general Petar Živković, doneo je 17. januara 1931. godine, dekret o sadržini nastavnog plana i programa obuke koji su morali savladati policijski činovnici pri svom boravku u stranim policijskim ustanovama. Program se sastojao iz teorijskog i praktičnog dela:

- a) Teorijski deo obuhvatao je:
 - Organizacija i rad pojedinih odseka tehničke policije

⁹³⁵ Sava M. Đorđević, *Spomenica dr Rajsu* (Beograd: Štamparija „Jedinstvo,” 1930), 132-133.

⁹³⁶ Milićević, „Moderna policija,” 31.

⁹³⁷ Sve do 1931. u Kraljevini Jugoslaviji nije postojala stalna škola za obrazovanje pripadnika policije.

⁹³⁸ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 173.

- Pribor, aparati, uređaji i sredstva za rad tehničke policije
- Proučiti sve što se odnosi na uzimanje otisaka prstiju i njihovu primenu
- Proučavanje naučnog opisivanja krivaca (portrait parle)
- Primena fotografije u radu policije

b) Praktični deo :

- Proučavanje mesta zločina
- Primena hemije u radu policije
- Proučiti sve što je od značaja za unapređenje rada službe⁹³⁹

Prema dekretu ministra Živkovića, svaki kandidat bio je u obavezi da vodi dnevnik o tome šta je naučio tokom boravka i da šalje izveštaj Ministarstvu unutrašnjih poslova, svake druge nedelje. Detaljan izveštaj morali su predati u roku od dva meseca po završetku obuke i povratku u zemlju.

Milićević (nekadašnji Rajsov pomoćnik) je smatrao, na osnovu ličnog iskustva i kao dobar poznavalac organizacije policije u drugim zemljama i policijskih škola, da posebnu pažnju treba posvetiti školovanju kadrova naučno-tehničke policije u Kraljevini i specijaliziranju u jednoj oblasti.⁹⁴⁰ Na školovanje u inostranstvo išli bi pitomci sa završenim fakultetom, dobrim poznavanjem stranog jezika (zemlje u koju odlaze) i koji su već stekli izvesno radno iskustvo (najmanje godinu dana) u policiji. Specijalizacija bi trajala godinu dana (prvo bi se završila škola a ostalo vreme bilo bi provedeno na praksi). Najbolje rešenje bilo bi stipendiranje svršenih maturanata za školovanje na Institutu naučne policije u Lozani.

Iznoseći svoj kritički stav da čak i u razvijenim zemljama, naučna policija „još nije prodrila do svakog policajca bez razlike, bilo on državni ili opštinski,[...]čak ni na modernom zapadu,”⁹⁴¹ Milićević ukazuje na imperativnu potrebu obrazovanja celokupnog policijskog kadra, bez obzira na hijerarhiju u policiji, u oblasti kriminalistike i primeni savremenih metoda.⁹⁴² Kao uzoran primer u tom smislu ističe se pruski Policijski institut u Berlinu, koji je reorganizovan (1936) tako da se na institutu obrazuju svi pripadnici policije u primeni novih metoda. Stepem obrazovanja bio je prilagođen hijerarhijskoj strukturi i potrebama nemačke policije, tako da su kursevi

⁹³⁹ Pavle Čelik, *Slovenski stražniki 1918-1941*, (Ljubljana: Fakulteta za združbene vede, 2002), 228.

⁹⁴⁰ Milićević, „Moderna policija,” 271.

⁹⁴¹ Isto, 272.

⁹⁴² Isto.

trajali od dva do sedam meseci (za niže činovnike – kriminalne asistente 2 meseca, za kriminalne sekretare 3 meseca, a za komesare 7 meseci). Institut je bio opremljen savremenim sredstvima i opremom u velikoj laboratoriji koja je bila sastavljena iz više sekcija (fotografske, fizičke, hemijske, za ispitivanje otrova, opojnih droga), pa je praktična obuka bila na zavidnom nivou. Na ovaj način, nemačka policija je kriminalističku tehniku učinila dostupnom u celoj zemlji. Poznati stručnjaci i naučnici Nemačke bili su angažovani za rad u Institutu i često su u unutrašnjosti Nemačke, u težim slučajevima bili angažovani kao eksperti.⁹⁴³ Sličan primer sledila je Francuska, Belgija, Engleska, SAD, organizacijom policijskih centara u kojim se obučavao policijski kadar u primeni novih metoda. Milićević je smatrao da i u Kraljevini Jugoslaviji treba stvoriti višu školu naučne policije koja bi bila produžetak ranije formirane (i ugašene) Rajsove policijske škole na kojoj bi se školovao policijski kadar u Kraljevini Jugoslaviji u duhu profesionalizma.⁹⁴⁴

Prva policijska škola

Posle završetka Prvog svetskog rata, postojao je veliki nedostatak činovnika za rad u državnoj upravi, naročito u policiji od koje se očekivalo da održi poredak u državi. U tek oslobođenoj, ratom razrušenoj i značajno uvećanoj državi, sa srazmerno malim brojem obrazovanog policijskog kadra od kojih je dosta stradalo tokom ratnih događaja, bilo je neophodno popuniti praznine u policijskim redovima. Pribeglo se iznuđenom rešenju, pa su primljena i lica bez stručnih kvalifikacija za rad u policiji i bilo je neophodno obrazovati postojeći kadar.

Osnivanje policijske škole bilo je predviđeno još 1904. godine *Zakonom za merenje, opis i identifikaciju krivaca*, što se nije ostvarilo pre Prvog svetskog rata iz više razloga: nedostatak adekvatnog stručnog kadra za upravljanje školom i održavanje nastave, nedostatak materijalnih sredstava, rezervisan stav konzervativnog društva u Kraljevini Srbiji prema potrebi osnivanja škole i sumnja u njen uspeh, kao i nepoverenje prema svemu što je novo i nedovoljno poznato tadašnjoj inteligenciji. Smatralo se da policijskim činovnicima nije potrebna posebna policijska škola, već da je za obavljanje policijskih poslova, pored prirodnih predispozicija, bilo dovoljno završiti studije na

⁹⁴³ Isto, 273.

⁹⁴⁴ Isto, 274.

Pravnom fakultetu i određeno vreme provesti kao praktikant, najčešće na radnom mestu opštinskog delovođe.⁹⁴⁵

Obrazovanje i stručno usavršavanje kadrova za rad u naučno-tehničkoj policiji postojalo je i pre zvaničnog osnivanja prve Policijske škole školovanjem pojedinaca u inostranstvu. Stečeno znanje i iskustvo prenosili su svojim kolegama po povratku u zemlju. Odmah po završetku Velikog rata, svesni potrebe za stručnim usavršavanjem postojećeg policijskog kadra naročito iz policijske tehnike i naučne policije, Uprava grada Beograda pokrenula je samostalno inicijativu za sprovođenje praktične obuke, što se posebno odnosilo na mlade činovnike sa završenom školom ali bez radnog iskustva. Svake druge nedelje održavani su stručni sastanci na kojima su se učesnici upoznavali sa policijskom tehnikom i načinom rada u policijsko-tehničkoj laboratoriji, metodama identifikacije i registracije lica, eksponatima kriminalnog muzeja, vođenja registra osuđenih lica i ostalim delatnostima Antropometrijsko-policijskog odseka pri Upravi grada Beograda.⁹⁴⁶ Ovakav način organizovanja obuke bio je u skladu sa Rajsovim predlogom za reorganizaciju policije, po kome je svaki mlad činovnik krivične policije morao „da se srodi sa teorijom i tehnikom” koje bi učio u nekoj vrsti večernje škole, gde su profesori, ujedno i činovnici policijske laboratorije i sekcije za identifikaciju u obavezi da ih upute o tehnikama i metodama istrage, izrade „portreta koji govore” i sl.⁹⁴⁷

Inicijativa za otvaranje stručne policijske škole, intenzivirana je posle Prvog svetskog rata u sklopu izrade zakonskih projekata za reorganizaciju policije što je bio jedan od prioriteta u novoformiranoj državnoj zajednici pa je 1919. godine, formirana Komisija za reorganizaciju beogradske policije⁹⁴⁸ koja je razmatrala pitanje regrutovanja i školovanja agenata u svim odsecima operativnih odeljenja uprave grada Beograda. Komisija je izradila i predlog uredbe o policijskim školama u Beogradu za policijske činovnike i policijske agente u trajanju od četiri meseca.⁹⁴⁹

Osnivač Tehničke policije u Kraljevini Jugoslaviji, Arčibald Rajs, u svom predlogu za reorganizaciju policije u novonastaloj državi istakao je potrebu osnivanja

⁹⁴⁵ Živojin Simonović, „Policijske škole” *Policijska VII*, 3-4 (1922): 160.

⁹⁴⁶ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 97; Drag. M. Lazić, „Policijska i država,” *Policijska V*, br. (1920): 158-160.

⁹⁴⁷ Rajs, *Prilozi za reorganizaciju policije*, 68.

⁹⁴⁸ videti poglavlje o reformi beogradske policije

⁹⁴⁹ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 88.

škole za niže a kasnije za više policijske činovnike. Prema Rajsovom predlogu za uređenje policijskih škola u „Principima moderne policije,” nastava treba da traje punih dvanaest meseci sa 3-4 časa teorijskih predavanja dnevno, a ostatak dana bi bio posvećen praksi koju bi sticali u policijskim odeljenjima u Beogradu. Polaznici škole proveli bi sedam meseci u sudskoj policiji, mesec i po dana u policiji reda a ostala tri i po meseca u tehničkim odeljenjima policije, od toga dva i po meseca u centralnoj laboratoriji za tehnička istraživanja i mesec dana u odseku za identifikaciju.⁹⁵⁰ Rajsov predlog je delimično usvojen i primenjen u Policijskoj školi. Prvi korak bio je osnivanje privremene škole za policijske činovnike nižeg a kasnije i višeg ranga.

Policijska škola osnovana je posebnom Uredbom⁹⁵¹ i svečano je otvorena 8. februara 1921. godine. Uredba o osnivanju škole nije objavljena u Službenim novinama, ni u stručnoj literaturi. Donošenje posebne Uredbe o školi nagoveštava se u *Uredbi o uređenju tehničke službe u odeljenju javne bezbednosti*⁹⁵² u „Zborniku” Dušana Alimpića (1924).⁹⁵³ Uredba nije objavljena verovatno iz razloga što je škola ugašena posle četvrtog održanog kursa (1922-1923) a Zbornik je objavljen 1924.

Škola je organizovana kao privremena, odnosno trebala je da posluži da se u njoj školuju svi niži policijski činovnici, nakon čega bi se pristupilo njenoj reorganizaciji po uzoru na škole u svetu. Prema proceni, od momenta osnivanja škola bi intenzivno radila najmanje 3 do 4 godine, radi obuke već primljenog policijskog osoblja kome nedostaju stručne kvalifikacije za rad u policiji. Po završenoj obuci postojećeg policijskog kadra, škola bi se reorganizovala i postala bi stalna policijska škola, odnosno centar stručnog policijskog obrazovanja koju bi upisivali svršeni maturanti ili lica sa završenom

⁹⁵⁰ Rajs, Predlog o reorganizaciji policije upućen g. Ministru unutrašnjih dela u Nišu 1915. *Principi moderne policije*, 37-38.

⁹⁵¹ Uredba o osnivanju škole nije sačuvana u arhivskoj građi niti je objavljena u Službenim novinama. Uredba o školi ne spominje se ni u „Spisku privremenih zakona, uređaba, pravilnika i rešenja ministarskog saveta i drugih akata i odluka sa određenim rokom trajanja, zakonskog značaja izdanih u vremenu od 1. decembra do dana proglašenja Ustava, poslaih Zakonodavnom odboru Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prema čl.130 Ustava u reviziju,” *Službene novine KSHS III*, dodatak broju 195 od 03. septembra (1921): 1.

⁹⁵² Uredba o uređenju Tehničke službe u Odeljenju javne bezbednosti J.B.Br. 27170 od 3.12.1920. nije objavljena u službenim novinama kao ni Uredba o ustrojstvu Odeljenja javne bezbednosti i opšte policije i Upravi grada Beograda J.B.Br. 15259 od 10.08.1920. *Službene novine KSHS III*, br. 195 od 03. septembra (1921): 6.

⁹⁵³ Dušan Đ. Alimpić, Kosta Janković, Đorđe Lj. Matić, *Zbornik zakona i zakonskih propisa po struci Upravno-policijskoj i samoupravnoj izdatih od 1.12.1918. do 15.6.1924.* (Beograd: Prosveta, 1924).

stručnom školom u rangu mature. Postojao je predlog da škola postane sastavni deo Pravnog fakulteta.⁹⁵⁴

Škola se nalazila u obnovljenoj i dograđenoj zgradi Odseka tehničke policije Odeljenja Javne bezbednosti. Zgrada je pripadala nekadašnjem Antropometrijsko-polijskom odeljenju i nalazila se do stare zgrade Uprave grada Beograda.⁹⁵⁵ Lokacija škole uz Odeljenje javne bezbednosti preciznije uz Tehničku policiju, omogućavao je uslove za praktičnu obuku polaznika škole. Praktična vežbanja koja su obavezna za sve pripadnike naučno-tehničke policije obavljala su se u policijsko-tehničkoj laboratoriji.

Nastavno osoblje. Nastavnici škole bili su profesori univerziteta i viši činovnici Ministarstva unutrašnjih dela: stalni docent Univerziteta dr Ivan Đaja, šef odeljenja za suzbijanje veneričnih bolesti dr Đorđević, šef Odseka tehničke službe Aleksandar Andonović, urednik „Policijskog glasnika” Živojin Simonović, inspektori Ministarstva unutrašnjih dela Kosta Katić i Aleksandar Kuzmanović, urednik „Policije” Vasa Lazarević, profesor za francuski jezik A. Polić i mnogi drugi. Direktor škole bio je Arčibald Rajs do podnošenja ostavke na sve državne funkcije.

Nastavni program. Uredbom o osnivanju policijske škole utvrđen je nastavni program kojim je obuhvaćeno 15 predmeta: Krivično pravo, Krivični postupak, Zakoni, policijski uredbi i naredbe sa njihovim primenama, Opšte političko obrazovanje, Praktična vežbanja iz krivičnog prava i postupka, Praktična poznavanja iz hemije i fizike, Anatomija i higijena, Sudska medicina, Naučna policija, Identifikacija i opis krivaca, Kriminologija i opšta policijska pitanja, Praktična vežbanja iz tehničke policije, Praktična vežbanja iz opisa i identifikacije, Specijalna gimnastika vežbanja i Francuski jezik.⁹⁵⁶ Usvojeni program poklapao se najvećim delom sa programom škole za kandidate sudske policije koji je Rajs izneo u Predlogu za reorganizaciju policije. Razlike su bile male – uveden je Francuski jezik i specijalna gimnastika vežbanja.⁹⁵⁷ Na samom početku, sadržaj i obim predmeta u nastavnom planu i programu nisu bili

⁹⁵⁴ Sava Mikić, „Policijska škola Ministarstva unutrašnjih dela,” *Policija* VIII, 9-10 (1921): 476.

⁹⁵⁵ „Policijska škola” *Pravda*, br. 38, 10. februar 1921.

⁹⁵⁶ B. Božović, „Policijska škola,” *Policija* IX, 1-2 (1922): 53-54.

⁹⁵⁷ Rajs je smatrao da je telesno vežbanje vrlo važno za agenta. U mnogim policijskim školama uvedena su telesna vežbanja najvećim delom obuka u metodama odbrane. Ovakva vrsta vežbanja važna je za policiju poretka i žandarmeriju, dok je za policijske agente prevashodno važna fizička priprema (trčanje) i obuka u rukovanju vatrenim oružjem (revolverom). Rajs, *Prilozi za reorganizaciju policije*, 70.

precizno utvrđeni već je svaki nastavnik sam određivao obim i sadržinu materije koju je slušaocima izlagao u okviru svog predmeta.

Po sadržini, program je bio dosta sličan programu rimske škole: „Nedostaje izvesnih materija, kao što su Kriminalna antropologija i Psihologija, ali mi mislimo, da ovi predmeti za momenta nisu ni potrebni i kada bi se uzeli samo još više opteretili učenike, koji su i sada već dosta opterećeni, jer je nastavni program dosta veliki. Verujemo, da njegovo skraćivanje ne bi okrnjilo celokupnost nastavnoga plana, kao što bi na primer dodavanjem Sudske fotografije on bio malo popunjen. Ovaj predmet danas nije u programu, ne predaje se, ali bi ga trebalo predavati. O njemu ima pomena samo u predmetu Naučne ili Tehničke policije i u opisu i identifikaciji, ali to nije dovoljno za pravog policijskog činovnika. Osim toga, mislimo da bi i njenu organizaciju trebalo preurediti i dati joj zakonsku osnovu, a tada bi se imalo predvideti, da ona ne bude samo privremena, dakle samo za obrazovanje aktivnih policijskih činovnika, već i za stvaranje policijskog podmlatka.”⁹⁵⁸

U školi su teorijska predavanja i praktična vežbanja išla paralelno. Posebna pažnja pridavala se praktičnoj nastavi, naročito iz oblasti prirodnih i tehničkih nauka. Rajs je smatrao da je izučavanje prirodnih i tehničkih nauka jedno od najboljih obrazovanja za buduće policijske činovnike, naročito višeg ranga, jer klasično obrazovanje, kao ono koje se zahteva za pravnike, često „ništi svaku sposobnost za posmatranje svakodnevnog života,”⁹⁵⁹ jer je dar posmatranja jedna od najvažnijih osobina koja je potrebna policajcima.

Za vreme trajanja kursa od četiri meseca, dnevni raspored je bio podeljen u dva dela – pre podne (od 8 do 12 časova) i posle podne (od 15 do 18 časova). Kratko vreme trajanja kursa za program koji je u rangu fakultetskog, nadoknađeno je velikim dnevnim brojem časova u školskom rasporedu.

Na prvom i drugom kursu plan i program bio je isti, ali je tokom trećeg i četvrtog kursa došlo do izvesnih izmena. Škola je bila uređena kao internat i u njoj se predavalo 14 predmeta: Naučna-tehnička policija, Opis i identifikacije, Krivično pravo, Krivični sudski postupak, Praktične vežbe iz naučne-tehničke policije, Zakoni i uredbе, Istražna

⁹⁵⁸ Simonović, „Policijske škole,” 1073.

⁹⁵⁹ Rajs, *Prilozi za reorganizaciju policije*, 10.

služba, Sudska medicina, Državno pravo, Hemija i fizika, Opšte policijsko poznavanje, Instrukcije za agente, Francuski jezik i Gimnastika.⁹⁶⁰

Na sednici nastavnog osoblja održanoj 23. septembra 1922. utvrđen je broj nedeljnih časova iz pojedinih predmeta za predstojeći kurs. Broj predmeta je smanjen na 13, jer su ukinuti Kriminologija i Specijalna gimnastika. Ukupan broj od 46 nedeljnih časova bio je raspoređen po predmetima: Naučna tehnička policija (4 časa), Opis i identifikacija (7 časova), Krivično pravo (4 časa), Krivični sudski postupak (4 časa), praktična vežbanja Naučne-tehničke policije (4 časa), seminar Krivičnog prava (2 časa), Zakoni i Uredbe (4 časa), Sudska medicina (3 časa), Hemija i Fizika (2 časa), Opšte policijsko poznavanje (1 čas), Francuski jezik (3 časa), Poznavanje otadžbine (4 časa) i Državno pravo (4 časa).⁹⁶¹

Polaznici škole imali su izvesne zamerke koje su se odnosile na veliki broj časova za kratko vreme trajanja kursa i obim nastavnog plana koji je bio u rangu fakultetskog, predavanja koja su bila na francuskom (Arčibald Rajs je držao nastavu na predmetu Opšta predavanja o policiji) paralelno su prevedena na srpski jezik čime se gubilo na vremenu, programom nije bilo obuhvaćeno pisanje pismenih sastava (referata, poternica, presuda, rešenja), sudska fotografija nije bila zaseban predmet već se predavala u sklopu predmeta o naučno-tehničkoj policiji. Suvišnim su smatrali fizičko vežbanje.⁹⁶²

Organizacija nastave. Nastava u školi organizovana je putem kurseva u trajanju od četiri meseca. Za vreme postojanja škole (1921-1923) ukupno je održano četiri kursa. Po završenom kursu na Policijskoj školi dobijala se diploma koja se priznavala kao „ekvivalent u školskim svedodžbama, za one koji to nemaju.”⁹⁶³

Prvi kurs održan je od 8. februara do 18. juna 1921. godine.⁹⁶⁴ Na prvom kursu bilo je ukupno 28 polaznika.⁹⁶⁵ Predavanja su završena 10. juna, a ispiti su održani u od

⁹⁶⁰ Đorđević, *Spomenica dr Rajsu*, 132.

⁹⁶¹ „Šta se predaje u policijskoj školi?” *Policija* IX, 17-18 (1922): 853.

⁹⁶² Aleksandar Todorović, „Policijska škola.” *Policija* VIII, 5-8 (1921): 339-342.

⁹⁶³ Na otvaranju trećeg kursa pomoćnik ministra unutrašnjih dela dr Aleksandar Mijović obratio se polaznicima i u svom govoru istakao priznavanje diplome. Isto.

⁹⁶⁴ „Vesti,” *Policija* VIII, 9-10 (1921): 499.

⁹⁶⁵ Učenicima prve policijske škole u Beogradu, policijski pisari: Rad. Popović i Bogoljub Stojanović iz Uprave Beograda, Marko Popović iz Niša, Predrag Čemerikić iz Prizrena, Vlad. Marković iz Bitolja, Mihailo Vuković iz Piškopeja, Aleksandar Vidović iz Kosov. Mitrovice, Dragut. Ilić iz Skoplja, Lazar Danilović iz Peći, Dušan Milojević iz Tetova, Ljub. Aćimović iz Kruševca, Dim. Dimitrijević iz Gnjilana, Aleksandar Todorović iz Kragujevca; Đorđe Slavujević iz Požarevca, Jevrem Dulović iz Krive

13. do 16. juna. Tokom predavanja iz škole je isključen jedan policijski pisar, a tri agenta su je napustila, te je prvi kurs završilo 17 pisara i 8 agenata. Ispite je položilo 10 učenika sa odličnim uspehom, 9 sa vrlo dobrim i 6 sa dobrim uspehom. Ministar prosvete Svetozar Pribićević, prisustvovao je dodeli diploma i u kratkom govoru, čestitao polaznicima.⁹⁶⁶

Na prvom i drugom kursu bili su prisutni policijski kadrovi iz Srbije, Crne Gore i Makedonije, odnosno iz južnih krajeva: „Pošto je služba u južnim krajevima države ponajvažnija i ponajteža, u prvom kursu otud je i najviše činovnika, 16 od ukupnih 20.”⁹⁶⁷ Planirano je da polaznika bude više (do 50) ali je broj ograničen na 30 zbog problema smeštaja polaznika. Da bi se smanjili materijalni izdaci za polaznike škole koji su dolazili iz unutrašnjosti, Uprava policijske škole, po završetku prvog kursa, podnela je predlog Ministarstvu unutrašnjih dela da se podigne internat.⁹⁶⁸ Početkom 1922. godine, otvoren je internat za smeštaj polaznika Policijske škole zahvaljujući inicijativi i zalaganjima ministra unutrašnjih dela Pribićevića i pomoćnika dr Mijovića.⁹⁶⁹

Drugi kurs policijske škole trajao je od 5. septembra 1921. do 2. januara 1922. godine. Kurs je otvoren u prisustvu novog ministra unutrašnjih dela, dr Voje Marinkovića. Ukupan broj polaznika bio je 50, (37 pisara i 13 agenata Uprave grada Beograda). Uspeh koji su polaznici postigli je bolji nego na prvom kursu – svi pisari položili su ispit sa odličnim ili vrlo dobrim uspehom. Kurs je završilo 35 policijskih pisara⁹⁷⁰ i 10 civilnih agenata Uprave grada Beograda kojima su držana specijalna

Palanke, Andra Crvenčanin iz Dojrana, Kosta Tasić iz Kočana i Milan Jotović iz Novog Pazara.

„Beleške,” *Policija* VIII, 1-2. (1921): 87

⁹⁶⁶ *Policija*, VIII, 11-12 (1921): 552-553.

⁹⁶⁷ „Policijska škola” *Pravda*, br. 38, 10. februar 1921, 1.

⁹⁶⁸ *Policija*, VIII, 11- 12 (1921): 552-553.

⁹⁶⁹ Božović, „Policijska škola,” 53.

⁹⁷⁰ Pisari-polaznici drugog kursa bili su: 1) Anđel Bregovljanin iz Lebana; 2) Bog. Stojanović iz Kumanova; Borivoje Stakić iz Beograda; 3) Branko Ružičić iz Beograda; 4) Vasilije Radičević iz Podgorice; 5) Gaja Jovanović iz Prijepolja; 6) Dragoljub Koković iz Tetova; 7) Dušan Bogićević iz Berana; 8) Dušan Miličević iz Boljevca; 9) Dušan Nikodijević iz Despotovca; 10) Đorđe Orbović iz Kuršumlije; 11) Živko Kosović, srez vračarski; 12) Ivan Golmajer iz sreza vračarskog; 13) Jerotije Miljenković iz Ohrida; 14) Jovan Milutinović iz Skoplja; 15) Kosta Budić iz Beograda; 16) Krsta Perović; 17) Lazar Vukotić iz Nikšića; 18) Ljubomir Damnjanović iz Peći; 19) Milan Vukašinović iz Negotina; 20) Milan Kaličanin iz Sjenice; 21) Milivoje Milošević iz Niša; 22) Miloje Milošević iz Velikog Orašja; 23) Periša Bošković iz Pljevalja; 24) Milija Vujičić iz Kolašina; Petar Jovanović iz Vučitrna; 25) Tihomir Carević iz Prizrena; 26) Novak Vićentić iz Vladimira; 27) Uroš Pažin iz Preljine; 28) Rade Popović iz Andrijevice; 29) Mihailo Sekulić iz Belog Polja; 30) Sava Prelević iz Podgorice; 31) Stanimir Đurđević iz Rače; 32)

predavanja. Od 10 agenata, šestorica su položili vrlo dobro. Novoimenovani ministar je po završetku kursa ukazao da će se na činovnika upravne službe obraćati veća pažnja no što je bila. Javno priznanje je izrazio direktoru škole inspektor Jovanoviću kao i načelniku Odeljenja javne bezbednosti Živojinu Laziću. Prvi u rangu sa samim peticama iz svih predmeta bio je Živko Kosović, pisar načelstva Cetinjskog okruga, Periša Bošković, pisar načelstva Pljevaljskog okruga i Đorđe Srbović, pisar Kosaničkog sreza.⁹⁷¹

Treći kurs policijske škole počeo je 2. februara 1922.godine.⁹⁷² Na trećem kursu bilo je ukupno 51 policijski pisar i 15 policijskih agenata Uprave grada Beograda.⁹⁷³ Otvaranju kursa prisustvovali su pomoćnik ministra unutrašnjih dela dr Mijović, komandant celokupne žandarmerije pukovnik Uzunmirković sa svojim štabom i nastavničko osoblje. Tom prilikom, učesnici otvaranja pregledali su i „jednu našu policijsku novinu – internat za slušaoce policijske škole.”⁹⁷⁴

Polaznici su uglavnom bili sa područja predratne Srbije (obuhvatajući i krajeve oslobođene tokom Balkanskih ratova) i manji broj iz Crne Gore. Smatralo se da će izgradnjom internata rešiti problem smeštaja polaznika škole iz drugih krajeva zemlje,

Dušan Milosavljević iz Kraljeva; 33) Pavle Petković iz Golupca; 34) Svetislav Đorđević iz Podujeva i 35) Stojan Radičević iz Užica. *Policijska VIII*, 13-16, (1921): 772-773.

⁹⁷¹ „Beleške,” *Policijska VIII*, 23-24 (1921): 1235-1236.

⁹⁷² Božović, „Policijska škola,” 53.

⁹⁷³ Polaznici trećeg kursa: 1) Radojica Bojović, pisar nač. okr. rudničkog; 2) Gradimir Pantelić, pisar sr. struškog; 3) Velibor Vasojević, pisar nač. okr. skopskog; 4) Dragoljub Marković, pisar sr. devdelijskog; 5) Arsenije Petković, pisar sr. tmavskog; 6) Božidar Tasić, pisar sr. vučitrnskog; 7) Dimitrije Protić, pisar sr. kragujevačkog; 8) Ilija Mihajlović, pisar sr. nikšićskog; 9) Krsta Andjelić, pisar načel. okr. belopoljskog; 10) Vladimir Popović, pisar nal. okr. nikšićskog; 11) Bogdan Cincar Janković, pisar nač. okr. prizrenskog; 12) Dragutin Mijatović, pisar sr. kolubarskog; 14) Aleksandar Dinić, pisar sr. resavskog; 15) Dragutin Bogdanović, pisar sr. zlatiborskog; 16) Jeremija Stanković, pisar sr. maleškog; 17) Miodrag Mihajlović, pisar načel. okr. timočkog; 18) Veljko Jovanović, pisar sr. boljevačkog; 19) Marko Tomić, pisar sr. posavsko-tamnavskog; 20) Sima Jovanović, pisar sr. radoviškog; 22) Gojko Žugić, pisar sr. oraškog; 23) Bogdan Tiosavljević, pisar sr. podunavskog; 24) Vitimir Tanić, pisar sr. bitoljskog; 25) Milovan Arsić, pisar sr. oraškog; 26) Dragoslav Ćurković, pisar nač. okr. krajinskog; 27) Milivoje Šišavac, pisar sr. vlasotinačkog; 28) Marinko Kojić, pisar sr. tamnavskog; 29) Jagoš Vukanović, pisar sr. d. pološkog; 30) Živko Stefanović, pisar nač. okr. vranjskog; 31) Mašan Anđelić, pisar sr. budimskog; 32) Dragomir Rajnić, pisar sr. prespanskog; 33) Jorgač Frtunić, pisar sr. deževskog; 34) Đura Šoć, pisar sr. ulcinjskog; 35) Svet. K. Todorović, pisar sr. negotinskog; 36) Vule Božović, pisar sr. danilovgradskog; 37) Joca Rogić, pisar nač. okr. pirotskog; 38) Risto Protić, pisar sr. golubačkog; 39) Rade Popović, pisar sr. labskog; 40) Dimitrije Đusmenović, pisar sr. novovaroškog; 41) Božidar Prvulović, pisar načel. okr. topličkog; 42) Žarko Anđelković, pisar nač. okr. metohijskog; 43) Krsta Kaluđerović, pisar nač. okr. andrijevačkog; 44) Damnjan Divjak, pisar sr. kratovskog; 45) Ljubisav Cvetković, pisar sr. negotinskog; 46) Đorđe Radišić, pisar sr. jaseničkog, okr. kragujevačkog; 47) Aleksandar Godić, pisar sr. despotovačkog; 48) Ivan Mikelić, pisar nač. okr. pljevaljskog; 49) Vasilije Radičević, pisar nač. okr. cetinjskog; 50) Jovan Grujičić, pisar nač. okr. pljevaljskog; 51) Dragoljub A. Topličanin, pisar sr. Štavičkog. Božović, „Policijska škola,” 54-55.

⁹⁷⁴ Isto, 53-55.

jer je postojala namera da se školovanje policijskih činovnika i agenata vremenom ujednači u celoj zemlji, što se nije dogodilo. Prilikom posete jednog visokog činovnika iz Zagreba, koji je izrazio zadovoljstvo znanjem polaznika škole (prisustvovao je polaganju ispita iz Krivičnog prava), uređenjem škole i internata, izražena je želja da se u školu primaju i polaznici iz ostalih pokrajina uz napomenu da bi činovnici iz Hrvatske imali mnogo toga korisnoga da nauče. Razlozi za ovakav izbor polaznika škole bilo je neujednačeno zakonodavstvo u celoj zemlji: „Da se izvede jedinstvo zakona svugde, naravno, da će se tada primati učenici širom našeg velikog Kraljevstva. Policijska škola sa svojim internatom u Beogradu moći će se podičiti, da će biti ugledan policijski rasadnik, iz čije će gradine nići novi naraštaj mladih idealnih policajaca koji će služiti na dobro svoje otadžbine.”⁹⁷⁵

Četvrti kurs je planiran da počne 3. oktobra 1922. godine i da traje do početka februara 1923. godine. Na četvrtom kursu primljeno je 52 kandidata – pisara.⁹⁷⁶ Podaci o četvrtom kursu nisu objavljeni u časopisu *Policija*.

Po završetku četvrtog kursa, posle svega dve godine rada, škola se ugasila. U decembru 1923. godine nekadašnji direktor škole dr Arčibald Rajs dao je ostavku na sve

⁹⁷⁵ Isto, 54.

⁹⁷⁶ Polaznici četvrtog kursa: 1) Svetislav Jovanović pisar sr.gročanskog, okr. Beogradskog; 2) Stojko Čusonjić, pisar sr. kolubarskog, okr.valjevskog; 3) Miloš Dočin, pisar načel. okr. valjevskog; 4) Radivoje Srećković, pisar sr.podgorskog (valjev.) 5) Andreja Stojanović pisar sr.oraškog, okr.smederevskog; 6) Milorad Milovanović, pisar sr.rađevskog okr.podrinskog; 7) Dragutin Veliurović, pisar načel.okr.požarevačkog; 8) Pavle Bataljević, pisar sr.gružanskog, okr.kragujevački; 9) Dragić Stojković, sr.jasenički, okr. smederevski; 10) Vladimir Žunjić, pisar sr.crnogorskog; 11) Milorad Milivojević, pisar sr.dragočevskog, okr.čačanski; 12) Josif Rančić, pisar sr.bosiljgradskog; 13) Dobrosav Mitić, pisar sr.porečkog; 14) Dimitrije Nenadović, pisar sr.poljaničkog; 15) Luka Jevtić, pisar sr.timočkog; 16)Gligorije Momirović, pisar nač.okr.tetovskog; 17) Sava Laketić, pisar sr.mileševskog (prijep); 18) Jakov Nikolić, pisar načel.okr.cetinjskog; 19) Miraš Tomović, pisar načel.okr.andrijevačkog; 20) Filip Perunović, pisar sr.cetinjskog; 21) Svetolik Kurandić, pisar nač.okr.bregalničkog; 22) Radisav Vujošević, pisar sreza ovče-poljskog (bregal.) 23)Lazar Lončarević, pisar sr.ohridskog; 24) Milivoje Vidojković, pisar MUD-a; 25) Vasilije Popović, zvaničnik načel.okr.bitoljskog 26) Radomir Nikolić, pisar sr.jemevačkog (okr.raški) 27) Trajko Kostić, pisar sr.vučitrnskog; 28)Čedomir Maksimović, pisar sr.beličkog (morav.) 29) Pavle Stefanović, pisar načel.okr.prizrenskog; 30) Miloš Rašić, pisar uprave grada Beograda; 31) Miloš Milovanović pisar načel.okr.krušev. 32)Božidar M.Pantić, pisar sr. negotinskog (tikveš.); 33) Milo Anđelić pisar sr. donjomoravičkog; 34) Josif Mičković, pisar sr. beranskog; 35) Dragutin Arsenijević, pisar sr. ključkog (krajin.) 36) Josif Stojković pisar načel.okr.kragujevačkog; 37) Isidor Olič, pisar sr.struškog okr.ohrid. 38) Radisav Cvejić, pisar sr.ramskog; 39) Aleksandar Jovanović, pisar sr.krajin.okr.krajin. 40) Budimir Plečević, pisar načel.okr.rudničkog; 41) Lazar Totar, pisar sr.ulcinjskog; 42) Svetozar Živković, pisar načel.okr.vranjskog; 43) Veljko Mladenović, pisar sr.gor.debarskog, (ohrid); 44) Novo Vojvodić, pisar sr.riječkog; 45) Petar Laković, pisar sr.poromskog okr.nikšić. 46) Veljko Jovanović, pisar MUD-a; 47) Miraš Božović, pisar sr. đakovač. (okr. pećski); 48) Blažo Vlahović, pisar sr. tuskog (okr. podgorički); 49) Dragutin Čakarević, pisar sr.golubačkog okr.požarevački; 50) Krsto Četković, pisar sr. belopoljskog; 51) Nikola Jovanović, pisar sr. kruševačkog 52) Borivoje V.Petrović, pisar sr. vlasotinačkog. „Beleške” *Policija* IX, 17 - 18. (1922): 853-854.

državne funkcije i nastavio je da radi isključivo kao ekspert Narodne banke Kraljevine SHS.⁹⁷⁷ Kroz školu je prošlo ondašnje niže policijsko osoblje i praksa je pokazala da su pisari sa završenom školom bili najbolji islednici.⁹⁷⁸ U državi koja je tek uspostavljala glavne institucije vlasti, izložena velikim političkim neslaganjima i razmiricama, neujednačeno zakonodavstvo i različita društvena i kulturna nasleđa u pojedinim delovima Kraljevine SHS, škola nije opstala kao trajna institucija za obrazovanje policijskog kadra u novoformiranoj državi.



Sl. 31. dr Arčibald Rajs (u sredini) sa polaznicima prve Policijske škole u Kraljevini SHS. Arhiv SANU, zbirka Vase Lazarevića

Centralna škola za policijske izvršne službenike

Centralna škola osnovana je Uredbom od 21. januara 1931. godine,⁹⁷⁹ u skladu sa *Zakonom o državnim policijskim izvršnim službenicima* (čl.11 i 29). Uredbu je doneo ministar unutrašnjih poslova i predsednik Ministarskog saveta, armijski general, Petar Živković. Škola je počela sa radom 10. februara 1931. godine. Prvi direktor škole, imenovan u svojstvu vršioca dužnosti, bio je načelnik Odeljenja za državnu zaštitu

⁹⁷⁷ Đorđević, *Spomenica dr Rajsu*, 8.

⁹⁷⁸ Isto, 132.

⁹⁷⁹ „Uredba o Centralnoj školi za policijske izvršne službenike (br. 450/31 od 21. januara 1931),” *Službene novine Kraljevine Jugoslavije XIII*, br. 22-VI od 31. januara (1931): 58-59.

MUP-a KJ Branko Žegarac⁹⁸⁰ a za pomoćnika postavljen je Ivan Tkalčević,⁹⁸¹ zapovednik zapovednik Državne policijske straže pri Upravi grada Beograda. Predlog za osnivanje škole dao je načelnik MUP-a KJ Branko Žegarac uz veliko zalaganje pomoćnika ministra unutrašnjih poslova Dobrice Matkovića.

Prema čl. 2 Uredbe, cilj osnivanja škole bio je da se omogući jednoobrazno stručno obrazovanje svih izvršnih policijskih službenika u Kraljevini Jugoslaviji i stvaranje budućeg starešinskog i službeničkog podmlatka i sistemsko uspostavljanje struke policijskih izvršnih službenika radi popunjavanja postojećih i formiranja novih zborova državne policijske straže i policijskih agenata.

Nastava je organizovana putem održavanja šestomesečnih tečajeva: za policijske stražare-pripravnike, za podnadzornike za zapovednike i nadzornika policijske straže, za policijske agente-pripravnike za šefove, nadzornike i podnadzornike.⁹⁸² U školi su organizovani tečajevi za policijske agente u trajanju od šest meseci ali je Ministarstvo imalo ovlašćenje da skрати ili produži rok trajanja kursa.⁹⁸³ Na kraju tečaja, polaznici su pred stručnom komisijom polagali završne stručne ispite koji su trajali četiri dana. Program nastave za policijske agente bio je na početku vrlo sličan programu nastave za policijske stražare ali su vremenom razlike postajale veće jer je program tečaja prilagođavan potrebama školovanja agenata. Osnovna razlika bila je u izostavljanju vojnog dela i uputstva za policijsku izvršnu službu. Akcenat tečaja za agente bio je na proučavanju istražne službe, kriminalne taktike, kriminalne psihologije i sudske medicine. Prema nastavnom planu i programu tečaja policijski agenti-pripravnici pohađali su nastavu iz dve grupe predmeta. Jednu grupu činili su opšti predmeti: maternji jezik, računstvo, geometrija, fizika, istorija i geografija. Drugu grupu sačinjavali su stručni predmeti: kriminalna taktika i kriminalna tehnika (tehnička policija), krivični zakon i krivični sudski postupak, sudska medicina; zatim predmeti od značaja za izvršavanje policijske izvršne službe (privremeno uputstvo za policijsku izvršnu službu policijskih agenata, državna uprava, administrativni zakoni,

⁹⁸⁰ Praksa da upravnik škole bude načelnik Odeljenja za državnu zaštitu postala je ustaljena i zadržana je sve do početka Drugog svetskog rata.

⁹⁸¹ Ivan Tkalčević bio je ranije komandir policijske straže u Sarajevu, a zatim komandir straže predstojništva mesne policije u Zemunu.

⁹⁸² Pored navedenih tečajeva (čl.6 Uredbe) postojala je mogućnost organizovanja kratkoročnih tečajeva (biciklističkog, saobraćajnog, telegrafskog, radio-telegrafskog, šoferskog i dr) po čl.7 Uredbe.

⁹⁸³ Prema Uredbi, samo tečajevi za policijske stražare-pripravnike morali su trajati šest meseci, dok su ostali kursevi, kao i kurs za policijske agente-pripravnike, mogli trajati duže ili kraće.

administracija, računovodstvo i ekonomija, ustrojstva policijskih vlasti i policijskih izvršnih službenika, higijena i prva pomoć).⁹⁸⁴

Posle gašenja prve (Rajsove) Policijske škole (1923), prvi tečaj za policijske agente-pripravnike u Kraljevini Jugoslaviji održan je od 24.11.1931. do 17.5.1932. godine. Tokom prvih pet godina rada, organizovano je pet kurseva za policijske agente. Od ukupno 1266 polaznika, na tečaju za policijske agente-pripravnike bilo je prijavljeno 201 kandidat od kojih je 163 osposobljeno za rad, 11 nije položilo, a otpušteno je 27 polaznika. Najviše agenata završilo je tečaj sa vrlodobrim uspehom (83), sa dobrim uspehom (55), sa odličnim uspehom (25). Primetno je, s godinama, opadanje broja prijavljenih kandidata za policijske agente-pripravnike. Razlog verovatno leži u tome što su, uprkos završenoj obuci u Centralnoj policijskoj školi, posao u Ministarstvu dobijala „druga lica sa ulice,” bez stručnih, moralnih predispozicija za obavljanje ovakve vrste poslova. Bilo je slučajeva da su školovani policijski agenti otpušteni iz službe da bi se na njihova mesta primali drugi, nepoznati kandidati iz građanstva. Da bi se sprečila negativna tendencija u izboru i obuci kandidata, Ivan Tkalčević, pomoćnik upravnika škole, zalagao se za donošenje zakonske odredbe, po kojoj bi svi kandidati iz građanstva koji žele da stupe u službu policijskih agenata, bez obzira na školske kvalifikacije, morali da provedu izvesno potrebno vreme u policijskoj straži i tek nakon što se pokaže da ispunjavaju potrebne uslove, postave za policijske agente. Na ovaj način, napravile bi se znatne uštede u državnom budžetu i unapredio rad izvršne službe.

*Tabela 16. Tečajevi za policijske agente-pripravnike u Centralnoj policijskoj školi od 10.02.1931. do 31.01.1936.godine*⁹⁸⁵

tečajevi	primljeno	otpušteno	položilo			Nije položilo	Osposobljeno
			odlično	Vrlo dobar	dobar		
1) 24.11.1931. do 17.05.1932	57	12	8	26	11	-	45
2) 05.03.1933. do 05.11.1933	40	1	6	11	19	3	36
3) 15.09.1933. do 06.02.1934.	32	5	2	17	8	-	27
4) 05.04.1934. do 24.08.1934.	38	4	4	18	10	2	32
5) 08.10.1934. do 09.03.1935.	34	5	5	11	7	6	23
Svega:	201	27	25	83	55	11	163

⁹⁸⁴ Svetlana Ristović, „Centralna policijska škola u Zemunu,” *Bezbednost* 47, 2 (2005): 327-340.

⁹⁸⁵ Ivan M. Tkalčević, „Pet godina rada Centralne policijske škole,” *Policija*, XXIII, 1-2 (1936): 56.

Po školskoj kvalifikaciji, najviše prijavljenih kandidata imalo je završenih od jedan do četiri razreda srednje škole (71), zatim sa završenom osnovnom školom (58) (na prvom kursu 28 kandidata imalo je završeno samo četiri razreda osnovne škole), od četiri do osam razreda srednje škole (32), a najmanje je bilo kandidata sa završenom maturom (2) i to na drugom kursu. Dosta kandidata (20) sa završenom vojnom podoficirskom školom bilo je zainteresovano za rad u policiji (prikazano u tabeli 17).

Tabela 17. Školska kvalifikacija polaznika tečajeva za policijske agente- pripravnike u Centralnoj policijskoj školi 10.02.1931. do 31.01.1936. godine⁹⁸⁶

Tečajevi		Školska kvalifikacija					
Tečaj	primljeno	4 razreda osnovne škole	Od 1-4 razreda srednje škole	4 razreda srednje škole	Od 4-8 razreda srednje škole	8 razreda srednje škole (maturom)	vojna podoficirska škola
Prvi	57	28	20	4	4	0	1
Drugi	40	8	12	1	10	2	7
Treći	32	3	10	5	9	0	5
Četvrti	38	9	17	4	4	0	4
Peti	34	10	12	4	5	0	3
Svega:	201	58	71	18	32	2	20

Prema profesiji, najviše kandidata bili su zanatlije (63), privatni nameštenici (59), privatni činovnici (30), zemljoradnici (29), dok je najmanje bilo vojnih podoficira (20), kao što je prikazano u tabeli 18.

Tabela 18. Profesionalne kvalifikacije kandidata za policijske agente-pripravnike u Centralnoj policijskoj školi 0.02.1931. do 31.01.1936.godine⁹⁸⁷

Tečajevi		Profesionalna kvalifikacija budućih agenata-pripravnika				
Tečaj	primljeno	Privatni činovnici	Privatni nameštenici	Vojni podoficiri	Razne zanatlije	Zemljoradnici
Prvi	57	12	18	1	17	9
Drugi	40	8	6	7	13	6
Treći	32	4	16	5	6	1
Četvrti	38	4	6	4	17	7
Peti	34	2	13	3	10	6
Svega:	201	30	59	20	63	29

⁹⁸⁶ Isto.

⁹⁸⁷ Isto.

Od ukupno prijavljenih 201 kandidata, otpušteno je 27, najviše iz zdravstvenih razloga (14), iz disciplinskih razloga (10), zbog slabe pismenosti (2) po sopstvenoj molbi (1). Umrlih kandidata nije bilo.⁹⁸⁸

Nastavu u školi održavali su nastavnici pored svojih redovnih dužnosti koje su obavljali u drugim institucijama. Najviše nastavnika bili su aktivni pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova: načelnik MUP-a Dragoslav Lazić, v.d. upravnika grada Beograda Milan Aćimović, šef Tehničke policije Uprave grada Beograda Aleksandar Andonović, zamenik upravnika škole i zapovednik državne policijske straže pri Upravi grada Beograda Ivan Tkalčević, savetnik ban. uprave u Zagrebu dr Josip Klinčić, policijski komesar u Skoplju Drago Najušul, savetnik u MUP-u Sava Ćirković, upravnik policije u Sarajevu Rihard Vikert, policijski inspektor MUP-a Anton Batagelj, šef Opšte policije Uprave grada Beograda Života Simić, starešina kvarta Uprave grada Beograda Ilija Kostić. Honorarni nastavnici angažovani su iz drugih državnih institucija: upravnik bolnice dr Ivan Baboselac, veterinar Eduard Miler, učitelj Đorđe Vojinović, učitelj Kosta Petrovački, učitelj Srećko Jurdana, nastavnik gimnastike Vladislav Poljšak. Pomoćni nastavnici bili su podnadzornici državne straže: Josif Pastušenko, Nikola Vukadin i Lovro Pavelić, dužnosti instruktora obavljali su policijski stražari: Franc Gračner, Stjepan Terek, Biberdžić Simo i Mustafa Šahinagić, pripravnici nadzornik Omer Fazil, policijski stražari Živorad Obradović i Božo Vraneš.⁹⁸⁹

Sedište škole bilo je u Zemunu, Tvornička 1, na prostoru koji je otkupljen od Srpske zemljoradničke zadruge za potrebe Ministarstva unutrašnjih poslova, u vrednosti od 1.300.000 dinara.⁹⁹⁰ Kompleks se sastojao od jedne glavne, dvospratne zgrade i dve pomoćne zgrade sa dvorištem, ukupne površine 7050m². Zgrade su adaptirane u skladu sa potrebama škole. Centrala policijska škola u Zemunu za vreme Drugog svetskog rata bila je Vojna bolnica nemačke vojske.⁹⁹¹

⁹⁸⁸ Isto, 55-56.

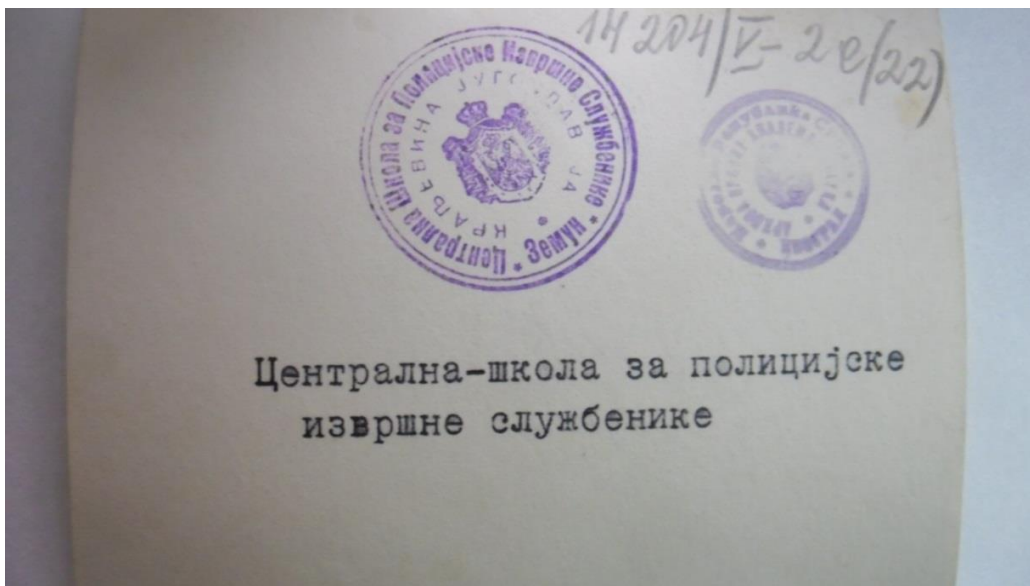
⁹⁸⁹ Isto, 53-54.

⁹⁹⁰ Isto, 52.

⁹⁹¹ Nenad Fogel, *Nestali u holokaustu - Zemun*, (Zemun: Jevrejska opština u Zemunu, 2015), 17.



Sl.32. Centralna škola za policijske izvršne službenike. Izvor: Arhiv SANU, zbirka Vase Lazarevića, 14204/5-2e (22)



Sl.33. Pečat Centralne škole za policijske izvršne službenike. Arhiv SANU, Zbirka Vase Lazarevića, 14204-2e (22)



*Sl.34. Prvi tečaj pitomaca za policijske izvršne službenike
Arhiv SANU, Zbirka Vase Lazarevića, 14204/V – 2e (21)*

Kriminalistički institut u Beogradu

Kriminalistički institut⁹⁹² osnovan je 1927. godine na Pravnom fakultetu sa dvostrukim zadatkom: teorijsko-praktična i eksperimentalna obuka sudskih i policijskih organa iz oblasti kriminalistike i kriminalne politike; održavanje nastave na doktorskim studijama iz navedenih oblasti za studente Pravnog fakulteta.⁹⁹³

Inicijativu za osnivanjem Kriminalističkog instituta u Kraljevini SHS pokrenuli su profesori Pravnog fakulteta u Beogradu, dr Mihajlo Čubinski i dr Toma Živanović 1925. godine. Profesor kriminalne politike, dr Mihajlo Čubinski, smatrao je da Institut treba osnovati po uzoru na institute u Gracu i u Lozani: „Institut treba da radi u interesu države za povišenje nivoa naučnih znanja kod, po mogućstvu šireg broja tih lica, koja sudeluju u vršenju krivičnog pravosuđa.”⁹⁹⁴ Iz tog razloga, Čubinski je predlagao da se na Institutu u Beogradu organizuju dve vrste predavanja: nastava u trajanju od dva semestra, za studente svršene pravnike i doktorande koji bi pohađali nastavu iz

⁹⁹² Prvobitno je naziv trebalo da bude Kriminalistički institut za sudsku policiju i kriminalnu antropologiju. Arhiv Jugoslavije (AJ) – Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije (66), 422-691, citirano u: Ivan Janković, „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945,” *Pravni zapisi* VI, 2 (2015): 326-327.

⁹⁹³ Ljubica Kandić, *Istorija Pravnog fakulteta 1905-1941*, knjiga II, tom 1, (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002), 437-438.

⁹⁹⁴ Čubinski, „Predavanje krivičnih nauka i potreba novih institucija,” 336.

kriminalne politike i kriminalistike sa praktičnim i eksperimentalnim vežbanjima; specijalne tečajeve i praktična vežbanja koji bi bili organizovani svake godine za lica koja su u policijskoj službi ili se spremaju za rad u sudskoj policiji. Prva vrsta nastave, po predlogu Čubinskog, treba da ima sličan plan i program kao i nastava na Grosovom institutu, a druga po uzoru na Rajsov institut u Lozani, sa potrebnim izmenama i skraćenjima,⁹⁹⁵ jer redovnim činovnicima sudske policije nije bio potreban tako opširan plan i program nastave.

S obzirom na svoje dugogodišnje iskustvo i nakon obilaska instituta u Parizu, Briselu, Rimu i u Beču, profesor krivičnog prava, dr Toma Živanović smatrao je da Institut u Srbiji treba da bude osnovan po uzoru na briselski, jer je u skladu sa prilikama u Srbiji (na institutu u Parizu najviše se obraćala pažnja na kriminalnu tehniku, u Rimu na psihološko ispitivanje a u Briselu na psihopatološka i psihološka posmatranja u svim kaznenim zavodima i sudovima): „Moje je mišljenje, da bi i kod nas trebalo nešto slično uvesti, bar izvesne laboratorije u apelacionim sudovima i psihološka ispitivanja u kaznenim zavodima. Ali za to treba spremnih ljudi. U ostalom, videćemo koliko će interesovanje za ovu ustanovu pokazati studenti Pravnog fakulteta na Beogradskom univerzitetu, od čijeg odziva zavisi i celokupna akcija u ovom pravcu.”⁹⁹⁶

Izrada projekta za osnivanje instituta bila je poverena prof. dr Tomi Živanoviću i profesoru Krivično-procesnog prava dr Boži Markoviću, ali je predlog projekta podneo samo Živanović zbog međusobno neusaglašenih stavova o Institutu.

Institutom je upravljao dr Toma Živanović a nastavni kadar i glavni oslonac u radu Instituta bili su ruski emigranti: psihijatar Nikolaj Vasiljevič Krajinski (1869-1951) i pravnik Sergije Nikolajevič Tregubov (1866-1945), angažovani kao kontraktualni (honorarni) profesori. Krajinski, opštinski lekar u okolini Zagreba i privatni docent na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, angažovan je na Institutu od 1928. godine. Sergije Tregubov je radio u Tehničkoj policiji, kao priznati ekspert za kriminalističku tehniku. Dr Maksim Agapov, stručnjak za psihometriju u Centralnom (Jugoslovenskom) higijenskom zavodu, držao je predavanja iz kriminalne psihotehnike, kriminalne pedagogije. Na Institutu su bili angažovani dr Boža Marković, asistenti i asistenti

⁹⁹⁵ Nastava u Lozani trajala je dve odnosno tri godine i bila je namenjena licima koja su se spremala za visoke dužnosti (na primer šefovi tehničke policije).

⁹⁹⁶ „Osnivanje kriminalističkog instituta na Beogradskom univerzitetu – razgovor sa dr Tomom Živanovićem,” *Policija* XVI, 13-14 (1929): 597.

volonteri, psihijatri Dragiša Pavlović i Đuro Klajn, rendgenolog D. Popović, asistent u biblioteci Radivoje Nikolajević, asistent u laboratoriji Hans Bauer, a laborant Georgije Kužinski.⁹⁹⁷ Hans Bauer se bavio kriminalističkom tehnikom, objavio je knjigu „Osnovi registracione daktiloskopije”⁹⁹⁸ (1939) i doktorirao je na temu „Veštačenje pismenih isprava: materijal za pravljenje pismenih isprava i hemijsko ispitivanje domaćeg mastila” (1940). Pored Velizara Mitrovića, mentori su bili: dr Toma Živanović, dr Božidar Marković, dr Sergije Tregubov.

S obzirom na vrste istraživanja, Institut je imao dva odseka (teorijsko-praktični i eksperimentalni, koji je imao dva pododseka: tehnički i psihološko-psihijatrijski) koji su se nalazili na dve odvojene lokacije.⁹⁹⁹ Teorijsko-praktični odsek sa bibliotekom i kabinetom upravnika Instituta, bili su u iznajmljenom stanu na Topličinom vencu br. 19, a eksperimentalni odsek bio je na Fiziološkom institutu Medicinskog fakulteta.¹⁰⁰⁰ Eksperimentalna istraživanja obavljala su se u četiri laboratorije od kojih je najveća bila laboratorija za kriminalnu tehniku, kriminalnu fiziologiju i kriminalnu psihologiju, a ostale tri bile su namenjene za kriminalnu hemiju, za mikrofotografiju, rendgenologiju i psihotehniku.¹⁰⁰¹ Po završetku zgrade Pravnog fakulteta, Institut je prinudno preseljen u prostorije u suterenu (1940).¹⁰⁰² Deo Instituta ostao je i dalje na Topličinom vencu, jer je kao poseban odsek Instituta bila *Kriminalistička klinika* u kojoj su bivši osuđenici snimani i ”naučno ispitivani” a ujedno su i dobijali pomoć od nevladine organizacije *Društva za zaštitu oslobođenih osuđenika i maloletnika*, samim tim je preseljenje ovog odseka u zgradu državne institucije Živanović smatrao neprimerenom.¹⁰⁰³ Najviše otpora preseljenju u zgradu Pravnog fakulteta pružao je upravo Živanović, jer su prostorije u prizemlju nove zgrade Pravnog fakulteta bile neadekvatne i insistirao je da

⁹⁹⁷ Kandić, *Istorija Pravnog fakulteta 1905-1941*, 424-426.

⁹⁹⁸ Hans Bauer, *Osnovi registracione daktiloskopije* (Beograd: Štamparija grafika, 1939)

⁹⁹⁹ Živan Mitrović, „Beogradski Pravni fakultet je dobio jedan savremen Kriminalistički institut,” *Politika*, 3. avgust 1929, 4.

¹⁰⁰⁰ Na Medicinskom fakultetu smešten je eksperimentalni odsek Instituta iz praktičnih razloga: prvo, nije se mogla naći adekvatna zgrada; drugo, saradnja sa pojedinim odsecima Medicinskog fakulteta bila je neizbežna naročito sa odsecima za sudsku medicinu, psihijatriju i fiziologiju. Za smeštaj odseka Instituta u objektima Medicinskog fakulteta naročito su se zalagali dekan fakulteta dr Jovanović i šef Fiziološkog instituta, dr Burić. „Beogradski Pravni fakultet je dobio jedan savremen Kriminalistički institut,” *Politika*, 3. avgust 1929, 4, citirano u: Janković, „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945,” 327.

¹⁰⁰¹ Kandić, *Istorija Pravnog fakulteta 1905-1941*, 440.

¹⁰⁰² Preseljenju se suprotstavljao Toma Živanović, smatrajući da je prostorije nisu adekvatne, da ih treba dodatno urediti, za šta je tražena suma od 100 hiljada dinara, koja nije odobrena. AS G-200 1939 F-V-25, citirano u Janković, „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945,” 333.

¹⁰⁰³ Isto.

se prostor rekonstruiše. Živanović je često bio u sukobu sa nastavnim osobljem Medicinskog fakulteta, zbog nedostatka prostora za održavanje redovne nastave, koja se silom prilika odvijala u hodnicima.¹⁰⁰⁴ Nakon završetka zgrade Pravnog fakulteta, traženo je da se četiri prostorije Medicinskog fakulteta koje je koristio Institut za laboratorije oslobode, ali je Živanović to odbio, uz obrazloženje da bi se oštetila skupocena oprema (Rentgen i veliki fotografski aparat za reprodukciju).¹⁰⁰⁵

Oprema koju je Institut posedovao kupljena je od sredstava iz nemačkih ratnih reparacija u vrednosti od 69.000 maraka u zlatu.¹⁰⁰⁶ Radi pregleda instrumenata, koje je lično izabrao, Živanović je (1927) putovao u Nemačku, odakle je stigao najveći deo instrumenata (marta 1929), a manji deo iz Francuske (1929-1930).¹⁰⁰⁷

Institut je poslovao bez statuta prvih pet godina, a studentima su davana privremena uverenja umesto diploma. Po mišljenju Živanovića, bilo je potrebno utvrditi pravac i obim rada Instituta na osnovu prethodnog iskustva. Statut je donet 30.06.1934. godine¹⁰⁰⁸ prema kome su u sastavu Instituta bila četiri odseka: a) krivično pravo i postupak, krivična sociologija i statistika, pedagogija i etnologija b) krivična tehnika i istražna tehnika c) krivična psihologija i psihijatrija d) krivična hemija i sudska medicina. Organizaciona struktura Instituta se vremenom menjala, planirano je osnivanje Kriminalističkog muzeja (1931),¹⁰⁰⁹ što nije realizovano a otvorena je kao posebna organizaciona jedinica Kriminalistička klinika, odnosno Odsek za naučno ispitivanje konkretnih slučajeva osuđenika (1938).¹⁰¹⁰

Institut u Beogradu osnovan je sa velikim ambicijama ali iza Instituta nije ostao vidljiv trag u istraživanjima u oblasti kriminalistike, krivičnog prava i kriminologije. Objavljena su samo empirijska istraživanja iz oblasti psihologije, elektrofiziologije, sprovedna na osnovu teorijskih istraživanja psihijatra Krajinskog.¹⁰¹¹ Arhiva Kriminalističkog instituta nije sačuvana, pa je značaj i doprinos Instituta obrazovanju policijskog kadra, posebno pripadnika naučno-tehničke policije, teško odrediti.

¹⁰⁰⁴ AS, G-200 1938 F-V-46, citirano u Janković, „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945,” 333.

¹⁰⁰⁵ AS, G-200 1935 F-IV-6, citirano u Isto.

¹⁰⁰⁶ „Beogradski Pravni fakultet je dobio jedan savremen Kriminalistički institut,” 4.

¹⁰⁰⁷ AJ, 66, 422-691. citirano u Janković, „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945,” 327.

¹⁰⁰⁸ AS, G-205, 1934 F-VIII 23009 citirano u isto, 328.

¹⁰⁰⁹ AS, 205 1929/II-1930 F-V, citirano u isto.

¹⁰¹⁰ AS G-200 1940 F-V-3, citirano u isto.

¹⁰¹¹ Janković, „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945,” 344.

2.3. Časopisi i stručna literatura o naučno-tehničkoj policiji u Srbiji

Policijski glasnik

Za nastanak i razvoj naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji izuzetno značajnu ulogu imao je *Policijski glasnik* (u daljem tekstu Glasnik). Časopis je osnovao novinar Naum Dimitrijević kao „stručno glasilo za sve policijske radnje, opštinske i državne.”¹⁰¹² Prvi broj Glasnika izašao je 9. avgusta 1897. godine, s namerom da časopis postane zvanični organ budućeg policijskog udruženja.¹⁰¹³ Od 1897. godine, (broj 3) list je bio *stručni list za sve policijske radnje*, a od septembra 1901. (broj 34/35) *stručni list za policiju bezbednosti i administraciju policijskih opštinskih vlasti*.¹⁰¹⁴ Promena je nastala nakon sporazuma Nauma Dimitrijevića sa Ministarstvom unutrašnjih dela. Namera je bila da se stvori stručni časopis koji će značajno uticati i doprineti unapređenju javne bezbednosti u zemlji, kvalitetnim sadržajem i širokom distributivnom mrežom pretplatnika.

Odlukom Ministra (Br. 12326 od 28. jula 1901) uređivanje lista povereno je redakcionom odboru Ministarstva unutrašnjih dela i utvrđen je budući smer Glasnika – stručni časopis u cilju unapređenja javnog reda i mira.¹⁰¹⁵ U tom cilju, doneta je naredba: „načelstvo će narediti svim sreskim načelnicima, da svaku važniju stvar, koja bi se odnosila na javnu sigurnost i bezbednost u zemlji, koju bi trebalo predstaviti javnosti, dostavljaju redakcionom odboru radi štampanja u *Policijskom glasniku* [...] Njihova saradnja, bilo u obliku razrađivanja pojedinih važnijih načelnih pitanja iz pojedinih zakona, bilo u obliku naučnog izlaganja pojedinih administrativno-pravnih predmeta, koji mogu biti od interesa za nadležnost policijskih i opštinskih vlasti, ili koji mogu doprinosti široj spremi osoblja tih vlasti za njihov službeni poziv, nema sumnje da će u prvom redu i najkorisnije podmirivati potrebu za dovoljnu i dobro probranu sadržinu lista.”¹⁰¹⁶

Ministarstvo unutrašnjih dela uticalo je ne samo na sadržinu već i na distribuciju časopisa. Namera Ministarstva bila je da širokom distributivnom mrežom i velikim brojem pretplatnika unapredi rad policije kroz saradnju sa stanovništvom i obezbedi

¹⁰¹² *Policijski glasnik* I, 1 (1897): 1.

¹⁰¹³ „Prva reč,” *Policijski glasnik* I, 1 (1897): 2.

¹⁰¹⁴ *Policijski glasnik* V, 34-35 (1901): 261.

¹⁰¹⁵ „Objava,” *Srpske novine* LXVIII, br. 180 od 17. avgusta (1901): 804.

¹⁰¹⁶ AS, MUD, P 1901 F36 R35 Raspis MUD-a KS, Pno 19272 od 16. avgusta 1901.

dovoljan prihod za opstanak časopisa. Naredbom ministra (Pno 19722 od 16. avgusta) svako policijsko nadležstvo i svaka opštinska vlast treba da se pretplate na Glasnik i nabave ga za svoje knjižnice.¹⁰¹⁷ Časopis nije bio u slobodnoj prodaji već je planirano da časopis bude dostupan stanovništu na javnim mestima: „dobro je savetnim merama uticati na kafedžije i mehandžije, da se na list pretplate i da na taj način i sami doprinesu interesima javnog reda.”¹⁰¹⁸ Redovnim objavljivanjem poternica za odbeglim i nestalim licima kao i službenih saopštenja o pojedinim izvršiocima krivičnih dela operativni rad policije bi bio značajno unapređen.

Za opstanak časopisa bilo je neophodno obezbediti redovan priliv finansijskih sredstava, najvećim delom putem pretplate a manjim delom putem oglasa.¹⁰¹⁹ Jedan od najvećih problema sa kojima se suočavao vlasnik časopisa bilo je prikupljanje pretplate. Shvatajući značaj Glasnika u unapređenju javne bezbednosti, ministar unutrašnjih dela doneo je više raspisa u periodu od 1898. do 1900. godine,¹⁰²⁰ u kojima se načelstvima okruga ukazuje na obavezu redovnog izmirenja pretplate i pre nego što je Glasnik zvanično postao službeni organ Ministarstva unutrašnjih dela. Osim izdavanja časopisa, od prihoda Glasnika finansiralo se i podizanje zgrade za bertijonažu (1901) što je bilo od izuzetne važnosti za uvođenje naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji. Da bi se rešio problem redovnog priliva prihoda i pokrivanja velikih izdataka Glasnika tokom 1901. godine (za list i za izvršenje obaveze o podizanju zgrade za „Bertilonaž”) Ministarstvo unutrašnjih dela je, u sporazumu sa vlasnikom Dimitrijevićem, preuzelo obavezu prikupljanja pretplate preko svoje blagajne.¹⁰²¹

¹⁰¹⁷ AS, MUD, P, 1901 F36 R35 Raspis MUD-a KS, Pno 19272 od 16. avgusta 1901. godine.

¹⁰¹⁸ Isto.

¹⁰¹⁹ Namera Dimitrijevića kao iskusnog novinara bila je da putem oglasa obezbedi dodatnu finansijsku potporu listu još od prvog broja: „Oglasi se primaju po pogodbi i to mesečno, tromesečno i godišnje.” *Policijski glasnik* I, 1(1897):1; U Glasniku br. 33/1901, Naum Dimitrijević obaveštava čitaoce da će od 1. septembra 1901, *Glasnik* imati korice na kojima će se štampati privatni oglasi, što se nije ostvarilo.

¹⁰²⁰ IAB, UGB 1900 K-2127-727. Pno 14918 od 23. juna 1898; Pno 23618 od 3.novembra 1899; Pno 9337 od 17.juna 1900. Raspis ministra unutrašnjih dela (No18403 od 28.septembra 1900) načelstvima okruga o izmirenju zaostale neplaćene pretplate.

¹⁰²¹ AS, MUD, P, 1901 F36 R35. Policijski glasnik. Dopis MUD, Poverljivo od 27. septembra 1901. Ministar je naredio svim načelstvima da prikupe neizmirenu pretplatu do kraja tekuće godine. Sve sreske i opštinske vlasti bile su u obavezi da sastave spiskove zainteresovanih pretplatnika na godišnjem nivou; pretplata se plaćala unapred za tri meseca i prikupljala do 5. dana u mesecu; za naplatu je kao odgovorno lice bio zadužen jedan od činovnika; kontrolu nad redovnim izmirenjem obaveza pretplatnika obavljalo je nadležno načelstvo.

Uprkos svim preduzetim merama dugovanja Nauma Dimitrijevića¹⁰²² bila su velika, naročito prema Državnoj štampariji, što je bio jedan od glavnih razloga da časopis ustupi Ministarstvu unutrašnjih dela.

Policijski glasnik – službeni list Ministarstva unutrašnjih dela. Zakonom za merenje, opis i identifikovanje krivaca (čl. 2 i 8) predviđeno je da se Antropometrijsko-policijsko odeljenje „izdržava iz dohodaka službenog lista koji je službeni organ Ministarstva unutrašnjih dela.” Zvanično: „List *Policijski glasnik*, do sada privatna svojina, postaje službeni organ Ministarstva, po sporazumu sa njegovim vlasnikom.”¹⁰²³

Rešenjem Ministra unutrašnjih dela (PBr. 2138 od 27. januara 1905) Glasnik je otkupljen od vlasnika u vrednosti od 23243 dinara – uz pravo na pomenuti list (10000 dinara), otkupljena je i zgrada u kojoj je smešteno Antropometrijsko-policijsko odeljenje, bez placa, sa nameštajem i priborom za merenje krivaca (13243 dinara).¹⁰²⁴

Zgrada Glasnika podignuta je u dvorištu Uprave grada Beograda, na Kraljevom trgu prevashodno za fotografski atelje Glasnika, koji je trebao da posluži i kao zgrada za bertijonažu. Inventar kancelarije Glasnika bio je vrlo skroman.¹⁰²⁵

Prvi broj službenog lista Ministarstva, izašao je kao dvobroj 5. februara 1905, sa malim zakašnjenjem zbog priprema za početak rada novoustanovljenog Antropometrijsko-policijskog odeljenja.¹⁰²⁶

Prethodna orijentacija lista je zadržana, prioritetno su objavljivane sve službene objave iz krivično-pravne oblasti, svi ukazi i raspisi Ministarstva unutrašnjih dela, poternice i fotografije odbeglih i krivično gonjenih (poznatih i nepoznatih) lica iz zemlje i iz inostranstva. U nedostatku navedenog materijala (prema čl.15v) objavljivani su članci iz stručne literature, domaće i inostrane književnosti, pojašnjenja i tumačenja zakonskih propisa, pouke i obaveštenja pojedinih policijskih i opštinskih radnji, kao i

¹⁰²² Prema rečima Dimitrijevića, njegova dugovanja do 1901. godine iznosila su 5000 dinara. AS, MUD, P, 1901 F45 R134 akt Pbr. 20653 od 10.09.1901. Dopis Nauma Dimitrijevića od 1. septembra 1901. godine ministru unutrašnjih dela o prikupljanju pretplate na Glasnik. Prema zvaničnom izvodu Uprave državne štamparije (br. 4439 od 15. septembra 1907) na kraju 1904. godine ukupna dugovanja Nauma Dimitrijevića iznosila su 26826,35 dinara. Do 1. januara 1905. godine dug je smanjen za 10380,20 dinara i iznosio je 16446,15 dinara. AS, MUD, B 1908, nesređena građa, kutija (4001-6976).

¹⁰²³ „Pravila o uređivanju i rasturanju službenog lista” Pbr. 19622 od 31. decembra 1904. *Srpske novine* LXXII, br. 23 od 30. januara (1905): 97.

¹⁰²⁴ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 2334 od 30. aprila 1909.

¹⁰²⁵ Inventar *Glasnika* činila su: dva pisaaća stola, jedan orman, jedan etađer, jedan zaklon za furunu, dva divita, jedne makaze, dve lampe (jedna na gas, jedna električna), jedan čiviluk, jedna zavesa (roletna). AS, MUD, B, nesređena građa (1907), kutija (5301-7000), akt 5756.

¹⁰²⁶ *Policijski glasnik* I, 1-2 (1905):16.

“naučno-zabavna lektira.”¹⁰²⁷ Nastojalo se da, objavljivanjem tekstova iz književnosti po sadržaju bliskih temama javne bezbednosti i kriminala, privuče šira čitalačka publika i poveća broj pretplatnika. Glasnik je bio dostupan i u inostranstvu.¹⁰²⁸

Rešenjem Ministra unutrašnjih dela (Pno 23432 od 06. 09.1905) ustanovljen je redakcioni odbor lista. „Posebne dužnosti odbora sastojale su se: a) u primanju, čitanju i izboru rukopisa za list; b) u nastojanju da list uredno izlazi i rastura se u smislu Pravila o njegovom rasturanju; v) u staranju da se preplata redovno kupi i upotrebljava samo na ono, na što je zakonom i pravilima određena; g) u honorisanju štampanih radova i naređivanju njihove isplate.”¹⁰²⁹ Članovi odbora bili su: načelnik Policijskog odeljenja, upravnik grada Beograda i šef Antropometrijsko-policijskog odeljenja (istovremeno i urednik). Prvi urednik Glasnika – službenog organa Ministarstva, bio je Dušan Đ. Alimipić, koji je od pokretanja lista objavio veliki broj stručnih i naučnih članaka posebno o temi naučno-tehničke policije u svetu i savremenim metodama za identifikaciju lica.

Uloga Glasnika u nastanku i razvoju naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji bila je višestruka: obezbeđivanje materijalnih sredstava za rad Antropometrijsko-policijskog odeljenja i za stručno usavršavanje kadrova naučno-tehničke policije iz oblasti kriminalistike i policijske tehnike u inostranstvu; na unapređenje javne bezbednosti putem objavljivanja stručnih članaka o najsavremenijim metodama u istrazi krivičnih dela i redovnim objavljivanjem poternica za odbeglim licima u zemlji i inostranstvu.

Obezbeđivanje materijalnih sredstava za rad naučno-tehničke policije. Prema *Zakonu za merenje, opisivanje i identifikaciju krivaca* (čl. 2) i *Pravilima o rasturanju i štampanju Glasnika* (čl. 22), prihod od Glasnika trošio se:

- na troškove štampanja i izdavanje lista;
- na obrazovanje i izdržavanje antropometrijsko-policijskih odeljenja u Beogradu i unutrašnjosti;

¹⁰²⁷ Prema čl. 15v „Pravila o uređivanju i rasturanju službenog lista,” 97.

¹⁰²⁸ Na Glasnik je bio pretplaćen i gradonačelnik Sofije. Pojedini kompleti slati su u druge zemlje (Belgiju, Španiju i Italiju). AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), knjiga 1 (1-3238); Na Glasnik je bilo pretplaćeno i poglavarstvo u Osijeku, prihod je iznosio 25,05 dinara. AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga 1 akt br.528 od 21.1.1912. godine; kao i redarstvena ispostava iz Zemuna. AS, MUD, B Delovodni protokol (1913), knjiga 1 akt br. 963 od 28.2.1913. nije sačuvan.

¹⁰²⁹ AS, MUD, B, nesređena građa, kutija 2001-4000, akt PBr. 24342 od 6. septembra 1905. godine. Policijski glasnik, redakcioni odbor.

- na unapređenje policijske struke putem izdavanja stručnih i poučnih kriminalnih dela:
- na fotografisanje krivaca i nepoznatih leševa po unutrašnjosti.¹⁰³⁰

Tokom 1905. i 1906. godine, izdaci za Antropometrijsko-policijsko odeljenje i Glasnik nisu unošeni u državni budžet, već ih je Ministarstvo podmirivalo iz prikupljene pretplate. Od 1907. godine, rashodi i prihodi od Glasnika unošeni su u državni budžet. Za 1908. godinu odobrena su sredstva u državnom budžetu rashoda u vrednosti od 22000 dinara „na štampanje i izdržavanje Policijskog glasnika, ekspediciju, honorisanje radova, izradu klišeta i nabavku knjiga.”¹⁰³¹ Za 1909. godinu odobreno je samo 15000 dinara, a za 1910. godinu 17000 dinara.¹⁰³²

Prikupljanje pretplate bilo je neredovno i nepotpuno. Svake godine, veliki deo sredstava nije bio sakupljen. Dugovanja policijskih i opštinskih nadležstava za pretplatu na list bila su velika i iznosila su nekoliko puta više nego dugovanja za štampanje lista (u 1905. godini od planiranih 83650 dinara, neizmirena pretplata iznosila je 30150 dinara;¹⁰³³ u 1909. od planiranih 67680 dinara, prikupljena je samo polovina 34697 dinara).¹⁰³⁴ Ministar je nastojao da putem naredbe utiče da se neizmirena pretplata sakupi da bi se isplatili zaostali dugovanja Ministarstva štampariji i bivšem vlasniku lista.¹⁰³⁵ Zaostale pretplate isplaćivane su sa višemesečnim zakašnjenjem.¹⁰³⁶

Troškovi štampanja i izdavanja lista obuhvatali su isplatu honorara uređivačkom odboru i saradnicima za objavljivanje stručnih članaka, troškove ekspedicije i štampanja časopisa.¹⁰³⁷

¹⁰³⁰ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 3275 od 8. maja 1910. Akt o uređivanju i izdavanju „Policijskog glasnika,” – dopis Uredništva Policijskog glasnika (Br. 967 od 30. aprila 1910) ministru unutrašnjih dela.

¹⁰³¹ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), sveska (3239-6970), nesređena građa, kutija 2001-4000, akt Blagajne MUD Bno 3927 (od 27. jula 1908) Glavnoj kontroli o honorarima za Glasnik.

¹⁰³² AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 3275 od 8. maja 1910.

¹⁰³³ AS, MUD, P, 1906 F34 R16. Referat Antropometrijskog odeljenja o stanju pretplate „Policijskog glasnika” 1905+6 (MUD, Pbr.5274 od 14.03.1906. godine, Beograd).

¹⁰³⁴ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 3275 od 8. maja 1910.

¹⁰³⁵ AS, MUD, P, 1906 F47 R106, Raspis Pbr. 27506 od 8.12.1906.

¹⁰³⁶ U1910. godini sakupljeno je 10978 dinara zaostalih preplata za 1907. i 1908. godinu. AS, MUD, B nesređena građa, akt Bbr. 3275 od 8. maja 1910; Akt o uređivanju i izdavanju „Policijskog glasnika,” dopis Uredništva Policijskog glasnika (Br. 967 od 30. aprila 1910) Ministru unutrašnjih dela.

¹⁰³⁷ Mesečni rashodi za Glasnik 1905. godine iznosili su 900 dinara (za honorare saradnicima i članovima redakcionog odbora i za štampanje i ekspediciju lista). AS, MUD, P 1906 F34 R16, Referat Antropometrijskog odeljenja o stanju pretplate „Policijskog glasnika” 1905+6 (MUD, Pbr. 5274 od 14.03.1906, Beograd)

Od 1. septembra 1905. godine,¹⁰³⁸ članovi redakcionog odbora dobijali su honorar od 100 dinara mesečno, a od 1. januara 1908. godine honorar je povećan na 150 dinara mesečno.¹⁰³⁹ Istim Rešenjem određeni su i honorari saradnicima Glasnika za radove koji nisu mogli iznositi više od 120 dinara po broju ili mesečno 500 dinara za četiri broja.¹⁰⁴⁰

Rešenjem Ministra unutrašnjih dela br. 24342 od 6. septembra 1905. godine, odobreni honorari za saradnike lista u iznosu od 120 dinara po broju (ili mesečno 500 dinara za četiri broja) isplaćivani su sve do 21. januara 1910. godine, kada je honorar prepolovljen (sa 480 dinara smanjeni su na 250 dinara). Prema prvom rešenju, honorari su se isplaćivali za originalne radove u iznosu od 16 do 25 dinara po strani (uobičajeno je 20-22 dinara/strani dok je 25 dinara isplaćivano samo izuzetno), dok su novim rešenjem značajno smanjeni i iznosili su 10 dinara po strani za originalne radove i jedva 6-8 dinara po strani za ostale objavljene tekstove. Pod ovakvim uslovima, javio se problem pisanja i objavljivanja stručnih radova u Glasniku, stoga je Dušan Alimpić uputio predlog ministru da se honorari sa 250 dinara povećaju na 360 dinara mesečno ili na 90 dinara po broju, čime bi se doprinelo uštedi od 120 dinara (u odnosu na prethodne honorare) ali i zadržao izvestan broj saradnika Glasnika.¹⁰⁴¹

Štampanje Glasnika bilo je dosta skupo i najveća dugovanja bila su prema Državnoj štampariji u kojoj je Glasnik štampan od samog početka izlaženja. Glasnik je slagan iz "Gramonda" tako da je jedan tabak sloga (jedan broj časopisa) ravan jednom i po tabaku cicera sa proredom.¹⁰⁴² Samo za štampanje adresa za Glasnik u 1912. godini plaćeno je Državnoj štampariji 578 dinara.¹⁰⁴³ Iz tog razloga, Odeljenje je tražilo da se nabavi jedna mašina za pisanje za potrebe Glasnika.¹⁰⁴⁴

Svojevremeno se nastojalo da se troškovi štampanja smanje, pa je štamparija „Savić i Ko” ponudila da štampa Glasnik jeftinije za 1000 dinara godišnje u odnosu na

¹⁰³⁸ AS, MUD, B, nesređena građa, Rešenje ministra Pbr. 24342 od 6. septembra 1905.

¹⁰³⁹ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), sveska (3239-6970), nesređena građa, kutija 2001-4000, Rešenje ministra Pno 514/908 od 31.12.1907, akt Blagajne MUD-a Bno 3927 od 27. jula 1908, Glavnoj kontroli o honorarima za Glasnik.

¹⁰⁴⁰ Isto.

¹⁰⁴¹ AS, MUD, B nesređena građa, akt Bbr. 3275 od 8. maja 1910. Akt o uređivanju i izdavanju „Policijskog glasnika” – dopis Uredništva Policijskog glasnika Br. 967 od 30.aprila 1910. ministru unutrašnjih dela.

¹⁰⁴² Isto.

¹⁰⁴³ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga 1 akt 3243 od 30.5.1912. nije sačuvan.

¹⁰⁴⁴ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1913), knjiga 2 (2761-6217), akt 4469 od 19.10.1913. nije sačuvan.

državnu štampariju.¹⁰⁴⁵ Smanjenjem troškova štampanja, stvorila bi se mogućnost da se u okviru predviđene sume povećaju honorari za saradnike Glasnika, što je Policijsko odeljenje Ministarstva odbilo.¹⁰⁴⁶ Povećanje honorara traženo je u više navrata.¹⁰⁴⁷

Troškovi „na obrazovanje i izdržavanje antropometrijsko-policijskih odeljenja u Beogradu i unutrašnjosti” obuhvatali su lične (plate ukaznog i neukaznog osoblja) i materijalne rashode (putne, kancelarijske i režijske troškove). Mesečni rashodi za Antropometrijsko-policijsko odeljenje u Beogradu, tokom 1905. godine iznosili su 1100 dinara (za plate administratora i ekspeditora Glasnika i na kancelarijske troškove sa uračunatim izdacima za fotografski materijal). Godišnji rashod za 1905. godinu za Odeljenje u Beogradu iznosio je: za plate administratora i ekspeditora Policijskog glasnika – 11219 dinara, na ime kancelarijskih troškova u koje ulaze i izdaci na fotografski materijal – 2294,35 dinara.¹⁰⁴⁸

Namera Ministarstva bila je da ostvareni prihod od Glasnika bude veći od planiranih troškova, što bi omogućilo otvaranje novih odseka u zemlji. Već prve godine nakon formiranja odeljenja (1905) od pretplate je očekivan je prihod u iznosu od 83650 dinara a ostvareno je 53500 dinara dok je ukupno potrošeno 45648,10 dinara. U 1906. godini očekivao se prihod od 4600 pretplatnika u iznosu od 67200 dinara, a planirani su troškovi 38540 dinara (za izdržavanje odeljenja – 13200, štampanje i ekspedovanje lista – 12500 dinara, za honorare saradnicima i članovima redakcionog odbora – 9840 dinara, otplatu duga Dimitrijeviću – 3000 dinara).¹⁰⁴⁹ Posle osnovanog Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu (1904), formiran je Antropometrijsko-policijski odsek u Požarevcu.¹⁰⁵⁰ Fotografski materijal za potrebe Odseka u Požarevcu nabavljan je od prihoda Glasnika preko matičnog odeljenja u Beogradu.¹⁰⁵¹

Inicijativa da se osnuje odsek u Nišu po ugledu na požarevački, pokrenuta je 19. juna 1909, u skladu sa *Zakonom za merenje, opis i indentifikovanje krivaca* (čl.1) i

¹⁰⁴⁵ AS, MUD, B, 1910 Delovodni protokol (1-4018), nesređena građa, akt 3509 od 20.5.1910. nije sačuvan.

¹⁰⁴⁶ AS, MUD, B, 1910, Delovodni protokol (1-4018), nesređena građa, akt 3748 od 1.6.1910.

¹⁰⁴⁷ AS, MUD, B, 1910, nesređena građa, kutija (5001-7000), akt br.1248 od 2. avgusta 1910. godine.

¹⁰⁴⁸ AS, MUD, P, 1906 F34 R16, Referat Antropometrijskog odeljenja o stanju pretplate „Policijskog glasnika” 1905+6 (MUD, Pbr.5274 od 14.03.1906. godine, Beograd).

¹⁰⁴⁹ Isto.

¹⁰⁵⁰ *Srpske novine* LXXIII, br. 199 od 3. Septembra (1906): 915.

¹⁰⁵¹ AS, MUD B, Delovodni protokol (1908), sveska (3239-6970). Isplaćen račun (6657 od 15.12.1908) Tasi Subošiću za materijal za slikanje Odseku u Požarevcu (206,70 dinara) i račun (6658 od 15.12.1908) za materijal namenjen Odeljenju u Beogradu (352 dinara).

prema mogućnostima.¹⁰⁵² Iz tog razloga, Blagajna ministarstva je sagledala ukupne prihode Glasnika za 1908. godinu koji su iznosili 8271.72 dinara.¹⁰⁵³ Odsek u Nišu nije osnovan sve do 1914. godine, kada je u predlogu budžeta za 1914. godinu predviđeno da se izvesna sredstva (5326 dinara) planiraju u tu svrhu.¹⁰⁵⁴

Pored redovnih, povremeno su se pojavljivali vanredni troškovi: bivšem upravniku Ženevske policije Leroajeu, koji je došao po pozivu gospodina ministra Protića 1905. godine, plaćen je honorar (924,75 dinara) za pregled novoustanovljenog odeljenja; za izdavanje 11 duplih brojeva Glasnika 1905. godine plaćeno je 3700 dinara više od planiranog.¹⁰⁵⁵ Iz prihoda Glasnika ostvarenih tokom 1905. i 1906. godine plaćeni su honorari komisije koja je formirana radi izrade zakonskih projekata.¹⁰⁵⁶ Na kraju kalendarske godine, osoblje Antropometrijsko-policijskog odeljenja dobijalo je nagradu iz prihoda Glasnika, rešenjem ministra a prema *Pravilima o uređivanju i rasturanju Policijskog glasnika* (čl. 22).¹⁰⁵⁷ Od istih prihoda plaćene su usluge popravke kancelarijskog nameštaja u Antropometrijskom odeljenju 1909. godine.¹⁰⁵⁸

Deo prihoda Glasnika¹⁰⁵⁹ korišćen je za obrazovanje, stručno osposobljavanje i boravak policijskih činovnika u inostranstvu: pisar Uprave grada Beograda Živojin A. Lazić¹⁰⁶⁰ proveo je u periodu od juna 1907. do 22.05.1908. u Frankfurtu i Berlinu,¹⁰⁶¹ avgusta 1908. u Beču¹⁰⁶² kao i Stevan D. Todorić.¹⁰⁶³ Za Todorića i Lazića obezbeđena

¹⁰⁵² AS, MUD, B nesređena građa, akt Bbr. 3240 od 1. jula 1909.godine.

¹⁰⁵³ Isto.

¹⁰⁵⁴ „Finansijski zakon za 1914. godinu,” *Srpske novine* LXXXI, br.75 od 2. aprila (1914): 424. Budžetom je predviđeno da se za novi Antropometrijski odsek u Nišu izdvoji za plate ukaznog i neukaznog osoblja 4326 dinara, za kancelarijske i režijske troškove 1000 dinara.

¹⁰⁵⁵ AS, MUD, P 1906 F34 R16, Referat Antropometrijskog odeljenja o stanju pretplate „Policijskog glasnika” 1905+6 (MUD, Pbr. 5274 od 14.03.1906. godine, Beograd)

¹⁰⁵⁶ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), knjiga 1 (1-3238). U komisiji je bio i Čeda Kostić, saradnik Glasnika.

¹⁰⁵⁷ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), knjiga II (3239-6970). Akt Bno 967 od 14.2.1908. godine. Spisak isplaćenih nagrada zvaničnicima i organima Antropometrijsko-policijskog odeljenja iz pretplate „Policijskog glasnika” za 1905. i 1906 godinu. Za vanredne časove rada na uređivanju, štampanju i ekspedovanju lista, po rešenju ministra od 22. decembra 1907, isplaćeni su: ekspeditor Jovan A. Savić, fotograf Božidar Spasić, praktikant Jovan Stranjaković, slovoslagač Mihailo Spasić, svaki po 40 dinara; žandarmi na službi pri odeljenju (za raznošenje korektura saradnicima i rukopisa u Državnu štampariju): Jezdimir Janković, Milan Milenković, Branko Urošević svaki po 20 dinara.

¹⁰⁵⁸ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1909), knjiga 1 (1-3224), akt 1773 od 2.4.1909.

¹⁰⁵⁹ Iz prihoda Glasnika za 1905 i 1906. godinu školovali su se Todorić i Lazić. AS, MUD B Delovodni protokol (1907), knjiga 2 (4017-8300).

¹⁰⁶⁰ Lazić je poslat u inostranstvo po rešenju ministra Pno 9041 od 22. maja 1907. AS, MUD, B (1907) nesređena građa, kutija (4301-5300). Akt 4318 od 3. avgusta 1907. (Priznanica za mesec avgust)

¹⁰⁶¹ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), knjiga I (1-3238). Akt br. 3273 od 6.6.1907.

¹⁰⁶² AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908) knjiga II (3239-6970).

su mesečna primanja u iznosu od 100-200 dinara, iz prihoda Glasnika za 1905-1906. godinu.¹⁰⁶⁴

Da bi stekao obuku iz naučne policije, prvi šef Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu, Dušan Alimpić proveo je u Lozani i u Parizu u periodu od 5. jula 1910. do 1. januara 1911.¹⁰⁶⁵ Aleksandar Andonović proveo je godinu dana u Lozani na Institutu naučne policije kod dr Rajsa i stekao diplomu o završenom obrazovanju.¹⁰⁶⁶

Pored pripadnika naučno-tehničke policije, iz prihoda Glasnika školovali su se i pripadnici drugih organizacionih jedinica Ministarstva. Pešadijski poručnik Vasilije Andrić od februara 1908. do 1909. godine¹⁰⁶⁷ primao je mesečno 150-300 dinara na ime pomoći za studiranje policijske žandarmerije.¹⁰⁶⁸

Unapređenje policijske struke putem izdavanja stručnih i poučnih kriminalnih dela. Stručna literatura koju su članovi redakcionog odbora i saradnici Glasnika pisali i objavljivali postala je dostupna svim nadležstvima u zemlji. Tokom 1912. godine, otkupljene su knjige *Policijski podsetnik*,¹⁰⁶⁹ *Podsetnik za primenu zakona* i *Bertilonaž* koje su poslate svim načelstvima.¹⁰⁷⁰ Iz prihoda Glasnika otkupljena je i knjiga *Kriminalna taktika, ručna knjiga za otkrivanje zločina* (prevod sa nemačkog Dobrivoja Bakića).¹⁰⁷¹ Od prihoda Glasnika nabavljana je stručna literatura za potrebe Odeljenja: *Šematizam za 1909. godinu*; *Kaznitelni zakonik*; *Archives d'anthropologie criminelle*; *Revue penitentiaire 1909*; *Archiv f. Anthropologie br.32*; *Zakonik o postupku sudskom*;

¹⁰⁶³ AS, MUD B Delovodni protokol (1907) knjiga I (1-4016). Platu umesto Lazića primao je po ovlašćenju Vasa Lazarević a umesto Stevana Todorića, Dragutin Todorić. Todorić je poslat u inostranstvo po rešenju ministra Pno 9041 i 9124 od 20.maja i 22.maja 1907. godine. AS, MUD, B (1907) nesređena građa, kutija (5301-7000).

¹⁰⁶⁴ Iz prihoda Glasnika za 1905 i 1906. godinu školovali su se Todorić i Lazić. AS, MUD B (1907) knjiga 2 (4017-8300).

¹⁰⁶⁵ AS, MUD, P, 1911 F1 R5; 1910 F26 R6, Alimpić se ličnim zahtevom Pbr.10595 od 31. maja 1910. godine obratio ministru za odobrenje boravka u inostranstvu (Parizu i u Lozani) što mu je i odobreno.

¹⁰⁶⁶ AS, MUD, P, 1912 F37 R78

¹⁰⁶⁷ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), knjiga 1 (1-3238) Akt nije sačuvan.

¹⁰⁶⁸ Po isteku predviđenog roka (9.12.1908), Andrić je zatražio da se sagleda mogućnost pomoći za finansiranje njegovog boravka u inostranstvu za još deset meseci. AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908) knjiga II (3239-6970).

¹⁰⁶⁹ AS, MUD, B, 1908, nesređena građa, kutija (1-2000). *Policijski podsetnik* otkupljen je u tiražu od 1200 primeraka od Dušana Alimpića u iznosu od 1200 dinara iz prihoda „Policijskog glasnika” za 1905. i 1906. godinu po rešenju ministra Pno 21210 iz 1907. i Bno 1601 od 18. marta 1908.

¹⁰⁷⁰ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga 2 (3686-6908), akt 3777 od 22.6.1912. nije sačuvan.

¹⁰⁷¹ AS, MUD, P, 1907 F10 R66, dopis sekretara i šefa Antropometrijskog odseka u Požarevcu, Dobrivoja Bakića od 10. oktobra 1906. Pbr.1501 od 29.01.1907. ministru unutrašnjih dela.

*Građanski zakonik; Monatschrift f. Krim. Psychologie 1909; Encyclop. d moderner Kriminalistik III.*¹⁰⁷²

Za fotografisanje krivaca u unutrašnjosti angažovani su lokalni fotografi koji su dobijali naknadu iz prihoda Glasnika.¹⁰⁷³

Finansiranje Policijskog glasnika. Ministarstvo unutrašnjih dela imalo je velika dugovanja za Policijski glasnik i to: za otkup na pravo lista Naumu Dimitrijeviću i Upravi državne štamparije za štampanje glasnika. Ugovorena suma Dimitrijeviću nije isplaćena u celosti, već periodično i sukcesivno (godišnje po 3000 dinara).¹⁰⁷⁴ Predviđeno je da se sva dugovanja izmire do kraja 1909. godine.¹⁰⁷⁵ Ministarstvo je isplatilo vlasniku sumu od 17243 dinara do kraja 1907. godine. Budžetom za 1908. godinu, odobreno je 3000 dinara za isplatu duga Nauma Dimitrijevića (na dan 15. oktobra 1908. iznosila su 5993,56 dinara) koje je Uprava državne štamparije zatražila za izmirenje neispunjenih obaveza.¹⁰⁷⁶

Do sredine 1906. godine, ukupna dugovanja (Ministarstva i Nauma Dimitrijevića) Državnoj štampariji, za štampanje lista iznosila su 12864,15 dinara.¹⁰⁷⁷ Radi naplate zaostalih dugova, Uprava Državne štamparije vodila je sudski spor protiv Dimitrijevića, pa je isplata preostalog duga Ministarstva prema bivšem vlasniku lista bila obustavljena do okončanja sudskog spora. Rešenjem Prvostepenog suda za grad Beograd (Br. 11897 od 12. aprila 1906) odobrena je zabrana na polovinu plate i na sva primanja Dimitrijevića od Ministarstva unutrašnjih dela do okončanja sudskog spora.¹⁰⁷⁸ Prema zvaničnom izveštaju Državne štamparije, dugovanja bivšeg vlasnika iznosila su 11810,26 dinara za period od 1. januara 1902. do 15. septembra 1907.¹⁰⁷⁹ Ministarstvo se zalagalo da se ukine zabrana Dimitrijeviću, jer je od 1901. godine, Ministarstvo

¹⁰⁷² AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 2802 od 30. marta 1909. godine, račun za kupljene knjige za „Policijski glasnik.”

¹⁰⁷³ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1908), knjiga (3239-6970). U Trnavskom srezu plaćeno je fotografu Vladi Prizrencu iz Požege suma od 8 dinara. U srezu Jaseničkom plaćena je suma od 12 dinara za slikanje leša (priznanica 6313 od 27.11.1908.) U Vranjskom okrugu isplaćeno je 20 dinara fotografu T.V. Miljkoviću za fotografisanje četvorice kockara (Abr. 245 od 29. februara 1908).

¹⁰⁷⁴ AS, MUD, P 1906 F34 R16, Priznanica na 700 dinara koje je primio Naum Dimitrijević po rešenju ministra Pno 2138 od 27. januara 1905. godine.

¹⁰⁷⁵ AS, MUD, B, 1908, nesređena građa kutija (4001-6976), akt Bno 6558 od 11.12.1908.

¹⁰⁷⁶ AS, MUD, B, 1908, nesređena građa kutija (4001-6976), akt Bno 5449 od 16.10.1908.

¹⁰⁷⁷ AS, MUD, P, 1906 F47 R106, Dopis ministra unutrašnjih dela (Pno 17956 od 24. avgusta 1906) Upravi Državne štamparije o dugovanjima ministarstva i Nauma Dimitrijevića za štampanje lista.

¹⁰⁷⁸ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bbr. 2334 od 30. aprila 1909. godine

¹⁰⁷⁹ Isto.

preuzelo na sebe otplatu prikupljene pretplate na časopis kojim se mogao otplatiti dug.¹⁰⁸⁰ Posle donetog rešenja Ministra Pno 12326 od 28. jula 1901¹⁰⁸¹ kojim je uređivanje lista povereno odboru Ministarstva i prikupljanje pretplate na časopis prešlo na blagajnu Ministarstva, vlasnik časopisa Dimitrijević obavestio je Ministra da njegova dugovanja prema Državnoj štampariji koja su po izjavi Dimitrijevića iznosila su oko 5000 dinara 1901.godine, treba da se isplate preko blagajne Ministarstva postupno do kraja tekuće godine.¹⁰⁸²

Ministarstvo unutrašnjih dela vodilo je spor sa Naumom Dimitrijevićem tokom 1907-1908. godine, koji je Ministarstvo izgubilo.¹⁰⁸³ Obaveze plaćanja duga Nauma Dimitrijevića Državnoj štampariji prenete su na Ministarstvo unutrašnjih dela na osnovu Rešenja ministra o otkupu Glasnika od 27. januara 1905. (tačka 4) po kome Ministarstvo nije moglo doneti nikakvu odluku po pitanju veresije Dimitrijevića bez tačnih podataka o istoj: „U svakom slučaju, iz ove veresije, ima se, na prvom mestu, isplatiti dug državnoj štampariji za ranije štampanje *Policijskog glasnika* koliko po računu izneo bude.”¹⁰⁸⁴ Dimitrijević nije dostavio tačne podatke o svojim dugovanjima. Prioritet u plaćanju od prikupljene dužne pretplate bila je isplata duga prema Državnoj štampariji, ali je Dimitrijević uzimao izvesne sume novca za sebe (3147 dinara) a ne za otplatu svog zaostalog duga štampariji. Tačni podaci o ukupno isplaćenju sumi Dimitrijeviću za 1905. godinu nisu vođeni.¹⁰⁸⁵ Namera Ministarstva bila je da ostatak duga od 6000 dinara za otkup lista od Dimitrijevića, uplati Državnoj štampariji za dugovanja koja su nastala pre otkupa lista, što je bilo moguće samo iz pretplate

¹⁰⁸⁰ AS, MUD, P, 1906 F47 R106, Dopis ministra unutrašnjih dela (Pno 17956 od 24.avgusta 1906) Upravi Državne štamparije o dugovanjima ministarstva i Nauma Dimitrijevića za štampanje lista.

¹⁰⁸¹ „Objava,” *Srpske novine* LXVIII, br. 180 od 17. avgusta (1901): 804.

¹⁰⁸² AS, MUD, P, 1901 F45 R134 akt Pbr. 20653 od 10.09.1901.godine, dopis Nauma Dimitrijevića od 1. septembra 1901. godine ministru unutrašnjih dela o prikupljanju pretplate na Glasnik.

¹⁰⁸³ Ministarstvo unutrašnjih poslova uputilo je pismo Naumu Dimitrijeviću (Pno18534/1906 od 28. maja 1907) u vezi pisma Pno 17856 od 24.avgusta 1906. godine, u kome je ministar oslobodio Dimitrijevića daljeg plaćanja duga Državnoj štampariji. Po zakonu o uređenju Glavne kontrole, odgovorni za ovakav postupak su blagajnik i ministar. AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bn. 2270 od 25. marta 1910.

¹⁰⁸⁴ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bn 2270 od 25. marta 1910.

¹⁰⁸⁵ AS, MUD, P, 1906 F34 R16, akt od 1. aprila 1906. U kome pisar Ministarstva Todor Arandjelović obavestava Redakcioni odbor: „Poznato je odeljenju a i redakcionom odboru da računa o prihodu i rashodu za Policijski glasnik od kako je antropometrijsko odeljenje ustanovljeno nisu nikako ni sklapani te se zbog toga nije ni znalo pravo stanje ovog prihoda.” Arandjelović je sve prihode i rashode Glasnika do 1. aprila 1906. uneo u partijalnik.

prikupljene za period do 1904. godine (kada je list postao službeni organ Ministarstva), što se nije realizovalo zbog zakonske zastarelosti.¹⁰⁸⁶

Apelacioni sud doneo je izvršnu presudu (Br. 438 od 26. januara 1910. godine) po kojoj je bivši vlasnik Glasnika, Naum Dimitrijević oslobođen od plaćanja duga Državnoj štampariji u iznosu od 6004,66 dinara (u toku spora dug je sveden na 5637,06 dinara). Dug Ministarstva prema Naumu Dimitrijeviću (1910) godine posle ukidanja zabrane na isplatu preostalog duga za otkup prava na list, objekat i opremu Glasnika iznosio je 6000 dinara. Istovremeno, postojale su i obaveze Nauma Dimitrijevića prema Ministarstvu unutrašnjih dela. Za izradu albuma krivaca za sva policijska nadležstva u zemlji prihvaćena je ponuda vlasnika Glasnika, Nauma Dimitrijevića, po kojoj je bilo planirano da se izradi ukupno 105 albuma po ceni od 600 dinara/komad u ukupnom iznosu od 10500 dinara. Albumi krivaca nikada nisu napravljeni.¹⁰⁸⁷

Dugovanja Ministarstva prema Državnoj štampariji bila su velika. Za period od 1. januara 1905. godine do 15. septembra 1907. iznosila su 12570,45 dinara.¹⁰⁸⁸ Ministarstvo je nastojalo da sve zaostale dugove isplati. Prema zvaničnom izvodu Državne štamparije dug Ministarstva za isporučene policijske publikacije na dan 31.12.1908. godine iznosio je ukupno 20019,50 dinara. Za štampanje Glasnika (52 broja u tiražu od 4800 primeraka) u 1908. godini, dug je iznosio 11145,55 dinara. Ukupan dug na kraju 1909. godine za sve publikacije iznosio je 21795 dinara od kojih je 87 dinara potrošeno za štampanje antropometrijskih kartona za potrebe Antropometrijsko-policijskog odeljenja i za štampanje Glasnika 8463,55 dinara. Za plaćanje su traženi i naknadni krediti osim planiranih u budžetu rashoda za 1907. godinu.¹⁰⁸⁹

Prema izvodu Državne štamparije na dan 22. novembra 1910. godine, Ministarstvo je dugovalo 336,90 dinara za štampanje 2x2500 antropometrijskih kartona,

¹⁰⁸⁶ AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bn 2270 od 25. marta 1910.

¹⁰⁸⁷ Po rešenju Ministra unutrašnjih dela Pno 18474 od 26. septembra 1900. Naumu je isplaćeno 4500 dinara iz depozita za izradu albuma a tri godine kasnije, Rešenjem ministra V. Todorovića (Pno 10766 od 13. maja 1903) priznat je definitivno račun o učinjenom trošku za izradu albuma u iznosu od 6401 dinar. Dimitrijević je, u zamenu za uplaćena sredstva za albume koje nikada nije isporučio, ponudio Ministarstvu da za ostatak nova iz depozita izda za svako policijsko nadležstvo koje je platilo po 100 dinara za prvu ratu, isporučiti po 5 primeraka povezanih kompleta „Policijskog glasnika” za ranije godine. Na osnovu usvojene ponude, Dimitrijeviću je rešenjem ministra Pno 6553 od 5. jula 1904. isplaćen ostatak depozita u iznosu od 4345,70 dinara. Isporučka kompleta „glasnika” nije realizovana. AS, MUD, B, nesređena građa, akt Bn2770 od 25. marta 1910. godine.

¹⁰⁸⁸ AS, MUD, B, 1908, nesređena građa, kutija (4001-6976), akt Bno 5607 od 18.09.1907.

¹⁰⁸⁹ AS, MUD, B, 1910, nesređena građa, kutija (1001-2000), akt Bbr P/9-650 od 4. februara 1909. odnosno 1273 i 1274 od 26. februara 1910.

i 8278,30 dinara za štampanje Glasnika tokom 1910. godine (prvih 13 brojeva štampano je u tiražu od 5200 primeraka, brojevi 14-17 po 5100, a brojevi 18-37 po 5000 primeraka.¹⁰⁹⁰

Deo troškova morao je biti obezbeđen iz budžeta. Troškovi za uređivanje i izdavanje Glasnika tokom 1909. i 1910. godine prevazilazili su odobrene sume. Za 1909. godinu, budžetom je bilo odobreno 15000 dinara a stvarni troškovi su iznosili 21380,03 dinara (ukupno prekoračenje iznosilo je 6380,03 dinara). U sumu su uračunati honorari za uređivanje lista: uređivačkom odboru ukupno 3600 dinara (mesečno po 300 dinara), za štampane radove 5580,31 dinar (465 dinara mesečno), što je ukupno iznosilo 9180,31 dinara (mesečno 765 dinara). Za 1910. godinu, budžetom je bilo odobreno 17000 dinara (u odnosu na prošlu godinu budžet je povećan za 2000 dinara), ali su smanjeni honorari za uređivački odbor za 1200 dinara. Uz zaostale neplaćene honorare i predviđene uštede, za potpuno pokriće deficita u 1910. godini bilo je neophodno 995,92 dinara.¹⁰⁹¹

Neizmirena dugovanja i neredovno prikupljanje pretplate uticali su na tiraž. Tokom 1902. godine, prvih nekoliko brojeva imalo je tiraž od 4650, da bi se na kraju godine smanjio na 3450, u 1903. godini, tiraž je bio 3950-4000 primeraka. Na početku 1904. godine bio je 4000, da bi se krajem godine smanjio na 3050. Najveći tiraž (6020-6270) dostignut je nakon prodaje časopisa Ministarstvu. Narednih godina (1906-1907) tiraž je bio 4800, a (1909-1910) u proseku 4650.¹⁰⁹² Uprkos svim teškoćama, časopis je izlazio do 8. jula 1914. godine, kada je nastao prekid zbog ratnih okolnosti.

Posle Prvog svetskog rata, časopis je ponovo pokrenut kao stručni časopis Ministarstva unutrašnjih dela u novoformiranoj državi. Za izdavanje Glasnika, osnivanje Policijske škole i organizovanje Odeljenja za identifikaciju, Ministarstvo unutrašnjih dela predvidelo je 600.000 dinara kredita iz budžeta.¹⁰⁹³

Već početkom 1920. godine, u časopisu „Policija” najavljeno je: „Policijski glasnik kao zvaničan organ Ministarstva unutrašnjih dela počće izlaziti od idućega

¹⁰⁹⁰ AS, MUD, B 1910, nesređena građa akt MUD B br. 7118 od 22.11.1910.godine.

¹⁰⁹¹ AS, MUD, B nesređena građa, akt Bbr.3275 od 8.maja 1910. Akt o uređivanju i izdavanju „Policijskog glasnika” - dopis Uredništva Policijskog glasnika Br.967 od 30.aprila 1910. Ministru unutrašnjih dela.

¹⁰⁹² AS, MUD, B, 1907, nesređena građa, Zvanični izvod iz knjige tekućih računa Državne štamparije KDŠbr. 4439 od 15.septembra 1907. godine, AS, MUD, B nesređena građa, akt Bbr. 3275 od 8.maja 1910. Akt o uređivanju i izdavanju „Policijskog glasnika” - dopis Uredništva Policijskog glasnika Br. 967 od 30. aprila 1910. Ministru unutrašnjih dela.

¹⁰⁹³ „Vesti,” *Policija*, V, 13-14 (1920): 620.

meseca. On će biti dodeljen Odeljku za identifikaciju, u odeljenju Javne Bezbednosti. U listu će se donositi samo poternice o čemu će izaći naročita uredba.”¹⁰⁹⁴ Prvi posleratni broj izašao je 16. oktobra 1920. godine.

U periodu 1920-1924. Glasnik je bio službeni organ Odeljenja javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u periodu 1924-1929. postao je službeni policijski organ Ministarstva unutrašnjih poslova.¹⁰⁹⁵

O uređivanju Glasnika donet je poseban pravilnik. Sadržaj časopisa je značajno promenjen. Prema čl. 41 pravilnika, Glasnik je ustanovljen radi štampanja poternica i objava policijskih i islednih vlasti, žandarmerije, velike, srednje i male važnosti, izdate u zemlji i u stranim državama sa kojima je uredništvo imalo reciprocitet. Stručni članci iz policijske struke i pravne oblasti više nisu objavljeni kao pre rata. Uredbe, pravila, raspisi i naređenja Ministarstva unutrašnjih poslova štampani su u vanrednim izdanjima. Pored poternica, u Glasniku su se štampale obustave ranije izdatih i odštampanih poternica i objava, identifikacije lica za koja su objavljene poternice, a koje su sprovele policijske i sudske vlasti svojim sredstvima ili odsek za identifikaciju daktiloskopijom; azbučne preglede lica tromesečne i godšnje, razna saopštenja od značaja za istražne službe. Zbog prirode sadržine koja je objavljivana, list više nije bio dostupan privatnim licima već samo policijskim činovnicima. Po zvaničnoj dužnosti, slat je policijskim vlastima u celom Kraljevstvu, žandarmerijskim odredima i stanicama, svim sreskim sudovima, kaznenim zavodima i policiji prestonica stranih država, poslanstvima i važnijim konzulatima Kraljevine u inostranstvu. Važna novina doneta u pravilniku odnosila se na raspisivanje poternica putem telegrama i telegrafa od strane islednih vlasti. Sve poternice objavljivane su u Glasniku, dok je raspisivanje poternica telegramom ili telegrafom ostalo samo kao mogućnost u hitnim slučajevima i za krupna krivična dela uz osnovane sumnje da se osumnjičeni skriva u određenom području. Planirano je da časopis izlazi svakog četvrtka a po potrebi i češće (svakog dana).¹⁰⁹⁶

Objavljivanje poternica moralo je biti hronološkim redom i sistematsko. Prema *Uputu za sastavljanje i izdavanje poternica i objava*,¹⁰⁹⁷ lokalne vlasti su bile u obavezi

¹⁰⁹⁴ „Vesti,” *Policija V*, 1-2 (1920): 78.

¹⁰⁹⁵ Arhiv Jugoslavije AJ, fond Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije (14), Odeljenje za državnu zaštitu, specijalizovana štampa – Policijski glasnik, u daljem tekstu AJ, 14-81-317.

¹⁰⁹⁶ „Policijski glasnik, njegov program i njegovo uređenje” *Policija V*, 3-4 (1920): 167-168.

¹⁰⁹⁷ „Uput za sastavljanje i izdavanje poternica i objava” Ministarstva unutrašnjih dela od 15. juna 1920. godine. Dušan Alimpić, *Zbornik zakona i uredba*, 445-457.

da sve brojeve objavljene tokom godine povežu u jednu knjigu, zajedno sa kompletnim godišnjim azbučnim pregledom, koje je bilo neophodno ažurirati. Uredništvo Glasnika moralo je dobijati blagovremene informacije od svih vlasti o pronađenim licima radi štampanja obustave o potragama da bi se izbegla nezakonita privođenja i hapšenja. Vlasti se često nisu odazivale pozivu u skladu sa Uputom, stoga su mnoge obustave vraćane na dopunu i ispravku.¹⁰⁹⁸ Sva saopštenja slata su Tehničkom odseku Ministarstva unutrašnjih dela, sekciji Policijskog glasnika, Kraljev trg 29, Beograd.

U prvim godinama posle rata, uredništvo je nailazilo na teškoće u štampanju lista, pa je dolazilo do prekida u izlaženju. U broju 82 od 14. juna 1922. godine, uredništvo je objavilo: „Policijski glasnik morao je u poslednje vreme usled izvesnih teškoća ređe izlaziti, pa najzad izvesno vreme sasvim prekinuti svoje izlaženje. Sve objave i poternice, koje su do danas stigle uredništvu, biće štampane po redu kako su dolazile i u najkraćem roku. Veoma važnim i hitnim poternicama daće se prvenstvo. List će od sada izlaziti dva puta nedeljno da bi se na taj način otklonila sadašnja nagomilanost rukopisa.”¹⁰⁹⁹ U vrlo kratkom periodu tokom 1922. godine, promenilo se više štamparija koje su štampale časopis.¹¹⁰⁰

Tokom 1924. godine, uredništvo je pokušalo da kompletira arhivu svih objavljenih brojeva Glasnika. Najviše su nedostajali brojevi koji su izašli uoči Prvog svetskog rata, stoga se uredništvo obratilo svim čitaocima, vlastima i ustanovama da uredništvu dostave nedostajuće brojeve na prepis.¹¹⁰¹ Glasnik je bio službeni policijski organ šefa Srpske državne bezbednosti od 1942, i izlazio je sve do jula 1944. godine.

Časopis „Policija”

Do 1910. godine, *Policijski glasnik* bio je jedini stručni časopis namenjen pripadnicima policije. Časopis *Policija* pokrenuo je član Uprave grada Beograda Vasa Lazarević, 1910. godine, kao privatni, nezavisan časopis: „koji će biti tako uređivan da

¹⁰⁹⁸ AJ, 14-81-317.

¹⁰⁹⁹ *Policijski glasnik* XIII, 82 (1922): 1.

¹¹⁰⁰ U štampariji „Mlada Srbija,” (Uskočka 6a) štampan je Glasnik do 31. maja 1922; u štampariji „Budućnost,” (Dvorska 17) od 14. jula 1922. do 26. decembra 1922: u štampariji „Dom,” (Kraljevića Marka 9).

¹¹⁰¹ Nedostajali su brojevi: 3,5,9,10,12 i 25 iz 1914. godine. AJ, 14-81-317.

bude koristan svakom policajcu, isledniku, organu preventivne policije, administratoru, izvršnom organu itd.”¹¹⁰²

Samostalnost i nezavisnost časopisa bila je uslovna, jer je osnovni izvor prihoda bila pretplata. S obzirom da je *Policija* stručni časopis namenjen pripadnicima policije, materijalna zavisnost od Ministarstva unutrašnjih dela bila je očigledna, naročito uz činjenicu da je Ministarstvo već imalo svoj stručni službeni list. Svestan činjenice da budućnost i opstanak časopisa zavise od Ministarstva, urednik i vlasnik *Policije* Vasa Lazarević, obratio se ministru s molbom¹¹⁰³ da se sva policijska nadležstva u zemlji pretplate na časopis *Policija* posebnim aktom, što se ubrzo ostvarilo donošenjem rešenja ministra aprila 1911. godine.¹¹⁰⁴ Saradnja je nastavljena 1912. i 1913. godine po molbi Lazarevića i odobrenju ministra.¹¹⁰⁵ Po završetku Balkanskih ratova, časopis je ponovo štampan po ponuđenoj pretplati od 1,5 dinar.¹¹⁰⁶ Na list je 1913. bilo pretplaćeno 176 nadležstava. Lazarevićev prihod od pretplate za 1911. i 1912. godinu iznosio je 690 dinara/godišnje¹¹⁰⁷ a u 1913. godini 264 dinara.¹¹⁰⁸

U periodu od 01. oktobra 1910. do 01. jula 1914, časopis je izlazio dva puta mesečno u tiražu do 3000 primeraka,¹¹⁰⁹ sa prekidom od 01. septembra 1912. do 01. oktobra 1913. zbog ratnih okolnosti. Za vreme Prvog svetskog rata časopis nije izlazio.

Od ponovnog izlaženja 1919. godine, uz Vasu Lazarevića urednik je postao i bivši šef Antropometrijsko-polijskog odeljenja Dušan Alimpić. Saradnja Lazarevića i Alimpića u časopisu *Policija*, započela je u januaru 1912. godine, kada je objavljen Alimpićev članak „Važne novine u našem Antropometrijskom odeljenju,”¹¹¹⁰ nastavljena je po završetku rata i trajala je sve do Alimpićeve smrti (1930). Namera uredništva bila je da, slično *Polijskom glasniku* iz prvih godina izlaženja, časopis ne

¹¹⁰² Vasa Lazarević, „Naš program,” *Policija* I, 1 (1910), citirano u Branislav Božović, *Tri decenije časopisa Policija 1910-1940* (Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 2004), 19.

¹¹⁰³ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1911), knjiga I (1-4058). Akt br. 2785 od 13.4.1911. nije sačuvan.

¹¹⁰⁴ AS, MUD, B, Partijalnik (1911-12); AS, MUD, B, Delovodni protokol (1911), knjiga I (1-4058).

Lazarević je svim nadležstvima poslao sve dotadašnje brojeve i primio 690 dinara za 115 primeraka na ime pretplate. Akt br. 2962 od 22.4.1911. i br.2980 od 23.04.1911. nisu sačuvani. Blagajna je postupajući po rešenju br. 2785 od 13.04.1911. pretplatila sve policijske vlasti na časopis *Policija*. Raspis br. 2990 od 24.04.1911. nije sačuvan.

¹¹⁰⁵ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga I. Akt br. 624 od 24.1.1912. nije sačuvan

¹¹⁰⁶ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1913), knjiga II, (2761-6217). Akt br. 4586 od 25.10.1913. nije sačuvan.

¹¹⁰⁷ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga I. Akt br. 2844 od 11.5.1912. nije sačuvan

¹¹⁰⁸ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1913), knjiga II, (2761-6217).

¹¹⁰⁹ Božović, *Uprava i upravnici grada Beograda 1839-1944*, 284.

¹¹¹⁰ *Policija* III, 2 (1912): 38-40.

bude namenjen samo stručnoj javnosti, nego i dovoljno privlačan široj čitalačkoj publici, s toga su objavljivani tekstovi iz domaće i strane književnosti, članci o zanimljivim slučajevima iz policijske prakse, razne beleške o kriminalitetu.

Skлонost Alimpića i Lazarevića da prate tadašnje savremene svetske tokove u borbi protiv kriminaliteta i spremnost da ih učine dostupnim stručnoj javnosti u Kraljevini Srbiji i srpskoj policiji, bila je više nego očigledna u sadržini časopisa. Najveći deo rubrike „Pouke i obaveštenja” pisao je Alimpić, ostvarujući na taj način direktan kontakt sa čitaocima koji su dobijali odgovore na pitanja mahom pravna tumačenja i pojašnjenja pojedinih pravnih propisa i njihove primene u konkretnim situacijama. Kritička zapažanja i rasprave o aktuelnim bezbednosnim pitanjima, predlozima novih zakona, reformi policije i sl. bile su česta tema u časopisu, što ukazuje na želju i nameru uredništva da sagledaju probleme u radu policije i bezbednosnih struktura neposredno od njihovih pripadnika, razmatrajući i uvažavajući njihove predloge.

Saradnja Lazarevića sa inostranstvom i spremnost da se prihvate nove inicijative doprinele su da uređenje i orijentacija časopisa budu prepoznatljivi i prihvaćeni van zemlje. Lazarević sa ponosom ističe da je u Austriji tokom 1911. godine pokrenut jedan policijski list, koji je usvojio potpuno isti pravac uređenja kakav ima časopis *Policija*.¹¹¹¹ Ideja o usvajanju zajedničkog jezika u policiji doprinela je da se ustanovi međunarodno udruženje policajaca esperantista. Naročitu aktivnost u tom pravcu preduzeli su pariski policajci koji su 1911. godine pokrenuli policijski časopis na esperantu. Vasa Lazarević kao urednik časopisa „Policija” bio je u stalnoj prepisci sa njima.¹¹¹²

Časopis *Policija* predstavlja izuzetno bogat fond istorijske građe od 26000 strana tekstova, koji su velikim delom izvorni materijali o istoriji srpske policije u periodu 1910-1940. godine.¹¹¹³ Rad, organizacija i razvoj policije u stranim, razvijenim zemljama redovno su bili tema, a upornost uredništva da se sve korisne novine uvedu u zemlji bili su jedno od glavnih obeležja časopisa. Najveći deo novina odnosio se na

¹¹¹¹ „Vesti,” *Policija* III, 2 (1912):

¹¹¹² List se veoma pohvalno izrazio o držanju javnog časa borenja po metodi džiu-džicu na esperantu u srpskoj policiji, koje je održano 1911. „Međunarodno udruženje policajaca esperantista,” *Policija* III, 3 (1912): 74-75.

¹¹¹³ Božović, *Tri decenije časopisa Policija 1910-1940*, 5.

kriminalistiku i naučno-tehničku policiju, stoga je veliki broj tekstova bio posvećen najnovijim metodama u istrazi krivičnih dela i organizaciji rada naučno-tehničke policije. Metode policijske tehnike – bertijonaža, daktiloskopija, fotografija, ekspertiza dokumenata i razne vrste veštačenja, savremena tehnička sredstva u istrazi krivičnih dela (grafoskopi, astoskopi detektori laži, i sl) izloženi su u obliku stručnih prikaza ili beležaka o novostima u navedenim temama. Veliki broj tekstova bio je posvećen kriminalistici i naučno-tehničkoj policiji, reformi i reorganizaciji policije kao institucije, obrazovanju pripadnika policije i potrebi otvaranja policijskih škola i instituta, policijskoj organizaciji u drugim državama, održanim policijskim kongresima i konferencijama u zemlji i inostranstvu, prikazane su metode naučno-tehničke policije i tehnička sredstva policije.

Od 1926. godine, počinju da se objavljuju kretanja činovnika u Ministarstvu unutrašnjih dela i u Upravi grada Beograda kao i raspisi iz njihovih nadležnosti.¹¹¹⁴

Sadržaj časopisa *Policija* imao je veliki broj ilustracija. Za razliku od *Glasnika* u kome su se objavljivale uglavom fotografije odbeglih lica, u *Policiji* su objavljivane fotografije u rubrici „Policija u slici.” Do 1938. godine, objavljeno je više od 1000 ilustracija. U jednom od brojeva objavljena je fotografija uništenog Odeljenja tehničke policije za vreme Prvog svetskog rata.

Jedan od saradnika časopisa *Policija* bio je Arčibald Rajs.¹¹¹⁵ Objavljivani su prevedeni tekstovi dr Edmonda Lokara,¹¹¹⁶ Enrika Ferija,¹¹¹⁷ Edmonda Bela,¹¹¹⁸ Marka Bišofa,¹¹¹⁹ Umberta Erera¹¹²⁰ i drugih. U *Policiji* su objavljivali tekstove Rajsovi „đaci” i saradnici. Sekretar MUP-a, Vladeta Milićević, posle studijskog usavršavanja u Parizu, Lionu, Rimu i Beču, i rada sa vrhunskim svetskim kriminalistima postao je saradnik Arčibalda Rajsja u beogradskoj policiji sa kojim je proveo period do povlačenja Rajsja iz policije. Sa časopisom *Policija* Milićević je sarađivao od 1925. godine i objavio je

¹¹¹⁴ Božović, *Beograd između dva svetska rata*, 140.

¹¹¹⁵ „Nešto iz naučne policije” (Rajsovo predavanje održano u Beču, *Policija* IV, 4 (1913); „Moralne baze policije,” *Policija* V, br. (1920): 881.

¹¹¹⁶ Edmond Lokar „Policija kakva je danas a kakva treba da bude,” *Policija* IV, 1-5 (1919): 21-33, 63-74. 103-113, 141-154; „Veštačenje rukopisa” prev. M.J.Todosić, pisar, *Policija* VIII, 3-4 (1921): 135-143; „Rad policijskih laboratorijuma,” *Policija* XII, br. (1925): 577-578; „Jedna nova tehnika u kriminalnoj istrazi,” *Policija* XII, 17-18 (1925): 680-683.

¹¹¹⁷ „Italijanska kriminologija na iternacionalnim kongresima u Brislu i Beču,” *Policija* XIII, br. (1926):1067.

¹¹¹⁸ „Jedna kriminalna afera posmatrana iz laboratorijuma,” *Policija* XIV, 13-14 (1927): 526-540.

¹¹¹⁹ „Međunarodna akademija za kriminalne nauke”

¹¹²⁰ „Empirična, poučna ili tehnička policija” *Policija* XIII, br. (1926):681.

veliki broj tekstova sa predlozima o organizaciji srpske policije po uzoru na moderne policijske službe u Evropi, stručne članke o naučno-tehničkoj policiji.¹¹²¹ Činovnik Ministarstva unutrašnjih poslova, Jovan Il. Savić, svoja iskustva koja je stekao kao asistent tehničke policije kod Lokara tokom svog boravka u Lionu, izneo je u nekoliko objavljenih tekstova.¹¹²² Dragoljub D. Savić, sekretar Ministarstva i zamenik šefa Tehničke policije, ukazivao je na značaj novina u kriminalistici,¹¹²³ a Toma Živanović, profesor Kriminalističkog Instituta istakao je značaj časopisa za kriminalistiku.¹¹²⁴

Naš glasnik

Časopis „Naš glasnik” pokrenuo je komandir gradske policijske straže u Šapcu, Tahir Alagić¹¹²⁵ 1932. godine, kao „stručni časopis za gradske – opštinske policijske organe” sa jasno istaknutim ciljem „kako moralno, tako i stručno vaspitavanje gradskih policijskih stražara.”¹¹²⁶ Namera urednika časopisa Alagića bila je da izdavanjem stručnog časopisa doprinese unapređenju javne bezbednosti informisanjem pripadnika gradske straže o najaktuelnijim temama od značaja za obavljanje radnih zadataka: o zakonima (izmenama i dopunama), podzakonskim aktima, naredbama i obaveštenjima. Uredništvo je bilo otvoreno za saradnju i upućen je javni poziv svim načelnicima, upravnicima, predstojnicima i starešinama da na osnovu svog iskustva i uočenih

¹¹²¹ Od najznačajnijih izdvaja se: „Daktiloskopija u sudskoj istrazi,” *Policija* XII, (1925): 608; „Primena fizike u borbi protiv kriminaliteta” *Policija* XII, (1925): 766; „Transmisija na daljine fotografije pomoću elektriciteta „Teleiconotipia Ellero”, *Policija* XII, (1925): 823; „Štampanje i obezbeđenje novčanica od falsifikovanja”, *Policija* XIII, (1926):138; „Sudska policija”, *Policija* XIII, (1926): 630; „Policijska škola i tehnička služba u Rimu,” *Policija* XIII, (1926): 730; „Pariska policija od toriture do nauke i tehničke policije sa slikom Luja Lakambra direktora sudske policije u Parizu”, *Policija* XIV, (1927): 460; „Ivan Vučetić,” *Policija* XIV, (1927): 622; „Bečki kriminalni institut”, *Policija* XV, (1928): 231, 296; „Međunarodna akademija za kriminalne nauke,” *Policija* XVII, (1930): 908; „Policijske škole”, *Policija* XVII, (1930):596; „Policija novo doba,” (izlaganje na konferenciji u Beču na kojoj je Milićević bio delegat) *Policija* XVIII, (1931):654; „Pojmovi o tehničkoj policiji,” *Policija* XVIII, (1931): 337, 438, 733, 829; „Moderna kriminalna istraga,” *Policija* XXIV, (1937): 188;

¹¹²² „Lionska tehnička policija” *Policija* XIV, (1927): 268, 368; „Sudska fotografija” *Policija* XIV, (1927): 759; „Metode identifikacije vatrenog oružja pomoću čaura i metaka” *Policija* XIV, (1927): 935;

„Falsifikovanje u staro doba i srednjem veku do naših dana” *Policija* XV, (1928): 42.

¹¹²³ „Novine kriminalne tehnike,” *Policija* XVII, (1930): 333; „Jedan prilog za kriminalnu psihologiju”, *Policija* XVI, (1929): 417;

¹¹²⁴ *Policija* XXV, (1938): 862.

¹¹²⁵ Tahir Alagić se istakao izdavanjem brojnih publikacija namenjenih gradskoj policijskoj straži: „Uputstvo o vršenju službe za gradske opštinske stražare,” „Gradski policijski stražar na dužnosti,” „O reorganizaciji gradskih policijskih straža,” „Opšti udžbenik za gradske opštinske policijske straže,” koji je korišćen na tromesečnim kursevima prema usvojenom programu Odeljenja javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih dela (J.B. Br.19501 od 4.decembra 1928. godine). *Naš glasnik* III, 8 (1934): 338-340.

¹¹²⁶ *Naš Glasnik* I, 1 (1932):1

problema upute predloge o boljem uređenju i unapređenju rada gradske policijske straže.¹¹²⁷

Značajna pažnja posvećivala se naučnim metodama u istrazi krivičnih dela. U časopisu se dosta ukazivalo na potrebu modernizacije službi za borbu protiv kriminaliteta i mogućnosti koje pruža korišćenje naučnih metoda u rasvetljavanju krivičnih dela¹¹²⁸ (naročito u otkrivanju tragova fizičkim i hemijskim metodama) i primeni tehničkih dostignuća u međunarodnoj saradnji kriminalističkih službi (prenošenje otisaka prstiju radiotelegrafijom, belinografijom).¹¹²⁹ Pojedine starešine žandarmerije uspešno su prepoznale važnost poznavanja daktiloskopije pa su organizovani kursevi za praktičnu primenu daktiloskopije u sedištim žandaramerijskih četa i vodova,¹¹³⁰ uz preporuku da se slični kursevi organizuju u centrima gradske policijske straže.

Dosta stručnih članaka o metodama u istrazi krivičnih događaja preštampano je iz časopisa *Žandarmerijski vesnik* i *Kriminalna biblioteka* zbog slabog odziva stručnih lica za saradnju u časopisu žandarmerijskog potpukovnika Telemaha Jankovića.¹¹³¹ Prevodi tekstova o novinama u naučno-tehničkoj policiji u svetu objavljeni su retko.¹¹³² Centralna policijska škola u Zemunu bila je česta tema. Objavljeni su podaci o završenim kursovima i postignutim uspesima polaznika¹¹³³ o novinama u radu Škole¹¹³⁴

¹¹²⁷ U uvodnoj reči, Alagić je uputio poziv za saradnju. *Naš Glasnik* I, 1 (1932): 1-3.

¹¹²⁸ Pavle Konrat, „Tragovi u kriminalnoj praksi” (prevod sa nemačkog) *Naš Glasnik* I, 9-10 (1932): 244-247, 267-269; Telemah M. Janković, „O istraživanju prašine,” *Naš Glasnik* II, 11 (1933): 355-362.

¹¹²⁹ „Nauka u službi kriminalistike,” *Naš Glasnik* I, 6 (1932): 155.

¹¹³⁰ Komandant Drinskog žandarmerijskog puka, Milutin Stefanović, u saradnji sa šefom Odseka tehničke policije Uprave policije u Sarajevu, Miodragom Radosavljevićem, organizovao je kurseve daktiloskopije na celoj teritoriji svog puka. „Važnost daktiloskopije za gradske opštinske stražare,” *Naš Glasnik* I, 1 (1932): 5.

¹¹³¹ Najviše članaka iz oblasti kriminalistike i naučno-tehničke policije objavio je žandarmerijski potpukovnik Telemah M. Janković: „Osobeni znaci,” *Naš Glasnik* II, 5(1933):176-179. „Štamparska slova kod ispitivanja rukopisa,” *Naš Glasnik* III, 3(1934): 78-83; „Znaci po kojim se mogu razlikovati ubistvo od samoubistva,” *Naš Glasnik* III, 7-8. (1934): 324-326; „Ispitivanje rupa na odelu prouzrokovanih vatrenim oružjem,” *Naš Glasnik* III, 12 (1934): 389-391.

¹¹³² Povremeno su članke objavljivali: Hak. Š. Kulenović, „Kriptografija, tajno pismo,” *Naš Glasnik* II, 9 (1933): 298-301; „Falsifikati i uloga pisma u ustanovljenju prave istine,” *Naš Glasnik* II, 2 (1933): 37-41; Vjekoslav Trbarić, „Novosti tehničke policije,” *Naš glasnik* III, 11 (1934): 387. U Vašingtonu je kao pomoć istražnim organima poslužila mašina za ispitivanje otisaka prstiju koja vrlo brzo i za kratko vreme (svega nekoliko minuta) upoređuje i klasifikuje otiske prstiju. Dragutin Najšul, „Jedan čas predavanja o tetoviranju u engleskoj policijskoj školi,” *Naš Glasnik* II, 2 (1933): 32-35. U članku se navodi da: „u kriminalnom muzeju tehničke policije pri Upravi grada Beograda, postoje mnogi i vrlo lepi snimci tetovacija na pojedinim ljudima, koji će dobrom posmatraču u nauci biti od koristi.”

¹¹³³ Tahir Alagić, „Slava Policijske škole u Zemunu,” *Naš glasnik* II, 10 (1933): 340-341; „O poseti vašeg urednika Centralnoj policijskoj školi u Zemunu,” *Naš glasnik* III, 4 (1934): 115-117.

¹¹³⁴ „Uvođenje radio službe u Centralnoj policijskoj školi u Zemunu,” *Naš Glasnik* III, 9 (1934): 345-346.

u čijem sastavu je bio kriminalni muzej u funkciji nastave (u muzeju su izloženi predmeti korišćeni pri izvršenju krivičnih dela, zbirka oruđa, oružja, primerci krivotvorenih novčanica i sl).¹¹³⁵

Za opstanak časopisa koji je pokrenut minimalnim novčanim sredstvima, bilo je neophodno obezbediti dovoljan priliv finansijskih sredstava. Najvećim delom izvor prihoda bila je pretplata na časopis a manjim delom dobrovoljni prilozima. U tom cilju bilo je neophodno imati dovoljan broj pretplatnika koji bi redovno izmirivali pretplatu pola godine unapred što je predstavljalo veliki problem.¹¹³⁶ U prvoj godini izašlo je svega deset brojeva. Najveća dugovanja odnosila su se na troškove štampanja časopisa.¹¹³⁷ Urednik je nastojao da napravi uštede na više načina: izdavanjem dvobroja, smanjenjem broja strana (sa 32 na 16) štampom sitnijim slovima (garmondom), smanjenjem godišnje pretplate.¹¹³⁸

Uprkos dobroj nameri osnivača časopisa da pripadnicima gradske policijske straže omogući stručni list u kome bi se mogli upoznati sa najakutelnijim pitanjima o vršenju dužnosti, časopis nije zaživeo. Od nekoliko hiljada gradskih opštinskih policijskih organa, broj pretplatnika je bio veoma mali, odziv na saradnju jako slab, pa je časopis opstao svega dve godine, nakon čega je prestao da izlazi.

Ostala literatura

O publikovanju literature za obrazovanje i stručno usavršavanje pripadnika policije, mišljenja istaknutih svetskih kriminalista bila su podeljena. Edmond Lokar je bio zagovornik objavljivanja i široke dostupnosti literature, dok je Edmond Bel smatrao kontraproduktivnim, jer postaje dostupna izvršiocima krivičnih dela¹¹³⁹ koji su nastojali da ovladaju kriminalističkom tehnikom kako bi uklonili sve tragove i indicije izvršenog krivičnog dela. Literatura koja je korišćena u pariskom odeljenju identifikacije tokom održavanja kurseva za obuku, bila su predavanja štampana u tabacima, a polaznici su se obavezivali da će istu čuvati kao profesionalnu tajnu. Ovakvi stavovi govore o

¹¹³⁵ Alagić, „O poseti vašeg urednika Centralnoj policijskoj školi u Zemunu,” 115-117.

¹¹³⁶ Uprkos čestim apelima i pozivima urednika da se dugovanja pretplatnika izmire, zaostalu pretplatu iz 1933. godine platilo je svega deset posto pretplatnika, a veliki broj nije izmirio svoje obaveze ni za 1932. godinu. *Naš glasnik* III, 1 (1934): 29.

¹¹³⁷ Časopis je štampan u štampariji Milana N. Ilića. Dugovanja za štampanje 1934. godine iznosila su oko 6000 dinara. *Naš glasnik* III, 5 (1934): 160.

¹¹³⁸ *Naš glasnik*, III, 1 (1934):29.

¹¹³⁹ Edmond Bel je osuđivao svoje kolege nazivajući ih „policijskim trgovcima i izdajnicima profesionalnih tajni,” jer su objavljivali i činili dostupnom svoju stručnu literaturu. Milićević, „Moderna policija,” 132.

razmimoilaženju pariske (Belove) i lionske (Lokarove) škole. Istog stava kao i Bel imali su Otolengi i Feri u Italiji i nisu štampali svoja predavanja. Dešavalo se da pojedini polaznici italijanske škole, po povratku u svoju matičnu zemlju, objave predavanja svojih profesora pod svojim imenom i prezimenom.¹¹⁴⁰

Stručnu literaturu uglavnom su činili prevodi stranih izdanja koje su pripadnici srpske naučno-tehničke policije prevodili sa namerom da nova znanja učine dostupnim stručnoj javnosti, pre svega policijskim i sudskim činovnicima.

Dušan Alimpić, štampao je sopstveno izdanje prvu knjigu o metodi za identifikaciju krivaca po Bertijonu: „*Bertilonaž, Utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom, sa 105 slika i Album profesionalnih krivaca u Srbiji*” (1907). Namera Dušana Alimpića bila je da približi Bertijonovu metodu pripadnicima srpske policije usled nemogućnosti da se sprovede praktična obuka policijskih činovnika putem kurseva. Knjiga je bila namenjena samo policijskim i opštinskim organima. Album krivaca je bio urađen po zvaničnim podacima i po odobrenju ministra unutrašnjih dela i štampan je kao dodatak uz *Zakon za merenje, opis i identifikovanje krivaca* i uz *Pravila o Antropometrijsko-policijskom odeljenju*. Cena knjige bila je 4 dinara po komadu.

Alimpić je autor studije „*Kriminalitet u Srbiji (1905-1909)*” preštampane iz *Policijskog glasnika* (1911).

Knjiga Alberta Vajngarta „*Kriminalna taktika. Ručna knjiga za istraživanje zločina*” (1905) u prevodu Dobrivoja Bakića koji je primio honorar od ministarstva (700dinara) za prevod knjige¹¹⁴¹ i otkup knjige (500 dinara).¹¹⁴²

Spisak knjiga nabavljenih za biblioteku Ministarstva unutrašnjih dela. Tokom boravka u Švajcarskoj i Belgiji (po rešenju Ministra unutrašnjih dela Br.7155 od 6. aprila 1911) radi „studiranja tamošnjih policijskih i opštinskih vlasti,”¹¹⁴³ Alimpiću je odobrena kupovina knjiga za biblioteku Ministarstva: *Codes Belges et lois usuelles* od Jules de le Court; *Le confederation Swisse* od Francis Ottinelle Adomis; *La notion d'administration et le secret*; *Manuel de l'usage de maires du canton de Geneuve*; *Instruction civique*” od Numa Dror; *Krivični postupak i ustav kantona Vo*; *Agenda administratif* od E. Guyot; *Manuel à l'usage des membres du conseil provincial*; *Traite*

¹¹⁴⁰ Isto

¹¹⁴¹ AS, MUD, B, 1911, Delovodni protokol, (1-4058). Akt br.2090 od 3.4.1911. nije sačuvan.

¹¹⁴² AS, MUD, B, 1911, Delovodni protokol, (1-4058). Akt br.2091 od 3.4.1911. nije sačuvan.

¹¹⁴³ AS, MUD, B, 1911, Nesređena građa, kutija 4501-6000, Račun od 18.juna 1911. Godine.

de la police od Josephe Lecocy; *Instruction speciale sur les police judiciaire et administrtive*; *Elements du dorit administratif*; *Manauel de Droit constitutionel*; *Recucil des lois é lectorales belges*.¹¹⁴⁴

Vasa Lazarević, veliki pobornik daktiloskopske metode za identifikaciju lica napisao je *Daktiloskopija. Metoda za utvrđivanje identičnosti kod ljudi*, preštampana je iz Arhiva za pravne i društvene nauke (1907) i predstavlja prvi priručnik o daktiloskopiji u Kraljevini Srbiji. Vasa Lazarević je objavio posebne manje studije u Arhivu za pravne i društvene nauke: „O policijskim poternicama” (1908); „Kazneni registri” (1909): posebnu studiju o istorijatu i radu međunarodnog policijskog udruženja „Međunarodna policija, istorija, rad, rezultati” (1933).

U Kraljevini Jugoslaviji, literatura posvećena naučno-tehničkoj policiji bila je skromna. Pored časopisa *Policijski glasnik* i *Policija*, kratko vreme (1931-1935) u Zagrebu je izlazila revija za kriminalnu znanost i praksu *Kriminal*. Urednik časopisa bio je Valent Klanjčić. Do kraja 1934. časopis je izlazio svakog petnaestog dana u mesecu, a od 1935. godine tromesečno, kada je svaka sveska postala tematska. Dosta članaka bilo je posvećeno naučno-tehničkoj policiji i metodama rada.¹¹⁴⁵

Od najznačajnijih dela je *Kriminalna tehnika – Predavanja S. Tregubova* (1930) izdanje Kriminalnog instituta, a naredno izdanje je prvi udžbenik napisan u koautorstvu sa Aleksandrom Andonovićem *Kriminalna tehnika. Naučno-tehničko istraživanje krivičnih dela*, deo 1-2, (1935). Značajno izdanje je *Tehnička policija i njen rad* (1933) Rodoljuba Malenčića, u kojoj su prikazane metode rada tehničke policije ilustrovane fotografijama i primerima iz prakse berlinske, hamburške i beogradske policije, kao i iz ličnog iskustva autora.¹¹⁴⁶ Hans Bauer objavio je sopstveno izdanje *Osnovi registracione daktiloskopije* (1939) kao i *Veštačenje pismenih isprava. Materijal za pravljenje pismenih isprava i hemijsko ispitivanje domaćeg mastila* (1940). O daktiloskopiji je pisao i Ružić Branko *Daktiloskopija Ivana Vučetića* (1925). Milan Mizler je napisao priručnik na osnovu Grosovog dela *Sistem kriminalistike*, pod

¹¹⁴⁴ Isto.

¹¹⁴⁵ Npr. sveska za februar i mart 1934. objavila je članak o daktiloskopiji, monodaktiloskopiji. *Naš glasnik*, br.4 (1934): 127.

¹¹⁴⁶ Šef Krivičnog i Tehničkog odseka uprave policije u Novom sadu Rodoljub Malenčić sticao je praksu u Nemačkoj u tehničkoj policiji Berlina i Hamburga, i u Beogradu kod Aleksandra Andonovića. Malenčić, *Tehnička policija i njen rad*, 3-4.

nazivom *Istražna služba. Priručnik za žandarme* (1920) i *Islednik. Ručna knjiga za islednike kod sreskih sudova, policijskih i opštinskih vlasti*, izdanje autora (1924).

2.4. Pioniri naučno-tehničke policije u Srbiji

Arčibald Rajs

Arčibald Rajs je došao u Srbiju na poziv ministra srpske vlade Stojana Protića 1914. godine, da kao nezavisan stručnjak sprovede istragu ratnih zločina austrougarske, nemačke i bugarske vojske nad civilnim stanovništvom na teritoriji Srbije. Evropska i svetska javnost upoznata je sa brutalnošću i razmerama ratnih zločina i kršenju međunarodnih konvencija putem uticajnih listova u Evropi i svetu sa kojima je Rajs saradivao kao ratni dopisnik. Svoje prve rezultate izneo je pred širokim auditorijumom krajem 1914. godine u Lozani¹¹⁴⁷ i objavio u *Gazette de Lausanne*, izazivajući velik gnev i protest germanofila,¹¹⁴⁸ što ga nije spečilo da objavljuje istinu braneći svoj stav iznet na jednom od predavanja u Sorboni da: „pred zločinom nema neutralnosti.” Rezultati istrage objavljeni su u obimnoj naučnoj studiji i štampani u knjizi „*Kako su Austro-Mađari ratovali u Srbiji*” u kojoj je Rajs kao pionir kriminalistike i forenzičar koristio kriminalističku fotografiju kao dokazni materijal o izvršenim ratnim zločinima. Knjiga je objavljena 1916. godine u Francuskoj i dostigla tiraž od 80000 primeraka.

Po završetku rata Rajs se posvetio modernizaciji i reorganizaciji srpske policije i podneo je iscrpan referat o tome kako bi trebalo reorganizovati srpsku policiju, kako bi ona dostigla nivo dobro uređenih policija drugih zemalja.¹¹⁴⁹ Odlukom ministra unutrašnjih dela (JBr. 32636 od 14. oktobra 1921) imenovan je za člana stručne komisije za izradu novog policijskog zakona,¹¹⁵⁰ kojim je imala biti iz osnova preuređena policijska struka i omogućeno osiguranje najboljeg reda i sigurnosti u celoj

¹¹⁴⁷ Mathyer, *Rodolphe Archibald Reiss pionnier de la criminalistique*, 114.

¹¹⁴⁸ Jedan od njih je i pionir kriminalistike, Hans Gros koji je Rajsa nazvao pseudo-kriminalistom i psihopatom, koji iznosi perfidne laži u članku „Laži o austro-mađarskim operacijama u Srbiji,” (Grac, krajem juna 1915) Isto, 117.

¹¹⁴⁹ Prilog za reorganizaciju policije objavljen je 1914. godine na francuskom jeziku. U predgovoru srpskom izdanju (1920), Rajs naglašava da su predlozi i preporuke u knjizi dati za reorganizaciju policije u Njujorku, ali da isti mogu biti podsticaj i za policiju u drugim gradovima.

¹¹⁵⁰ Za predsednika Komisije za izradu zakonskog projekta o organizaciji i unifikaciji policije određen je pomoćnik ministra unutrašnjih dela Aleksandar Mijović, a članovi su, osim Rajsa, bili i Osman Hadžić, načelnik Ministarstva za Bosnu i Hercegovinu, inspektor Kosta Katić, i oba urednika časopisa *Policija* - Dušan Đ. Alimpić i Vasa Lazarević. Alimpić je bio zadužen da prikupi i sredi sav do tada spremljeni i objavljeni materijal o ovom pitanju (izrađene projekte, mišljenja policijskih šefova u pokrajinama, okruzima i srezovima, knjige i stručne članke) i da spremi iscrpan referat na osnovu koga će komisija spremiti zakonski projekat koji će biti razmatran na jednoj široj konferenciji u kojoj će učestvovati i stručnjaci iz pokrajina.

zemlji u posleratnim godinama. Komisija je izradila projekat zakona, ali usled političko-partijskih prilika, Zakon o reorganizaciji policije Kraljevine SHS donet je tek u Kraljevini Jugoslaviji nakon uvođenja monarhodiktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. godine. Posebnu pažnju Rajs je posvetio je reorganizaciji Antropometrijsko-polijskog odeljenja (1904) koje je preraslo u Odeljenje tehničke policije.

U svom *Predlogu o reorganizaciji policije* upućenog Ministru unutrašnjih dela u Nišu 1915, u poglavlju „Tehnička odeljenja,” Rajs smatra da Centralni odsek za identifikaciju (Sudska identičnost) treba da se služi „pariskom listom” (*fiche Bertillon*) ali se liste neće klasirati antropometrički, već daktiloskopski.¹¹⁵¹ „Zaista, kad se služi daktiloskopijom, kao sredstvom za klasiranje, odsek će se moći korisno dopisivati sa svima stranim ustanovama, vrlo mnogobrojnim, koje se služe samo ovom metodom. Ovo danas nije moguće, jer antropometrijsko klasiranje ne dozvoljava, ili bar vrlo teško, istraživanje identičnosti sa listom, na kojoj su samo otisci od prstiju i građansko stanje (*etat civil*) traženog. Za daktiloskopsko klasiranje služiće se metodom Vučetićevom, iz La Plate, jer je ova poslednja, zajedno s metodom Bertijonovom, najprostija i najpraktičnija. Vučetićeva je raširenija nego Bertijonova, daktiloskopsko klasiranje dozvoljava i identifikaciju po otiscima prstiju, koje je zločinac slučajno ostavio na mestu.”¹¹⁵²

Rajs iznosi stav da je budućnost u monodaktiloskopskom klasiranju, što će omogućiti da se relativno lako vrši identifikacija lica pomoću samo jednog otiska prstiju, ostavljenog od krivca: „moja sopstvena praksa mi je doista pokazala, da slučajevi, gde su ostavljeni otisci od prstiju, jedino sredstvo da se pronade tvorac nedela, postaju sve mnogobrojniji, i da su, prema tome, ovi otisci sve važniji i važniji. Jedno dvojako fonetičko klasiranje može isto tako, u izvesnim slučajevima, da da dobrih rezultata.”¹¹⁵³

Rajs preporučuje stvaranje jedne kolekcije rukopisa recidivista, koja bi poslužila za identifikaciju osumnjičenih: „Takođe je važno, da mereni, ako je moguće, sam ispiše

¹¹⁵¹ Rajs, *Principi moderne policije*, 32.

¹¹⁵² Isto.

¹¹⁵³ Isto, 33.

na listi podatke o svom građanskom stanju, jer će to pisanje, kao što mi je više puta moja sopstvena praksa pokazala, moći da služi za grafičku identifikaciju.”¹¹⁵⁴

Uviđajući značaj fotografije u identifikaciji krivaca, svaranje zbirki fotografskih lista (bertijonaže, fotografije trgovačke i amaterske) u odseku za identifikaciju je neizbežno i preko potrebno radi istraživanja koja vrši policija, a osobito inspektori kriminalne policije.

„Ja naglašavam naročito potrebu da ova zbirka sadrži, pored fotografija po Bertijonovoj metodi i običnih, amaterskih i trgovačkih fotografija, jer je publika prosta; kad se tiče identifikacije i kad fotografije budu pokazane radi upoznavanja, ona će uvek gotovo lakše poznati običan portre, čak i običnu fotografiju amatersku, nego jednu sliku po Bertijonu.”¹¹⁵⁵ Rajs predlaže i da se naprave kolekcije slika izvesnih specijalista profesionalnih krivaca, kao hotelskih lopova, opasnih razbojnika, lopova secikesa itd. „Neko koga bi oštetiio kakav lopov iz jedne od ovih kategorija, mogao bi ga poznati, prelistavajući album, koji sadrži njegovu fotografiju i fotografije njemu sličnih.”¹¹⁵⁶

Stvaranjem baze podataka u Centralnom odseku za identifikaciju pri Tehničkom odeljenju policije, sa kompletnim materijalom za identifikaciju – liste sa fotografijama i merenjem, podacima o građanskom stanju i otiscima prstiju, fonetičkim i daktiloskopskim klasiranjem, u velikoj meri se olakšava rad inspektorima policije u pronalaženju, identifikaciji i procesuiranju krivaca u odnosu na ranije metode.

Pored navedenog odseka za identifikaciju krivaca, u sastavu Tehničkog odeljenja nalazi se i Centralna laboratorija za tehnička istraživanja koja treba da „vrši sve tehničke radove i policijska i sudska veštačenja. Da bi utvrđivao materijalnim konstatovanjima identičnost tvorca jednog zločina ili prestupa, ili da bi utvrdio ulogu, koju je u jednom zločinu igralo kakvo lice, ili kakav predmet, ovaj će laboratorijum imati da iskorišćuje sve tragove nađene na mestu: otiske od prstiju ili dlanova, tragove od nogu, tragove od alatki ili oruđa kojim je izvršeno ubistvo, kosu i dlake, mrlje od krvi ili drugog čega itd.

Sem toga, ovo će odeljenje, koje će se sasvim kratko zvati tehničko odeljenje, imati da utvrđuje pomoću fotografije, metričke fotografije, crteža itd. Izgled mesta ili lešine, da bi sudija-istražnik-mogao docnije nanovo stvoriti isti položaj, što je vrlo

¹¹⁵⁴ Isto, 32.

¹¹⁵⁵ Isto.

¹¹⁵⁶ Isto, 33.

važno. Odeljenje će vršiti isto tako veštačenja svake vrste, koja se tiču pisanih ili štampanih dokumenata: falsifikat pomoću radiranja, falsifikat hemiskim pranjem, falsifikat dodavanjem, podražavanjem rukopisa, lažne novčanice, lažne hartije od vrednosti, identifikovanje anonimnih pisama, rekonstituisanje izgorelih dokumenata itd. Ono će imati i da saraduje sa sudskim lekarima na ispitivanju lešina, da bi se utvrdio uzrok smrti i da u sumnjivim slučajevima istražuje uzroke požara. Najzad u dogovoru s identifikacionim odsekom, ovo odeljenje imaće da donosi i svoj sud o identičnosti lica.”¹¹⁵⁷

Za rad tehničkog odeljenja potrebno je obezbediti i adekvatne prostorne uslove i opremu. „Tehničko odeljenje treba da ima na raspoloženju zgradu, gde će smestiti svoje laboratorijume: radionicu za fotografiju i mikrofotografiju, laboratorijum za istraživanje svake vrste, mali hemiski laboratorijum itd. Sem toga, ono će biti snabdeveno svima spravama i oruđima za vršenje dužnosti.”¹¹⁵⁸

U laboratorijama tehničkog odeljenja treba da se vrši i obuka višeg i nižeg policijskog personala. U sklopu toga, planirano je i formiranje kriminalnog muzeja za obučavanje, u kome će biti izloženo sve što se tiče zločina i prestupa a što će dostavljati razni policijski odeljci i sudovi posle suđenja kao *corpus delicti*. „Ja sam na taj način uspeo da u Lozani stvorim jednu zamašnu poučnu zbirku, koju ne treba sravnjivati sa policiskim muzejima u Nemačkoj, u kojima bez sumnje ima interesantnih stvari, ali koji su stvoreni kao sredstva za reklamu i paradu, i prema tome nemaju nikakve poučne vrednosti.”¹¹⁵⁹

Izbor osoblja za rad tehničkog odeljenja je izuzetno važan i težak. Neophodno je da rukovodioci odeljenja budu svršeni tehničari, odnosno „da su ranije studirali hemiju, fiziku, anatomiju, sudsku medicinu itd. Sem toga, potrebno je da su već primenjivali tehničku policiju u kome laboratorijumu, ili kome već postojećem specijalnom institutu, kao u onome u Lozani, na primer [...] Kandidati za višu tehničku karijeru imaće isto prethodno naučno obrazovanje, kao i kandidati za višu policijsku karijeru, ali će samo univerzitetske sudije prava biti zamenjene studijama specijalnih nauka i medicine.”¹¹⁶⁰ Niže osoblje može se birati među fotografima, fotohemigrafima i drugim tehničkim

¹¹⁵⁷ Isto, 34.

¹¹⁵⁸ Isto.

¹¹⁵⁹ Isto, 36.

¹¹⁶⁰ Isto.

zanatima, pri čemu Rajs smatra da prednost treba dati mladim ljudima jer je „potrebno da šefovi odeljenja vrše specijalno profesionalno obrazovanje svoga osoblja, što nije uvek moguće s ljudima, koji su s godinama stekli i izvesne navike, koje više ne mogu izgubiti.”¹¹⁶¹

Obrazovanje kadrova za rad tehničkog odeljenja sprovodi se u policijskoj školi kroz praktičnu i teorijsku nastavu koja traje godinu dana i završava se ispitom. Uslov za upis u školu su uspešno položeni ispiti Pravnog fakulteta ili specijalni ispit iz krivičnog prava i krivičnog postupka. Teorijsku nastavu, pored predavanja iz pravne oblasti, čine predmeti: hemija i fizika, primenjena u policijskim naukama (posvećeno onim delovima hemije i fizike, koji se specijalno tiču policije: eksplozivi, otrovi, zagušljivi gasovi, fabrikacija hartije), anatomija, sudska medicina, naučna i tehnička policija (moderne tehničke metode sudske istrage) – iskorišćavanje materijalnih tragova svake vrste, konstatovanja na mestu, upoznavanja falsifikata, upounavanja uzroka požara itd; identifikacija i opis.¹¹⁶²

Praktična nastava ostvaruje se posetama industrijskim zavodima, fabrikama hartije, eksploziva, štamparija i zavoda za fotomehaničke proizvode, praktičnim vežbama u centralnom laboratorijumu za tehnička istraživanja kao i u odseku za identifikaciju, gde će praktično naučiti „najprostije tehničke poslove: uzimanje otisaka, građenje planova, raspoznavanje krvavih mrlja itd. poslove kojima će on imati praktično da se služi u svojoj karijeri.”¹¹⁶³

Izuzetno veliki uticaj Rajs je ostvario na razvoj policijskog školstva u Srbiji. U Beogradu je Uredbom Vlade, 08. februara 1921. godine otvorena prva Policijska škola u Kraljevini SHS u kojoj su se školovali pripadnici naučno-tehničke policije.

U školi je Rajs držao „Opšta predavanja o policiji“ u cilju svestranijeg upoznavanja činovnika sa modernom policijom, i smatrao je da u program treba „uvrstiti i pismene sastave (npr. pisanje referata, poternica, optužaba, presuda, rešenja i sl.) čime bi se obezbedila jednoobraznost u budućoj administraciji.”¹¹⁶⁴ Na žalost, usled nerazumevanja nadležnih državnih organa ova škola je ubrzo prestala sa radom.

¹¹⁶¹ Isto, 37.

¹¹⁶² Isto, 38.

¹¹⁶³ Isto, 39.

¹¹⁶⁴ „Svečano otvaranje policijske škole u Beogradu,” *Policija* VIII, 1-2 (1921): 59-62.

Razočaran usled intriga, nedostatka razumevanja i otpora sredine koja nije imala sluha za njegove ideje i sukobima sa političarima, Rajs je 1922. godine podneo ostavku na sve državne funkcije i ostao samo honorarni saradnik Narodne banke Kraljevine SHS za borbu protiv falsifikovanja novčanica.¹¹⁶⁵

Dušan Alimpić (1873-1930)

Dušan Đ. Alimpić je rođen u Bariču 15. juna 1873. godine. Po završetku osnovne škole i gimnazije (1892) studirao je pravo u Beogradu (1897). Za vreme studija, u svojoj dvadesetoj godini, počeo je da radi kao praktikant (1892) u Upravi varoši Beograda. Svoju karijeru je nastavio u upravno-policijskoj službi, postao je policijski pisar (1897) Uprave grada Beograda,¹¹⁶⁶ a Ukazom Kralja (od 25. jula 1899) unapređen je za pisara I klase sreza vračarskog i ostao i dalje na radu pri Krivičnom odeljenju Uprave.¹¹⁶⁷ Kralj Aleksandar Obrenović odlikovao je Dušana Alimpića, šefa Krivičnog odeljenja Uprave grada Beograda, ordenom Svetog Save V stepena (1901).¹¹⁶⁸ Bio je komesar Železničke policije pri Beogradskoj železničkoj stanici (od 6. decembra 1901),¹¹⁶⁹ v.d upravnika varoši Beograda (1902),¹¹⁷⁰ i član Uprave varoši Beograda (1902).

Na osnovu *Zakona za merenje, opis i identifikovanje krivaca* (čl.1 i 3), ukazom Kralja Petra I (Pno 2523 od 31.1.1905) i po predlogu Ministra unutrašnjih dela, Alimpić je postavljen za prvog rukovodioca novoformiranog Antropometrijsko-policijskog odeljenja Ministarstva unutrašnjih dela: „za sekretara III klase antropometrijsko-policijskog odeljenja Dušana Đ. Alimpića, člana II klase Uprave varoši Beograda pisara I klase Uprave varoši Beograda.”¹¹⁷¹ Rukovodilac Odeljenja bio je do 10. oktobra 1908. godine, a zatim upravnik III klase varoši Beograda,¹¹⁷² do 20. februara 1910. godine, kada se ponovo vratio na mesto šefa Antropometrijsko-policijskog odeljenja MUD-a, kao inspektor III klase¹¹⁷³ po sopstvenom zahtevu.¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁵ Levental, R. A. *Rajs: Švajcarac na Kajmakčalanu*, 25.

¹¹⁶⁶ *Državni kalendar Kraljevine Srbije za 1898. godinu*, (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1898), 57.

¹¹⁶⁷ *Policijski glasnik* III, 31 (1899): 240.

¹¹⁶⁸ *Policijski glasnik* IV, 29 (1901): 228.

¹¹⁶⁹ Ukaz od 6. decembra 1901. *Srpske novine* LXVIII, br. 273 od 8. decembra (1901): 2.

¹¹⁷⁰ *Policijski glasnik* VI, 42 (1902): 325.

¹¹⁷¹ AS, MUD, P, Imenski registar (1906), Knjiga II Ukaz br. 2523 od 31.1.1905. o postavljenju Dušana Alimpića za sekretara III klase Antropometrijsko-policijskog odeljenja AS, MUD, P, 1905 F6 R48.

¹¹⁷² AS, MUD, P, Konduit lista 1907-08. Ukaz Pno 20114.

¹¹⁷³ AS, MUD, P, 1910 F33 R5, Ukaz Pno 3245 od 21.02.1910. Konduit lista (1910), str. 106.

U Antropometrijsko-polijskom odeljenju bio je sve do 25. aprila 1913. godine, kada je kao inspektor II klase, stavljen na raspoloženje Vrhovnoj komandi na teret ratnog kredita s pravima koja mu daje ukaz od 11. maja 1912.¹¹⁷⁵ Tokom 1913. bio je načelnik II klase bitoljskog okruga, a Ukazom od 19. avgusta 1913. godine postavljen je za inspektora II klase Ministarstva unutrašnjih dela po službenoj potrebi.¹¹⁷⁶ Do početka Velikog rata, bio je u Policijskom odeljenju Ministarstva unutrašnjih dela u rangu inspektora I klase a ukazom od 28. aprila 1914. postavljen je za inspektora I klase.¹¹⁷⁷ Za vreme Prvog svetskog rata bio je komesar u Solunu. Po završetku rata, postao je načelnik MUP-a, a (1924) postavljen je za velikog župana I klase, Sremske oblasti. Po sopstevnom zahtevu, penzionisan je (1924).¹¹⁷⁸

Alimpić se s pravom smatra pionikom i osnivačem naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji. Vrlo rano uočio je značaj uvođenja savremenih metoda u rad policije i svesrdno se zalagao za modernizaciju, reformu i reorganizaciju srpske, posebno beogradske policije. Najzaslužniji je za uvođenje prve naučne metode za identifikaciju lica, tzv. bertijonaže u srpskoj policiji. Kao pitomac ministarstva unutrašnjih dela (1900) poslat je u Bukurešt kod braće Minovići, da stekne neophodna praktična znanja o bertijonaži.¹¹⁷⁹ Po povratku, pokrenuo je inicijativu za osnivanjem posebnog policijskog odeljenja koje bi primenjivalo nove metode u istrazi krivičnih dela, naročito u identifikaciji lica, što se realizovalo nekoliko godina kasnije (1904), *Zakonom za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca*, što je bila prekretnica u nastanku naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji. Alimpić je imao velike zasluge u uvođenju daktiloskopije u Kraljevini Srbiji (1911) koja se uveliko primenjivala umesto bertijonaže. Iz tog razloga, podneo je predlog ministru da se zvanično uvedu daktiloskopski kartoni kao registraciona dokumentacija u Antropometrijsko-polijskom odeljenju koje je krajem 1910. i početkom 1911. godine sprovelo daktiloskopiju u kaznenim zavodima u Beogradu i Požarevcu.

Kao veliki pobornik modernizacije policije trudio se da svoja znanja usavršava u inostranstvu kod najjementnijih svetskih stručnjaka za naučnu policiju i kriminalistiku.

¹¹⁷⁴ AS, MUD, P, 1909 F30 R29, Dopis (od 2. juna 1909) Dušana Alimpića, upravnika varoši Beograda ministru unutrašnjih dela (Pno 12077 od 13. juna 1909.)

¹¹⁷⁵ AS, MUD, P, Konduit lista (1913), str. 330.

¹¹⁷⁶ *Policijski glasnik* IX, 32 (1913): 249.

¹¹⁷⁷ *Srpske novine* LXXXI, 96 od 1. maja (1914): 576.

¹¹⁷⁸ „Vesti” *Policija* XI, 19-20 (1924): 774.

¹¹⁷⁹ IAB-1-1900-2126-363

Bio je inicijator reorganizacije srpske policije po uzoru na strane, i iz tog razloga, kao čovek od poverenja, boravio je u Švajcarskoj i Belgiji radi „studiranja tamošnjih policijskih i opštinskih vlasti” (1911).¹¹⁸⁰ Alimpić je (1911) putovao u Keln (zajedno sa Aleksandrom Kuzmanovićem).¹¹⁸¹ Ključni momenat u razvoju naučno-tehničke policije bio je Alimpićev susret sa Arčibaldom Rajsom na Institutu naučne policije u Lozani (1910) gde je bio s ciljem da unapredi i usavrši svoja znanja iz oblasti policijske tehnike i primene naučnih metoda u istrazi krivičnih dela.

Svestan činjenice da je kriminalistička veštačenja moguće izvesti samo u specijalizovanim laboratorijama, Alimpić je pokrenuo inicijativu (1910) da se „pri Odeljenju ustanovi policijsko-tehnički laboratorijum po ugledu na slične ustanove u većini evropskih zemalja.”¹¹⁸² Napisao je i podneo ministru unutrašnjih poslova predlog za izmenu i dopunu pravila o radu Odeljenja. Odluka o ustanovljenju policijsko-tehničke laboratorije pri Antropometrijsko-policijskom odeljenju, doneta je rešenjem ministra unutrašnjih dela KBr. 7458 od 9. decembra 1910. godine.¹¹⁸³ Aparati i oprema nabavljeni su po predlogu Dušana Alimpića.¹¹⁸⁴ Posle nabavke neophodne opreme za rad laboratorije (1911),¹¹⁸⁵ ispunili su se uslovi za sprovođenje raznih vrsta veštačenja u Antropometrijskom odeljenju, ali su ratne okolnosti onemogućile da laboratorija počne sa radom. Osnivanjem policijsko-tehničke laboratorije stvorila bi se mogućnost za stručno, profesionalno obrazovanje kadrova naučno-tehničke policije i istražnih organa vlasti iz oblasti kriminalistike i naučne policije. Na početku je bilo predviđeno da se praktična nastava odvija putem višemesečnih specijalnih kurseva u okviru kojih bi se praktično deo sprovodio u laboratoriji. Zbog nemogućnosti da organizuje kurseve, Alimpić je objavio knjigu *Bertilonaž sa albumom krivaca* kako bi široj stručnoj javnosti predočio osnovna saznanja o primeni savremenih sredstava za identifikaciju lica.

Alimpićeva uloga u razvoju policijskog školstva je izuzetno velika. Svestan činjenice da se modernizacija i reorganizacija policije ne može sprovesti bez stručnog,

¹¹⁸⁰ AS, MUD, B, 1911, kutija (4501-6000), Račun (br. 3920 od 18.juna 1911) za putne troškove i boravak u Belgiji i Švajcarskoj po Rešenju ministra od 6. aprila 1911.

¹¹⁸¹ AS, MUD, B, 1911, kutija (6001-7917), Izvod privremenih izdataka na kraju septembra 1911. (od 30. septembra 1911). Putovali su po rešenju ministra Pno 16083 od 23. septembra 1911.

¹¹⁸² AS, MUD, P, Delovodni protokol (1910), akt Pno 23548 „Alimpić Dušana inspektora Ministarstva referat o organizovanju policijsko-tehničkog laboratorijuma”

¹¹⁸³ Alimpić, „Važne novine u našem Antropometrijsko-policijskom odeljenju,” 38-40.

¹¹⁸⁴ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1910) akt P/7458 od 9.12.1910.

¹¹⁸⁵ AS, MUD, B, Delovodni protokol, (1911), knjiga 1, akt A/13-1811 od 21.03.1911. kojim je nabavka svih aparata i pribora za osnivanje policijsko-tehničke laboratorije ustupljena trgovačkom birou V. Lukić i Komp.

obrazovanog kadra, zalagao se za osnivanje policijske škole na kojoj bi se u kontinuitetu školovali budući pripadnici policije. Ovakvo zalaganje Dušana Alimpića ukazuje na pionirske korake u planskom obrazovanju, stručnom usavršavanju policijskog aparata i razvoju policijskog školstva u Kraljevini Srbiji s početka dvadesetog veka. Zahvaljujući ličnom angažovanju Dušana Alimpića, istaknuti svetski kriminalista i pionir naučno-tehničke policije u svetu, Arčibald Rajs je došao u Kraljevinu Srbiju. Zajedno sa Rajsom učestvovao je u reorganizaciji policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji, odnosno izradi projekata za reformu i reorganizaciju policije, o čemu su imali suprotstavljena mišljenja. Zajedničkim zalaganjem, otvorena je prva policijska škola (1921) u novoformiranoj državi Kraljevini SHS, što je bio veliki korak napred u razvoju policijskog školstva.

Alimpić je bio naročito posvećen pisanju naučnih i stručnih radova u časopisima. Kao šef Odeljenja, bio je urednik časopisa *Policijski glasnik*, prvog stručnog lista – zvaničnog službenog organa Ministarstva unutrašnjih dela u kome je objavio svoje prve priloge još kao mlad policijski činovnik. Alimpić je, kao urednik i saradnik *Polijskog glasnika* afirmisao policijsku službu, naročito naučno-tehničku policiju. Sva dostignuća i napredak u oblasti kriminalistike i naučno-tehničke policije u svetu, objavljuvana su redovno u *Policijskom glasniku*. Na ovaj način, pokušao je da užoj i široj stručnoj javnosti pruži informacije o savremenim svetskim tokovima o nastanku i razvoju naučnih metoda u kriminalistici, o radu policijsko-tehničke laboratorije, o osnivanju policijskih škola, o organizaciji naučno-tehničke policije u razvijenim, naprednim državama Evrope. Sa istom praksom nastavio je i u privatnom časopisu *Policija* od (1912) u kome je objavio svoj prvi članak „Važne novine u našem Antropometrijsko-policijskom odeljenju” i inicijativi za osnivanje policijsko-tehničke laboratorije. Nakon Prvog svetskog rata, zajedno sa Vasom Lazarevićem postao je suvlasnik i kourednik *Policije* (1919), gde se posebno istakao kao policijski stručnjak i vrstan pravnik. Rubrike: „Naučni i stručni članci” i „Pitanja i odgovori” (odnosno „Pouke i obaveštenja”) u kojima je više od dve trećine bio autor, bile su izuzetno značajne jer je u kontaktima sa brojnim čitaocima bio u toku sa dešavanjima i problemima u praksi pri sprovođenju propisa i zakona.

Smatra se najplodnijim piscem u policijsko-upravnoj struci u periodu (1900-1940). Glavna tema kojom se bavio je srpska policija i policijski poslovi. Objavio je 9

naučnih i stručnih knjiga na ukupno 2382 strane, od kojih je jedno od najznačajnijih kapitalno delo *Policijski rečnik* objavljen u tri toma na 1504 strane (1924-1927).¹¹⁸⁶ Osam knjiga objavio je u razdoblju od 20 godina. Od značajnih dela ističu se: *Policijski podsetnik za žandarme i ostale policijske organe* (1904);¹¹⁸⁷ *Istorijski razvitak policijskih vlasti u Srbiji 1793-1869.* (1905);¹¹⁸⁸ *Bertilonaž (utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom) sa 105 slika i Albumom profesionalnih krivaca* (1907);¹¹⁸⁹ priručnik *Policijski podsetnik* (1908),¹¹⁹⁰ (1912)¹¹⁹¹ (1914);¹¹⁹² *Policijska uredba* (1912)¹¹⁹³ i dopunjeno izdanje (1920); *Policijski zbornik zakona i zakonskih propisa po struci upravno-policijskoj i samoupravnoj: izdatih od 1.12 1918-15.6.1924. godine* (1924); *Kriminalitet u Srbiji 1905-1909. godine* (1911);¹¹⁹⁴ pravno-istorijska studija *Upravne vlasti u staroj srpskoj carevini,* (1921). Bio je saradnik *Narodne enciklopedije.*¹¹⁹⁵ Povodom njegove smrti 5. oktobra 1930. godine, oglosio se veliki broj njegovih najbližih saradnika i odao priznanje u časopisu *Policija.*¹¹⁹⁶

Vasa Lazarević (1875-1941)

Rođen je 1875. godine. Osnovnu školu završio je u Velikom Laolu, u Mlavskom srezu, gimnaziju u Požarevcu i Pravni fakultet u Beogradu (1898). Najveći deo svog radnog veka (skoro 20 godina) proveo je u Upravi grada Beograda, kraće vreme u mlavskom okrugu kao sreski načelnik (1902-1903). Uoči Velikog rata, (1913-1914) pored obavljanja svoje redovne službe posvetio se organizovanju prijavnog odeljenja, koje usled rata nije počelo da funkcioniše, ali je poslužilo okupatorskim vlastima da iskoriste predložen sistem. Tokom Velikog rata bio je šef obaveštajne službe u pozadini vojske, a posle povlačenja na Krfu i u Solunu bio je komesar za zbrinjavanje izbeglica mahom na teritoriji Grčke. Posle Velikog rata bio je okružni načelnik u Kavadaru,

¹¹⁸⁶ Prvi tom izašao je na 392 strane (1924), drugi na 444 strane (1925), a treći na 660 strana (1927). Božović, *Uprava i upravnici grada Beograda 1839-1944*, 285.

¹¹⁸⁷ Sopstveno izdanje, (Beograd: Štamparija Svet. Nikolića, 1904)

¹¹⁸⁸ Posebno izdanje „Policijskog glasnika” (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1905)

¹¹⁸⁹ Sopstveno izdanje, (Beograd: Štamparija D. Dimitrijevića, 1907)

¹¹⁹⁰ (Beograd: Narodna štamparija Ljubomira Bojovića, 1908)

¹¹⁹¹ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1912), knjiga I. Alimpić se obratio inistarstvu da se otkupi 1200 komada knjiga „Policijski podsetnik,” (akt br. 2569 od 26.4.1912.) nije sačuvan. Tiraž je otkupljen po ceni od 1 dinara/komadu. (Akt br. 2637 od 27.4.1912. nije sačuvan); Izdanje Beograd: Geca Kon, (1912), štamparija Sveti Sava.

¹¹⁹² (Beograd: Geca Kon, Moderna štamparija „Pijemont,” 1914)

¹¹⁹³ (Beograd: Geca Kon, štamparija „Dositej Obradović,” 1912)

¹¹⁹⁴ Posebno izdanje Policijskog glasnika (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1911)

¹¹⁹⁵ „Godišnjica smrti Dušana Alimpića” *Politika*, 4. oktobar 1931, 8.

¹¹⁹⁶ Božović, *Tri decenije časopisa Policija 1910-1940*, 160-161.

Skoplju i beogradskom okrugu. Od 1921. godine imenovan je za inspektora, zatim za načelnika u Ministarstvu unutrašnjih poslova. U periodu 1921-1925. bio je načelnik Odeljenja za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova KSHS. Osnivač je Odeljenja ratne zaštite Ministarstva unutrašnjih poslova. Kao načelnik Ministarstva je penzionisan ali je i dalje ostao radno angažovan na drugim poslovima. Za potpredsednika opštine grada Beograda imenovan je 3. novembra 1933.¹¹⁹⁷

Uz Dušana Alimpića, bio je jedan od najaktivnijih pripadnika policije u unapređenju policijske struke. Najveći doprinos razvoju naučno-tehničke policije u Srbiji, Lazarević je dao svojim angažovanjem na reformi i reorganizaciji policijske struke, kao saradnik časopisa *Policijski glasnik*, pokretač časopisa *Policija*, kao autor brojnih članaka i rasprava u navedenim kao i u časopisu *Arhiv za pravne i društvene nauke* i izdavanjem više autorskih dela. Izuzetno je važno njegovo angažovanje na polju međunarodne policijske saradnje. Bio je predstavnik jugoslovenske policije u Međunarodnoj kriminalnoj komisiji od njenog osnivanja u Beču (1923).

Od početka svog angažovanja u policijskoj struci, Lazarević se zalagao za reformu srpske policije po uzoru na strane. Iz tog razloga, više puta je boravio u inostranstvu, gde se stručno usavršavao (1904-1905) i (1909-1910).¹¹⁹⁸ Posetio je 11 stranih država u kojima se upoznao sa uređenjem i organizacijom policije – u Briselu,¹¹⁹⁹ Londonu, Parizu, Hanoveru,¹²⁰⁰ u Beču i u Njujorku. Poučen iskustvom u navedenim zemljama, Lazarević je smatrao da prvo treba sprovesti reformu prestoničke policije i napisao je referat upućen upravniku grada Beograda „Beogradska policija i njena reorganizacija” (1913). Posle Prvog svetskog rata, naročito je značajan njegov rad u međunarodnoj Kriminalnoj komisiji (osnovana u Beču 1923). Kao izabrani predstavnik jugoslovenske policije i stalni redovni član Izvršnog odbora udruženja (pored ministra Živojina Lazića i bana Dobrice Matkovića) prisustvovao je mnogobrojnim policijskim, kriminalističkim i pravnim kongresima u Evropi i u Americi (1925). U Beogradu je 1936. godine njegovom inicijativom održana Međunarodna konferencija.

¹¹⁹⁷ „Novi potpredsednik opštine grada Beograda, Vasa Lazarević,” *Beogradske opštinske novine*, br.10 - 11 novembar (1933): 625-626.

¹¹⁹⁸ Arhiv SANU, zbirka Vase Lazarevića, 14204/VI-1 do VI/8.

¹¹⁹⁹ Isto

¹²⁰⁰ Arhiv SANU, zbirka Vase Lazarevića, 14204/7.

Bio je veliki zagovornik uvođenja daktiloskopije kao jedine ispravne metode za identifikaciju lica i napuštanje bertijonaže, o čemu je vodio oštru polemiku u časopisu *Policijski glasnik* sa Dobrivojem Bakićem, tadašnjim šefom Antropometrijsko-policijskog odeljenja.¹²⁰¹ Lazarević je, u nameri da populariše daktiloskopsku metodu identifikacije objavio knjigu *Daktiloskopija* (1907).¹²⁰²

Posvećen radu policije, visokoobrazovan, sa poznavanjem stranih jezika, shvatao je da se policijska struka može unaprediti samo uz obrazovan policijski kadar. Svojim ličnim primerom, pokazao je da znanje stečeno tokom redovnog školovanja nije bilo dovoljno, kao ni stečena praksa u policijskoj struci, već je bilo neophodno pratiti savremene svetske tokove, usavršavati se u inostranstvu u zemljama koje su bile vodeće u unapređenju policijske struke, naročito naučno-tehničke policije. Kao jedan od najvećih zagovornika modernizacije i reorganizacije srpske policije, često u svojstvu člana komisija i odbora za sprovođenje reforme policijske struke (analizu zatečenog stanja, predlaganja mera za prevazilaženje zastarele organizacije i uvođenje novih metoda rada), Lazarević se zalagao za plansko obrazovanje policijskog kadra.

Pokretanje časopisa *Policija* (1910) koji je uz *Policijski glasnik* (tada službeni organ Ministarstva unutrašnjih dela), bio jedini stručni časopis u Kraljevini Srbiji posvećen policijskoj struci, predstavljao je veliki doprinos u približavanju aktuelnih i pionirskih poduhvata u unapređenju policije, naročito naučno-tehničke policije. Veliki broj tekstova bio je posvećen naučno-tehničkoj policiji (o najnovnijim metodama u istrazi krivičnih dela, pripadnicima srpske policije koji su bili na stručnom usavršavanju u inostranstvu, novim tehničkim novinama primenjenim u radu policije, najnovijoj stručnoj literaturi), kao i o osnivanju policijskih škola za usko stručno obrazovanje i kontinuirano usavršavanje pripadnika policije. Kao vrstan pravnik, u časopisu su redovno objavljivani najnoviji propisi kojima je regulisan rad policije u zemlji i inostranstvu. Naročito se zalagao za otvaranje stalnih policijskih škola u Kraljevini SHS, u kojoj je bilo neophodno uspostaviti jedinstvenu policiju sa kadrom istog nivoa obrazovanja. S tim u vezi, objavljeno je više tekstova. Članak „U prilog policijskih škola”¹²⁰³ govori o potrebi jednoobraznog školovanja policijskog kadra u novoj državi, a u članku „Ozbiljni napori naše policije za stručnim usavršavanjem svoga starešinskog

¹²⁰¹ Bakić, „Daktiloskopija,” 382.

¹²⁰² *Daktiloskopija* (Beograd: Dositej Obradović, 1907), preštampano iz Arhiva za pravne i društvene nauke.

¹²⁰³ *Policija* VII, 1-2 (1920): 3-5.

kadra”¹²⁰⁴ ukazuje na potrebu stručnog usavršavanja u inostranstvu, a naredne godine u opširnom stručnom tekstu „Policijske škole” (odnosno javnom predavanju na radiju) upoznaje širu javnost sa razvojnim putem policijskog školstva od vremena pre Prvog svetskog rata (kada se cenilo iskustvo i praksa bez adekvatnog nivoa obrazovanja) do novonastale potrebe da se u novim, složenim uslovima reši pitanje stručnog obrazovanja i školovanja celokupnog policijskog kadra na sistematski način, osnivanjem škola obaveznih za sve pripadnike policije. Članak je napisan u uoči otvaranja Centralne policijske škole za policijske izvršne službenike (1931), prve škole koja je osnovana posle Rajsove škole (1921-1923). Isticana je i uloga Kriminološkog instituta pri Pravnom fakultetu u Beogradu, koji je otvoren po uzoru na slične u svetu.

Značajnija objavljena dela: *Beograd: nadležstva, korporacije, ustanove državne i privatne, javni službenici, javni saobraćaj, ulice* (1909); *Međunarodna policija: istorija, rad, rezultati*, (1933); *Daktiloskopija – metoda za utvrđivanje identičnosti kod ljudi* (1907); *Socijalno staranje u beogradskoj opštini* (1927); *Za spas napuštene dece* (1935); *Prijavljivanje stanovništva kod policijskih i opštinskih vlasti i njegov značaj: s naročitim pogledom na beogradsku policiju* (1908); *Saobraćajna sredstva u Beogradu i njihovo dosadašnje uređenje* (1908).

Dobrivoje Bakić

Dobrivoje Bakić, zajedno sa Dušanom Alimpićem bio je prvi policijski činovnik koji je u Antropometrijsko-policijskom odeljenju bio od nastanka odeljenja. U Odeljenje je došao iz Uprave varoši Beograda¹²⁰⁵ gde je imao status pisara prve klase.¹²⁰⁶ Ukazom Pno 2523 od 31. januara 1905. godine imenovan je za pisara druge klase i raspoređen u Antropometrijsko-policijsko odeljenje.¹²⁰⁷ Unapređen je za pisara I klase 1. januara 1906. godine. Odmah nakon formiranja Antropometrijsko-policijskog odseka u Požarevcu, imenovan je za sekretara V klase 5. septembra 1906. i prešao u Požarevac.¹²⁰⁸

¹²⁰⁴ *Policija* XVII, 9-10 (1930): 385-387.

¹²⁰⁵ za pisara III klase Uprave varoši Beograda izabran je 1. jula 1902. *Policijski glasnik* VI, 26-27 (1902): 198.

¹²⁰⁶ Za pisara I klase Uprave varoši Beograda imenovan je 21. septembra 1904. *Policijski glasnik* VIII, 39 (1904): 297.

¹²⁰⁷ AS, MUD, P, Imenski registar (1906), Ukaz br. 2523 od 31.1.1905. o postavljenju Dušana Alimpića za sekretara III klase Antropometrijsko-policijskog odeljenja. AS, MUD, P, 1905 F6 R48. *Policijski glasnik* I, 1-2 (1905): 2.

¹²⁰⁸ *Policijski glasnik* II, 37 (1906): 305.

Pored organizacije rada odeljenja, Bakić je sprovodio obuku činovnika Odseka u Požarevcu. Kao uspešan i odgovaran činovnik Ministarstva, u skladu sa sporazumom ministra unutrašnjih dela i ministra pravde, Bakić je obavljao dužnost šefa Beogradskog kaznenog zavoda od 1. jula do 1. septembra 1907. godine.¹²⁰⁹ Dužnost šefa Odseka u Požarevcu u odsustvu Bakića, obavljao je pisar Dragutin Vasić.

Bakić je ostao u požarevačkom odseku sve do 9. novembra 1908, kada je po sopstvenoj molbi i odobrenju ministra prešao u Beograd¹²¹⁰ gde je postavljen za sekretara IV klase Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu.¹²¹¹ Poslove i zadatke u Odeljenju obavljao je do 20. februara 1910. godine, kada prelazi u Ministarstvo unutrašnjih dela u rang u inspektora, odnosno sekretara III klase.¹²¹² Umesto Bakića, na mesto šefa Antropometrijskog odeljenja ponovo je došao Alimpić 23. februara 1910.¹²¹³ Dalji napredak u karijeri ostvario je u Policijskom odeljenju Ministarstva unutrašnjih dela – unapređen je ukazom od 14. Novembra 1911. za sekretara II klase.¹²¹⁴ Po potrebi službe, Ukazom od 25. aprila 1913. postavljen je za šefa Antropometrijsko-policijskog odeljenja u Beogradu u rang u sekretara II klase.¹²¹⁵ Par meseci kasnije, 20. avgusta 1913. postavljen je za sekretara I klase Ministarstva unutrašnjih dela, i ostao na funkciji šefa odeljenja.¹²¹⁶

Kada je 1911. godine pokrenuta inicijativa za osnivanjem Beogradskog doma za maloletnike, Bakić je bio jedan od najaktivnijih učesnika.¹²¹⁷ Za vreme Prvog svetskog rata Bakić je bio rezervni pešadijski kapetan.¹²¹⁸

Odličan poznavalac stranih jezika sa naročitim interesovanjem za nove metode u istrazi krivičnih dela i njihovoj primeni u radu policije naročito u stranim zemljama, Bakić je objavio dosta prevoda sa nemačkog i italijanskog jezika o aktuelnim

¹²⁰⁹ AS, MUD, P, 1907 F33 25.

¹²¹⁰ AS, MUD, P, 1908 F41 R30, dopis br. 20899. od 1908. godine

¹²¹¹ AS, MUD, P, Konduit lista (1909), str.2. objavljeno u *Policijski glasnik* IV, 46 (1908): 362.

¹²¹² AS, MUD, P, 1910 F33 R5, Ukaz Pno 3245 od 21.02.1910. *Policijski glasnik* VI, 8 (1910): 57.

¹²¹³ AS, MUD, P, 1910 F33 R5, Dopis Antropometrijsko-policijskog odeljenja Br. 534 od 23. februara 1910. Ministarstvu unutrašnjih dela o prezimanju dužnosti šefa odeljenja Dušana Alimpića od Dobrivoja Bakića.

¹²¹⁴ AS, MUD, P, Konduit lista (1911), str. 164. *Srpske novine* LXXXVIII, br. 253 od 17. novembra (1911), 1433.

¹²¹⁵ AS, MUD, P, Konduit lista (1913), str. 330. *Policijski glasnik* IX, 16 (1913): 121.

¹²¹⁶ *Srpske novine* LXXX, br.187 od 28. avgusta (1913): 763.

¹²¹⁷ „Naši zavodi za vaspitanje dece i mlađjih maloletnika,” *Pravda*, 11. januar 1934. str.5

¹²¹⁸ Bakić je razrešen dužnosti rezervnog oficira 15. aprila 1917. *Službeni vojni list* 36, br. 4 od 22. aprila (1917): 1.

dešavanjima na polju naučno-tehničke policije, iz oblasti krivičnog prava i kaznene politike, najviše u *Policijском glasniku*.¹²¹⁹ Od 1910. godine bio je jedan od urednika *Policijskog glasnika* (zajedno sa Dušanom Alimpićem i Miloradom Vujičićem). Objavljivao je tekstove i u *Prosvetnom glasniku*.¹²²⁰ Najznačnije delo Dobrivoja Bakića je prevod sa nemačkog jezika priručnika *Kriminalna taktika – ručna knjiga za istraživanje zločina* autora Alberta Vajngarta (1905).

Aleksandar Andonović

Aleksandar Andonović je započeo svoj rad još kao nesvršeni pravnik (sa 5 završenih razreda realke) u Upravi varoši Beograda u kojoj je radio kao pisar II klase sve do 23. jula 1908. godine kada je postavljen za komesara železničke policije u Beogradu, u rangu policijskog pisara I klase.¹²²¹ U Upravu varoši Beograda vraćen je po službenoj potrebi Ukazom (Pno 1355 od 19. januara 1909)¹²²² u rangu policijskog pisara iste klase.¹²²³ Iste godine, 15. septembra, imenovan je za pisara II klase Ministarstva unutrašnjih dela, u Antropometrijskom odeljenju u Beogradu.¹²²⁴ Ukazom od 29. juna 1910. godine postavljen je za pisara I klase,¹²²⁵ a ukazom od 11. decembra 1913. godine za sekretara V klase.¹²²⁶

Karijera Andonovića stalno je išla uzlaznom putanjom. Izuzetno posvećen poslu zadobio je veliko poverenje šefa Odeljenja, Dušana Alimpića u čijem je odsustvu (zbog proučavanja naučno-tehničke policije u Lozani i Parizu)¹²²⁷ rukovodio radom odeljenja od jula 1910. do januara 1911. godine.¹²²⁸

¹²¹⁹ „Najnovije zločinačke majstorije,” (1909); „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju” (1909); „Sujeverje i zločin,” (1908); „Tetoviranje zločinaca,” „Kriminalistički instituti” od Hansa Grosa, „Zubi kao dokaz identičnosti,” „Batine kao kazneno sredstvo za maloletne zločince” „Njujorški zločinački kongres,” „Statistika ubistava u Pruskoj” (1908).

¹²²⁰ „Čulni tipovi i srodne pojave” (1895): 582-591.

¹²²¹ *Policijски glasnik* IV, 31 (1908): 241.

¹²²² AS, MUD, P, Konduit lista (1907/08)

¹²²³ AS, MUD, P, Konduit lista (1909); *Policijски glasnik* V, 5 (1909): 33.

¹²²⁴ AS, MUD, P, Konduit lista (1909); Ukaz Pno 21023 od 15.9.1909, *Policijски glasnik* V, 39 (1909): 304.

¹²²⁵ AS, MUD, P, 1910 F33 R21, Ukaz Pbr.12493 od 29. juna 1910. Konduit lista (1910) str.106. *Policijски glasnik* VI, 26 (1910): 202.

¹²²⁶ AS, MUD, P, Konduit lista (1913); *Policijски glasnik* IX, 48-49 (1913): 377. AS, MUD, B, Delovodni protokol (1913), knjiga 2, akt 5655 od 13.12.1913. Istim aktom unapređen je i Milan Graf u Požarevcu za pisara III klase i postavljen za šefa Odseka.

¹²²⁷ AS, MUD, P, 1911 F1 R5, Rešenje Ministarstva unutrašnjih dela Pbr.10595/10 od 31. maja 1910.

¹²²⁸ AS, MUD, P, 1911 F1 R5 Dopis (br. 1319 od 6. jula 1910) Antropometrijskog odeljenja Ministarstvu unutrašnjih dela (Pbr.12931 od 6. jula 1910.)

Stručno se usavršavao na studijama na Institutu naučne policije u Lozani, kod dr Arčibalda Rajsa. Prvi je pripadnik naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji koji je dobio diplomu o završenom školovanju prestižnog Lozanskog instituta.¹²²⁹

Andonović je najzaslužniji za praktičnu primenu daktiloskopije u Kraljevini Srbiji, pre nego što je zvanično uvedena kao metoda za identifikaciju lica. Tokom 1911. godine, svi osuđenici Beogradskog kaznenog zavoda su daktiloskopirani a potom je sproveo daktiloskopiranje osuđenika u Požarevačkom kaznenom zavodu.¹²³⁰

Andonović je bio vrlo posvećen radu naučno-tehničke policije i ostao je u odeljenju sve do početka Velikog rata kada je odeljenje uništeno. Aktivnosti Andonovića tokom Prvog svetskog rata bile su izuzetno važne za zemlju u ratu. Za vreme rata bio je na službi u Vrhovnoj komandi, u Obaveštajnom odseku, gde je primenjivao metode naučne policije u dešifrovanju tajne korespondencije. Jedno vreme proveo je u dobrovoljačkoj diviziji u Rusiji, potom je dve godine obavljao poslove konzula u Vladivostoku, a zatim se preko Japana i Indije vratio u Beograd, gde je „od antropometrijskog odeljenja zatekao samo zgarište. Pred odstupanje, Austrijanci su sve uništili.”¹²³¹

Po završetku rata, Andonović je bio među najzaslužnijima za ponovno uspostavljanje naučno-tehničke policije u Kraljevini SHS. Nekadašnje Antropometrijsko-polijsko odeljenje obnovilo je svoj rad kao Tehnička policija. Pre Prvog svetskog rata učenik, a posle rata jedan od najbližih saradnika Arcibalda Rajsa, imenovan je za šefa Tehničke policije posle Rajsovog povlačenja i prekida saradnje sa Ministarstvom unutrašnjih dela.

U svojoj bogatoj karijeri, Andonović je rasvetlio brojna krivična dela. Prvi je dao veštačenje u Kraljevini Srbiji (1912) bazirano na naučnoj osnovi kod Okružnog suda u Beogradu.¹²³²

Kao šef Tehničke policije, bio je blizak saradnik Sergija Tregubova sa kojim je napisao prvi udžbenik o kriminalnoj tehnici.¹²³³ Pozitivne recenzije za udžbenik stigle

¹²²⁹ AS, MUD, P, 1912 F37 R78

¹²³⁰ AS MUD P, 1911 F28 R59

¹²³¹ „Tehnička policija, Policijski glasnik i g. Andonović proslavljaju danas svoju dvadesetpetogodišnjicu” *Vreme*, 22. februar 1930, 4.

¹²³² Advokat Uzunmirković, koji je branio optuženog odao je priznanje Andonoviću za pokazanu stručnost, zahvaljujući kojoj je njegov klijent osuđen. Nina Kapetanović „25 godina rada Tehničke policije, „Policijskog glasnika” i Aleksandra Andonovića,” *Pravda* br. 50, 22. februar 1930, 3.

su od Borisa Brasola koji je smatrao da je Andonović „postavio temelje naučnih, forenzičkih istraživanja u Balkanskim zemljama, dok je njegova policijsko-tehnička laboratorija jedna od najbolje opremljenih i vođenih na Evropskom kontinentu.”¹²³⁴

Sergije Tregubov (1866-1945)

Rođen je 5. novembra 1866. godine u Sankt Petersburgu u plemićkoj porodici. Završio je Carski Pravni fakultet 1888. godine. Posebno se interesovao za krivično pravo. U državnoj službi počeo je da radi u kancelariji javnog tužioca u Okružnom sudu Sankt Petersburga. Obavljao je funkciju zamenika javnog tužioca (1890-1898) okružnih sudova pojedinih oblasti (Sur Darja i Vitebsk). Krajem 1898. godine angažovan je u svojstvu člana revizionog odbora za reformu pravosudnih institucija Turkmenistana i iste godine postao je prvi javni tužilac novoformiranog okružnog suda u Taškentu. Osnivač je poljoprivredne kolonije za maloletne izvršioce krivičnih dela i obezbedio je neophodna sredstva za kupovinu zemljišta u blizini Taškenta. Za svoj rad dobio je više priznanja i odlikovanja. Njegova karijera u pravosuđu išla je uzlaznom putanjom. U julu 1902. imenovan je za javnog tužioca Okružnog suda u Penzi, istovremeno je počeo svoj rad kao rukovodilac Krivičnog odeljenja u Ministarstvu Pravde, a 1906. postao je javni tužilac u Okružnom sudu Sankt Petersburga, 1910. godine, viši pravni savetnik u Ministarstvu Pravde, a 1914. godine postao je član Medicinskog saveta pri Ministarstvu unutrašnjih poslova i član ruske grupe Međunarodnog udruženja kriminologa. Na skupu održanom 1910. godine pod okriljem Ministarstva pravde, kao viši pravnik savetnik pomenutog ministarstva izneo je referat o metodama uzimanja otisaka prstiju na mestu izvršenog krivičnog dela. Iste godine (1910) otišao je na stručno usavršavanje u Lozanu, Berlin i Drezden. Zajedno sa grupom ruskih advokata završio je dvomesečni kurs naučne policije u Lozani (u trajanju od 40 časova) kod prof. dr Rajsa. Posle Lozane proveo je izvesno vreme u Francuskoj gde je proučavao proces organizacije policijske i sudske istrage u kabinetu čuvenog Alfonsa Bertijona i obišao je nekoliko zatvora koji su primenjivali bertijonov sistem identifikacije osuđenika. Po povratku u Rusiju organizovao je praktičnu obuku za primenu metoda u istrazi krivičnih dela na Carskom Pravnom fakultetu kao i na Vojnoj akademiji (1912). Zahvaljujuci naporima Tregubova,

¹²³³ Sergije Tregubov, Aleksandar Andonović, *Kriminalna tehnika (naučno-tehničko istraživanje krivičnih dela) I i II Deo* (Beograd: Štamparija „Dom”, 1935), V.

¹²³⁴ Boris Brasol, „Kriminalna Tehnika [Criminal Technique]” review of *Kriminalna Tehnika* [Criminal Technique] by Serge N. Tregouboff and Alexander J. Andonovic, *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951), 26, 5 (1936): 802.

u Rusiji je donet zakon 28. juna 1912. godine, po kome su osnovane kriminalističko-tehničke laboratorije pod okriljem Apelacionih sudova u Sankt Petersburgu, Moskvi, Kijevu i Odesi.¹²³⁵ Među prvima u Rusiji organizovao je kurseve iz kriminologije. Kao priznati stručnjak, bio je zadužen za istraživanje ratnih zločina izvršenih na granici prema Odesi (1916-1917).

Tokom građanskog rata (1918-1920) bio je u redovima dobrovoljačke vojske. Tregubov je pre dolaska u Kraljevinu Jugoslaviju bio redovni profesor krivičnog prava i glavni državni tužilac u Okružnom sudu Petrograda, direktor zakonodavnog odseka Ministarstva pravde i senator. Zaslužan je za osnivanje četiri naučno-tehničke laboratorije za sudske ekspertize u većim gradovima Rusije. U Rusiji je napisao i prvu knjigu o kriminalističkoj tehnici „Osnove kriminalne tehnike – naučno istraživanje zločina” (1915).¹²³⁶

U Kraljevinu SHS emigrirao je 1920. godine. Uloga Tregubova u razvoju naučno-tehničke policije u Srbiji veoma je značajna u periodu između dva svetska rata. Vrlo brzo postao je saradnik Ministarstva unutrašnjih poslova, kao ekspert za kriminalističku tehniku pri Tehničkoj policiji. Od 1926. godine, saradivao je sa dr Rajsom koji je posle rata živeo u Beogradu, kao i sa profesorom Čubinskim (predavao kriminalnu politiku na beogradskom Pravnom fakultetu) i Tomom Živanovićem, jednim od glavnih inicijatora za osnivanje Kriminalističkog instituta pri Pravnom fakultetu. Kao veliki poznavalac naučno-tehničke policije i kriminalistike, postao je honorarni profesor Kriminalne tehnike na Pravnom fakultetu u Beogradu na Kriminalističkom institutu. Bio je izuzetno posvećen naučnom radu, učestvovao je na mnogim međunarodnim kongresima. Veliki deo radova ostao je nepoznat u posleratnom Sovjetskom Savezu.

Svoje objavljene stručne radove i dela prevodio je na srpski jezik. Napisao je prvi udžbenik kriminalne tehnike (1930) na srpskom jeziku koji je kasnije imao dopunjeno izdanje *Kriminalna tehnika, naučno-tehničko istraživanje zločina 1 i 2* (1935) zajedno sa Aleksandrom Andonovićem, šefom Tehničke policije.¹²³⁷ Izuzetno pozitivne

¹²³⁵ Brasol, „Kriminalna Tehnika [Criminal Technique] review of *Kriminalna Tehnika* [Criminal Technique] by Serge N. Tregouboff and Alexander J. Andonovic, 800.

¹²³⁶ Knjiga je izdata kao priručnik, napisan na osnovu Rajsove knjige o istraživanju zločina koja je prevedena na ruski jezik 1911/12, uz izvesne korekcije koje su urađene po preporuci dr Rajsia i uz nekoliko dodatih poglavlja.

¹²³⁷ Sergije Tregubov, Aleksandar Andonović, *Kriminalna tehnika (naučno-tehničko istraživanje krivičnih dela) 1. I 2. Deo* (Beograd: Štamparija „Dom”, 1935):V.

recenzije za pomenuti udžbenik, dao je Boris Brasol svrstavajući udžbenik kao dragocen dodatak na poslednja tri briljantna dela o policijskoj tehnici:¹²³⁸ Robert Heindl, (*System und Praxis der Daktyloskopie*, Berlin 1927), Edmond Locard (*Trait de Criminalistyqe*, four volume, Lyon, 1932), Harry Söderman i John J. O'Connell (*Modern Criminal Investigation*, New York, 1935). Umro je 29. jula 1945. u Nemačkoj.

¹²³⁸ Brasol, „Kriminalna Tehnika [Criminal Technique]” review of *Kriminalna Tehnika* [Criminal Technique] by Serge N. Tregouboff and Alexander J. Andonovic, 799-802.

3. Statistika kriminaliteta

3.1. Statistička evidencija kriminaliteta u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji – istorijski pregled

Prvo statističko istraživanje u Srbiji je popis stanovništva sproveden 1819. godine, za vreme prve vlade kneza Miloša Obrenovića¹²³⁹ radi regulisanja poreskih obaveza prema turskim vlastima.¹²⁴⁰ U nastojanju da stvori novu srpsku državu po uzoru na evropske, Knez Miloš je sproveo reorganizaciju državne uprave (1833), formirana su ministarstva koja su uz redovne obavljala i statističke poslove svog resora. Obaveza redovnog petogodišnjeg popisa stanovništva uvedena je 1834. godine. U nedostatku profesionalnih statističara, statistiku su vodili pismeni ljudi različitih profila i obrazovanja (sveštenici, studenti, stariji đaci, učitelji i državni činovnici).¹²⁴¹

Za vreme Ustavobraniteljskog režima (1842-1858) statistička praksa je unapređena uvođenjem statistike unutrašnjeg prometa robe, spoljne trgovine, cena i nadnica (1843).¹²⁴² Uz jačanje državnih institucija ukazala se potreba za stvaranjem specijalizovane statističke službe. Prva državna statistička služba ustanovljena je Rešenjem Kneza Mihajla od 18. aprila 1862,¹²⁴³ po kome je ekonomsko odeljenje Ministarstva finansija vodilo sve statističke poslove državne uprave prema „Pravilima popisa ljudstva, imanja i prihoda.”¹²⁴⁴ Od 1864. godine, u Ministarstvu finansija izdvojeno je posebno odeljenje za statističke poslove a 1881. godine formirana je Uprava zvanične statistike u čijem sastavu su bili statistički biro i centralni statistički odbor.¹²⁴⁵ Statistička služba prešla je u nadležnost Ministarstva narodne privrede

¹²³⁹ Knez Miloš je izdao naredbu za izvršenje prvog popisa „o Đurđevskoj skupštini, koja je držana radi razreza poreza za prvo polugođe 1819.” Nezadovoljan sastavljenim teferima, naredio je: „da svaki knez u svojoj knežini, i svaki kmet u svome selu, izvrši popis sviju starešina domova i muških lica, bez razlike godine starosti, sa naznačenjem pored svakoga: je li poresko oženjeno lice, je li haračko ili ne.” Prvi popisni spiskovi dobijeni su o mitrovskoj skupštini iste godine (1819) od narodnih starešina koji su sproveli popis u svih dvanaest nahija. Mita Petrović, *Finansije i ustanove obnovljene Srbije do 1842.* knjiga II (Beograd: Ministarstvo finansija Kraljevine Srbije, 1898), 522-523.

¹²⁴⁰ Zvanični pisani dokumenti iz ovog perioda ne postoje. Poreznici su bili ljudi kneza Miloša na osnovu njegovog sporazuma sa Marašli Ali Pašom prema kome turski činovnici nisu smeli da zalaze u sela. Nepismenost je verovatno glavni razlog što pouzdana dokumenta (ako su postojala) nisu sačuvana. Miodrag Nikolić, *140 godina zvanične statistike* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 2002), 8.

¹²⁴¹ Nikolić, *140 godina zvanične statistike*, 9.

¹²⁴² Miodrag Nikolić, „Statistika u Srbiji,” *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 116-117 (2004): 225.

¹²⁴³ *Srbske novine* XXIX, br. 47 od 21. aprila 1862, 187.

¹²⁴⁴ Pravila br. 1347 od 19. marta 1862. *Srbske novine* XIX, br. 45-51 april-maj 1862, 179-201.

¹²⁴⁵ Zakon o ustrojstvu statistike od 08. aprila 1881. *Srpske novine* XLIX, br. 84 od 18. aprila 1881, 533.

(1882).¹²⁴⁶ Resorna ministarstva sprovodila su statistička istraživanja iz svojih nadležnosti uz koordinatorsku ulogu Uprave zvanične statistike.

U periodu 1914-1918. godine, kontinuitet rada srpske državne statistike bio je prekinut. U Kraljevini SHS razvoj statističke službe odvijao se u otežanim uslovima.¹²⁴⁷ Osnovni cilj bio je da se organizacija statističke službe, metode i program rada sprovede prema istim standardima na celokupnoj državnoj teritoriji. Statističke poslove obavljale su resorne službe pri svakom ministarstvu a koordinatorsku ulogu imala je Direkcija državne statistike koja je osnovana pri Ministarstvu socijalne politike (1919). Od 1929. godine i formiranja banovina, državna statistika preuređena je na banovinskoj osnovi.¹²⁴⁸

Od osnivanja statističke službe (1862) do početka Prvog svetskog rata, objavljena je obimna statistička građa: 31 posebna knjiga i 17 tematskih svezaka od toga su 4 sveske o krivičnom sudjenju.¹²⁴⁹ U periodu 1863-1894. godine, sa povremenim prekidima u izlaženju zbog ratova i nedostatka budžetskih sredstava (1874-1879, i 1884-1889), izdato je 20 knjiga Državopisa Srbije koji su po obimu i sadržaju bili neujednačeni.¹²⁵⁰ Značajnu statističku građu činili su godišnjaci koji su izlazili u periodu od 1893. do 1913. (dvanaest knjiga) i od 1932. do 1941. godine (deset knjiga). Sadržaj statističkih godišnjaka bio je ustaljeniji, detaljniji i povremeno je dopunjavan novim poglavljima.

¹²⁴⁶ Zakon o ustrojstvu Ministarstva za narodnu privredu od 21. decembra 1882, *Srpske novine* I, br. 65 od 23. marta 1883, 323.

¹²⁴⁷ Bilo je neophodno stvoriti novi državni aparat na proširenoj teritoriji neujednačenog stepena razvoja, kulturnog i društvenog nasleđa: predratna statistika Kraljevine Srbije bila je uništena, kao i statistika Crne Gore; u južnim delovima zemlje (teritorija Raške, Kosova, Metohije i Makedonije) organizacija statističke službe nije sprovedena do početka Prvog svetskog rata; u delovima zemlje nekadašnjeg Austro-Ugarskog carstva statistika je bila sačuvana zbog minimalnih ratnih razaranja. Nikolić, *140 godina zvanične statistike*, 29-31.

¹²⁴⁸ U svakoj od devet banovina otvorena je kancelarija za statističke poslove ali nisu uspele da sprovedu ozbiljnija istraživanja. Resorne statistike su bile preduzimljivije. Isto, 31.

¹²⁴⁹ *Popis stanovništva 1890, 1894, 1900.* (5 knjiga), *Kretanje stanovništva 1888-1905.* (šest knjiga), *Javna nastava 1889-1890.* (jedna knjiga), *Krivično suđenje 1888-1900.* (četiri sveske), *Građansko suđenje 1888-1900.* (dve sveske), *Opštinski prihodi 1888-1900.* (dve knjige), *Popis domaće stoke 1890, 1895, 1900.* (tri knjige), *Statistika zemljoradnje 1889-1903.* (sedam knjiga) *Prilozi za statistiku Kraljevine Srbije* (sedam knjiga), *Prethodni rezultati popisa stanovništva, stoke, cene, imena zanata* (jedanaest svezaka). Nikolić, „Statistika u Srbiji,” 243.

¹²⁵⁰ Oblasti statistike koje su obrađene: mesečni cenovnici (u 15 od ukupno 20 knjiga Državopisa), broj stanovnika (u 8 knjiga), kretanje stanovnika (6), spoljna trgovina (6), narodna privreda (u 4 knjige), unutrašnja trgovina (4), carina (3), prevozna trgovina (2), srednje cene (2), nepokretna imovina (1), poreska statistika (1), školstvo (1), sudstvo (1) klima (1) popis stoke (1). Isto, 241.

Statistika kriminaliteta bila je sastavni deo krivične statistike. Prva statistika kriminaliteta u Srbiji zabeležena je u spisku „sviju apsenika” koje je Narodni sud uputio Knezu Milošu 27. marta 1833. godine.¹²⁵¹

Od formiranja Ministarstva (Popečiteljstva) unutrašnjih dela (1839),¹²⁵² statistiku kriminaliteta vodila su okružna i sreska načelstva. U periodičnim izveštajima načelstava podnetim Ministarstvu unutrašnjih dela,¹²⁵³ prikazivani su podaci o: izvršenim krivičnim delima (opis izvršioca, vreme i mesto izvršenja, smrtni slučajevi); vremenskim nepogodama i prirodnim katastrofama (sa bližim podacima o eventualnim žrtvama, nastaloj šteti i uzroku nastanka); kretanju i kontroli stranaca, pojavi hajdučije.¹²⁵⁴ Po zahtevu ministra pravde, ministar unutrašnjih dela propisao je sadržaj i formu izveštaja pri sprovođenju optuženih i podnošenju tužbe.¹²⁵⁵ Uprkos naredbama, izveštaji su bili nečitki, nepotpuni i neblagovremeni.¹²⁵⁶

Da bi se povećala efikasnost u rešavanju zaostalih predmeta, posebno u rasvetljavanju krivičnih dela¹²⁵⁷ bilo je neophodno da se stekne uvid u pravo stanje kriminaliteta u zemlji. Iz tog razloga, Ministarstvo unutrašnjih dela je formalno-pravnim putem regulisalo pitanje statističke evidencije kriminaliteta. *Zakonom za merenje, opis i*

¹²⁵¹ Prema spisku u celoj zemlji bilo je svega 15 osuđenika (11 muškaraca i 4 žene) a pod istragom svega 25 (23 lica u Narodnom sudu a 2 u Poreču). Svi osuđenici izdržavali su svoje kazne u Kragujevcu i Poreču a od polovine 1833. godine i u Topčideru. Petrović, *Finansije i ustanove obnovljene Srbije do 1842*, 575-577.

¹²⁵² „Zakon o uređenju centralne uprave od 29. maja 1839. godine,” *Zbornik zakona i uredaba u Knjaževstvu Srpskom*, knjiga I, (Beograd: Štamparija Knjaževstva Srpskog, 1840): 38-57.

¹²⁵³ U periodu 1857-1890. godine izveštaji su se podnosili jednom godišnje (prema Raspisu svim policijskim vlastima PNo 5530 od 02. decembra 1857), od 1890. godine tromesečno (prema Raspisu PNo 18925 od 15. oktobra 1890), a od 1891. godine ukinuta je potreba za godišnjim izveštajima i uvedeno je polugodišnje izveštavanje o radu sreskih i okružnih vlasti (prema Raspisu svima načelstvima i upravama PNo 1768 od 02. februara 1891). *Policijski zbornik zakona, uredaba i raspisa u Kraljevini Srbiji*, (Beograd: Ministarstvo unutrašnjih dela, 1905), 1222-1223.

¹²⁵⁴ „Raspis ministra unutrašnjih dela svim policijskim upravama” od 02. decembra 1857, *Policijski zbornik*, 1222-1223.

¹²⁵⁵ Pored osnovnih, morali su biti uneti podaci o: bračnom statusu, o deci, državljanstvu, ranijim osudama, proteklom vremenu od prethodne kazne (o uslovnom otpustu, ako je optuženi ranije bio kažnjavao). „Raspis svima načelstvima i upravama” PNo 3352 od 14. marta 1885. *Policijski zbornik*, 1310.

¹²⁵⁶ Do kraja 19. veka, Ministarstvo unutrašnjih dela donelo je više raspisa o poštovanju izdatih naredbi o sadržini, formi i rokovima: Raspis PNo 6062 (05. juna 1884); Raspis svima načelstvima i upravama PNo 3352 (14. mart 1885); Raspis PNo 18925 (15. oktob 1890); Raspis svima načelstvima i upravama PNo 1768 (02. februar 1891); Raspis svim okružnim načelstvima i upravama PNo 3854 (21. februara 1892). Raspis svima okružnim načelnicima PNo 4590 (05. mart 1892) Raspis svima okružnim načelstvima PNo 14758 (07. oktobar 1894); Raspis svim okružnim načelstvima PNo 11065 (17. maj 1898); Raspis svima okružnim načelstvima PNo 8050 (10. april 1898); Raspis Načelniku okruga, PNo 7311 (26. mart 1899); Raspis svim okružnim načelstvima i upravi grada Beograda PNo 10518 (09. maj 1899); Raspis načelstvu okruga PNo 733 (12. januar 1903); *Policijski zbornik*, 1162-1199.

¹²⁵⁷ Do 1905. godine ostalo je 30000 nesvršenih predmeta i 9000 neisledenih zločina i prestupa. *Policijski glasnik* I, 37 (1905): 354.

identifikovanje krivaca (1904), statistika kriminaliteta postala je obaveza Antropometrijsko-policijskog odeljenja koje je, na osnovu prikupljenih podataka iz mesečnih izveštaja sreskih i okružnih načelstava kao i sudova bilo u obavezi da svakog meseca šalje izveštaj Ministarstvu unutrašnjih dela.¹²⁵⁸ Posebnim aktom (1905) ministar Stojan M. Protić propisao je sadržinu izveštaja, rokove za dostavljanje sa posebnim akcentom na prikaz podataka o rasvetljenim/nerasvetljenim krivičnim delima, o obustavljenim istragama sa opisom razloga i o broju krivaca sprovedenih sudu.¹²⁵⁹ Proširenim raspisom (1910) svim načelstvima i Upravi grada Beograda, ministar Lj. Jovanović skrenuo je pažnju da se uz krivična dela opišu posledice i štete, način i sredstva izvršenja, i navedu podaci o izvršiocima (ako su pronađeni da li su od ranije poznati policiji i sl).¹²⁶⁰ „

Zakonsku odredbu o redovnom dostavljanju podataka o kretanju kriminaliteta nisu poštovali pojedini sudovi, stoga se Antropometrijsko-policijsko odeljenje obraćalo 1905. i 1912. godine ministru unutrašnjih dela: „za podejstvovanje kod Gospodina ministra Pravde, da oni sudovi,¹²⁶¹ koji nisu vodili računa o čl. 7 pomenutog zakona (za merenje, opisivanje i identifikovanje krivaca), ispune odmah svoju dužnost kako za prošlu tako i za ovu godinu i da to ubuduće redovno čine.”¹²⁶² Problem je postao izraženiji nakon što je vođenje istraga u srezovima preneto na sreske sudije, na šta je Odeljenje ukazalo Ministru pravde kako bi se sudovi odazvali pozivu i redovno podnosili izveštaje o kretanju kriminaliteta na svojoj teritoriji.¹²⁶³

¹²⁵⁸ Prema čl. 4g „Zakona za merenje, opis i identifikovanje krivaca,” *Policijski glasnik* VIII, 51-52 (1904): 393.

¹²⁵⁹ Rok za podnošenje izveštaja bio je do 5. dana (za sreska načelstva) odnosno do 10. dana u mesecu (za okružna načelstva). U izveštaju su prikazani podaci o izvršenim krivičnim delima (ubistva, detoubistva, nehотиčna ubistva, pokušaje ubistva, teške telesne povrede, razbojništva, nasilje i otmicu, paljevine, požare, zlonamerne poništaje tuđih stvari, opasne krađe, utaje, prevare, proste krađe, slučajne smrti, samoubistva, pokušaje samoubistava i elementarne nepogode); podaci o izvršiocima (uz osnovne podatke - ime, prezime, mesto rođenja, bili su neophodni podaci o zanimanju, mestu stanovanja, doba starosti i imovno stanje, vladanje pre izvršenog dela ranije osude i navike, porodični odnosi, stanje zdravlja i službeni podaci o ranijim osudama); podaci o rasvetljenim i nerešenim i krivičnim delima. „Raspis PBr 10618 od 29. aprila 1905. godine,” *Policijski glasnik* I, 19 (1905): 161-162.

¹²⁶⁰ „Raspis ABr. 257 od 25. januara 1910,” *Policijski glasnik* VI, 5 (1910): 33-34.

¹²⁶¹ „Izuzev sudova:ćuprijskog, požarevaćkog, negotinskog, kragujevaćkog, knjaževaćkog, leskovaćkog i okružnog beogradskog, ni jedan drugi sud ne podnosi redovno ove izveštaje, a sudovi: užićki, smederevski, loznićki, valjevski, vranjski, jagodinski, pirotski i za grad Beograd ovo nikako ne čine.” AS, MUD, P, 1906-35-92

¹²⁶² AS, MUD, P, 1906-35-92, dopis Dušana Alimpića Ministru unutrašnjih dela br. 928 od 21. septembra 1906. godine, dopis Ministra unutrašnjih dela Pno 20432 od 26. septembra 1906. Ministru pravde.

¹²⁶³ AS, MP, 1912, FXXXVI, R102. Dopis Antropometrijskog odeljenja br. 370 od 12. marta 1912. godine

O značaju vođenja statistike govori i činjenica da je Uprava grada Beograda tražila da se kod okružne blagajne otvori kredit za unapređenje statistike u iznosu od 5000 dinara (1911).¹²⁶⁴ Uprkos teškoćama u prikupljanju podataka, a u poređenju sa drugim zemljama Balkana, statistika kriminaliteta u Kraljevini Srbiji bila je na zavidnom nivou i predstavljala je solidnu građu za proučavanje kriminaliteta na Balkanskom poluostrvu.¹²⁶⁵ “od sviju Balkanskih zemalja samo statistika Srbije dopušta, da se kritički oceni jedan od najvažnijih objektivnih faktora kriminaliteta – kriminalna policija, jer je samo u njenoj statistici bar u nekoliko našao izraza sa savremeni zahtev teorije, po kome se za ocenu kriminaliteta izvesne zemlje moraju dati tačni podaci ne samo o presuđenim krivičnim delima, već i o svima onima, koja su samo došla do znanja vlasti.”¹²⁶⁶

Prva statistika kriminaliteta u Kraljevini SHS objavljena je 1932. godine.¹²⁶⁷ Obrađeni su podaci za period 1922-1929. godine prikupljeni od sreskih, okružnih i prvostepenih sudova i kaznenih zavoda o optuženim, oslobođenim i osuđenim licima prema polu, starosti, verskom opredeljenju, nacionalnoj pripadnosti, po vrsti i veličini kazne kao i mesečni pregledi izvršenih krivičnih dela. Dato je brojno stanje osuđenika po kaznenim zavodima za period (1919-1929). Prikazano stanje je nekompletno jer nedostaju podaci od Prvostepenih sudova za grad Beograd i beogradski okrug.¹²⁶⁸ Podaci sudova o osuđenim licima¹²⁶⁹ više ukazuju na kulturno i moralno stanje društva i

¹²⁶⁴ AS, MUD, B, Delovodni protokol (1911), knjiga 1, Rešenje br.12/5 od 25.02.1911. godine (akt nije sačuvan u arhivskoj građi).

¹²⁶⁵ dr Arnold Vadler (dr Arnold Wadler) u delu „Kretanje zločina u Istočnoj Evropi – Kriminalitet u Balkanskim zemljama,” (*Die Verbrechensbewegung im Östlichen Europa – die Criminalität der Balkanländer*, 1908) najveći deo posvetio je analizi kriminaliteta u Srbiji, jer je: „od svih balkanskih zemalja u njoj našao najbolji kriminalno statistički materijal” M.J. Petrović, *Policijski glasnik* IV, 29 od (1908): 227.

¹²⁶⁶ dr Arnold Vadler i dr Rudol Vaserman (*Rudolf Waserman*) objavili su seriju članaka pod nazivom „Razvitak statistike pojedinih evropskih država” u „Časopisu za nauku krivičnog prava” gde su se u jednom od brojeva (sveska 5 iz 1908.) osvrnuli na statistiku kriminala u balkanskim zemljama. U tekstu su istakli da su statistika Grčke i Rumunije starije ali su nepotpune – u grčkoj statistici ne mogu se videti vrste učinjenih krivičnih dela pa nedostaje glavni predmet kriminološkog istraživanja dok se u rumunskoj navodi broj optuženih a ne i broj osuđenih lica. Bugarska nije objavljivala nikakve statističke podatke o kriminalitetu, već samo podatke iz registara kaznenih zavoda za vrlo kratak period (1899-1906). U Turskoj i Crnoj Gori nije objavljivani nikakav službeni statistički materijal. M.J. Petrović, isto.

¹²⁶⁷ „Kulturno i moralno stanje, socijalno staranje,” *Statistički godišnjak 1929*, knjiga I, (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1932): 455-470.

¹²⁶⁸ Isto, 457.

¹²⁶⁹ U izvršenju jednog krivičnog dela može učestvovati više lica. Jedno (ili više lica) može istovremeno izvršiti više krivičnih dela (na pr. razbojništvo i ubistvo); jedno lice može ponoviti isto krivično dela više puta u istoj ili različitoj sredini i sl.

efikasnost pravosuđa dok podaci Ministarstva unutrašnjih dela o izvršenim krivičnim delima više ukazuju na efikasnost policije u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta.

3.2. Stanje kriminaliteta u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji nakon uvođenja metoda naučno-tehničke policije

U kojoj meri je unapređen rad srpske policije u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta nakon uvođenja kriminalističkih metoda i osnivanja naučno-tehničke policije može se proceniti utvrđivanjem ukupne stope kriminaliteta, analizom vremenske serije i prostorne zastupljenosti izvršenih krivičnih dela, kao i odnosa broja izvršenih i broja rasvetljenih krivičnih dela. Analiziraju se krivična dela protiv ličnosti i krivična dela protiv imovine izvršena u periodu od 01.01.1905. do 31.12.1912. godine¹²⁷⁰ iz izveštaja Antropometrijsko - policijskog odeljenja.¹²⁷¹

Opšti pregled krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)

U periodu 1905-1912. godine izvršeno je ukupno 32374 krivičnih dela. Najviše krivičnih dela (14,19%) izvršeno je 1905, a najmanje (10,16%) 1912. godine. U posmatranoj vremenskoj seriji, uočava se tendencija opadanja ukupnog broja izvršenih krivičnih dela u proseku za 0,57% godišnje. Godinu dana nakon uvođenja bertijonaže (1906) broj izvršenih krivičnih dela smanjen je za 1,77% a nakon uvođenja daktiloskopije (1911) smanjenje je bilo za 2,10%. Ukupan broj krivičnih dela u periodu 1905-1912. godine smanjen je za 4,03%. (Tabela 19)

Tabela 19. Pregled krivičnih dela prema predmetu izvršenja u Kraljevini Srbiji (1905-1912)

Godina	Krivična dela					
	protiv ličnosti (A)		protiv imovine (B)		A+B	
	broj	%	broj	%	broj	(A+B)/Σ (%)
1905	1202	26,16	3392	73,84	4594	14,19
1906	1310	32,58	2711	67,42	4021	12,42
1907	1292	29,28	3127	70,72	4419	13,63
1908	1393	30,98	3104	69,02	4497	13,89
1909	1346	31,61	2912	68,39	4258	13,15
1910	1324	33,20	2665	66,80	3989	12,32

¹²⁷⁰ Krivična dela protiv države nisu bila u nadležnosti naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji. Za period 1905-1912. postoje kompletni podaci u izveštajima Antropometrijsko-policijskog odeljenja. Zbog Balkanskih ratova statistika kriminaliteta za period 1913-1914. nije kompletna (postoji nekoliko mesečnih izveštaja za 1913.godinu) pa nisu uvršteni u analizu. Statistika kriminaliteta u Kraljevini SHS iskazivana je podacima o osuđenim licima a ne prema broju izvršenih krivičnih dela stoga nije uporediva. U statističkim godišnjacima objavljenim u periodu između dva svetska rata nedostaju podaci za grad Beograd.

¹²⁷¹ AS, MUD, P, 1910 F50 R111, Izveštaj o kretanju kriminaliteta 1905-1909.godine; Objavljeni mesečni izveštaji u Policijskom glasniku (1905-1912).

1911	1136	34,34	2172	65,66	3308	10,22
1912	1087	33,06	2201	66,94	3288	10,16
1905-1912	10090	31,17	22284	68,83	Σ 32374	100,00

Približno jedna trećina krivičnih dela izvršena je protiv ličnosti (31,17%) a dve trećine protiv imovine (68,83%). Zastupljenost krivičnih dela protiv ličnosti na godišnjem nivou kreće se u rasponu od 26,16% (1905) do 34,34% (1911) a zastupljenost krivičnih dela protiv imovine od 65,66% (1911) do 73,84% (1905). Broj krivičnih dela protiv ličnosti u periodu 1905-1908. godine raste u proseku za 0,635% godišnje, a od 1909. do 1912. opada u proseku za 0,76% godišnje. Broj krivičnih dela protiv imovine opada u proseku za 0,63% godišnje (tabela 20).

Tabela 20. Kretanje kriminaliteta u periodu 1905-1912. godine

Krivična dela		1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1905 - 1912
A) protiv ličnosti	broj	1202	1310	1292	1393	1346	1324	1136	1087	10090
	(%)	11,91	12,98	12,81	13,81	13,34	13,12	11,26	10,77	
					Za period (1905-1908) porast za 0,635% godišnje		Za period (1909-1912) pad za 0,76% godišnje			
B) protiv imovine	broj	3392	2711	3127	3104	2912	2665	2172	2201	22284
	(%)	15,22	12,16	14,03	13,93	13,07	11,96	9,75	9,88	
Za period (1905-1912) pad u proseku za 0,63% godišnje										
A+B)	broj	4594	4021	4419	4497	4258	3989	3308	3288	32374
	(%)	27,13	25,14	26,84	27,74	26,41	25,08	21,01	20,65	

Međusobnim poređenjem procentualne zastupljenosti krivičnih dela protiv ličnosti (A) i krivičnih dela protiv imovine (B), uočava se rast krivičnih dela protiv ličnosti u proseku za 0,89% godišnje u odnosu na krivična dela protiv imovine.

Iz pojedinačnog pregleda izvršenih krivičnih dela (tabela 21) najzastupljenije su bile opasne krađe (44,87%), paljevine (15,80%), potom najteža krivična dela ubistva (10,11%) i pokušaji ubistva (8,67%). Manje su zastupljeni zlonamerni poništaji tuđih stvari (5,16%), nanošenje teških telesnih povreda (4,63%), samoubistva (4,46%) i razbojništva (3,01%) a najmanje nehotična ubistva (1,06%), čedomorstva (0,98%), pokušaji samoubistava (0,70%) i silovanja (0,58%).

Tabela 21. Pojedinačni pregled krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)

Krivična dela	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1905-1912	%
A) protiv ličnosti										
ubistva	445	471	402	476	464	378	322	314	3272	10.11
pokušaji ubistva	325	376	348	409	388	358	293	310	2807	8.67
teške telesne povrede	174	171	222	204	183	233	168	144	1499	4.63
samoubistva	160	168	185	186	202	180	197	164	1442	4.46
nehotična ubistva	41	36	44	36	38	55	51	43	344	1.06
čedomorstva	35	49	46	31	31	49	36	39	316	0.98
pokušaji samoubistva	12	25	23	31	27	24	43	40	225	0.70
silovanja	10	14	22	20	13	47	26	33	185	0.57
Ukupno A)	1202	1310	1292	1393	1346	1324	1136	1087	10090	31,17
B) protiv imovine										
opasne krađe	2483	1852	2118	1965	1975	1643	1231	1261	14528	44.87
paljevine	550	525	695	759	583	700	690	611	5113	15.80
zlonamerni poništaji tuđih stvari	217	218	198	266	208	200	138	225	1670	5.16
razbojništva	142	116	116	114	146	122	113	104	973	3.01
Ukupno B)	3392	2711	3127	3104	2912	2665	2172	2201	22284	68,83
Ukupno A+B	4594	4021	4419	4497	4258	3989	3308	3288	32374	100,0

Teritorijalna zastupljenost kriminaliteta je neravnomerna. Po broju i vrsti izvršenih krivičnih dela ističe se nekoliko okruga i srezova. Najviše krivičnih dela izvršeno je u Požarevačkom okrugu (12,37%), zatim u: Moravskom (8,55%), Kragujevačkom (6,73%), Podrinskom (6,27%) Smederevskom (6,05%). Najmanje krivičnih dela izvršeno je u Pirotskom okrugu (2,02%), u Rudničkom (2,79%), Užičkom (3,98%) i u Topličkom (4,23%). U ostalim okruzima izvršeno je u proseku oko 5% krivičnih dela.

U periodu 1905-1912. godine u 15 okruga uočava se tendencija opadanja ukupnog broja krivičnih dela, dok se tendencija rasta uočava u Pirotskom i Valjevskom okrugu i u Upravi grada Beograda. U 14 okruga najmanje krivičnih dela izvršeno je u periodu 1911-1912. godine dok je u Niškom okrugu i Upravi grada Beograda u istom periodu izvršeno najviše krivičnih dela. Naglo smanjenje ukupnog broja izvršenih krivičnih dela uočava se 1906. godine u 14 okruga dok se u Čačanskom, Topličkom i Požarevačkom okrugu i u Upravi grada Beograda iste godine uočava porast (tabela 22).

Tabela 22. Pregled prostorne zastupljenosti krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)

Okrug	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1905-1912	%
Beogradski	270	192	234	291	273	215	162	151	1788	5,52
Valjevski	123	118	243	230	210	318	222	231	1695	5,23
Vranjski	253	231	244	252	212	228	184	221	1825	5,64
Kragujevački	289	258	280	369	345	272	202	167	2182	6,73
Krajinski	317	253	195	147	172	205	184	111	1584	4,89
Kruševački	332	210	231	243	168	196	133	140	1653	5,12
Moravski	359	277	381	392	378	386	318	276	2767	8,55
Niški	254	243	199	268	186	171	179	322	1822	5,63
Pirotski	79	69	56	75	98	107	83	88	655	2,02
Podrinski	309	308	343	257	248	209	184	173	2031	6,27
Požarevački	569	584	527	542	523	505	419	335	4004	12,37
Rudnički	162	114	117	101	115	123	88	82	902	2,79
Smederevski	317	263	319	283	271	208	133	164	1958	6,05
Timočki	291	193	252	302	324	177	172	175	1886	5,82
Toplički	191	197	201	209	173	146	125	128	1370	4,23
Užički	178	157	205	180	171	153	143	101	1288	3,98
Čačanski	177	205	224	201	183	180	158	170	1498	4,63
UGB	124	149	168	155	208	190	219	253	1466	4,53
SVEGA	4594	4021	4419	4497	4258	3989	3308	3288	32374	100

Značajan pokazatelj prostorne zastupljenosti kriminaliteta je broj krivičnih dela u odnosu na broj stanovnika okruga (1 ubistvo/broj stanovnika).¹²⁷² Ubistvo, najteže krivično delo, najmanje je zastupljeno u Pirotskom okrugu (1/4573), gradu Beogradu (1/3229). Najviše ubistava izvršeno je u Topličkom okrugu (1/526), Kragujevačkom (1/817), Rudničkom (1/840), Čačanskom (1/866), Beogradskom (1/878) i u Požarevačkom (1/998). Najviše čedomorstava izvršeno je u čačanskom (1/6549) i užičkom okrugu (1/7303), zatim u Pirotskom (1/8637) i Krajinskom (1/9459) dok je najmanji broj u Beogradskom okrugu, gde za 5 godina nije bilo nijednog čedomorstva. Pokušaji ubistva su najzastupljeniji u Topličkom okrugu (1/682), Beogradskom (1/823), Kragujevačkom (1/1014), Požarevačkom (1/1354) i Moravskom (1/1298), a najmanje u Pirotskom (1/4573), Valjevskom (1/2894), Podrinskom (1/1997) i Niškom (1/1935).

¹²⁷² Podaci o broju stanovnika su prema popisu iz 1905. godine. Podaci u tabeli preuzeti su iz: Dušan Đ. Alimpić „Kriminalitet u Srbiji (1905-1909)” i mesečnih izveštaja Odeljenja o kretanju kriminaliteta objavljivanih u „Policijskom glasniku” (1905-1912). AS, MUD, B, Delovodni protokol (1911), knjiga 1, Račun za štampanje br. 3004 od 25.04.1911. (Akt nije sačuvan).

Razbojništva su najzastupljenija u Požarevačkom okrugu (1/1740) zatim u Krajinskom (1/2089), Rudničkom (1/2297) i Moravskom (1/2735) a najmanje u Pirotskom (1/14869) i Niškom okrugu (1/12259) kao i u gradu Beogradu (1/11535). U pogledu paljevina na vrhu je Timočki okrug (1/548), zatim Smederevski (1/551) i Kragujevački (1/554), a na dnu lestvice grad Beograd (1/5767). U ostalim okruzima primećuju se približne vrednosti. Slično je i sa zlonamernim poništajima tuđih stvari, gde je na vrhu lestvice Kruševački okrug (1/702), zatim Krajinski (1/1170), Toplički (1/1447), Rudnički (1/1594). Opasne krađe su najviše zastupljene u Požarevačkom okrugu (1/154), zatim u gradu Beogradu (1/156), Krajinskom (1/172) i Smederevskom okrugu (1/174), a najmanje u Pirotskom (1/542) i u Vranjskom okrugu (1/545). (tab 23)

Tabela 23. Pregled krivičnih dela prema broju stanovnika (1905-1909) (1krivično delo/broj stanovnika)

R.B.	Okrug	ubistva	čedomorstva	pokušaji ubistva	razbojništva	zlonamerni poništaji tuđih stvari	paljevine	opasne krađe
1	Beogradski	878	139962	823	4987	3681	748	240
2	Valjevski	1941	14371	2894	4958	2141	1159	350
3	Vranjski	1102	14419	1326	8544	3389	1322	545
4	Kragujevački	817	10555	1014	3148	1644	554	215
5	Krajinski	1411	9459	1638	2089	1170	589	172
6	Kruševački	1149	18788	1855	4847	702	853	279
7	Moravski	1074	15575	1298	2735	1700	690	223
8	Niški	1767	45963	1935	12259	3014	813	324
9	Pirotski	4573	8673	4573	14869	3714	1169	542
10	Podrinski	1703	16904	1997	7325	2814	1121	293
11	Požarevački	998	9750	1354	1740	4130	690	154
12	Rudnički	840	9777	1420	2297	1594	1301	303
13	Smederevski	1345	26914	1044	4485	1922	551	174
14	Timočki	1213	12806	1738	3841	2514	548	206
15	Toplički	526	17098	682	5128	1447	684	312
16	Užički	1084	7303	1541	6034	3854	1075	386
17	Čačanski	866	6549	1393	4680	4484	866	295
18	UGB	3229	11535	1442	11535	5767	8075	156

Prostorna zastupljenost krivičnih dela po srezovima unutar okruga je takođe vrlo neravnomerna, jer je više od jedne četvrtine krivičnih dela izvršeno u svega 10-12

srezova, što je približno jedna sedmina svih srezova u državi.¹²⁷³ Razlika je još uočljivija ako se posmatra odnos između broja stanovnika i broja izvršenih krivičnih dela u navedenih 12 naspram preostalih 69 srezova. Najugroženiji srezovi su:

1. Kosanički (ubistva, pokušaji ubistva, opasne krađe)
2. Jablanički (ubistva, pokušaji ubistva)
3. Homoljski (ubistva, pokušaji ubistva, razbojništva, opasne krađe)
4. Despotovački (ubistva, pokušaji ubistva, razbojništva, opasne krađe)
5. Zviški (ubistva, detoubistva, pokušaji ubistva, razbojništva, opasne krađe)
6. Ramski (ubistva, pokušaji ubistva, razbojništva, opasne krađe)
7. Ljubički (ubistva, pokušaji ubistva, razbojništva)
8. Moravički (ubistva, detoubistva, pokušaji ubistva, opasne krađe)
9. Porečki (razbojništva, opasne krađe)
10. Resavski (ubistva, opasne krađe)
11. Kačerski (ubistva, razbojništva)
12. Trstenički (paljevine, zlonamerni poništaji tuđih stvari)¹²⁷⁴

Uporedni pregled izvršenih i rasvetljenih krivičnih dela

Ubistva. Od krivičnih dela protiv ličnosti u ukupnom kriminalitetu najzastupljenija su ubistva 10,11%. U periodu 1905-1912. godine izvršeno je 3272 ubistva, a rasvetljeno je 2955 (90,31%). Glavni motivi za izvršenje ubistava su svađa (996), osveta (619), koristoljublje (251), nužna odbrana (79), u vršenju zvanične dužnosti (68), duševno rastrojstvo (11), nepoznati (276).¹²⁷⁵ Najviše ubistava (476) izvršeno je 1908, a najmanje (314) 1912. godine. U periodu 1905-1908. godine, broj ubistava raste a u periodu 1909-1912. opada, što ukazuje na značajan pomak u sprečavanju i suzbijanju najtežeg krivičnog dela. Kriva rasvetljenih je gotovo paralelna sa krivom izvršenih krivičnih dela. Efikasnost policije kreće se u opsegu od 85,17% (1905) do 93,17% (1912). Prosečna efikasnost policije u rasvetljavanju krivičnog dela ubistva je vrlo visoka 90,43% (tabela 24, sl. 35).

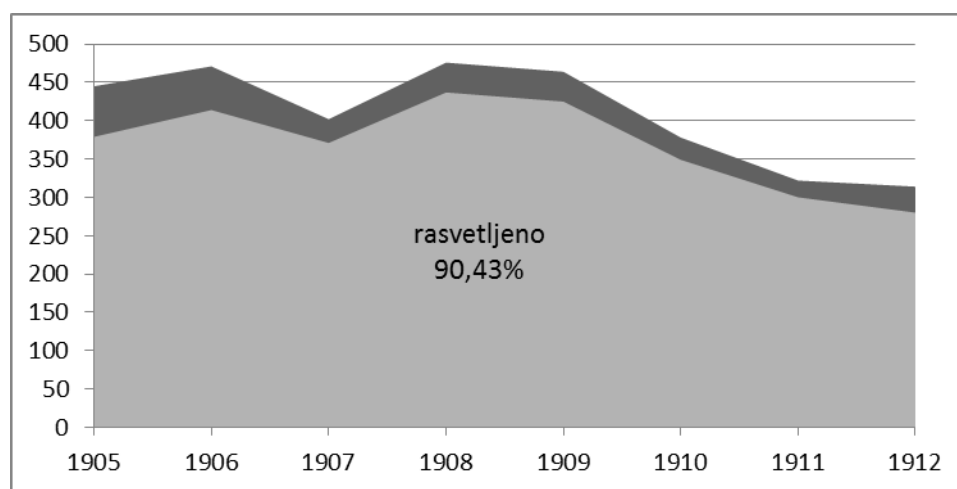
¹²⁷³ Na pr. u Trsteničkom srezu je izvršeno više zlonamernih poništaja i paljevina nego u svim ostalim srezovima zajedno u Kruševačkom okrugu. Skoro polovina razbojništava i ubistava se izvršeno je u Despotovačkom srezu što Moravski okrug svrstava u sredinu oblast sa visokim stepenom kriminaliteta. Slično se odnosi i na srez Gružanski u Kragujevačkom okrugu. AS, MUD, P 1910 F50 R111, Dušan Alimpić, Izveštaj o kretanju kriminaliteta 1905-1909.godine; Objavljeni mesečni izveštaji u Policijskom glasniku (190 -1912).

¹²⁷⁴ Isto.

¹²⁷⁵ Isto.

Tabela 24. Pregled krivičnog dela ubistva izvršeno/ rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih ubistava (BI)	Broj rasvetljenih ubistava (BR)	BR/BI (%)	Prosečna efikasnost
1905	445	379	85.17	za period 1905-1912 iznosi 90,43 %
1906	471	414	87.90	
1907	402	371	92.29	
1908	476	437	91.81	
1909	464	425	91.59	
1910	378	349	92.33	
1911	322	300	93.17	
1912	314	280	89.17	
1905-1912	3272	2955	90.31	



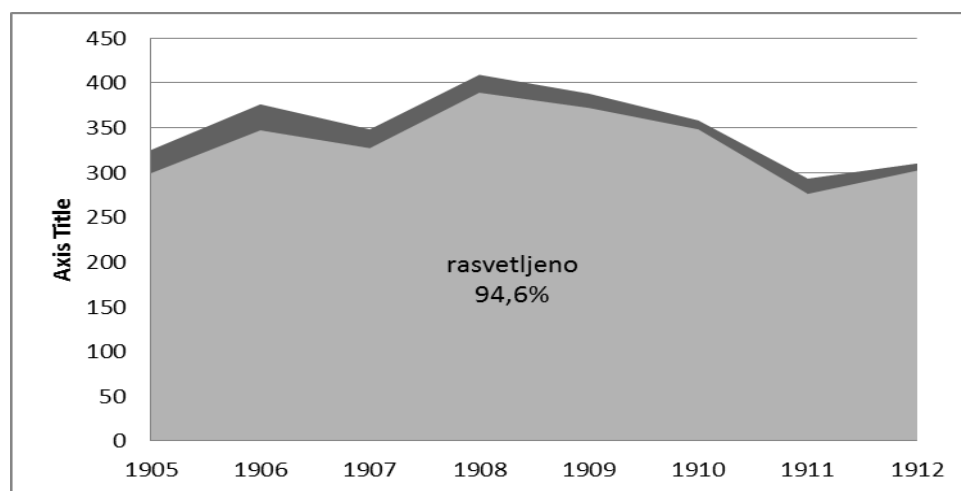
Sl. 35. Prikaz izvršenih/rasvetljenih ubistava (1905-1912)

Pokušaj ubistva. Od krivičnih dela protiv ličnosti, pokušaji ubistva su po zastupljenosti u ukupnom kriminalitetu sa 8,67% odmah iza ubistava. Ukupan broj pokušaja ubistava je 2807 a broj rasvetljenih je 2660 (95%). Najčešći uzroci su svađe (2/3) često u pripitom stanju, osveta, nužna odbrana.¹²⁷⁶ Najviše pokušaja ubistava (409) zabeleženo je 1908, a najmanje (293) 1911. godine. Broj pokušaja ubistava raste do 1908. godine, zatim opada. Kriva rasvetljenih pokušaja ubistava je gotovo paralelna sa krivom izvršenih. Efikasnost se kreće u opsegu od 92% (1905) do 97% (1910. i 1912. godine). Prosečna efikasnost je 94,62% što ukazuje na vrlo visok stepen efikasnosti policije u sprečavanju ove vrste krivičnih dela (tabela 25, sl. 36).

¹²⁷⁶ Isto.

Tabela 25. Pregled krivičnog dela pokušaja ubistva izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih pokušaja ubistava (BI)	Broj rasvetljenih pokušaja ubistava (BR)	BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	325	299	92	za period (1905-1912) iznosi 94,62 %
1906	376	347	92	
1907	348	327	94	
1908	409	389	95	
1909	388	372	96	
1910	358	348	97	
1911	293	276	94	
1912	310	302	97	
1905-1912	2807	2660	95	



Sl. 36. Prikaz izvršenih/rasvetljenih pokušaja ubistava (1905-1912)

Teške telesne povrede u ukupnom kriminalitetu zastupljene su 4,63%. Od ukupno 1499 slučajeva teških telesnih povreda rasvetljeno je 1492, skoro 100%. Kretanje ove vrste krivičnih dela je promenljivo – nagli porast (1907. i 1910. godine) a zatim pad (1910-1912) što ukazuje na izvesne probleme u sprečavanju ove vrste krivičnih dela. Efikasnost policije je 100% (tabela 26, sl. 37).

Tabela 26. Pregled nanošenja telesnih povreda izvršeno/ rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih k.d. nanošenje teških telesnih povreda (BI)	Broj rasvetljenih k.d. nanošenje teških telesnih povreda (BR)	BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	174	174	100%	Za period (1905-1912) iznosi 100 %
1906	171	170	99%	
1907	222	218	98%	
1908	204	203	100%	

1909	183	183	100%
1910	233	232	100%
1911	168	168	100%
1912	144	144	100%
(1905 – 1912)	1499	1492	100%

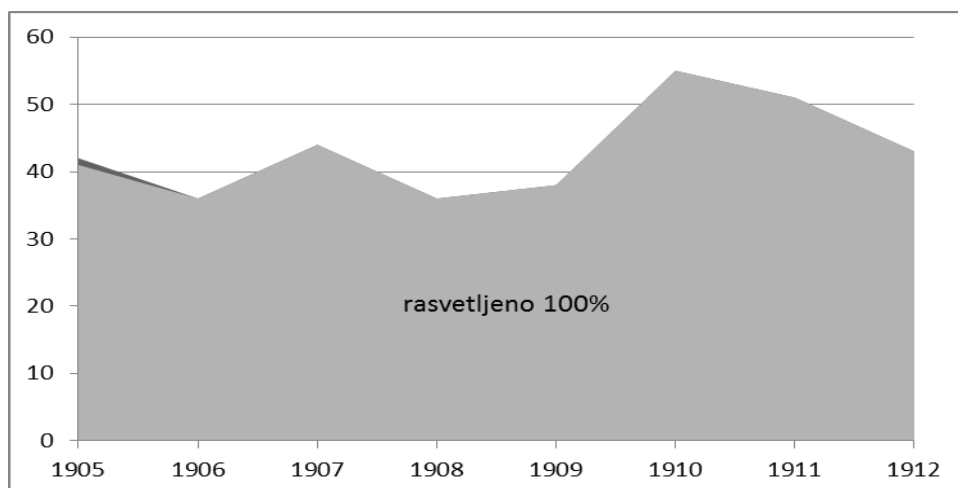


Sl.37. Prikaz izvršenih/rasvetljenih nanošenja teških telesnih povreda (1905-1912)

Nehotična ubistva. Zatupljenost nehotičnih ubistava u ukupnom kriminalitetu je 1,06%. Od izvršenih 345 ubistava iz nehata nije rasvetljeno samo jedno. Uočava se tendencija porasta ovog krivičnog dela i nagli skokovi 1907. i 1910.godine. S obzirom da se radi o neplaniranom krivičnom delu, efikasnost policije je 100% (tab. 27, sl. 38).

Tabela 27. Pregled krivičnog dela ubistva iz nehata izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih ubistava iz nehata (BI)	Broj rasvetljenih ubistava iz nehata (BR)	Odnos BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	42	41	98	za period (1905-1912) iznosi 100%
1906	36	36	100	
1907	44	44	100	
1908	36	36	100	
1909	38	38	100	
1910	55	55	100	
1911	51	51	100	
1912	43	43	100	
1905 – 1912	345	344	100	



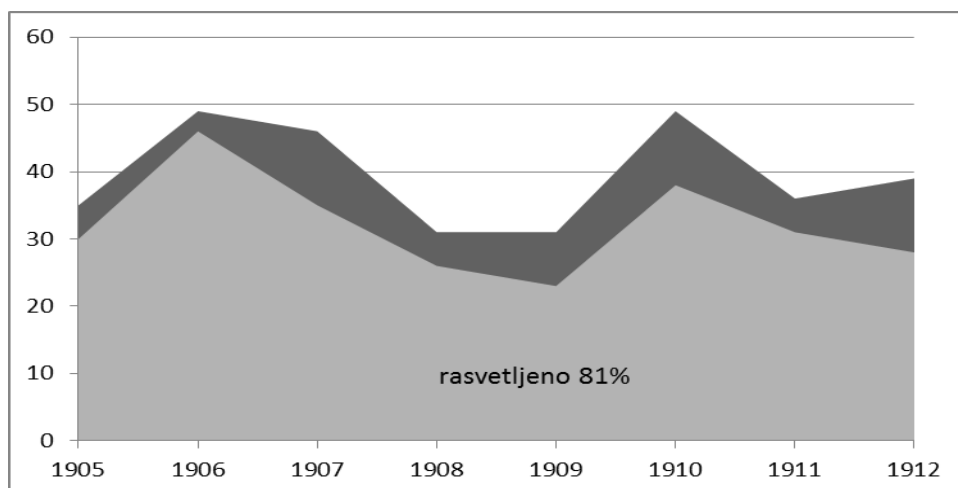
Sl. 38. Prikaz izvršenih/rasvetljenih nehotičnih ubistava (1905-1912)

Čedomorstva („Detoubistva“). Zastupljenost čedomorstava u ukupnom kriminalitetu je mala (0,98%). Ukupan broj čedomorstava je 316 a broj rasvetljenih je 257 (81%). Najviše čedomorstava (49) izvršeno je 1906. i 1910. a najmanje (31) 1908. i 1909. godine. Efikasnost se kreće u opsegu od 72% (1912) do 94% (1906). Kriva izvršenih čedomorstava je promenljiva i verovatno su na broj krivičnih dela uticale spoljašnje okolnosti. Motivi za izvršenje ovog krivičnog dela su najčešće strah od sramote i osude društva, siromaštvo.¹²⁷⁷ Linija rasvetljenih krivičnih dela prati liniju izvršenih ali se blago smanjuje pri kraju posmatranog perioda uoči Prvog svetskog rata. Prosečna efikasnost policije je visoka 81% (tabela 28, sl. 39).

Tabela 28. Pregled krivičnog dela čedomorstava izvršenih/rasvetljenih (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih čedomorstava (BI)	Broj rasvetljenih čedomorstava (BR)	BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	35	30	86%	
1906	49	46	94%	
1907	46	35	76%	
1908	31	26	84%	
1909	31	23	74%	
1910	49	38	78%	
1911	36	31	86%	
1912	39	28	72%	
(1905-1912)	316	257	81%	Za period (1905-1912) iznosi 81 (%)

¹²⁷⁷ Isto.



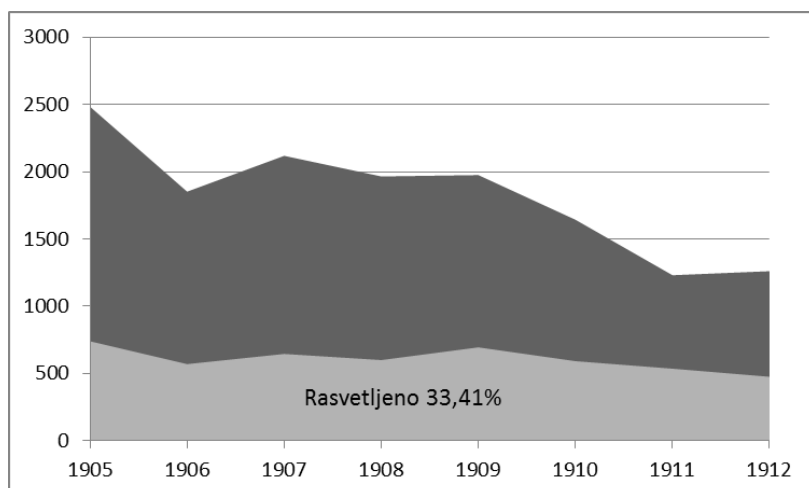
Sl.39. Prikaz izvršenih/rasvetljenih čedomorstava (1905-1912)

Opasne krađe. Od ukupnog broja svih krivičnih dela, opasne krađe su najzastupljenije (44,87%). Broj izvršenih opasnih krađa je 14528 a rasvetljenih 4855, pa je prosečna efikasnost policije niska (33,41%). Najviše krađa (2483) izvršeno je 1905, a najmanje (1231) 1911. godine. Veliki broj izvršenih krađa po materijalnoj vrednosti je neznatan ali se po načinu izvršenja svrstavaju u opasne.¹²⁷⁸ Uprkos velikom ukupnom broju i procentualnoj zastupljenosti u sveukupnom kriminalitetu, kao i malom broju rasvetljenih slučajeva, broj opasnih krađa u periodu 1905-1912. godine opao je skoro za polovinu (tabela 29, sl. 40).

Tabela 29. Pregled broja opasnih krađa izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih opasnih krađa (BI)	Broj rasvetljenih opasnih krađa (BR)	BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	2483	740	30	
1906	1852	570	31	
1907	2118	646	30	
1908	1965	600	31	
1909	1975	695	35	
1910	1643	592	36	
1911	1231	536	44	
1912	1261	476	38	
(1905-1912)	14528	4855	33,41	Za period (1905-1912) iznosi 34,40 %

¹²⁷⁸ Isto.



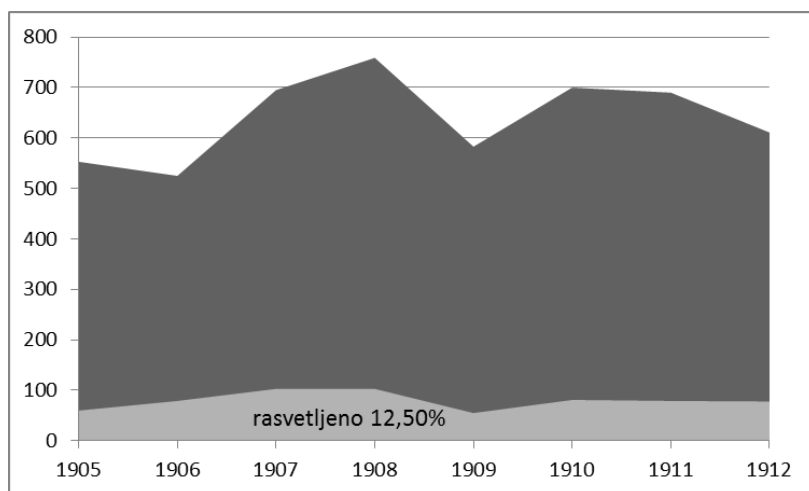
Sl.40. Prikaz izvršenih/rasvetljenih opasnih krađa (1905-1912)

Paljevine. U ukupnom kriminalitetu, paljevine su zastupljene 15,80%. Od ukupno 5116 izvršenih paljevina, rasvetljeno je svega 638 (12%). Odnos broja rasvetljenih i broja izvršenih paljevina kreće se u rasponu 9-15%, sa prosekom efikasnosti po godini od 12,50%. Broj paljevina s godinama raste. Glavni razlog je *Zakon o naknadi štete učinjene zlonamernom paljevinom i namernim protivzakonitim poništajima tuđih stvari*, po kome se šteta nadoknađivala samo ako se krivac ne utvrdi u roku od 30 dana, ili ako se u slučaju da izvršilac bude pronađen, ne može od istog naplatiti šteta.¹²⁷⁹ Lošom zakonskom regulativom direktno je podstaknuto nelegitimno sticanje materijalne dobiti i istovremeno je onemogućena ozbiljnija i opsežnija istraga paljevina, pa su rezultati rada policije u sprečavanju ovog krivičnog dela izuzetno loši (tabela 30, sl. 41).

Tabela 30. Pregled broja paljevina izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih paljevina (BI)	Broj rasvetljenih paljevina (BR)	Odnos BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	553	60	11	
1906	525	79	15	
1907	695	103	15	
1908	759	103	14	
1909	583	55	9	
1910	700	81	12	
1911	690	79	11	
1912	611	78	13	
1905-1912	5116	638	12	Za period (1905-1912) iznosi 12,50 %

¹²⁷⁹ Dušan Đ. Alimpić, „Kriminalitet u Srbiji (1905-1909),” *Policijski glasnik* VII, 4 (1911): 30.

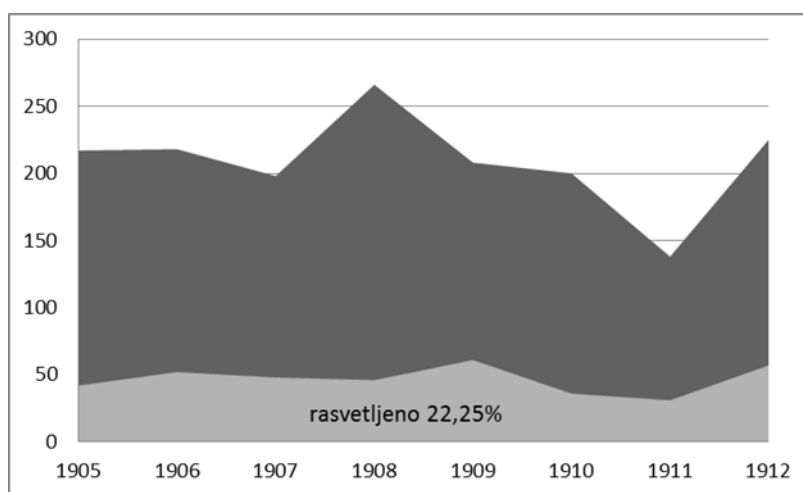


Sl. 41. Prikaz izvršenih/rasvetljenih paljevina (1905-1912)

Zlonamerni poništaji tuđih stvari. Zastupljenost ovog krivičnog dela u ukupnom kriminalitetu je 5,16%. Od ukupnog broja ove vrste izvršenih krivičnih dela (1670) rasvetljeno je svega 373 (22%). Zlonamerni poništaji tuđih stvari kao i paljevine spadaju u veoma brojna krivična dela sa izraženom tendencijom porasta iz razloga lošeg Zakona o naknadi štete, naročito u delu koji se odnosi na dokaze – dovoljna je bila zakletva oštećenog kao potpun dokaz o načinu izvršenja dela. Efikasnost u rasvetljavanju ovog krivičnog dela kreće se u rasponu od 17% (1908) do 25% (1912) a prosečna efikasnost po godini je 22,25% (tabela 31, sl. 42).

Tabela 31. Pregled broja zlonamernih poništaja tuđih stvari izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih zlonamernih poništaja tuđih stvari (BI)	Broj rasvetljenih zlonamernih poništaja tuđih stvari (BR)	Odnos BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	217	42	19	Za period (1905-1912) Iznosi 22,25%
1906	218	52	24	
1907	198	48	24	
1908	266	46	17	
1909	208	61	29	
1910	200	36	18	
1911	138	31	22	
1912	225	57	25	
1905-1912	1670	373	22	

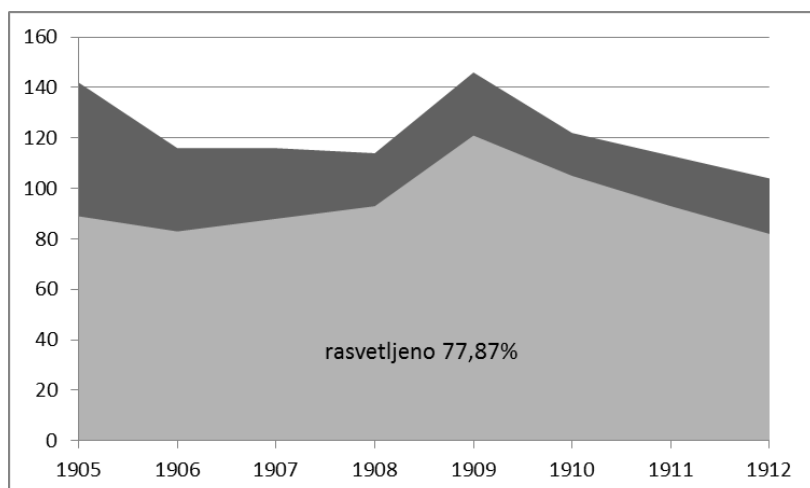


Sl. 42. Prikaz izvršenih/rasvetljenih zlonamernih poništaja tuđih stvari (1905-1912)

Razbojništva su zastupljena 3,01% u ukupnom kriminalitetu. Od ukupno 973 izvršenih razbojništva rasvetljeno je 754 (77%). Tendencija opadanja broja razbojništava uočava se u periodu 1906-1908, nagli skok 1909. godine, a potom pad u periodu 1910-1912. godine, kada dostiže najmanju vrednost (82). Kriva rasvetljenih je skoro paralelna sa krivom izvršenih razbojništava, što ukazuje na značajnu kontrolu policije u suzbijanju ove vrste krivičnih dela. Odnos rasvetljenih i izvršenih razbojništava kretao se u vrednostima od 63% do 86%. Mada procentualno malo zastupljena, razbojništva su po načinu izvršenja vrlo brutalna krivična dela, svrstana su u profesionalne zločine sa velikim uticajem na opšte stanje bezbednosti u državi. U cilju represivnog delovanja su najteža. Prosečna efikasnost je 77,87% (tab. 32, sl. 42).

Tabela 32. Pregled broja razbojništava izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)

Godina	Broj izvršenih razbojništava (BI)	Broj rasvetljenih razbojništava (BR)	Odnos BR/BI (%)	Prosečna efikasnost (%)
1905	142	89	63	Za period (1905-1912) iznosi 77,87%
1906	116	83	72	
1907	116	88	76	
1908	114	93	82	
1909	146	121	83	
1910	122	105	86	
1911	113	93	82	
1912	104	82	79	
1905-1912	973	754	77	



Sl. 43. Prikaz izvršenih/rasvetljenih razbojništava (1905-1912)

Opšti pregled efikasnosti rada policije u sprečavanju i suzbijanju krivičnih dela data je u tabeli 33. Prosečna efikasnost u periodu 1905-1912. godine je 47%. U rasvetljavanju krivičnih dela protiv imovine prosečna efikasnost je 36%, a u rasvetljavanju krivičnih dela protiv ličnosti 93,2%. Najmanja efikasnost postignuta je u sprečavanju najzastupljenijih krivičnih dela, opasnih krađa (33%), zlonamernih poništaja tuđih stvari (22%) i paljevina (12%). Najveća efikasnost postignuta je u rasvetljavanju najtežih krivičnih dela ubistva (90%), pokušaja ubistva (95%), a u slučajevima ubistava iz nehata i nanošenja teških telesnih povreda efikasnost je maksimalna (100%).

Tabela 33. Procena efikasnosti rada policije u periodu 1905-1912.

Krivična dela	Zastupljenost (1905-1912) %	Prosečna efikasnost (1905-1912) %	
A) protiv ličnosti			
Ubistva	10,11	90%	Prosečna efikasnost za krivična dela protiv ličnosti 93,2%
Pokušaji ubistva	8,67	95%	
Teške telesne povrede	4,63	100%	
Nehotična ubistva	1,06	100%	
Čedomorstva	0,98	81%	
B) protiv imovine			
Opasne krađe	44,87	33%	Prosečna efikasnost za krivična dela protiv imovine 36,0%
Paljevina	15,80	12%	
Zlonamerni poništaji tuđih stvari	5,16	22%	
Razbojništva	3,01	77%	
Ukupna efikasnost (A+B)		47%	

III Zaključak

U sprovedenom istraživanju kroz hipotetički okvir koji je sastavljen od opšte i tri posebne hipoteze došlo se do zaključka: *Primenom naučnih saznanja i metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u istrazi krivičnih dela unapređen je rad srpske policije u suzbijanju i suprotstavljanju raznovrsnim oblicima kriminaliteta u Kraljevini Srbiji, odnosno Kraljevini Jugoslaviji u periodu 1904-1941. godine.* Napredak se očituje u reformisanju policijske organizacije i unapređenju rada srpske policije u naučnom, stručnom, formalno-pravnom, informativno-operativnom i preventivno-represivnom smislu.

U naučnom smislu, *uvođenje metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u otkrivanju i dokazivanju postojanja krivičnih dela i identifikaciji izvršilaca, dovelo je do nastanka kriminalistike kao nove multidisciplinarne empirijske nauke.*

Kriminalistika je nastala kao empirijska, interdisciplinarna nauka. Od svog nastanka, kriminalistika je veoma dugo smatrana dopunskom kriminološkom naučnom disciplinom i pomoćnom naukom krivičnom pravu, što ne umanjuje značaj kriminalistike.¹²⁸⁰

Kriminalistika ima svoj opšti predmet istraživanja – *kriminalitet* i poseban predmet istraživanja – *kriminalni događaj* kao potencijalno krivično delo. Polazeći od Kettleovog principa o neponovljivosti u prirodi i Lokarove kontaktne teorije mikrotragova i primenom metoda preuzetih iz prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka u cilju obezbeđivanja materijalnih dokaza i individualizacije svih komponenata kriminalnog događaja (izvršioca, žrtve, okolnosti – mesta i vremena izvršenja) napravljen je prvi korak u nastanku i razvoju kriminalistike kao nauke. Korpus naučnog znanja kriminalistike čine kriminalistička tehnika, taktika i metodika.

Primena metoda iz oblasti prirodnih nauka u istrazi krivičnih dela postojala je i pre zvaničnog nastanka kriminalistike i pripadale su *naučnoj policiji, policijskoj tehnici ili tehničkoj policiji.*¹²⁸¹ Metode prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka koje su primenjivane radi rasvetljavanja kriminalnih događaja i dokazivanja krivičnih dela nisu direktno preuzimane, već su adaptirane u skladu sa potrebama naučno-tehničke policije,

¹²⁸⁰ Npr. biologija i hemija su pomoćne nauke u medicini što ne umanjuje njihovu vrednost i značaj kao samostalnih nauka.

¹²⁸¹ U Francuskoj policiji i danas postoji *police scientifique*.

vremenom su evoluirale, dobile su kriminalističku dimenziju i stekle su svojstva samostalnih metoda u kriminalistici. Kombinacijom metoda biologije, matematike, antropometrije i sudske medicine nastale su bertijonaža i daktiloskopija. Kombinacijom metoda fizike i hemije nastala je fotografija koja je našla primenu ne samo za identifikaciju lica već i za identifikaciju materijalnih tragova i obradu mesta kriminalnog događaja i razne vrste veštačenja. Dalji razvoj i progres u prirodnim i tehničko-tehnološkim naukama omogućio je i usavršavanje primenjenih metoda u kriminalistici, naročito kriminalističkoj tehnici. Istovremeno, direktno je uticalo na stvaranje novih oblasti u kriminalistici koje se prema sadržaju mogu terminološki odrediti kao: fizička kriminalistika, hemijska kriminalistika, fizičko-hemijska kriminalistika. Navedeni termini se ne odnose na posebne kriminalističke discipline već na oblasti u kriminalistici (kao što su kriminalistička fotografija, kriminalistička balistika i dr) i pripadaju jednoj od kriminalističkih disciplina (taktici, metodici, tehnici).¹²⁸²

Prve metode u kriminalistici bile su metode za identifikaciju¹²⁸³ odnosno utvrđivanje identiteta lica (izvršilaca i žrtava). Pojam identiteta odnosi se na jedinstvenost jer „predmet (objekat, biće, trag i sl.) može biti identičan samo sa samim sobom.”¹²⁸⁴ Identifikacija u kriminalistici je u svrsi individualizacije,¹²⁸⁵ pa se s pravom može reći da je kriminalistika nauka individualizacije.

Prvobitne metode prirodnih nauka uvedene u istrazi krivičnih dela bile su bez jedinstvenog naučnog pristupa, razvijane su čisto empirijski. Poznati kriminolozi tog vremena (Hans Gros, Edmond Lokar, Arčibald Rajs, Alfons Bertijon, Galton, Ivan Vučetić) shvatili su veliku opasnost od empirizma i „prvi su uspeli da krivičnim anketama daju zdrav tehnički osnov.”¹²⁸⁶ Osnivač prve policijsko-tehničke laboratorije u svetu, Edmond Lokar postavio je osnovne principe kriminalistike. Alfons Bertijon je

¹²⁸² Uobičajeno je mišljenje (naročito na Zapadu) da metode prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka koje se koriste u krivičnom i predkrivičnom postupku postaju kriminalističke. Sudsko-medicinska ekspertiza nije kriminalističko veštačenje, kao što ni korišćenje matematičkih metoda u kriminalistici ne određuje kriminalistiku matematičkom naukom. Radojica Maksimović, Mičo Bošković, Uglješa Todorčić, *Metode fizike, hemije i fizičke hemije u kriminalistici*, (Beograd: Policijska akademija, 1998), 22.

¹²⁸³ Termin „identifikacija” u nauci se koristi u širem kontekstu. Svaka nauka ima svoju oblast „identifikacije” (u hemiji je to materija, tj. hemijska jedinjenja i elementi, u biologiji su vrste biljnog i životinjskog sveta itd)

¹²⁸⁴ Paul L. Kirk, „Ontogeny of criminalistics,” *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Sciences* 54, 2 (1963): 235-238.

¹²⁸⁵ Npr. otisak prsta mora se dovesti u vezu sa osobom od koje je potekao i sl.

¹²⁸⁶ Vladeta Milićević, „Bečki kriminalni institut”, *Policijska* XV, 5 i 6. (1928): 231.

empirijskim istraživanjem, poštujući princip neponovljivosti/jedinstvenosti u prirodi stvorio sistem za identifikaciju lica, opšteprihvaćen u svetu. Bertijonov sistem zasnovan na netačnim postulatima je odbačen ali je u primeni ostala signaletička fotografija koja je i danas u primeni. Na istom principu zasnovana je daktiloskopija koja je bertijonažu vremenom u potpunosti potisnula i postala je nezaobilazna metoda za identifikaciju i registraciju svih lica a ne samo izvršilaca krivičnih dela. Arčibald Rajs je usavršio i proširio oblast primene fotografije u radu istražnih organa. Osnivanjem Katedre za sudsku fotografiju iz koje je proistekao Institut naučne policije u Lozani, kriminalistika je uvedena u program univerzitetske nastave.

Za ontogenezu kriminalistike i razvoj naučno-tehničke policije od značaja su bili kongresi posvećeni kriminalnoj antropologiji sa međunarodnim učešćem. Ovim putem omogućeno je široj naučnoj zajednici da se upozna sa najnovijim rezultatima istraživanja iz oblasti kriminologije, sudske medicine, socijalne patologije, antropologije, biologije, antropometrije ali i da prihvate, usvoje i primene u praksi tadašnje najsavremenije kriminalističke metode i tehnike u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta. Na Prvom međunarodnom kongresu kriminalne antropologije u Rimu (1885) usvojena je i zvanično priznata bertijonaža kao jedinstven sistem za identifikaciju lica, koja je vrlo brzo prihvaćena i primenjena u mnogim zemljama sveta. Na sedam kongresa kriminalne antropologije, koliko ih je ukupno održano od 1885. godine do početka Prvog svetskog rata, zapaženo učešće imali su svetski priznati pioniri kriminalistike – Lokar, Rajs, Minovići, Bertijon, Gros, ukazujući na ulogu naučno-tehničke policije u smanjenju kriminala –patogene društvene pojave koja je tokom vremena dobijala nove oblike ispoljavanja zahvaljujući tehničko-tehnološkom napretku.

Metode kriminalistike sprovodile su se u specijalizovanim laboratorijama, koje su vremenom prerasle u policijske škole i institute. Od čisto praktične policijske tehnike koja se primenjivala u policijsko-tehničkim laboratorijama kao rutina, veština i tehnika, došlo se do uvođenja kriminalistike u školama za obuku policije i do osnivanja instituta naučne policije i na kojima se kriminalistika proučavala teorijski i praktično. Najpoznatiji su Institut naučne policije u Lozani, u Švajcarskoj, zatim instituti u Austriji, Francuskoj, Italiji, Belgiji i u Rumuniji.

U stručnom smislu napredak je postignut zahvaljujući uspostavljenoj međunarodnoj policijskoj saradnji Srbije sa tadašnjim vodećim zemljama sveta u

uvođenju naučnih metoda u policijsku praksu, stručno su osposobljeni prvi pripadnici naučno-tehničke policije u Srbiji koji su ujedno bili i nosioci reformi u policijskoj organizaciji, policijskom školstvu i u praksi policijskog postupanja. Dušan Đ. Alimpić, Aleksandar Andonović, Dobrivoje Bakić, Miodrag Đorđević započeli su *primenu naučnih metoda iz oblasti prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka što je dovelo do stvaranja i širenja naučno-tehničke policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji u periodu 1904-1941. godine.*

U formalno-pravnom smislu, donošenjem Zakona za merenje, opis i identifikovanje krivaca (1904), višestruko je unapređen rad srpske policije. Bertijonaža kao prva zvanično priznata kriminalistička metoda dobila je svoje zakonsko uporište za primenu u policijskoj praksi. Formiranjem Antropometrijsko-policijskog odeljenja kao trećeg odeljenja Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbije (pored Sanitetskog i Policijskog odeljenja) pravno je utemeljen početak institucionalnog razvoja naučno-tehničke policije u Srbiji. Posle Švajcarske, kao vodeće zemlje u razvoju naučno-tehničke policije u svetu, Srbija je druga zemlja koja je bertijonažu uvela zakonom što dokazuje spremnost i rešenost da se sprovedu ozbiljne reforme u policiji – kako u praksi policijskog postupanja tako i u organizacionoj strukturi Ministarstva unutrašnjih dela.

U nameri da se realizuje zakonska obaveza o otvaranju sličnih organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih dela i unapredi rad policije u zemlji, formiran je Antropometrijsko-policijski odsek u Požarevcu (1906). O radu Odeljenja i Odseka doneta su posebna pravila. Predlog izmene i dopune pravila podnet je ministru unutrašnjih dela (1910) kojima je predviđeno proširenje delokruga rada Odeljenja i osnivanje prve policijsko-tehničke laboratorije u državi. Nabavkom opreme za rad laboratorije (1911), stekli su se uslovi za uvođenje metoda kriminalističke tehnike i stvoreni su uslovi za obavljanje raznih vrsta veštačenja i obezbeđenje materijalnih dokaza za pokretanje krivičnog sudskog postupka. Bertijonaža se samostalno primenjivala u praksi od februara 1905. godine do uvođenja daktiloskopije 1911. godine. Sve do početka Prvog svetskog rata primenjivale su se obe metode kombinovano. U periodu 1918-1941, primenjivala se samo daktiloskopija po Vučetićevom sistemu.

Antropometrijsko-policijsko odeljenje koje je tokom u periodu između dva svetska rata obnovljeno je pod rukovodstvom Arčibalda Rajsa, transformisano je u

Odsek tehničke policije pri Odeljenju javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS (1920-1929) i Antropometrijsko odeljenje pri Upravi grada Beograda (1921-1929), a potom su svi poslovi tehničke policije centralizovani i prešli su u nadležnost Odeljenja tehničke policije Uprave grada Beograda. U ovom periodu unapređeno je policijsko školstvo. Otvorena je prva Policijska škola (1921) u kojoj su održana svega četiri kursa za pripadnike naučno-tehničke policije, nakon čega je škola ugašena. U Centralnoj školi za policijske izvršne službenike (1931) koja je osnovana s namerom da se unificira školovanje pripadnika policije u celoj državi, nastavnim planom i programom obuhvaćene su i metode naučno-tehničke policije. Kriminalistički institut osnovan pri Pravnom fakultetu u Beogradu (1927), nije dao značajne rezultate u razvoju naučno-tehničke policije u državi. Većina pripadnika naučno-tehničke policije u periodu međuratnom periodu školovala se u inostranstvu. Zahvaljujući pionirima srpske naučno-tehničke policije Dušanu Đ. Alimpiću, Aleksandru Andonoviću, Dobrivoju Bakiću, Vasi Lazareviću, pod velikim uticajem Arčibalda Rajsa i Sergija Tregubova, srpska naučno-tehnička policija je uživala visok ugled u svetu.

U informativnom-operativnom smislu, rad policije unapređen je pokretanjem, uređivanjem i objavljivanjem „Policijskog glasnika,” prvog službenog organa Ministarstva unutrašnjih dela. Oglašavanjem poternica za odbeglim i nestalim licima evidentiranih po Bertijonovom sistemu omogućena je razmena podataka o ličnostima, što je značajno unapredilo međunarodnu policijsku saradnju Srbije. Uloga Policijskog glasnika bila je od izuzetnog značaja za opstanak i razvoj naučno-tehničke policije u Srbiji jer su finansijska sredstva za rad Antropometrijsko-policijskog odeljenja obezbeđena manjim delom iz budžeta a najvećim delom od prihoda časopisa. Osim nabavke neophodnog potrošnog materijala, od prihoda Glasnika stečenih putem pretplate, finansirano je školovanje i stručno usavršavanje pripadnika policije pohađanjem nastave na specijalističkim kursovima naučno-tehničke policije na ondašnjim najprestižnijim institutima i školama u svetu. Putem objavljenih članaka uža stručna javnost je bila upoznata sa najnovijim metodama u sudskoj i policijskoj praksi. Po završetku Prvog svetskog rata, Glasnik je postao službeni list Ministarstva u kome su se objavljivale samo potere za odbeglim i nestalim licima a časopis „Policija” (1910-1940) preuzima ulogu stručnog časopisa.

U kojoj meri je unapređen rad srpske policije u preventivno-represivnom smislu pokazuju rezultati statističke analize rasvetljenih posebno najtežih i teških krivičnih dela sa nepoznatim učiniocem.

Rezultati statističke analize ukupnog kriminaliteta u Srbiji pokazuju da je ukupna stopa kriminaliteta u periodu (1905-1912) smanjena za 4,03% odnosno broj krivičnih dela je smanjivan u proseku za 0,57% na godišnjem nivou. Godinu dana nakon uvođenja bertijonaže (1906) broj izvršenih krivičnih dela smanjen je za 1,77% a nakon uvođenja daktiloskopije (1911) smanjenje je bilo za 2,10%. Najviše krivičnih dela izvršeno je 1905, a najmanje 1912. godine,

U ukupnom kriminalitetu, najzastupljenija su bila krivična dela protiv imovine (68,83%) a približno jedna trećina krivičnih dela izvršena je protiv ličnosti (31,17%). Najbolje rezultate policija je postigla u rasvetljavanju krivičnih dela protiv ličnosti – od ukupno 10090 rasvetljeno je 93,2% i to najtežih: krivičnih dela ubistva (90%), pokušaja ubistva (95%) a u slučajevima ubistava iz nehata i nanošenja teških telesnih povreda efikasnost je maksimalna (100%). Lošiji rezultati postignuti su u rasvetljavanju krivičnih dela protiv imovine – od ukupno 22284 rasvetljeno je 36,0%. Najlošiji rezultati postignuti su u rasvetljavanju paljevina – svega 12% (zbog lose pravne regulative) i zlonamernih poništaja tuđih stvari (22%). U rasvetljavanju najbrojnijih krivičnih dela u Kraljevini Srbiji - opasnih krađa rasvetljeno je 33%. Najbolji rezultati u rasvetljavanju krivičnih dela protiv imovine postignuti su u rasvetljavanju razbojništava (77%) koji su najmanje zastupljeni ali se po prirodi i načinu izvršenja svrstavaju u najteže.

Analizom prostorne zastupljenosti krivičnih dela prema teritorijalno-administrativnom uređenju države, uočava se da je u 14 od ukupno 18 teritorijalnih jedinica (17 okruga i Upravi grada Beograda) najmanje krivičnih dela izvršeno je u periodu 1911-1912. godine. Najugroženiji je bio Požarevački okrug u kome je izvršeno 12,37% od ukupnog broja krivičnih dela u državi. Nakon osnivanja Antropometrijskog odseka u Požarevcu, primetno je smanjenje stope kriminaliteta u od 1906, kada je izvršeno najviše krivičnih dela do 1912. godine kada je izvršeno najmanje.

Iskazanim rezultatima potvrđeno je da se primenom metoda kriminalistike u radu naučno-tehničke policije u Srbiji povećao ukupan broj rasvetljenih krivičnih dela i smanjena je ukupna stopa kriminaliteta

IV Literatura

Neobjavljeni izvori

Arhiv Srbije (AS)

Fond Ministarstva unutrašnjih dela (MUD), Blagajničko odeljenje (B)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II (1907)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II (1908)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II (1909)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II (1910)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II, III (1911)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II (1912)

MUD, B, Delovodni protokol, knjiga I, II (1913)

MUD, B, Partijalnik Državne kase (1909/10)

MUD, B, Partijalnik Državne kase (1910/11)

MUD, B, Partijalnik Državne kase (1911/12)

MUD, B, nesređena građa

Fond Ministarstva unutrašnjih dela (MUD), Policajno odeljenje (P),

MUD, P, Konduit lista (1907/08)

MUD, P, Konduit lista (1909)

MUD, P, Konduit lista (1910)

MUD, P, Konduit lista (1911)

MUD, P, Konduit lista (1913)

MUD, P, 1910 F50 R111, Izveštaj o kretanju kriminaliteta u Kraljevini Srbiji (1905-1909)

MUD, P, arhivska građa – dokumenta (1904-1914)

Ministarstvo pravde (MP), arhivska građa (

Istorijski arhiv Beograda (IAB)

Fond Uprave grada Beograda (UGB) – arhivska građa

UGB, 2129 br. 148/1900, Konduit lista Uprave grada Beograda (1900)

Istorijski arhiv Požarevca (IAP)

Fond Požarevačkog kaznenog zavoda, nesređena građa (1927), kutija 25

Arhiv Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu

Album Odeljenja tehničke policije

Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti

Zbirka Vase Lazarevića, 14204/VI-1 do VI/8.

Arhiv Jugoslavije (AJ)

fond Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije (14),

AJ, 14-1-1

AJ, 14-81-317

AJ, 14-206-747

Objavljeni izvori

Monografije i zbornici

Alimpić, Dušan Đ. *Bertilonaž (utvrđivanje identiteta po sistemu Bertilonovom) sa 105 slika i Album profesionalnih krivaca u Srbiji*. Beograd: Policijski glasnik, Štamparija D. Dimitrijevića, 1907.

Alimpić, Dušan Đ, Kosta Janković, Đorđe Lj. Matić. *Zbornik zakona i zakonskih propisa po struci Upravno-policijskoj i samoupravnoj izdatih od 1.12.1918. do 15.6.1924*. Beograd: Prosveta, 1924.

Bajer, Vladimir. *Jugoslavensko krivično-procesno pravo*, knjiga 1. Zagreb: Informator, 1977.

Bakić, Dobrivoje V. *Kriminalna taktika – ručna knjiga za istraživanje zločina*. Beograd: Prva električna narodna štamparija, 1905.

Barbour, Reid. *Sir Thomas Browne: A life*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Bauer, Hans. *Osnovi registracione daktiloskopije*. Beograd: Štamparija Grafika, 1939.

— *Veštačenje pismenih isprava. Materijal za pravljenje pismenih isprava i hemijsko ispitivanje domaćeg mastila*. Beograd: H. Bauer, Zemun: Štamparija Jugoslavija, 1940.

Bell, Suzanne. *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers, 2008.

— *Encyclopedia of Forensic Science. revised edition*, New York: Infobase Publishing, 2008.

Berberović, Jelena. *Filozofija i svet nauke*. Sarajevo: Svetlost, 1990.

Bertillon, Alphonse. “Sur l’Anthropometrie Appliquee aux Recidivistes.” In *Actes du Premier Congrès International d’Anthropologie Criminelle - Biologie et Sociologie*. Vol 1 Tome III, 689-706. Turin; Rome; Florence: Bocca Frères, 1886-1887.

- “Sur le Fonctionnement du Service D’Identification, par le Signalements Anthropométriques,” *Actes Du Congrès Penitentiare International de Rome*, tome III. 689-706. Rome: Imprimerie Des “Mantellate,” 1887.
- *La photographie judiciaire, avec un appendice sur la classification et l’identification anthropométriques*. Paris: Gauthier-Villars, 1890.
- *Identification anthropométrique: instructions signalétiques*. Melun: Imprimerie administrative, 1893.
- *Signaletic Instructions Including Theory and Practice of Anthropometrical Identification*. Translated and edited by Major R.W. McClaughry. Chicago, New York, London: The Werner Company, 1896.
- Black, Sue, Nic Daéid Niamh. *30-Second Forensic Science: 50 Key Topics Revealing Criminal Investigation from Behind the Scenes, Each Explained in Half a Minute*. London: Ivy Press, 2018.
- Brasol, Boris. *Elements of crime*. New York: Oxford University Press, 1931.
- Božović, Branislav. *Beograd između dva svetska rata. Uprava grada Beograda (1918-1941)*. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 1995.
- *Tri decenije časopisa Policija 1910-1940*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 2004.
- *Uprava i upravnici grada Beograda 1839-1944*. Beograd: Prosveta, 2011.
- Champod, Christophe, Chris J. Lennard, Pierre Margot and Milutin Stoilovic. *Fingerprints and Other Ridge Skin Impressions*. Boca Raton, London, New York, Washington D.C: CRC Press, 2005.
- Chisum, Jerry William and Brent E. Turvey. *Crime Reconstruction*. 2nd ed. Waltham, MA etc: Elsevier/Academic Press, 2011.
- Cole, Simone A. *Suspect Identities: A History of Fingerprinting and Criminal Identification*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000.
- Curca George Cristian, Octavian Buda and Violeta Ionela Chirica. “Historical Aspects of Legal Medicine in Romania.” In *History of Forensic Medicine* ed. Burkhard Madea, 238-254. Berlin: Lehmanns Media GmbH, 2017.
- Čelik, Pavle. *Slovenski stražniki 1918-1941*. Ljubljana: Fakulteta za združbene vede, 2002.
- Diana, Annamaria. “Forensic Archeology in Romania: present and future of a new discipline.” In *Forensic Archeology: a Global Perspective*, edited by W.J. Mike Groen, Nicholas Marquez-Grant and Robert C. Janaway, 129-137. Oxford: John Wiley&Sons, 2015.

- Državni kalendar Kraljevine Srbije za 1898. godinu.* Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1898.
- Dorđević, Sava M. *Spomenica dr Rajsu.* Beograd: Štamparija „Jedinstvo, ” 1930.
- Eisman, A. *Sovetskaja kriminalistika.* Moskva, 1978.
- Fogel, Nenad. *Nestali u holokaustu – Zemun.* Zemun: Jevrejska opština u Zemunu, 2015.
- Galton, Francis. *Fingerprints.* London: Macmillan & Co, 1892.
- Gaensslen, Robert E. *Blood, Bugs, and Plants.* New York: Infobase Publishing, 2008.
- Gligorijević, Branislav. „Politički odnosi u Beogradu u XX veku.” U *Istorija Beograda*, urednik Zdravko Antonić, 311-345. Beograd: SANU, Balkanološki institut: „Draganić,” 1995.
- Grassberg, Roland. “Hans Gross.” In *Pioneers in Criminology.* 2nd edited by Hermann Mannheim, 305-317. Montclair, New Jersey: Patterson Smith Publishing 1972.
- Gross, Hans. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik.* 3rd ed. Graz: Leuschner und Lubensky, 1899.
- Gross, Hans. *Criminal Investigation - A Practical Handbook for Magistrates, Police officers and Lawyers.* Translated by John Adam and John Collyer Adam. Madras: G. Ramasamwy & Co, 1906.
- Halilović, Haris and Nebojša Bojanić. „Criminalistics – Scientia Sui Generis – Arguments Pro et Contra.” In *Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice*, eds. Gorazd Meško, Milan Pagon, Bojan Dobovsek, 372-379. Maribor: Faculty of Criminal Justice, 2004.
- Hannavy, John. ed. *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography.* New York: Routledge, 2013.
- Heath, Thomas L. ed. *The work of Archimedes.* Mineola, New York: Courier corporation, 2002.
- Hoffmann, Edmond de and Vincent Stroobant. *Mass Spectrometry: Principles and Applications.* New York: John Wiley & Sons, 2013.
- Ignjatović, Đorđe. *Kriminologija.* 9. izd. Beograd: Pravni fakultet, Centar za publikacije, 2008.
- Inman, Keith and Norah Rudin. *Principles and Practice of Criminalistics: The Profession of Forensic Science.* Boca Raton, Florida: CRC Press, 2000.
- Jain, Nitul. *Textbook of Forensic Odontology.* New Delhi: JP Medical Ltd, 2012.

- Kaluszynski, Martine. "The International Congresses of Criminal Anthropology: Shaping the French and International Criminological Movement, 1886-1914." In *Criminals and Their Scientists. The History of Criminology in international perspective*, edited by Peter Becker and Richard F. Wetzell, 301-316. New York: Cambridge University Press, 2006. [cited 20 July 2017]. Available from <https://doi.org/10.1017/CBO9781139052405.014>
- Kandić, Ljubica. *Istorija Pravnog fakulteta 1905-1941*, knjiga II, tom 1. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002.
- Knežević-Lukić, Nevenka. „Identifikacija i registracija osuđenika u KPZ u Požarevcu po Bertijonovom sistemu.” U *Kazneno-popravni zavodi u Srbiji, Knjiga 1, Primer Požarevačkog kaznenog zavoda: 1853-1918*. Ur. Jasmina Nikolić i Miroljub Manojlović, 213-222. Požarevac: Istorijski arhiv; Beograd: Kriminalističko - policijska akademija, 2016.
- Kostić, L. *Administrativno pravo Kraljevine Jugoslavije*. Beograd: Geca Kon, 1933.
- Kuhn, Thomas. "Second thoughts on Paradigms." *The Structure of Scientific Theories*. edited by Frederick Suppe, 459-482. Chicago: University of Illinois Press, 1977.
- Kuhn, Thomas S. *Struktura znanstvenih revolucija*. prev. Mirna Zelić. 2.izd. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002.
- „Kulturno i moralno stanje, socijalno staranje.” U *Statistički godišnjak 1929*, knjiga I. 455-470. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1932.
- Lazarević, Vasa. *Daktiloskopija*. Beograd: Dositej Obradović, 1907.
- *Međunarodna policija: istorija, rad rezultati*. Beograd: Izdanje pisca, 1933.
- Levental, Zdenko. *R. A. Rajs: Švajcarac na Kajmakčalanu*. Gornji Milanovac: Dečje novine; Beograd: Den Orfelin, 1993.
- Levental, Zdenko. *Rodolphe Archibald Reiss: criminaliste et moraliste de la Grande guerre*. trans. Mara Kordić. Lausanne: l'Age d'Homme, 1992.
- Locard, Edmond. *L'Enquete Criminelle et les Methods Scientifique*. Paris: Flammarion, 1920.
- Locard, Edmond. *L'identification des récidivistes*. Paris: Maloine, 1909.
- Lombroso, Cesare. *Criminal Man*. edited and translated by Mary Gibson and Nicole Hahn Rafter. London: Duke University Press, 2006.
- Maksimović, Radojica, Mićo Bošković, i Uglješa Todorčić. *Metode fizike, hemije i fizičke hemije u kriminalistici*. Beograd: Policijska akademija, 1998.

- Maksimović, Radojica, Uglješa Todorčić, Ljubinka Stupar, Stojan Mraković, Milan Kunjadić, Etbin Rijavec, Mićo Bošković, Rada Trkulja, Ivan Jovanović, Milomir Arandžević, Zarije Stamenković, Krsto Lipovac, Milica Pantazijević-Stanojević, i Ljubisav Poznanović. *Primenjena kriminalistička tehnika*. Urednik Milica Pantazijević-Stanojević. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 1991.
- Malenčić, Rodoljub. *Tehnička policija i njen rad*. Novi Sad: Štamparija Jovanović i Bogdanov, 1933.
- Marvin, Stephen. *Dictionary of Scientific Principles*. Hoboken, N.J: John Wiley & Sons, Inc. 2011.
- Marković, Tomislav. *Savremena tehnika istraživanja krivičnih djela*. Zagreb: „Priručnik,” 1961.
- Mathyer, Jacques. *Rodolphe Archibald Reiss pionnier de la criminalistique : les années lausannoises et la fondation de l'Institut de police scientifique et de criminology*. Lausanne: Payot, 2000.
- Maxwell, Virginia M. “Forensic examination of Trace Evidence.” In *Forensic Science: A Multidisciplinary Approach*, edited by Evgeny Katz and Jan Halamek, 337-371. New York: Wiley -VCH Verlag GMBH, 2016.
- Milenković, Tasa. *Tasina pisma*. Beograd: Policijski glasnik, 1898.
- Miller, Marilyn T. and Patrick Jones. “Crime Scene Investigation.” In *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative Techniques*, eds. Stuart H. James, Jon J. Nordby, Suzanne Bell and Lana J Williams. 4th ed. 42-66. New York, London: Taylor&Francis, 2014.
- Milosavljević, Bogoljub. *Nauka o policiji*. Beograd: Policijska akademija, 1997.
- *Uvod u policijske nauke*. Beograd: Policijska akademija, 1995.
- Mitrović, Vlastimir. *Kriminalistička tehnika*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 1990.
- Modly, Duško. *Osiguranje mjesta kaznenog događaja*. 2. izd. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, 2001.
- *Kriminalistika kao znanstvena disciplina*. (separat) *Kriminalističke teme* II, 3-4 (2002): 41-91. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2003.
- Moore, Lisa Jean. *Sperm Counts: Overcome by Man's Most Precious Fluid*. New York – London: NYU Press, 2008.
- Neumann, Caryn E. “Bertillon Alphonse,” *Encyclopedia of nineteenth-century photography*: vol. I, A-I, ed. John Hannavy, 150-151. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013.

- Newton, David E. *DNA Evidence and Forensic Science*. New York: Infobase Publishing, 2008.
- Niceforo, Alfredo. *La police et l'enquete judiciaire scientifique*. Paris: Librairie universelle, 1907.
- Nikolić, Miodrag. *140 godina zvanične statistike*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 2002.
- Perišić, Miroslav. ur. *Ministarstvo i ministri policije u Srbiji 1811-2001*. Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, 2002.
- Petrović, Mita. *Finansije i ustanove obnovljene Srbije do 1842*. knjiga II, Beograd: Ministarstvo finansija Kraljevine Srbije, 1898.
- Poper, Karl. *Logika naučnog otkrića*. prev. Novaković Staniša. Beograd: Nolit; Subotica: Birografika, 1973.
- Popović, Milutin A. *Album ženskog odeljenja Požarevačkog kaznenog zavoda sa statistikom*. Požarevac: štamparija Đorđa Naumovića, 1898.
- Pioreschi, Plinio. *A History of Medicine: Medieval medicine*. Vol. 5. Omaha: Horatius Press, 1996.
- Rajs, Arčibald R. *Principi moderne policije*. Beograd: Štamparija Sv. Sava, M. Sladekovića i M.K. Cvetanovića, s.a.
- *Prilozi za reorganizaciju policije*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1920.
- Reiss, Archibald R. *La Photographie Judiciaire*. Paris: C. Mendel, 1903.
- *Manuel de police scientifique (technique)—I Vols et homicides*. Lausanne: Librairie Payot & Cie, 1911.
- Rhodes, Henry T. F. *Alphonse Bertillon Father of Scientific Crime Detection*. New York: Abelard-Schuman, 1956.
- Rush, George E. *The Dictionary of Criminal Justice*. Guilford, Connecticut: The Dushkin Publishing Group, Inc, 1986.
- Schneickert, Hans. *Kriminaltaktik und Kriminaltechnik*. Hamburg: Deutscher Polizei Verlag, 1929.
- Scott, Harold Sir. *The Concise Encyclopedia of Crime and Criminals*. London: A. Deutsch for Bookplan, 1961.
- Selivanov, Nikolaj Alekseevič. *Sovetskaja kriminalistika: sistema ponjatij*. Moskva : Jurid. Lit, 1982.

- Sempler, Kaianders. "Revolver Harry and Kalle Blomqvist." In *The Fantastic life of Harry Söderman, 1902-1956*, transl. Ingela Dellby. 4-9. Linköping: National Library of Forensic Science –SKL, s.a.
- Senn, David R. and Paul G. Stimson. *Forensic Dentistry*. Boca Raton: CRC Press, 2010.
- Stauffer, Eric, Julia A. Dolan and Reta Newman. *Fire Debris Analysis*. Boston: Academic Press, 2008.
- Šamić, Midhat. *Kako nastaje naučno djelo*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1972.
- Šešić, Bogdan. *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Beograd: Naučna knjiga, 1982.
- Tilstone, William J, Kathleen A. Savage, and Leigh A. Clark. *Forensic Science: An Encyclopedia of History, Methods, and Techniques*. Santa Barbara, California: ABC Clio, 2006.
- Tomellini, Louis. *Metric Photography by Alphonse Betillon*. Lyon: Laboratory of the Legal Identity Service of the Paris Prefecture of Police, 1908.
- Tregubov, Sergej i Aleksandar Andonović, J. *Kriminalna tehnika, naučno tehničko istraživanje krivičnih dela, I i II deo*. Beograd: Štamparija Dom, 1935.
- Водинелић, Владимир. *Криминалистика, откривање и доказување*, том I. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј” Факултет за безбедност и општествена самозаштита. 1985.
- Žarković, Milan, Ivana Bjelovuk, i Tanja Kesić. *Kriminalističko postupanje na mestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2012.
- Quiros, Bernaldo de. *Modern Theories of Criminality*. Boston: The American Institute of Criminal Law and Anthropology, 1912.
- Quetelet, Adolphe. *L'Anthropometrie ou mesure des differentes facultes de l'home*. Bruxelles: C. Muquardt, 1871.
- Wellford, Charles F. "Criminology." In *The Wiley -Blackwell Companion to Sociology*. Edited by George Ritzer, 229-242. Malden, MA: John Wiley, 2012.
- Yount, Lisa. *Forensic Science: From Fibers to Fingerprints*. New York: Infobase Publishing, 2007.

Zbornici

- Actes du Troisieme congrés International D'Anthropologie Criminelle - Biologie et Sociologie*, Bruxelles: Henri Lamertin, F. Hayez, 1893. [cited 20 July 2017]. Available from <https://archive.org/details/actesdutroisim00cong/page/n13>

Comptes-rendus du VI congrès- International D 'Anthropologie Criminelle 28 avril - 3 mai 1906. Milan, Turin Rome: Bocca Frères, 1908. [cited 20 July 2017]. Available from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5608779q.texteImage>

Policijski zbornik zakona, uredaba i raspisa u Kraljevini Srbiji. Beograd: Ministarstvo unutrašnjih dela, 1905.

Quatrieme Congres International D'Anthropologie Criminelle. Geneve: George &Co, 1897. [cited 20 July 2017]. Available from http://data.decalog.net/enap1/Liens/gallica/gallica_0028.pdf

Časopisi

Alagić, Tahir. „Slava Policijske škole u Zemunu.” *Naš glasnik* II, 10 (1933): 340-341.

— „O poseti vašeg urednika Centralnoj policijskoj školi u Zemunu.” *Naš glasnik* III, 4 (1934): 115-117.

Alimpić, Dušan Đ. „Bertilonadž i njegova praktična primena.” *Policijski glasnik* V, 12-26 (1901): 89-195.

— „Kriminalitet u Srbiji.” *Policijski glasnik* VII, 4-11 (1911): 29-84.

— „Savremena policija.” *Policijski glasnik* VIII, 20-21 (1904): 149-151.

— „Šesti međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju.” *Policijski glasnik* II, 27-33 (1906): 229-276.

— „Sudske istrage i policija kao naročita nauka.” *Policijski glasnik* III, 18-31 (1907): 149-246.

— „Utvrđivanje identičnosti leševa.” *Policijski glasnik* III, 11 (1907): 86-87.

— „Bertilonadž i daktiloskopija.” *Policijski glasnik* IV, 30 (1908): 235-236.

— „Policijska tehnika na univerzitetu u Lozani.” *Policijski glasnik* VI, 42-43 (1910): 330-331, 338-340.

— „Važne novine u našem Antropometrijsko-policijskom odeljenju.” *Policijska* III, 2 (1912): 38-40.

— „Policijska tehnika.” *Policijski glasnik* VII, 26 (1911): 202-203.

— „Reorganizacija policije.” *Policijski glasnik* VIII, 1-3 (1912): 1-2, 9-11, 18-19.

— „Policijska tehnika.” *Policijski glasnik* VIII, 47 (1912): 372-373.

— „Građa za policijski rečnik.” *Policijska* VI, 3-4 (1921): 203-204.

— „Komisija za uređenje uprave.” *Policijska* XV, 15-16 (1928): 705-708.

- „Reorganizacija i unifikacija policije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.”
Predavanje održano u Pravničkom udruženju 27. februara 1925. godine. *Policija*
XII, 5-6 (1925): 180-187, 257-264.
- Andonović, Aleksandar. „Važnost primene daktiloskopije u istrazi.” *Policijski glasnik*
IX, 48-49 (1913): 381-383.
- Bakić, Dobrivoje V. „Daktiloskopija.” *Policijski glasnik* III, 47 (1907): 382.
- „Sa međunarodnog kongresa za primenjenu fotografiju.” *Policijski glasnik* V, 51-
51 (1909): 404-406.
- Bauer, Hans. „Osnovi registracione daktiloskopije.” *Policija* XXVI, 1-2 (1939): 19-29,
134-143.
- Benecke, Mark. “A brief history of forensic entomology.” *Forensic Science*
International 120, 1–2 (2001): 2-14. [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(01\)00409-1](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(01)00409-1)
- Bercher, J. „Konan Dojl i naučna policija u XX veku.” prev. Dušan Đ. Alimpić.
Policijski glasnik IV, 5 (1908): 36-37.
- „Berlinska kriminalna policija.” *Policijski glasnik* I, 15 (1905): 127-128.
- Beršer, J. „Veštačenje falsifikovanih dokumenata i isprava.” prev. Dušan Alimpić.
Policijski glasnik III, 52 (1907): 425-426.
- Bianu, Eugen. „Institut viših studija za krivične nauke sa laboratorijumima tehničke
policije pri Pravnom fakultetu u Bukureštu.” *Policija* XXIII, 9-12 (1936): 508-
511.
- Bischoff, Marc. “The Institute of Police Science at the University of Lausanne
(Switzerland).” *The American Journal of Police Science* I, 5 (1930): 474-480.
- Brasol, Boris. “Kriminalna Tehnika [Criminal Technique]” review of *Kriminalna*
Tehnika [Criminal Technique] by Serge N. Tregouboff and Alexander J.
Andonovic. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951) 26, 5
(1936): 799-802.
- Borosini, Victor von. “The school of Scientific Police in Rome.” *Journal of the*
American Institute of Criminal Law and Criminology 3, 6 (1913): 881-889.
- Borrman, H, Alfred Du Chesne, and Bernd Brinkmann. “Medico-legal aspects of
postmortem pink teeth.” *International Journal of Legal Medicine* 106, 5 (1994):
225–231. <https://doi.org/10.1007/BF01225410>
- Božović, B. „Policijska škola.” *Policija* IX, 1-2 (1922): 53-55.
- Božović, Branislav. „Doprinos Dušana Alimpića i Vase Lazarevića razvoju policijskog
školstva.” *Bezbednost* 47, 3 (2005): 502-512.

- Buda, Octavian, Sorin Hostiuc, Eduard Drima, Laura Ghebaur, Ionut Popescu, Laurentiu Staicu, and Corina Dobos. "The Institutionalization of Asylum and Forensic Psychiatry in Bucharest, 19th century." *Romanian Journal of Legal Medicine* 21, 1 (2013): 79-84.
- Buda, Octavian, Irinela-Nina Ceapă, and Andrei Kozma. "Bertillonage and criminal anthropology in Bucharest, 1893." *Romanian Journal of Legal Medicine* 26, 2 (2018): 209-211. DOI: 10.4323/rjlm.2018.209
- "The Criminalistic Institute of the Vienna Police Department." *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* 18, 2 (1927): 283-284;
- „Crtanje i njemu slični poslovi." *Policijski glasnik* III, 38 (1899): 290-291.
- Čubinski, Mihajlo. „Predavanje krivičnih nauka i potreba novih institucija." *Arhiv za pravne i društvene nauke* 9, 5 (1924): 321-336.
- „Daktiloskopija," *Policijski glasnik* VII, 2 (1903): 11-12.
- Dimitrijević, Naum N. (ed) „Ko je ovo?" *Policijski glasnik* V, 12 (1901): 96.
- Dominiczak, Marek H. "Andreas Vesalius: His Science, Teaching, and Exceptional Books." *Clinical Chemistry* 59, 11 (2013): 1687-1689.
- Dumitrescu, Dan, Marc Shampo, and Robert Kyle. "The Institute of Forensic Medicine Established by Dr. Mina Minovici." *Mayo Clinic Proceedings* 70, 8 (1995): 776. doi.org/10.4065/70.8.776
- Dyer, Joseph M. and Miller Richard A. "Chronic Skin Fragility of Aging Current Concepts in the Pathogenesis, Recognition, and Management of Dermatoporosis." *Journal Of Clinical And Aesthetic Dermatology* 11, 1 (2018): 13-18.
- Đorđević, Miodrag M. „Naučna policija." *Policija* X, 11-12 (1923): 438-444.
- „Đorđe A. Genčić, ministar unutrašnjih dela." *Policijski glasnik* IV, 1 (1900): 1.
- Fenyvesi, Csaba. "The Pyramid Model of Criminalistics and its Basic Principles." *US-China Law Review* XII, 3 (2015): 233-243.
- Finger, S. "Paul Broca (1824-1880)." *Journal of Neurology* 251, 6 (2004): 769-770. doi.org/10.1007/s00415-004-0456-6
- Fosdik, Raymond B. "Passing by the Bertillon System of identification." *Journal of Criminal Law and Criminology* VI, 3 (1915): 363-369.
- Gavrilović, R. „Delatnost Žandarmerijskog udruženja za spasavanje pod direkcijom prvog osnivača, profesora Sudske medicine na Univerzitetu i direktora Sudsko-medicinskog instituta u Bukureštu, dr Nikole Minovića." *Policija* XXIII, 5-6 (1936): 253-258.

- Goddard, Calvin. "Scientific Crime Detection Laboratories in Europe" Part II, *The American Journal of Police Science* I, 2 (1930): 125-155.
- Grassberg, Roland. "Pioneers in Criminology XIII-Hans Gross (1847-1915)." *Journal of Criminal Law and Criminology* 47, 4 (1957): 397-405.
- Grassberger, Roland, and Regina Gottfried. "The University Institute of the Criminologic Sciences and Criminalistics in Vienna." *Journal of Criminal Law and Criminology* 23, 3 (1932): 395-403.
- Ivanović, Aleksandar B. i Ivanović, Aleksandar R. „Pravci razvoja forenzike u državama Evrope.” *Pravne teme* I, 2 (2013): 170-184.
- “Institutes of Criminology,” *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* 2, 2 (1911): 271.
- „Iz stranog sveta.” *Policijski glasnik* I, 41 (1905): 389-390.
- Jäger, Jens. "Photography: a means of surveillance? Judicial photography, 1850 to 1900." *Crime, History & Societes* 5, 1 (2001): 27-51.
- Janković, Ivan. „Kriminalistički institut Pravnog fakulteta u Beogradu 1927-1945.” *Pravni zapisi* VI, 2 (2015): 326-346.
- Janković, Telemah M. „O istraživanju prašine.” *Naš Glasnik* II, 11 (1933): 355-362.
- „Osobeni znaci,” *Naš Glasnik* II, 5(1933):176-179.
- „Štamparska slova kod ispitivanja rukopisa.” *Naš Glasnik* III, 3(1934): 78-83;
- „Znaci po kojim se mogu razlikovati ubistvo od samoubistva.” *Naš Glasnik* III, 7-8. (1934): 324-326;
- „Ispitivanje rupa na odelu prouzrokovanih vatrenim oružjem.” *Naš Glasnik* III, 12 (1934): 389-391.
- Jovanović, M.P. „Čovek kao zločinac”. *Policijski glasnik* III, 25 (1899): 193-194.
- Jov. B. M. „Kongres za kriminalnu antropologiju.” *Policijski glasnik* V, 34-35 (1901): 267.
- Jovanović, Mita. „Otisci od prstiju i bertijonaža.” *Policija* III, 8 (1912): 221-223.
- „Kako se otkrivaju prestupi,” *Policijski glasnik* VII, 32 (1903): 246-247.
- Karara, Mario. „Kriminalna antropologija.” *Policijski glasnik* V, 44-45 (1909): 347-348, 355-356.
- Kirk, Paul L. „Ontogeny of criminalistics.” *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Sciences* 54, 2 (1963): 235-238.

- Knežević-Lukić, Nevenka, and Obrad Stevanović. "Contribution of Minovici Brothers to Ontogenesis of Forensic Science in Serbia." *Romanian Journal of Legal Medicine* 26, 2 (2018): 222-228. DOI:10.4323/rjlm.2018.218
- Konrat, Pavle. „Tragovi u kriminalnoj praksi” (prevod sa nemačkog). *Naš Glasnik* I, 9-10 (1932): 244-247, 267-269.
- „Kriminološki institut na Univerzitetu u Parizu.” *Policija* XII, 13-14 (1925): 527-528.
- „Kriminalistički kursevi za žandarmerijske oficire u Francuskoj,” *Policija* XVI, 15-16. (1929): 696.
- Krstić-Mistrizdelović, Ivana. „Policija i unutrašnja uprava u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918-1931).” *Bezbednost* LII, 3 (2010): 282-297.
- Kulenović, Hak. Š. „Kriptografija, tajno pismo.” *Naš Glasnik* II, 9 (1933): 298-301;
- „Falsifikati i uloga pisma u ustanovljenju prave istine.” *Naš Glasnik* II, 2 (1933): 37-41;
- Lazarević, Vasa. „U prilog policijskih škola.” *Policija* VII, 1-2 (1920): 3-5.
- „Kriminalni institut bečke policijske direkcije.” *Policija* XII, 1-2 (1925): 36-38.
- „Pojam kriminaliteta i borba protiv njega.” *Policija* XVI, 9-10 (1929): 385-393.
- „Ozbiljni napori naše policije za stručnim usavršavanjem svoga starešinskog kadra.” *Policija* XVII, 9-10 (1930): 385-387.
- „Policijske škole.” *Policija* XVIII, 7-8 (1931): 326-337.
- Lazić, Živojin A. „O identificiranju.” *Branič* VII, 3 (1900): 110-127.
- „Daktiloskopija.” *Policijski glasnik* VIII, 37-38 (1904): 283-284.
- Lazić, Drag. M. „Policija i država.” *Policija* V, (1920): 158-160; 203-204.
- Lee, Henry C. and Elaine M. Pagliaro. “Forensic Evidence and Crime Scene Investigation.” *Journal of Forensic Investigation* 1, 2 (2013): 1-5.
- Lindsey, Edward. “The International Congress of Criminal Anthropology: A Review.” *Journal of Criminal Law and Anthropology* 1, 4 (1911): 578-583.
- Lindstrom, Richard. “They all believe they are undiscovered Mary Pickfords:” Workers, Photography and Scientific Management. *Technology and Culture* 41, 4 (2000): 725-751.
- Lockard, Edmond. “Rodolphe Archibald Reiss.” *Revue Internationale de Criminologie*, (1929): 333-336.

- Lokar, Edmond. „Policijsko-tehnički laboratorijum.” prev. Dušan Đ. Alimpić. *Policijski glasnik* VII, 31-32 (1911): 244-245, 252-253.
- „Policija kakva je danas a kakva treba da bude.” prev. Dušan Đ. Alimpić. *Policija* IV, 1-5 (1919): 21-33, 63-74, 103-113, 141-154.
- „Otisci prstiju kao sudski dokaz.” prev. Dušan Đ. Alimpić. *Policijski glasnik* VII, 15-16 (1911): 116-118.
- „Pronalaženje krivaca pomoću otisaka prstiju.” *Policijski glasnik* VIII, 46 (1912): 364-365.
- „Međunarodni rečnik ličnog opisa.” prev. Dušan Đ. Alimpić. *Policijski glasnik* VII, 39 (1912): 307-309.
- Malić, Goran. „Doprinos ruskih fotografa srpskoj kulturi u XIX i XX veku.” *Godišnjak grada Beograda*, LI (2004): 287-314.
- Mathyer, Jacques. “Professor RA Reiss: A Pioneer of Forensic Science.” *Journal of the Forensic Science Society* 24, 2 (1984): 131-142.
- Mauru, Adrian. “The Minovici Siblings.” *Romanian Journal of Legal Medicine* 24, 2 (2016): 150-154. [DOI:10.4323/rjlm.2016.150](https://doi.org/10.4323/rjlm.2016.150)
- Mazevet, Michel, Denise Stagnara, and Louis-Paul Fischer. “Dr Edmond Locard (1877-1966), the Sherlock Holmes of Lyons.” *Histoire des Sciences Médicales* 41, 3 (2007): 269-278.
- „Međunarodno udruženje policajaca esperantista,” *Policija* III, 3 (1912): 74-75.
- „Međunarodna policija.” *Policija* XVI, 19-20 (1929): 900.
- Mikić, Sava. „Policijska škola Ministarstva unutrašnjih dela.” *Policija* VIII, 9-10 (1921): 474-480.
- Milićević, Vladeta. „Bečki kriminalni institut.” *Policija* XV, 5-8 (1928): 231-236, 296-301.
- „Pojmovi o tehničkoj policiji.” *Policija* XVIII, 7-8 (1931): 337-342.
- „Ivan Vučetić.” *Policija* XIV, 15-16 (1927): 622-626.
- „Moderna policija.” *Policija* XXIII, 1-16 (1936): 30-35, 129-133, 271-274, 372-377, 689-683, 814-818.
- „Na putu policijskog progresa.” *Policija* XVII, 1-2 (1930): 45-59.
- Milosavljević, Živko M. „Od Pešte do Atine.” *Branič* VII, 7-8 (1900): 287-301.
- Mizler, Milan A. „Upotreba daktiloskopije u sigurnosnoj službi.” *Policija* XV, 11-12 (1928): 530-534.

- Minovici Nikolas. "Étude sur la pendaison." *Archives D'anthropologie Criminelle* 20, (1905): 564-642, 657-697, 729-814.
- Najšul, Dragutin. „Jedan čas predavanja o tetoviranju u engleskoj policijskoj školi.” *Naš Glasnik* II, 2 (1933): 32-35.
- „Na putu policijskog progressa.” *Policija*, XVII, 3-4 (1930): 45-59.
- „Nauka u službi kriminalistike.” *Naš Glasnik* I, 6 (1932): 155-157.
- Nečas, Pavel, Petr Hejna. "Eponyms in forensic pathology." *Forensic Science Medicine and Pathology* 8, 4 (2012): 395-401.
- Netaj, Zorica. „Počeci fotografije 1839-1900.” *Arhiv* IV, 1-2 (2003): 54-61.
- Nikolić, Miodrag. „Statistika u Srbiji.” *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 116-117 (2004): 225.
- Orsterburg, James W. "What Problems Must Criminalistics Solve." *The Journal of Criminal Law and Criminology* 59, 3 (1969): 427-433.
- „Osnivanje kriminalističkog instituta na Beogradskom univerzitetu – razgovor sa dr Tomom Živanovićem,” *Policija* XVI, 13-14 (1929): 594-597.
- Pasinović, Krsto. „Ivan Vučetić – izumitelj daktiloskopije.” *Prilozi povijesti otoka Hvara* V, 1 (1978): 146-162.
- „Pitomac ministarstva unutrašnjih dela.” *Policijski glasnik* IV, 8 (1900): 64.
- „Policijski agenti u Beogradu.” *Policija* IX, (1922): 295.
- Polson, Cyril John. "Finger Prints and Finger Printing – An Historical Study." *Journal of Criminal Law and Criminology* 41, 5 (1951): 690-704.
- „Praktični kurs za primenu daktiloskopije.” *Naš Glasnik* I, 2 (1932): 61-62.
- „Profesionalno obrazovanje kriminalnih činovnika i advokata.” *Policijski glasnik* I, 47 (1905): 444-445.
- Rajs, Arčibald R. „Sudska fotografija” prev. Alimpić, Dušan. Đ. *Policijski glasnik* VI, 40-41 (1910): 313-314, 322-324.
- „Primena naučnih metoda u policijskim i sudskim istragama.” prev. Alimpić, Dušan. Đ. *Policijski glasnik* III, 2-4 (1907): 12-13, 20-21, 29-30.
- „Reforma prestoničke policije.” *Policijski glasnik* IV, 44 -45 (1900): 345-346.
- Revenstorff V. "Der Nachweis der aspirierten Ertrankungs flussigkeit als Kriterium des Todes durch ertrinken." *Vierteljahrsschrift für gerichtliche Medizin und öffentliches Sanitätswesen* 28, (1904): 274-279.

- „Rista Bademlić, upravnik grada Beograda.” *Policijski glasnik* I, 15 (1897): 113.
- Ristović, Svetlana. „Centralna policijska škola u Zemunu,” *Bezbednost* 47, 2 (2005): 327-340.
- Savić, Dragoljub. „Da li se može utvrditi starost jednog rukopisa na osnovu oksidacije mastila.” *Policija* XXIII, 1-2 i (1936): 27-30.
- Savić, Jovan II. „Sudska fotografija.” *Policija* XIV, 17-18 (1927): 759-763.
- “The Science of Fingerprint Identification.” *The American Journal of Police Science* 2, 4 (1931): 302-305. doi:10.2307/1147357.
- Schüller, Arthur. “Note on the Identification of Skulls by X-ray Pictures of the Frontal Sinuses.” *The Medical Journal of Australia* 1, (1943): 554-556.
- „Sa izložbe VII internacionalnog kongresa za Kriminalnu antropologiju u Kelnu,” *Policija* III, 1 (1912): 13-15.
- Simonović, Živojin. „Policijske škole.” *Policija* IX, 3-24 (1922): 159-1073.
- Singal, Kusum. “History of Dental Radiographs in Forensics.” *Indian Journal of Forensic Medicine and Toxicology* 10, 2 (2016): 144-146. doi: 10.5958/0973-9130.2016.00076.1
- Sindjelić, Svetozar. „Kantovski obrt u savremenoj filozofiji nauke.” *Theoria* 53, 3 (2010): 5-26. <https://doi.org/10.2298/THEO1003005S>
- Staal, Hanri. „Jedan ogled rada tehničke policije u Bukureštu.” *Policija* XXIII, 9-12 (1936): 534-536.
- Studnička, F. K. “Jan Evangelista Purkinje’s Physiology and His Services to Science.” *Oziris* 2, 2 (1936): 472-483.
- Swan, Stillwaggon Liz. “Karl Popper, Forensic Science, and Nested Codes.” *Biosemiotics* 7, 2, (2014): 309-319. <https://doi.org/10.1007/s12304-014-9215-y>
- Subotić, Dušan. „VII Medjunarodni kongres za kriminalnu antropologiju,” *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2 (1912): 118.
- Stevanović, Milorad N. „Pariska kriminalistička škola.” *Policijski glasnik* II, 31 (1906): 260.
- „Škola za kriminologiju i policijsku tehniku u Brislu.” *Policija* VIII, 1-2 (1921): 32-35.
- „Šta se predaje u policijskoj školi?” *Policija* IX, 17-18 (1922): 853.
- Tkalčević, Ivan M. „Pet godina rada Centralne policijske škole.” *Policija* XXIII, 1-2, 3-4, (1936): 52-56, 152-156.

- Terehovics, Vladimir and Elita Nimande. "Logically Methodical Aspects of Positioning Criminalistics in the System of Scientific Knowledge." *Jurisprudencija* 57, 65 (2005): 29-36.
- Todorović, Aleksandar. „Policijska škola.” *Policija* VIII, 5-8 (1921): 339-342.
- Tregubov, N. „Kriminalna tehnika i tehnička policija.” *Policija* XVIII, 11-14 (1931): 582.
- Trbarić, Vjekoslav. „Novosti tehničke policije.” *Naš glasnik* III, 11 (1934): 387.
- Turkel, Siegfried. "Criminalistic Institutes and Laboratories." *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 146, (1929): 199-204.
- „Uvođenje radio službe u Centralnoj policijskoj školi u Zemunu.” *Naš Glasnik* III, 9 (1934): 345-346.
- „Uz fotografiju ministra policije, Mih. Kr. Đorđevića,” *Policijski glasnik* I, 1 (1897): 8.
- Valier, Claire. "True Crime Stories." *British Journal of Crimiology* 38, 1 (1998): 88-105.
- „Važnost daktiloskopije za gradske opštinske stražare.” *Naš Glasnik* I, 1 (1932): 5-6.
- Vesnić, Milenko R. „Drugi međunarodni kongres za kriminalnu antropologiju.” *Prosvetni glasnik* XI, 9-12 (1890): 306-325.
- Vodinić, Vladimir. „Da li je kriminalistika kriminološka nauka.” *Anali pravnog fakulteta u Beogradu* 42, 1-2 (1994): 43-52.
- Wadler, Arnold. „Kretanje zločina u Istočnoj Evropi – Kriminalitet u Balkanskim zemljama.” [*Die Verbrechensbewegung im Östlichen Europa – die Criminalität der Balkanländer*] prev. M.J. Petrović, *Policijski glasnik* IV, 29-32 (1908): 227-228, 236-237, 244, 252-253.

Poruke i objave uredništva časopisa čitaocima

- „Izjave, poruke i odgovori uredništva,” *Policijski glasnik* (1897-1905)
- „Književni oglas,” *Policijski glasnik* II, 54 (1898): 426.
- „Svojim čitaocima,” *Policijski glasnik* II, 54 (1898): 415.
- „Potera.” *Policijski glasnik* III, 40 (1899): 312.
- „Radi znanja,” *Policijski glasnik* I, 13 (1897): 104.
- „Skreće se pažnja.” *Policijski glasnik* II, 45 (1898): 350.
- „Službene objave, Iz policijskog albuma.” *Policijski glasnik* I, 4-5 (1905): 38.

„Beleške.” *Policija* (1910-1912;1920-1922; 1928-1929)

„Vesti.” *Policija* (1912, 1920-1921, 1924)

„Beleške i vesti.” *Policija* (1929)

„Beleške,” *Branich* XI, 1 (1905): 77.

Naš glasnik (1932-1934)

Novine i magazini

„Godišnjica smrti Dušana Alimpića.” *Politika*, 4. oktobar 1931, 8.

Kapetanović, Nina. „25 godina rada Tehničke policije, Policijskog glasnika i Aleksandra Andonovića,” *Pravda* br. 50, 22. februar 1930, 3.

Mitrović, Živan. „Beogradski Pravni fakultet je dobio jedan savremen Kriminalistički institut.” *Politika*, 3. avgust 1929.

„Naši zavodi za vaspitanje dece i mladjih maloletnika.” *Pravda*, 11. januar 1934, 5.

„Novi potpredsednik opštine grada Beograda, Vasa Lazarević,” *Beogradske opštinske novine*, br.10, 11. novembar (1933): 625-626.

„Nov način istrage”[Nouveau moyen d'enquete] *Sudski list* [*Journal des Tribunaux*] od 10. septembra 1854. godine. Citirano u *Policijski glasnik* VI, 40 (1910): 213.

„Policijska škola.” *Pravda*, br. 38, 10. februar 1921.

„Tehnička policija, Policijski glasnik i g. Andonović proslavljaju danas svoju dvadesetpetogodišnjicu.” *Vreme*, 22. februar 1930, 4.

“The Third International Congress Of Criminal Anthropology,” *Journal De Geneve*, September 24th 1892, 2.

Ostali izvori:

Kretanje kriminaliteta u Kraljevini Srbiji – Mesečni izveštaji Antropometrijsko-policijskog odeljenja. *Policijski glasnik* (1905-1912).

Pravni propisi

Ustav za Knjažestvo Srbiju. *Srpske novine* XXXV, br. 84, 5. jul (1869): 387-391.

Ustav za Kraljevinu Srbiju. *Srpske novine* LV, br. 282, 23. decembar (1888): 1337-1344.

Ustav Kraljevine Srbije. *Srpske novine* LXVIII, br. 76, 6. april (1901): 357-361.

Ustav za Kraljevinu Srbiju. *Srpske novine* LXX, br. 127, 7. jun (1903): 557-563.

Zakon o ustrojstvu statistike od 08. aprila 1881. *Srpske novine* XLIX, br. 84, 18. aprila (1881): 533.

Zakon o ustrojstvu Ministarstva za narodnu privredu. *Srpske novine* I, br. 65, 23. mart (1883): 323.

Zakon o istražnim sudijama. *Srpske novine* LVII, br. 94, 29. april (1890): 517-518.

Zakon o uređenju okruga i srezova. *Srpske novine* LVII, br. 149, 7. jul (1890): 781-784.

Zakon o opštinama. *Srpske novine* LXIX, br.71, 30. mart (1902): 309-318.

Zakon o izmenama i dopunama o kaznenom zakoniku za Kraljevinu Srbiju. *Srpske novine* LXXI, br. 14 od 20. januara (1904): 57.

Zakon o dopuni u Zakoniku o postupku sudskom u krivičnim delima. *Srpske novine* LXXI, br. 14 od 20. januara (1904): 57.

Zakon o izmenama i dopunama u uredbi od 18. maja 1850. o tome kako će policijske vlasti s policijskim prestupnicima postupati i kako će ih one kazniti. *Srpske novine* LXXI, br. 14 od 20. januara (1904): 57-58.

Zakon za merenje, opis i identifikovanje krivaca. *Srpske novine* LXXI, br. 278, 21. decembar (1904): 1289.

Zakon o javnoj bezbednosti. *Srpske novine* LXXII, br. 24, 1. februar (1905): 95.

Finansijski zakon za 1914. god. *Srpske novine* LXXXI, br. 75, 2. april (1914): 409-462.

Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. *Službene novine Kraljevine SHS* III, br. 170A, 3. avgust (1921): 1-2.

Zakon o opštoj upravi. *Službene novine Kraljevine SHS* IV, br. 92, 28. april (1922): 2-3.

Zakon o državnim policijskim izvršnim službenicima. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* XII, br. 254, 5. novembar (1930): 2063-2067.

Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. *Službene novine Kraljevine SHS* III, br. 170A, 03. avgust (1921): 1-2.

Zakon o opštoj upravi. *Službene novine Kraljevine SHS* IV, br. 92, 28. april (1922): 2-3.

Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda. *Službene novine Kraljevine SHS* V, br. 199-IX, 1. septembar (1923): 1-22.

Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. *Službene novine Kraljevine SHS* XI, br. 9, 6. januar (1929): 53-56.

Zakon o uređenju vrhovne državne uprave. *Službene novine Kraljevine SHS* XI, br.78, 3. april (1929): 465-468.

- Zakon o unutrašnjoj upravi. *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br.143, 21. jun (1929): 1097-1119.
- Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja. *Službene novine Kraljevine SHS XI*, br. 233, 5.oktobar (1929): 1885-1889.
- Zakon o državnim policijskim izvršnim službenicima. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije XII*, br. 254, 5. novembar (1930): 2063-2067.
- Uredba o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih poslova. *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca I*, br. 47, 24. maj (1919): 2-3.
- Uredba za Odeljenje za Bačku, Banat i Baranju. *Službene novine Kraljevstva SHS I*, br. 59, 24. jun (1919): 2-3.
- Uredba o podeli zemlje na oblasti. *Službene novine Kraljevine SHS IV*, br. 92, 28.april (1922): 1-2.
- Uredba o ustrojstvu Odeljenja javne bezbednosti pri Upravi grada Beograda J.B.Br. 15259 od 10.08.1920. *Policijska V*, dodatak (1920): 777.
- Uredba o uređenju Tehničke službe pri Odeljenju javne bezbednosti JB Br. 27170 od 1.12.1920. godine. *Zbornik zakona i zakonskih propisa po struci upravno-policijskoj i samoupravnoj* izdatih od 1.12.1918. do 15.06.1924. godine (Beograd: Prosveta, 1924): 40-41.
- Uredba ministra unutrašnjih dela o ustanovljenju i ustrojstvu Komisije za uređenje uprave. *Službene novine Kraljevine SHS X*, br. 172, 28. jul (1928): 689-690.
- Uredba o uređenju Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. *Službene novine KSHS XI*, br.175, 30. jul (1929): 1257-1259.
- Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprava policije. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije XII*, br. 62-XXII, 18. mart (1930): 531-533.
- Uredba o Centralnoj školi za policijske izvršne službenike. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije XIII*, br. 22-VI, 31. januar (1931): 58-59.
- Uredba o dopuni Uredbe o uređenju Ministarstva unutrašnjih poslova od 25. jula 1929. godine. *Službene novine KJ XVIII*, br. 190, 19. avgust (1936): 1.
- Uredba o razvrstavanju i raspoređivanju činovnika i ostalih državnih službenika građanskog reda. *Službene novine Kraljevine SHS V*, br. 251-XII, 1. novembar (1923): 1-16.
- Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprava policije. *Službene novine Kraljevine SHS XII*, br. 62-XXII, 18. mart (1930): 531-533.
- Uredba o ustrojstvu i delokrugu uprave grada Beograda. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije XII*, br. 12-IV, 17. januar (1930): 18-24.

- Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o ustrojstvu i delokrugu rada Uprave grada Beograda. *Službene novine Kraljevine SHS* XVI, br. 125-XXXIII, 4. jun (1934): 521-524.
- Uredba o Centralnoj školi za policijske izvršne službenike. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* XIII, br. 22-VI, 31. januar (1931): 58-59.
- Naredbe o sigurnosti lica i imanja. *Službene novine Kraljevine SHS* III, br. 99, 5. maj (1921): 2-8.
- Naredba upravnika grada Beograda. *Službene novine Kraljevine SHS* XI, prilog broju 216, 16. septembar (1929): 1-13.
- Pravila popisa ljudstva, imanja i prihoda. *Srpske novine* XIX, br. 45-51, april-maj (1862): 179-201.
- Pravila o Antropometrijsko-policijskom odeljenju. *Srpske novine* LXXII, br. 23, 30. januar (1905): 93-94.
- Pravila o kursu pri antropometrijsko-policijskom odeljenju. *Srpske novine* LXXII, br. 23, 30. januar (1905): 94.
- Pravila o Antropometrijsko-policijskom odseku u Požarevcu. *Srpske novine* XXIII, br. 201, 6. septembar (1906): 927.
- Uput za sastavljanje i izdavanje poternica i objava Ministarstva unutrašnjih dela od 15. juna 1920. godine. Dušan Alimpić, *Zbornik zakona i uredaba*, 445-457.
- Rešenje o formiranju antropometrijskog odseka u Požarevcu. *Srpske novine* LXXIII, br. 199, 3. septembar (1906): 915.
- Spisak privremenih zakona, uredaba, pravilnika i rešenja ministarskog saveta i drugih akata i odluka sa određenim rokom trajanja, zakonskog značaja izdanih u vremenu od 1. decembra 1918. godine do dana proglašenja ustava, poslatih zakonodavnom odboru narodne skupštine Kraljevine SHS, prema čl.130. Ustava u reviziju. *Službene novine Kraljevine SHS* III, br. 195, 3. septembar (1921): 1-19.
- Protokol XVI redovnog sastanka Narodne skupštine (3. decembar 1904). *Srpske novine* LXXI, br. 272, 14. decembar (1904): 1265-1266.
- Protokol XVII redovnog sastanka Narodne skupštine (4. decembar 1904). *Srpske novine* LXXI, br. 274, 16. decembar (1904): 1273.
- Protokol XXI redovnog sastanka Narodne skupštine (10. decembar 1904). *Srpske novine* LXXI, br. 278, 21. decembar (1904): 1289-1290.
- Protokol XXII redovnog sastanka Narodne skupštine (11. decembar 1904). *Srpske novine* LXXI, br. 281, 24. decembar (1904): 1302.

V Prilozi

Prilog br.1 Spisak tabela

R.br. Naziv tabele	Strana
1. Grosova koncepcija kriminologije	25
2. Minimalni broj karakternih elemenata za identifikaciju lica po Baltazaru	50
3. Klasifikacija otisaka prstiju po Henrijevoj metodi	52
4. Vučetićeve klasifikacija otisaka prstiju	53
5. Uporedni pregled bertijonaže i daktiloskopije	57
6. Šematski prikaz sudsko-policijske istrage prema Ničeforu	109
7. Nastavni program škole naučne policije u Rimu	139
8. Nastavni program škole naučne policije u Lozani	141
9. Program nastave u policijskoj školi u Belgiji	143
10. Nastavni program Instituta za opštu nauku kaznenog prava i kriminalistiku u Beču	149
11. Program nastave na Institutu Direkcije policije u Beču	151
12. Nastavni program policijske tehnike u Lozani (širi program)	152
13. Nastavni program policijske tehnike u Lozani (uži program)	153
14. Prikaz teorijskog i praktičnog oblika nastave policijske tehnike u Lozani	155
15. Devet zlatnih pitanja kriminalistike	180
16. Tečajevi za policijske agente-pripravnike u Centralnoj policijskoj školi (10.02.1931-31.01.1936)	242
17. Školska kvalifikacija polaznika tečajeva za policijske agente- pripravnike u Centralnoj policijskoj školi (10.02.1931-31.01.1936)	242
18. Profesionalne kvalifikacije kandidata za policijske agente - pripravnike u Centralnoj policijskoj školi (10.02.1931-31.01.1936)	242
19. Pregled krivičnih dela prema predmetu izvršenja u Kraljevini Srbiji (1905-1912)	296
20. Kretanje kriminaliteta u periodu (1905-1912)	297
21. Pojedinačni pregled krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)	298
22. Pregled prostorne zastupljenosti krivičnih dela u Kraljevini Srbiji (1905-1912)	299
23. Pregled krivičnih dela prema broju stanovnika (1905-1909)	300
24. Pregled krivičnog dela ubistva izvršeno/ rasvetljeno (1905-1912)	302
25. Pregled krivičnog dela pokušaja ubistva izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)	303
26. Pregled nanošenja telesnih povreda izvršeno/ rasvetljeno (1905-1912)	303
27. Pregled krivičnog dela ubistva iz nehata izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)	304
28. Pregled krivičnog dela čedomorstva izvršenih/rasvetljenih (1905-1912)	305
29. Pregled broja opasnih krađa izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)	306
30. Pregled broja paljevina izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)	307
31. Pregled broja zlonamernih poništaja tuđih stvari izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)	308
32. Pregled broja razbojništva izvršeno/rasvetljeno (1905-1912)	309
33. Procena efikasnosti rada policije (1905-1912)	310

Prilog br.2 Spisak slika i fotografija

R.br. Naziv	Strana
1. Poseban predmet kriminalistike – kriminalni događaj	31
2. Postupak merenja lica	36
3. Dve vrste kartona za bertijonažu	38
4. Dopis D. Alimpića Ministru za uvođenje daktiloskopije	59
5. Daktiloskopski karton pre Velikog rata	60
6. Daktiloskopski karton posle 1918. godine	63-64
7. Signaletička fotografija	72
8. Optički uslovi fotografisanja lica po Bertijonovom sistemu	73
9. Metrička fotografija Alfonsa Bertijona	73
10. Bertijonov aparat za fotografisanje	74
11. Aleksandra Krstić, osuđenica Požarevačkog kaznenog zavoda	77
12. Atelje Policijskog glasnika podignut 1898. godine	78
13. Inventar fotografskog ateljea Policijskog glasnika pri Upravi grada Beograda	80
14. Materijal koji je korišćen u fotografskom ateljeu pri Upravi grada Beograda	81-82
15. Fotografije (a-f) na poternicama u Kraljevini Srbiji do 1904. godine	83-84
16. Prva signaletička fotografija objavljena u Policijskom glasniku 1901. godine	86
17. Fotografije (a-c) Alekse Kostića, lopova i varalice pre i posle uvođenja bertijonaže	86
18. Kriminalističko skiciranje (uže i šire okruženje)	95
19. Skica mesta a) samoubistva (25.10.1930) i b) ubistva u Novom Sadu (14.02.1931)	96
20. Model kriminalnog događaja	104
21. Lokarov princip (<i>Transfer theory in Forensic Science</i>)	105
22. Piramidalni model kriminalistike	110
23. Naučno istraživanje mesta kriminalnog događaja	111
24. Tehnički osek Odeljenja javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine SHS na Kraljevom trgu	196
25. Ustrojstvo Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS (1919-1929)	199
26. Ustrojstvo Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS (1929)	206
27. Organizaciona šema Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS (1930-1941)	207
29. Organizaciona šema Uprave grada Beograda prema Uredbi o ustrojstvu odeljenja javne bezbednosti i opšte policije pri Upravi grada Beograda (26. avgusta 1920)	212
30. Organizaciona šema Uprave grada Beograda (1921-1929)	213
31. Ustrojstvo Uprave grada Beograda posle Šestojanurske diktature	218
32. dr Arčibald Rajs sa polaznicima prve Policijske škole u Kraljevini SHS	239
33. Centralna škola za policijske izvršne službenike	244
34. Pečat Centralne škole za policijske izvršne službenike	244
35. Prvi tečaj pitomaca za policijske izvršne službenike	245
36. Prikaz izvršenih/rasvetljenih ubistava (1905-1912)	302
37. Prikaz izvršenih/rasvetljenih pokušaja ubistava (1905-1912)	303
38. Prikaz izvršenih/rasvetljenih nanošenja teških telesnih povreda (1905-1912)	304
39. Prikaz izvršenih/rasvetljenih nehotičnih ubistava (1905-1912)	305
40. Prikaz izvršenih/rasvetljenih čedomorstava (1905-1912)	306
41. Prikaz izvršenih/rasvetljenih opasnih krađa (1905-1912)	307
42. Prikaz izvršenih/rasvetljenih paljevina (1905-1912)	308
43. Prikaz izvršenih/rasvetljenih zlonamernih poništaja tuđih stvari (1905-1912)	309
44. Prikaz izvršenih/rasvetljenih razbojništava (1905-1912)	310

VI Biografija

Nevenka Knežević-Lukić rođena je 20.08.1967. godine u Aranđelovcu, gde je završila osnovnu i srednju školu (prirodno-naučni smer). Nosilac je Vukove diplome. Po završetku srednje škole završila je Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, smer arhitektonsko inženjerstvo 1993. godine. Kao absolvent radila je u projektnim biroima. Posle završenih studija položila je stručni ispit i stekla zvanje *odgovornog projektanta*. Član je Inženjerske komore Srbije. U Višoj školi unutrašnjih poslova MUP-a RS, zasnovala je radni odnos 1997. godine kao šef Odseka za tehničke poslove. Na Kriminalističko-policijskoj akademiji radi od njenog osnivanja 2006. godine. Specijalističke akademske studije završila je na Kriminalističko-policijskoj akademiji, smer *Bezbednosna zaštita lica, imovine i poslovanja* i stekla zvanje diplomirani kriminalista-specijalista. Dobila je nagradu ministra unutrašnjih poslova RS, kao najbolji student specijalističkih studija. U zvanje istraživača saradnika izabrana je 2018. godine na Kriminalističko-policijskoj akademiji. Zaposlena je na Kriminalističko-policijskom univerzitetu u Beogradu. Akademske 2016/17. godine učestvovala je u realizaciji naučno-istraživačkog projekta.

Učestvovala je na naučnim simpozijumima sa međunarodnim učešćem u organizaciji Kriminalističko-policijske akademije, Arhitektonskog fakulteta i Istorijskog arhiva u Požarevcu. U dosadašnjem radu objavila je 16 radova u referisanim časopisima i zbornicima. Radovi imaju multidisciplinarni karakter i pripadaju sledećim oblastima: *bezbednosne nauke, kriminalistika, istorija nauke, tehničko-tehnološke nauke*.

Od reprezentativnih radova izdvajaju se:

Knežević-Lukić, Nevenka, and Obrad Stevanović. "Contribution of Minovici Brothers to Ontogenesis in Forensic Science in Serbia." *Romanian Journal of Legal Medicine* 26, 2 (2018): 222-228.

Кнежевић-Лукић, Невенка. „Идентификација и регистрација осуђеника у КПЗ Пожаревац по Бертијоновом систему.” У *Казнено-поправни заводи у Србији. Пример Пожаревачког казног завода: 1853-1918. Књига 1*, уредник издања Јасмина Николић, 213-222. Пожаревац: Историјски архив; Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2016.

Knežević-Lukić, Nevenka, Radovan Radovanović, i Jasmina Živković. „Kvalitet i uslovi života u Požarevačkom kaznenom zavodu do 1918. Godine.” U *Kazнено-поправни заводи у Србији. Пример Пожаревачког казног завода: 1853-1918. Књига 1*, уредник издања Јасмина Николић, 97-150. Пожаревац: Историјски архив; Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2016.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Невенка Кнежевић-Лукић

Број индекса 09/12

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

НАСТАНАК И РАЗВОЈ НАУЧНО-ТЕХНИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ (1904-1941)

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 22.08.2019.

Невенка Кнежевић-Лукић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Невенка Кнежевић-Лукић

Број индекса 09/12

Студијски програм Историја и филозофија природних наука и технологије

Наслов рада

НАСТАНАК И РАЗВОЈ НАУЧНО-ТЕХНИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ (1904-1941)

Ментор проф. др Божидар Бановић, проф. др Боривој Аднађевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 22.08.2019.

Невенка Кнежевић-Лукић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

НАСТАНАК И РАЗВОЈ НАУЧНО-ТЕХНИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ (1904-1941)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 22.08.2019.

Невенка Кнежевић-Лукић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.